

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

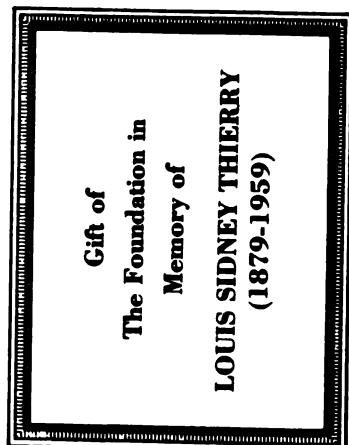
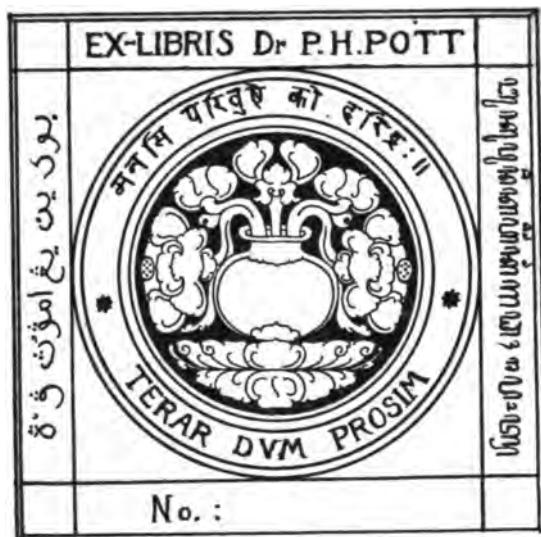
Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

B 1,171,074

RAPPORTEN VAN DE COMMISSIE IN NEDERLANDSCH-INDIË

OUDHEIDKUNDIG ONDERZOEK

60

JAVA & MADOEERA

1905-6.

Uitgegeven door

HWT

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

ALBRECHT & Co., M. NIJHOFF,
BATAVIA. 's GRAVENHAGE.

STAD
JS
611
.397

1905-1907

Buitir

INHOUD.

	Blz.
Driemaandelijksch rapport over het 1e en 2e kwartaal 1905.	1
Bijlage (30) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de Residentie Madoera, van J. KNEBEL.	6
Driemaandelijksch rapport over het 3e kwartaal 1905. . .	10
Driemaandelijksch rapport over het 4e kwartaal 1905. . .	13
Driemaandelijksch rapport over het 1e en 2e kwartaal 1906. .	18
Driemaandelijksch rapport over het 3e en 4e kwartaal 1906.	19
Bijlage (31) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdeeling Madioen, van J. KNEBEL.	23
Bijlage (32) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdeeling Magetan, van J. KNEBEL.	52
Bijlage (33) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdeeling Awi, Patjitan en Pånårågå, van J. KNEBEL.	65
Bijlage (34) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdeeling Sidåhårdjå, van J. KNEBEL.	91

KERN INSTITUTE

Duplicated.

sold by

authority.

6 KAD
G. J. F.
S. A. II

10-19-48

LIJST DER PLATEN.

	Blz.
71. Tjandi Båråboedoer (Noordelijke trap, Bovenaanzicht en Doorsnede a. b. van den noord-oostelijken trapvleugel).	2
72. Noordelijke trap, 3e gaanderij, Tj. Båråboedoer (foto 1106)	4
73. Eenige oude moeten van eene oude trap-borstwering. Noord ten Westen Tj. Båråboedoer (foto 1135).	4
74. Noordelijke en oostelijke trap van Tj. Båråboedoer (voor-aanzicht en boven-aanzicht)	2
75. Zuidelijke en westelijke trap van Tj. Båråboedoer (voor-aanzicht en boven-aanzicht)	4
76. Noordelijke trap Tj. Båråboedoer (boven-aanzicht en doorsnede a. b.)	2
77. Westelijke trap Tj. Båråboedoer (foto 1107)	4
78. Westelijke trap Tj. Båråboedoer op het plein opgesteld (foto 1108). Makara van de westelijke trap van Tj. Båråboedoer, zij-aanzicht (foto 1109) .	4
Makara van de westelijke trap van Tj. Båråboedoer, voor-aanzicht (foto 1110) .	4
Bovengedeelte van een poort van Tj. Båråboedoer (foto 1134) .	4
Leeuwkop van Tj. Båraboedoer, voor- en zij-aanzicht (foto 1111 a. en b.) .	4
79. Ganeça van Tj. Banon, (foto 1117 a en 1169 b)	14
80. Goeroe van Tj. Banon, benedenstuk (foto 1115).	4
> > > bovenstuk (foto 1116 en 1116a). . . .	4
> > > in zijn geheel opgezet (foto 1168a). . .	5
Goeroe van Klaten (foto 1152).	5
81. Garoeda van Tj. Banon (foto 1112a).	4 en 61
Benedenstuk van Wishnoe met Garoeda van Tj. Banon (foto 1112b).	4 en 16
Bovenstuk van Wishnoe van Tj. Banon (foto 1113a).	4 en 16
Wishnoe van Tj. Banon in zijn geheel opgezet (foto 1170a). . .	16
82. Opgraving bij Tj. Banon (foto 1118).	4 en 14
83. Ciwahoofd van Tj. Banon (foto 1119) en romp (foto 506) .	5, 15 en 16

II

												Blz.
84.	Brahma van Tj. Banon (foto 942).	13
85.	Model eener Balische offerplaats in een poera (platte grond).	13
86.	»	»	»	»	»	»	»	(houten stijlen).	.	.	.	13
87.	»	»	»	»	»	»	»	(spantregels boven-aanzicht).	.	.	.	13
88.	»	»	»	»	»	»	»	(spantregels van beneden gezien)	.	.	.	13
89.	»	»	»	»	»	»	»	(doorsnede, zij-aanzicht en boven-aanzicht)	.	.	.	13
90.	»	»	»	»	»	»	»	(doorsnede A. B., kroonkopje, legger-balkplaat, kappel-balkplaat).	.	.	.	13
91.	»	»	»	»	»	»	»	(doorsnede C. D. en aanzicht altaar-versiering).	.	.	.	13
92.	»	»	»	»	»	»	»	(spantbalken).	.	.	.	13
93.	»	»	»	»	»	»	»	(verbindingen van horizontale en verticale stukken).	.	.	.	13

Driemaandelijksch Rapport

— over Januari, Februari en Maart, en over April, Mei en Juni 1905 —

VAN DE

**Commissie in Ned.-Indië voor Oudheidkundig Onderzoek
op Java en Madoera.**

Werd in het vorig rapport reeds vermeld, dat ook met het drukken van de in 1903 ingediende driemaandelijksche rapporten begonnen was, thans kan worden medegedeeld, dat ook de uitgave daarvan gereed is gekomen, zoodat nu overgegaan zou kunnen worden, ook den jaargang 1904, die met dat laatste rapport volledig werd, ter perse te leggen.

De Heer KNEBEL, die in Januari te Weltevreden moest zijn en dus toen ook zijn reis naar Madoera niet kon maken — wat trouwens door de hevige regens en winden in den Oosthoek niet uitvoerbaar zou gebleken zijn — kreeg in opdracht de voorbereidende nota over de litteratuur omtrent de residentie Semarang (waarin door de reorganisatie de residentie Japara is opgegaan) in orde te brengen. Deze was nog niet geheel gereed, toen hij in Maart naar Madioen vertrok, om van daar uit de hem gegeven opdracht (Madoera op te nemen) uit te voeren. Even voor het einde van dit kwartaal werd het bericht ontvangen, dat de tocht volbracht was.

De in het rapport over het derde kwartaal van 1904 genoemde studie eischte eenige aanvulling van het platenmateriaal. Dit moest op het terrein worden uitgezocht en aangewezen, en moest geleverd worden door Tj. Barabedoer, Tj. Mendoet en Prambanan. Om van den gang daarheen zooveel mogelijk te profiteeren, werd van te voren besloten, daaraan eenige detailonderzoeken vast te knopen, zoowel tot aanvulling als tot uitbreiding van het reeds bekende.

Ten gevolge van het wegslaan van de brug over de Prågå, kort nadat de voorzitter met den Heer MELVILLE, die hem vergezelde, op de Barabedoer aangekomen was, ontstond er belemmering in de beweging en werd daarom ook besloten een proefgraving te doen op den, met den Barabedoer-heuvel, zooveel overeenkomst vertoonenden dubbelheuvel, die iets ten Noord-Westen

daarvan gevonden wordt. Het in gang gezette werk op den Baraboedoer, dat bestaan moest:

1o. in het vervaardigen van een tweede beredeneerde serie fotografische opnamen, nu van het ornament, zooals zich dat in de reliefs vertoont, en

2o. in een minitieus onderzoek van de oude trapvleugels van dit monument,

kon onderwijl geregeld voortgaan.

Het resultaat van het onderzoek van dien dubbelheuvel, waarop men een prachtig uitzicht op de omgeving geniet, was negatief.

Er werd noch op de eene noch op de andere helft iets gevonden, dat aanleiding gaf om het onderzoek voort te zetten.

De oude, harde ondergrond was spoedig gevonden. Men heeft dus te veronderstellen: dat de gebouwtjes die, blijkens den rooden baksteen, die in den tijd, werkelijk op dien heuvel aangetroffen zijn (evenals ook een kleine raksasa van andesiet) zeer onbeduidend en zelfs weinig gefundeerd moeten geweest zijn.

De uitkomst van het onderzoek van de oude trapvleugels mag daarentegen zeer belangwekkend heeten. Om de zaak goed duidelijk te maken, is het noodig hier iets uitvoiger te worden, vooral omdat door den bestaanden toestand (het vorhanden zijn van de drievoudige aanstapeling en de aard-ophoogingen tegenover de ingangen), verschillende détails bedekt zijn, die men hier kennen moet, en het een slechts door het ander kan worden toegelicht. Ook heeft men wel in het oog te houden, dat het onderste gedeelte der stoepen, zooals CORNELIUS ze in der tijd aantrof, thans geheel onder den grond ligt en dat de iets hooger daarboven vroeger voorkomende (ook door WILKENS in zijne tekening in een restant nog aangegevene) bijbouwing bij die stoepen nog zeer goed stond en goed in het verband lag. Het was dadelijk duidelijk, dat men te doen had met de vertredingen van den ouden oorspronkelijken toestand. Een openen van het bestaande naast de zichtbare onderste treden zijaarts bracht dan ook zeer spoedig het gezocht profil aan den dag dat, blootgelegd tot een breedte van de trapvleugels, zooals men deze, boven op de aanstapeling oogenblikkelijk opmerkt, den hoek gaf, die gezocht moest worden, van waar men nu ook datzelfde profil op den zijkant kon volgen, tot men zoover in de aanstapeling gedrongen was, dat men de zekerheid bekwam, dat het profil aan de voorzijde hetzelfde was als dat diep binnen in, tegen den eigenlijken voet van het gebouw. Daardoor was nu ook uitgevonden, wat de oorspronkelijke lengte is geweest van die oude monumentale trapvleugels. Deze schoot nog verder uit dan het bovengedeelte der aanstapeling, terwijl het bloot gekomen stuk, met

een kleine aanvulling op het bovenvlak, dat in zijn inwendige, onregelmatige schikking rondloopende sponning en zwaluwstaarten die men er aantreft, dadelijk zelfs verraadt, dat het eens afgedekt is geweest; met zulk een niet hooge afdekking juist den vorm vertoonde van een pedestal voor een ontzaggelijk groote makaratrapboom-uitlooper, volmaakt overeenkomende met hetgeen Tj. Mendoet laat zien.

Ook daar zijn de makara-spuiers aan het soubasement, hoewel groot van stuk, zooveel kleiner dan de makara's onder aan de trapboomen; maar men kan er zich daardoor een begrip van vormen, als men ook bij den Baraboedoer uitgaat van de overeenkomende makara spuiers aan het soubasement aldaar, (dat zijn dus die welke men in den bovenrand van den enormen ouden voet vindt), van welke afmetingen die trapboom-uitloopers bij den Baraboedoer in het oorspronkelijk concept moeten geweest zijn. Het moeten stukken zijn geweest minstens zoo groot als de bekende Djambische (Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XLV, 120). De sponningen en zwaluwstaarten brachten dadelijk in herinnering, dat ook boven op de oude trapleuningen zelve, bepaaldelijk aan het dichter bij den voet op zijn balustrade, dus dieper in gelegen gedeelte, deze niet ontbreken. Ook daar moest dus een stuk verdwenen zijn, en dit werd nog duidelijker, toen nu een nauwkeurig onderzoek in die richting over een breedte van de trapvleugels uitwees, dat men overal ook flauwe uitkappingen aantrof, o. a. ook aan den bovenkant van het halfronde daarboven in de twee vertredingen, die daarop volgen, nog andere uikappingen van den vorm, dat daarin de helft van een zwaluwstaart kan worden ingelaten.

Nog duidelijker werd de zaak, toen ook de boven-voorkant van die oude trapvleugels nader en nauwkeurig werd opgenomen; het bleek, dat die punten, zelfs over een groote driehoek, aan alle trapvleugels tegenover het overig gedeelte dier vleugels, dat mooi gelegd is en nog goed in het verband zit, uit een rommel is opgestapeld, die hoewel in overeenstemming met de buitenzijde van de aanstapeling afgewerkt, nooit het werk kan zijn geweest van de oorspronkelijke bouwers.

Van dit alles werden nauwkeurige tekeningen gemaakt, die het hier medegedeelde zullen toelichten, doch tevens de gelegenheid zullen geven uit te laten komen, wat nu wel de oude vorm dier trapvleugels geweest moet zijn, nl. vermoedelijk een dubbele boog, evenals men dat nu nog ziet aan Tj. Poentadewa en Tj. Ghatotkatja op de Diëng, Vgl. KINSBERGEN foto's No. 93 en 101, een resultaat, dat aan waarschijnlijkheid wint, als men in het oog houdt dat de Diëng-tempels ouder zijn dan de Baraboedoer en de Mendoet, maar dat deze toch weer op hun beurt behooren tot de oudere producten onder hunne omgeving.

Om een volkomen zekere uitkomst te verkrijgen, werd, behalve aan eene zijde, aan den Noordkant van het gebouw, eenzelfde onderzoek ingesteld ook aan de Westzijde. Hierbij kwam bloot het oude onderste verlengings-stuk der trappen, die men nu weet, tijdens CORNELIUS en ook tijdens WILKENS, (die dat verlengingsstuk echter niet meer geeft) zooveel verder naar voren lagen.

Ook van dat verlengings-stuk is een tekening gemaakt, evenzeer als van het derde stuk der aanstapeling, zooals zich dit voor de trappen vertoonde. Uit een der tekeningen kan blijken, wat de omvang van de verbouwing van den Baraboedoer bij de ingangen geweest is.

Het aan de westzijde gevonden verlengings-stuk werd uit den grond gelicht, en nevens het pad naar de pasanggrahan opgesteld. Daar kregen ook een plaats de afgevallen geornamenteerde stukken, die bij het onderzoek ook bloot gekomen waren. Daarmede bevindt zich ook een bijeen behoorend gedeelte van den poortboog van de tweede poort, die in tegenstelling met de andere poorten een op pilasters rustende lagere boog was. Vgl. Rapporten 1903 bl. 16. Onder deze bezigheden werd het eigenlijke doel van het bezoek aan Baraboedoer niet vergeten.

Tot zoover de aanteekeningen van wijlen den Voorzitter der oudheidkundige Commissie.

En wanneer mij nu de treurige taak wordt opgedragen dit zoo correcte dagboek van den overledene bij te werken en te vervolgen, heb ik me eerst te wenden tot de aanteekeningen van den Heer MELVILLE, waarin ik, behalve het boven aangestipte, de specificatie aantref van alle werkzaamheden, die dag aan dag werden uitgevoerd. En zoo vind ik, dat de eerste helft van de maand April vereischt werd voor een voorgezet heuvel-onderzoek van Tj. Banon, voor de vervaardiging van een 14 tal fotogrammen van Baraboedoer (1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1134, 1135, 1122. (I t/m IV), en dat de laatste helft van de maand maar even voldoende was, om daarin :

1o. het transport te leiden van de beelden van Tj. Banon (1112, 1112a, 1112b, 1113a, 1113b, 1114, 1115, 1116a, 1116b, 1117a, 1117b, 1118, 1119a, 1119b, 1120, 1121) naar het huis van den Assistent-Wedåna van Baraboedoer;

2o. het noodige te verrichten voor de reiniging, die aan de fotografische opname van de door den voorzitter aangewezen bas-reliefs van Baraboedoer had vooraf te gaan;

3o. teekeningen te vervaardigen van de gevonden stukken der trappen van Baraboedoer.

In het laatst van April werd de Heer KNEBEL naar Batavia opgeroepen, om de beschrijving van den torentempel van Singasari in elkaar te zetten.

En was nu de Voorzitter de laatste dagen van April en de geheele maand Mei met den Heer KNEBEL bezig om den overvloed van gegevens te ordenen tot een beschrijving, ook in Kedoe werd door den heer MELVILLE voortgewerkt en van Mendoet de fotogrammen vervaardigd Nos. 1136, 1137, 1138, 1139, 1140, 1141a, 1141, 1142, 1142a, 1143, 1144, 1145, en 1146.

Bovendien werden van Tjandi Kalibening opnamen vervaardigd van den troon van den Boeddha — en toen men daarmee gereed was, werd het museum van Djogja bedacht; de beelden werden gereinigd en van twee makara's en twee open reliefs fotogrammen vervaardigd (1149, 1149a, 1150, 1151.). Daarmee was door den heer MELVILLE het noodige verricht en kon hij naar Weltevreden terugkeeren, voor de taak, die ook daar zijn tegenwoordigheid gewenscht maakte.

Na de voltooiing van de Singasari-beschrijving werd den heer KNEBEL opgedragen, daar aan toe te voegen, een overzicht van het beeldwerk, dat bij en in den omtrek van Singasari was aangetroffen, en — zoodra zich daartoe de gelegenheid aanbood, de museumstudie voort te zetten tot een systematische behandeling van de beeldgroepen, en dan te beginnen met de Doerga-voorstelling.

Met die laatste opdracht was ook het ziekbed aangevangen, dat op 26 Juni in een sterfbed eindigen zou.

Intusschen had de heer MELVILLE zijn taak te Batavia, die in Februari was onderbroken, weer aanvaard, en was daardoor de oudheidkundige Commissie op ulti. Juni in het bezit van de 16 clichés 1152—1168, zijnde opnamen van het beeldwerk in de archaeologische verzameling van het Bataviaasch museum No. 60a; 138, 59, 59a, 52a, 77, 86, 80 (twee opnamen), 81, 342, 343a; 354, 356, 359a, 353, 352 (twee opnamen) en een marmeren steen met een opschrift van Atjeh, die nog met geen No. in de archaeologische verzameling is ingedeeld.

Bij ontstentenis van den Voorzitter, en op last van den Directeur van O. E. N. van 29 September 1905, No. 16146.

De leden der Oudheidkundige Commissie,

(w.g.) KNEBEL.

Weltevreden, October 1905.

(w.g.) MELVILLE.

B E S C H R I J V I N G

DER

Hidoe-oudheden in de Residentie Madoera.

Afdeeling Pamekasan.

In de afdeeling Pamekasan werden door de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur geene Hindoe-oudheden aangetroffen. (Missive van den resident van Madoera van 31 Juli 1901 No. 4095/11a.)

Afdeeling Sampang.

In de afdeeling Sampang werden door de ambtenaren van binnenlandsch bestuur geene Hindoe-oudheden aangetroffen. (Missive van den Resident van Madoera van 31 Juli 1901 No. 4096/11a) ¹⁾.

Afdeeling Soemenep.

In de afdeeling Soemenep werden door de ambtenaren van binnenlandsch bestuur geene andere Hindoe-oudheden aangetroffen, dan die, door den Controleur JOCHIM werden beschreven in deel XXXXVI van het Tijdschrift van T. L. en V. (Missive van den Assistant-Resident van Soemenep, van 26 Juli 1904, No. 2574/11a) ²⁾.

Afdeeling Bangkalan.

Hooftplaats.

Op het erf van den Arts O. ENGELMAKER werden door de oudheidkundige commissie aangetroffen:

1. Ciwa. Een zeer vermint en verweerd vierarmig mannebeeld, oorspronkelijk staande (op een steenplaat of lotuskussen, dat verdwenen is). Daar ook de hooge haartooi boven de makota en het daarbij behoorend achter-

1) In 1890 werd, 7 kilometer ten Z. O. van Bira en 6 kilometer ten Z. W. van Tamboedoaja, een gouden Hindoe-vrouwebeeld in den grond gevonden, dat aangekocht door de Regeering voor f 645 —, werd opgenomen in 's Rijks Oudhk. Museum te Leiden.

2) In 1886 werden op de rotswanden bij Andjoek 2 inscripties aangetroffen, die door Dr. J. BRANDES werden verklaard als „1212 Çaka en 1300 Çaka”.

stuk zijn weggevallen, kan niet worden uitgemaakt, of het beeld al dan niet van een glorie voorzien was. De god is gedost in groot ornaat, met makota en eene vijfsnoerige oepawita, neergaande van den linkerschouder tot de linker voorhand; daaronder met een bocht zich rondende naar links over de beide beenen boven de knie en weer opgaande naar de rechter voorhand. Naast de oepawita, op de linkerborst, zijn twee kleed-plooien zichtbaar. De oren zijn getooid met rijkversierde hangers. Onder de drie geluks-plooien rondt zich een rijk versierd halssieraad.

De boven-armen dragen banden, waarbij, uit een kralensnoer tusschen twee gladde bandjes, een drievoudig driehoekig ornament opgaat (trisoelamotief); daaronder een rijk versierde tweede armband. De polsbanden bestaan uit drie ringen boven elkaar met een strik op het midden. Verder een rijk-versierde borstband. Het kleed, dat in symmetrische plooien moet neergevallen hebben op de wreven (die met de voeten en het voetstuk zijn weggevallen), wordt opgehouden door een buikband, waaronder evenwijdig heenloopen twee rijkversierde heupbanden, terwijl, van den buikband uit, twee fraai-gebeeldhouwde sjerpbanden (linten) met hangers neerloopen over de schenen.

De rechts langs het lichaam neerhangende rechterarm rust met de hand op eene achtkantige knots, met een versierden band onder den greep.

De linker voorarm brengt de naar boven geopende hand, met een lotusknop er in, voor het midden van het lichaam.

De opgestoken linker achterhand houdt op den top van den opgestoken wijsvinger, een lotusbloem, waarvan het bovengedeelte is weggevallen. De eveneens opgestoken duim en pink dragen ringen. De rechter achter-arm is weggevallen. Links en rechts is het achterstuk, voor zooverre dat nog aanwezig is, bebeiteld met fraai gesneden blad- en knopwerk in haut-relief.

Hoog 0.86 M.

2. Ciwa. Een zeer vermindert en zeer verweerd vierarmig mannebeeld, oorspronkelijk staande op een steenblok op lotuskussen, dat met een gedeelte der beenen en voeten is weggevallen; — bijna gelijk aan het in No. 1 beschrevene, doch minder hoog en smaller van opzet.

Het beeld is gebeiteld op een achterstuk, waarvan het beneden-gedeelte grootendeels is weggevallen, doch dat nog flauw het blad- en knopwerk verraadt, waarmede het eens bewerkt was.

De boven-helft van het hoofd is weggevallen de beneden-helft is onkenbaar. Ondanks de zware vermindering is te bespeuren, dat de god eens gedost was in groot ornaat, met oepawita en glorie (waardoor No. 1 wordt aange-

vuld). Op die glorie gaan links en rechts drie haarlinten (?) op, die ieder eene geornamenteerde *trisoela* vormen. De armbanden waren eens, zooals ze bij No. 1 beschreven werden, en ook de vorm en loop der oepawita en het overig toilet (halssieraad, borst-, buik-, heup-, pols- en sjerpbanden) waren eens gebeiteld volgens eenzelfde model.

De rechter voorhand rustte eens op een knots, die grootendeels is weggevallen, de linker naar boven geopende voorhand werd eens gehouden voor het midden van het lichaam, en hield een lotusknop. De opstaande achterhanden hielden links een lotusbloem op den opgestoken wijsvinger, terwijl de mede-opgestoken duim en pink van ringen zijn voorzien.

De rechter achter-hand is met het attribuut weggevallen.

Hoog. 0.61 M.

District Kwanjar.

(Desa Soekalilabarat.)

Kampong Djaratlandjang.

Dhyani-Boeddha. Eene zeer geschonden, zeer verweerde en met korstmoss overdekte Dyani-Boeddha-voorstelling, waarvan het voorhoofd en de geheele rechterarm verloren gingen, zittende op een dubbel lotuskussen, (waarvan de bladtekening door verwering is uitgewischt), dat ligt op een retjapada, besneden met gladde in- en uitspringende boven- en benedenbanden en eveneens gladde midden-vakken. De linkerarm hangt neer langs het lichaam tot aan den elleboog, en wendt zich dan naar rechts, zoodat de hand komt te liggen in den schoot. Op de rechterknie meen ik te bespeuren het restant van een handrug, zoodat de vingers moeten hebben neergehangen, en de beeldhouwer daarmee een bhoemi-sparça-moedra moet hebben voorgesteld. Is dit juist, dan is in dit naar zee gericht beeld een Akshobhya aangetroffen.

Hoog 1.30 M.

District Tanahmerah.

(Desa Dlambadaja.)

Kampong Plemasan.

De door het binnenlandsch bestuur gerapporteerde retja (paard) bleek geen retja te zijn, maar een verweerd kalkblok (?). De aan dat rapport toegevoegde tekening is bloote fantasie van den rapporteur van 1901.

Desa Rongdoerin.

De door het binnenlandsch bestuur gerapporteerde retja (hond), bleek geen retja te zijn, maar een verweerd kalkblok. De aan dat rapport toegevoegde tekening is bloote fantasie van den rapporteur van 1901.

District Blega.

Desa Patèngtèng.

Kampong Mentjay.

Ciwa. Een eens rijk gebeeldhouwd, thans verweerd en zeer vermint, vierarmig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie, waarop, links en rechts, drie haarlinten in trisoela-ordonnantie naar boven gaan.

De boven-helft van het hoofd is met de makota in hooge haartooi weggevallen. De god is gedost in groot ornaat met vijf-snoerige oepawita, en, daarnaast en daaronder, op het bovengedeelte, de plooien van een kleed. Rijk versierde oorbellen, (hangers), borst-, arm-, pols- en enkelbanden; verder een buikband, waarvan zwaar-geplooide sjerpen neervallen uit een strik. De rechter voorhand rust op eene knots; de linker, voor het midden van het lichaam gebracht, was, voorzooverre dat nog te bespeuren is, naar boven geopend, met een lotusknop er in. De achterarmen heffen de handen omhoog met opgestoken duim, pink en wijsvinger, op welke laatste een lotusbloem rust, rechts met het bovenvlak naar boven, links nagenoeg onkenbaar. Pinken en duimen hebben eens ringen gedragen.

Het onderstuk is links en rechts bebeiteld met een bloempot in haut-relief, staande op het lotuskussen. Uit die potten gaat een zeer fraaie realistische verbinding op van stengel-, blad- en knopornament, tot aan de polsen der achterarmen.

Hoog 1.24 M.

Mannenbeeld. Het bovengedeelte van een mannebeeld, waarvan borst, hals, makota, en hooge haartooi bewaard bleven, gehouwen op een achterstuk en glorie. Geen embleem of attribuut is meer te ontdekken, daar alle belijning door verwering en schuring verdwenen is. Alleen de tekening van een lint-oepawita, van den linker-schouder neergaande over de borst, liet enige sporen achter.

Hoog 0.42 M.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in Ned.-Indië.

(w.g.) J. K N E B E L.

Eiland Madoera, Maart 1905.

Driemaandelijksch Rapport

— over Juli, Augustus en September 1905 —

VAN DE

**Commissie in Ned.-Indië voor Oudheidkundig Onderzoek
op Java en Madoera.**

De eerste dagen van Juli vroegen de kennismaking met de archaeologische nalatenschap van den overleden voorzitter, en voor den Heer H. L. L. MELVILLE, die zoo vaak zijn reisgenoot had mogen zijn, en bovendien zelf belast was met de uitbetaling van teekenpersoneel en koelies, voor de regeling van de geldelijke verantwoording, die nu eenmaal verbonden is aan een regeeringsopdracht, die zonder gelden ter goeder rekening niet kan worden uitgevoerd.

De kennismaking met alles, wat, op archaeologisch gebied, bij Dr. BRANDES in bewerking was, zoowel in schriftelijke aanteekeningen, als in groepen van fotogrammen en tekeningen, geven eene veelzijdigheid te zien, waarin het systeem, de leidende gedachte, voor den oningewijde niet zoo gemakkelijk zal te ontdekken zijn, en wel omdat het doel van het aan alle kanten om zich heen grijpen zelden aan de andere leden van de Commissie werd bekend gemaakt, en — helaas, de tijd ontbrak, om dien rijkdom van bouwstof ineen te zetten tot een resulteerend geheel.

De nota's, die reeds waren ingediend werden herlezen, om te vernemen wat de overledene ten opzichte van al of niet publicatie gewenscht achtte; de studies, die nagenoeg voltooid waren, werden eveneens herlezen; de nota over het beeldwerk om en bij Singasari, werd overeenkomstig de eens gegeven opdracht voltooid, en daarna de studie van het beeldwerk in het museum hervat.

Ook werd het litterarisch-archaeologisch overzicht van de Residentie Samarang, waaronder de voormalige residentie Japara, voltooid en een aanvang gemaakt met eenzelfde overzicht van de Residentie Kedoe, waaronder de voormalige residentie Bagelen. Onder leiding van den heer MELVILLE werd voortgegaan met het teekenwerk, d. i.

a. de te reconstrueeren trap van Tj. Baraboedoer, ontdekt door den heer **MELVILLE**,

- b. de platte grond van Tj. Banon, eveneens ontdekt door den heer **MELVILLE**,
- c. een Balineesche pendäpå,
- d. opstand, voor-, zij- en achter-aanzichten van Tj. Boebrah.
- e. lengte-en dwars- doorsneden van Tj. Boebrah,
- f. voor- en zij-aanzicht van Tj. Loemboeng.

Terwijl die teeken-werkzaambeden, die nu en dan door ziekte van het personeel vertraging ondervonden, werden voortgezet, begaf de heer **MELVILLE** zich op reis naar Baraboedoer, om de door hem ontdekte brokstukken van Wishnoe, Ciwa-Goeroe en Ganeça ter plaatse te verzamelen, in te pakken en van daar op te zenden naar het Museum van het Bat. Gen., dat dan ook den 19 September in het bezit daarvan kwam.

Intusschen was ook de studie over de Doerga-voorstelling voltooid, en werd die aan het Bat. Gen. ter plaatsing in het Tijdschrift aangeboden.

Mede werd de studie over Singåsari door een lid der Commissie in zijn geheel overgeschreven, en kon die, met de tekeningen en foto's van den Heer **MELVILLE**, den 9en Augustus aan den Directeur van O. E. N., ter opzending aan de Commissie van bijstand in Nederland, worden aangeboden.

Bij terugkomst van den heer **MELVILLE**, werden de fotogrammen, behoorende bij de studie over de wolken-tooneelen van Panataran, bijeengezocht; daaraan toegevoegd de beide cahiers, bevattende de studie zelve, — en konden aldus op den 20en September, bij missive van gelijken datum aan den Directeur van O. E. N. worden aangeboden, de volgende stukken:

a. twee cahiers, inhoudende een studie over de wolken-tooneelen van Panataran;

b. een doos geordende fotogrammen, voorstellende wolk-partijen, en wel ten vervolge van de bij missive van 25 Juli 1904 aangeboden fotogrammen Nos. 551—656;

c. een pakket inhoudende een volledig stel fotogrammen van Panataran;

d. een pakket, inhoudende een onopgeplakt fotogram naar het cliché van **KINSBERGEN**;

e. een pakket, inhoudende de fotogrammen 1—106, niet behoorende tot de reeks van de wolken-serie;

f. een pakket, inhoudende de fotogrammen Nos. 949, 950, 951, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 984, 985;

- g.* een pakket, inhoudende fotogrammen van Baraboeoer No. 969 tot en met 976;
- h.* een pakket, inhoudende:
fotogram No. 948, tekening Singasari;
id. KINSBERGEN No. 243;
situatie-kaart Panataran (schaal 1: 40,000) platte grond hoofdtempel Panataran 1: 175 (de beide laatsten volgens studie ANDRÉ DE LA PORTE-KNEBEL); platte grond 1e terras hoofdtempel Panataran (schaal 1: 175);
fotogram KINSBERGEN No. 246;
zes tekeningen met figuren gemerkt *a*, *b*, *c*, *d* = No. 1, *e* = No. 5, *f* = No. 31;
fotogram KINSBERGEN No. 244;
fotogram KINSBERGEN Soekasada;
fotogram van Balineesch voorwerp met makara's;
eene tekening met figuren en regenhoog;
fotogrammen No. 943, 943*a*, 943*b*, 944, 944*a*, 944*b*, 945, 945*a*, 945*b*, 946, 946*a*, 946*b*;
Wajang-poppen van 891 tot en met 896;
- i.* een pakket, inhoudende een fotogram mahakala-beeld van Prambanan, naar het cliché Cephas (behoorende bij de reeds aangeboden studie over Singasari).

Verder werd het archaeologisch overzicht van de residentie Kedoe onafgebroken voortgezet, zoodat ook die lijvige nota misschien in de maand October zal kunnen voltooid zijn (behoudens de afschrifving van het concept).

Ook kan hier ten slotte worden aangeteekend, dat, met de sluiting van het derde kwartaal, de net-tekeningen van Tjandi Boebrah en Tj. Sadjiwan door den heer MELVILLE kunnen voltooid zijn.

Bij ontstentenis van den voorzitter (op last van den Directeur van O. E. N. van 29 September 1905, No. 16146).

De leden van de Oudheidkundige Commissie,

(w.g.) KNEBEL.

(w.g.) MELVILLE.

Weltevreden, 20 October 1905.

Driemaandelijksch Rapport

— over October, November en December 1905 —

VAN DE

Commissie in Ned.-Indië voor Oudheidkundig Onderzoek
op Java en Madoera.

Zooals in het rapport over het 3e kwartaal geschat werd, kan het archaeologisch-litterarisch overzicht van de residentie Kedoe (waaronder de voormalige residentie Bagelen) met het einde van October worden afgewerkt.

Ter besparing van daggelden, die de Regeering voor den arbeid te Batavia heeft toegezegd, vertrok ondergetekende naar Madioen, waar ook de noodige archaeologische studie door hem kon worden voortgezet. De heer MELVILLE bleef achter, en ondanks de ziekte en het verlof van den eersten teekenaar werd het teekenwerk door hem met tijdelijk personeel voorgezet, en aldus werd dan ook onder handen genomen of afgewerkt:

- 1e. het calqueeren van Tj. Boebrah;
- 2e. net-tekeningen van het model eener offerplaats van Bali:
(schaal 1 : 2):
 - a. platte grond,
 - b. stijlen,
 - c. spantregels (boven-aanzicht),
 - d. idem (aanzicht van beneden gezien),
 - e. zij-aanzicht, doorsnede, boven-aanzicht,
 - f. doorsnede A B en détail,
 - g. doorsnede C D en aanzicht van altaaryversiering,
 - h. spantbalken,
 - i. hout-verbindingen van horizontale en verticale stukken;
- 3e. net-tekeningen van Tj. Boebrah;
- 4e. calques van Tj. Boebrah;
- 5e. net-tekeningen van Tj. Loemboeng;
- 6e. calques van Tj. Loemboeng.;

7e. overtekenen van een situatie-kaart van den omtrek van Barabedoer van Dr. LEMMANS.

8e. construeeren en teekenen van eene oude trap van Barabedoer;

9e. het ordenen en oppakken van de lichtdrukken van Barabedoer, terwijl tevens toezicht gehouden werd op het regelen van de stukken der beelden van Tj. Banon.

De beschrijving der beelden nu, die door den heer MELVILLE werden ontdekt in den heuvel, 231 meter van den brug over de Progo-rivier en waarmede de ethnografische verzameling van het museum te Weltevreden door hem verrijkt werd in October 1905, vindt alsnu hier hare plaats.

Ganeça. Een fraai, vrij-gebeeldhouwd, vierarmig mannebeeld met olifantskop, zittend op een dubbel-lotuskussen met verhoogd vruchtbed (realistisch geteekend), dat nedergelegd is op een achthoekige steenplaat.

De heer der Gana's is gedost in groot ornaat met glorie, en, als oepawita, een slang, die, nagenoeg over de geheele lengte geschubd, kop en staart samenkronkelt op den linker schouder.

Het groot ornaat wijst, in tegenstelling met hetgeen op Oost-Java gevonden wordt, op een klassieke soberheid, die voor Java in de 9e of 10e eeuw wordt teruggedacht. De kop is een correcte olifantskop.

Alleen de fraaier détail-tekening, die, op Midden- en Oost-Java, bij olifants-ooren werd aangetroffen en bij herhaling beschreven werd, zou zich in afkeurenden zin kunnen uitlaten over de oorlappen, die, minder fraai gesneden, bovendien de benedengedeelten laten schuil gaan in de schouders.

De legende van Ekadanta (Eén-tand) bleek, bij de conceptie van dit beeld, nog levend te zijn, en werd dan ook door den beeldhouwer vertolkt in het afbreken van den rechter slagtand.

De god is getooid met een fraai-bewerkten diadeem met vijf kogelvormige sieraden in den oorband, terwijl het haar met horizontale vlechten, niet al te hoog, uit den diadeem wordt opgezet, met een kogelvormig sieraad in de voorzijde (tricoela-combinatie), samengebonden met vertikale vlechten op gelijke afstanden en door een lotusknop afgedekt. De polsbanden om elk der polsen, en armbanden (waarvan een band om twee armen tegelijk heenloopt), de halsband en de uit vierkante schakels gevormde buikband, leveren een eenvoud van conceptie, die rustig stemt tegenover de drukte van het Oost-Java-ornaat.

Het beneden-lijf draagt geen broek, maar een kleedje, waarvan de beneden-zoom en de dij-plooien in het beeldhouwwerk zichtbaar zijn, en waarop de rosetten duidelijk het patroon aangeven.

De voeten zijn geen olifants-hoeven, maar korte menschevoeten, waarvan de gezwollen zoolen naar de hielen toe convergeerend, zijn bijeengebracht. De vorhanden houden links de *batasa*, waarin het uiteinde van den snuit rust; rechts het tandbrok. De opstaande rechterhanden houden links de strijdbijl (het begrip van olifants-haak is geheel uit de tekening verdwenen), rechts de aksamala.

Het beeld werd door den heer MELVILLE op een vierkant voetstuk — gladde kubus, gevat, boven en beneden, in twee uitspringende banden — geplaatst. Het bovenvlak heeft een opstaanden rand, ter indamming van het offerwater, dat een uitloop vindt aan de achterzijde rechts, door een gladde tuit.

Deze vorm werd gevuld naar het oorspronkelijk model, waarvan de brokstukken, die door hunne veelheid niet meer tot een geheel konden worden ingezet, ter plaatse werden achtergelaten.

Ciwa (als Mahayogi). Een fraai en vrij gebeeldhouwd, tweearmig mannebeeld, staande op een steenplaat (door den heer MELVILLE uit 4 stukken ingezet).

De god is gedost in groot ormaat, dat in Javaansch-klassieke, d. i. 9e of 10e eeuwsche soberheid, is aangebracht. Een diadeem, waaruit naar boven een hooge, versierde haartooi verrijst die afgedekt wordt met een lotusknop, en waaruit glad-ronde, gestileerde (men zou zeggen Asfyrisch geordende) haartressen neervallen op den rug, en een tweetal op elk der schouders.

De gespleten, lang-gerekte oorlellen dragen oorbeltjes, terwijl de buitenrand van de oorschelpen een ring dragen.

De oepawita, die van den linker schouder neergaat, bestaat uit een breed lint, terwijl een tweede koordvormige oepawita (?), mede van den linker schouder neerhangt tot dicht bij de knieën, en een juweel draagt op de linker borst.

Twee buik- of sjerpbanden, die een versierd slot hebben aan de voorzijde en waaruit twee sjerpen met hangertjes neervallen tusschen de beenen, binden het kleedje op, dat neerhangt tot de wrenen.

De linker arm, met arm- en polsband, waarvan het benedengedeelte naar voren wordt gebracht, hield eens de gendi (?), waarvan alleen de bovenknop tusschen duim en wijsvingers overbleef; de rechter arm, die eveneens van den elleboog af aan, naar voren wordt gebracht, is bij den pols weggevallen.

Van knieën tot hiel is echter aan het beeld een steenblok gelaten als steun.

Links en rechts van de godheid knielde eens een devoot op de steenplaat, doch van deze resten alleen, rechts een linker kniestuk en rechter voet, links een rechter kniestuk en linker voet. (Zie voor de devoten, die de godheid flankeren, de Nos. 60 en 60a, in de arch. verzameling van het Bat. Gen.)

1. What is the name of the author of the following document?
2. What is the date of the following document?
3. What is the title of the following document?
4. What is the subject of the following document?
5. What is the purpose of the following document?
6. What is the main idea of the following document?
7. What is the tone of the following document?
8. What is the style of the following document?
9. What is the genre of the following document?
10. What is the language used in the following document?
11. What is the cultural context of the following document?
12. What is the historical context of the following document?
13. What is the political context of the following document?
14. What is the social context of the following document?
15. What is the economic context of the following document?
16. What is the religious context of the following document?
17. What is the literary context of the following document?
18. What is the scientific context of the following document?
19. What is the technical context of the following document?
20. What is the artistic context of the following document?

Van dat fraai gebeeldhouwd hoofd is de onderkaak weggeslagen, terwijl het overige aanwezig is met een gedeelte van de makota. In den hoogen haartooi staat links een halve maan, en stond eens rechts een doodskop (?).

Dat het beeld tot dezelfde orde, tot eenzelfde kunstschool als de door den heer MELVILLE gevondene behoort, blijkt uit de geheele opzet van het beeld; uit het technisch steunpunt (de nandi); uit de gespleten, langgerekte oorlellen en de daarin aangebrachte versieringen en uit de bewerking van het lotuskussen.

Museum van het Bat. Gen., 3 Februari 1906.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in Nederlandsch-Indië,
(w.g.) J. KNEBEL.

Driemaandelijksch Rapport

— over Januari, Februari en Maart en over April, Mei en Juni 1906 —

VAN DE

Commissie in Ned.-Indië, voor Oudheidkundig Onderzoek op Java en Madoera.

Wat de studie van de Doerga-voorstelling op Java merkwaardigs opleverde, werd nedergelegd in een opstel, dat door het Bataviaasch Genootschap gepubliceerd werd.

Die studie werd, ten opzichte van den asoera in die voorstelling, voortgezet.

Ook daarvan werd een opstel vervaardigd, dat mede door het Bataviaasch Genootschap zal worden uitgegeven.

Verdere arbeid werd daarna opgeschorst door eene ernstige ongesteldheid, die met een operatie eindigde, en daarna een tweemaandelijksche rust te Garoet noodzakelijk maakte.

Door den heer MELVILLE werden vervaardigd:

- a. tekeningen van den gereconstrueerde ouden trap van Bâraboedoer;
- b. tekeningen van den gereconstrueerde plattegrond, en voor- en zij-nanzicht van Tjandi Banon.

Daarna ging hij op reis ter voorloopige opname van Tjandi Kidal (Toempang, Malang), alwaar opmetingen plaats hadden voor het in tekening brengen van het aanwezige, tot op een hoogte boven het maaiveld van 5,50 M.

Gedurende die opname werd, te Weltevreden, de arbeid voortgezet door de teekenaars, wat betreft het overbrengen in inkt van de bouwkunstige tekeningen onder a genoemd. Na afloop van de voorloopige opname van Kidal, keerde genoemd lid, tot het leiden der werkzaamheden van zijn ondergeschikt personeel, naar Weltevreden terug.

In het 8e kwartaal zal de oudheidkundige opname en beschrijving worden voortgezet, te beginnen met de residentie Madioen.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in Nederlandsch-Indië,

(w.g.) J. KNEBEL.

Weltevreden, 10 Juli 1906.

Driemaandelijksch Rapport

— over Juli, Augustus en September en over October, November en December 1906 —

VAN DE

**Commissie in Ned.-Indië voor Oudheidkundig Onderzoek
op Java en Madoera.**

In Juli, Augustus en September werd de opname van Tj. Kidal door den heer H. L. L. MELVILLE voortgezet, en kon in laatstgenoemde maand worden geleverd:

1 tekening van Tj. Kelal;
1 voor-aanzicht tot een hoogte boven het maaiveld van 5,56 M;
1 achter aanzicht id. id.
1 zij- id. aanzicht Noord id. id.
1 zij- id. aanzicht Zuid id. id.
1 lengte-doorsnede;
1 plattegrond;
1 doorsnede tempelkamer;
1 profiel, tot een hoogte van 12,36 boven het maaiveld;
2 schetsboeken met ornament, dat zich aan den tempel bevindt, tot een hoogte van 7,84 boven het maaiveld.

Bovendien waren op dat oogenblik onder handen voor net-tekeningen 3 bladen en 1 blad voor het ornament.

Bij G. B. van 5 September 1906 No. 36 werd aan den heer MELVILLE opgedragen, na afloop zijner werkzaamheden aan Tj. Kidal, volgens de aanwijzingen van den Civielen en militairen Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, een oudheidkundig onderzoek in het voormalig rijk van Pasé in te stellen.

De afloop zijner werkzaamheden aan Tj. Kidal, als voorwaarde van de opvolging aan het G. B. gesteld, kon moeilijk worden afgewacht; daar de massa arbeid, die alsnog werd gevorderd, bij en met de ongunstige omstandigheden, (West-moesson), waaronder die arbeid zou moeten worden verricht.

Toen dan ook het hoogstnoodige was verricht, werd den heer MELVILLE

vergund den arbeid aan Tjandi Kidal te staken en zijne bestemming naar Atjeh te volgen.

De voortzetting van het ikonografisch onderzoek, in het vorig verslag toegezegd, had werkelijk plaats.

Mijne oudheidkundige reis strekte zich uit over de geheele residentie Madioen (afdeelingen Madioen, Magetan, Ponorogo, Patjitan en Awi) en over een gedeelte van de residentie Soerabaja (afdeeling Sidâhârdjå). Voor de residentie Madioen moet voornamelijk worden gewezen op twee merkwaardigheden:

a. op den kultus van Çri. Reeds in 1886 merkte de heer W. P. GROENEVELDT, als inleiding tot de Madioensche 3 graantempeltjes in het Museum aanwezig (zie arch. cat. p. 118) op: Het verdient opmerking, dat de exemplaren onzer verzameling, voor zooverre bekend, alle uit Madioen afkomstig zijn, terwijl de oudheidkundige reis door de residentie Madioen een 10-tal aan de reeds bekenden heeft toe te voegen.

Wijzen deze graantempeltjes op een zekeren volks-kultus, zij hebben ook een historische waarde voor het verblijf der Hindoes op Java, daar velen van die oudheden voorzien zijn van een jaartal.

Behalve op die tempeltjes moet worden gewezen op de Çri-voorstelling van de badkamer van Sarangan (Lawoe-gebergte) en op die van de vorstelijke badkamer van Simbatan (distr. Gorang-gareng), waarvan alsnu de eerste beschrijving door mij geleverd werd (zie aldaar).

Een en ander wijst op een tweede merkwaardigheid:

b. namelijk de vele jaartallen, die van de residentie Madioen (grootendeels reeds door het onderzoek van Dr. VERBEEK) aan het licht kwamen.

Ik heb slechts eigen onderzoek ter zijde te leggen en een blik te slaan in het werk van laatstgenoemden geleerde, dat onder den bescheiden naam van »Lijst der voornaamste overblijfselen uit den Hindoe-tijd op Java“ door hem werd uitgegeven, of ik tref alleen voor Madioen aan 823, 908, 913, 924, 950, 953, 1026, 1061, 1126, 1231, 1308, 1318, 1320, 1338, 1381, 1391, en 1392 (?).

De oudheden nu van de residentie Madioen, door de oudheidkundige reis van 1905 aangetroffen, gevoegd bij de oudheden, die in het Museum zijn opgenomen, geven, behalve een halssnoer, enige potten, schotels en kommen, 2 hangklokken, ringen, 2 oorknoppen, een balans en een paar bekkens:

3 Trimoerti-voorstellingen.

9 Çiwa's (Mahakala, Goeroe, Mahadewa),

12 Doerga's, 11 onbekende beelden,

20 Ganeça's, 5 Polynesische beelden,

2 Çri's,	2 Singha's,
3 Parwati's,	2 Naga's,
7 Nandi's,	4 haut-reliefs,
3 Lingga's,	18 beschreven steenen,
7 Yoni's,	2 beschreven plaatjes,
7 Gode- of godinnebeelden,	3 martavanen,
6 Boeddh'a's,	1 Retjåpådå,
2 Çakti's,	7 tempel-toppen,
1 Wishnoe,	eenige lotuskussens,
13 Graantempeltjes,	7 Tempelwachters,
2 Banapati's,	4 manne- of vrouwebeelden,
1 Koewera.	

Wat de kwaliteit van het beeldhouwwerk betreft, kan, op enkele uitzonderingen na, worden verzekerd, dat de techniek, vergeleken met de kunst van Midden-Java, zeer achteruitging.

Men is, zoo komt het mij voor, veel vergeten, of men heeft nimmer geweten; bij het meerendeel van de eikonen bekruipt u een gevoel, of de meester den beitel zonder de traditie overgaf in de handen van den minder bekwaamen of minder devoten leerling.

En wat de toestand betreft, waarin ik het beeldwerk aantrof, vraag ik te mogen uitspreken, wat, van Malang tot Straat Bali, door me verondersteld werd, en in Madioen bij mij aangroeide tot overtuiging, dat voornamelijk kwaadaardig opzet, uit welken hoofde dan ook, de schendende hand sloeg aan de nalatenschap van de Hindoes of Hindoe-Javanen.

In de afdeeling Sidåhardjå werden aangetroffen:

11 Çiwa's (Mahakala, Goeroe, Mahadewa).	
2 Doerga's,	3 Tempel-ruïnen,
2 Boeddh'a's,	1 poort- gebouw,
7 Ganeça's,	1 martavaan,
1 Brahma-kop,	2 haut-reliefs,
1 Nandi,	1 Dwarapala,
5 Lingga's,	eenige lotuskussens,
1 Banaspati,	4 heilige lansen,
2 onbekende beelden	43 koperen beschreven platen,
2 gode- of godinnebeelden.	
2 Yoni's,	
2 retjåpådå's,	

Wat de skulptuur der beelden betreft en de toestand, waarin ze werden aangetroffen, daarvan kan hetzelfde worden gezegd, als voor Madioen werd aangetoekend, en het was mede geene geringe teleurstelling, dat de overlevering van het rijk van Djenggålä, zooals ze ons uit de Pandji-verhalen bekend is, nergens op eenige wijze in steen vertolkt werd aangetroffen.

Het belangrijkste, dat in Sidahårdjå werd aangetroffen, was Tjandi-Pari, maar men zal, door verwijdering van de thans nog heerschende vleermuizenplaag, in de gelegenheid moeten worden gesteld tot een kalm en langdurig onderzoek, vooral in het inwendige van het tempelgebouw, en tot ontgravingen ter plaatse en rondom het terrein, alvorens een oordeel uit te spreken omrent den kultus, die daarin werd uitgeoefend.

Het aantreffen om er bij het tempelgebouw van Çiwa als Mahadewa, Çiwa als Goeroe, Çiwa als Mahakala en Ganeça verleidt wel is waar tot de uitspraak, dat Tj. Pari een Çiwa-tempel zou zijn (van Çaka 1293, volgens het sluitsteenje in het Museum aanwezig), maar men vergete niet, dat èn Çiwa in al zijne vormen, èn Doerga, èn Ganeça èn Koewera als Brahmaansche goden ook in het Mahayana-pantheon zijn overgenomen (zie W. P. GROENEVELDT Arch. Cat. p. 84).

Het voegt in deze het beslissend woord aan een nader onderzoek, zooals dat boven werd aangestipt, over te laten.

In 1907 zal, tijd en weder dienende, moeten worden overgegaan tot het onderzoek en de beschrijving van de afdeelingen, tot het voormalige Madjapahit behorende : Modjakertå, Djombang, Soerabaja, Gersik, Lamongan, om daarna de reis voort te zetten door het voormalige rijk van Dåhå (res. Kediri).

Weltevreden, Januari 1907.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in Nederlandsch-Indië.

(w.g.) J. KNEBEL.

B E S C H R I J V I N G

DER

Hindoe-oudheden in de afdeeling Madioen der residentie Madioen.

D i s t r i c t B a g i.

Hoofdplaats Madioen.

In het oudheidkundig verslag van de residentie Madioen worde het eerst een plaats ingeruimd aan het beeldwerk, dat, vóór 1887, nog op de hoofdplaats Madioen aanwezig was, na dat tijdstip naar het Museum te Weltevreden werd overgebracht, en daar geboekt werd in den catalogus der archaeologische verzameling.

Uit de vergelijking van dat beeldwerk in het Museum met de beschrijving in dien catalogus geleverd, bleek volkommen, dat de woorden van den heer W. P. GROENEVELDT den gewenschten tekst leverde voor dit verslag.

[De nummering der beelden is mede die van den catalogus.]

113. Oema of Pârwatî. Staande op eene eenvoudige, half ronde steenplaat.

In de achterhanden rechts het bidsnoer met rozet als sluitsteen en links de vliegenwaaier; de voorhanden, vóór het lijf, houden een voorwerp [lotusknop ?], waarvan alleen de punt zichtbaar is. Aan weerszijden vazen met lotusplanten, die tot de hoogte van het midden opschieten.

Hoog 0.83 M.

220. Tempel-wachter. Zonder voetstuk, liggend op de linkerknie en met den rechtervoet op den grond.

Geene versierselen, behalve groote schijfsvormige oorringen en polsbanden. Kleeding niet te herkennen. De mond is gesloten; de buitenhoeken der oogen lang uitgerekt; daarboven zware gebogen wenkbauwen en boven het voorhoofd twee gekrulde lokken; het hoofdhaar ligt verder, evenals eene pruik, plat tegen het hoofd. In de rechterhand eene knots, die op den schouder rust in de linker een rond schild.

Hoog 0.835 M.

221. Tempelwachter. Liggend op de linkerknie, terwijl het rechterbeen schuin voor het lichaam geslagen is. Gelaat overeenkomende met dat van het vorige beeld, maar met een baard en zonder de twee krullen aan het voorhoofd; verder met hetzelfde pruikvormige haar.

Oorringen, halssnoer en polsbanden; kleeding niet te herkennen. Geen wapens; de beide handen zijn op het hart over elkander gelegd.

Hoog 0.81 M.

222. Tempelwachter. Liggend op de rechterknie en met den linkervoet op den grond, zonder voetstuk. Gelaat en hoofdtooii als bij 221.

Lange oorhangers en polsringen, geene andere versierselen zichtbaar. In de rechterhand een stuk van de afgebroken knots, aan den linkerkant overblijfselen, waarschijnlijk van een groot schild, bovenaan met een paardekop prijkend.

Hoog 0.96 M.

296. Onbekend beeld (gewoon type), voorstellende eene vrouw, die geknield ligt op een zeer ruw voetstuk, met dergelijk achterstuk en zonder glorie.

Gewone versierselen; alleen ontbreekt het hoge hoofdtooisel, en is het zware haar van het diadeem af aan naar achter gestreken. In de rechterhand een zware bloemknop, terwijl de linker op de heup de oepiwita vasthoudt.

Hoog 0.76 M.

298. Onbekend beeld (gewoon type). Eene vrouw, staande op eene eenvoudige steenplaat als voetstuk zonder achterstuk en glorie; alleen is de achterkant van het geheele beeld met arabesken versierd. De bewerking is ruw en het beeld bovendien sterk afgesleten; voor zooverre zichtbaar draagt het de gewone versierselen en kleeding.

De figuur is sterk naar den linkerkant gebogen, waar zij met de hand rust op eene massa, die met dezelfde arabesken als de rug versierd is. De rechterhand is ternggeslagen en rust geopend op den schouder, als om iets te werpen.

Hoog 0.83 M.

332. Leeuw. Staande op de achterpoten, met eene zeer dunne ronde steen als voetstuk, het lichaam is opgeheven en de voorpoten zijn aan weerskanten van den kop naar achter gebracht.

De staart loopt langs den rug tot aan den kop naar boven. Versierd met halssnoer en band om het lijf. Korte, rechte horens. Van uit den gesloten muil loopt een koord naar beneden, dat in een piramidaal ornament op het voetstuk eindigt; aan den achterkant ligt een soortgelijk ornament.

Hoog 1 M.

333. Leeuw, geheel gelijk aan het vorig nummer.

369. Graantempel. Op de eene helling van het dak staat eene inscriptie in relief (volgens Dr. BRANDES Çri) en in den wand van het huisje daaronder is eene diepe nis; aan den tegenovergestelden wand ziet men de randen eener gelijke nis, die echter blind gelaten is. Het tempeltje staat op een hoog voetstuk met breed grond- en topvlak en daartusschen inspringende randen.

Hoog 1.20 M.

370. Graantempel. Aan den eenen kant op het dak een gevleugelde schelp met een niet te bepalen ornament er onder, en in den wand daaronder eene diepe nis; aan den anderen kant op het dak eene inscriptie en in den wand eene ondiepe nis.

Vierkant voetstuk, dat met inspringende randen naar boven kleiner wordt.

Hoog 0.87 M.

De bedoelde inscriptie werd het eerst afgeteekend door korporaal HOEPERMANS, die aan Dr. FRIEDERICH was toegevoegd, en bleek te zijn het jaartel 908 (zie Tijdschrift XXI, 1875) en werd ook als Çaka 908 opgenomen in de alfabetten van K. HOLLE, 1882. Dr. BRANDES zegt van deze legende, in een noot op pag. 118 van den archaeologischen catalogus, het volgende: »Deze legende, die duidelijk schijnt, geeft een treffend voorbeeld van de moeilijkheden, die zich bij het ontcijferen van zulk soort kleinere inscriptie's voordoen.

In dit geval zijn de letters, zooals men dat verwachten mag in den bloeitijd van het Oud-Javaansche schrift en de Oud-Javaansche literatuur (\pm 950), volkommen duidelijk, toch is de inscriptie, tenzij men, wat men naar mij dunkt hier zonder bezwaar met mij zal willen doen, misstelling en misteekening der letters wil aannemen, onleesbaar. Gelezen alsof alles juist is, staat er nl:

ręçaka 908 geçaka,

waarmede bedoeld zijn zal:

i çaka 908 Waiçakha [d. i. Çakajaar 908 in de maand Waiçakha].

Kenners van het Oud-Javaansch schrift zullen zien, dat hoewel vele, de aan te brengen veranderingen toch luttel zijn. Om een ieder over het gering verschil te laten oordeelen, laat ik hier in nieuw Javaansche letters volgen:

1e. wat er werkelijk staat, en

2e. wat vermoedelijk (in Oud-Javaansche lettervormen natuurlijk) het prototype van deze legende moet zijn geweest, nl.:

a. ḡ̄ac̄a 908 q̄ac̄a en

b. ḡ̄ac̄a 908 q̄ac̄a

372. Graantempeltje. Aan den eenen kant op het dak een gevleugelde schelp, zonder ornament er onder, aan den anderen kant eene inscriptie: de nissen aan weerskanten in den wand zijn slechts in omtrekken aangegeven. Geen voetstuk.

Hoog 046 M.

383. Vierkante steen. Met bewerkte als met pilasters versierde zijden. Van boven en van onder onbewerkt. In het midden een groot en diep rond gat als bij eene joni. Doel geheel onbekend; misschien is het wel een voetstuk van een beeld geweest, maar daartegen verzet zich het geheel onbewerkte zeer ongelijke bovenvlak.

Vierkant 0.67 M. Hoog 0.44 M.

422. Haut-relief. Met de koppen en het voorlijf van twee liggende herten; daar tusschen eene ronde vaas of pot met kleine opening (doos met reliquien of lijkasch) en hierachter een heilige boom met kegelvormige kruin. Boven rechts de zon, links de maan, en daarboven een ster.

Waarschijnlijk eene voorstelling van het hertenpark (*mrigadawa*) bij Benares, waar Boeddha geleerd heeft. Aan den achterkant is in zwak relief uitgebeiteld, een huis of pendoppo met een man er naast en daaronder eene onduidelijke legende; dit beeldhouwwerk is zeer slecht en zeker van lateren tijd dan de eerst beschreven voorkant.

Hoog 0.69 M.

Dr. BRANDES voegt in een noot hieraan toe:

»Deze legende in relief-letter is aan de rechterzijde zoo beschadigd, dat ontcijferen een onmogelijkheid is. De letters hebben de vormen van de letters op de Soekoech- en Tjeta-inscripties. Het begin schijnt, doch ik zeg niet meer dan *schijnt*, te luiden,

bramana hanala (?).

Het is reeds gezegd, dat de ontcijfering der Soekoech-inscriptie's nog niet is gelukt."

416. Antefix. Ornament; kegelvormig en met arabesken in bas-relief.
Hoog 0.31 M.

468. Polynesisch beeld. Eenigszins beter dan de van elders afkomstige voorstellingen; op het hoofd is door een kronkelende lijn een soort van plat aanliggende muts getekend; de armen staan van het lijf af en zijn vrij goed gevormd. Het lichaam is afgebeeld tot aan de dijen en heeft neerhangende borsten.

Hoog 0.45 M.

1081. Lamp. Plat, vierkant oliebakje, dat niet in vakken is afgedeeld en aan de hoeken in spitse tuiten uitloopt. Uit de zijden gaan vier gebogen armen omhoog, die zich boven vereenigen in een knop, waaraan een kleine beugel en een ketting, die den haak mist.

Hoog 0.14 M.

1493. Hals- of borstsnoer (gedeelte), zijnde een hartvormig sieraad van dun gedreven goud, voorstellende eene staande menschelijke figuur tusschen bloemwerk.

1706. Kom, zonder voet en met platten bodem.

Hoog 0.68 M. middellijn aan den bovenrand 1.67 M. Oorspronkelijk van Tjaroeban.

1937—1938—1939. Potten, van wit aardewerk met opstaande ribben, de deksels ontbreken. Middellijn 1.35—0.45 M.

2012. Schotel. Groenachtig aardewerk, van buiten versierd met opstaande ribben en van binnen met twee visschen in zwak relief.

2022. Trekpotje. Van grijsgroen aardewerk, met een oor en zwak geribde zijden.

Hoog 0.07 M.

Verder werden door mij ter hoofdplaats Madioen aangetroffen:

a. *in den tuin voor de residents-woning:*

1. Nandi. Een zeer beschadigde en zeer verweerde nandi, liggende op eene steenplaat, met den linkervoorpoot omgebogen tegen de halskwab, en den rechtervoorpoot dubbel gevouwen op de steenplaat. De staart loopt met een bocht rechts naar boven en legt de pluim tegen den ruggegraat. Rugknobbel. Noch versierselen, noch ornament.

Hoog 0.40 M. lang 1 M.

2. Mahayogi. Een zeer verweerd en zeer beschadigd godebeeld, staande op een steenplaat, met achterstuk en glorie. De god was eens gedost met makota en hoogen haartooi, met oorhangers, arm- en polsbanden en oepawita terwijl het kleedje werd opgehouden door twee buikbanden, waarschijnlijk één van met goud doorweven doek en één met edelgesteenten bezet. Knevel en puntbaard worden ondersteld, doch niet meer aangetroffen. Het beeld is en was tweearmig. De rechterhand rust op eene knots, de linker houdt een neerhangende *gendi*.

Hoog, over het midden van het achterstuk gemeten, 0.56 M.

3. Nandi. Bijna gelijk aan No. 1, maar zich daarvan onderscheidende door de houding van den kop, die recht naar voren gestrekt is, terwijl de staartpluim over den ruggegraat heen ligt. Ook zonder ornaat of ornament.

Lang 0.95 M.

4. Mahayogi. Een staand tweearmig beeldje met steenplaat en achterstuk, zoo verweerd, dat het geheele ornaat verdwenen is, en het oog van den beschrijver thans een *naakt* beeld te zien krijgt. De glorie wordt meer ondersteld dan waargenomen. De rechterhand rustte eens op een knots; de linker hield eens een gendi.

Hoog 0.50 M.

5. Vrouwebeeld. Een haut-relief, voorstellend een tweearmig *zwerend*, vrouwebeeld. Ook hier heeft de verwering het geheele ornaat weggeschikt, behoudens oorknoppen en halssieraad. De rechterhand wordt voor het midden van het lichaam gehouden, terwijl de linkerarm, bij den elleboog gevouwen, de hand opwaarts richt. Het hoofd wordt gedekt door een eenigszins zonderling tot tulband gevouwen hoofddeksel.

Van een wolkenpartij is niets meer te bespeuren.

Hoog 0.70 M., breed 0.49 M.

6. Godebeeld. Een zeer beschadigd, zeer verweerd, staand tweearmig godebeeld, met achterstuk en glorie. Alleen de hooge haartooi en de makota zijn nog zichtbaar. Bij de knieën afgebroken. Wat er rest van armen en handen, wat betreft de houding en het eenigszins buikige van het beeldje doet veronderstellen, dat ook in dit beeldje een Çiwa als Yogi wordt aangetroffen, en de rechterhand eens rustte op een knots, terwijl de linkerhand een gendi hield.

Hoog 0.46 M.

7. Nandi. Een zeer verweerde en zeer beschadigde nandi, waarvan de vormen nagenoeg geheel zijn weggeschuurd. Had eens halskwab en poenoek. De rechterpoot lag eens voor het midden van de borst.

Lang 0.55 M.

8. Pârwatî. Een vierarmig vrouwebeeld, zittend op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie. Het beeld was eens prachtig gebeeldhouwd, doch is nu zeer verweerd en met mos overdekt. De godin was eens gedost in groot ornaat, waarvan de *dubbelle* makota en hooge haartooi, de hals- en borstband, de arm- en polsbanden nog te onderscheiden zijn. De vorhanden liggen geopend vóór het midden van het lichaam, de rechter in de

linker (doch niet zoodanig, dat de vereeniging der duimtoppen een dhyani-moedra zoude vormen). De opgestoken achterhanden houden rechts een aksamala, links een vliegenwaaier (zeer beschadigd).

Op gezag van de Pârwati-beelden in het Musseum te Weltevreden, noem ik ook dit beeld eene Pârwati-voorstelling.

Hoog 0.91 M.

9. Yoni. Laatstgenoemd beeld is geplaatst op een voetstuk, dat er niet bij behoort. Het is een Yoni, waarvan de kubus, met zijn vier hoekpilasters gevat is tusschen drie uitspringende gladde banden. Zeer beschadigd. Nog zichtbaar zijn de geul voor het afvloeien van het offerwater en de restanten, die u spreken van eene voormalige tuit, rustende op een naga-kop (?).

Hoog 0.70 M.

10. Godebeeld. Een tweearmig mannebeeld, zittend op een dubbel lotuskussen met achterstuk. Het beeld is zoo verweerd, afgeschuurd en beschadigd, dat niets meer te ontdekken valt dan ruwe belijning van makota en hoogen haartooi.

Hoog 0.67 M.

11. Godinnebeeld. (Lakshmi?) Een zeer beschadigd, eenmaal fraai gebeeldhouwd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene steenplaat (?), met achterstuk en glorie. De godin is gedost in groot ornaat, doch makota en hooge haartooi zijn verdwenen (weggieslagen).

De linkervoorhand is, met de opening naar boven, met een lotusknop er in, gebracht voor het midden van het lichaam; de rechterarm hangt recht neer langs het lichaam en houdt de hand geopend naar voren.

De opgestoken achterarmen houden zoowel in de linker- als rechterhand een lotusknop, waarvan de stengel oploopt uit een fraai ornament, dat gebeeldhouwd is op het achterstuk.

Hoog 0.70 M.

12. Mahayogi. Een zeer beschadigd en zeer verweerd tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie. De god was eens gedost in groot ornaat, doch de toestand van het beeld laat geene zekere onderscheiding meer toe. De armen hangen recht neer langs het lichaam en houden in de rechterhand een aksamala, in de linker een gendi.

Hoog 0.75 M.

13. Godinnebeeld. Een vierarmig godinnebeeld, dat zoo vermint en verweerd is, dat er niets meer met zekerheid in op te merken is.

Hoog 0.66 M.

Hierbij worde nog aangeteekend, dat hier vroeger stond *eene Doerga-voorstelling met twee asoera's*, die in het jaar 1905 naar het Museum te Weltevreden werd opgezonden. »Ook hier had de beeldhouwer klaarblijkelijk de beteekenis der voorstelling vergeten», (zie W. P. GROENEVELDT, Arch. Cat. 1887 pag. 50, noot).

b. Op het residents-erf, tusschen de wortels van den Waringin-boom:

Godin. Een tweearmig, eenigszins wanstaltig gebeeldhouwd vrouwebeeld, staande op eene vierkante steenplaat, met achterstuk en eene stralende glorie om het lichaam. Het hoofd, dat in grootte geene zuivere proportie vertoont met het geheele lichaam, is getooid met eene makota met gekrulde achtervleugels. Overigens een lomp bewerkt halssieraad en sjerpbanden, die als vijf boven elkaar gelegde tabliers voor het beneden-lichaam gebocht zijn.

De handen zijn gevouwen (niet op elkander gelegd of tot een sembah vereenigd) voor het midden van het lichaam gebracht.

Het geheel wekt, in zijn harde en onelegante belijningen, de gedachte op, dat we hier te doen hebben met Malangsche sculptuur.

Hoog 0.62 M.

c. Op het erf van de regentswoning:

Ganeça. Een vierarmig beeld, zittend met aaneengesloten olifantshoeven op een dubbel hoog lotuskussen, waarbij tevens het zaadbed is aangegeven. Het beeld is vrij gebeiteld. De god is gedost in groot ornaat. De glorie viel eens voor de helft weg en werd met cement gerestaureerd.

De vorhanden houden links het etensbakje, waarin het einde van den snuit reikt; de rechter (gerestaureerd) houdt het tandbrok, met de punt naar beneden. De opgestoken achterarmen houden in de linkerhand een bijl, *en in de rechter eveneens een bijl, instede van de aksamala* — het cementwerk van iemand, die de Ganeça-voorstelling niet verstand.

Het eigenaardige van de oepawita is deze: Op den linker-schouder staat de naga met opgeheven lichaam en wordt het slangelichaam op den rug voortgezet, onder den rechterarm door, over de rechter buikvlakte, en is *de staart over den snuit heen gebeiteld*.

(De beide zeer beschadigde en gerestaureerde Nandi's, waartusschen Batârâ-gânå geplaatst is, verdienien geene beschrijving.)

2. Graan-tempeltje. Gewone vorm. Het dak rustende op vier gladde pilasters. Van voren een tempelingang. De inscriptie op het dak is verdwenen.

Hoog 0.45 M. Nokbalk 0.47 M.

Breedte van het tempeltje 0.24 M.

Op dit erf stond vroeger een beschreven steen (zegt HOEPELMANS in zijn manuscript van Maart 1866) »en indertijd, op last van wijlen den resident, van Sirah-keting weggehaald" (men zie ook Dr. VERBEEK, onder No. 405).

d. In de kontrolcurs-woning:

Pârwatî. Een beschadigd, verweerd, vierarmig vrouwebeeld, waarin de buste in zeer maagdelijke belijning is uitgedrukt, zittend op het vruchtbet van een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie. De godin is gedost in groot ornaat: makota en hoogen haartooi, (zeer verweerde) knoppen in de langgerekte oorlellen, halssieraad, vrouwesnoer (wat den twijfel over mannelijke of vrouwelijke sexe oplost ten gunste van de laatste), arm- en polsbanden, de eersten met driehoekig sieraad, de laatsten bestaande uit drie gladde banden, en sjerpbanden, neervallende over de scheenbeenen op het lotuskussen. De voorhanden liggen naar boven geopend in den schoot, de linker in de rechter, en houden een lotusknop. De opgestoken achterarmen houden in de rechterhand een aksamala, in de linker een tjamara.

Hoog 0.83 M.

Ook is hiervan afkomstig het steentje met jaartal 1391 Çaka, thans in het museum te Weltevreden en het beeld met achter-inscriptie »1308 Çaka" (HOEPELMANS H. S. in het museum en Dr. VERBEEK No. 405)

D e s a A r â - â r â - o m b â .

(*Koffie-établissement Kawedoesan*).

Door de welwillendheid van den heer P. SLOT, werden mij te zijnen huize (\pm 1 paal van kota Madioen) ter beschrijving gegeven:

a. Trimoerti. Een veelarmig beeld, zittend op een dubbel lotuskussen, met achterstuk zonder glorie (die weggevallen kan zijn). Makota, hooge haartooi en emblemen van de opgeheven achterhanden zijn verdwenen. In het verweerde

en zeer geschonden beeldwerk is alleen te constateeren, dat de beide voorhanden, met een lotusknop er in, lagen op de knieën, en dat het frontbeeld van de trimoerti eens was voorzien van een lintvormige oepawita.

Hoog 0.59 M.

b Gode- of Godinnekop. Een kop met glorie, wel is waar zeer verweerd, doch nog genoeg geconserveerd, om te ontdekken dat het beeldwerk nimmer was afgewerkt, wat, behalve in oogleden, neus en lippen, voornamelijk blijkt uit de ooren, die alleen in grondtrekken zijn aangegeven.

Hoog 0.20 M.

c Steenblokje met mannekop. Een vierkant steenblokje, uitloopende in een menschenhoofd, dat in opzet, vooral in de voornitstekende gezwollen lippen, een zuiver negertype vertoont. Die voornitstekende lippen en het onvoltooide, dat in deze sculptuur merkbaar is, lokt tot de hypothese, dat het steenblokje, dat uit één stuk met het hoofd gebeiteld is, bestemd was voor eene rechthoekige uitkap als goot; dat het hoofd had doorboord moeten worden tot door de lippen, en dat het geheel alzoo bestemd was als spuier voor een tempeldak.

Lang 0.25 M.

District Oeteran.

Hoofdplaats.

Zoals men reeds vernam uit de manuscript-aanteekeningen van HOPPERMANS, van Maart 1868 (bij de inventarisering door mij gemerkt 6. j.) stond daar vroeger, vóór het huis van den wedono van Oeteran, een veelarmig, afgebroken beeld, dat gevonden werd in het bosch Gelang. Op het bovenstuk stond een jaartal, dat wel is waar door HOPPERMANS en HOLLÉ misteekend, voor Dr. BRANDES bleek te zijn het Caka-jaartal 1338. Het beeld zal later bij de pasanggrahan van Ngebé worden aangetroffen.

Ook werd te Oeteran aangetroffen een loemboeng met jaartal »924 asuji», eene verbeterde lezing, die we danken aan Dr. BRANDES. Asuji is de naam van een maand (zie Dr. VERBEEK No. 409). De loemboeng of het graantempeltje vonden we bij GROENEVELDT beschreven als volgt:

Aan den eenen kant op het dak een gevleugelde schelp, met een niet te bepalen ornament er onder, aan den anderen kant op het dak eene inscriptie en in den wand een diepe nis. Vierkant voetstuk, dat met inspringende randen naar boven kleiner wordt

Hoog 0.44 M.

Dr. BRANDES nu teekende in 1886 hierbij aan: »Ten gevolge van den geschonden toestand van het dak van deze loemboëng is aan het begin en aan het einde vermoedelijk een (klein) gedeelte van de daarop te lezen legende in relief-letters verloren gegaan.

Het heeft er veel van of er staat: »249 sajé . . . (of *baradasaje*, wat geen zin geeft).

Wat *Sajé* betekent of hoe het zal moeten worden aangevuld, weet ik niet.

Als »249" juist is gelezen, dan ligt het voor de hand, dat hier het cijfer 1 is weggevallen, en dat 1249 Çaka (A. D. 1327) bedoeld is.

Een facsimile van deze legende vindt men in het Tijdschrift Ind. T. L. en Vk., XXI, 152.

P a d o e k o e h a n G e l a n g D e s a D å h å .

Op een plek, beplant met as' m, kesambi, klampok en ketapang, afgeschoten van de daaromheen liggende tegalans en bij de inlanders bekend onder den naam *Selāmū* (Madioensch voor: *astann*) *Gedong*, zijn twee graven, volgens de dessalegende van de twee neven van Soenan Kalidjågå (wali).

Iets lager dan de graven dier prinsen zijn twee kleine graven van pana-kawans.

De afperking der graven heeft plaats gehad met madjapahit-stenen. Eene opening aan de lange zijde van het ringmuurtje heeft vóór zich een muurtje als scherm, zoodat men naar links of rechts zich te wenden heeft, om tot de graven te worden toegelaten.

Het bezoek van ambtenaren zonder bewijs van hulde brengt hun betrekking of leven alsnog in gevaar, terwijl ook hier eens gold, in lang vervlogen tijd, dat de vogel, die over deze begraafplaats heenvloog, dood neerviel.

Elk jaar, in de maand Soerå, wordt hier een offermaaltijd aangericht. Verder wordt door Mangoen-anom, zoon van Kjahi Wringin-anom in tegenwoordigheid van kontroleur VAN WEELDEREN, den wedono van Oeteran en de oudsten der desa Dåhå aan mij het volgende verhaald:

Nalikå Soenan Kalidjågå kahoetoes Soenan Ngampel, kahoetoes nera-nukan dateng Batara Katong anggènipoen bedah Pânårågå mawi betå (sic) rentjang sekawan idji, wéktoe bedoeg Soenan Kalidjågå kèndél lenggah wonten sélå tengah wåñå, ladjeng medjang ngilmi dateng réntjang sekawan wahoe. Rampoeng anggènipoen medjang mireng soewanten nangis; sareng dipoen padossi wonten ngandappipoen sélå ingkang dipoen lenggahi; sareng kabréngkal ingkang nangis tjatjing. Ladjeng kadangoe: kowé tjatjing kok dadi nangis. Tjatjing matoer:

milâ koelâ saged nangis amergi mireng anggen sampejan medjang ngilmi dateng tiang sekawan poenikâ; sapoenikâ oegi koelâ njoewoen dados manoesâ.

Soenan Kalidjâgå ladjeng dedongå nenoewoen dateng kang mahâ soektji, kattrimah panjoewoenipoen: wahoe tjatjing dados manoesâ setri (sic) langkoeng ajoe; moemboelipoen tjatjing ingkang dados manoesâ labettipoen medal soembérripoen; milâ kawastanan *soember ocmbael* awit sapoenikâ kanggé tirahannipoen tiang ingkang sami sakit, oetawi kanggé sadrananipoen tiang-tiang ingkang ngemoem sawabbipoen Soenan Kalidjâgå. Soenan Kalidjâgå ladjeng dawoeh dateng poetri sangking tjatjing wahoe: kowé bakal dadi ratoe ânâ kéné serta maneh antarâ dinâ akoe bakal kirim botjah loro; jen wis tekâ pilihen; jen kowé milih sing toewâ, sing nom dadeknâ patih; jen kowé milih sing nom sing toewâ dadeknâ patih; lan maneh akoe meling besoek menâwâ ânâ wong djaloek banjoe kanggo ngombé inggal (sic wenehanâ; wis akoe tak teroes (sic) ing Pânârâgå. Sakpêngkérripoen Soenan Kalidjâgå sang poetri tjatjing katradjang peteng ngantos pitoeng dinten, sareng sampoen padjar wahoe wâna dados kraton. —

Antawis dangoe poetri tjatjing kadatengan tiang kalih idji bagoesipoen sami; ingkang sepoeh nami Setrâwidjâjâ, ingkang ném nami Setrâmiroedâ sami remen dateng poetri tjatjing, perkewet (sic) anggennipoen badé ngarah —

Setrâmiroedâ ladjeng damel serat palsoe, tjarios menawi piambakkipoen tampil serat sangking sabrang ler: oengellipoen serat penantang sampoen sami pérék wonten batil; ladjeng Setrâwidjâjâ lan Setrâmiroedâ sami loemanipah dateng batil, ladjeng prangan sami réntjangipoen piambak: Setrâwidjâjâ kawon ladjeng ambles dateng siti ladjeng katoetoeti klajan Setrâmiroedâ boten katjandak milâ batil wonten goewannipoen. Ladjeng wangsoel dateng pondokkan. Sareng dateng pondokkan wonten tiang satoenggal, sareng dipoen takèni ngaken anakkipoen Kjahi Ageng BAJAT. naménipoen Nerang koesoemâ, perlonipoen (sic dateng ing mrikoe bade soewitâ ratoe enggal. Setrâmiroedâ tjarios boten katampi, ladjeng nedâ tojâ badé dipoen ombé, boten angsal, ladjeng dateng soemoer timbannipoen boten wonten, soemoeripoen ladjeng dipoen tepang klajan Nerangkoesoemâ, ladjeng goling, mila nami *soemoer goenoeling*.

Nerangkoesoemâ ladjeng melampah mengilen, ladjeng kendel wonten ing wâna damel pondokkan. Sareng sampoen dados. Nerangkoesoemâ ladjeng sédû, milâ këndéllan kawastanan doesoen Pondok.

Boten antawis dangoe Soenan Kalidjâgå rawoeh sangking Pânârâgå moendoet tojâ dateng poetri tjatjing kanggé ngoendjoek boten angsal. Ladjeng dawoeh dateng poetri tjatjing: keprijé dawoeh koe bijén? atoeripoen poetri tjatjing: kësoepèn.

Soenan Kalidjâgå dawoeh malih: oewis jén mëngkono wong wadon, bijén asalmoe tjatjing sahiki dadiâ tjatjing maneh.

Milå kawastanan doesoen Tjatjingan.

Soenan Kalidjågå ladjeng mengaler kendel, sareng kèngettān, ladjeng dawoeh malih: iki kraton mahoené alas sahiki ilang dadiå alas maneh.

Milå kendëllan wahoe kawastanan Kelingan labet kraton kawastanan doesoen Gølang (hm !) — Waaruit blijkt, dat Soenan Kalidjågå, afgevaardigd door den Soenan van Ampel, om inlichtingen in te winnen bij Batara Katong omtrent diens verovering van Pånårågå, met twee zijner leerlingen op reis ging. Omstreeks het slaan van de bedoeg verpoosde Soenan Kalidjågå een wijle, zette zich neer op een steen in het midden van het woud, en gaf vervolgens onderricht in de ilmoe aan zijne vier leerlingen. Toen dat onderwijs was afgeloopen, vernam hij een geluid als van een weenend mensch, en bij onderzoek bleek dat het geluid voortkwam onder den steen waarop hij gezeten was. Nadat de steen omgekanteld was, ontwaarde hij een aardworm, die weende.

Door Soenan Kalidjågå ondervraagd, wat er toch aan scheelde, dat hij zoo weende, antwoordde hij: ik vernam het onderricht in de ilmoe, door u aan uwe vier leerlingen gegeven; dat bewoog me tot tranen en daarom bid ook ik, om mensch te mogen worden.

De Soenan richtte daarop een smeekgebed tot den Hoogheerlijke; zijn gebed werd verhoord, en de aardworm werd mensch in de gedaante eener schoone vrouw, en ter plaatse, waar ze uit opsteeg, borrelde water op als uit een bron, die *Soember oemboel* genoemd werd, en die voortaan gebezigt werd als een herstellingsoord voor zieken, of als een offerplaats bij geloften voor hen, die gaarne deelgenoot zouden worden van den zegenenden invloed van Soenan Kalidågå.

De Soenan sprak daarop tot het meisje, dat voortgekomen was uit een aardworm: ge zijt bestemd om hier vorstin te worden. Over eenige dagen zal ik twee jongelingen tot u zenden; wanneer ze komen, kies er dan een van uit, en als ge den oudste kiest, benoem dan den jongste tot patih, en, kiest ge den jongste, laat dan den oudste patih worden, en verder draag ik u op, om, wanneer in den vervolge iemand tot u komt water vragen om te drinken, dat dadelijk te geven.

En daarmee groet ik je, ik ga door naar Pånårågå.

Na het vertrek van Soenan Kalidjågå, werd Poetri Tjatjing door duisternis overvallen, zeven dagen lang, en toen het weer licht werd (zag ze) dat het woud veranderd was in een kraton.

Eenige dagen daarna, kwamen er twee schoone jongelingen tot de poetri, waarvan de oudste heette Setråmidjåjå, de jongste Setråwiroedå. Beiden werden verliefd op Poetri Tjatjing, en ze stond in dubio wie ze kiezen zou.

Setrāmiroedå vervaardigde daarop een gefingeerden brief en verhaalde, dat hij eene uitdaging had ontvangen van een rijk van overzee in het noorden ; volgens den inhoud van den brief konden de vijanden reeds in de nabijheid zijn, te weten te Batil.

Daarop gingen Setrāwidjåjå en Setrāmiroedå naar Batil en vochten daar met elkander ; Setrāwidjåjå werd overwonnen en verdween in de aarde ; hij werd door Setrāmiroedå achtervolgd doch niet achterhaald. (Daar vandaan komt 't, dat er te Batil een grot is.)

Toen keerde Setrāmiroedå terug naar zijn pondok. Daar aangekomen, zag hij een man, die, gevraagd wie bij was, bekende de zoon te zijn van Kjahi-ageng Bajat en te heeten Nerangkoesoemå, en als doel van zijn komst opgaf den wensch, om in dienst te treden bij de nieuwe vorstin.

Setrāmiroedå gaf hem te kennen, dat aan zijn wensch niet kon worden voldaan.

Nerangkoesoemå vroeg daarop water om te drinken, maar ook dat kreeg hij niet ; hij ging daarop naar den put, maar vond er geen emmer, waarop hij een schop gaf tegen de ommuring, die omrolde (goling of goeling), waardoor de bron den naam kreeg van *Soemoer goemoeling*.

Nerangkoesoemå ging daarop noordwaarts en pleisterde in het bosch, waar hij een pondok bouwde. Na de voltoöing daarvan overleed hij. De naam van die pleisterplaats ontleende daaraan haar naam van Pondok. Niet lang daarna vertrok Soenan Kalidjågå van Pånåràgå en kwam terug bij Poetri Tjatjing en vroeg hij haar water om te drinken, maar hij kreeg het niet.

Toen vroeg hij aan Poetri Tjatjing : wat was voorheen mijn bevel ?

De poetri antwoordde : dat is me ontgaan.

Welnu dan, vrouw — hernam Soenan Kalidjågå — vroeger zijt ge voortgekomen uit een aardworm, keer heden tot den staat van aardworm terug !

Vandaar de naam van de desa Tjatjingan.

Soenan Kalidjågå trok daarop naar het noorden en pleisterde er.

Toen viel hem iets te binnen en hij sprak : vroeger was deze kraton woud — het worde weer aldus !

En daarom (!) wordt de pleisterplaats, waar hem iets te binnen viel (Kelingan) Kelingan genoemd en de plek, waar eens de kraton stond, kreeg den naam van Gelang.

Het opsporen van het »voetstuk in een Javaansche kerk« (door Dr. VERBEEK onder No. 407 geboekt) had geen gunstig gevolg.

De verhaler van zooeven had in zijn jeugd nog de sporen van een

langgar gezien, doch van een voetstuk wisten de desabewoners niets. Ook is het hier de plaats even aan te stippen, dat de aanteekening van Dr. VERBEEK: »Een dessa Daha ligt vlak bij dessa Gelang" niet geheel juist is; de waarheid is, dat Gelang een *padoekochan* is van *desa* Dåhå.

De sporen van een vroegeren kraton, door HOEPELMANS »volgens zeggen van de inlanders" in Maart 1866 gerapporteerd, vonden thans in de herinnering der dessa-lieden geene bevestiging.

Wel worden nog, palen in den omtrek, Madjapahitsteen en aangetroffen. Waarschijnlijk dat de laatste sporen in de ontginding van de laatste 40 jaren zijn verloren gegaan.

P a d o e k o e h a n O e m b o e l.

Desa Glonggong.

Hier vond ik een warme zwavelhoudende bron, die haar water levert aan waterbakken in afzonderlijke kamertjes en door inlanders beschouwd wordt als een zeker geneesmiddel voor inwendige hitte, huidziekten en syphilis.

Vlak bij de bron staat een tamarinde-boom en daaronder een met borèh besmeerd beeldje in haut-relief, geflankeerd door twee nandi's, — die de plek maken tot een *kahoelan*.

De sporen, nog aanwezig tijdens ons bezoek, getuigen van drieërlei offer: bloemen-offer, wierook-offer en spijsoffer, het laatste op te maken uit een *pandjang ilang*.

(Deze oemboel wordt ook *Oemboel-prajan* genoemd. Een *desa Pradjan* bestaat niet, zoals ten onrechte gerapporteerd werd aan Dr. VERBEEK (zie No. 499).

De overlevering, waarvan ik de mededeeling dank aan Raden Joedoprawira en aan Kasan-moedjaïd, die het verhaal nog eens opdischte aan de bron, volge, in vertaling, hieronder:

Daar leefde eens, heel lang geleden, in het gehucht Prajan, behorende tot de dessa Glonggong, een man genaamd Ki-ageng Prajan, van beroep landbouwer. En in het gehucht Pondok, behorende tot de dessa Dålåpå woonde een man, genaamd Nerangkoesoemå, die eveneens landbouwer was.

Het geviel, dat laatstgenoemde gebrek aan water had voor zijn sawah, zich wendde tot Kjahi Prajan om voorziening, maar deze weigerde om het water, dat in Prajan overvloedig aanwezig was, af te staan aan de sawahs van Pondok. Op die weigering werd Kjahi Nerangkoesoemå driftig, en hij stampvoette van nijdigheid.

En het geschiedde, dat op dat stampen een bron ontstond, waarvan het water overvloedig afvloeide naar Pondok, zoodat de sawahs daar geen gebrek hadden.

Toen nu op zeker dag Kjahi Prajan watergebrek had, zoodat sawahaanleg niet mogelijk was, wendde hij zich om hulp tot Kjahi Nerangkoesoemā, die hem inlichtte omtrent de plaats van de bron, die op zijn stampen ontstaan was.

En Kjahi Prajan ging naar de plaats, hem aangewezen door Kjahi Nerangkoesoemā, groef er in behoorlijke breedte en diepte, doch bekwam geen water. Nogmaals om hulp aangezocht, stak Kjahi Nerangkoesoemā eene stevige rib van een kokosblad (*sūdū djalér*) diep in den grond en noodigde Kjahi Prajan uit die er uit te trekken; maar wat Kjahi Prajan ook deed, in de bladrib was geen beweging te brengen.

Toen trok Kjahi Nerang zelf de *sūdū* uit den grond, en er had dadelijk eene opborreling van water (*oembocl*) plaats, doch niet voldoende om er de sawahs van Kjahi Prajan mee onder water te zetten (*lēp*); alleen voldoende om er de sawahs van Kjahi Nerang mee te bevloeien.

En toen nu de padi reeds gesneden en de oogst reeds binnen gehaald was in Pondok, kon Kjahi Prajan, als eene gunst, gaan genieten van het water, dat door de list van Kjahi Nerang ontstaan was.

Beschaamd droop Kjahi Prajan af naar Oerèn en zette zich metterwoon neer in de dessa Ketandan (*Dagangan*)."

Van de *Soember-brebes*, in het rapport van HOEPELMANS van 1866, verhaalde men ons:

Awit wonten soember-brebes nalikā nagari djanggālā kaloeroegi praboe Klānā sewandānā pinoedjoe soewoeng, ingkang wonten ing kedaton namoeng Dewi Tjāndrākirānā klajan embān. Praboe Klānā priksā kraton wonten poetri, ladjeng kapoeroegi Tjāndrākirāna loemadjar. Praboe Klānā sareng priksā poetri loemadjar, ladjeng dipoen toetoeti, boten katjandjak; dewi Tjāndrākirānā kendel serta nangis, madossi ingkang rākā, tētēssipoen loeh anggēnipoen nangis ladjeng dados soember, medal tojannipoen, milā kawastanan; *Soember-brebes*.

Sapoenikā kanggè sadranan oetawi kanggè ombèn-oembèn rādjā-kājā ingkang sami sakit; oegi katah ingkang saras.

P a d. W a r o e d j è r è n g. Desa Glonggong.

Op het erf van Martādikrāmā is een rond *putje* (midd. 0.60), waarvan de binnenwand met mandjapahit-stenen bekleed is, doch waarvan niet met zekerheid kan worden verklard, dat 't van Hindoeschen oorsprong is.

Bij dat putje, onder een klapperboom, ligt een retjåpådå, waarvan het bovenvlak verdwenen en de rest zeer vermint is. De oude afmeting is vierkant 0 60 M.

P a d. K e b o n - d a l e m

(Desa Glonggong).

(Dr. VERBEEK No. 408) men leze:

P a d. W a r o e d j è r è n g

(Desa Glonggong).

Het *steenewaterval*, met jaartal 1320 Çaka (Dr. VERBEEK No. 408), was bij hoofden en bevolking niet bekend. Ook de oude *Yoni*, door HOEPELMANS gerapporteerd in Maart 1866, wist niemand zich te herinneren.

D i s t r i c t B a g i.

Desa Nambangan-kidoel.

In het handschrift van HOEPELMANS, van Maart 1866, waarin de vondst werd bericht in de »desa Ngambangan», lees: *Nambangan*, van een *graantem-peltje* (selå gedong, inggil $\frac{1}{2}$ kaki, ageng $\frac{1}{2}$ kaki, kandel $\frac{1}{4}$ kaki) en eene zeer fraaie *Yoni* (selå tjèlèng inggil 1 kaki, ageng $\frac{1}{2}$ kaki pesagi).

Van een en ander werd eene hoogst gebrekkige (inlandsche) tekening vervaardigd en daaronder in Javaansche karakters de volgende legende geplaatst:

Katrangannipoen gambar 2 ing inggil poenikå:

Nalikå djaman kinå kinten-kinten sapriki sampoen 200 tahoen, wonten 1 tiang nami Kjahi Djabin ing doesoen Ngambangan (sic) (Bagi) ing adjeng prang bantah klajan Kjahi-ageng Tjambor (Tjaroebon)-Kjahi-ageng Djabin kapoerih damel gambar selå kados ing inggil poenikå, inggih ladjeng ngedal-laken kadidajannipoen damel gambar këng (sic) kaseboet ing inggil penda-mëllipoen namoeng klajan koekoe, ananging Kjahi ageng Djabin malës gadah panedå dateng Kjahi-ageng Tjambor kapoerih damel soemoer goemoeling, Kjahi-ageng Tjambor båtën (sic) saged, milå Kjahi-ageng Tjambor ladjeng asrah tobat, ladjeng mlebet moerid dateng Kjahi-ageng Djabin.

Tekening en legende droegen voor mij een zeker cachet van echtheid en noopten mij de plaats te gaan opzoeken en de voorwerpen te beschrijven.

Maar het desa-bestuur en de oudsten der desa wisten zich niets te herinneren van wat er 40 jaren geleden bestaan had.

Het zou kunnen zijn, dat de Javaansche beleefdheid hen evenwel belette, ons (men bedenke, dat de kontroleur der afdeeling mijn reisgenoot was) met lege handen te laten vertrekken, en men bracht ons dus in den suikerriet-aanplant van de fabriek Kanigara, waar we te zien kregen een *steenblok met gladgeschuurde bovenvlak, en daarin een paar uithollingen*, waarvan het kampong-hoofd van Nambangan-kidoel het volgende verhaalde:

»Selā poenikā pandjangipoen kinten-kinten 4 kaki, wiarripoen 3 kaki, kandellipoen ingkang katingal 1 kaki-ing loemahipoen wonten tapakkipoen kapal katakipoen 2 tratjak-tjariossipoen poenikā tapakkipoen kapal sembrani, serta wonten labēttipoen kanggē dolanan dakon. Déné wartossipoen dakon poenika boten wonten ingkang soemerep.

Kålā roemiin selā poenikā wingit serta dipoen adji-adji tiang, milā doesoen ngrikoe nami *Selāhadji*, katelah dados *Seladji*, ladjeng *Seladjén*.

Nalikā semanteu siti satjelakkipoen selā poenikā wetawis 2 bahoe boten wonten ingkang poeroen anjabin awit adjrih wewalattipoen (sic) selā. Loerah ingkang gadah wawēngkon ing ngrikoe ladjeng anglilahaken sinten ingkang poeroen anjabin tanpā noembas regining siti, serta tanpa mahossi.

Noenten wonten ingkang poeroen, inggih poenikā Kjahi merdikan koentjen ingkang sepoeh, sapoenikā sampoen ngadjal.

Dipoen garap Kjahi koentjen wiloedjeng boten wonten poenåpå. Saladjengipoen tiang-tiang inggih poeroen anjabin. Nalikā poenikā sabin ngrikoe kalis sadajaning åmå, sampoen kalampahan sabin sanes-sanessipoen kahambah åmå beloekēn, oelérēn serta mentèkkēn, sabin wahoe sahé piambak.

Wonten tjariossipoen malih: nalikā semanten kapal estri menawi dipoen oembar (ëngèn) ing ngrikoe saged medalli bela djaler sahé werninipoen."

Op het bovenvlak van dien steen dan wordt door den geloolige ontdekt »twee indrukken van paardenhoeven, volgens de overlevering afkomstig van gevleugelde paarden" (zie die verklaring van *koeda sembrani* van Dr. Ph. S. VAN RONKEL) en zijn er sporen, dat de steen gebezigt werd voor het dakon-spel, maar wat dat laatste betreft, is er niemand die 't verklaren kan.

Vroeger ging er een zeker ontzag van dien steen uit, en werd hij door de mensen in hooge waarde gehouden, zoodat de desa daar genoemd werd Selāhadji, een naam, die in zwang bleef als Seladji en na verloop van tijd Seladjén, en toen was er dan ook niemand, die ongeveer twee bahoes van den grond, gelegen om en bij den steen, als sawah durfde bewerken, om lat ze beducht waren voor den vloek wegens heiligchennis, die van dien steen zou kunnen uitgaan.

De loerah, tot wiens gebied die grond behoorde, vaardigde daarop de vergunning uit aan een ieder, die dat verlangde, om op dien grond sawahs aan te leggen, zonder vergoeding van koopprijs, of zonder daarvoor pachtschat te betalen.

En zoo was er dan iemand, die daarvoor te vinden was, en wel een oude Kjahi merdikan koentjen, die nu reeds overleden is. En zoo werd de grond bewerkt zonder kwade gevolgen, en in den vervolge durfden ook de desabewoners er sawahs aan te leggen.

Toendertijd waren die sawahs onvatbaar voor alle ziekten (åmå), en kwam het voor, dat, waar de andere sawahs door åmå-beloek, åmå-oeler of åmå-mentek werden aangetast, die sawahs ongedeerd bleven. ja de mooisten waren, die men kon. aantreffen.

Ook loopt er een verhaal, dat toendertijd eene merrie, als men haar daar frank en vrij liet weiden, een prachtig hengstveulen kon ter wereld brengen.

(District Kanigårå)
Desa (Ng. Lambangan).

Op het erf van Kramataroena, te midden van een tabaks-aanplant, onder een sepreh-boom vond ik :

a. **Graantempeltje.** Een bemost, geschonden en verweerd graantempeltje op een vierkant soubassement.

Hoog 0.48 M.

Aan den voorkant een ingang waarin nog de restanten van een bloemoffer. De wanden vertoonden drie pilasters; het dak in den gewonen vorm mist de gebruikelijke inscriptie. Afmeting van het dak oorspronkelijk 0.42 M. Eens per jaar, in de maand Soerå, wordt er een offer (*panggang toempeng*) gebracht.

b. **Graf van Kjahi Ageng Lambang-koening.** Een eind weegs verder op een vrij-erf, vond ik een begraafplaats in een ommuurd vierkant, waarvan het muurwerk was opgetrokken van Mådjåpahit-stenen. Het vierkant meet 5.60 M. op 4.30 M., ommuurd tot eene hoogte van 1.30 M.) Het desageloof, dat deze plek maakte tot een *pwenden*, *panjadrauan* denkt in dat graf de rustplaats van Kjahi-ageng Lambang-koening,

Jaarlijks wordt hier een slametan aangericht, *pongong toempeng*, in de maand Soerå.

In het graf zelf staat een seroet- en mentahosboom, terwijl, de ommuring aan de vier hoeken is afgezet door een oude sembodja.

c. **Retdjå peksi tjangak.** Een eind wegs verder gaan we, door een loods, een huis binnen en worden binnengebracht, door een zeer lage deur, in een binnenkamertje waar we, bij het licht van twee gebrekkig brandende lampen, aantreffen eene ronde doos (een *wadah hogem*, die voornamelijk door koopvrouwen in juweelen gebruikt worden, die er nevens de kostbaarheden een schaaltje en gewichten in hebben. ROORDA).

In die doos zien we een voorwerp van blauwachtig aardewerk, met langen hals en vogelkop, dat we vooral niet mogen aanraken en dat ons door den heer des huizes wordt toegelicht.

Aslinipoen sangking bapakkipoen Wirjataroena sampoen toeroen kaping gangsal.

Sangking penganggëppipoen tiang katah wahoe retja kanggé poepoenden, inggih poenika dipoen soewoen sawab berkahipoen soepados tiang saged soegih, oetawi saged angsal pendaméllan saha sanes-sanessipoen poenapa ingkang dipoen sedja.

Déné ing djaman kina ingkang katah sami dateng neda pangestoe tiang sangking sanes negari, inggih poenika: Soerakarta, Jogjakarta, Semarang, Rembang, Soerabaja, saha Kèdiri; tiang-tiang sakiwa tengennipoen ing doesoen ngrikoe boten wonten. Para tiang ingkang sami dateng neda pangestoe ambekta jatra sakkalirripoen sekar konjoh serta menjan-jatra dipoen tampekaken tiang ingkang gadah retja, ingkang minongka djoeroekoentjinipoen.

Ananging kinten-kinten sampoen 30 tahoen sapriki sampoen boten wonten ingkang dateng neda pangestoe, déné sababbipoen boten wonten ingkang soemerep. Mekaten oegi wahoe retja taksih lestantoen dipoen rimat sahé dateng Wirjataroena.

Sangking tjariossipoen tiang katah wahoe retja boten kinging katjepeng dening tiang.

Waaruit dus blijkt, dat die zoogenaamde *peksi tjangak* reeds gedurende 5 geslachten in de familie van Wirjataroena bewaard werd.

Het volksgeloof heeft er een voorwerp van vereering van gemaakt, en men kan daarvan den zegen afbidden, om rijk te worden, om eene betrekking te krijgen, of ook voor andere doeleinden en dat geldt niet alleen voor de bewoners van de dessa's links en rechts van (ng)Lambangan, maar (die zegen werd ook afgebeden) door mensen van Soerakarta, Jogjakarta, Semarang, Rembang, Soerabaja en Kèdiri.

En alles, zonder onderscheid, werd voor den vogel meegebracht door de

lui, die zijn zegen kwamen afbidden: geld, bloemen, boreh en menjan; het geld werd aan den eigenaar van het beeldje, als djoeroekoentji, afgedragen.

Waarom nu in de laatste 30 jaren geen bezoekers meer den zegenenden invloed van het beeldje komen inroepen, weet niemand te zeggen, — hoe het zij, Wirjataroena gaat steeds voort zorg te dragen voor de behoorlijke verzorging van de retja.

Volgens het algemeen zeggen, mag het beeldje niet door mensen worden aangeraakt."

P a d . O e k i r r a n .

D i s t r i c t K a n i g o r o

Desa Tawang-rēdjā.

Op den top van een heuvel, genaamd Goenoeng Oekirran is eene afplatting, waarop een *tjoenykoch*, bestaande uit eene drie voet hooge losse opstapeling van bakstenen, overdekt met een zeer vervallen dak van sirappen en omrasterd met half-rotte houten stijltjes en idem-dwarsslatten als hekwerk. Binnen de tjoengboeb vond ik een 0.65 M. breede en 3 M. lange, losse opstapeling van bakstenen, gerangschikt als een graf en daarin enige vuile en halfverteerde stukken van een voormalig gordijn (?) van Javaansch katoen, en daarop eenig vuil.

In dat zoogenaamde graf werd nooit een lijk bijgezet.

En nu luistere men naar het rapport, dat mij, den heer Van Weelder en den wedono van Tjaroeban heenlokte naar die zoogenaamde *pertapan*, een rapport, dat ons door den ouden heer Sakrama mondeling werd herhaald. (Tjari-sipoen petillassan pertapan. Wahoe pertapan panggenannipoen ing poetjak redi ngoekirran kinten-kinten inggillipoen 300 élo. Ing kang tapa ing ngrikoe roemüñ tiang nami Kiahi Oekirsari. Poenika Kjahi Oekirsari abdi dalém ingkang kaping 3. Anggennipoen tapa wahoe Kjahi Oekirsari sapriki kinten-kinten sampoen 150 tahoen laminipoen.

Menggah woedjoedipoen wahoe pertapan katjoengkoep nganggé pajon sirap, gedeggipoen tjongkoep banon kad jedjer oempoek-oempoek ; wahoe toempoe-kan banon dipoen loeroepi mori pëtak ing sanggingillipoen loeroep katah sekar borehipoen.

(Ik neem hier de gelegenheid waar aan te tekenen, dat op deze zelfde reis, bij het beschouwen van een kubus, die gerapporteerd was als *selâ*

pĕlak instede van *selā tjemeng*, het woord *buloesan* gebezigd werd (een woord dat ook niet in het Wdb. van 1886 voorkomt) in den zin van »glad» en wel tegenover *kahelis* »bebeiteld met lijstwerk».)

Zoo min mogelijk vertrouwen te schenken aan zulke rapporten, is de zekerste waarborg tegen teleurstelling.

Op onzen verderen tocht naar een retjå, die ons als een Ganeça gerapporteerd was, werd ons een kalisteen vertoond, waarop misschien wel door den rapporteur zelven) een zeer primitieven olifantssnuit van sirihkalk geteekend was, enz.

Maar nu de tooverkracht, die van de tjoengkoeb uitgaat.

Kedjawi sangking-poenikă tjariossipoen tiang-tiang ing ngrikoe, sahoepami krakkă-krakkă (niet in het Wdb. van 1886 »onkruid») ing kiwă tengennipoen wahoe pertapan sami kabesmèn krakkă-krakkă ingkang wonten satjelakkipoen wahoe pertapan boten saged kabesmen.

District Tjaroeban.

Desa Djatisari.

(*Suikerfabriek Kanigärü.*)

Bij de administrateurs-woning, waar de heer ROENIUS ze welwillend ter beschrijving had laten opstellen, werden mij vertoond:

Twee smalle, hoge hautreliefs.

Voorstellende:

a. een verweerde, twee-armige, staarde vrouw, gedost in een kain, die boven de borsten bevestigd is, terwijl, blijkens de groote rozet aan de linker-zijde in de daarvan afhangende sjerpslip, een buikband om het middel gebonden kan geweest zijn (evenwel te zeer verweerd, om dat met zekerheid te kunnen beweren).

Waar 't kleedje over de linkerkuit neervalt, vertoont het een spleet, die als het ware de plooien van een onderkleed laat bespieden.

Het beeld is gedost met reusachtige geperforeerde oorschijven, en om de rechter pols wordt nog een band opgemerkt.

De haardos (als het overige zeer verweerd) vertoont iets als de helft van een *naga*, zooals die bij de Voor-Indische sculptuur wordt voorgesteld als een waaier van 4 of 7 slangekoppen. Dat naga-begrip ontvangt steun uit het slangenlichaam met staart, dat door den opwaarts-gevouwen linker-arm tegen het lichaam gedrukt wordt; daar schuil gant, of (wanneer de rozet, hierboven ondersteld, geen rozet is) in eene kronkeling achter den elleboog wordt voorgezet

en in den rug verdwijnt, om dan, boven het haar, als een slangekoppen-waaier weer op te duiken. De hand van den opwaarts gevouwen rechter-arm steunt de reusachtige linkeroorschijf.

De rechterarm gaat mede opwaarts en brengt de vingers van de rechterhand op het haar, waar nu schijnbaar (!) de slangekop een aanvang neemt.

Het hoofd, de zijden en de voeten zijn met ornament ombeiteld.

Volgens de gebogen rechter knie is de vrouw *gaande* voorgesteld, en ook de plaatsing der voeten getuigt dat; — doch dat laatste ontlokt tevens de opmerking, dat, waar het lichaam van hoofd tot middel *en face* gebeiteld werd, de beenen en voeten *en profil* worden voorgesteld.

Bovendien zijn de voeten zóó lang, als ik ze nooit in den Oosthoek aantrof. Het is wel mogelijk, zooals door den heer ROENIUS (die me ten overvloede een paar houten beelden van Bali vertoonde) werd aangegeven, dat èn haardos èn oorknoppen Balineeschen invloed verraden, — maar dan zou het denkbeeld van *naga* (die de vrouw dan zou stempelen tot een *nagi*) vervallen, en zou hier één haarsbol worden aangetroffen, waar de Balineesche houtsnijkunst er twee geeft.

Hoogte 1.19 M., breedte 0.38 M.

Het beeldwerk is afkomstig van Blitar (Kédiri).

b. Een zeer verweerd haut-relief, voorstellende eene twee-armige vrouw, neerdalende in een waterpartij. De haardos is op het hoofd, dat naar links gewend is, opgezet in een bol, die omwonden is met een slangetje.

De lang-gerekte oorbellen dragen geen sieraad, en er kan geconstateerd worden, dat er van ornaat nimmer sprake was.

Het kleedje, dat tot boven de knieën is opgeschort, en waarvan nog enige plooien zichtbaar zijn, is opgebonden onder de (zwaar geschonden) borsten.

De opschorting spreekt voor de nederdaling in het water, waarin ook de linker-voet geheel schuil gaat, terwijl de opgetrokken rechterschoot, als bij *a*, een wanstaltige lengte vertoont.

De rechter-arm is afgebroken; de linker-arm brengt de hand zoodanig naar beneden, dat ze de opgeschorte kain grijpt.

De plaats van afkomst, Blitar, verklaart, zoowel bij *a* als bij *b*, de vulling van het relief met ornament, overal waar dat maar eenigszins mogelijk is, en zoo wordt het verklaarbaar, dat het zien van dit beeldhouwwerk herinnert aan de bas-reliefs van Panataran.

Dr. BRANDES zou hierbij spreken van wolkornament.

Hoog 1.17 M., breed 0.35 M.

(District Tjaroeban)

Desa (ng.) Adiredja.

Steen. Een lang-ovale steen, rustende op twee hakken, met een glad bovenvlak zonder inscriptie, ornament of symbool.

De steen is thans omgewenteld met de hakken naar boven.

Of dit steenblok bestemd was, om als drinkbak te dienen, en dus in dat geval onvoltooid bleef, daar de uitholling gemist wordt, wordt gaarne in het midden gelaten.

Naar het verhaal van de bevolking moet hier vroeger *kota Tjaroeban* gestaan hebben.

Eene desa of *Padoehoehan Tjaroeban* bestaat niet. De plek is heden een *pnenden*. Op onbepaalde tijden wordt hier een slametan gegeven.

Een plaats van geloofte (kahuelan) is het niet.

Vlak daaraan grenst een tegallan, waarop de masjid van *kota Tjaroeban* moet hebben gestaan. Twee gedeeltelijke overgroeide hoopen metselsteen (Madjapahit-type) werden er nog door ons aangetroffen.

(District Tjaroeban.)

Desa Djatirédja.

De ons daar vertoonde, steenen van de »djaman boedha" zijn eenvoudige *klompjes gebakken aarde*, geplaatst op een voetstuk van metselsteen, dat om een tamarinde-boom vervaardigd werd.

(District Kanigåra.)

(Dessa Woengoe.)

Pad. Doengoes.

1. Polynesisch beeld. Een steenblok, waaruit gebeiteld is een haut-relief, voorstellende een tweearmig mannebeeld, zittend met verkeerdelyk gekruiste beenen (linker over het rechter).

Het beeld is alsnog getooid met een halssieraad van zeer modernen vorm, armbanden van denzelfden vorm en gladde ringen (een zevental) als polsbanden.

Ook droeg het beeld vroeger een glorie. De handen zijn voor het midden van het lichaam gebracht, de rechter in de linker.

De geheele opzet van wat er van dit beeld rest, geeft een zeer onvolkomen copie van wat men eens zag, doch niet begreep.

De tekening van rozetten, van halssieraad en armbanden zijn verre van Hindoesch, en de kleedplooij tusschen de armen, om het middel, geeft niet terug wat bij antieke beelden wordt aangetroffen.

Dit beeld is afkomstig uit de zoogenaamde »goewa glatik» (wonten goewa patilēman peksi glatik) van Karang-redja, een gehucht van de desa Madjapoerna (district Kanigara).

Hoog 0.62 M., breed 0.50 M.

2. Polynesisch beeld. Een hoogst verweerd en zeer verminkt tweearmig mannebeeld, *zittend met verkeerdelyk gekruiste beenen* op een dubbel lotuskussen, waarvan de blad-belijning door de verwering geheel is weggevaagd, met achterstuk en de restanten eener glorie.

Alleen is nog te onderscheiden een rechter oorbel en het restant eener hooge haartooi.

De handen zijn voor het midden van het lichaam gebracht (op welke wijze is niet meer te ontdekken). Opmerkelijk is ook hier de bovenplooij van het kleedje, boven de handen zichtbaar, evenals bij het vorig beeld.

Ook dit beeld is afkomstig uit de Goewa-glatik van Karangredja, gehucht van de desa Madjapoerna (district Kanigara).

Hoog 0.82 M.

3. Vrouwebeeld. Een vrouwebeeld, zonder hoofd, zeer verweerd, *zittend, met verkeerdelyk gekruiste beenen*, op een dubbel-lotuskussen, waarvan de blad-belijning door de verwering geheel is weggevaagd met achterstuk en (boven de schouders) restanten van eene glorie. Het stukje van den hals, dat nog op den romp overbleef, vertoont een geluk-rimpel.

Van het ornaat is niets overig, zoodat het beeld thans geheel naakt is. Maar het beeldhouwwerk is edeler dan het vorige, en dit gevoelen vloeit voort uit de sculptuur van den boezem en de juiste handligging (rechter in linker).

Van eenig embleem of attribuut is verder niets te bespeuren.

Hoog 0.40 M.

Het beeld is afkomstig van de Goewa-glatik van Karang-redja, een gehucht van de desa Madjapoerna (district Kanigara).

4. Ganeça. Een zeer vermint en zeer verweerd twee-armig (?) beeld, zittend op een dubbel lotuskussen, waarvan de blad-teekening geheel verloren is gegaan, met achterstuk en glorie (nagenoeg verdwenen).

Het ornaat is eveneens door de verwering weggevaagd; de oepawita alleen is overgebleven.

Ook de snuit loopt neer in het etensbakje, dat eens in de linker-hand gehouden werd.

In de rechterhand, die op de rechter-knie rust, kan het tandbrok gezeten hebben.

De voeten zijn olifants-hoeven, geheel sluitend samengebracht op het lotuskussen.

Dit beeld is als de drie vorigen, afkomstig van de Goewa-glatik van Karang-redjå, gehucht van de dessa Mådjåpoernå (district Kanigåra).

Hoog 0.68 M.

5. Ganeça. Een zeer geschonden en zeer verweerde vierarmige Ganeça, zittend met aaneengesloten olifantshoeven op een voetsteen, die niet meer te determineren is.

Het beeld is vrij gebeiteld en vertoont de koordvormige oepawita over rug en linker schouder. Alleen is nog te constateeren, dat de snuit neergaat naar de rechter- instede van naar de linker hand.

Alle emblemen en attributen zijn verdwenen.

De plaats nu, waar men, ook bij vrij gebeitelde beelden, de glorie zou aantreffen, wordt hier vervangen door een als het ware plat geslagen kondé, waarop, op beslist duidelijke wijze, een *tjakra* is uitgebeiteld.

Het beeld is afkomstig van het bosch van doekoe Girengan, van de dessa Képél, district Kanigåra.

Hoog 0.45 M.

6. Rakshasa. Een zeer verweerd en zeer geschonden, tweearmig mannebeeld, vrij gebeiteld in zeer realistischen opzet.

De reus zit op eene steenplaat met opgetrokken, wijd uiteen gebrachte knieën en vertoont een schaamdeel, dat, zooals bij die voorstellingen gebruikelijk is, van niet-alledaagsche afmeting moet geweest zijn.

Van den oorspronkelijk grijnzenden bek zijn de slagtanden nog eenigszins na te gaan.

Hoog 0.45 M.

Dit beeld is afkomstig van de dessa Bålå, district Kanigåra.

7. Man en Vrouw. Ing dekah Djatirågå-zegt onze verhaler-wonten retjå satoenggal gambar ketek asli sangking wånå, sawetannipoen dekah Driåsari, doesoen Koewiran-tjarios ing djaman kinå poenikå retjå balannipoen Djåkåtoewå nglamar poetri Kentjånå Woengoe dipoen tampik-Djåkåtoewå dalah balannipoen silem dados retjå.

En wat wordt door ons aangetroffen?

Een man en vrouw te zamen zittende op eene ronde steenplaat. De man zit met de ellebogen op de knieën en de handen naar boven samengebracht op het midden van de borst. De dame vertoont een sterk ontwikkelden boezem, en een gelaat, dat nog even een grijnzend met slagtanden voorzien mondje vertoont. Dat de inlandsche beschouwer in haar een aap ontdekte is nog zoo dwaas niet, maar voor ons had ze meer van een *rashaksi*. Dit beeldwerk is afkomstig (de Javaansche tekst heeft 't ons reeds medegedeeld) van Driåsari, een gehucht van de desa Koewiran (district Kanigåru').

Hoog 0.44 M.

8. Mannebeeld. Een zeer geschonden, zeer verweerd en bekalkt, tweearmig mannebeeld, zittend op eene steenplaat, die op eene tweede steenplaat rust; welke laatste rust op een vierkant gehouwen steenblok, alles uit één stuk, met een dik achterstuk, dat op een der zijden eene inscriptie draagt in kwadraat schrift, waarvan me een afdrnk in chineesch papier is toegezegd door den kontroleur L. van WEELDEREN. Het geheel spreekt van Polynesische beeldhouwkunst: — de proporties van de lichaamsdeelen zijn hoogst gebrekkelig uitgevoerd.

Hoog 0.85 M.

9. Steenen watervat. Een zeer verweerde *gentong* van boven rond toeloopende tot eene opening met opstaanden rand. Geene inscriptie werd er op aangetroffen. De diepte is 0. 73 M. van binnen gemeten; omtrek van boven 2.15 M., beneden 1.75 M. de opening meet 0.27 M. in middellijn.

Tempora mutantur en het Javaansch desa-geloof bleef hier aan de verandering der tijden niet vreemd. Daar is een tijd geweest, dat dit watervat het eigendom gedacht en verklaard werd van Dewi Kentjånå Woengoe (*kawartos gadahannipoen Dewi Kentjånå Woengoe*); dat de ouden van dagen het ten halve lieten uitgraven; het lieten verplaatsen naar een plek, die volgens hunne devotie waardiger geacht werd, en den volgenden morgen moesten ontwaren, dat de pot naar de oude plek was teruggekeerd (*indjingipoen malih dipoen tingalli wahoe gentong sampoen wangsoel dateng pauggenan lami*) en dat tot twee malen toe. Daar is een tijd geweest, dat die pot ontzag inboezemde (*wingit*) aan de menigte, en dat de aanraking daarvan met het leven geboet werd, - geen wonder

dus, dat het drietal, dat zich met de voormalige verplaatsing had belast, door een bozen geest bezeten, ziek werd en stierf (nalikå dipoen pindah ngantos wonten tiang titigå sami kesambet ladjeng sakit doemoegi pedjah).

Daar is een tijd geweest, dat iemand het waagde den pot met een steen te treffen, zoodat een brok van den rand afviel, en ook die onverlaat zijn heiligheschennis met den dood bekocht (såhå sampoen kalampahan wonten satoenggal tiang, ingkang ngebroeki selå dateng retjå poenikå, ngantos gempal lambenipoen, wahoe tiang oegi sakit ngantos pedjah).

En thans?

Men heeft den pot verplaatst, gewasschen en weer verplaatst, en men is niet plotseling ziek geworden (kesambet); de boze geest is niet tot hen ingegaan, zoodat ze raaskalden in ijlende koorts (sakit setanen andeleming) de tooverkracht heeft uitgewerkt (déné ing sapoennikannipoen sampoen tambar).

En een oude van dagen, *thans* gevraagd, wat toch wel de overlevering wist te verhalen van den pot van Dêwi kentjana Woengoe, antwoordde: sëpën kondå poenåpå-poenåpå (boten wonten tjariossipoen poenåpå).

D e s a K e d o n d o n g.

Pad. Watoe-lesoeng.

Onder een oenoet-boom trof ik aan:

Dwarapala. Een zeer beschadigd, zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene vierkante steenplaat met achterstuk en glorie, die door den breeden uitloop van het haar naar achteren bedoeld wordt. Het hoofdhaar is gedeeltelijk weggeslagen, De wachter was eens gedost (de resterende sporen verraden nog genoeg om dit te verzekeren) in groot ornaat: grote oorknoppen, halssieraad, borstsieraad, arm- en polsbanden en oepawita.

De rechter hand rust op eene knots, de linker op de linkerheup. Het kleedje was eens hoog opgeschort, en om het middel bevestigd met verschillende banden.

Hoog. 0.60 M.

2. Yoni. Een kubus, die met vier pilasters een hoofd draagt van twee gladde banden, en eveneens rust op twee gladde banden. Het bovenvlak is 0.03 M. verdiept en heeft in het midden een vierkant gat, 0.22 M. vierkant. Uit het midden van een der zijden springt een tuit 0.35 M. naar voren, met een geul in het midden.

3 en 4. Ganeça. Twee steenblokken, waarin alleen nog te bespeuren valt, dat er eens vier armen waren, en dat er twee olifantshoeven samengebracht waren. Hoofd, handen en alle ornaat ontbreken.

Verder trof ik aan een paar steenblokken, die de bevolking heeft dienstbaar gemaakt aan het dakonspel.

N. B. Onder dezen boom wordt dikwijs geofferd door taledeks, opdat vele mannen met haar zullen meegaan (*noenoet*) omdat de boom *oenoet* heet.

Desa Grandekan

Pad. Boetan.

1. Ciwa-trimoerti. Een zeer beschadigd en zeer verweerd vierarmig mannebeeld, vroeger met drie thans met twee hoofden, (vroeger) zittende op een lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Het groot ornaat, behalve de oepawita, is nagenoeg verdwenen. De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam en houden een lotusbloem (?) In de opgestoken achterhanden worden gehouden: rechts de aksamala, links de tjamara.

Hoog 0.47 M.

2. Ganeça. Een zeer verminkte en zeer verweerde, vierarmige Ganeça, zittend met samengebrachte olifantshoeven op een lotuskussen. De resterende belijning verraat groot ornaat en slange-oepawita. Ook achterstuk en glorie zijn nagenoeg weggebroken.

Hoog 0.63 M.

3. Ganeça. Een vierarmig beeld, waarin, door de zware verminking en verwering, nog even te bespeuren is, dat het eene Ganeça voorstelling moet geweest zijn. In de linker achterhand is nog een deel van de bijl te zien.

Hoog 0.51 M.

Onder dankzegging aan mijn reisgenoot, den kontroleur van Madioen, L. VAN WEELDEREN, wordt hiermee het onderzoek van de afdeeling Madioen gesloten.

*Het lid van de Oudheidkundige Commissie in Nederlandsch-Indië,
J. KNEBEL.*

Beschreven op de aangegeven plaatsen.

Augustus-September 1906.

BESCHRIJVING

DER

Hindoe-Oudheden in de afdeeling Magetan der Residentie Madioen.

District Magetan. Desa Palarédjå.

Pad. Kledokan.

Met R. M. Adipati Kertå-Adinagåra als reisgenoot, kwam ik aan in de padoekoehan Kledokan en vond daar het volgende:

Op een vierkante plek, 7 op 8 M, aan de vier zijden omgeven door een 0.85 M. hooge opstapeling van kalisteenen, met eene rechthoekige toegang in een der lange zijden, en overschaduwed door een sâñâ-boom te midden van bamboe-stoelen, is een graf, 0.02 M. op 0.15 M. afgeperkt door steenblokken en vlak daarnaast een graf van dezelfde afmeting. Door den inlander gedacht als mahesans, staan op het graf aan de eene zijde een steen op ovaal voetstuk, uit een stuk gebeiteld, dakvormig afgedekt en op dien steen vijf oud-Javaansche letters, van onder naar boven (hoog 0.66 M, bovenbreedte 0.32 M., benedenbreedte 0.26 M.) aan de andere zijde (op het voeteneinde) een ruw afgepunt steenblokje.

Tegen het voeteneinde van het graf en daar buiten, ligt een steenblok 0.50 M. vierkant op 0.36 M; dat aan den bovenkant op drie zijden een halve padmasana vertoont met neergeslagen bladeren, en daaronder in guirlanden geordende tressen (als twee hoofdzeters in elkaar).

Daaronder staat eene inscriptie, waarvan door den Adipati van Magetan een afdruk in Chineesch papier zal worden aangeboden aan de Oudheidkundige Commissie.

(Deze plaats komt, onder het hoofd Kledokan, niet voor in de lijst van Dr. VERBEEK.)

Hoofdplaats Magetan.

Op het erf van den Regent trof ik aan:

Naga. Een kop en borststuk van een naga; gehorend; met 15 puntige tanden neervallende over de onderlip.

Gehorend, — doch de horen zijn zeer klein in vergelijking van den geweldigen kop. Van horen tot horen; een éénmaal fraai gehouwen halssieraad, gezoomd aan de onderzijde met tressen, neervallende op de borst.

De kop wordt gekroond met een (zeer beschadigde) grote *tjoepec-manik*. Alles is zeer verweerd en bestreken met kalk.

Hoog 0.85 M.

Op het erf van den Assistent-resident.

a. **Godinne-beeld.** Een zwaar vermint, zeer verweerd, met korstmos overdekt, tweearmig vrouwebeeld, van hoofd tot middel, terwijl ook makota en hooge haardos gemist worden. Dat de makota eens bestond, blijkt uit den rechter neergaanden vleugel, die nog te ontdekken is. Van het ornaat resten nog oorschijven, vrouwe-snoer, twee armbanden en één polsband. De buste is zeer weelderig gebeiteld, en het weinige wat over is, spreekt van een oorspronkelijk fraaie sculptuur.

b. Uit het andere, tweearmige, zittende beeld, dat de godin gezelschap houdt onder den ketapan-boom, is, door verwering en verminning, niets meer te ontdekken.

D e s a S a d o n.

Op eene plek, in afmeting 0.07 M. op 0.05 M., ompaggerd, gedeeltelijk met *dahoern ratjoen*, gedeeltelijk met onbekapte kali-stenen, gedeeltelijk met gladde *tjandi*-blokken, en overschaduwed door boeloe- en *nangka*-boomen, liggen (geheel anders dan bij het bezoek VAN HOEPERMANS in 1866) een honderdtal behouwen en onbehouwen, bebeitelde en onbebeitelde, doch nagenoeg allen zeer beschadigde en verweerde steenblokken, waaronder ik aantrof:

7 tempel-toppen in den vorm *kemben*;

eenige boven- en beneden-drempel-stukken, waarvan drie met inscriptie; een steenblokje, waarop een verornamenteerd trisoela-ornament;

eenige blokken met gladde lijst, met en zonder ojief;

eenige kubussen, aan alle zijden glad;

eenige blokjes met bloem-ornament, dat doet denken aan een stijl van een tempelpoort;

een blokje, waarop een viervoetig diertje, door de Inlanders hier genoemd *sunteng* (oppervlakkig gezien deed het blokje denken aan een kantjil-verhaal); twee *banaspati*'s;

een naga, die de tegenhanger moet geweest zijn van den naga op het erf van den Regent van Magetan:

Dat hier vroeger een tempel moet geweest zijn, blijkt uit de boven genoemde materies maar te duidelijk, doch om hiertoe te besluiten, moet Hommaas-er in 1866 toch meer aangetroffen hebben dan 2 beschreven steenen en 2 banaspatti's.

(Onderdistrict Plahosan)

Desa Salé.

Hier trof ik aan een pijler, als lingga bedoeld misschien, maar niet als lingga uitgevoerd.

Vierkant met afgekapte hoeken: vierzijdig-piramidaal afgedekt, hoog 1.22 M. van boven breed 0.50 M. beneden 0.42 M. staande in een yoni, die geheel glad is, en 0.67 M. op 0.59 M. meet, bij eene hoogte van 0.60 M. (de geheele, uitgegraven hoogte).

Uit eene der smalle zijden van de yoni springt eene gladde tuit 0.10 M. vooruit, met eene spleet op het bovenvlak.

N. B. Nooit zag ik conjunctie van lingga en yoni in zoo groote wanverhouding: — men vergelijke de proporie van lingga-en yoni-hoogte.

(Desa Sarangan)

Passanggrahan Sarangan.

Larue-gebergte.

— 4373 voet boven zee —

Cri. In de badhamer van de pasanggrahan bevindt zich een *djeding*, 7.05 M. op 4.60 M., waarin men met een steenen trap van 6 treden nederdaalt. In het muurwerk van een der lange zijden, bevindt zich, in een moderne, boogvormige nis, 2.45 M. breed, hoog in het midden 1.65 M., diep 0.30 M., een dikbekalkt beeldwerk, voorstellende *Cri*, zijnde eene vierarmige godin, hoog 1.26 M. staande op de basis van den boog, middels eigen steenplaat of padmasana, wat door de inmeteling niet meer met zekerheid te determineren is.

Uit de overblijfselen te oordeelen, dat wil zeggen: uit de restanten van makota, hooge haartooi, oorschijven, een moet boven de borsten, die van een halssieraad spreekt, armbanden met driehoekig sieraad, polsbanden en enkel-banden met wreefsieraad, de band van edelgesteenten als ajerp, die sjerpbanden neerliet van linker-en rechter heup, — is de onderstelling geenszins gewaagd, dat de godin eens was gedost in groot ornaat.

Verder droeg ze eene glorie, gebeiteld op het achterstuk en eene oepawita, die van den linker-schouder neergaat naar den buik en daar in de verwering verloren gaat.

De voorhanden van de godin ondersteunen de borsten waarin de tepels doorboord zijn, en waarin eene minder smaakvolle hand een paar bamboes heeft geplaatst,

De opstaande achterhanden houden rechts een opstaande aksamala, links een lotusknop, waarvan de stengel neerdaalt langs den opstaanden arm *op een naga-kop*, die met opstaand bortstuk weer rust op een tweeden naga-kop, beiden gebeiteld als haut-relief op het achterstuk. Rechts van de godin zijn, eveneens op het achterstuk *twee naga-koppen* en relief gebeiteld, *de een op den ander*. De naga's dragen de tjoepoe-manik; links en rechts van de godin hurkt een vrouwelijke, tweearmige devoot of dienares (?) in de houding *setimpoech* of *timpoeh*.

Hoog. 0.73 M.

Beiden dragen het hoofdhaar als een opgezette kondé, omwonden door een band.

Halssieraad, arm- en polsbanden, heup-strikken met sjerp-einden (verder niets te bespeuren).

Het rechter-beeldje draagt een waterkruik als spuier onder den linkerarm, terwijl ze de rechterhand opheft naast de rechterborst; het linkerbeeldje draagt een waterkruik als spuier in de beide handen voor het midden van het lichaam.

Vóór de Pasanggrahan trof ik aan:

a. **Ganeça.** Een zeer verweerde en zeer geschonden, tweearmige (vroeger vierarmige) Ganeça, oorspronkelijk zittende met samengevoegde olifantshoeven op een (voormalige) padmasana (thans is de blad-belijning nagenoeg geheel weggeschuurd).

Het beeld is vrij gebeiteld; draagt een slange-oepawita, waarvan kop- en staart zijn samengestengeld op den linker schouder, en waarvan het lichaam over den geheelen schouder en rug heenloopt.

De makota en hooge haartooi worden gemist; aan het achterhoofd valt het haar neer in tressen, van boven samengebonden door een haarband.

De overgebleven voorhanden houden links het etensbakje, waarvan niet het uiteinde van den snuit rust, omdat dit is weggevallen, rechts het tandbrok.

De god droeg oorspronkelijk een broek, waarvan de zoomen op de lenden en op de wrenen nog zichtbaar zijn.

Hoogte van het beeld met lotuskussen, uit één stuk gebeiteld, 0.90 M.

b. Eene voormalige Ganeça, die door den toestand, waarin hij door verwering en verminking gebracht is, geene beschrijving verdient.

Desa Karang anjar Doekoeah Anggåpråja.

Hiertoe behoort de »Setanâ» (of istanâ) pandjang". bij Dr. VERBEEK onder No. 397, als »koekoeran pandjang" geplaatst onder *Kledukan*.

Volgens zeggen van de inlanders waren hier nimmer beschreven steenen (ze zullen na het bezoek van Dr. VERBEEK verplaatst zijn) doch was hier eenmaal het graf van Mbok Råra Mamboe, prinses van Mådjäpahit.

District Maospati Desa Tadji.

District Poerwadadi.

(*thans* ingelijfd bij het district Maospati, onderdistrict Singgit).

Voor deze desa wordt vermeld de beschreven steen, die het eerst door HOEPELMANS, in 1866 gezien en beschreven, in 1875 nogmaals beschreven en in 1887 door Dr. BRANDES werd toegelicht.

De archaeologische catalogus van W. P. GROENEVELDT geeft daarvoor, op pag. 383, het volgende:

31. Klein steentje met dakvormig boveninde van onderen sterk in springend, met voetstuk uit één stuk steen. Donker vaal. 11 Regels schrift overeenkomend met dat van den steen van Adoman (Merbaboe) op de voorzijde, en eenige woorden op de achterzijde. Afkomstig van den Lawoe (Tadji, Poerwadadi, Madioen) een tijdlang bewaard geweest in de Controleurs-woning te Poerwadadi (nu opgenomen in het Museum te Batavia als No. 31).

Hoog in het midden 76, aan de zijden 58; breed van boven 69, van onderen 43; dik van boven 11, van onderen 11; voetstuk hoog 9, breed 65 en 26. Geeft het jaartal 1126 (= A. D. 1204), doch taal en spelling beletten te gelooven, dat dit opschrift metterdaad van dien tijd, in dezen vorm, kan dagteeken.

Op de ruggezijde leest men: *tinulad* (gecopieerd") en *drwya hadji* (»koningsgoed") (zie Dr. VERBEEK No. 398).

S e n d a n g - k a m a l.

Zoals Dr. VERBEEK ons mededeelt op pag. 209 van zijn »Lijst der oudheden», onder No. 399, vond Horsfield in 1855 vier steenen, waarvan alleen de grootste leesbaar was.

In 1866 werden door HOEPERMANS (zie Handschrift in het Bat. museum) eveneens vier steenen aangetroffen; eene mededeeling, die in 1875 herhaald wordt in een artikel van genoemden collaborator van Dr. FRIEDERICH, in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap, deel XXI, 1875.

De grootste dier steenen nu bevond zich in 1887 in de archaeologische verzameling van het Bat. Genootschap en werd door W. P. GROENEVELDT, in zijn catalogus, volgender wijze geboekt als steen No. 37:

»Zeer groote steen met gewelfd boven-einde, gewelfde vlakken en voetstuk (uit één steen).

Donker grijs met rooden tint. Hoornblende andesiet (breccie). Aan vier zijden in omloopende regels beschreven Oud-Javaansch schrift van Oostelijk-Java. Afkomstig van Sindang-kamil (men leze: Sendang-kamal) Maospati (Madioen).

Hoog in het midden 161; aan de zijden 144, breed van boven 108, beneden 93; dik 31; voetstuk hoog 27, breed 95 en 54. Dr. BRANDES voegde daaraan de volgende aanteekening toe:

»Çaka 913 (= A. D. 991), Praçasti, nog niet afgeschreven. Op dezen steen wordt melding gemaakt van het wetboek Çiwaçasana.”

Thans, in September 1906, worden door mij op Sendang-kamal aangetroffen; 3 steenen, gedeeltelijk of geheel met korstmos overdekt:

a. van boven dakvormig bekapt, metende van tophoek tot het midden der basis 1,50 M., breed van boven 0,74, beneden 0,64 M. Heeft beneden een vooruitspringende rand, uit één stuk met den steen, — alle schrift totaal verdwenen.

b. een steen, van boven accolade-vormig bekapt, metende van tophoek tot het midden van de basis 1,34 M., breed van boven 0,75 M., beneden 0,65 M. Heeft van voren en van achteren een vooruitspringende rand, bij wijze van voetstuk.

Van het schrift is een gedeelte hier en daar nog zichtbaar.

c. een steen met ronden kop, over het midden gemeten, hoog 1,36 M., breed van boven 0,55 M., beneden 0,44 M.

Vooruitspringende rand van voren en van achteren, bij wijze van voetstuk.

Alle schrift onleesbaar.

Het bezoek van 1906 kreeg dus te bevestigen, wat in de bezoeken van 1855 en 1866 reeds werd opgemerkt.

Ruimen we nu eerst een plaats in aan de oudheden, die door den heer GROENEVELDT in zijn catalogus geboekt zijn:

District Gorang-garèng.

Desa Soegih-kelion.

1244. Doos. ('ylinder-vormig, hoog 12.5 middellijn 16. Aan weerskanten dezer doos zijn twee oogen, dicht bij elkaar aangebracht, en aan weerskanten van het deksel één; de oogen van het deksel vallen bij het sluiten tuschen die van de doos, zoodat men, door een metalen pen daarin te steken, een scharnier heeft gevormd, terwijl aan den anderen kant vermoedelijk een slot is aangebracht geweest.'')

(Voor den naam Girang-garing leze men: Gorang-gareng.)

1492. Hals of borstsnoer. (Gedeelte) zijnde een hartvormig sieraad van dun gedreven goud, hoog 8.5, breed 9.5, waarop eene hukende vrouw tuschen bloemwerk: aan den eenen kant voorzien van een gedeelte van den keten, bestaande uit 5 plaatjes van dun gedreven goud, die met oogjes aan elkaar verbonden zijn."

(Voor den naam Girang-garing leze men: Gorang-gareng).

Desa Béndá.

Vroeger onder het district Maospati (Dr. VERBEEK pag. 211), thans, na de reorganisatie, onderdistrict Béndá, district Gorang-gareng.

Wat Dr. VERBEEK geboekt heeft als steen Boeloe-gledeg (no. 402) moet een vergissing zijn. Na eene heete wandeling door de pedoekoehans en tegallans, zoekende naar den steen in 1887 gezien, kwam ik aan in de pedoekoehan *kénteng van de desa Béndá*, waar me door het desahootd verhaald werd, dat deze steen, met bolle voor- en achterzijde, met onleesbaar schrift en met dakvormig boveninde, vroeger met het boveninde in den grond stond, en dat een heer van Batavia dien had laten ontgraven en had laten plaatsen op zijn voetstuk.

Ik vond, als Dr. VERBEEK, het schrift geheel onleesbaar en als afmetingen: hoogte over het midden 1.17 M; breedte van boven 0.78 M. van onderen 0.68 M.

Desa Kledokan.

Vroeger district Maospati (Dr. VERBEEK, pag. 211) thans, na de reorganisatie onderdistrict Béndá district Gorang-gareng.

In het midden der tegallans werd door mij aangetroffen een steen met dakvormig boveninde, met bolle vóór- en achterzijde en met voetstuk, uit één steen.

Alleen op de oostzijde (de steen staat op het westen) zijn eenige oud-Javaansche letters te bespeuren. Afmeting:

Hoog 1.18 M; breed van boven 0.62 M, beneden 0.52 M.

Desa Boeloe-gledég.

Vroeger district *Maospati*, thans na de reorganisatie: onderdistrict *Béndé* district *Gorang-gareng*.

Op een tegallan, onder een seroetboom, trof ik aan een steen met gewelfd boveninde, en met een dubbel lotuskussen als voetstuk, uit één steen. De voor- en achterzijden zijn bol en beschreven met een schrift, dat door de korstmos is onleesbaar gemaakt.

Het lotuskussen heeft van onder een vierkante puntig toeloopende pen, waarmee het oorspronkelijk in een ander voetstuk moet zijn geplaatst geweest. Afmeting:

Hoogte 1.21 M, breedte boven 0.69 M, beneden 0.65 M.

Desa (n.g.) Adiredja.

Hier trof ik aan de zoogenaamde *lingga* (die evenwel niet als lingga bewerkt is) bedoeld door Dr. VERBEEK pag. 210 onder Doepak; (de steen werd verplaatst.)

Een zeer ruw bewerkt, zeer verweerd pijlertje, gehouwen als vierzijdige piramide, waarvan de top is afgerond.

Aan den top leest men (in verkleinde voorstelling):

Reeds in 1888 door Dr. VERBEEK afgetekend en gelezen. Het »zonderlinge» van deze inscriptie is, dat het cijfer der eenheden, door gebrek aan steen in de breedte, gebeiteld werd boven de tien- en honderdtallen, instede van naast de tientallen.

Hoog 0.75, breed boven 0.15, beneden 0.25 M.

Desa Bodjan.

In het midden van de sawahs van Bodjan (vroeger op het erf van den landbouwer Iramedja) werd door mij aangetroffen:

a. een *loemboeng* op een voetstuk, uit één steen gebouwen-breedte van de nok 0,60 M, hoog 0,61 M.

Het tempeltje draagt het dak op vier pilasters; de muren zijn glad; geen ornament of inscriptie.

b. Daar naast een *dak van een loemboeng*, waarop eene inscriptie, waarvan me een afdruck in chineesch papier is toegezegd door den kontroleur G. J. DUMARCHIE SARVAAS.

Giri-poernā.

(*op den goenoeng Bantjak*)

Men treft er aan (ik neem hierbij de volgorde in acht van het onderzoek van Augustus 1895, zooals dat in de officieele bibliotheek van het hoofd van plaatselijk bestuur van Magetan wordt aangetroffen) de graven van:

- 1 Raden Nganten Widāsari;
- 2 Kjahi Belawi;
- 3 Raden Pandji Soemāprawirā:
- 4 Kjahi Kailah;
- 5 R. Toemenggoeng Sāsrāprawirā, regent van Genengan;
- 6 Raden-ajoe Toemenggoeng Sāsrāprawirā:
- 7 Mas-adjeng Genāsari;
- 8 Raden-Mas Haroen;
- 9 Kangdjeng Ratoe Madoeretnā:
- 10 Raden-ajoe Mangoendirēdjā;
- 11 Raden-ajoe Djājāpoespitā:
- 12 Raden-mas Bambang:
- 13 Raden Djājāwati;
- 14 Raden Nganten Pātrātaroenā;
- 15 Raden-ajoe Toemenggoeng Soemārātā:
- 16 Mas-Adjeng Soera Amidjājā;

3. Is overbouwd met een dak van pannen en alang-alang en heeft een steenen muur.

7, 8, 9, 10, 11 en 12. Hebben een gemetseld grafhuis, met pannen gedekt en omgeven door een muur van op elkaar gelegde bakstenen;

15. Heeft een grafhuis met plankenomwanding en sirappen dak;

16. Is overdekt met een pannendak, rustende op houten stijlen en heeft geene omwanding.

Van de overige graven waren de grafhuisjes reeds in 1895 verdwenen, Kangdjeng Ratoe Madoeretnå, dochter van Sultan Mangoen Tåpå (Mangkoe Boewänå II) was gehuwd met Raden Rånggå Prawirådiredjå, destijsd hoofdregent van Madioen. Ratoe Madoeretnå overleed in 1809, en werd, op last van den Sultan, te Giripoernå begraven.

(Giripoernå is de perdikan-desa, gelegen op een gedeelte van Goenoeng Bantjak en is met het onderhoud en de bewaking van de bovengenoemde graven belast.)

Volgens anderen overleed Ratoe Madoeretnå in 1820, maar is dit waarschijnlijk het jaar, waarin de dessa door den Sultan tot vrijgebied verklaard werd, ter bewaking van het graf zijner zuster.

Ter vaststelling van het werkelijk jaar van bijzetting werden geene bescheiden aangetroffen.

De eerste begiftigde met het bekelschap over deze perdikan-dessa was Imam Boelawi; de tweede, zijn zoon Imam Bajat, na wiens dood R. Soemåprawirå tot bekel benoemd werd, zonder familie van de vroegere hoofden te zijn (1849). Deze was een zoon van R. Toemenggoeng Hadji Ngiså, Majoor van het legioen te Djogja. Soemåprawirå was de schoonzoon van pangeran Alibasah.

Hij overleed in 1859 en nam zijne vrouw, Raden-Ajoe Soemåprawirå, door de onmondigheid van haar zoon Mas Goenoeng, het bestuur waar tot 1877, toen Mas Goenoeng, onder den naam van Raden Koesoemåprawirå als bekel optrad. Jammer, dat de vorstelijke piagems zijn verloren geraakt (verbrand, naar men zegt).

Op aanvraage van laatstgenoemden bekel, werd eene nieuwe piagem te Djogja aangevraagd, en ook door Pakoe Boewänå VII verleend, op Woensdag, den 5^{en} van de maand Soerå, van het jaar Dal 1807 (1877).

En al laat ons nu de piagem in het onwetende omtrent de rechten en verplichtingen, die aan dat bekelschap verbonden zijn, is het toch wel van belang om er kennis méè te maken.

In het zegel staat: Kangdjeng Soeltan Amangkoe boewänå Senåpati ing ngalågå Ngabdoerrahman Saïdin Pånåtågåmå.

En de brief luidt:

Toemenggoeng Sosrånagårå sirå anjahossaké lajang welinganné oendjoek pepatih ingsoen si Adipati Danoeredjå Rider der order pan de Néderlanse léjo, awit tåmpå atoeranné kawoelaningsoen, botjah djoeroe-koentji ing Giripoernå, aran si pandji Soemåprawirå ingkang roemekså pesarehané (sic) éjang ingsoen Ratoe Madoeretnå amratelakaké jen gegadoehané lajang piagem, tekå peparingé éjang ingsoen ratoe ageng ilang kobong bareng karo omahé si pandji Soemå-

prawirå; nalikå ilangé piagem maoe, ijå wis repot marang boepati poelisi ing Magetan, sertå njoewoen liané, ananging di wangsoeli si pandji Soémåprawirå déwé njadongå marang nagårå Ngajogjå.

Déné ing mengko sirå andawoehnå marang pepatih ingsoen, si Adipati Danoeredjå Noewalaningsoen dawoeh iki paringnå, ladjoe ingsoen gadoehaké marang botjah ingsoen si pandji Soemåprawirå, minongkå dadi liliroené gadoehané piagem ingkang woes ilang, déné tåtå lakoe-lakoené oetawå roemeeksané pesaréjan sapanoënggalané, kedjåbå ånå kersaningsoen ing tembé, ijå pådå netepnå kåjå déné kewadjibané ingkang woes kelakon.

Katoelis nagårå Ngajogjåkartå Adiningrat ing dinå rebo, tanggal kaping 5, sasi Soerj, tahoen Dal, ongkå 1807.

(Zegel) »Zijne Hoogheid de Sultan, die het heelal op zijn schoot heeft, opperbevelhebber van den oorlog, dienaar des Barmhartigen, Heer van den godsdienst, Regelaar van de godsdienst, Stedehouder van Allah, VII.

(Brief) Toemenggoeng Sôsrânegårå, gjij hebt mij een brief aangeboden, waarvan de opmaking U was opgedragen door mijn patih, den Adipati Danoeredjå, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, daar hij rapport had ontvangen van mijn dienaar, den grafbewaker van Giripoernå, genaamd Pandji Soemåprawirå, die zorg draagt voor het graf mijner grootmoeder Ratoe Madoeretnå, dat deze zijne acte van investituur, hem geschonken door mijne grootmoeder Ratoe Ageng, bij den brand van zijn huis had verloren.

Wel heeft Pandji Soemaprawira, toen hij die acte van investituur verloor, aan den Boepati-policie te Magetan gerapporteerd en een andere gevraagd, doch hem werd geantwoord, dat hij er zelf een aan Djogjakarta moest verzoeken.

Daarom moet gjij aan mijn patih, den Adipati Danoeredjå zeggen dat hij deze acte van aanstelling uitreike, en voorts dat ik deze acte geef aan mijn dienaar Pandji Soemåprawirå, ter vervanging van de verloren geraakte.

Aangaande de in acht te nemen regels, het bewaken van het graf en dergelyken, gelden, behalve de nog door mij uit te vaardigen bevelen, dezelfde verplichtingen als tot nog toe het geval was.

Geschreven te Jogjakarta Adiningrat, op Woensdag den 5^{en} van de maand Soerå van het jaar 1807."

Bij mijn bezoek nu in September 1906, met den heer G. J. DUMARCHIE SARVAAS als reisgezel, werd alles in de oude primitieve toestand aangetroffen; alleen had de alang-alang-bedecking plaats gemaakt voor pannen, en werd de tjoengkoeb van de Ratoe Madoeretnå bevonden geheel van steen te zijn met pannen bedekking. Van de »eenige zeer slechte beelden", zooals die door

Dr. VERBEEK worden geboekt onder No. 404 van zijn »Lijst der oudheden” bleek alleen te resten een *danawa* of *rashaksa*, als dwarfapala, met de knots in beide handen, rustende op den rechter schouder.

De toestand van het beeld laat geene verdere beschrijving toe.

District Gorang-garèng Desa Simbatan-wetan.

In de schaduw van een reusachtige rasamala-boom is een vijver, die, bij gelegenheid van een djoemahat-pahing, — een dag waarop de verstoring der geesten geen nadeel berokkent aan mensch, vee of gewas, — door een 70 tal mensen met *mandjes* (*tjetjing, roemboe*) werd leeggeschept. Op dien dag is het de »slametan bresih doesoen” en de bijdrage van het lid der Commissie voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera, schrijver deses, had te bestaan uit *f* 2.40 voor drie flesschen jenever *f* 2. voor een schaap, *f* 2 voor 50 katti's bras, *f* 0.60 voor boemboe en kedelé en *f* 2. voor gamelen en tandak.

Die vijver meet 13.40 M. op 12 M., was vroeger beschoeid met een muurwerk van metselstenen (Madjapahit-type) en werd leeggeschept tot eene diepte van 3 M., aan den oostkant en 4 M. van den westkant, gemeten van het maaiveld.

Uit den slappen modder verrees toen een vierkant bouwwerk, waarvan nog opstaand muurwerk te constateeren was, ter hoogte van 1 en 1.5 M.

Het front, dat op het oosten ligt, meet 3.40 M., evenals de westelijke of achterzijde; de noordelijke en zuidelijke zijden meten ieder 2.22 M.

In het midden van de voorzijde nu, is een ingang, breed 0.98 M., die met een neergaande trap, waarvan nog ééne trede overbleef, toegang verleent tot eene vierkante kamer of ruimte, die 1.40 M. in het vierkant meet en geheel gladde wanden heeft. Wanneer men in die kamer is afgedaald, dan heeft men vóór zich, in den achterwand, eene tweearmige voorstelling van *Cri*, hoog 0.58 M., die met de beide handen de borsten ondersteunt. Die borsten, waarvan de tepels doorboord zijn, lieten twee stralen bronwater neer en deden dus in deze vorstelijke badkamer dienst als *pantjoran*.

De godin is overhuifd door een verornamenteerd *kala-ornament* van 1 M. strekking. Aan de voorzijde resten nog, aan de rechter- of zuidzijde, een gedeelte van een pilaster, bewerkt met in- en uitspringende gladde banden, en met een verornamenteerd *kala-ornament* op het voorvlak, en, links en rechts van den ingang, een gedeelte van de trapvleugels. Uit het midden van den noorder

wand loopt een muurwerk naar den noorder oever van den vijver, en óp dat muurwerk staan nog de restanten van twee met in- en uitspringende gladde banden bewerkte pilasters.

Dat deze ruïne nimmer een beschrijver vond, zal wel daaraan liggen, dat ze zich 364 dagen van het jaar anderhalve meter diep onder het water bevindt.

Met den eersten visch door hen gevangen werd door twee scheppers een dans uitgevoerd, die aan de dansers een glas jenever en aan de toeschouwers een schat van hilariteit bezorgde. En telkens bij een mooie vangst weer een dans, die veel oponthoud veroorzaakte in den arbeid, en eene mate sufheid bij den beschrijver door de gamelan-muziek (?) en het soms razend gejoel van de feestgenooten.

MAGETAN. September-October 1906.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in Ned.-Indië.

J. KNEBEL.

BESCHRIJVING

DER

Hindoe-Oudheden in de afdeelingen Awi, Patjitan en Pånåråga der Residentie Madioen.

A f d e e l i n g A w i .

Wat er van de afdeeling Awi op archaeologisch gebied bekend is, dateert van 1854, toen Dr. FRIEDERICH aan het Bataviaasch Genootschap aanbood de door Dr. W. VOGLER vervaardigde facsimile van het jaartal 1381 Çaka, dat aangetroffen werd op een steen van de dessa *Sine* (zie Dr. VERBEEK, Lijst van oudheden no. 392).

Eerst in 1887 werd aan dien steen de aandacht geschenken, die hij verdiende, en eene ernstige poging gewaagd ter ontcijfering van het schrift.

Door den heer W. P. GROENEVELDT werd in 1887 die steen geboekt onder No. 3, pag. 373, van den archaeologischen Catalogus, met de volgende woorden:

»Een vierkant steentje, dat oorspronkelijk in een muur bevestigd heeft gezeten. Zeer verweerde, poreuse andesiet.

Twee regels Soekoe-schrift aan de voorzijde.

Afkomstig van Sineh, op de noordoostelijke helft van den berg Lawoe.
Hoog. 17, breed 54, dik 21".

Dr. BRANDES voegde daaraan toe: »Jaartal 1381 (= A. D. 1459).

De verklaring van Friederich t. a. p. (Tijdschrift T. L. en V. II, 335) verdient geen vertrouwen. Het schrift is vooralsnog een struikelblok bij de ontcijfering. Een facsimile vindt men t. a. p."

D i s t r i c t G e n d i n g a n Kedoeng-gong.

Dr. VERBEEK vermeldt, onder No. 391 van zijn Lijst, de mededeeling van den controleur te Ngrambé, A. Breevoort, als zou »nog ter plaatse aanwezig zijn een vrouwenbeeld, een nandi en een onkenbaar zeer beschadigd beeld, benevens een voetstuk".

Nu verneem ik van R. Toemenggoeng Pandji Sasraboesana, dat zich te Kedoeng-gong geen beeldwerk meer bevindt, omdat dat indertijd door den kontroleur Maijer werd overgebracht naar Ngrambé. Ik begaf mij dus naar de

D e s a (n g.) R a m b é,

en vond daar op het kontroleurserf:

1. Ganeça. Een vierarmig beeld, zittend met samengevoegde olifantshoeven op een steenplaat, met achterstuk, *zonder glorie*.

De god is getooid met makota, en de *naar achter* hoog opgekamde baren vormen vlechten, die boven de makota weer worden samengehouden door een gladden band, met een verornamenteerd sieraad op de voorzijde. Verder slange-oepawita, waarvan kop en staart zijn samengekronkeld op den linkerschouder: versierde armbanden en gladde pols- en enkelbanden.

De rechter voorhand is naar voren toegevouwen, en rust met den rug op de knie; de linker voorhand houdt het etensbakje: de snuit-lippen zijn daarin niet neergelaten, daar het beneden gedeelte van den snuit is weggebroken. De opgeheven achterhanden houden rechts de aksamala, links de strijdbijl.

Hoog 0.66 M.

2. Doerga. Een verweerde, vierarmige Doerga-voorstelling, waarin de godin staat met eenigszins *naar rechts* uitgebogen heup, op een *naar links* liggenden buffel, met achterstuk, *zonder glorie*.

De godin is gedost in groot ornaat (met lange oorhangers). De voorhanden houdt rechts den staart van den buffel, en legt links de geopende hand met gespreide vingers op het hoofd van den Asoera, die, en face, geknield ligt op den kop van den buffel, en in de rechter hand een kort zwaard, in de linker een schild houdt. De opgestoken achterhanden houden *rechts een pijl, links een strijdbijl*.

Hoog 0.62 M.

3. Ganeça. Een zeer verminkt en bekalkt restant van een Ganeça-voorstelling, waarin alleen nog te ontdekken valt, dat het beeld vrij gebeiteld was, (blijkend uit een stuk slange-oepawita op den rug); dat het eens vierarmig was, terwijl nog overig is de aksamala in de rechter achterhand.

Hoog 0.60 M.

4. Doerga. Een verweerde, verminkte en geheel bemoste Doerga, staande op een buffel, die ligt *naar rechts* met achterstuk, *zonder glorie*.

De rechter voorhand ligt nog op het hoofd van den asoera die, als eene oukenbare massa zit op den kop van den buffel; de linker voorhand houdt de staart van den buffel. De rechter achterhand houdt een aksamala.

Verder is niets meer in het beeldwerk te ontdekken.

Hoog 0,43 M.

5. Doerga. Een voorheen vierarmige, zeer verminkte, verweerde en in tweeën gebroken Doerga-voorstelling, waarin de godin staat op een buffel, die ligt naar rechts, met achterstuk. De asoera zit op den kop van den buffel. De linker voorhand houdt de staart; de rechter achterhand houdt een (zeer beschadigde) tjakra. Verder is niets meer in het beeldwerk te ontdekken.

Hoog 0,52 M.

6. Wishnoe. Een verweerd vierarmig mannebeeld in groot ornaat, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie. De makota heeft hier meer van borduur-dan van smeедwerk. Groot ornaat. De voorarmen met de handen hangen recht neer langs het lichaam. De opgestoken achterhanden houden rechts de *tjakra*, links de *sangkha*.

Hoog 0,66 M.

7. Ganeça. Een Ganeça-voorstelling, die jaren lang door stroomend water moet zijn bespoeld, daar alle ornaat is weggeschuurd en het lichaam, alleen door de samengevoegde hoeven, het spits-toeloopende gelaat, dat op een slurp wijst, en de gezwollen buik, herinneren aan een Ganeça. Het beeld was eens vierarmig.

Hoog 0,55 M.

Het is geplaatst in

8. Yoni. Een gladde yoni met verdiept bovenvlak, de kubus gevattusschen vier pilasters, die boven en beneden zich hebben een glad bandje en een ojief. De tuit is weggebroken.

Hoog 0,52 M. bovenvlak 0,49 M. vierkant.

9. Onbekend beeld. Een zeer verweerd en bekalkt godebeeld, tweearmig, zittend op een dubbel lotuskussen met achterstuk en glorie.

Alle ornaat is verdwenen. Geen enkel embleem of attribuut is aangebracht. De handen zijn samengebracht voor het midden van het lichaam en houden een lotusknop.

Hoog 0,51 M.

10. Steenblok. Een steenblok in den vorm van een kist met deksel uit één stuk, met smallen bodem, terwijl de opstaande wanden zich naar boven verwijden.

Het geheel is glad, en draagt midden op het deksel eene groote rozet.

Lang 0,95 M; breed 0,40 M. hoog 0,23 M.

11. Mannebeeld. Een tweearmig mannebeeld, waarvan verminking en verwering geene beschrijving toelaten.

Hoog 0,47 M.

12. Ganeça. Een hoogst verweerde, hoogst beschadigde en bekalkte Ganeça, waarvan alle ornaat reeds verdwenen is, met uitzondering van de slangen-oepawita, waarvan kop en staart zijn samengekronkeld op den linkerschouder.

Het zeer opmerkelijke van dit beeldwerk is, dat de beeldhouwer de Batara-Gana-traditie niet kende, óf met alle traditie wenschte te breken, want:

1e is het beeld tweearmig;

2e houden linker- en rechterhand geen *patra* en tandbrok, maar zijn de handen dicht bijeengebracht, voor het midden van het lichaam, terwijl de snuit, met eene ongewone krul, rust op de linkerhand.

Hoog 0,61 M.

13. Retjåpådå. Op eene steenplaat, 0,53 M. vierkant, ligt in het midden een half, geheel rond lotuskussen, 0,35 M. middellijn, en daarop ligt een eveneens geheel rond lotuskussen met vruchtbred, waarvan de vruchttekening nagenoeg geheel is gladgeschuurd, middellijn 0,24 M. — alles uit één stuk De sculptuur der lotusbladen is nog helder zichtbaar.

14. Bodhisatwa Padmapani. Een zeer verweerd, tweearmig godebeeld zittend op Boeddhwijze op eene dubbele Padmasana, met achterstuk en glorie. Groot ornaat. Linkerhand in de schoot voor het midden van het lichaam; daaruit gaat op een bloemsteel, die door de daarboven opgeheven rechterhand doorloopt, en daarboven een bloemknop draagt, rustende tegen den rechterschouder. Over buik en rechterarm ontwaar ik nog een koord. Verder geen embleem, attribuut of inscriptie.

Hoog 0,92 M.

De *Nandi* uit den tijd van kontroleur BREEVOORT is nagenoeg onkenbaar geworden, en, tusschen andere kali-stenen, opgestapeld aan den kant van een sloot, ter zijde van de kontroleurswooning, aangetroffen.

D i s t r i c t A w i .

Desa Kalang.

Padoekoehan Porong.

Hier werd door den Regent van Aw i en mij aangetroffen:

Doerga. Een zeer beschadigd, zeer verweerd, geheel met boreh besmeerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op een buffel, die ligt naar links, met achterstuk en glorie.

Alle ornaat, emblemen of attributen zijn verdwenen; ook zijn de borsten van de godin afgeslagen.

Uit de resterende belijning is alleen nog op te maken, dat de godin greep in haar rechter hand de staart van den buffel, terwijl de linker hand moet gerust hebben op het hoofd van den asoera.

Hoog 0.53 M.

Het beeldje is opgesteld onder een pannen dak, rustende op vier boomstammen.

De plaats is *panjadranan* geworden, en er wordt jaarlijks een *slametan bresih doesoen* gegeven, na afloop van den oogst.

Verder wordt er geofferd bij ziekte van mensch of vee, en ook bij het afbidden van zwangerschap. Het offer bij een en ander bestaat uit eene kegelvormige hoeveelheid gekookte rijst, of uit een gebraden kip, neergelegd op een hoeveelheid gekookte rijst, waarbij dan ook bloemen kunnen worden gebracht, of wierook kan worden gebrand.

Hoofdplaats Aw i.

In de Regentswoning werden door mij aangetroffen:

1. Onbekend beeld. Een zeer verweerd, zeer verminkt en bekalkt tweearmig mannebeeld, zittend met verkeerdelyk gekruiste beenen (linker over rechter) op eene steenplaat (voor zooverre dat bij de verminking te constateeren is) met achterstuk en glorie,wanneer nl. de ovale bekapping, boven en links en rechts van de hooge haartooi, eene glorie bedoelt. Dat het beeldwerk een god voorstelt, is genoegzaam op te maken uit de restanten van een groot ornaat. De handen schijnen op de respectieve knieën te zijn gelegd, doch de rechter is weggebroken, en in de linker is de gebruikelijke lotusknop niet meer te ontwaren.

Het is niet mogelijk, aan dit beeld zijn plaats in het Hindoe-pantheon aan te wijzen.

Hoog 0.48 M.

2. Onbekend beeld. Een verweerde, wonderlijke voorstelling van eene vrouw, zittend met gekruiste beenen. waarvan de belijning nauwelijks meer zichtbaar is, op den grond.

De haartooi vertoont een naar achter glad opgekamde haarmassa, die van achter in een volle kondé eindigt, die gedragen wordt door eene haarvlecht uit het midden van het hoofd.

De vorm van het gelaat is Polynesisch, doch de oogspleten zijn positiet mongoolsch.

Het bovenlijf wordt bedekt door een corsage, die het boven gedeelte der borsten onbedekt laat, evenals een kain, die bij het baden wordt opgenomen en tusschen de borsten wordt ingestoken; doch voor het midden van het bovenlijf loopt eene belijning, als of het lijfje door een rijgsnoer gesloten was. De armen hangen langs het lichaam, en laten de handen rusten op de heupen (*sendātwān*).

Afdeeling Patjitan.

Tot en met 1886 werd in de afdeeling Patjitan het volgende aangetroffen (zie W. P. GROENEVELDT, Archaeologische catalogus):

District Prengkoekoe Desa Kalak.

1178-1179 Handvatsels van spiegels. Groote boog, die op beide handen gedragen wordt door eene menschelijke figuur met monsterachtigen kop.

Tusschen beide voorwerpen is slechts zeer weinig verschil. Koorde van den boog 14.3 en 11, hoogte tot de uiteinden van den boog 12 en 11, breedte van onder 4.1 en 3.7."

661a. Onbekend beeld. Vrouw, zittend op een rond lotuskussen met het linkerbeen daarop en het rechter afhangende tot op een lotusblad, dat uit den benedenrand van het kussen ontspringt. Gewone versiering maar alles onduidelijk. De rechter hand geopend op de knie, de linker op het kussen langs het lijf. Sporen van een ring als glorie.

Hoog 7.7 M.

P a t j i t a n.

(zonder dat verder de plaats van herkomst bekend is.)

1363. Ring. Massief en vrij zwaar, met ronde, eenigszins ovale en vrij dikke zegelplaat, waarop in diepe letters een woord gesneden is.

Wat eenmaal door Dr. BRANDES werd opgemerkt over de ringen, die zich in de verzameling van het Bataviaasch Genootschap bevindt, mag in dit verslag niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan.

»No. 1360-1373 zijn ringen van één soort. De oud-Javaansche letters, die bij alle in negatief in den ring verdiept zijn, zijn door den bank breed van trekken en zwaar van lijnen, doch fraai hoewel klein.

No. 1373 is sterk afgesleten; misschien wordt hij (hij is van brons) door mij ten onrechte tot dezen groep gerekend.

No. 1372, die van zilver is, is buiten kijf inauthentiek; de rechthoekige lijnen moeten, zooals men zien kan, *cri hana* zijn, wat de legende is, die gevonden wordt op ongeveer de helft der ringen van deze soort, die in onze verzameling voorkomen; bij Friederich Tijdschr. Ind. T. L. en V. K. V. 471 vindt men nog enige.

Zeker onecht is nog 1362, waarop de legende positief (!) is. Onecht acht ik ook 1361. De lettervorm van 1361 en 1362 is dezelfde, en vrij kinderachtig en onvast trouwens.

Wat nu de legende aangaat, No. 1360, 1361 (Tijdschr. Ind. T. L. en V. K. V. no. 2) 1362, 1365, 1366 en 1372, geven *cri hana* te lezen; op eenzelfde wijze 1371 *cri tka*, waarvan men een tegenhanger vindt in No. 7 t. a. p. *cri t'eka*. No. 1368, *cri labha* (= labhā, t. a. p. No. 9); No. 1363 (t. a. p. No. 11) draagt de legende *pralina* == opgegaan in het niet, overleden (?), No. 1364 *satawan* (*satawán* == in het bezit van een zoon); No. 1367 *prawaga* (d. i. *plawaya*, aap); No. 1370 *saran* (Tijdschr. Ind. T. L. en V. K. V. no. 1 vindt men *sarat*, ik vermoed, dat dit laatste aan onzen ring ontleend is).

Het meerendeel dezer legende begrijp ik niet goed, hoewel de woorden, behalve *saran* voldoende duidelijk zijn.

Hana betekent »er is», *tka* *t'eka* »komen» en *labha* (*labbhā* »winst»). Was met *cri hana* en *cri t'eka* bedoeld »er is heil, komt heil», dan zou men veeleer verwachten *hana cri* en *t'eka cri*. Nu *cri* vóór deze woorden staat, is de moeielijkheid om den juisten zin aan te geven niet gering; men vergelijkt het gewone gebruik van het woord *cri* in het Oud-Javaansch en het sanskriet. Ook versta ik de legende van 1369, die *dara* is, niet.

Ik noem dezen ring het laatst en afzonderlijk, omdat de letters, die zeer fraai zijn en typisch (tevens voor Oostelijker Java) van een anderen vorm zijn dan de overige hier genoemde ringen".

Bij No 1374 schreef Dr. BRANDES het volgende: »Op dezeu ring leest men in Nâgari-letters van jongere dagteekening (zoals reeds werd medegedeeld in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XXXI, 244 noot) het woord *jangi*, geschreven met anunasika. Niet wetende tot welke taalsoort dit woord behoort daar Nâgari-schrift gebruikt wordt ook om andere talen dan het Sanskriet te schrijven, kan ik niet nagaan wat de beteekenis zou moeten zijn. Als Sanskriet is mij geen woord *janggi* bekend; in het Marathi beteekent *janggi* »schietgat»; in het Hindustani (overgenomen uit het Perzisch) is *janggi* »soldaat, krijgsman».

In het Oud-Javaansch in de oorkonden komt verder een woord *jénggi* (en *j'enggi* of *janggi* en *janggi*) voor, dat door Prof. KERN is gelijk gesteld aan het Perzisch *zanggi* (iemand van Zang of Zanzibaar, æthiopier, neger) welk *jénggi* in de oorkonden genoemd wordt naast andere woorden, die evenzoo, »neger» of »papoe» schijnen te beteekenen.

Ook worden, volgens een der oude Chineesche berichten over onzen Archipel, die door den heer GROENEVELDT (zie verh. Bat. Gen. XXXIX, 14) zijn bekend gemaakt, in A. D. 813 door een vorst van Java te gelijk met andere geschenken, aan den Keizer van China aangeboden Sangehi-slaven (a name which occurs often and seems to denote negroes) buiten twijfel hetzelfde als het *jenggi* der oorkonden.

Doch ook, of nu dit woord, dat in de uitdrukking *poh jenggi* (hier te Batavia *kalapa laut*: bij v. d. WALL *pauh janggi*: men zie de Ethnografische verzameling No. 1116) hier in den Archipel nogleeft, bedoeld is, durf ik evenmin beslissen. De ring lijkt mij afkomstig uit Engelsch-Indië."

En bij ring 1375 teekent Dr. BRANDES aan:

»De positieve legende op dezen ring dunkt mij nieuw-Javaansch schrift, doch ik ben niet in staat ze te lezen."

1038. Bekkens. »Een paar; convex en fraai gepolijst. Middellijn 9.5."'

1221. Balans. Met twee schalen, beiden van aanmerkelijk grootere afmetingen.

District Tegalombá. Dessa Poetjang-ombá.

1421a. Oorknop. Knopvormig ornament, met een ring ter bevestiging in de oorlel, maar de ring bestaat uit drie op elkander liggende ringetjes.

District Tegalombå.

Watoe-patok.

Na een vergeefsche poging, om Watoe-patok te bereiken, zal een gunstiger gelegenheid worden afgewacht, en moge dus voorloopig worden verwezen naar No. 416 van Dr. VERBEEK, waar "twee steenen met groote karakters beschreven" worden geboekt, — die volgens rapport van het inlandsch-bestuur, nog steeds aanwezig zijn, en waarvan reeds in 1889 afdrukken naar het Museum te Weltevreden gezonden zijn.

Afdeeling Pánåragå.

Hoofdplaats Pánåragå.

In den zoogenaamden stadstuin, achter de Assistent-residents-woning werden door mij aangetroffen:

1. **Yoni.** Een vrij goed geconserveerde yoni van eenvoudige constructie van uit- en inspringende gladde banden. De kubus, met twee hoekpilasters op elke zijde, staat op een ojief en draagt eveneens een ojief. Het bovenvlak heeft eene rechthoekige inzinking van 0.02 M. diepte en 0.40 M. lengte en breedte. In het midden daarvan is weder eene cirkelronde verdieping van 0.04 M. bij een middellijn van 0.026 M. met eene tweede verdieping van 0.025 M., ter inplating van een Mahadewa

Uit een der zijden springt eene tuit 0.22. M. uit den bovenband rechthoekig vooruit, met een groef op het boven-en voorvlak, dat eenigszins schuin naar onderen toeloopt.

2. **Çiwa.** Een zeer geschonden, zeer verweerd en met korstmos bedekt, vierarmig mannebeeld, zittend (steenplaat of lotuskussen verdween) met het rechter been over het linker. De god had eens een nimbus, makota, hooge haartooi en oorsieraden. Het beeld is vrij gebéiteld, zoodat de slangvormige oepawita, waarvan de slangekop op den linker schouder rust, zichtbaar als buitengewoon-dik slange-lichaam doorloopt over rug en schouder en schuil gaat in de glorie.

De beide voorarmen lieten eens de handen rusten op de knieën; de achter-armen, die ten halve zijn weggebroken, gingen opwaarts, doch laten verder niets bespeuren van de eenmaal daarin gehouden attributen

Hoog 1.24 M., strekking der knieën 0.89 M.

3. Een beeldwerk, dat te zeer beschadigd, verweerd en met korstmos overdekt is, om er iets met zekerheid in te ontdekken.

4. Doerga. Een zeer geschonden en zeer verweerd vierarmig vrouwebeeld, staande op een naar links liggenden buffel, die weer ligt op eene steenplaat, met achterstuk, *zonder glorie*.

De godin was eens getoooid met makota en hooge haartooi (van het overig ornaat is niets meer te ontdekken.)

De voorhanden houden rechts de staart van den buffel, links het haar van den asoera; de opgestoken achterhanden houden rechts eene ronde schijf (die even goed een weggeschuurde *tjakra* als *aksamala* kan zijn), links een onherkenbaar embleem.

Hoog 0.60 M.

5. Doerga. Een zeer geschonden, zeer verweerd en met korstmos overdekt vierarmig vrouwebeeld, staande op een buffel, die ligt naar rechts.

De godin (te oordeelen naar oor- en halssieraad, makota, hooge haartooi en een paar sjerp-band) was eens gedost in groot ornaat.

De beide voorhanden houden links den staart van den buffel, en rechts *den stok van een drietand*, waarvan de vork boven den schouder uitsteekt, terwijl de stok rust op het lichaam van den buffel.

Aan de rechterzijde hurkt de asoera, gewend naar links (naar de godin) op den kop van den buffel, en *voegt de opgeheven handen samen tot een sembah*.

Verder is in dit beeldwerk niets met zekerheid te ontdekken.

Hoog 0.78 M.

6. Ganeça. Een zeer verminkte, zeer verweerde, met korstmos overdekte, vierarmige Ganeça-voorstelling, zijude het gewone olifantsbeeld, staande op menschelijke beenen (voeten weggevallen). De god was eens gedost in groot ornaat, met glorie en oepawita, waarvan slangekop en staart samengestrengeld op den linker-schouder rusten.

De voorhanden houden rechts?, links de *patra*, waarin eens het uiteinde van den snuit reikte (thans afgebroken). De opgeheven achterhanden hielden eens rechts de *aksamala*, links de *tjamara*(?)

Hoog 0.68 M.

7. Graantempeltje. Een graantempeltje, met een deur aan de voorzijde, geflankeerd door twee nissen; op het dak staat een viertal figuren(?)

Breedte van de nok 0.63 M. hoogte van tempel met dak 0.37 M.

8. Ganeça. Een zeer beschadigde en zeer verweerde Ganeça-voorstelling zittend met samengebrachte olifants-hoeven op eene steenplaat (rondgeschuurd als voormalig lotuskussen?), dat weer ligt op een rechthoekig gehouwen steenblok, uit één stuk, met achterstuk en (afgebroken) *glorie*. Vierarmig. Van het ornaat is nagenoeg niets meer te ontdekken.

De voorhanden houden links het etenbakje, waarin het uiteinde van den snuit reikt, rechts?. De opgeheven achterhanden geven geene emblemen meer te ontdekken.

Hoog 0.47 M.

9. Graan-tempeltje. Graantempeltje van den gewonen vorm, met een tempelingang voor het neerleggen der offer-bloemen (?) (geene inscriptie of ornament.

Nokbalk, breed 0.66 M., hoog 0.47 M.

10. Mannebeeld. Een zeer verweerd, zeer verminkt, en bemost tweearmig mannebeeld, zittend op eene ronde steenplaat, met een haardlos, die tot eene volmaakte glorie is gerond en geplat.

Van lijfsieraden zijn alleen nog oorbellen te ontdekken. De handen worden opgeheven voor het midden van het lichaam en samengebracht tot een sembah.

Verder valt niets uit het beeldwerk op te maken.

Hoog 0.61 M.

11 en 12. Singha. Twee singha's in den gebruikelijken opzet, zittend op eene steenplaat. Van ornaat niets te ontdekken — nagenoeg geheel glad geschuurde.

Hoog 0.48 M.

13. Graan-tempeltje. Van den gewonen vorm, behalve wat de ongewone smalte van de nok betreft, die gewoonlijk veel breeder is dan het tempellichaam met een ingang van voren. Inscriptie noch ornament.

Hoog 0.64 M., breedte van de nok 0.64 M.

14. Ganeça. Een voormalige Ganeça, zonder armen en zonder snuit. Van het groot ornaat is alleen te ontdekken de slange-oepawita, waarbij kop en staart zijn samengekronkeld op den linker-schouder. Het beeld zat oorspronkelijk op een dubbel lotuskussen met samengebrachte olifants-hoeven.

Hoog 0.58 M.

15. Mahayogi. Een zeer geschonden en zeer verweerd tweearmig mannebeeld, waarvan alleen nog te constateeren is, dat de god getoooid was met makota, hooge haartooi en glorie.

Bovendien is de puntaard nog te ontdekken. Genoeg dus, om aan dit beeld een plaats aan te wijzen als Mahayogi.

Hoog 0.61 M.

16. Lingga. Een zuiltje voor een derde vierkant, een derde achtkantig, een derde rond, zeer verweerd, zoodat een vroeger aanwezig hoefijzervormig symbool toch niet te ontdekken zou zijn.

Hoog 0.34 M.

17. Ganeça. Een zeer beschadigde, zeer verweerde, vierarmige Ganeça-voorstelling. De god zit met samengebrachte olifants-hoeven op eene ronde steenplaat, met achterstuk (glorie verdwenen) — was eens gedost in groot ornaat, met slange-oepawita, waarvan kop en staart zijn samengestrengeld op den linker schouder.

De voorhanden houden links het etenabakje, waarin het uiteinde van den snuit reikt, rechts het tandbrok (?)

De opgeheven achterhanden laten geen emblemen meer bespeuren.

Hoog 0.46 M.

18. Mahayogi. Een hoogst verweerd en beschadigd tweearmig mannebeeld, waaruit niets meer zou op te maken zijn, ware het niet, dat de neerhangende linkerhand een gendi hield, terwijl op de rechterzijde van het achterstuk een trisoela gebeiteld is, rustende op de steenplaat.

Hoog 0.73 M.

19. Graantempeltje. Van den gewonen vorm, staande op een steenblok, alles uit één stuk. Aan de voorzijde is een tempelingang.

Breedte van de nok \pm 0.65 M: hoogte 0.86 M.

20. Yoni met lingga. Een zeer verweerde en zeer geschonden Yoni met lingga. Alles is glad geschuurd, zoodat van het lijstwerk der yoni en van den vierzijdigen, achtzijdigen en ronden vorm van den lingga niets meer te ontdekken valt.

Hoog 0.79 M.

21. Ganeça. Een zeer verweerde, beschadigde en beteerde Ganeça, zittend met samengevoegde olifants-hoeven op een lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Op makota en hooge haartooi na, is het groot ornaat verdwenen. De

voorhanden hielden links het etensbakje, waarin het uiteinde van den snuit reikt, rechts het tandbrok. De opgeheven achterhanden zijn weggevallen.

Hoog 0.60 M.

22. Graantempeltje. zonder soubasement, met tempel-ingang aan de voorzijde. Op het dak staat in haut-relief:

953. Çaka (A. D. 1031.)

Hoog 44. Breedte van de nok 0.67 M.

23. Doerga. Een vierarmige Doerga, zoo beschadigd en zoo verweerd, dat alleen nog te ontdekken is, dat ze stond op een buffel, en dat de voorhanden, rechts den staart van den buffel, links het haar van den asoera hielden.

Hoog 0.58 M.

24. Trimoerti. Een zeer beschadigd en zeer verweerd, drie hoofdig en vierarmig beeldwerk. Ornaat, emblemen, lotuskussen-alles is verdwenen.

Hoog 0.54 M.

25. Mahakala als dwarapala. Een reus met grimmig uiterlijk, knielend op de rechterknie; houdende met rechter-en linkerhand een knots, waarvan het boveneinde rust tegen den linkerschouder, en het benedeneinde op de linker opgeheven knie.

Restanten van groot ornaat: oepawita, samengekronkelde slang als enkelband; van de haardos is het bovenhaar verdwenen, doch het achterhaar valt in vlechten neér over schouders en rug.

Hoog 0.67 M.

26. Mahakala als dwarapala. Dit beeld is nagenoeg gelijk aan het vorige, doch de houding is *mongkrang*, en de knots rust hier op den rechterschouder. Ook hier is het bovenhaar weggeschuurd en vult het achterhaar in vlechten neér over schouders en rug.

Hoog 0.68 M.

27. Nandi. Een nandi, liggend op eene ovale steenplaat, met den linker voorpoot gevouwen voor het midden van het lichaam. Halskwab en *poenoek* verdwenen. Zonder ornament. De staart krult van rechts naar links, en legt de staartplum op den rug. Geen ornaat.

Lang 0.59 M. hoog 0.32 M.

28, 29, 30, 31. Graantempeltjes. Allen zeer beschadigd. Respectievelijk hoog 0.43 M. nokbalk breed 0.55, met verornamenteerde inscriptie op het dak; hoog 0.42, nok breed 0.52, met zwakke inscriptie, hoog 0.50, nok breed 0.52, met drie ronde kuiltjes in het dak,-door de inlandsche kinderen daarin gegroefd; hoog 0.35 M., nok breed 0.64 M., met inscriptie. Van alle inscriptie's worden abklatschen vervaardigd.

32. Nandi. Met rechter poot gevouwen voor de halskwab; met *poenock*. Staart zwiepend van rechts naar links. met eene lange pluim op den rug. Geen ornaat of ornament.

Lengte 1.06, hoog 0.53 M.

Bovendien zijn er vijf stuks beeldwerk, die nagenoeg geheel onherkenbaar zijn, en waarvan dus geene beschrijving mogelijk is.

Alvorens de reis door de districten voort te zetten, komt het, voor een goed overzicht van alles, wat er zooal in de afdeeling Pånårågå gevonden werd, dienstig voor, hier een plaats te geven aan de voorwerpen (metalen beeldwerk), die, in 1887 reeds, opgenomen werden in het museum van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, en door den heer W. P. GROENEVELDT geboekt werden in den archaeologischen catalogus, onder de nummers, die mede bij de beschrijving zullen worden aangehaald.

Doch in parenthesis worde nog vermeld, dat in 1881, door Mr. VAN DER CHIJS, aan het Bat. Gen. van K. en W. aangeboden werden 4 koperen platen, die in 1868 gevonden waren. Het onderzoek (Prof. H. KERN, K. HOLLE) heeft geleerd, dat die platen eene oorkonde bevatten van het Çaka-jaar 823 (zie over de letteratuur van deze oorkonde Dr. VERBEEK, pag. 213 No. 412).

D i s t r i c t S o e m à r à t à

Desa Koenti.

522a. Doerga. Staande op een buffel, wiens kop aan den rechter kant ligt. Onder den buffel een lotuskussen, daaronder een vierkant voetstuk en verder een vierkant achterstuk, waarboven een ronde glorie met vlamgenden rand en zonnescherm; vier armen; de achterhanden onduidelijk; in de voorhanden rechts de drietand en links de staart van den buffel.

De asoera ontbrekt.

Hoog 27.7 M.

540a. Koewera. Rond lotuskussen met vierkant voetstuk en achterstuk, geene glorie achter het hoofd. In de handen rechts een vrucht en links een zak; de rechter voet staat op den hoek van het voetstuk, waaraan de gewone potten ontbreken. Geene oepawita.

Hoog 9.8 zilver.

557a. Boeddha Wairotjana. Rond lotuskussen, met vierkant voetstuk, achterstuk en zonnescherm. De beide handen vóór het lichaam, de linker onder en de rechter daarboven, beide gesloten alsof ze te zamen een langwerpig voorwerp vasthielten. Het hoofd loopt uit in eene spitse punt en op het voorhoofd is een rond knopje. Het beeld is van goud en het overige van zilver.

Hoog 8.2 M.

557b. Boeddha Wairotjana. Gelijk aan het vorige, maar geen merk op het voorhoofd.

Hoog 7.5 M.

570a. Boeddha Akshobija. Ovaal lotuskussen met vierkant voetstuk en zonder achterstuk en glorie. Geen knop op het uitwas van het hoofd.

Hoog 12 M.

577a. Boeddha Ratnasambhawa. Ovaal lotuskussen met vierkant voetstuk, achterstuk met vlamgenden rand; het zonnescherm afgebroken.

(Zittende op de gewone wijze, met de linker hand geopend in den schoot en de rechter op de knie met de palm naar buiten).

Het hoofd loopt naar boven geleidelijk spits toe.

Versierd met oepawita, bovenarmbanden en twee versierde koorden op de schouders.

Hoog 12.6 M.

603b. Padmapani. Zittend op een rond lotuskussen; het linkerbeen op het kussen, het rechter been hangt af en rust den voet op een lotusbloem, die uit het voetstuk ontspringt. Vier armen alle onduidelijk, alleen in de linker-voorhand de gendi of kruik.

Hoog 9.2 M.

(Den lezer, wien het vreemd mocht voorkomen, aan dit beeld, dat toch zeker geen »lotusdrager» is, de naam van »Padmapani» toegewezen te zien, verwiss ik naar de inleiding over Bodhisatwa's (op pag. 176 van den Catalogus) waarin de heer GROENEVELDT, op daarin aangegeven gronden, aantoont, dat dit beeld ook een Ciwa-voorstelling kan zijn).

639a. Çakti. Zittend op een rond afgebroken voetstuk. Gewone versiering zonder oepawita. De handen in den schoot, met een klein voorwerp er in. De bloemstengel ontspringt achter uit het voetstuk, en loopt onder den arm door naar boven den schouder; op de bloem ligt daar een kropak, met drie knoppen als versiering er op.

Hoog. 6.2 M.

657a. Onbekendbeeld. Zittend op een rond lotuskussen met de handen in den schoot evenals Amithaba; gewone versiering zonder oepawita; achterstuk, waarop aan den achterkant eene inscriptie in Oud-Javaansch (volgens Dr. BRANDES *om ye te Swáhá*, volgens gissing eene abbreviatuur van de Buddhistische geloofs-belijdenis: *ye dharmâ hetuprabhawâ hetum tesam tathagato hij awadat tesâñ ca no nirodha ewamwâdi mahaçramañah*, d. i. wat uit levensvormen uit een grondoorzaak voortspruit, daarvan heeft de Tathágatá (de Boeddhá) de grondoorzaak verklaard, en daarover heeft de groote asceet insgelijks geleerd de wijze waarop men de levensvormen kan onderdrukken).

Het zonnescherf is afgebroken. Het beeld is van goud en het overige van zilver.

Hoog 0.64 M.

683a. Zetel van een godenbeeld bestaande uit een vierkant voetstuk, lotuskussen, achterstuk, glorie en zonnescherf. Het beeld ontbreekt.

Hoog 0.09 M., zilver.

792. Twee beschreven plaatjes. Een van goud (hoog 5, breed 2.3) en een van zilver (hoog 6.7, breed 2.8), beide beschreven.

Dr. BRANDES voegde hieraan toe: »Deze beide plaatjes dragen legenden in oud-Javaansch schrift, die ik tot mijn spijt niet kan ontcijferen. Dubbel is dit te betreuren, daar zij gevonden zijn in gezelschap van eenige beeldjes, waarvan enkele ontegenzeggelijk Buddhistisch zijn.

D e s a B a b a d a n .

Doekoeh Kanten.

Beschreven steen. In de eerste plaats moet hier melding worden gemaakt van een steen, die in 1890 naar het museum te Batavia werd opgezonden en daar opgenomen werd in de verzameling als steen No. 79. (zie Dr. VERBEEK's Lijst van Oudheden, pag. 212 No. 410).

Bovendien werd ons gebracht een beeldwerk, dat bleek te zijn

Dwåråpålå. Een zeer verweerd en zeer beschadigd beeld, waarin alleen nog te ontdekken viel, dat het in beide handen een knots hield, waarvan het boveneinde rust tegen den rechtershouder; dat het lange krul-vlechten droeg als achterhaar, en dat 't eens getooid was met oorknoppen, arm en polsbanden.

De houding van den daemon zal geweest zijn *djenggeng*.

District Ardjawinangoen.

Desa Djaboeng.

Tijdens Dr. VERBEEK deze streken bereisde, behoorde de dessa Djaboeng tot het district Koetoe (zie Lijst van oudheden No. 413) — bij de laatste administratieve indeeling werd Koetoe vereenigd met Ardja Winangoen.

Met den wedsnå van laatstgenoemd district begaf ik mij naar Djaboeng en vernam daar, dat niemand iets wist van een *loemboeng*.

Voor deze oudheid worden we dus terug gewezen naar het rapport van 1866 (M. S. HOEPELMANS) en naar de afbeelding, opgenomen in het Opstel "Doho" van dien ijverigen collaborator van Dr. FRIEDERICH, gepubliceerd in het Tijdschrift XXI, 1875.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat bedoelde loemboeng is overgebracht naar de hoofdplaats Pánárågå.

District Ardjawinangoen.

Desa Tegalsari.

Waar we, als vierde aan- en optrede van de trap der masjid aantroffen een steen, breed 1.53 M. diep 0.62 M. en hoog 0.25 M.

Op dien steen is een bas-relief gehouwen, breed 0.94 M, hoog 0.18 M, zijnde een langwerpig vierkant in gladde lijst en verdeeld in vier casementen, waarvan ieder casement een cyfer bevat. De inscriptie is in verkleinden vorm:

၁၃၀၉, of Çaka 1231 = A. D. 1309.

Als aantekening van eenigszins anderen aard, teeken ik hierbij aan, dat, op het oogenblik van ons bezoek, slechts 41 leerlingen werden aangetroffen: zooals de Kjahi me mededeelde, *ngahos kitab* 16, *koraän* 25. Dat ook voor deze school de gloria mundi voorbij ging, zal ieder duidelijk zijn, die meer dan op-

pervlakkig met deze inrichting bekend is, en voor wien de naam van Kjahi Kasanbesari meer dan een gewone klank is.

(Men leze het opstel van F. FOKKENS, Tijdschrift XXIV, 1877).

De reis vervolgende, onder anderen voorbij desa Gading, waar ons een kokosboom met 5 takken (*klapa pang* genoemd) werd vertoond, waarin, volgens het volksgeloof, een *danhyang* huist, die bij de slametan bresih doesoen bewierookt wil zijn, komen we aan op de plek, genaamd:

Sirah-kétléng.

van de **Desa Bedingin**, van het
District Ardjawinangoen,

een plek, overluwd door wringin-, sambi-, sengon-, kroja-, klampok- en seroetboomen, en vinden daar, gesteund en onderworteld door de wortels van een sengon-boom, een *trap* van 7 treden, breed 1.83 M., hoog 0.23 M., iedere trede bestaande uit 3 steenblokken.

Links en rechts nog eenige madjapahit-steen, waarvan onder anderen één mat: 0.40 M. lang, op een dikte van 0.10 en een breedte van 0.20 M.

Voor de onderste trede van deze trap, staat een *banaspati*, hoog 0.76 M., breed 1.12 M; waarvan de uitpuilende oogen, twee naar buiten omkrullende slagtanden, voortkomende uit de onderkaak, en daartusschen twee tanden, nog zichtbaar zijn (deze banaspati had dus een onderkaak).

De in horens opgewerkte haardos, het daartusschen geplaatste ornament, de verornamenteerde wenkbauwen (rechtstandige belijning in boogvorm), laten zich nog even raden.

Nagenoeg alles is in de verwering en bemossing verloren gegaan.

Vóór de banaspati ligt een bovendrempel, metende 0.49 M. op 1.03 M. Aan de nabij zijnde pager ontwaarde ik een *pandjang-ilang*.

Behalve het bovenstaande, moet hier een plaats worden gegeven aan wat door de heeren GROENEVELDT en BRANDES beschreven werd op pag. 384 van den archaeologischen catalogus.

33. Beschreven steen. Accolade-vormig hoofd, doorgebroken en van onderen aan de eene zijde zwaar beschadigd. Licht vaal grijs. Andesiet-tuf. Aan vier zijden beschreven met oostelijk-oud-Javaansche letters.

Voorzijde 14 en linker-zijde 2 regels leesbaar, enkele gedeeltelijk. Onderaan moet zoowel aan de voor-en de achterzijde, als aan den rechterkant iets ontbreken.

Afkomstig van Sirah keting (lees Sirah-këtëng) Pânârâgå, Madioen, een tijdlang bewaard geweest in de kaboeaten van Madioen.

Hoog in de midden 97, aan de zijden 93, breed 35, dik 18".

Dr. BRANDES voegt aan deze beschrijving toe:

»Çaka 1026 (A. D. 1104.)

Begint om *Swastha dhîrgayûrástu*, waarop eene strofe in de Oud-Javaansche taal volgt, ter eere van Çrî Çastraprabhu, den uitvaardiger van den op dezen steen medegedeelten praçasti, ten bate van den *atithi Marjaya*.

Volgorde: Voorzijde, achterzijde, linkerzijde (slot)."

Verder trekkende, kwamen we aan de

Desa Magoewan,

District Ardja winangoen,

op de plek, genaamd *Soembersari*,

waar zich een klein meertje bevindt, en daarbij een langwerpig-rond dubbel lotuskussen op ronde basis, lang 1 M., breed 0.85 M., hoog 0.45 M.; in dat kussen eene groote, vierkante, vrouwelijke sponning, ter inplaatsing van een beeld.

Desa Asem-katé.

District Ardja winangoen.

N.B. 1. Doerga, bij de inlanders hier: *Njah Brajoet*. Een geheel met boreh besmeerde, achtarmige Doerga-voorstelling, zwaar vermint en verweerd.

Het volgende is nog te onderscheiden:

a. De vorhanden grÿpen rechts den staart van den mahésa, links het haar van den asoera;

b. De achterhanden houden rechts, van boven naar beneden, tjakra, pijl en triçoela; links lotusknop, olifantshaak, terwijl in de onderste achterhand een boog moet hebben gezeten.

Behalve de boreh, worden nog aangetroffen: *pandjang-ilang* en restanten van bloem- en wierookoffer, bewijzen van de hoogste vereering dus.

Er wordt geofferd op *djemoeah-legi*.

Voor de inlandsche vrouwen hier, en allerwege in den omtrek is deze godin niemand anders dan *Njah Brajoet*, aan wie men om kinderen bidt, en die gehuwd is met *Khahi Brajoet*, — een naam, die mij noopte, om haar op te sporen in de wajang-kist.

Bij den Regent van Awi nu, R. M. T. Såsråboesåñå kreeg ik, van den dalang aldaar te zien:

a. De wajang-pop Njahi Brajoet; naast haar staan twee kinderen, één met een *gendi*, één met een *tepas*.

Onder den linker arm draagt ze een ingebakerd kind, en bovendien draagt ze, door middel van een draagband een mand, met 4 kindertjes er in.

In alle lukons bij het tingkeb feest wordt ze ten tooneele gevoerd.

b. *Kjahi Brajoet*, heeft een pikoelan met twee manden, in de eene een karbouw, in de andere twee hanen, terwijl nog uit iedere mand drie kinderhoofden te voorschijn komen.

Vóór, tusschen en achter zijne beenen, zijn vijf kinderen.

Langs de hanen-mand staat een badjing op een waloe, klimmende naar een andere waloe; boven op de pikoelan aan iedere zijde 3 kinderen, wat de schaamdeelen betreft, zeer realistisch voorgesteld..

Het patroon van de kain, zoowel van de Kjahi als van de Njahi, is *kawoong*.

2. Nandi. Eer Nandi zonder kop, liggende op eene steenplaat; hoog tot aan de *pocnoch* 0.50 M.; gewone ligging; zonder ornaat of ornament.

Alvorens de reis voort te zitten, worde hier een plaats ingeruimd aan hetgeen door den heer GROENEVELDT reeds uit deze streek geboekt werd, n. l. Nos. 1921 en 1926.

1921. Pot. Een pot van fijn grauw aardewerk, niet zeer wijd en met vrij groote opening.

Hoog 6 M.

1962. Potje. Of kopje, groenachtig grijs met twee ooren.

Hoog 6.5 M.

Desa Koepoek.

District Djebeng

Aldus wordt nu genoemd, wat door Dr. VERBEEK geboekt werd als:

Wringin-anom.

District Ardjawinangoen

Hier werden door ons aangetroffen:

a. Een half ronde dubbele padmasana, hoog 0.40, breed 0.66 M.

b. Een beschreven steen met 6 karakters, lang 0.65, breed 0.60 M, dik 0.25 M.

c. een vierkant gekapte beschreven steen, met nog zeven regels omgaand oud-Javaansch schrift.

Het bovenstuk schuin afgebroken, zoodat de resterende hoogte is 0.68 M en 0.49 M. op een breedte van 0.45 M. De steen staat in een dubbel lotuskussen dat weer ligt op een dikker enkel lotuskussen en dit laatste kussen ligt op een nog dikker en nog groter lotuskussen.

Van de inscriptie is mij eene abklatsche toegezegd.

d. de onderhelft van een vierarmigen Ganeça zittend op een dubbel lotuskussen. Snuit weggevallen Oepawita, patra en tandbrok nog zichtbaar.

Verder voorttrekkende, komen we aan

Merdika-desa Setānā.

District Pānārāgā.

Op eene plek, door de inlanders genoemd

Seléko,

zijnde een langwerpig vierkant, metende 9.5 M., op 5.40 M. ommuurd met metselstenen tot een hoogte van 1.75 M. waartoe, aan den West- en Noordkant, toegang verleend wordt door een poort, ieder door eene dubbele planken deur afgesloten.

Aan den noordkant links en rechts van de poort aldaar, staat, op een fundering van metselstenen, een steenen sarkofaag, lang 1.66 M., breed 0.60 M. hoog 0.82 M., in vorm gelijk aan een kist met smallen bodem, waarvan de zijden, zich verwijdend, oplopen met afgeronde hoeken, en afgedekt door een deksel, dat, aan hoofd en voeteneinde, akolade-vormig is bekapt.

Kist en deksel zijn uit één stuk

Op de sarkofaag ten westen van de noorder poort is, in een glad lijstje, 0.15 bij 0.35 M., een jaartal gebeiteld, dat verkleind ongeveer aldus is:

Zeer verweerd sedert de

afbeelding van HOEKERMANS in 1866, toen het cijfer der eenheden kon worden afgeschreven als aldus 1318 Çaka = A. D. 1396 (zie ook Dr. VERBEEK.)

Op het oostelijk muurtje van Seléko staan nog twee tempeltoppen, die in de grondlijnen weergeven een kembén-vrucht op een lotuskussen.

Buiten de Westerpoort, en links en rechts daarvan, staan nog twee steen-blokken, ieder 1.78 M., bij 0.56 M., en hoog 0.30 M. met afgeronde hoeken, in den vorm van een *sarkofaag*, waarbij, evenals bij de bovengenoemden, deksel en kist uit één stuk zijn gehouwen.

De zuidelijke kist laat op één der zijden eene verhooging zien van 1.49 M. bij 0.14 M., waarop nog heel flauw eenige *dierfiguren* worden ontwaard.

De gebroken steen met twee karakters vóór de masjid (zie Dr. VERBEEK No. 414) werd niet meer door mij aangetroffen.

N.B. In eene der afdeelingen van deze begraafplaats, evenzoo met gebakken steenen ommuurd, zijn bijeengebracht of heeten bijeengebracht te zijn, de overblijfselen van:

- a. *Kangdjeng Batārā Katong* onder eene afzonderlijke tjoengkoep;
 - b. De vier gemalinnen van Batārā Katong die van Kaliwoengoe (Demak);
 - c. die van Bagelen; die van Pamekassan (Madoera) en die van Koetoe
 - d. (Pānārāgå) onder één tjoengkoep.
 - e.
 - f. Pangeran Panembahan Agoeng,
 - g. Pangeran Dadol,
 - h. > Sedāharja,
 - i. > Adipati,
 - j. Pangeran Adipati anom wonten ngelos moedjoer ngétan ngadjengipoen saréjan garwå;
 - k. Kjahi-Ageng Mirah, sakilennipoen saréjan nipoen kandjeng Batārā;
 - l. Pati Selā-adji, sakilennipoen Kjahi-geng Mirah, boten katjoengkoeb.
- Poenikå sedåjå pangénnannipoen won-
- ten ngémpér tjoengkoebipoen kangdjeng
- Batārā, ingkang sisih wetan.

Deze zijn de voornaamste graven dier afdeeling; bovendien zijn er nog de 63 graven der sentānå's, wier namen onbekend zijn.

Het bovenstaande wordt hier genoteerd, omdat daaraan geene historische waarde mag worden ontzegd, — inzonderheid de wetenschap, dat Batārā-katong, volgens de overlevering, daar en nergens elders begraven ligt.

Kangdjeng Batārā Katong poenikå boepati merdikå, angeréhaken siti sakwetannipoen rëdi Lawoe mangetan sakdatengipoen Blaubangan sedåjå glon-dong pengareng-arengipoen katoer dateng Batārā Katong. Milå dipoen wastani boepati merdikå mergi boten kaprentah dateng kraton oetawi boten asrah glon-dong pengareng-areng dateng karaton; sampoen amakoetå piambak angerehaken pårå toemenggoeng oegå Sang ratoe anglestantenaken boten karså prentah

poenåpå-poenåpå, zooals ik te lezen kreeg in de aanteekeningen van den vader van mijnen reisgenoot, den assistent-wedåna van Djenangan.

Doekoeh Sélådåna.

D e s a K a r a n g - p a t i h a n

In het bosch, ruim 3 paal van de districts-hoofdplaats vond ik, onder een wijoe-boom, een steen, hoog 0.72, breed 0.45 M, dakvormig afgedekt en daarop (in verkleinde voorstelling) gebeiteld.

En daaronder drie letter-teekens, in eene gladde lijst, die in het midden door een gladden balk is in tweeën gedeeld; in het bovenste gedeelte staan de 4 ageschreven cijfers, in het benedengedeelte de 3 letters.

Pasanggrahan (ng.) Eböl.

Onderdistrict Ěbel.

D i s t r i c t P o e l o e n g.

Doerga. In de tuin van de pasanggrahan trof ik aan eene vierarmige Doerga, staande op een bul, die ligt naar links met achterstuk en glorie (?).

Het geheel is in langwerpigen peervorm opgezet, en is thans zeer verweerd en beteerd.

De godin was eens gedost in groot ornaat, doch de makota heeft al dadelijk iets zonderlings en de overige deelen van het toilet zijn door het teer onkenbaar gemaakt.

De voorhanden van de godin zijn samengebracht vóór het midden van het lichaam — in welken vorm, is door het teer niet meer te ontdekken. De achterhanden hielden rechts een pijl, links een boog, alleen op te maken uit eene hoogst beschadigde belijning.

Voor zooverre dat te ontdekken valt, zijn er 2 asoera's — en is het beeldwerk dus afkomstig van een beeldhouwer, die de maheshasoera-traditie niet kende.

Achter op het beeld staat een jaartal in reeds zeer verweerd relief, dat, in verkleind afschrift, het volgende geeft:

 = 1338 Çaka = A. D. 1416.

Dit nu is het beeldje, dat reeds in 1866 door HOEPELMANS gevonden werd »voor de huizinge van den Wedbono te Oeteran" (H. S. No. 162, tweede portefeuille) en waarvan hij een misteekende copie leverde.

In 1888 werd de eerste juiste aftekening van het jaartal geleverd door Dr. VERBEEK.

Verder zijn afkomstig van de dessa Poeleng de ondervolgende voorwerpen die, in 1887, door den heer W. P. GROENEVELDT, in zijn archaeologischen Catalogus werden geboekt, onder.

958a. Hangklok. Het lichaam versierd met fraaie bloem-guirlandes, en aan den bovenkant daarvan vier opstaande triçoela-ornamenten.

Op het lotuskussen een nandi (heilige stier), liggende onder een fraai versierden boog en omgeven door zes ornamenten als boven; dit bovenstuk wijkt in vorm aanmerkelijk van dat van de voorafgaande nummers af, maar de klok behoort overigens toch tot deze groep en werd vermoedelijk met den boog aan den haak van een ketting opgehangen. Hoogte van de klok, zonder het (thans) losse bovenstuk 26.5, in het geheel 44.

1078a. Lamp. Alleen het bovenstuk, zijnde eene menschelijke figuur in zittende houding als een godenbeeld, waaraan boven een oog ter ophanging. Zeer slecht bewerkt.

1083. Lamp. Met vier pitten; het oliebakje in vier vakken verdeeld. Hoog 12 M.

1298. Ringen. Twee stuks, geheel gesloten.

K a w e d a n a n S o e m à r à t à .

Op aanwijzing van den Inspecteur der pandhuisdienst, G. C. Ph. d'ARNAUD GERKENS trof ik in de wedānā-woning van Soemārātā aan.

a. **Mahayogi.** Een zeer verweerd, zeer verminkt, tweearmig, staand mannebeeld, waarvan het beneden gedeelte met het lotuskussen of de steenplaat

is weggevallen. Van het groot ornaat bleef niets over als de vage belijning van makota en hooge haartooi en de duidelijke sculptuur van de glorie.

De linkerhand (thans weggebroken) was eens geplaatst voor het midden van het lichaam.

De rechter arm hangt recht neer langs het lichaam en houdt in de hand een gendi.

Hoog 0.32 M.

b. **Doerga.** Een oorspronkelijk zesarmige Doerga-voorstelling, staande op een buffel, die zoo geschonden is dat hij alleen uit de staart is op te maken, met achterstuk en glorie. De drie rechter-armen en de kop van den buffel zijn verdwenen. Van het groot ornaat is niets meer te onderscheiden; van den asoera rest een vorm op het achterstuk. Maar met zekerheid is nategaan, dat de linker-voorhand eens greep het haar van den asoera en de rechter voorhand de staart van den buffel.

Hoog 0.61 M.

c. **Ganeça.** Een zeer verweerde en zeer verminke, vierarmige Ganeça-voorstelling, waarvan het voorhoofd en de weggeslagen slurp werden omgezet in een menschegelaat, zittende, met eenigszins gapende olifantshoeven, op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie, welke laatste aan de rechterzijde duidelijk omgeven is door eene aksamala.

Het groot ornaat is geheel verdwenen.

De vorhanden rustten eens op de respectieve knieën, doch ze zijn met de attributen verdwenen. De opgestoken achterhanden hielden eens rechts de aksamala, links niet meer te onderscheiden.

Hoog 0.58 M.

N. B. In geen der drie beeldwerken wordt eene oepawita aangetroffen.

(D i s t r i c t S o e m å r å t å.)

Desa Pager-oekir.

Op aanwijzing van den houtvester C. G. S BRAAT te Pånårågå, vond ik in het bosch van de desa Pagér-oekir, *op de plek, genaamd Goenoeng tritik*, in eene omrastering van djatihout, een steenblok, dat over het midden van den rug mat 2.20 M., waarbij, aan den voorkant de grondlijnen zijn gebeiteld van een tijgerkop, waarin neus, oogen en bek nog duidelijk het karakter weergeven.

Dat het oorspronkelijk de bedoeling zou geweest zijn, om een banaspati-

kop te beiteken, is moeielijk aan te nemen, aangezien de plaats, waar dan de baardos in horen-vorm en de ooren moesten zijn aangebracht, bebeiteld werden met (thans zeer geschonden) oud Javaansch schrift.

Iets hooger en uitpuilende uit eene helling vindt men een rotsblok, waarin, voor zooverre nog bewaard in duidelijk leesbaar schrift, als relief gehouwen, gebeiteld staat:

Pånårågå, September, October, November 1906.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie, in Ned.-Indië.

J. KNEBEL.

BESCHRIJVING

DER

Hindoe-Oudheden in de afdeeling Sidå-ardjå der Residentie Soerabaja,
met inhoud der afdeelingen Madioen, Awi, Patjitan, Pånårågå en Sidå-ardjå.

Kota Sidå-ardjå.

Bij den Chinees Te-sioe-gam trof ik aan :

a. **Ganeça.** Een verweerde, verminkte, bekalkte, oorspronkelijk vier-armige Ganeça, zittend met aaneengesloten olifants-hoeven op eene steenplaat, zonder achterstuk en glorie.

De achterhanden zijn afgebroken. De rechter voorhand is foutief voor het midden van het lichaam gebracht, en vertoont geen spoor van het tandbrok.

De linker hand heeft een etensbakje gehouden, dat thans in 't cement van de restauratie is verloren gegaan.

Van de oepawita is de slangekop en staart op den linker schouder nog zichtbaar.

Hoog 0.41 M.

b. **Polynesisch beeld.** Een verweerd en dik bekalkt, tweearmig mannebeeld, staande op eene ronde steenplaat Getoooid met een *djamang* om eene haardos, die bijna zuiver de *geloeng* weergeeft. Gekneveld. Het verder ornaat bestaat uit oorbellen en een kleedje, dat van achter is opgenomen, als het nog tegenwoordig bestaand hof-kostuum ; arm-, pols- en enkelbanden, en eene oepawita, die als een ruw gedraaid touw is voorgesteld. Dat hier eene slange-oepawita bedoeld wordt, blijkt uit de samenstrekking van kop en staart, die tot het middel wordt voortgezet.

De rechter hand rust op eene knots.

Hoo 0.70 M.

c. **Polynesisch beeld.** Een zeer verweerd, dik bekalkt, tweearmig mannebeeld, waarin de resterende belijning alleen verraadt, dat het beeld knielend bedoeld werd, en dat de handen zijn gebracht voor het midden van het lichaam,

met iets er in, dat noch op een lotusknop, noch op een offer-koek, noch op een amrita-fleschje gelijkt.

Het haar, dat op het hoofd is weggeschuurde, viel in vlechten neer op den rug, doch zijn in dit beeld zeer primitief voorgesteld.

Hoog 0.50 M.

d. Ganeça. Een goed geconserveerde doch gecementeerde Ganeça-voorstelling, waarin de god, met samengebrachte olifants-hoeven, zit op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Gedost in groot ornaat, makota, hooge haartooi, *lint-oepawita*, *warbij de slange-kop bewaard bleef*, arm-, pols en enkelbanden. De zoomen van de broekspijpen zijn nog boven de enkel-bandens zichtbaar.

De rechter voorhand ligt gesloten op de rechter knie, zonder het tandbrok er in; de linker-voorhand houdt het etensbakje, waarin het uiteinde van den snuit rust. De opgestoken achterhanden houden rechts de *aksamala*, links de *strijdbijl*.

Hoog 0.63 M.

Twee Singha's. Morderne voorstellingen van den singha, die in niets beantwoorden aan de conventionele sculptuur van de Hindoes.

Zoals de beeldjes daar staan, heeft de een iets van een kat, de ander iets van een hond.

Hoog 0.45 M. en 0.46 M.

Het bovenstaande nu is alles, wat er in het Sidā-ardjāsche overbleef van de 46 beelden, die eens stonden in een tuintje bij de suikerfabriek Tanggoelangin en die, zooals door Dr. VERREEK te recht werd aangemerkt, afkomstig waren uit het gebergte Penanggoengan en Andjasmårå (zie Dr. VERBEEK, Lijst no. 497).

Een ander gedeelte nu moet verkocht zijn aan den chinees Twa Sin Gwan, te Bongkaran, Soerabaja, thans reeds overleden.

Verder moet hier worden aangetekend, dat op het.

Stations-terrein

alhier, in 1879, werden gevonden een groot aantal chineesche koperen munten, daterende van 1119-1125 n. C. (zie Dr. VERBEEK Lijst No. 498).

Societeit.

a. Ganeça. Een zeer verweerde, zeer verminkte, met korstmoss overdekte, vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde olifants-hoeven op een dubbel lotuskussen, waarvan de blad-belijning geheel is verloren gegaan.

Ook het ornaat is verdwenen; alleen blijft de hooge haartooi te constateeren.

De voorhanden rustten eens op de respectieve knieën, doch noch van etensbakje noch van tandbrok is iets overgebleven.

De vage restanten van de opgeheven achterhanden verraden rechts een aksamala, links een strijdbijl.

Hoog 0.49 M.

b. Onbekend beeld. Een zeer vermint, zeer verweerd, zeer bem ost tweearmig mannebeeld, zittend op een dubbel lotuskussen.

Uit de verwoesting, door mensch en natuur aangericht, blijft alleen nog op te maken, dat de handen naar boven geopend, met iets er in, waren nedergelegd op de respectieve knieën.

Hoog 0.61 M.

c. Doerga. Een zeer vermint, zeer verweerde, zeer bemoste, achtarmige Doerga-voorstelling, staande op een buffel, die ligt naar rechts. Van de acht armen is alleen nog te constateeren, dat *een der achterhanden links de staart van den buffel greep, en ook een achterhand eens het haar greep van den asoera* (waarvan thans het hoofd verdwenen is), *en dat de voorhanden, wat zoo zelden voorkomt, opgestoken zijn.*

Geen der wapenen is meer te onderkennen.

Hoog 0.40 M.

d. Beneden-helft van Doerga. De beneden-helft van eene zeer verweerde en zeer bemoste, zes-armige Doerga-voorstelling. De godin staat op een buffel, die ligt naar links.

Een der rechter handen (vóór- of achterhand is niet te constateeren) houdt eene knots; een andere rechter hand houdt den staart van den buffel. Verder is niets met zekerheid uit het beeldwerk op te maken.

Hoog 0.44 M.

c. Beneden-helft van Ganeça. Een buik-en voetstuk eener Ganeça-voorstelling, waaruit nog is op te maken (nl. uit de juweelen van borstband en gordel en de beide sjerp-banden, die over linker en rechter-knie heenvallen), dat de god eens was gedost in groot ornaat.

De rechter-hand, die nog overbleef, hield eens het tandbrok, waarvan nog een schilfer rest in de naar voren gesloten hand.

Hoog 0.26 M.

f. Lotus-kussen. Een reusachtig rond lotuskussen, middellijn 1.03 M., hoog 0.36 M., met volkomen bladbelijning, en een rond gat in het midden.

Op een driesprong in de kota werd door mij aangetroffen :

Onbekend beeld. Een zeer vermint, zeer verweerd en bekalkt, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat; vrij gebeiteld. Van het toilet is alleen te constateeren, dat hij een kleedje droeg, waarvan drie plooien neervallen tusschen de beenen, en dat opgebonden was door een sjerpe en een buikband. Aan rechter en linkerzijde is, achter de beenen, een ornament gebeiteld.

Hoog 0.83 M.

Op het erf van den Regent werden door mij aangetroffen :

a. Ganeça. Een zeer geschonden, zeer verweerde kwalijk begrepen, tweearmige Ganeça-voorstelling, waarbij de beide handen zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter boven de linker.

Slechts voorgesteld en leelijk gebeiteld, kan er verder niets van het beeldwerk gezegd worden.

Hoog 0.40 M.

b. Çakti. Een zeer bekalkt, overigens goed geconserveerd, tweearmig vrouwebeeld, zittend op het vruchtbet van een dubbel lotuskussen, op de wijze der Boeddha's, met de voetzolen naar boven, de rechter over de linker, met achterstuk — en met eene glorie, die glad gebeiteld is op eene tweede stralende glorie om het geheele lichaam. De godin is gedost in groot ornaat: makota en hooge haartooi, rijkelijk met paarlen en juwelen omwonden, groote oorhangars, een parelsnoer als halsband, en daaronder een tweede, driesnoerig halssieraad, uit wiens midden het vrouwesnoer tusschen de borsten doorloopt tot aan een driesnoerigen borstband; arm- en polsbanden.

Het kleedje wordt opgehouden door een rijken gordel met slot in het midden, en daaruit vallen neer vier sjerpbanden, twee op de zijden en twee van voren over de beenen, neerdalende over het geheele lotuskussen. Links en rechts is op het achterstuk een waaier-vormige strik gebeiteld.

De rechterhand ligt, naar boven geopend, op de rechterknie, met een lotusknop er in; de linkerhand ligt met de geopende palm op de linkerknie.

Hoog 0.41 M.

c. Yoni. Een yoni, glad gehouwen met een enkele groef in het midden van het lichaam.

Hoog 0.16 M., bovenvlak 0.27 op 0.22 M., tuit 0.07 met geul.

Voor we verder gaan buiten de hoofdplaats, die bij Dr. VERBEEK nog sorteert onder het district Djenggålä II, moet hier worden genoteerd, dat de benaming Djenggålä, (die de herinnering levendig hield aan de overlevering van het rijk van Djenggålä, onafscheidelijk verbonden aan de lotgevallen van Raden Pandji Koeda wanèng pati, prins van Djenggålä, vereeuwigd in de wajang-gedog) onder ging in den herdoop van de jongste bestuurs-reorganisatie.

Djenggålä I werd district Gedangan;

Djenggålä II > > Sidå-ardjå;

Djenggålä III } werden te zamen Krian;
Djenggålä IV }

zoodat alsnu de laatste benamingen zullen worden gebezigd bij de beschrijving der oudheden.

Het eerst vindt hier dan een plaats:

Desa Sepandé,

District Sidå-ardjå,

waar in 1888 een martavaan gevonden werd, die in 1889 werd overgebracht naar het museum van het Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen, nadat reeds van de inscriptie op die martavaan eene aftekening aangeboden was door Dr. VERBEEK (notulen XXVII, 1889).

Het opschrift werd door Dr. BRANDES gelezen: „*ditah 1145*”.

Desa Pager-Wådja.

District Sidå-ardjå.

Onder een asem-boom trof ik aan:

Wishnoe. Een oorspronkelijk fraai gebeiteld, thans zeer beschadigd vierarmig mannebeeld, overgebleven van hoofd tot buik, met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat: kroon met hooge haartooi, afgedekt met een lotusknop, oorbellen, halssieraad onder de drie geluksimpels, borstband, arm- en polsbanden.

Van de kroon gaan vier linten uit, twee aan elke zijde, gebeiteld op de glorie. De rechter voorhand wordt gehouden vóór het midden van het lichaam, en *houdt een stengel, die oploopt over de rechter borst en, een eind weegs boven*

den schouder, een lotusknop draagt: de linker arm, die bewaard bleef tot aan de pols, hangt recht neer langs het lichaam.

N.B. *De opgestoken achterhanden houden rechts de sangka, links de tjakra.*

Wien het bevreemdt, als mij, een lotus als embleem te ontmoeten naast tjakra en sangka, zoodat, ongezien de opgestoken achterhanden, het beeld dadelijk doet denken aan een bodhisatwa (Padmapani), die worde verwezen naar het metalen beeldje in het museum te Weltevreden, gemerkt No. 491, waar Wishnoe eveneens den lotusknop aan langen stengel voert.

Hoog 0.61 M.

Het gelaat was met borèh besmeerd, maar omtrent de vereering van dit beeld kon ik alleen te weten komen het gebruik, dat een bruidegom, na de sluiting van het huwelijk in de masdjid, hierheen rijdt, afstijgt, één maal om het beeld heengaat, weer te paard stijgt en huiswaarts geleid wordt.

District Sida-ardja

Desa Grogol.

Voor deze desa moeten worden overgenomen de beelden, die reeds vóór 1887 bekend waren en in den archacologischen catalogus werden geboekt, n.l.

310a. Onbekend beeld. Staande op een hoog teerling-vormig voetstuk, dat van binnen hol is, en aan den voorkant het jaartal 1334 = A.D. 1412 draagt. Geen achterstuk of glorie. Als kleeding en versiering eene platte muts, groote oorbellen en een sarong, om het lijf gebonden met een dikken band of sjerp, waarop de rechterhand rust, en waarvan de linker een slip vasthoudt.

Hoog 0.635 M.

310b. Onbekend beeld. Zwaarlijvige gestalte staande op een teerling-vormig voetstuk dat aan den voorkant geschonden is. Kleeding en versiering als het vorige nummer; alleen is de muts wat hooger en laat de opene sarong het linkerbeen ontbloot.

Hoog 0.54 M.

310c. Onbekend beeld. Staande als boven, en evenzoo gekleed; alleen geen muts, maar het haar op bijzondere wijze opgemaakt. Bovenarmbanden in den vorm van slangen, polsringen. De sarong laat het rechterbeen bloot.

Hoog 0.66 M.

Desa Kemantran.

District Sida-ardja

Ook voor deze dessa hebben we ons tevreden te stellen met het vóór 1887 bekend gestelde n. l.

1824 en 1830. **Groote metalen bladen**, van onder plat en met opstaande rand, op het binnenvlak versierd met bloemen, randen enz van verschillende grootte en vorm.

1870 en 1871. **Tempajang.** Potten met nauwen hals, wijden buik en naar beneden smal toeloopend. Donkerbruin; vier horizontale ooren.

Hoog 044 en 038. M.

Potten met nauwen hals, wijden buik en naar beneden smal toeloopend. Donkerbruin; vier horizontale ooren.

Hoog 044 en 038.

Desa Tjandi Pari.

District Rawapoeloe I.

1. Tjandi Pari. Op een vierkant pleintje, metende aan den Oost- en Westkant nagenoeg 13.4 M. en aan den Noord- en Zuidkant ongeveer 21.4 M. en dat men aan den Westkant, langs een 2 M. breede trap van 5 (resteerende) treden bereikt, staat een vierkant tempelgebouw, bestaande uit één tempelkamer, waarvan het front op een afstand van 8 M. van de ommuring afstaat.

Behalve drempel en sluitsteen der poort (zie beneden), die uit andesiet gehouwen zijn, is alles met gebakken steen opgebouwd.

De Oost- en Westzijde, gemeten over het soubassement, hebben eene lengte van 9.50 M; de Noord- en Zuidzijde van 10 M. De hoogte van het soubassement meet 2.20 M.

Boven het soubassement, gaat er een kubus met zijn voet 5.40 M. omhoog, en draagt een kroonlijst, bestaande uit gladde vooruitspringende banden, waarop het samengestorte en begroeide dak zich verheft, waarvan de oorspronkelijke vorm door een bouwplan, van het gebouw zelf aangetroffen, zal worden medegedeeld.

Langs een samengestorte trap, waarvan het aantal der treden moeilijk kan worden nagegaan, kwam men op een stoep, die gevuld werd door een trap van 5 treden, om te geraken op een drempel van de tempelkamer.

De poort is gevattusschen twee pilasters, waarvan de kapiteelen worden gevormd, ieder door een zestal uitspringende gladde banden, waarvan de bovenste platen zich, *op een sluitsteen na*, vereenigen, zoodat het bovengedeelte van den ingang een gelijkbeenige driehoek vormt.

Boven die (bijna) vereenigde kapiteel- platen is een tweede driehoek gebeiteld.

Door die poort, die 1.35 M breed is, komt men in een tempelkamer, die 5.80 M lang en 6.20 M breed is, en gladde wanden heeft, die een vierzijdig piramidaal gewelf dragen, dat gevormd wordt door het gelijkelijk aan de vier zijden uitspringen van de metselstenen, met één steen te gelijk.

Duisternis en vleermuizenstank (de toestand is sedert het bezoek van Dr. VERBEEK onveranderd gebleven) lieten eene nadere, meer langdurige beschouwing niet toe, maar daar kon toch worden opgemerkt, dat, tegen het midden van den achtermuur, een soort van altaar (?) gebouwd was tot een breedte van 1,75 M.

De zij-, en achter-buitenmeeren zijn gebouwd, ieder met 5 pilasters, en *in het midden van ieder dier zijden is een uitbouw, die ons, in haut relief gebeiteld, een tempelmodel te zien geeft, waarvan de deur der tempelkamer is afgedekt door een kala-makara ornament, en waaruit blijkt, dat Tjandi Pari eens had een vierzijdig piramidaal-dak met een vierzijdig-rechthoekigen top.*

Links en rechts van dat tempel-model, op elk der drie zijden, is een gat, voor de onderhelft vierkant, voor de bovenhelft bestaande uit uitspringende, elkander naderende steenen.

Die gaten zullen wel voor verlichting en ventilatie zijn aangebracht, misschien wel alleen voor het laatste. Aan de voor-of westzijde, links en rechts van den ingang, ziet men iets als een blinde nis.

Alle ornament of bas-relief, die aan dezen tempel mocht hebben bestaan, is weggevallen. De steen, die zich vroeger boven de poort bevond, (zie Dr. VERBEEK, Lijst No. 496) is overgebracht naar het museum te Weltevreden en werd door den heer GROENEVELDT geboekt op pag. 390 van zijn Catalogus, als volgt: »49. Steentje met jaartal. Verweerde andesiet. Oud-Javaansche cijfers en relief. Çaka 1273 (A. D. 1371)." Over den Cultus, zie blz. 22.

Op een afstand van 13.60 M., doch niet in de as van den tempel, bevindt zich het fundament van een pendåpå, die 3.20 bij 9.50 meet, en naar het Zuiden voortgaande tot op een afstand van 93 M., van Tjandi Pari, ontmoetten we:

Tjandi Soemoer.

Op een soubassemant, metende 7.40 M. op 8 M. stond eens een tempel, aan den voet metende, Oost en West 4.40 M., Noord en Zuid 4.20 M.

De tempelkamer werd bereikt aan den westkant, door middel van eene trap, die thans geheel is samengestort, en nu nog alleen eene hellende steenen-massa vertoont. Van de tempelkamer bleven over de Zuidelijke en Oostelijke wanden met het daarbij behorend inspringend gewelf.

De trapsgewijze gewel-vorwing heef hier plaats met twee steenen te gelijk.

De gladde binnenwonden weten 3.40 M. en daarop verheft zich het gewelf, dat 0.80 M. hoog is.

Het geheel, dat beneden door de wortels van tamarinde-boomen om- en doorwoeld is, is (zoals Dr. VERBEEK reeds mededeelde) gebouwd van gebakken steenen, behalve de drempel, die van andesiet is, en dien ik aan den voet bij de trap aantrof. Onder de kamer is een diepe gemetselde put.

Door de bizondere belangstelling van den heer H. LIEFRINCK, Assistent-resident van Sidå-ardjå, blykende uit de bereidwilligheid, waarmee van alle zijden aan mijn arbeid te gemoef gekomen werd, werd me ook de gelegenheid aangeboden de traditie af te luisteren, die omtrent Tjandi Pari en Tjandi-Soemoer

De overlevering verhaalt het volgende:

(Tjarios asallipoen kalih gedong tjandi mendet sangking tjariossipoen tiang sepoeh-sepoeh wastå 1 Kadji Abdoelgani ing doesoen Bendoengan, 2 Kadji Moekamad Soekri ing doesoen Tjandi Pari, wahoe 2 kadji sami kelahirran ing doesoen Tjandi-Pari kadi kang kadjarwå ing ngandap.

Wiwit wontennipoen griå tjandi såhå tjandi Soemoer ing doesoen Tjandi Parie, onderdistrik Plåså, distrik Porong, afdeeling Sidå-ardjå, parésidenan Soerabaja, mendet sangking dongeng oetawi tjariossipoen tiang sepoeh-sepoeh, boten kalajan boekoe oetawi sålå-silah.)

Wonten satoenggilling tiang sepoeh ingkang dedoekoeing ardi Penangoengan, onder-kawedanan, distrik Gempol, afdeeling Bangil, parésidenan Pasoeroehan, ingkang dipoen westani Kjahi gedé Penanggoengan, anggadahi sadèrèk aném estri rondå, dedoekoeing wonten ing doesoen Idjingan, onderdistrik Poenggoeng, distrik Mådjåsari, afdeeling Mådjåkarta parésidenan Soerabaja.

Kjahi-gedé Penanggoengan wahoe kagoengan poetrå estri kalih, dipoen wastani 1 ingkang sepoeh Njahi lårå Walang-sangit, 1 ingkang anem Njahi lårå Walang-angin, kekalih sami manggén wonten ing dalemmipoen Kjahi-ageng Penanggoengan.

Bek ronda Ijiningan anggradiam poera i ijater, dipoen ~~wastani~~: Djaka Walang-tinoenoe.

Katjarlos sasampoening diwasa sanget bagoes oemawé: bektae (sic) kinalijun eure; doemateung moempoen: woesana ing sareenggiling dinen Djaka-Walang-tinoenoe pitaken dateng iboemipoen, sinten ingkang moetnatakeu pjambekkipoen iboe. nangung kang iboe meksa boten poeroen dawoehi, muoeng kung iboe qawoen: kowé ikoe ora doewe bapa, moeng Kjani-gene Penangguengan ikoe kapenan sahoeboerkoe toewa. Mongka Djaka Walang-tinoenoe indjeng noewoen is: kalajan (voort) doemateung) kang iboe, bade niau (lees: niat) binedu deduwéken sarta resati : oeg dipoen lilani kalajan (lewing?) ingkang iboe.

Sabatu ing Djaka Walang-tinoenoe bekta 2 pamikawan batuer ~~sam~~ sangding Krantam Ijiningan, wasta 1 Semalang 2 Satim: anjdiuejjoek ing pranggebar dipoen wastani doekeun Koedoekras. inggih ing samangke doemoen Kesamou, ondeelstrik Plaza oegi.

Sawoncennipoer ing ngrikoe lestantoon kesah baiad ing aré-ara Kedong-Surha salirring Koedoekras esidioelloen doesoen Tjandii Pari. Ing ~~sekawis~~ (sic) lam, pranekawannipoen Djaka Walang-tinoenoe wahoe ing waktoe daloe ~~sami~~ membet oelam, wondet ing lepen Kenoeng-boeka ngangge bekta purantos yoi andes kawewenggamoepoen Djaka Walang-tinoenoe. Bareng injdjingtjoen wahoe ejé kantutan, mongra pikantuk orian koetoeuk ageng, ingkang dipoen ~~wastani~~ deleg.

Poer sawaliheng iba singaripoen, ladjeng soeké pirsé dateng Djaka Walang-tinoenoe naha karjamimpoen poen Satim, wahoe oelam bade kapeljahan agitroe o poer oelam woesana wahoe oelam matoer saget witjantien kadi dening manorengan, prateki jen pjambekkipoer (sic) poenika sanes oelam sajektossipoen manorengan. awit ing wijeng pjambekkipoen wasta Sapoe-angin salaminipoen injatruk ing pandita erdi Pamortjanegan boten saget anerangaken doemoenengipoen wahoe ardi : woesana pjambekkipoen kalepattan dateng panditannipoen awit pjambekkipoen njoewoen dados ratoe, ananging boten kahidenan, moeng dipoen ideni dados rebuning oelam, inggih poenika deleg, ladjeng pjambekkipoen dados oelam deleg woedjoet ngantos doemoegi kenging ojol. Djaka Walang-tinoenoe sareng mirengaken atoeripoen oelam deleg wahoe, sanget getoenipoen ladjeng dipoen sabdanni : "jen ajalle manoesa ija bali (lees: balia) dadi manoesa."

Ing ngrikoe oelam deleg wahoe woedjoet dados manoesa malih, sahá bagoes, niché sami kalajan Djaka Walang-tinoenoe.

Ing ngrikoe ladjeng dipoen wastani Djaka Pandeleggan, sahá dipoen singgep suderek unem;

Susamponipoen dados rentjang sami babad, sahá saben dinten molah (ingolohi?) sabtu.

Sareng sampoen waktoenipoen rampoeng anggening molah (lees: ngolah) sabin, Djákå Walang-tinoenoe nginten bade ngoepados bibit (winih); ing sarehning Djákå Walang-tinoenoe wahoe sanget malarattipoen, boten saget sahoe-pami noembasså bibit pantoen kanggé winih, dados emeet dawoehipoen kang iboe, jen Ki-ageng Penanggoengan sadèrèkkipoen sepoeh kalajan ingkang iboe, sähå soegih pantoen; woesåna pjambakkipoen (sic) sareng-sareng Djákå Pandelegan sedjannipoen njoewoen bibit pantoen.

Sawontennipoen (lees: sadatengipoen) ing l'enanggoengan, ladjeng pinanggih kalajan Kjahi-gede sekalih, sähå poetra-poetraniipoen. Woesåna ing ngrikoe Djákå Pandelegan boten poeroen matoer dateng ingkang oewå Kjahi-gede, dados matoer dateng kang oewå Njahi-gede, jén pjambakkipoen njoewoen bibit pantoen (winih). Njahi-gede ladjeng ngatoeraken dateng Kjahi-gede ingkang dados panjoewoenipoen Djákå Walang-tinoenoe.

Kjahi-gede Penanggoengan boten pertjados, jen Djaka Walang-tinoenoe bade sesabin, kagalih jen Djaka Walang-tinoenoe wahoe kaloewen awit sanget miskinnipoen, dados dipoen paringi mendang katahipoen 1 kampol, menawi Djaka Walang-tinoenoe estoe kaloewen, kenging kahanggé boeboer, mongka poetranipoen Kjahi-gede Penanggoengan inkang wasta Njahi-lara Walang-sangit saka Njahi-lara Walang-angin ningalli dateng Djaka Walang-tinoenoe saka Djaka Pandelegan sanget kasengsem sangking bagoesipoen saka maksih nembe sapisan pjambakkipoen soemerep dateng Djaka Walang-tinoenoe saha Djaka Pandelegen, saha malih panoewoenipoen Djaka Walang-tinoenoe dateng kang rama bibit pantoen boten dipoen paringi, amoeng kadawohaken dipoen paringi roepi mendang, mangertossipoen sahoepami dipoen tanemma sampoen jektos boten waget toekoel ; sarehning pjambakkipoen ingkang dipoen kersakaken mendet mendang, dados silip dipoen eworrigabah sakedik, lestantoen dipoen paringaken dateng Djaka Walang-tinoenoe, dawoehipoen Kjahi-gede Penanggoengan : wis ikoe bibit.

Sasampoenipoen katampi Djaka Walang-tinoenoe njoewoen pamit, mongka Njahi-lara Walang-sangit saha Njahi-lara Walang-angin sanget kasemarran (lees: kasmaran) dateng poetra kalih wahoe, dados pamit ingkang rama saha ingkang iboe bade toemoet dateng Djaka Walang-tinoenoe saha Djaka Pandelegan, ananging rama iboe menging sanget boten pareng.

Sarehning Njahi-lara Walang-sangit Saha Njahi lara Walang-angin sanget kasesem dateng kang raji, dados meling pjambak, bindjing waktoenipoen tanem kemawon soepados soeka pirsa dateng Kjahi-gede Penanggoengan,- lestantoen Djaka Walang-tinoenoe wangsoel mantoek klajan bekta bibit. Sadatengipoen ladjeng wahoe mendang kasebarraken ing sabin ; ladjeng panekawannipoen

poen Sebalong lan Satim ningalli kang dipoen sebar wahoe sajektossipoen mendang; sanget anggenning goemoedjeng, tiang njebar bibit pantoen, kok dipoen sabarri mendang, sajektossipoen boten saget toewoeh". Wangsoelané (sic) Djaka Walang-tinoenoe: pjambakkipoen mitoehoe sangking dawoehipoen kang oewa, poenika dipoen westani bibit pantoen, jektossipoen inggih bibit.

Woesanannipoen sanget sahé toewoehipoen, sami oegi kalajan bibit sajektossipoen pantoen.

Sareng waktoenipoen bade tanem, Djaka Walang-tinoenoe kalajan Djaka Pandelegan wangsoel malih noewoen idi dateng Kjahi gedé Penanggoengan, saha matoer ingkang raka Njahi lara Walang-sangit saha Njahi lara Walang-angin kasoewoen soepados sageda toemoet tanem, woesana Kjahi gede boten pareng, saha doeka.

Sareng mireng dateng Njahi lara Walang-sangit saha Walang-angin pjambakkipoen kasoewoen dateng Djaka Walang-tinoenoe, dawoehipoen kang rama boten pareng, awit Njahi lara Walang-sangit saha Walang-angin sampoen dipoen lamar kalajan ratoe Blambangan — mongka pjambakkipoen kasesem satoenggil tiang miskin Djaka Walang-tinoenoe kalajan Djaka Pandelegan lestantoen (beter: ladjeng) mantoek.

Sapengkerripoen Djaka Walang-tinoenoe poetra poetri kalih wahoe ngilip dateng kang rama, ladjeng mladjeng noetoeti dateng Djaka Walang-tinoenoe saha Djaka Pandelegan.

Sangking panggalihipoen poetri kalih wahoe, Njahi-lara Walang-sangit kaptingin dados rajattipoen Djaka Walang-tinoenoe, Njahi-lara Walang-angin kaptingin dados garwannipoen Djaka Pandelegan, lestantoen wontennipoen mergi pinanggih kalajan poetra kalih wahoe, serta ladjeng kabekta mantoek dateng Kedoeng-Soeka. Njahi-gede Penanggoengan mirsa jen poetrannipoen boten wonten kalih pisan, matoer dateng Kjahi-gede Penanggoengan, ladjeng sami ngoepadossi, kagalih jektos jen noetoeti dateng Djaka Walang-tinoenoe.

Woesana nroes kaboedjeng. Dereung ngantos dateng ing Kedoeng-Soeka wonten in mergi pinanggih sareng-sareng tiang sakawan ladjeng dipoen andek; kang poetra kalih dipoen adjak wangsoel, boten poeroen, dipoen tedi dateng Djaka Walang tinoenoe kapeksa, mekaten oegi Djaka Walang tinoenoe inggih boten soeka, awit sampoen dados pakadjengannipoen pjambak, kedadossan oedoer, nanging Kjahi-gede Penanggoengan kawon, dados wangsoel mantoek, — déné Djaka Walang-tinoenoe sareng-sareng tiang sekawan wahoe ngantos ladjeng dateng Kedoeng-Soeka ngalestantoenaken pikadjengannipoen dahoet banjdjarri nroes tanem; — nanging boten sajektossipoen kadi tiang ing mangké, amoeng dipoen sabdani kimawon.

Sasampoenipoen tanem gemadoeng sabin kakirangan toja (hier ook geschreven : toeja).

Djaka Walang tinoenoe ladjeng ngengken dateng Djaka Pandelegan soepados ningallana dateng ilen-ilenning toeja, awit sabin sanget akingipoen.

Woesana Djaka Pandelegan wonten ing antawissipoen tengah-tengahipoen sabin pinanggih satoenggal tiang sepoeh, pengrahossipoen ngandek lampahi-poen toeja.

Sapinanggihipoen Djaka Pandelegan ladjeng sarengan (lees : srengen), tiang wahoe bade dipoen pedjahi ; woesana Djaka Pandelegan ladjeng soemapoet, boten enget wonten ngadjengannipoen tiang sepoeh wahoe.

Sareng sampoen ngalilir, Djaka Pandelegan sanget adjrihipoen dateng tiang sepoeh wahoe, ladjeng pjambakkipoen pitaken sinten tiang sepoeh wahoe? oegi tiang sepoeh mangsoeli, ngaken Nabi Kilir ingkang roemeksa sadajaning toeja. Djaka Padelegan ladjeng dipoen paringi nami Djaka Pandelegan ija Doekoe-banjoe serta Nabi Kilir dawoeh : jen kowé woes toetoeg tandoer nganggowa slamettan toempeng, ikoe jen sawahmoe kapingin betjik.

Sasampoening Nabi Kilir ladjeng itjal, samantoekipoen Djaka Pandelegan Doekoet-banjoe, sabin ladjeng katah toejannipoen, iba-iba sahé ngantos doe-moegi panë.

Katjarios pamotongipoen pantoen, sangking katahipoen sabin sahenipoen pantoen, poendi-poendi nagari sami dateng derep (derek motong pantoen) ing ngrikoe,- malah katjarios ingkang ngadjeng motong, ingkang wingking labet-tipoen kapotong wahoe sampoen katingal taneman pantoenipoen sepoeh malih, dados boten wonten telassipoen; pikantoekipoen pantoen dipoen dekek ing penagan ¹⁾ - leres wonten ing panggenan gedong tjandi iba-iba katahipoen.

Sareng sampoen lami-lami katjarios karaton ing Madjapahit sawaktoe poenika kakirangan teda; tiang alit sasabin boten dados, katah sesakit, malah gedong-gedong ing kraton kang pantji isi pantoen sampoen sami kotong sangking agengipoen penjakit sabin;-mongka ratoe Madjapahit, praboe Brawidjaja, ladjeng oetoesan patih moendoet pantoen dateng doekoe Kedoeng-soeka, kalajan kabeta (sic) pirantos pinten-pinten bahita kakendellaken wonten ing pinggir lèpèn, sakidoel-wetannipoen Kedoeng-soeka ; oegi Djaka Walang-tinoenoe inggih njahossi dateng oetoesannipoen ratoe Madjapahit wahoe.

Ing ngrikoe pantoen sangking Kedoeng-Soeka dipoen oesoeng dateng pinggir lèpèn, dipoen awrat ing bahita, pinten-pinten bahita boten saget nelasaken : — mila ing ngrikoe dipoen wastani doesoen Pamottan.

1) De plaats op de sawah, waar de padl gebost ter drooging wordt opgestapeld, wordt pena-gaan genoemd.

Sasampoening bahita kebak, sadaja ladjeng katjahosaken dateng ratoe Madjapahit.

Sang ratoe Madjapahit nampi wahoe pantoen, sanget bingahipoen; ladjeng dangoe dateng patih, sinten ingkang gadah wahoe pantoen.

Patih matoer inggih nami Djaka Walang-tinoenoë poetrannipoen Njahi ronda ing (ng) Idjingan. Sanalika ratoe Madjapahit kagoengan enget panggalih, jen Njahi-ronda Ngidjingan sampoen katjarem dening sang ratoe, anamoeng boten kadawoehaken.

Woesana Sang Praboe dawoeh Djaka Walang-tinoenoë kapoerih nimballi, dalah ingkang garwa;-oegi Djaka Walang-tinoenoë sowan timballan ing sang praboe.

Sareng wonten ngarsannipoen Sang Praboe, kahoelattan Djaka Walang-tinoenoë pantji poetrannipoen.

Sang Praboe Madjapahit ladjeng dangoe rentjangipoen wonten ing Kedoeng-soeka; Djaka Walang-tinoenoë matoer: inggih poenika Djaka Pandelegan, ingkang kahaken sadèrèk, asallipoen sangking oelam, inggih kadi kang sampoen kadjarwa ing ngadjeng; mongka ladjeng Sang Praboe oetoesan dateng patih, kapoerih nimballi Djaka Pandelegan, dalah kang garwa, kagalih bade kamoeljakaken; — sahoe-pami boten poeroen soepados kapaksa, nanging sampoen ngantos damel sakit awakkipoen, oetawi badé risak dateng penganggennipoen. Patih oegi loemampah nimballi dateng Djaka Pandelegan Doekoet-banjoe dalah garwannipoen.

Djaka Pandelegan Doekoet-banjoe saderengipoen pjambakkipoen sampoen gadah roemahos, jen katimballan Sang ratoe Madjapahit, ananging pjambakkipoen sanget loemah (voor: loemoeh) ipoen boten poeroen, dados pjambakkipoen rembag dateng kang garwa kadidening kadjarwa ing ngadjeng.

Sadatengipoen patih kadawoehaken jen pjambakkipoen katimballan Sang ratoe Madjapahit, ananging pjambakkipoen boten poeroen.

Sarehning patih ngemboen dawoehipoen Sang ratoe Madjapahit dipoen peksa Djaka Pandelegan Doekoet-banjoe, mekaten oegi meksa boten poeroen, aling-aling wonten toempoekan pantoen ingkang tengah.

Sareng dipoen kepoeng Djaka Pandelegan Doekoet-banjoe ladjeng sirna boten kantenan wonten ing tengah toempoekan pantoen, kantoen ingkang garwa, Njahi-gede Walang-angin.

Sahitjallipoen ingkang raka, pinanggih dateng patih kalajan ambékta lantingan. Sareng badé dipoen tjepong Njahi-gede Walang-angin pratela badé ngiseni lantingan dateng soemoer roemoehoen, sakidoel-kilennipoen penagan pantoen, — woesana sareng leres wonten sawetannipoen Njahi-gede oegi sirna.

Sahitjallipoen kalih-kalih poetra wahoe, patih ladjeng njahossi pirsa dateng Sang praboe Madjapahit.

Sanalika Sang praboe Madjapahit ugoengoen ing penggalih dening Djaka Pandelegan Doeckoet-banjoe katah kasantikannipoen. Woesana sang praboe Madjapahit dawoeh kanggé panengerran panggénannipoen Djaka Pandelegan Doeckoet banjoe sagarwaning itjal wahoe, soepados kalih-pisan kadamellaken gria tjandi, tilassipoen Djaka Pandelegan Doeckoet-banjoe dipoen wastani Tjandi Pari, dening tilassipoen Njahi-gede walang-angin dipoen wastani Tjandi Soemoeer, inggih ingkang kapirsan nalika tanggal 16 October 1906.

Het verhaal van den oorsprong der beide tempels heb ik niet gehaald uit boeken of geslachtsregisters, maar ik heb het opgeschreven uit den mond van de oudsten der dessa Kadji Abdoelgani te Bendoengan en Kjahi Moekamat Soekri te Tjandi-Pari, beiden geboren in de dessa Tjandi-Pari.

Daar was eens een oud man, gevestigd op den berg Penanggoengan, district Gempol, afdeeling Bangil, Residentie Pasoeroehan, die genoemd werd Kjahi-gede Penanggoengan, die een jongere zuster (nicht) had, eene weduwe, woonachtig in de dessa Idjingan, district Madjasari, afdeeling Madjakerta, Residentie Soerabaia.

Kjahi gedé Penanggoengan had twee dochters, aan wie de namen werden gegeven van Njahi lara Walangsangit, de oudste en Njahi lara Walangangin, de jongste, en die beiden bij Kjahi-ageng Penanggoengan inwoonden. De weduwe Idjingan had een zoon genaamd Djaka Walang-tinoenoe.

Men verhaalt, dat deze, toen hij huwbaar was, zeer mooi was, en zeer eerbiedig was jegens zijne moeder. Maar op zekeren dag vroeg Djaka Walang-tinoenoe wie zijn vader was,-maar zijne moeder wou 't hem niet zeggen, en gaf alleen als antwoord: jij hebt geen vader, maar Kjahi gedé Penanggoengan bestaat me als mijn ouderen broeder (neef).

Daarop verzocht Djaka Walang tinoenoe aan zijne moeder, om het bosch te mogen ontginnen, een doekoeh te stichten, en sawahs aan te leggen, wat hem door zijne moeder werd toegestaan. Toen ging Djaka Walang-tinoenoe op reis, nam met zich mee twee gezellen van Krandan (Idjingan) afkomstig, genaamd Sebalong en Satim en begaf zich naar een plek, genaamd doekoeh Koedoekras, — wat ten huidigen dage de dessa Kesambi is, van het district Plasa. Daar gevestigd, ging hij zonder ongeval aan 't ontginnen van de wildernis van Kedoeng-Soeka, ten noorden van Koedoekras, ten zuiden van de desa Tjandi Pari.

Na verloop van eenigen tijd waren de gezellen van Djaka Walang tinoenoe 's nachts, met een kleine fuik, aan 't visschen in de rivier van Kedoeng

Soeka, met medeweten van Djaka Walang tinoenoe. Toen ze den daarop volgenden morgen de fuik aan wal haalden, bleek het, dat ze een grooten koe-toek (snoek?) hadden gevangen, die *deleg* genoemd wordt.

Wat was Sebalong blij! Hij liet hem zien aan Djaka Walang-tinoenoe en aan Satim en nu zou men hem slachten en koken.

Maar, daar bleek het waarachtig, dat de visch spreken kon als een mensch, en zoo verhaalde hij dan, dat hij eigenlijk geen visch, maar in werkelijkheid een mensch was; dat hij vroeger Sapoe-angin heette; altijd in dienst was geweest bij den kluizenaar van den berg Pamoetjangan (hij kon niet opgeven, waar die berg stond); dat hij zich ten laatste tegen den kluizenaar bezondigd had, om dat hij den wensch had uitgesproken, om koning te worden; dat hem daarop alleen was toegestaan, om koning der visschen te worden en dat hij op die wijze was veranderd in een *deleg*, tot op het oogenblik, dat hij door de fuik gesnapt werd.

Toen Djaka Walang-tinoenoe het verhaal van den *deleg* vernomen bad, was hij zeer getroffen, en sprak: wat oorspronkelijk mensch was, keere tot het mensch-zijn terug, — en daarop werd de deleg weer een mensch, en een mooi mensch, bijna zoo mooi als Djaka Walang-tinoenoe.

En hij werd genoemd Djaka Pandelegan en beschouwd als een jongere broeder.

En zoo sloegen ze als gezellen de handen aan het werk der ontgining en bewerkten dagelijks de sawahs.

Toen werd Djaka Walang tinoenoe er op bedacht bibit te zoeken, maar hij wist niet hoe.

Want hij was zeer arm en had dus niets, om er zaad voor te koopen, dat voor de beplanting der sawahs te dienen had.

Maar daar schoot hem te binnen, dat zijne moeder gezegd had, dat Kjahi-ageng Penanggoengan een oudere broeder (neef) van haar was, en dat die goed in zijn padi zat, en zoo vatte hij met Djaka Pandelegan het voornemen op, om gezamenlijk bibit aan hem te vragen. Op den Penanggoengan aangekomen, ontmoetten ze Kjahi-gede, met vrouw en kinderen.

Maar met de beste voorinemens van de wereld, durfde Djaka Pandelegan het woord niet te richten tot oom Kjahi-gede, en zoo wendde hij zich tot tante Njahi-gede met zijne bede om padi-zaad. Njahi-gede bracht het verzoek over aan Kjahi-gede.

Maar Kjahi-gede vertrouwde het zaakje niet, — dat namelijk het zaad zou te dienen hebben voor het beplanten der sawahs, — maar hij overwoog, dat Djaka Walang-tinoenoe zeer arm was, en dat 't hem hongerde. En daarom

liet hij hem mendang (rijst-stof) geven, een zak vol, om, wanneer Djaka Walang-tinoenoe werkelijk uitgehongerd was, daarvan pap te maken.

Maar de dochters van Kjahi-gede Penanggoengan, genaamd Njahi-lara Walang-sangit en Njahi-lara Walang-angin hadden Djaka Walang-tinoenoe en Djaka Pandelegan zien komen en ze waren bekoord door hunne schoonheid.

Het was voor het eerst, dat ze de beide jongelui te zien kregen, en daar kwam nog bij die bede om padi-zaad aan vader, die niet verhoord werd; terwijl hun alleen mendang gegeven werd, wat zooveel betekende als niet-ontkiemen, voor het geval, dat 't op de sawahs werd uitgezaaid, en daarom (want zij-zelven werden belast met 't halen van de mendang) mengden ze er wat gabah onder, en gaven dat zoo aan Djaka Walang-tinoenoe, terwijl Kjahi-gede Penanggoengan hem toeduwde: daar heb je bibit!

Toen Djaka Walang-tinoenoe dat ontvangen had, nam hij afscheid — en Njahi-lara Walang-sangit en Njahi-lara Walang-angin, die door liefde voor de beide jongelui bevangen waren, vroegen mede verlof, om met Djaka Walang-tinoenoe en Djaka Pandelegan mee te mogen gaan.

Maar vader en moeder verzette zich daartegen met alle macht.

Aangezien nu Njahi lara Walang-sangit en Njahi lara Walang-angin innig verliefd waren op de jongelui, droegen zij-zelve aan hen op, om, wanneer de tijd van planten was aangebroken, kennis te komen geven aan Kjahi-gede Penanggoengan.

En toen toog Djaka Walang-tinoenoe met de bibit huiswaarts.

Thuis gekomen zaade hij de mendang onmiddellijk op de kweekbedding uit (niet op de *Sabin*, zooals de slordige tekst aangeeft) en toen zijne makkers Sebalong en Satim zagen, dat wat er werd uitgezaaid niet anders was als mendang, lachten ze hem uit, (smalende): dat noemen ze rijst-bibit zaaien, wat je zaait is immers mendang, dat nooit ofte nimmer kan opkomen. Djaka Walang-tinoenoe antwoordde, dat hij eenvoudig gehoor gaf aan wat hem door oom gezegd was, dat die het padi-zaad genoemd had, en dat 't dus padi-zaad was.

En ten slotte bleek de ontkieming opperbest en heelemaal gelijk aan het zaaisel met werkelijk padizaad.

Toen nu de tijd was aangebroken, dat de bibit uit de kweekbedding in de sawah moest worden overgeplant, gingen Djaka Walang-tinoenoe en Djaka Pandelegan weer terug naar Kjahi-gede Penanggoengan, om daarvoor zijne toestemming te vragen, en noodigden ze de meisjes uit, om hun behulpzaam te zijn in het planten, maar de Kjahi-gede stond het niet toe en werd boos.

Toen de meisjes vernamen, dat ze door Djaka Walang-tinoenoe waren uitgenoodigd en vader het niet toestond, omdat, zooals hij verklaarde, ze ten

huwelijk waren gevraagd door den vorst van Blambangan — en nu worden ze medaar verliefd op een armen kerel — gingen Djaka Walang-tinoenoe en Djaka Pandelegan er van door, en toen handelden de meisjes achter den rug van den ouden heer om, namen de vlucht en gingen de jongelui achterna; verlangend als ze waren, Njahi-lara Walang-sangit om de vrouw te worden van Djaka Walang-tinoenoe, en van Njahi-lara Walang-angin om te trouwen met Djaka Pandelegan.

En zoo ontmoetten ze de jongelui op den weg en werden door hen meegenomen naar Kedoeng-soeka.

Toen nu Njahi gede Penangoengan bemerkte, dat de beide meisjes er niet meer waren, gaf ze daarvan kennis aan Kjahi gede Penangoengan.

Toen gingen ze zoeken,- en vermoedende, dat ze Djaka Walang-tinoenoe en Djaka Pandelegan gevuld waren, zetten ze haar achterna, en vóórdat ze Kedoeng-soeka bereikt hadden, troffen ze hen alle vier aan onder weg.

Toen werden ze aangehouden en de meisjes geprest om terug te keeren, maar dat wilden ze niet.

Toen werd aan Djaka Walang-tinoenoe verzocht, om ze terug te laten gaan, maar dat stond hij niet toe, omdat ze uit eigen beweging waren meegegaan.

Daaruit ontstond twist, waarin Kjahi-gede Penangoengan de verliezende partij was en huiswaarts keerde. En toen zetten ze met zijn-viertjes de reis voort naar Kedoeng-soeka, waar hun plan werd ten uitvoer gebracht: *het uit-trekken van de zaailingen uit de kweekbedden (dahoet), het plaatsen van de bossen in rijen (bandjarri), en het planten van de zaailingen in de sawah (tanem)*, maar die werkzaamheden werden niet uitgevoerd op de wijze, waarop dat de mensen nu doen, maar eenvoudig door het uitspreken van een tooverspreuk.

Maar toen nu het gewas 45 dagen oud was (gemadoeng) had de sawah gebrek aan water, en toen zond Djaka Walang-tinoenoe er Djaka Pandelegan op af, om de watergeulen na te gaan zien.

En toen nu Djaka Pandelegan in het midden van de sawah's gekomen was, kwam hij een ouden man tegen, die hem gelastte, om zijn reis te staken.

Daarop werd Djaka Pandelegan woedend en stond op het punt, om den oude te doden — maar het eind van het lied was, dat hij in zwijm viel en bewusteloos vóór den ouden man lag uitgestrekt.

Toen Djaka Pandelegan wéér bijkwam, was hij vol angst voor den oude, en vroeg wie hij was.

En de oude antwoordde hem, dat hij Nabi Kilir heette en de beschermheer was van alle wateren.

Toen ontving Djaka Pandelegan bij zijn naam ook dien van Doekoet banjoe, en Nabi Kilar sprak:

Als je klaar bent met planten, geef dan als slameten een rijsthoop in kegelvorm, als je ten minste wil, dat je sawah slagen zal.

Toen Nabi Kilar dit gezegd had, verdween hij op eens, en toen Djaka Pandelegan alias Doekoet-banjoe was teruggekeerd, stond zijn sawah vol water, en hoe mooi was alles tot aan den oogst toe.

Nu wordt van het padi-snijden verhaald, dat, door de veelheid der sawahs en de uitstekende kwaliteit van het gewas, de lui van alle zijden daarheen kwamen om te snijden, maar, wat meer is, er wordt verhaald, dat, nadat de voorste rij gesneden was, er op de gesneden plaats weer rijpe padi opkwam, zoodat er aan het snijden geen einde kwam.

Wat gesneden was, werd opgestapeld op de *penagan* (*de plaats op de sawah, waar de padi, gebost, ter drooging wordt opgestapeld*) en wel juist op de plek, waar nu het tempelgebouw staat, en wat was me dat een massa!

Geruimen tijd daarna geviel het, dat er in het rijk van Madjapahit schaarschte van levensmiddelen was: de sawah-bouw was mislukt; vele landbouwers waren ziek, de pakhuizen van den kraton, die gewoonlijk met padi gevuld waren, stonden leeg wegens de enorme uitgestrektheid van sawahs, die door een of andere ziekte waren aangetast.

En toen nu vorst Brawidjaja vernam, dat er te Kedoeng-soeka een kundig man woonde, die zoo'n overvloed van padi bezat, zond Zijne Majestet er den patih op af om padi te vragen — en hij gaf hem vrachtschepen mee in groten getale, die vastgemeerd werden aan den oever van de rivier, ten zuid-oosten van Kedoeng-soeka.

En het geschiedde, dat Djaka Walang-tinoenoe ook zijn padi aanbood aan den afgezant van den vorst, en dat die padi versleept werd naar den rivieroever, en daar geladen werd op ontelbare schepen, zonder dat er aan de beschikbare padi een einde kwam.

(De plaats, waar de padi geladen werd, werd Pamottan genoemd.)

Toen de vrachtschepen volgeladen waren, werden ze den Vorst aangeboden.

En de Vorst van Madjapahit ontving de padi; was zeer verheugd, en vroeg den patih, wie de eigenaar van die padi was.

En de patih antwoordde: dat is Djaka Walang-tinoenoe, de zoon van het weeuwtje van Idjingan.

En toen viel het den Vorst te binnen, dat hij met Njahি-ronda indertijd vleeschelijke gemeenschap had gehad — maar daar liet de Vorst zich niet over uit — alleen gelastte hij, om Djaka Walang-tinoe met zijne

echtgenoot te ontbieden, — en op dat bevel verscheen Djaka Walang-tinoenoë dan ook.

En toen hij daar zat in tegenwoordigheid van den Vorst werd hij nauwkeurig opgenomen, — en ja wel, Djaka Walang-tinoenoë moest zijn zoon zijn, . . . en zoo vroeg de Vorst hem dan ook, wie zijn gezel was te Kedoengsoeka.

En Djaka Walang-tinoenoë antwoordde: dat is Djaka Pandelegan, die als mijn broeder erkend is, en afkomstig is van een visch (zooals dat boven verhaald is).

En toen vaardigde de vorst zijn patih af, om Djaka Pandelegan met zijne echtgenoot te ontbieden, van plan als hij was, om die tot aanzien te brengen, — »en voor het geval, patih, dat hij niet mocht willen, moet je hem dwingen, maar zonder hem leed te doen aan den lijve, of zelfs letsel te veroorzaken aan zijne kleeding.

De patih ging op reis om Djaka Pandelegan Doekoet-banjoe met zijne echtgenoot te ontbieden.

En vóór nog het bevel tot hem kwani, had Djaka Pandelegan reeds een voorgevoel, dat hij door den vorst zou ontboden worden — maar hij had er een tegenzin in en wilde niet, en trad in overleg met zijne vrouw.

Toen nu de patih verscheen en hem mededeelde, dat hij door den vorst van Madjapahit ontboden werd, verklaarde hij zich onwillig, en, of de patih hem nu ook al, in eerbiedige opvolging van het vorstelijk bevel, dwong, hij bleef onwillig, en verschoold zich in het midden van de padi-stapels, en toen men hem trachtte in te sluiten, verdween hij in het midden van de stapels, zonder dat men te weten kon komen waar hij beland was, en met achterlating van zijne vrouw Njahi-gede Walang-angin.

Toen haar man verdwenen was, had ze eene ontmoeting met den patih, terwijl ze een gendi bij zich had.

Toen de patih haar wou grijpen, zei ze: laat me eerst mijn gendi vullen aan de put ten Zuid-westen van de *penangan*, en met dat ze aan den Oostelijken kant gekomen was, verdween ook Njahi-lara Walang-angin.

Toen ze dus beiden verdwenen waren, keerde de patih terug en rapporteerde het gebeurde aan den vorst van Madjapahit.

En de vorst was zeer verbaasd over de behendigheid van Djaka Pandelegan Doekoet-banjoe.

En toen vaardigde de vorst van Madjapahit een bevel uit, om, als herkennings-teeken van de plek, waar eens de beide echtelieden verdwenen waren, tjandi's op te richten, en aan de tjandi's, die opgericht werd op het achtergelaten spoor van Djaka Pandelegan, den naam te geven van Tjandi Pari, en

die op het spoor van Njahi gede Walang-angin den naam van Tjandi Soemoer,— de beide tjandi's, die geïnspecteerd werden op 16 October 1906.

Alsnu moet worden melding gemaakt van alles, wat reeds vroeger in de omstreken van Tjandi Pari gevonden en als van daar afkomstig geoordeeld werd.

De vermelding zal plaats hebben, zooals die door den heer GROENEVELDT geleverd en in zijn archaeologischen Catalogus geboekt werd.

36. Ciwa als Mahadewa. Staande op lotuskussen, vier armen, in de achterhanden rechts het bidsnoer, links de vliegenwaaier, achter elk dezer voorwerpen is een afzonderlijke glorie, met stralenkrans aan den rand. De voorhanden vóór het lichaam, de rechter geopend op de linker en een lotusbloem er in.

Op het voetstuk, aan weerskanten van het beeld, staan kleine vazen, waaruit lotusplanten tegen het achterstuk verrijzen. Onder het voetstuk is een vierkant uitsteeksel, waarmede het beeld thans in een houten voetstuk bevestigd is.

Hoog 0.90 M.

53. Ciwa als Mahadewa. Staande op eenvoudige steenplaat. Twee handen, die aan weerskanten van het lichaam de strikken van de sjerp vasthouden. Rechts tegen het achterstuk staat de drietand, en aan weerskanten van de glorie op het achterstuk is een rozet aangebracht. De versierselen schijnbaar gewoon, maar moeilijk te herkennen, omdat het beeld zeer afgesleten is.

Hoog 0.37 M.

70. Ciwa als Goeroe. Zwaarlijvige figuur met knevel en baard. In de afhangende handen rechts het bidsnoer en links de waterkruik; op den linker schouder de vliegenwaaier en rechts op het achterstuk de drietand.

Hoog 0.64 M.

85. Ciwa als Kala. Zwaarlijvige figuur waarvan het hoofd ontbreekt. Het gedeelte der oepawita beneden den linker schouder wordt door 9 doodshoofden gevormd, verder is het een gewoon versierd band. Om het voetstuk loopt een rand, versierd met vier schedels en vier rozetten, om den anderen geplaatst.

De rechterhand rust op de knots, de linker hangt ledig naar beneden.
Hoog 71.

90. Ciwa als Kala. Staande in actieve houding met de linkerknie voornit gebracht; beide beenen zijn even onder de knieën afgebroken. Geen

diadeem of ander hoofdtooisel; het krullende haar is achter het hoofd in eene ronde massa als glorie verzameld. De linker oorring is een ovale knop, de rechter een versierde schijf; verder gewone versierselen maar geen oepawita; het kleedje schijnt tusschen de beenen te zijn opgetrokken. De rechterhand rust op een staande knots, de linkenhand houdt iets vast, dat op den schouder ligt (waaier?)

Hoog 0.39 M.

94. Ciwa als Kala. Zwaarlijvige gestalte in rustige houding op het voorhoofd een diadeemvormig versiersel; het haar aan het achterhoofd met een snoer van korrels samengebonden en verder als glorie tegen het achterstuk. Verder gewone versierselen maar geen oepawita; de oorringen zijn versierde schijven. In plaats van het kleedje heeft het beeld slechts een versierden lap, die tusschen de beenen neerhangt, en in de zijden de gewone groote strikken met neerhangende uiteinden, verbonden door een breeden band, die met eenigszins diepe bocht over de naakte knieën loopt. De linker hand rust op de knots, de rechter gesloten in de zij.

Hoog 0.48 M.

97. Ciwa als Kala. Een zeer geschonden beeld in actieve houding. Groote glorie door het hoofdhaar gevormd; oorringen, zoo het schijnt, van verschillenden vorm; als kleeding eenvoudige bedekking der schaamte en een breede versierde band over de knieën; andere versieringen wegens onduidelijkheid niet te herkennen. De rechterhand steunt op de knots, de linker schijnt den band, die over de knieën gaat, vast te houden.

Hoog 0.41 M.

161. Ganeça. Doodshoofd en halve maan in het hoofdtooisel. De oepawita loopt over den *rechter* schouder, waar ook de slangenkop ligt.

Het bidsnoer in de rechter achterhand is niet meer te herkennen.

Hoog 0.63 M.

164. Ganeça. Het bidsnoer in de *linker* achterhand en in de rechter achterhand een voorwerp, dat wel iets op een troffel gelijkt, misschien de olifantshaak. Het beeld is zeer onduidelijk en afgesleten.

Hoog 0.57 M.

172. Ganeça. In het hoofdtooisel een doodshoofd zonder halve maan er onder; geen derde oog; in de oren groote schijfsvormige ringen. De snuit is grootendeels weggebroken.

Hoog 0.54 M.

176. Ganeça. De linker voorhand is afgebroken en de drie andere zijn onduidelijk. In plaats van in een snuit te eindigen heeft het beneden-gedeelte van het gelaat een menschelijken vorm en eindigt met een kinbaard, die met de oepawita ineenloopt; de snuit is namelijk vroeger afgebroken en de breuk door een lateren kunstenaar op evenvermelde wijze bijgewerkt: de wijze van bewerking en de verschere oppervlakte van den steen stellen dit buiten twijfel. Het beeld heeft hierdoor natuurlijk veel van zijne waarde ver-loren, maar is in de verzameling gelaten als waarschuwing tegen opzettelijke of toevallige misleidingen van dezen aard.

Hoog 0.62 M.

187. Ganeça. Eenvoudig voetstuk, geen ruggestuk, glorie achter het hoofd. In het hoofdtooisel halve maan en doodshoofd. Derde oog in het voor-hoofd niet duidelijk; waaiervormige ooren.

Hoog 0.61 M.

190. Ganeça. Afgesleten en zeer onduidelijk. Gewoon lotuskussen, geen ruggestuk, hoofd en de glorie daar achter grootendeels weggebroken. De rechterarmen zeer onduidelijk, de linker achterarmen en de snuit weggebroken.

Hoog 0.28 M.

196. Ganeça. Zeer klein en vormeloos; alleen in zijn algemeene om-trekken te herkennen.

Hoog 0.14 M.

218. Tempelwachter. Zittend op een rond voetstuk, dat met een rand van doodskoppen bezet is; de rechter voet op den grond, het linker-been ondergelegd; in de rechterhand de knots, die op den rechterschouder rust, de linker hand gesloten op de knie; het haar op 't midden van het hoofd opge-maakt en verder naar achter afvallend. Baard en knevel. Diadeem, groote oorhangiers, halssieraad, boven arm-en polsbanden. Broek en van voren nog een lap, die van den gordel naar beneden hangt. Nog al ruw en afgesleten.

Hoog 0.65 M.

230. Boeddha (Amitabha). Zittend op een vierkant lotuskussen, het hoofd loopt geleidelijk uit in een spitse kin. Voorhoofdmerk onzeker.

Hoog 0.41 M.

234. Boeddha (Amitabha). Afgebroken kop met een gedeelte eener groote ovale glorie. Op den top van het hoofd-uitwas een ronde knop, die van boven spits uitloopt. Het teeken op het voorhoofd ontbreekt.

Hoog 0.33 M.

286. Onbekend beeld. Staande op een gewone steenplaat als voetstuk zonder achterstuk of glorie. Gewone versierselen, maar zeer afgesleten.

Haartooi: Voorhaar in een kuif opgemaakt, die naar achter is omgebogen.

De beide armen hangen langs het lijf neer, met de gesloten vuisten op de dijen; zware vormen, uitpuilende ogen en knevel, zeer overeenkomende met sommige vormen van Ciwa als Kala.

Hoog 0.55 M.

291. Onbekend beeld, staande op eene gewone steenplaat als voetstuk, met achterstuk en geene glorie. Zeer weinig versierd, alleen een band om het voorhoofd; het haar naar achter gestreken en achter het hoofd in een zwaren wrong opgebonden. Kort kleedje met eenvoudigen gordel, waarvan de uiteinden vóór bijna tot op den grond afhangen. De rechterhand is eenigszins naar achter gebracht, en houdt iets vast, waaraan men niet kan zien, of het een strik uit den gordel, dan wel een afzonderlijk voorwerp is; de linkerhand is afgebroken.

Hoog 0.53 M.

323. Stier (nandi). Liggende op een vierkante steenplaat, met den rechter poot naar voren en zonder versiering. De kop beschadigd.

Hoog 0.30 M.

324. Stier (nandi). Geheel gelijk aan het vorig nummer.

Hoog 0.27 M.

413. Gooteinde of spuier. Met eene knielende figuur er boven, die het uiteinde van den tuit met beide handen vasthoudt. Het beeld draagt een diadeem of een versierden band boven het voorhoofd; verder oorringen, halssnoer, polsbanden en een kort kleedje.

Hoog 0.38 M.

476. Polynesisch beeld. Geheel onduidelijk.

Hoog 0.19 M.

1648a. Yzeren schijf. Middellijn 9. 2 en dik 3. 8, in het midden een vierkant handvat, hoog 8. 5. Bestemming zelfs niet te gissen.

1222b. Gewicht. Gewicht van steen, vierkant, naar boven wat smaller toeloopend en voorzien van een groot oog als handvat. Ondervlak 19 × 15, hoog 27, zwaar 10.6 K. G.

Desa Tlasik

District Boelang vroeger Rawapoeloe II.

In deze desa werd door ons (de kontroleur H. J. HOFMAN was mijn trouwe reisgenoot) aangetroffen onder een bibisboom:

Mahayogi (Ciwa als Goeroe). Een zeer verweerd, zeer beschadigd, tweearmig mannebeeld, nog overig van djamang tot het middel. De god met knevel en puntaard, was eens gedost in groot ornaat en lint-oepawita. Van het ornaat zijn nog over de oorbellen, de kroon en het halssnoer in den vorm eener aksamala.

Naast de rechter arm, die eveneens nog bestaat, is op het achterstuk een trisoela gebeiteld.

Bij nadere beschouwing blijkt de materie, waaruit het beeld vervaardigd is, gebakken klei te zijn.

Hoog 0.26 M.

N.B. Doerga. Een zeer verweerd en zeer verminkt, tweearmig vrouwebeeld, waarin alleen nog te ontdekken valt, dat de (verdwenen) buffel eens lag naar rechts, af te leiden uit het restant van de staart, door de godin gegrepen met de linkerhand. *De rechterhand houdt een knots, die rust op den rechter schouder.* Verder is nog even zichtbaar een asoera, met opgeheven linker arm. Anders is van de voorstelling niets overgebleven.

Hoog 0.48 M.

Desa Bibis.

District Boelang vroeger Rawapoeloe II.

Onbekend beeld. Onder en tusschen een poetak- en toengkoelboom staat een onbekend beeld. Tweearmig. Tot het onkenbare verweerd. De handen zijn samengebracht in den schoot, voor het midden van het lichaam. Ornament, ornaat of embleem worden niet meer aangetroffen.

Hoog 0.51 M.

Aan en op het beeld worden de restanten aangetroffen van bloemen en boreh; aan het beeldwerk wordt dan ook in zooverre eer bewezen, dat één in het jaar, bij de slametan bresih doesoen, een deel van de gerechten bij het beeld worden geplaatst.

Desa Ladjoek.

District Boelang vroeger Rawapoeloe II.

a. Bas-relief. Een bas-relief van den vorm, (en naar het uitsteeksel van achter te oordeelen, waarmede het in het muurwerk moet zijn vastgezet) van eene afdekking van een poort, die, in tweeën gedeeld door een staaf van bloemornament, voorstelt, rechts eene dame, zittend op den vloer, met de handen samengevouwen in den schoot, vóór een zetel, waarop gezeten is een eenigszins reusachtig persoon, die iets heeft van een danåwå (alles zeer verweerd en beschadigd). De rechter-helft van het bas-relief stelt voor een man of vrouw zonder hoofd, zittend op een zetel.

Voor haar (of hem) op den vloer zit met den rug naar hem (of haar) toe, voorover gebogen en met den linkerarm gestrekt en de hand op den vloer, een persoon, die in die houding mede komt te zitten voor een reusachtig persoon zonder hoofd, die staat, met een onherkenbaar voorwerp in de rechterhand en een dolk in de linker. De uiteinden van het bas-relief zijn afgesloten door pilasters, terwijl de afdekking van het bas-relief dakvormig is.

Hoog 0.46 M., breed 0.85 M.

b. Retjåpådå. Eene zuilvormige opstapeling van een lotuskussen met bladbelijning en een gebold vruchtbed, met een hals als overgangsprofiel, rustende op een voetstuk, dat mede den vorm heeft van een dubbel lotuskussen, doch geheel glad.

Hoog 0.54 M.

c. Godinnebeeld. Eene zeer vermint en verweerd tweearmig beeldje, van hoofd tot middel, waarbij het ornaat geheel verdwenen is, en alleen kan worden geconstateerd, dat het een glorie heeft, en de handen zijn samengebracht voor het midden van het lichaam, vlak onder de borst.

Hoog 0.29 M.

a. Steenblok. Een vierkant steenblok in den vorm van een kapiteel, waarbij de plaat voor de architraaf wordt gevuld door een uitspringende band, die aan de vier zijden weer wordt gevuld door drie inspringende bandjes. Bovenvlak 0.50 M. in 't vierkant.

De vier resterende steenblokken zijn van dien aard, dat er niets met zekerheid van te zeggen is.

Desa Boelang.

District Boelang, vroeger Rawapoeloe II.

Banaspati. Een banaspati of kala-kop, als afdekking van eene nis. De haren van het monster zijn opgezet in twee horen. Het gewone embleem

van doods-kop in wassende maan-sikkel is hier vervangen door bloem-ornament.

Het gelaat is grijnzend gehouwen: een mond met opgetrokken mondhoeken met vier midden-tanden, gevattusschen twee boven- en twee beneden-slagtanden. De onderkaak ontbreekt niet.

Alles is aangevuld met ornament. Naast elk der wangen is een klauw gebeeldhouwd, waarvan, twee vingers opstaan.

Hoog 0.34 M.

De borèh, waarmede het beeld besmeerd is, werd er door pasar-gangers aangebracht. Panepen, panjadranan, of poenden is de plaats niet.

Desa Matjekan.

District Boelang voorheen Rawapoeloe II.

Mahayogi (Ciwa als Goeroe). Een zeer beschadigd en zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, nog over van haartooi tot buik (die gezwollen is voorgesteld), met achterstuk en glorie. Alle belijningen van ornaat, attribuut of embleem zijn verloren gegaan.

De god is alleen herkenbaar, behalve aan dien buik dan, aan de puntbaard, waarvan de snit nog geheel is na te gaan.

De armen hangen, voor zooverre zichtbaar, recht neer langs het lichaam.

Hoog 0.30 M.

Desa Prambon.

District Boelang voorheen Rawapoeloe II.

Ciwa als Mahadewa. Onder een iprih-boom staat een hoofd en borststuk van een voormalig vierarmig godebeeld, getooid, voor zooverre de besmering met borèh toelaat dat te zien, met djamang en hooge haartooi, afgedekt door een lotusknop; oorbellen en halssieraad.

De voorarmen, zijn op de rechter bovenarm na, verdwenen; de achterarmen zijn alleen op te maken uit een rechter opgestoken hand, die een aksamala houdt, met opstaand sluitstuk.

Hoog 0.34 M.

Pad. (Ng)emplak.

Desa Setra.

District Boelang, voorheen Rawapoeloe II.

In een steenen met pannen gedekte tjoengkoep, waarvan de ingang links en rechts een pijler vertoont, zijn twee gelijkvloersche graven, en, terzijde daarvan werden aangetroffen:

a. **Nandi.** Zoo verweerd en geschonden, dat daarin nauwelijks meer een nandi in te herkennen valt. Poenoek en halskwab.

Hoog 0.40 M.

b. **Yoni.** Een kubus met bovenvlak, metende 0.40 in het vierkant, waarin een groot vierkant gat ter inplaatsing van den lingga. Eén der zijden is weggevallen. De Yoni is in zijn eenvoudigsten vorm van boven- en beneden gladde banden gehouwen.

Uit het midden van een der rechthoeks-zijden springt een tuit met daarin aangebrachte gleuf 0.19 M. vooruit.

Desa Pendogan.

District Boelang, vroeger Rawapoeloe II.

Brahma. Onder een dårå-boom, staande op eene in de sawahs uitgespaarde plek, werd aangetroffen het (zeer verweerde) hoofd van Brahma, bestaande uit vier hoofden, getoooid met een djamang en oorbellen, terwijl de vier opgewerkte haardossen worden afgedekt door een lotusknop.

Op een der gelaten werd boreh aangetroffen, doch poenden is de plek niet: de retjå heeft geen aandeel in de slametan brisih deså, — alleen bij de tjokbakal wordt er wierook gebrand, en ook vóór de padioogst.

Hoog met lotusknop 0.15 M.

Desa Watoe-toelis.

District Kri an.

Tempel-materiaal. Onder een bibis-boom, op eene in de sawahs uitgespaarde plek, die verder beplant is met poetah-, roekem-, kesambi-, kepoech-, asem- en kendal-boomen, werd door ons (nl. mijn reisgenoot H. J. HOFMAN, en mij), aangetroffen :

gladde steenblokken;

steenblokken met één, twee en drie in- en uitspringende gladde banden;

steenblokken met bloem- en stengelornament en arabesken;

een steenblokje met een palmet, een antefix, en wat het meest opvallend is:

blokjes met een verornamenteerd triçoela-ornament, zoodanig dat er, op een afstand gezien, een kala-voorstelling uit op doemt.

Bovendien werd er een bas-relief aangetroffen, dat oorspronkelijk over twee steenen gebeiteld was, voorstellende drie mensen, waarvan de midden persoon een man is, die bij de rechter-arm gevat wordt door eene vrouw, die naar rechts, en bij de linkerarm door eene vrouw, die links ziet.

Dit tooneel zal door het vrouwelijk gedeelte der desa wel vertolkt zijn als een drama van liefde, bijzonder geschikt, om er zich bij af te zonderen bij een verlangd moederschap, dan wel, als men tandak is, om er succes bij af te smeeken onder de verzamelde jongelingschap.

Het bas-relief was dan ook overal met boreh besmeerd, wat ook bij de blokken met ornament niet ontbrak.

Doch, naar het verhaal van den *loerah* (*petinggi* is hier zooveel als onder-desahoofd) en een der oudsten, is deze plaats geen poenden of panjadranan en wordt hier alleen nu en dan een slametan gehouden. Ook komt het voor, dat er bloemen gebracht worden voor het welslagen van den rijstbouw, of boreh en menjan in geval van veeziekte.

Ook bleek, wat opmerkelijk is, dat in de desa Waloe-loelis geen jaarlijksche offermaaltijd ter reiniging van het dorp wordt aangericht.

Desa Klagèn.

District Kri an.

Beschreven steen, met gebolde voorzijde, dakvormig afgedekt, beschreven met 34 regels oud-Javaansch schrift, zonder zegel. Het onderstuk is als een uitspringend ovaal voetstuk gebeiteld. Leesbaar, op een plek na aan de onderkant, waar ook het overig schrift het meest van de verwering geleden heeft.

Hoogte over het midden 2.03 M., breedte boven 1.14 M., beneden 1.15 M.

In het verslag over Djenggala I (thans district Gedangan) moet eerst worden overgeboekt, wat reeds door Dr. VERBEEK beschreven werd in de Nos. 503, 504, 505, 506, om daarna mede te delen, wat door de commissie van oudheidkundig onderzoek gevonden werd.

„Djaha”

District Gedangan.

»Elf koperen platen, of oorkonde van Djaha, volgens Dr. BRANDES (zie W. P. GROENEVELDT, catalogus pg. 358a) van 762 Çaka en positief inauthentiek.”

Keboan-pasar.

District Gedangan.

»Zes beschreven koperen platen, die, volgens Dr. BRANDES, in vier platen een copie leveren van eene oorkonde van 964 Çaka, terwijl de vijfde plaat afkomstig zou zijn van midden Java, en zou dagtekenen van 795 Çaka, terwijl aan de zesde plaat minstens nog twee platen zouden ontbreken.”

Gedangan.

District Gedangan.

»Twaalf koperen platen, gevonden niet ver van Gedangan in de rivier Gedangan. Volgens Prof. H. KERN die 14 platen noemt, waarvan 2 platen, No. 7 en 13 ontbreken, is dit eene oorkonde van 1295 Çaka, waarin eene oorkonde van 792 herhaald wordt”.

Betra.

District Gedangan.

»Twee koperen platen, gevonden in 1815 (afkomstig uit de nalatenschap van Professor REINWARDT) volgens Dr. BRANDES van 861 Çaka, doch onecht.”

Een koperen plaat van de *desa Boengkil* vraagt de eenvoudige vermelding, dat ze verloren is gegaan.

Volgens Dr. FRIEDERICH moet de oorkonde eene schenking van land bevatten, doch jaartal en slot gemist hebben.

Desa Poeloengan.

District Gedangan.

Door de inlanders wordt deze plaats genoemd: *Tjandi Koeboeraan*.

Mijn bezoek in October 1906 gaf niets te zien, dan hetgeen reeds in

1891 door Dr. VERBEEK geboekt werd: een modderwel met inlandsche graven van gebakken steen en losse roode steenen,— en de indruk, door dien geleerde opgedaan, als zou door Hageman Poeloengan met Kalang-anjar bedoeld zijn, wordt ten volle door mij gedeeld. Geen enkel beeldwerk werd er aangetroffen, en evenmin eenig spoor, dat wijzen zou op het voormalig bestaan van een tjandi.

Maar in het huis van den assistent-wedono van Poeloengan werden door mij aangetroffen:

a. **Brahma.** Een zeer verweerd en zeer beschadigd beeldwerk, met vier hoofden en vier armen. Restanten van makota en hooge haartooi, die eens afgedekt was door een lotusknop. De god zit op een dubbel lotuskussen, zoodanig, dat de voeten onder de respectieve knieën komen te liggen. Van het groot ornaat zijn nog over sporen van halssieraad, arm- en polsbanden. De vorhanden zijn op de knieën gelegd in den vorm *wara*. De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de tjamara. De oepawita ontbreekt. De god was eens gezeten op een dubbel lotuskussen, met achterstuk, dat van boven rechthoekig bekapt is, en waarop de kin van het achterhoofd rust.

Het beeld is afkomstig van de desa Ketadjen (Poeloengan) en het eigen-dom van bok Tidjah.

b. **Lingga (?)**. Een rond zuiltje, zonder vierkante en achtzijdige bekapping op verbreeden voet, waaruit puntige bloembladen opgaan, die den lingga aan vier zijden insluiten en die zouden kunnen worden opgevat als een symbolieke voorstelling van het yoni-begrip.

Hoog 0.53 M.

Plaats van herkomst als bij a.

Desa Boentjittan-tani

bij Dr. VERBEEK: *Kalang-anjar.*

District Gedangan.

Tempelruïne. Op den heuvel, die, zooals door Dr. VERBEEK genoteerd wordt, »door de modderwel van Kalang-anjar is uitgeworpen (een plaats, die niet, zooals door dien geleerde verzekerd wordt, behoort onder de desa Kalang-anjar maar onder de desa Boentjittan-tani, werd door mij aangetroffen een geheel vervallen tjandi, die, te oordeelen naar het overgebleven muurwerk van 1 M. hoogte en sporen van een trap, waarvan het profiel nog is na te gaan, stond op het westen.

Ze heeft een put van gebakken steen, in een tempelkamer, die bleek te meten 4 M. in het vierkant, op een voet, die 0.45 M. uitspringt.

Op het muurwerk van dezen voormaligen Ciwa-tempel stonden: *een yoni*, die door de verwering nauwelijks als zoodanig te onderscheiden is, 0.43 M in het vierkant, bij eene hoogte van 0.33 M, en

twee lingga's, half vergaan, met sporen van vier- en achtsijdige bekapping. Jaarlijks wordt hier de slametan bresih doesoen gehouden.

Van Kalang-anjar werd ons op de plek van de tjandi aangebracht:

Ciwa als Kala. Een zeer beschadigd, zeer verweerd, met borèh besmeerd, tweearmig mannebeeld, (vroeger) staande op een vierkante steenplaat, met achterstuk en glorie. Van het groot-ornaat is nog te bespeuren: makota, hooge haartooi, één armband, een polsband, halssieraad en oorbellen.

De god heeft een grimmig uiterlijk, met uitgebogen linkerheup; in de linkerhand houdt hij de greep van een knots, die recht opgaat en rust op den linker-schouder. De rechter nederhangende arm vertoont een gesloten hand, waarin eens een voorwerp gevat werd, dat niet meer aanwezig is.

Emblemen of attributen worden niet aangetroffen.

Hoog 0.44 M.

Nu en dan wordt bij dit beeld het welslagen afgebeden van de een of andere onderneming.

Het beeldje werd, na de beschrijving terug geplaatst als hoofden-eindemahesan op het graf van Sech (onder dien titel, zonder andere benaming, was de overledene bij de bevolking bekend).

Desa Wates.

District Porong.

In een goed onderhouden tjoengkoeb van steen, met atap gedekt, met afzonderlijke ommuring, op eene begraafplaats, waar geene lijken meer mogen worden bijgezet, bevonden zich 4 lansen, die, ieder in een afzonderlijk foudraal, door den djoeroekoentji naar buiten gebracht, buiten de ommuring, aan den bezoeker vertoond werden.

Daar onder bevond zich een triçoela met zeer lange middentand.

De hooge waarde, die aan deze voorwerpen werd toegekend, was zeker niet op te maken uit de voorwerpen zelve, die een zeer onaanzienlijk voorkomen hadden, maar bestond alleen in de devotie, die het volksgeloof daaraan wijdt.

De overlevering aan deze plaats verbonden, die ik, door tusschenkomst van den Controleur P. H. FRÖHLICH bekwam, en die tevens een blik geeft op het *pamli*, dat in deze desa bestaat, is de volgende.

Poenikå tjarios bab lelampahannipoen Kjahi Sanggar ingkang soemaré wonten ing doesoen Wates, destrik Porong, afdeeling Sidå-ardjå, residénan Soeråbåiå.

Tjarios poenikå kahoeroes déning Mas-beij Satriå-koesoemå, wedåna ing destrik Porong. Wiwit anggennipoen angoeroes tjarios wahoe ing nalikå dingen slåså pon tanggal 5 woelan Ramelan tahoen djawi 1836 idjrah nabi 1324 woekoe warigagoeng, oetawi tanggal 23 woelan welandi October 1906. Oeroesan poenikå mendet sangking tjariossipoen Kjahi Soeråwongså, loerah dongkol ing doesoen Wates oegi sangking atoer tjariossipoen Kjahi Soeråwongså, pramilå piambakkipoen saget njariossaken tjarios lelampahannipoen Kjahi Sanggar awit sangking dongeng tjariossipoen Kjahi Nåkå, ingkang kahoewoh (beter: dipoen seboet) boejoet Nåkå, ingkang sapoenikå sampoen soemaré wonten ing doesoen Wates oegi. Menggah dongeng tjariossipoen Kjahi Nåkå dateng Kjahi Soeråwongså mekaten: Kjahi Sanggar kang sinaré (lees soemaré) ing doesoen Wates poenikå poetrannipoen Kjahi Wringin-langsé kang sapoenikå soemaré ing doesoen Ngetrep, destrik Mådjåsari, kaboepten Mådjåkertå. Kjahi Sanggar taksih gesangnipoen mertapi (lees: mertåpå), ingkang katedå namoeng konir (= koenir), wonten ing ardi Sendi ing kaboepten Mådjåkartå. Laminipoen anggennipoen mertapi boten katjarios, namoeng samentassipoen sangking mertapi (lees: mertåpå) ladjeng aroes (hier overbodig) lalampah babat-babat wåna ing doesoen.

1 Kedoeng-bendå, 2 Ganggang-malang, 3 Wates, sami distrik Porong, 4 Bantji, distrik Sidå-ardjå sertå ladjeng dedempok (sic) wonten ing doesoen Wates, sahenggå sedå wonten ngrikoe, poenåpå déné poetrannipoen, nami Kjahi Sengåditå oegi kasarekaken wonten ngrikoe oegi.

Sasédannipoen Kjahi Sanggar nilarraken warni gaman 4 idji, nami:

1 trisoela,

1 atas,

1 djoengkåt,

1 tjis, såhå penganggennipoen warni,

1 singel batik kemanjan,

1 rasoekan tamballan warni-warni kawastanan ontåkoesoemå,

1 saboek kelek sangking tampar lawé, miwah,

1 beroek sangking batok krambil,

1 boekoe sangking lontar serattan kropak aksåra såhå temboeng djawi kasebat bab takbirannipoen grahåna.

Wahoe 4 gaman sapoenikå taksch sami wonten kasalap (voor: kaseleh)

wonten ing salebettipoen tjoengkoep pesarejannipoen Kjahi Sanggar — déné penganggé såhå barang-barang miyah boekoe wahoe sapoenikå sampoen boten wonten, telas kabesmi wetawis 22 tahoen poenikå laminipoen.

Djalarrannipoen kabesmi latoe sangking poendi boten katjaros, namoeng sangking wartossipoen Kjahi Singå djoeroekoentji ing tjoengkoep ngrikoe, kang sapoenikå, sampoen pedjah, mratelakaken pramilå wahoe tjoengkoep kabesmi, djalaran ing wahoe tjoengkoep kalindjik (kalinggis?) kagandjil kadjeng djatos sangking sidekahipoen babah toekang-giling Tanggoel-angin, angsal dados boten kerså amallipoen bångså tjina.

Wahoe tjoengkoeb saderengipoen kabesmi sampoen dados kahoelan, katah tiang-tiang ingkang sami sidekah bekakas kanggé njahenni, kadostå: mori kanggé njelamboni, lisah kanggé dilahi siang daloe.

(Katjaros pramila ing ngrikoe kawastanan doesoen Wates, awit sampoen doemoegi watessipoen Kjahi Sanggar mertapi oetawi seda ing ngrikoe).

Wahoe Kjahi Sanggar boten katjaros menggah kasantikannipoen, namoeng kalampahan taksih gesangipoen katjaros ageng kasabarannipoen.

Ing doesoen Wates poenikå pårå tiang-tiang ingkang sami manggen ing doesoen ngrikoe sami nglampahi miyah angstokaken bab tjetjegah awissan sangking Kjahi Sanggar wahoe katedah sénggå sapoenikå tjetjegahipoen kados ing ngandap poenikå :

1. boten kënging nganggé griå gedong oetawi toetoep genteng;
2. boten kenging nganggé griå wangoen darakepek ¹⁾;
3. boten kenging nganggé kori griå sangking djatos,
4. boten kenging sadejan sekoel, koepat såhå roedjak,
5. boten kenging, sahoepami tiang gadah damel, kadostå mantoe, netek (netekaken?), tingkep, oetawi sanes-sanessipoen, kang klahan boten sidekah langkoeng roemihin ing tjoengkoep ngrikoe, menawi kedah nglestantoenaken kadjat kadi mekaten wahoe, langkoeng roemihin kedah sidekah wiloedjengan toempeng, sekoel golong ²⁾, oetawi lintoe-lintoenipoen;

6. Tiang-tiang ingkang gadah anak ngelahiraken baji misti sidekah jåtrå oedik-oedikan wonten ing ngrikoe (artossipoen oedik-oedikkan poenikå: jatrå sapinten katahipoen boten katamtohaken), wahoe jatrå kasawoeraken karebat botjah-botjah såhå tiang-tiang wonten ing ngrikoe. Sahoepami boten mitoeroet ing tjetjegah oetawi wewaler kasebat ing nginggil wahoe, sok-sok manggih dilalah katjilakan.

1) Omah kang di arani darakepek, ja ikoe: omah srolongan (woewoeng sidji) kang di oebengi èmpèr. (Noot van R. M. T. Rangga Koosnadiningsrat).

2) Segá-golong ja ikoe: sega kang sawissé matong di lor ana ing tampah, bandjoer di elirri karo ijan, bandjoer di boentel ing godong-godang. (Noot van R. M. T. Rangga Koosnadiningsrat).

(De stamboom van Kjahi Sanggar door Mas Ngabehi Satriå-koesoemå hieraan toegevoegd, kan hier achterwege blijven).

Waaruit we dus vernemen, dat Mas Bey Satriå-Koesoemå het verhaal opschreef uit den mond van Kjahi Soerawongså, oud dessahoofd van Wates, die het, op zijn beurt, vernam van Kjahi Nåkå, die bijgenaamd wordt *boejoet* nåkå, en die ook reeds begraven ligt in de dessa Wates.

Kjahi Sanggar, die begraven ligt in de dessa Wates, was de zoon van Kjahi Wringin-langsé, die thans begraven ligt in de dessa Ngetrep (district Mådjåsari, regentschap Mådjåkertå) had zich bij zijn leven als kluizenaar afgezonderd, eenvoudig met koenir als voedsel, op den berg Sendi, behorende tot het regentschap Mådjåkertå.

Men weet niet, hoelang die afzondeling geduurde heeft, (maar men weet wel) dat hij, na afloop zijner boete, boschgrond in ontgining bracht te Kedoeng-bendå, Ganggang-malang, Wates, en Bantji, en zich daarna weer als kluizenaar vestigde te Wates, tot aan zijn dood. Toen werd hij daar begraven, en ook zijne twee vrouwen werden er bijgezet, evenals zijn zoon Kjahi Singåditå. Kjahi Sanggar liet bij zijn overlijden 4 lansen na, genaamd:

trisoela,

atas

djoengkat en tjis¹⁾ en aan kleedingstukken:

een gebatikte hoofddoek van het patroon *kemanjoc*, bestaande uit lappen van verschillende kleur, genaamd *onlåkoesoemü*;

een *saboek-kelek*,²⁾

een waterschepper van kokos-schaal, en

een boek van lontarbladen, waarop een Javaansche tekst in Javaansch schrift, bevattende eene verklaring van de eklijsen. De 4 wapens liggen nog in de tjoengkoep van het graf van Kjahi Sanggar, maar de kleedingstukken en het boek zijn er niet meer, omdat ze, nu 22 jaar geleden, verbrand zijn.

Waar het vuur vandaan kwam, waardoor de brand ontstond, wordt niet verhaald, maar volgens de mededeeling van Kjahi Singå, djoeroekoentji van die tjoengkoep, raakte de tjoengkoep in brand door een stuk djatihout, dat in eene opening van de tjoengkoep gestoken was, en dat een geschenk was van den Chineeschen suikerfabrikant van Tanggoelangin,-als een teeken, dat hij geen geschenk wenschte aan te nemen van een Chinees. Vóór den brand was de

1) „Onder tjis wordt gewoonlijk de stok verstaan, dien de chatib bij het voorlezen der choetbah gebruikt“. Prof. Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.

2) Saboek kelek is een koord, dat om schouder en oksel gebonden wordt, bij wijze van amulet (verklaring van R. M. T. Rangga Koesnadinigrat).

tjoengkoep reeds een »plaats van geloften". Velen schonken daaraan materiaal om de tjoengkoeb te onderhouden, zooals: lijnwaad voor het maken van een gordijn, olie voor de lampen, die er dag en nacht moesten branden, enz.

(De afleiding van den naam Wates wordt gaarna geschonken).

De dessa-lieden van Wates nu gehoorzamen tot den huidigen dag aan de verboden van Kjahi Sanggar. Deze verboden zijn:

1. Men mag niet wonen in een steenen huis met pannen gedekt;

2. Men mag geen huis bewonen van den vorm darakepeh ¹⁾.

3. Men mag geen huis bewonen met een deur van djatihout.

4. Men mag geen rijst, ketoepat of roedjak verkoopen.

5. Er mag geen huwelijk, besnijdenis, tingkeb enz. plaats hebben, vóór men een slametan gegeven heeft bij die tjoengkoeb, en wel een slametan van rijst in kegelvorm en sekoel-golong ²⁾.

6. Bij bevallingen moet er een onbepaalde som aan grabbel-geld worden uitgestrooid — en daarom moet gegrabbeld worden door kinderen en volwassen personen van de dessa Wates.

In geval men zich niet houdt aan die verboden, zal men telkens door rampen en ongemak worden bezocht.

Desa Pekaroengan.

District Krian.

Op een afgeschoten, ompaggerd erfje, onder een asemboom, staat een *yoni*, van primitief beitelwerk omgekeerd in den grond. De tuit is weggevallen.

Hoog 0.45 M; bovenvlak 0.48 M. in 't vierkant.

Daarop is geplaatst een *Reljüpâdâ* van even primitieve sculptuur: gladde band met ojief van boven en beneden, met drie uitspringende gladde bandjes om het midden van den kubus.

Het bovenvlak draagt een kussen, waarop eenmaal de godheid gezeten was.

Hoog 0.53 M; boven — en beneden — vlak 0.33 M. in het vierkant; kussen middellijn 0.21 M.

Dit plekje is voor de dessa een *kahoelan*, doch een slametan bresih desa bestaat hier niet.

De merang, die op het kussen werd aangetroffen, was het restant van een wierook-offer, dat door een zieke was achtergelaten.

1) Verklaring van R. M. T. Rangga Koesnadinigrat, zie boven.

2) Verklaring van R. M. T. Rangga Koesnadinigrat, zie boven.

Desa Wilajoet.
District Krian.

Op het graf van Soerådåwå, aan den weg van Pekaroengan naar Klagen werden door ons aangetroffen:

- a eene zijde van een yoni,
- b de tuit van een yoni,
- c een achtarmige Doerga-voorstelling,
- d vier kleine lingga's

alles zoo geschonden, verweerd en ingegraven, dat geen beschrijving meer mogelijk is.

Voor den aanvang van den oogst wordt hier geofferd;

Ook manke paarden worden hier gebracht, die oogenblikkelijk genezen.

De offers bestaan uit wierook- en bloemoffer.

Desa Boedoeran II.
District Krian.

Op het kerkhof, op een ommuurde plek ten Z. O. van Boedoeran II, staat op een hoop gebakken steenen:

Godinnebeeld. De onderhelft van een beeld, in eenmaal rijk gebeeldhouwd godenornaat, van een overigens grove sculptuur, wat de voeten betreft, die van lelijke enkelbanden voorzien zijn. Gordel en sjerpbanden zijn duidelijk te ontdekken, zoomede de strakke plooien van een eenigszins opgetrokken sarong, die, naar het schijnt, het lichaam aan de achterzijde geheel bloot laat. Dat beeldwerk op zichzelf laat zich natuurlijk niet determineren, doch, daar naast staat het boven-gedeelte van een godinne-beeld, met makota en hooge haartooi, die door een lotusknop wordt afgedekt, en glorie, halssieraad en vrouwesnoer. De zware verminking, die aan het beeldwerk is toegebracht, heeft evenwel een opgestoken arm gespaard, die in de hand een *ljakra* houdt. Zonder nu te veel kracht toe te kennen aan eene hypothese, kunnen de overgebleven stompjes aan linker en rechterzijde van het lichaam armen geweest zijn, maar dan rest er op de steenvlakte geen ruimte voor de wapenen, die bij een achtarmig beeld (Doerga) zouden aangebracht zijn.

Vereenigt men de beide stukken, waartoe het toilet van het boven- en ondergedeelte uitnoodigt, dan wordt er een volkommen godinnebeeld gevormd en dan moet ook de (thans weggevallen) opgestoken linker achterhand een *sangka*

hebben gevat, die volkommen zou hebben gepast in het weggeslagen linker gedeelte van de glorie. Is die hypothese juist, dan zou de beeldhouwer de voor, stelling bedoeld hebben van LAKSHINI of Çri.

Bij ziekte van mensch of vee, vóór den aanvang van den oogst en bij het bresih doesoen wordt aan de *relja* (onder deze benaming alleen is het beeldwerk bij de bevolking bekend) een offer gebracht: wierook of bloemen of eetwaren.

Desa Tjandi Derma.

District Krian.

Tjandi Dermå. De »zeer vervallen poort», die »tot heden nog nergens beschreven is» werd door ons aangetroffen op een plein van de desa Tjandi Dermå. De poort vertoonde zich aan ons als een lichaam met uit- en inspringende gladde banden, dat eens bepleisterd was, zooals ons bleek uit de glas-harde cement-couche, die hier en daar werd aangetroffen.

De doorgang loopt van Oost naar West of van West naar Oost, en werd bereikt langs een trap, die, van maaiveld tot drempel, (die niet meer aanwezig is) mat 1.22. M. Uit hoevele treden die trap bestond is niet meer na te gaan, en zal waarschijnlijk, door de ongelijkheden der optreden, die bij de bestaande Hindoe trappen worden aangetroffen, nimmer meer uit te maken zijn.

Het lichaam van de poort heeft aan Oost en Westzijde een rechthoekigen uitsprong van 0.96 M., aan de Noord- en Zuidzijde een van 0.94 M.

Het geheele front (de Oostzijde als front genomen) meet 7 M., zoo ook de achter- of Westzijde; de Zuid- en Noordzijde meten over de geheele breedte 9.60 M.

De hoogte van de poort bleek 3.16 M, zoowel aan Oost- als Westzijde; de breedte der poorten mat 1.72 M., terwijl de lengte van doorgang van Oost naar West, van drempel tot drempel, die van andesiet moeten geweest zijn, bij meting bedroeg 5.15 M.

In het midden van den doorgang opwaarts ziende, ontwaart men een gewelf, gevormd door van vier zijden gelijkelijk rechthoekig uitspringende rijen steenen (met een laag steenen te gelijk), naar boven geleidelijk elkander naderende en afgesloten door een deksteen.

De hoogte van vloer tot afdekking van het vierzijdig piramidaal gewelf bedraagt 7.25 M.

Aan de voorzijde naast de trap liet ik het bouwwerk ontgraven en juist op 1 M. diepte trof ik de fundering-plaat aan. Verder onderzoek door ontgra-

ving was niet mogelijk, daar het gat telkens vol water liep uit een nabijzijnd bandjir kanaal.

Op de kroonlijst verhief zich als dak eene vierzijdige piramide, nagenoeg geheel door de vegetatie overweldigd.

Van onder begroeid met *simbar*, van boven met *soempal-wadjak*.

Van het maaiveld tot aan den top bleek ons de hoogte te zijn 12.73 M.

Uit de Noord- en Zuidzijde nu, juist in het midden, is een muurwerk uitgebouwd, waarvan nog een klein gedeelte is blijven staan, tot eene hoogte van 6.12 M. en eene dikte beneden van 1.72 M. zich naar boven tot een derde versmallende en daar omgeven door een gladden nisband. Voor zooverre de belichting van het oogenblik, — vóór den middag het gunstigst op de Oostzijde — dat toestond te verklaren, werd nergens eenig ornament aangetroffen.

Desa Kloetoek.

District Krian.

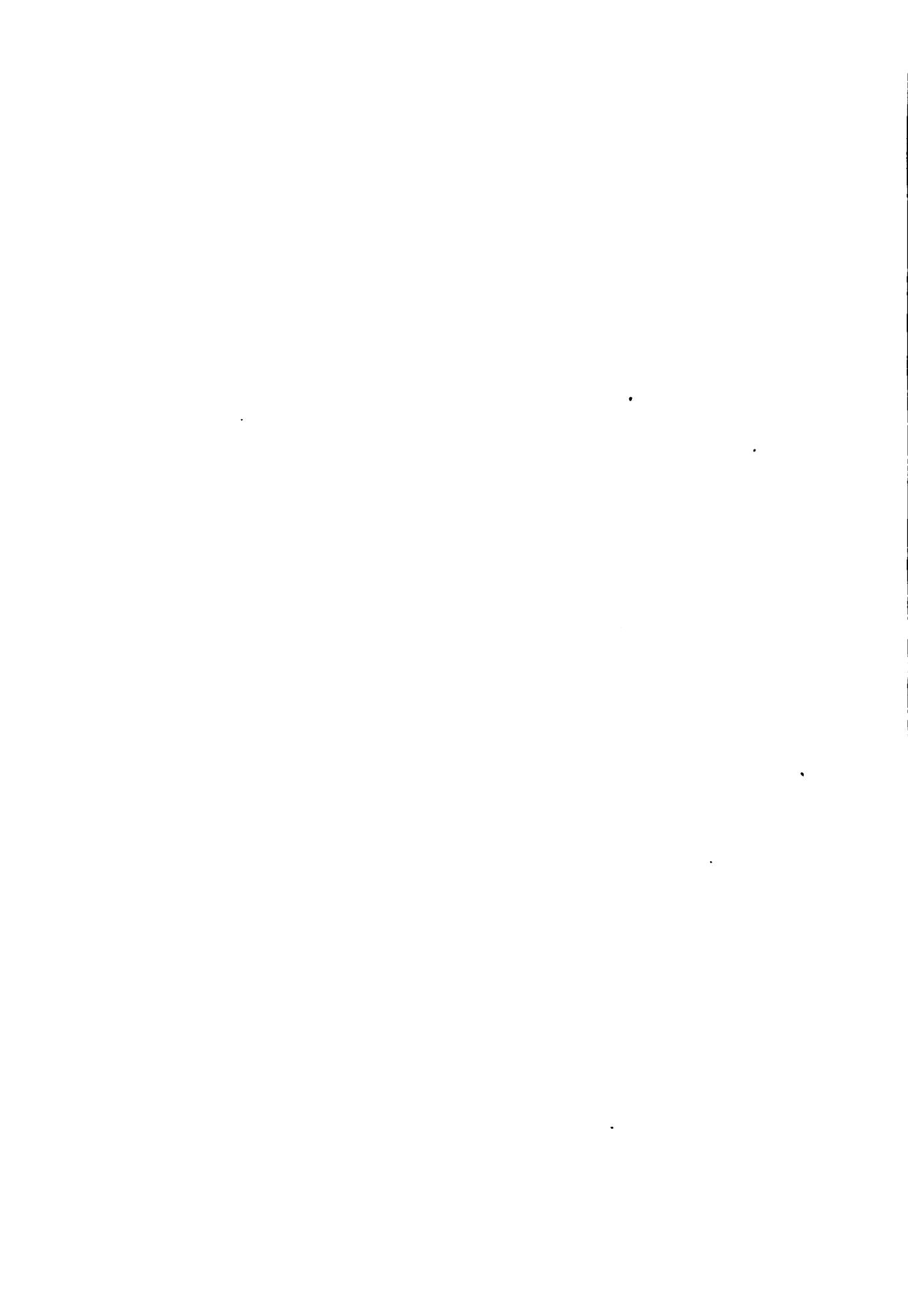
Onder een sahoet-boom, op een plek, die vierkant ommuurd is, werden aangetroffen twee stuks beeldwerk, met borèh besmeerd, zoo vermint en verweerd, dat er hoegenaamd geene belijning meer te ontdekken valt.

Toch is de plaats een kahoelang; bij veeziekte een slametan: borèh, bloemen, panggang ajam, koeloeb.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie van Nederlandsch-Indië.

J. KNEBEL.

Sida-ardja, October 1906.

RESIDENTIE MADOERA.

Afdeeling Bangkalan.

	Blz.
Hoofdplaats. 2 Ciwa's	6
D. Soekalilabarat. Dhyani-Boeddhā	8
D. Dlambadaja. De gerapporteerde retja is geen retja	8
D. Rongdoerin. De gerapporteerde retja is geen retja	9
D. Patengteng. Ciwa, nannebeeld.	9

RESIDENTIE MADIOEN.

Afdeeling Madioen.

Hoofdplaats Madioen. Parwati, 8 tempelwachters, 2 onbekende beelden, 2 leeuwen, 3 graantempeltjes, vierkante steen, hout-relief, antefix, Polynesischbeeld, lamp, hals- of borstsieraad, kom, 3 potten, schotel, trekpotje.	23
Stadstuin. 3 Nandi's, 3 Mahayogi's, 2 Godebeelden, vrouwebeeld, 2 Godinnebeelden, Doerga met 2 asoera's, Parwati	27
Residents-erf. Godin (Malangs), beschreven steentje	30
Regents-erf. Ganeça met foutieve restauratie, graantempel, beschreven steen.	30
Kontroleurs-erf. Parwati	31
Desa Arå-årå-ombå. Trimoerti, gode- of godinne-kop, steenblokje met mannekop	31
Hdp. Oeteran. Het beeld, dat nu te Ebel staat; loemboeng met inscriptie.	32

Blz.

Pad. Gelang (Desa Dåhå). Twee graven	33
Pad. Oemboel (D. Glonggong). Warme bron, beeldje in haut-relief, 2 Nandi's	37
Pad. Waroedjereng (Glonggong). Retjapådå	38
Pad. Kebon-dalem (Glonggong). Men leze: Pad. Waroedjereng, dessa Glonggong	39
D. Nambangan-kidoel. Steenblok (sela-adji) met indrukken van hoeven .	39
D. (ng) Lambangan. Graantempel, graf van Kjahi-ageng Lambang- koening, retja peksi tjangak	41
Pad. Oekirran (d. Tawang-redja). Pertapan, graf met tjoengkoeb .	43
D. Djatisari. (Sf. Kanigara) 2 hautreliefs van Blitar	44
D. (ng) Adiredjå. Steen op twee hakken (?).	46
D. Djatiredja. Klompjes gebakken aarde.	46
Pad. Doengoens (d. Woengoe). 2 Polynesische beelden, vrouwebeeld, mannebeeld, man en vrouw, rakshasa, 2 Ganeça's, ggenton . . .	46
Pad. Watoelesoeng. Dwarapala, Yoni, Ganeça	50
Pad. Boeton. Çiwa, twee Ganeça's	51

Afdeeling Magetan.

Pad. Kledokan (d. Palaredja). Graf, steenen met inscriptie . . .	52
Erf van den Regent. Naga	52
Erf van den Assistent-resident. Godinnebeeld, onherkenbaar beeldwerk .	53
Desa Sadon. Tempel-toppen, triçoela-ornament, bloem-ornament, banas- pati's, naga	53
Desa Salé. Lingga met inscriptie	54
Lawoe-gebergte (Sarangan). Çri, Ganeça, voormalige Ganeça . .	54
P. Anggaprâja. Setana-pandjang	56
Desa Tadji. Beschreven steen	56
Sendang Kamal. 3 beschreven steenen	57
D. Soegih-koelon. Doos, hals- of borstsnoer	58
D. Bendå. Beschreven steen	58
D. Kledokan (Gorang-gareng). Beschreven steen	58
D. Boeloe-gledeg. Beschreven steen op lotuskussen	59
D. (ng.) Adiredjå. Beschreven steen	59
D. Bodjan Loemboeng.	59
Ong. Bantjak (Giripoerna). Graf van Ratoe Madoeretna, dwarapala .	60

Blz. 63

Afdeeling Awi.

Desa Sinè. Steen met inscriptie	65
Kedoenggong. zie Rambé	65
D. (ng.) Rambé. (waar ook beelden worden aangetroffen, die vroeger op Kedoenggong waren) 4 Ganeça 's, 3 Doerga's, Wishnoe, Yoni, onbekend beeld, steenblok, mannebeeld, retjapada, Padmapani. . .	66
Pad. Porong. Doerga	69
Regents-woning. 2 onbekende beelden	69

Afdeeling Patjitan.

D. Kalak.	Handvatsels van spiegels, onbekend beeld.	70
Patjitan.	Ring, bekvens, balans	71
D. Poetjang-omba.	Oorknop	72
D. Watoe-patok.	Twee beschreven steenen	73

Afdeeling Pānarāga.

Hoofdplaats Panaraga. Yoni, lingga, Yoni met lingga, Ciwa, 3	3
Doerga's, 5 Ganeça's, 8 graantempeltjes, singha, 2 Mahayogi's, onherkenbaar beeldwerk, mannebeeld, 2 nandi's, 2 maha-kala's als dwarapala, trimoerti, oorkonde	73
D. Koenti. Doerga, Koewera, 2 Wairojtjana's, Akshobhija, Ratnasambhawa, Padmapani, Çakti, onbekend beeld zetel, 2 beschreven plaatjes.	78
P. Kanten. Beschreven steen, dwarapala	80
D. Djaboeng. Loemboeng met inscriptie	81
D. Tegal-sari. Steen met inscriptie (klapa-pang van D. Gading) . .	81
D. Bedingin (Sirah-keteng). Tempeltrap, banaspati, steenblokken, beschreven steen	82
D. Magoewan (Soembersari). Lotuskussen	83
D. Asem-katé. Doerga (<i>Njahi Brajoet</i>), potjes en kopje	83
D. Koepoek (bij Dr. Verbeek Wringin-anom). Padmasana, beschreven steen	84
D. Wringin-anom. Padmasana, beschreven steen	84
D. Setana. Sarkofaan met inscriptie <i>Batûrâ Katong</i>	85

Blz.

D. Karang-patihan (Seladana.) Steen met inscriptie.	87
(ng.) Ebel (Pas.) Beeld met inscriptie	87
D. Poeloeng. Hangklok, lampen, ringen	88
D. Soemarata. Mahayogi, Doerga, Ganeça	88
Plek Gng. Tritik. Onvoltooid beeldwerk; inscriptie.	89
(D. Pager-oekir.).	89

RESIDENTIE SOERABAJA.

Afdeeling Sida-ardja.

Hoofdpl. Sida-ardja. 2 Ganeça's, Polynesische beelden, singha (Het bovenstaande is het restant van de 46 beelden, door Dr. VERBEEK aangetroffen te Tanggoel-angin)	91
Stations-terrein. In 1879 aangetroffen koperen munten, daterende van 1119-1125	92
Societeit. Ganeça, onbekend beeld, Doerga, beneden helft van Doerga, beneden helft van Ganeça, lotuskussen	92
Driesprong (hoofdplaats). Onbekend beeld	94
Regents-erf. Ganeça cakti, Yoni	94
Desa Sepandé. Martavaan met inscriptie.	95
D. Pager-wadja. Wishnoe.	95
D. Grogol. Twee onbekende beelden	96
D. Kemantron. Twee groote metalen bladen, twee potten	97
D. Tjandi-Pari. Çiwa-tempel Pari, steen Çaka 1293, Tj. Soemoer, 2 Ciwa's als Mahadewa, 4 Çiwa's als Kala, Çiwa als Goeroe, 7 Ganeça's, tempelwachter, 2 Boeddh'a's, Amitabha, 2 onbekende beelden, 2 nandi's, Polynesisch beeld, gewicht	97
D. Tlasik. Mahayogi, Doerga	115
D. Bibis. Onbekend beeld	115
D. Ladjoek. Bas-relief, retjapada, godinnebeeld, steenblok	116
D. Boelang. Banaspati	116
D. Matjekan. Mahayogi.	117
D. Prambon. Çiwa als Mahayogi	117
Pad. (ng.) Emplak. Nandi, Yoni	118
D. Pandogan. Brahma	118
D. Watoe-toelis. Tempelmateriaal	118

	Blz.
D. Klagèn. Beschreven steen	119
D. Djaha. Oorkonde van 762 Çaka	120
D. Kebonan pasar. Beschreven platen van 964 en 795 Çaka	120
D. Gedangan. Beschreven platen van 1295 en 782 Çaka	120
D. Betra.	120
D. Boengkil.	120
D. Poeloengan.	120
D. Boentjittan-tani. (bij Dr. VERBEEK Kalang-anjar) geheel vervallen tempel, Kala	121
D. Wates. Vier heilige lansen.	122
D. Pekaroengan. Yoni, retjëpådå.	126
D. Wilajoet. Yoni-deelen, Doerga, vier kleine lingga's	127
D. Boedoeran II. Godinnebeeld	127
D. Tjandi Derma. Tjandi Dërmå.	128
D. Kloetoek. Twee stuks onherkenbaar beeldwerk	129

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in Nederlandsch-Indië,

J. KNEBEL.

Madioen, December 1906.

RAPPORTEN

VAN DE

COMMISSIE IN NEDERLANDSCH-INDIË

VOOR

OUDHEIDKUNDIG ONDERZOEK

OP

JAVA en MADOERA.

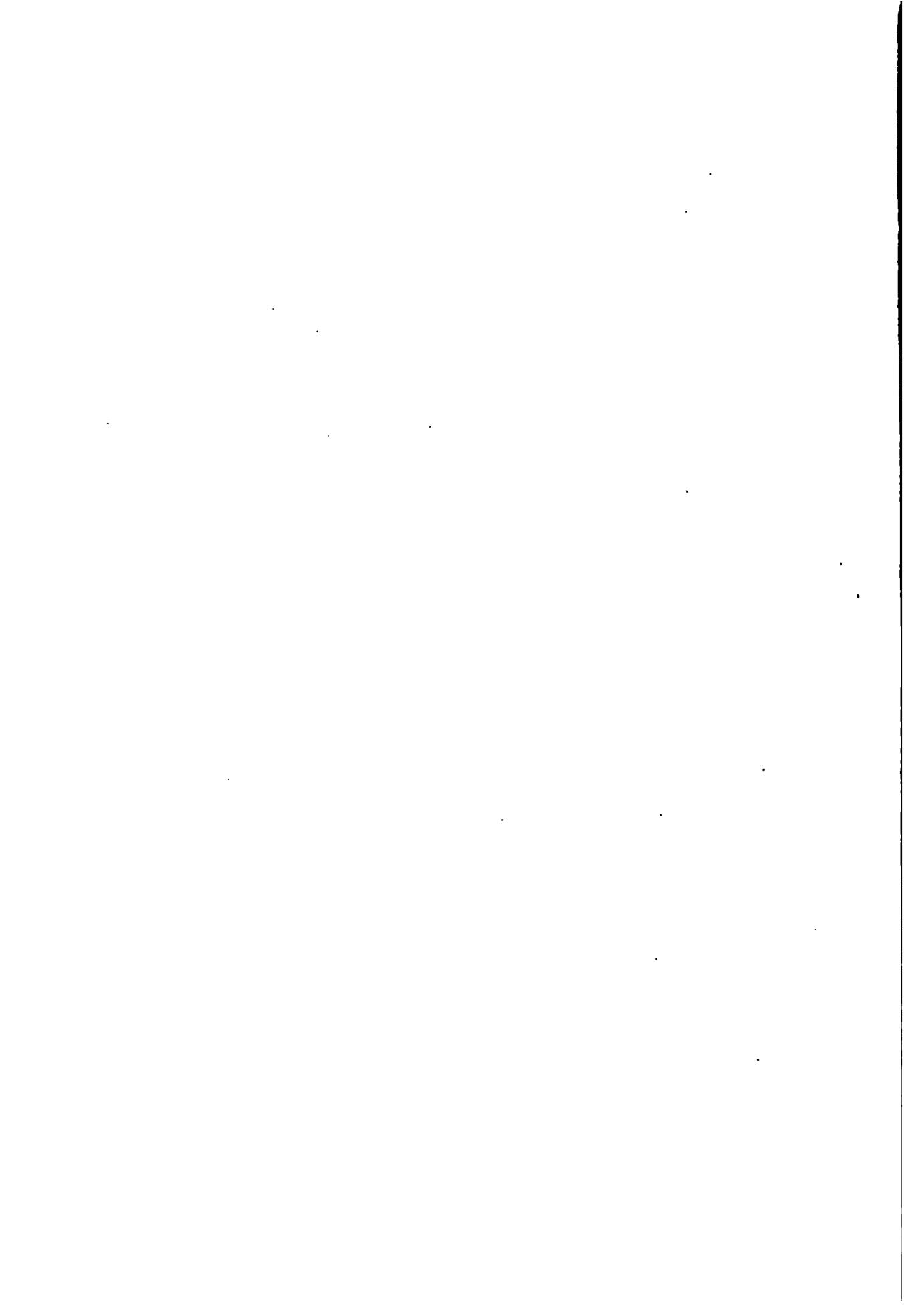
1907.

Uitgegeven door

HET

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

ALBRECHT & Co. | M. NIJHOFF.
BATAVIA. | 's GRAVENHAGE.
1909.

I N H O U D.

	Blz.
Driemaandelijksch rapport over het 1e en 2e kwartaal 1907.	1
Bijlage (35) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdeeling Madjakertä.	12
Bijlage (36) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdeeling Djombang	115
Driemaandelijksch rapport over het 3e en 4e kwartaal 1907.	141
Bijlage (37) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdeeling Soerabaja	144
Bijlage (38) Beschrijving der Hindoe-oudheden in de afdelingen Grésik, (waaronder de voormalige afdeeling Sidajoe) en Lamongan.	245
Register	272

LIJST DER PLATEN.

	Blz.
94. Beeldwerk op het Regentserf te Mådjäkertå	18.
95. Beeldwerk op het Regentserf te Mådjäkertå	24.
96. Beeldwerk op het Regentserf te Mådjäkerta.	28.
97. Gravure op beeldwerk No. 43 van het Regentserf te Mådjäkertå.	31.

Driemaandelijksche Rapporten

— over Januari, Februari, Maart en over
April, Mei en Juni 1907, —

VAN DE

**Commissie in Nederlandsch-Indië voor Oudheidkundig
onderzoek op Java en Madoera.**

Als eerste werk te Batavia moet worden aangemerkt de uitgave van de oudheidkundige beschrijvingen, opgemaakt op de reizen door de Residentie Madioen en de afdeeling Sidhā-ardjā van de Residentie Soerabaja.

Onder meer, wordt daarbij de studie over Krishna voortgezet, om die dienstbaar te maken aan de ontcijfering der Krishna-basreliefs, die op Java worden aangetroffen.

Doch, alvorens mede te delen, wat ons de compilatie der Krishna-legenden geleerd heeft, moet in dit rapport een plaats worden ingeroimd aan een „in memoriam” van Tjaudi Perot, tusschen Temanggoeng en Prapak, op de helling van de Goenoeng Soembing.

Op 2 Februari 1907 toch stelde de beleefdheid van den Secretaris van het Bataviaasch Genootschap, den heer Stuart, mij in kennis met het bericht van den resident van Kedoe, van 31 Januari 1907, No. 692/44 „dat Tjandi Perot, op den 28 Decemher 1906, door hevige rukwinden is omgevallen, met den boom, tusschen de wortels waaraan die Tjandi vastzit.”

Reeds in 1844 publiceerde Dr. Junghuhn over Tjandi Perot (volgens hem „Djandi Perot”) het volgende:

„Deze ligt bij het dorpje van denzelfden naam en is een der kleinsten van de residentie Kedoe, nauwelijks 18 voeten hoog en met talrijke nissen en beelden voorzien.

Dezelve is daardoor merkwaardig, dat een reusachtige vijgenboom (van de ficus-soort, welke de Javanen ippeh noemen) hem geheel bemachtigd heeft, zoodat boom en tempel bijna ineengesmolten zijn.

De 5 voeten dikke stam van dezen boom verheft zich midden op den top van het tempeltje, en stijgt loodrecht naar boven, om zich in eene hoogte van bijna 100 voet tot een geweldige kruin uit te breiden, voorwaar een merkwaardig gezicht. De wortelen, van welke verscheidene de dikte eens menschelijken lichaams hebben, vormen het zonderlingste netwerk, hetwelk de vierkante steenen van den tempel dicht bij elkander houdt.

Zelfs de gezichten van de beelden zijn met hout omwassen, en liggen in dit hout, hetwelk zich naar alle derzelver vormen gebogen heeft, evenals in eene scheede. Dit boom-vlechtwerk verdient de nauwkeurigste asteekening en is een tegenhanger van de casuarinenboom bij Jeddo op den berg Lawoe, welke door een tempel ombouwd werd, terwijl hier de tempel door een boom omgeven is.

Wanneer, zooals ik vermoed, deze tempel door uit Brambanan verdreven Brahmanen later gebouwd werd dan Boroboedoer, ongeveer tusschen 1000, en 13.. jaren (wij zullen aannemen 1200 na Christus) en de Jeddo-tempel echter, volgens de door Cramfurd gevonden inscriptie, in 1434, zoo krijgen wij ten naastebij een maatstaf om den ouderdom en den wasdom dezer boomen te berekenen.

Ofschoon deze ficus van den Perottempel veel reusachtiger is dan de casuarine van Jeddo, zoo moet men echter dezen laatste eenen gelijken ouderdom toekennen, dewijl hij in dien tijd reeds, toen de tempel om zijnen stam werd gebouwd, zijne tegenwoordige dikte moest hebben.

In Perot konde ik geen ingang ontdekken".

In 1865 werd door den korporaalschrijver Hoepermans, toegevoegd als teekenaar aan Dr. Friederich, geschreven als volgt:

„Is voor het grootendeel vernield, en moeilijk valt deszelfs bouwtrant te bepalen, daar de achtermuur en gedeeltelijk de zijmuren, waarop hier en daar nog een beeld prijkt, in de uitloopende stammen verbinden zich *boven de ruïne totcene*, daar eene doorsnede van ruim 2 Ellen vormt en lijuregt in der hoogte loopt, waar hij eene prachtige kruin bezit".

Verder: „deze tempel is niets dan eene uit elkander gerukte steenhoop".

„Deze tempel staat in lijnregte rigting 2 à 3 minuten van Pringapoes doch iets hooger".

In de Notulen van de bestuurs-vergadering van het Bataviaasch Genootschap van 1869, bijlage N, wordt een beschreven steen, staande vóór het Residentie-huis te Magelang, genoteerd als afkomstig van Tj. Perot, terwijl daarvan 4 afdrukken werden ontvangen.

Prof. Veth noteert: „ofschoon de residentie Kedoe de hoofdzetel schijnt

geweest te zijn van het Javaansch Boeddisme, ontbreken toch ook hier de Siwa-tempels niet.

Op de Noord-Oostelijke helling van den Sendärå liggen tj. Perot en tj. Pring-apoes, de eerste met beelden van Siwa (?) en Ganesa aan de wanden, enz".

Dr. Brandes bericht, dat op de bedoelde beschreven steen van Magelang het jaartal 774 voorkomt.

En nu Krishna.

Zonder te beoordeelen, in hoeverre de beeldhouwers op Java het Hooglied van Krishna hebben gekend, of in hoeverre ze inspiratie hadden te putten uit eene dichterlijke beschrijving, komt men bij de lezing van de Bhagawata-poerana (vertaling van Hauvette Besnault) onwillekeurig tot de leeken-voorstelling, dat daarin, voor een vaardig kunstenaar, een schat van onderwerpen voorkomen, die voor eene tempelbekleeding met basreliefs alleszins geschikt zijn.

De inleiding tot de nederdaling van Krishna ; — de hymne van Brahma en anderen ter eere van Wishnoe in de baarmoeder ; — de nederdaling van Krishna; — de beraadslaging der daemonen; het onderhoud van Nandi en Wasoedewa ; — de verlossing van Poetana ; — de omgeworpen wagen ; — de dood van Trinawarta ; — de kinderspelen van Krishna ; — Krishna aan het karnvat gebonden ; de moord van Bako, den daemon, in de gedaante van een kalf ; — het verslaan van den daemon Agha ; — het dooden van Dhenoeka ; — het temmen van de slang Kaliya door Krishna ; — het blusschen door Krishna van den brand in het park ; — de moord van Pralamba ; — Krishna aan de boorden van de Jamoena ; — het zenden van de herders naar de Brahmanen ; — het offer der herders in het park, in tegenwoordigheid van Krishna en Baladewa ; het dragen van den berg Gowardhana door Krishna ; — onderhoud van Nanda en de herders ; — het zoeken der herders naar Krishna ; — de moord van Çankatjoeda ; — de moord van Wyoma ; — terugkomst van Akroera ; — intocht van Krishna in Mathoera ; — beschrijving van de arena ; — de olifant Koewalayapida ter dood gebracht ; — moord van Kamsa ; — Oedahawa in het park ; — terugkeer van Oedahawa ; — Akroera ; — zoovele hoofdstukken, die, ieder voor zich, eene massa groepeeringen leveren voor *beeldwerk als ornament*.

En leest men de Bråtå-joedå (als tolk voor de Mahabhârata) dan ontmoet men :

Krishna met gevolg in optocht naar Astina ;

nederdaling der 4 goden tot Krishna en het feestgewoel in Astina ;

de begroeting van Krishna door Soejadana en Krishna's bezoek bij Dewi Koenti;

het uiteengaan der Korawa's en Banowati met Soejodana, omstuwd door dienende vrouwen;

Krishna, omstuwd door vorsten en volk naar de raadsvergadering;

toorn van Krishna, de ontwikkeling van zijne bovenmenschelijke gedaante;

onderhoud van Dewi Koenti en Krishna, na de afwijzing door Soejodana van het voorstel, om de helft van het rijk af te staan;

het uitrukken der Pandawa-troepen, Wrekodara;

de troepen van Ardjoena, die zelf een wagen bestegen heeft;

de zoons van Madrim in een wagen;

de prinsen van Oetara en Warsangka, beiden in een wagen;

daarna de troepen van den prins van Tjampala;

daarna Dewi Droepadi;

daarna Dharmapoetra gezeten op een olifant;

daarna de troepen van Krishna en achter dezen Abimanja op een gouden wagen, spelend met een tjakra;

daarna Pantjawala;

en na Krishna in zijn verblijf, aangelegd als een kraton, en Ardjoenå, die Krishna tracht te bewegen tot afwering van den oorlog;

en na het overleg met Krishna, wie als bevelhebber zal optreden, nadat de drie zonen van den vorst van Wirata zijn gesneuveld, verbrand en opgegaan naar Endraloka;

Krishna springende van den wagen, toen hij Ardjoenå zag weenen over den dood van Irawan;

daarna het ter hulp snellen van Krishna naar Ardjoenå, die in zijn wagen werd neergesmakt door de knots van Bagädentå en het bestrijken van den gevallene met de bloem Widjäjå-koesoemå;

vervolgens Krishna, Ardjoenå vergezellende, op uitdaging van Gardäpati;

Krishna, met Ardjoenå in één wagen gezeten, rijdende naar het Zuiden;

Krishna, in gesprek met Ardjoenå over diens gelofte om Sindoeredjå te doden, en het aangeven door Krishna van de middelen, om tot dat doel te geraken;

Krishna houdt zijn tjakra vóór de zon, om door duisternis Sindoeredjå te lokken, en de vervalling van Ardjoenå's gelofte mogelijk te maken;

Krishna, Gatoet-ktjå bevelende om op Karnå af te gaan;

wenk van Krishna aan Wrekodåra om den olifant, genaamd Swåtåmå, te doden; allen, hetzij ze te paard zitten, of op een olifant, of in een wagen,

worden door Krishna gelast af te stijgen, om zich niet bloot te stellen aan de vuurworpen van Aswatama; tocht van Krishna met Joedistirā, Ardjoenā en de uitgelezen mantri's om de laatste eer te gaan bewijzen aan Bismā en Drānā; waarschuwing van Krishna aan Ardjoenā, om in het gevecht op zijn hoede te zijn voor den vorst van Awangga (Karnā).

Nakoela door Krishna afgevaardigd naar Saljā, om diens genegenheid te winnen;

de omsingelde Saljā zendt de pratjanda-berawa op de tegenpartij af, maar Krishna laat de vier miljoen reuzen die daaruit voorkomen, rustig afwachten, zoodat ze stom en roerloos worden;

Krishna gelast de troepen der Pandawa's uit te rukken, om zich meester te maken van Soejodana, die een schuilplaats onder water gevonden heeft;

strijd van Soejodana met den wreeden Wrekodara, die door Krishna daarvoor uit de vijf Pandawa's is uitgekozen;

na langen en bloedigen strijd geeft Ardjoenā, op last van Krishna, een wenk aan Wrekodara, om den genadeslag op de linker dij van Soejodana toe te brengen; tusschenkomst van Krishna; de berisping van Baladewa en de toejuiching der hemelingen over de overwinning van Wrekodara;

door angst vervuld voor de vervloeking der Pandawa's door Soejodana, zwerft Krishna met de vijf Pandawa's door het woud;

Krishna en de Pandawa's keeren naar de legerplaats terug, ontsteld over de nachtelijke overrompeling der Korawa's;

Krishna verneemt de jammerklachten van Dropadi, troost haar, en maant haar tot berusting in de beschikking des Almachtigen, — maar tevergeefs;

verzet van Krishna tegen het voorstel van Naraka, om Aswatama vergiffenis te schenken, nadat deze het heelal in gevaar heeft gebracht met het tooverwapen tjoeda-mani; Krishna gelast aan Ardjoenā, de tjoeda-mani over te geven aan Joedistirā, die door Krishna gehuldigd wordt als vorst van Astina.

En wat vindt men bij de lezing van de Wishnoe-poerana?

Die, als ik, de vertaling van Wilson behoeft voor de kennismaking, leze van blz. 440 — 612, en hij zal er aantreffen:

Joganidra (slaap der devotie) afgezonden door Wishnoe naar Dewaki, om het embryo uit haar baarmoeder over te brengen in die van Rôhini;

Krishna verslaat Poetana;

Krishna gooit den wagen omver;

Krishna onderwerpt Kaliya;

Krishna belet den eeredienst van Indra.

Krishna ligt de Gowarddbana op ;
 Krishna speelt met de gopi's ;
 Krishna doodt Arishta ;
 Krishna doodt Kesin ;
 Krishna vergezelt Akroera (?) naar Mathoera ;
 Krishna doodt den waschman van Kamsa ;
 Krishna maakt het gebogen meisje Koebja weer recht ;
 Krishna breekt een boog ;
 Krishna doodt Kamsa's olifant in de arena ;
 Krishna doodt Chanoera ;
 Krishna doodt Kamsa ;
 Krishna verheft Oegrasena tot koning ;
 Krishna in de wapenleer bij Sandipani te Awanti ;
 Krishna doodt Pançadjana ;
 Krishna belegerd in Mathoera ;
 Krishna bouwt Dwaraka ;
 Kaliyawana rukt tegen Mathoera op ;

Krishna vlucht in de grot, waar hij Moechoekoenda, den koning der menschen, slapende vindt;

Kaliyawana rent Krishna achterna, denkt dat de slapende Moechoekoenda Krishna is en schopt hem ; Moechoekoenda ontwaakt en slaat een blik op Kaliyawana, — welke blik hem verteert tot asch ;

Krishna trekt naar Dwaraka ;

valsche beschuldiging van diefstal van het sjamantaka-juweel door het vermoorden van Prasena ; — maar Prasena was niet door Krishna, maar door een leeuw verscheurd, die het juweel in zijn bek nam, en die weer gedood werd door Djambawat, den koning der beren, die het juweel als speelgoed gaf aan zijn zoontje Soekamara. De baboe merkt dat Krishna een begeerigen blik werpt naar het juweel, en zet een keel op, waarop Djambawat toevliegt op Krishna, met hem handgemeen wordt en 21 dagen lang met hem vecht ;

de troepen, die denken, dat Krishna in de grot vermoord is, keeren naar Dwaraka terug ;

Djambawat onderwerpt zich aan Krishna en biedt hem zijn dochter Djambawati als vrouw aan ;

Krishna huwt Satiabhamā en doodt Satadhanwan, die met haar verloofd was ;

Krishna ontdekt het juweel in het bezit van Akroera ; het wordt hem in een gouden doos aangeboden en door Krishna verklaard het eigendom te

zijn van hem en Balabhodra en het vaderlijk erfstuk van Satiabhamā, doch daar noch Krishna noch Balabhodra, noch de 16000 vrouwen van Krishnā, noch Satiabhamā, bevoegd zijn, om het juweel te dragen, wordt het gehangen om den nek van Akroera; Krishna schaakt Roekmini, dochter van koning Bhismaka van Widarbha, uitgehuwelijkt aan Sisoepala;

Krishna verslaat Moeroe en zijn 7000 zonen met de vlam van zijn diskus-vlijm; daarna bereikt Krishna de stad Pragjotisha en verslaat duizende daemonen van Naraka;

Krishna brengt de oorringen terug aan Aditi, de moeder der goden;

Krishna laadt den Paridjata-boom, ontlogen aan de melk-zee bij het karnen en afgebeden door Satiabhamā, op den rug van Garoeda, maar wordt hierin verhinderd door de tuinwachters; strijd van Garoeda tegen Nirawati en van Djanardhana tegen alle goden. Indra overwonnen;

Krishna voert den paridjata-boom naar den tuin van Dwaraka en huwt daar ook alle meisjes, die hij uit de macht van Naraka bevrijd heeft;

Krishna bevrijdt Amroedha van Bana;

Krishna overweldigt Ciwa;

Krishna doodt met zijn diskus Paundraka, (die de insignieën van Krishna had aangenomen, ondersteund door den vorst van Kaçi) en keert naar Dwaraka terug;

Krishna werpt zijn diskus in Kaçi, dat in brand vliegt en vorsten, volk, olifanten, paarden, schatten, korenschuren, huizen, paleizen en marktplaatsen verteert;

en nu, na 100 jaren, dat Kesawa was nedergedaald, kwam er een jager, Djāral (ouderdom en fysiek verval) tot Krishna, die in dhyanā verzonken was, en trof hem met een pijl in de voetzool, die voor een gedeelte van een hert was aangezien; de jager kreeg vergiffenis, en toen daalde een wagen uit de hemel, die den jager opnam en met hem opging;

en Krishna leï zijn sterfelijk lichaam af.

EN WAT WORDT NU OP JAVA AANGETROFFEN?

In de basreliefs van Tjandi Panataran een vijf en twintigtaal paneelen, die, op de Kaliyawana-tooneelen na, niets teruggeven van wat in het Hooglied van Krishna in oostersche weelgerheid geschenken werd.

Vijf-en-twintig paneelen in leelijke type, in dramatische voorstelling getuigende van eene armoede, die of de bekendheid met de literatuur over Krishna voor een groot deel verloochent, of geene inspiratie wist te putten uit een zee van gegevens.

Voor zooverre de stand van het oudheidkundig onderzoek op Java (en

daarvan vooral het scherpzinnig gedeelte van wijlen Dr. J. L. A. Brandes) tot die uitspraak machtigt: — verder niets!

Maar het is April geworden, en de drukproeven van de rapporten van 1905/1906 zijn reeds gecorrigeerd, maar de uitgave is vertraagd, omdat de bewerking der illustraties wacht op het daarvoor bestemd papier, dat nog uit Europa moet worden opgezonden.

De reis naar het oude rijk van Mādjāpahit kan dus worden aanvaard, en, wanneer de regens van den Oosthoek dat toestaan tot het einde toe worden voortgezet. Na een onderhoud met den Regent van Mādjākertā, Raden Adipati Ariā Krāmādjājā Adinagārā, waarin de bedoeling van het oudheidkundig onderzoek door mij werd uiteengezet, werd mij duidelijk dat ik in den persoon van dien Regent, te doen had met iemand, die, reeds jaren te voren, veel belangstelling getoond had voor de Hindoe-oudheden in zijn regentschap, en daardoor menig beeldwerk van een wissen ondergang gered had.

(Bovendien werd ik daardoor gesterkt in mijn wantrouwen omtrent de rapporten van het binnenlandsch bestuur, die, als elders, waren samengesteld zonder eenig bewustzijn omtrent de meerdere of mindere waarde der gerapporteerde voorwerpen, ja, vaak zonder enige kennis van hetgeen men onder Hindoe-oudheid te verstaan had.)

Door de kennis en de welwillendheid van den Regent kwam ik dan ook niet alleen in het bezit van een reiswijzer, die de opname en beschrijving der werkelijke oudheden op de minst vermoeiende wijze en langs den kortsten weg mogelijk maakte, maar werden mij tochten bespaard, die, waren ze uitgevoerd, bloot de teleurstelling hadden vermeerderd, die ik reeds in vroegere jaren, in ruime mate geoogst had.

Vergezeld van den Regent, of van de patihs (van Mādjākertā, en Djombang), of van een wedānā of assistent-wedānā, bij een weersgesteldheid, die ongedacht gunstig was, werden door mij in het Regentschap Mādjākertā (d. w. z. in de afdeelingen Mādjākertā en Djombang) aangetroffen en in loco beschreven:

ruïnen der gebouwen (tempels en poorten),	
10 Čiwa (Mahadewa, Mahayogi, Mahakala)	23.
Brahma 4,	Dieren 3,
Wishnoe 2 (waarvan 1 op zijn wāhanā),	
Čri 2 (waarvan 1 volgens de Sanchi-voorstelling.)	
Pārwati 6,	Dānåwå 3,
Doerga 1,	Urn 1,
Ganeča 18,	Bus-reliefs 45,
Boeddha (Akshobhya) 1,	Spuier 20,

Nandi 3,	Tempajang 4,
Banaspati (Kala) 14 (waaronder Lingga 6,	kala-ornamenten en reliefs).
Voetstuk 3,	Beschreven steen 16,
Joni 3,	Cijfer-inscriptie 12,
Onbekende beelden 17,	Bewerkt steenblok 1,
Mannebeelden 4,	Drempel 1,
Gode- of godinnekop 2,	Lotuskussen 1,
Naga 3,	Antefixen 15,

terwijl in het Museum van het Bataviaasch Genootschap, als van deze afdeelingen afkomstig werden aangetroffen:

Çiwa 5,	Spiegel 1,
Akshobhya 1,	Voetring 1,
Korawa 1,	Armplaat 1,
Tjawri 1,	Halssnoer 3,
Onbekende beelden 3,	Gordel-versiering 1,
Lingga 1,	Hoofddeksel-versiering 1,
Voetstuk 1,	Haarsieraden 6,
Joni 1,	Gouden en zilveren plaatjes 31,
Dānāwā 2,	Koperen platen, met inscriptie 10,
Urn 2,	Schaal met inscriptie 1,
Bas-relief 3,	Bronzen, gouden en zilveren voorwerpen 27,
Beschreven steen 1,	Tongtong 1,
	Gong 1;

En de toestand, waarin bouw- en beeldwerk werd aangetroffen? — Het rijk van Djenggålä had in 1906 reeds alle groote verwachtingen omtrent Mädjä-pahit getemperd, maar dat het bezoek aan de resten der natalenschap, op enkele uitzondering na, zou verplichten tot eene beschrijving waarin de vermelding van „verminking en verwering” schering en inslag zou blijken, werd niet verwacht.

Niet verwacht, omdat het niet gehoopt werd.

Want, na de ervaring van IJzerman en Brumund, was het recht, om iets anders te verwachten, verbeurd, en alleen een verzwakt geheugen zou de bejegening kunnen vergeten zijn, die de Hindoe-oudheden ondervonden, toen de bouw van zoovele kunstwerken in de spoorlijn Djogja—Solo, Semarang, en van zoovele suikerfabrieken vroeg om gebakken steen en andesiet.

De metselstenen van Mädjä-pahit en de andesiet-blokken van het Diëng-gebergte en van de Vorstenlanden hebben den Inlanders geld, misschien

veel geld opgebracht, — maar dat geld, bij en met de opvoeding in den Islam, hebben, op weinig na, alle pietet doen verzaken voor de kunstproducten, die eene geloofs-uiting waren hunner voorzaten.

Exceptis exceptandis, maar laat men de vrije beschikking aan den inlander, dan worden alle nog bestaande resten van Hindoe-bouwkunst en daarbij behoorend beeldwerk bij de particuliere rijverheid ingewisseld tegen ropijen en pitjis.

Maar ik heb een compleet Hindoesch tempeldak gezien, dat reeds door Dr. Verbeek gesigneerd was als het enige in Oost-Java, — het dak van Badjang-ratooe.

Ik heb Çiwa gevonden, weinig beschadigd en niet al te veel gerestaureerd (wat vaak erger is dan verminking) in vol ornaat, en terwijl ik beschreef wat ik zag, of meende te zien, heb ik er bij gerepeteerd, wat ik leerde van Generaal Cunningham, door zijn behandeling van The Stupa of Barhut (Londen 1879) over lalatika (frontlets), over karnika (carrings) als kundal, dehri, karnphal, triratna, jumkha, en dharmatjakra; — over baju (armlets) als navaretna en ananta; — over kanta-basha (necklaces) als lambanam, lalantika, mohanmala of hár, tri-lari, chau-lari, poch-lari, sat-lari, enz, al naar het aantal der snoeren, waaruit het (voornamelijk vrouwelijk) halssieraad bestaat; over kangkan (bracelets); — over mekhala (girdles) als kanéhi, saptaki, rasana, sarasana, sakhari, kakshâ (ook ratri of raktika) kati-satra; over anklets als karâ, sankla en gunghru. (Suikerfabriek Soemengkå, distrikt Djaboeng).

En, bij het bezoek van die desa (Soemengkå) heb ik herdacht de koningen Bhre Wengker en Bhre Kabalan, die daar werden bijgezet. Bhre Wengker mokta dhirnarmeng Sumengka 1351; Bhre Kabalan (zoou van Wengker) mokta dbirnarmeng. Sumengka, tanggal dhinarma 1373 (zie Dr. J. L. A. Brandes Pararaton, Ken Arok p. 31 en 32 en geslachtsboom).

Maar ik heb van de twee Çri-voorstellingen een exemplaar ontdekt, waarin de Sanchi-traditie aan het licht kwam, die jaren lang, door eenige kalklagen was bedekt geweest, zij het ook, dat het zeer hooge lotuskussen ontbrak, dat in Voor-Indië, aan de Godin placht toegewezen te worden (desa Madjawarna-zie de illustraties van Moor, Ferguson, Grünwedel en anderen).

Verder werd door mij een kala-notief gezien, dat, noch in den Oosthoek, noch op Midden-Java was aangetroffen en dat in fotogram zal dienen verspreid te worden, om zoo algemeen mogelijk, aan de oudheidkunde ter observatie te worden voorgelegd (zie Kaboepaten Mâdjâkertâ).

Evenzoo zullen lichtbeelden moeten worden vervaardigd van de lingga's,

die ik nergens elders aantrof, en die, door een lang onbewerkt onderstuk, misschien wel hare bestemming verraden, om aan de wegen of om de tempel als paal in de aarde te worden geplaatst,— en niet in eene afzonderlijke joni.

Voor die onderstelling pleit het ornament, dat vierzijdig is, en aan één zijde den kala-kop, aan de drie andere zijden een piramidevormig bladornament vertoont, als ware de daaruit verrijzende zuil daarin als in een joni gevatt (zie Kaboepaten Mådjåkertå No. 45, 40, 51, 52 enz.)

En ook vond ik de kloek opvatting en de kloek uitvoering van een kunstenaar vertolkt in een joni, die reeds door Dr. Verbeek gewaarmerkt was als eene der grootsten op Java (zie Pangloengan bij Dr. Verbeek No. 469.)

En als eene zeldzaamheid op Java zal ook moeten worden aangemerkt het symbool, aangetroffen, achter op een beeldwerk van de Kaboepaten van Mådjåkertå, door mij aldaar beschreven onder No. 43.

En dan de beschreven steen, genoteerd onder No. 61 van de Kaboepaten van Mådjåkertå, waar ik de ingesneden figuren, zoo correct mogelijk, in zwart liet nalijnen.

Van de 61 beeldwerken in meergenoemde Kaboepaten, liet ik, bij afwezen van den heer Melville, 4 fotogrammen vervaardigen door den Chineeschen fotograaf te Mådjåkertå, en werden de cliché's daarvan door mij medegenomen.

Madioen, Juli 1907.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in Ned.-Indië,

(w.g.) J. KNEBEL.

Over de cijfer-inscripties ware alleen aan te tekenen, dat mijne tekening van de inscriptie van Djålåtoendå bewijst, dat eene *te klcine* aftekening van Hindoeциfers een valsche denkbeeld geeft van de werkelijkheid.

Bij vergelijking, zal men ontwaren, dat de reproductie daarvan, in de Indische alfabetten van K. Holle, een bepaald slechte is.

De tempajangs, of, zooals die potten hier genoemd worden, *watoe genoek*, zijn vermeerderd met een *tot nu toe onbekend* en gaaf exemplaar, dat het jaartal van Çaka 1137 (?) draagt en dat, wanneer het daaraan verbonden bijgeloof der bevolking dat mocht kunnen dulden, meer dan eenig ander exemplaar, een plaats in een museum waardig is (desa Ketanen, distrikt Djaboeng).

En wat niet met stilzwijgen mag worden voorbijgegaan, is de Wishnoe-voorstelling met wâhanâ, thans geheel verminkt en ongeschikt voor vervoer, maar die getuigt van een kunstvaardigheid in opvatting en technische uitvoering, die het beste op Java naar de kroon streekt (*pasanggrahan van Trawas*).

BESCHRIJVING

Hindoe-oudheden in de Afdeeling Mādjākertā

DER

Residentie Soerabaja.

Bij het oudheidkundig onderzoek in de afdeeling Mādjākertā, zal weer zooveel mogelijk de reis worden volbracht in de volgorde, door Dr. Verbeek in zijn „Lijst der oudheden” aangegeven, behoudens de desa's, die in die Lijst niet zijn opgenomen, terwijl mede aantekening zal worden gehouden van het reeds vóór 1887 door de heeren W. P. Groeneveld en Dr. J. L. A. Brandes, en het vóór 1890 door Dr. Verbeek beschrevene.

Bij het noemen der afdeeling, distrikten en desa's, is de administratieve indeeling gevuld, zooals die is vastgesteld bij G. B. van 31 Juli 1902, No. 9, naar aanleiding van Staatsblad 1901, No. 328.

Daar de oudheidkundige reis van 1907 op de hoofdplaats Mādjākertā aanvangt, worde hier al dadelijk melding gemaakt van de oudheden, die, van de hoofdplaats uit, een plaats vonden in het Museum te Weltevreden.

De correcte beschrijving van den heer Groeneveld zal worden behouden, en de nummers van den catalogus zullen daarbij tusschen haakjes worden aangehaald.

Ciwa als Mahadewa. Staande op eenvoudige steenplaat, als lotuskussen ingesneden. Vier armen; in de achterhanden rechts de vliegenwaaier, links de biddenroer. De voorhanden vóór het lichaam; de rechter in de linker met een puntig voorwerp (lotusknop) er in. Om het geheele lichaam is op het achterstuk een stralenkrans uitgebeiteld.

Hoog 58,5 (33).

Ciwa als Mahadewa. Staande op eenvoudige steenplaat, het achterstuk is met arabesken bedekt. Vier armen; in de achterhanden rechts het

bidsnoer, links de vliegenwaaier. De voorhanden vóór het lichaam, op onduidelijke wijze in elkander gelegd.

Hoog 69,5 (37).

Çiwa als Mahadewa. Staande op een zwaar geschonden lotuskussen. Vier armen; in de rechter achterhand de vliegenwaaier, in de linkerhand een bidsnoer, waarvan de sluitsteen de rozet voorstelt. De voorhanden plat tegen het lijf, de rechter onder de linker; om de vingers loopt een koord, waaraan eveneens een rozet (als sluitsteen) is bevestigd, en die door de opwaarts gekeerde duimen wordt vastgehouden.

Rozetten op de tepels en een stralenkrans op het geheele achterstuk.

Hoog 84,5 (38).

Çiwa als Mahadewa. Staand beeld, waarvan de voeten en het voetstuk zijn afgebroken. Vier armen; in de achterhanden rechts de vliegenwaaier en links het bidsnoer; vorhanden vóór het lichaam met een niet te herkennen voorwerp er in.

Het benedengedeelte van het achterstuk is met bloemen versierd. Zwaar afgesleten en onduidelijk.

Hoog 63,5 (39).

Çiwa als Kâlâ. Gewone nog al rijke versiering, met een ongewoon maar zeer geschonden hoofdtooisel.

Vier armen; in de achterbanden rechts de vliegenwaaier en links het bidsnoer; de rechter voorhand voor het lichaam, zeer geschonden; de linker voorhand steunt op eene geschonden knots met versierden greep.

Aan weerskanten van het beeld tegen het achterstuk, fraaie lotusplanten. Aan de achterkant staat in oud-Javaansche cijfers 1279 (= A. D. 1357).

Hoog 41 (76).

Tempelwachter. Het rechter been staande, het linker liggende, zittend op een rond versierd voetstuk. Rijke versierselen, gelijk aan die der godenbeelden; alleen geen hoog hoofdtooisel, maar naar achter gestreken hoofdhaar en geen enkelbanden. Onder den navel begint een klein kleedje of broek. De kin en de borst zijn met gekrulde haren bedekt. De achterhand, die de op den rechter schouder liggende knots heeft gehouden, is afgebroken; de linker hand rust op de dij, gesloten, en den duim tusschen wijsvinger en middelvinger doorstekende.

Hoog 74 (216).

Tempelwachter. Iets kleiner dan het vorige beeld, maar toch blijkbaar een pendant, in omgekeerde houding, met den rechter voet liggende, den linker voet staande en de rechter hand op de borst, zoodat de knots op den linker schouder komt. De linker hand in dezelfde houding als bij het vorige nummer. Geen knevel of baard.

Hoog 69 (217).

Onbekend beeld. (Gewoon type). Staande houding; het voetstuk en de voeten ontbreken. Vier armen; in de rechter achterhand een drietand met korten steel, in de linker achterhand een gevleugelde schelp op een korten steel. In de voorhanden, die vóór het lijf saamgevouwen zijn, een bidsnoer met halfontloken lotusknop. Langs den rand van het achterstuk loopt een stralenkrans. Mādjāpahitsche stijl, namelijk kunstlooze vorm met overladen versiering.

Hoog 75 (259).

Onbekend beeld. (Afwijkend type). Staande op een steenplaat, die van voren met bloemen versierd is; gewoon achterstuk, zonder glorie. De houding is los en ongedwongen en de proporties zeer juist, zoodat het ongetwijfeld tot de schoonste en kunstigste beelden der verzameling behoort. Het haar is opgemaakt in een plat, golvend kapsel, dat eenigszins naar den rechter kant overhelt, en gelijk is aan dat der dienende beelden op de bas-reliefs van Panataran; geen band of diadeem om het voorhoofd. De oorlellen lang uitgezet en dicht aan het oor kleine knopjes, gelijk aan de tegenwoordige kraboe. Verdere versierselen zijn halssnoer, oepawita, bovenarm- en polsringen, een eenvoudige band om het lichaam, ter bevestiging van het kleine kleedje, dat de knieën bloot laat en vóór iets lager afhangt.

In de rechter hand, die naast het lichaam naar beneden gaat, een bloemknop (lotusknop) aan korten steel; onder den linker arm een langwerpig rond voorwerp met een versiering van boven en in zijne geheele lengte doorboord tot aan eene grotere opening aan den achterkant van het ruggestuk toe, en waardoor vroeger waarschijnlijk een waterstraal heeft gelopen.

Aan den achterkant van het ruggestuk loopen twee breede steenranden, waarmede het vroeger in een muur moet bevestigd geweest zijn.

Hoog 72 (308).

Onbekend beeld. (Afwijkend type). Vrouwelijk pendant van het vorige. Staande houding met gewoon achterstuk, zonder glorie; het voetstuk en de voeten zijn afgebroken. Stijl en versiering geheel overeenkomende met die van het vorige nummer; alleen is het hoofdhaar zwaarder, maar overigens op

gelijke wijze opgemaakt. Onder den rechter arm hetzelfde voorwerp als bij het vorige nummer, maar dit beeld houdt het met beide handen vast. Fr. 164 (309).

Lingga. Van onder vierkant, in het midden achtkantig, van boven rond, elke vorm ongeveer een derde der lengte beslaande. Van boven eindigende met eene zwakke rondering. Basis 15 in het vierkant, hoogte 45 (349).

2 Joni's. In den vorm van een vierkant voetstuk, bestaande uit een grond- en topvlak van dezelfde afmetingen, en met inspringende zijden, die aan de hoeken met pilasters versierd zijn; om het bovenvlak loopt een rand van omstreeks drie duim hoog, en in het midden er van is een diep rond gat, waarin de lingga gestaan heeft.

Aan eene der zijden is een tuit (die hier afgebroken is).

Beiden meten respectievelijk vierkant 41 en 39, hoog 36 en 34 (365 en 366).

Urn. Rond steenen doosje met deksel. Middellijn 17, hoogte 12,5.

Afkomstig van Träjålå (375).

Bas-relief. Voorstellende eene groep van 3 figuren. In het midden zit een man met zeer ontwikkelde genitalia, lange oorhangers, halssnoer en plat hoofddeksel (of hoofdhaar) met een hoogen knop in het midden. De handen voor het lijf en de ellebogen naar weerskanten uitstekend.

Aan elken kant zit eene vrouwelijke figuur, versierd met armbanden, gordel en gewoon kleedje; de linker figuur heeft haar arm door dien van den man geslagen; de rechter houdt den anderen arm van den man zoo het schijnt met beide handen vast.

Aan weerskanten een boom, waarvan de takken de geheele groep overschaduwen.

Voorstellingen als deze, van eenigszins erotischen aard, komen zoowel bij de Noordelijke Boeddhisten als bij verschillende Brahmaansche secten voor.

Breed 55 en hoogte 41 (393).

Bas-relief. Met arabesken (443).

Voetstuk. (kapiteel einer zuil?) Met hartvormige ornamenten aan de hoeken en daartusschen een bladvormige punt.

Hoog 35 (450).

Baksteen, lang 32 en breed 22, versierd met twee halve concentrische cirkels (464).

Gouden plaatje, aan den eenen kant beschreven. Breed 5,4 hoog 3,8.

Dr. Brandes teekent hierbij het volgende aan: „De legende en oud-Javaansch schrift op dit plaatje, aan de rechter zijde afgebroken, luidt: **सुर्योऽग्निः** — विश्वामित्रः विष्णुः — शत्रुघ्नः शत्रुघ्नः — शत्रुघ्नः

D. i. in Latijnsche letters: ah hrih hum om ah (met een tweede tarung, zoodat het onleesbaar is) — sudarâ sunahkânâmikâ beçrinâ. . . . buddhakâlanâmâ-tiksanâ.

Na eenige heilige syllaben, waaronder behalve *om* de syllabe *hum* een bekende is (zie Wilson, Essays) en *ah* ook gevonden wordt op een der plaatjes van 783a, volgen enige vrouwen- en mannennamen, die voor een gedeelte verloren, voor een ander gedeelte onleesbaar zijn.

Râ in sudarâ, *kâ* in sunahkâ en *kâ* in buddhakâla zouden, zoo onduidelijk zijn de lijnen, indien zulks een beteren zin gaf, ook gelezen kunnen worden, als volgde er op aksara in plaats van een *tarung* (à) een paten (wirama). Boven *kâ* in het laatstgenoemde woord schijnt daarenboven nog een *ceca* (anuwâra) te staan.

Of in deze namen levende personen d. w. z. de rouwdragers, dan wel
de gestorvenen schuilen, weet ik niet.

Aangezien zoowel *nāmikā* als *nama*, de legende als Sanskriet opgevat, grammaticaal juist zijn (nominatieven), verdient van de hier veronderstelde beteekenissen de eerste misschien de voorkeur (787).

Tongtong. Rond, de oppervlakte fraai versierd met bladvormige ornamenten, en aan het eene uiteinde zit, op een rond kussen, een gedrochtelijke figuur met lange drakenmuil; deze figuur heeft een hondestaart, en schijnt in elke hand een kleine slang of draak te houden.

Voor handvat kan deze figuur niet hebben gediend, omdat ze daartoe te veel scherpe punten heeft en een ring of oog ter ophanging is ook niet aanwezig, zoodat het niet duidelijk is op welke wijze men zich van dit instrument heeft bediend.

Lengte 32,7, doorsnede 7,1 (968).

Tongtong. Rond, maar eenigszins ovaal toeloopend aan de kant waar de gleuf is. De geheele oppervlakte is onversierd. Alleen aan het boveneinde

is een rond lotuskussen met plat bovenvlak, waarop misschien een beeldje gestaan heeft, doch dat gaaf en zonder sporen van beschadiging is.

Lengte 21,5, middellijn 6,9 (969).

Tongtong. Achthoekig en met versierde randen.

Aan den bovenkant een rond lotuskussen met ronde opening in het midden, waarin waarschijnlijk een beeld of knop is bevestigd geweest.

Lengte 26, doorsnede 7,1 (972).

Op deze tongtong is eene inscriptie, waarover Dr. Brandes het volgende aanteekent:

„Een legende in relief letters, waarvan het laatste gedeelte luidt:

nimwan. Het daaraan voorafgaande ziet er vreemd uit. Het eerste karakter schijnt te zijn d. w. z. Cri) doch ondersteboven, de twee volgende *dewa* of *depa* of *daha* of iets dergelijks.

De letters zijn oud-Javaansche, niet gefigureerd en zeer leelijk.”

Gong, met twee gaten in den rand, dicht bij het voorvlak, bestemd ter doorlating van een koord om ze op te hangen. Middellijn van het voorvlak 19 (1056).

Beschreven steen. De beschreven steen van Mådjåkertå, thans in het Museum, werd door den heer Groeneveldt in den Catalogus geboekt onder No. 14 (pag. 577) en door Dr. Brandes toegelicht als volgt:

„Met een boveninde gewelfd in den vorm van een pajong, zooals die op de oude bas-reliefs wordt afgebeeld, bovenop een bloemknop.

Zwart Andesiet-tuf. Eenigszins beschadigd. Mist een schuin stuk beneden aan de linker zijde. Aan vier zijden beschreven, n.l. voorzijde leesbaar 33 regels, (eenige fragmentarisch), linker zijde boven 9 en op de staande zijde 30 (slechts gedeeltelijk leesbaar). Uit de Kaboepaten van Mådjåkertå.

Hoog in het midden 138, aan de zijden 93; breed van boven 82, beneden 74, breedte der smalle zijden 17.

Staat achterstevoren” (Groeneveldt) „Çaka 851 (= A. D. 929) Schenkingsbrief van crî mahârâja rake hino pa Siñdok crî Içanawikrama dharmmotung-gadewa aan de wanua i Sarangan.

volgorde: voorzijde, achterzijde, rechterzijde en linker zijde” (Brandes).

De houten stijl of „pilaar van Mådjåpahit” is spoorloos verdwenen; evenzoo een banaspati met inscriptie, afgebeeld als titel-vignet in Junghuhn's „Java”. (Dr Verbeek, Lijst No. 471.)

Op het erf van de Kaboepaten van Mâdjâkerti werden in de maand April door mij aangetroffen:

1. Oema of Pârwati. Een zeer beschadigd en zeer verweerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

De godin wordt voorgesteld in vol gode-ornaat: makota en hooge haartooi, kolossale oorbellen van de vorm *Criwalsa*, vrouwesnoer, arm- en polsbanden; krullende lokken, kringelend naar links en rechts, voortkomende uit de makota. Het kleedje daalt neer tot over de enkels, zoodat de enkelbanden overdekt zijn; uit den buikband daalt, links en rechts over de dijën, een sjerp neer tot op het voetstuk, terwijl een band van edelgesteenten, als guirlande, uit den buikband neervalt tot over de knieën. Uit die guirlande valt, links en rechts, nog een band neer, die eindigt in een *Srivatsa-ornament*.

De voorhanden, de rechter in de linker en naar boven geopend, zijn gebracht voor het midden van het lichaam, en houden daarin een kegelvormig voorwerp (offerkoek of amzta-fleschje?), waarvan de top geheel sluit in de onderwelving der borsten.

De opstaande achterhanden houden links de aksamala en rechts de tjamara.

De geheele opzet van het beeldwerk,— de overloading en afmetingen van de ornaat-deelen, de gebrekkige verhoudingen van hoofd, romp en onderlijf en de vergissing in de plaatsing der attributen, stempelen het beeldwerk tot een product van den minder-kunstvaardigen beitel van Oost-Java.

Hoog 0.36 M.

2. Dânâwâ of Rakshasa. Een zeer beschadigd en zeer verweerd tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat. Een tot boven de knieën opgeschorste lap vormt het enige kleedingstuk en van eenig lijsiersaad valt niets te bespeuren. De haardos is glad over het hoofd gekamd en vormt op het achterhoofd eene nimbus-vormige *kondé* van twee rijen krullen. De rechter hand rust op een knots, terwijl de linker arm en hand recht neerhangen langs het lichaam.

Ook dit beeldwerk verraadt weinig kunstzin.

Hoog 0.35.

3. Ganeça. Een zeer beschadigde en zeer verweerde, vierarmige Ganeça, zittende met samengebrachte olifants-hoeven op een enkel lotuskussen, met achterstuk. Makota en haartooi worden hier niet aangetroffen, maar de haardos gaat van het voorhoofd glad naar achter, wordt samengebonden door een band, en spreidt zich achter dien band tot eene ronde glorie tegen het achterstuk.

De slangvormige oepawita daalt van den linker schouder over den gezwollen buik, en duikt op het rechter buikvlak weg in den rechter arm. Van het ornaat van den god vertoonen zich nog de arm-, pols- en enkelbanden, en op het linker been een paar plooien van het kleedje of van de broek, die blijkens de strik op linker en rechter heup door een sjerp moet zijn opgebonden.

De voorhanden houden links de *batasa*, waarin het uiteinde van den snuit reikt, rechts het tandbrok (alleen nog uit een flauwe moet te bespeuren). De opgestoken achterhanden hielden eens links de bijl, rechts de aksamala.

Ook in dit beeld verraadt de afmeting van borst en buik weinig begrip van proportie, ook al wordt daarbij de gebruikelijke buikzwelling der Ganeça-voorstelling in rekening gebracht.

Hoog 0.34 M.

4. Ganeça. Een zeer beschadigde en zeer verweerde, vierarmige Ganeça, zittend met samengebrachte menschenvoeten op een enkel lotuskussen, met achterstuk en glorie. Uit de zware verminking, die dit beeldwerk onderging, valt nog op te maken, dat de god eens was gedost in groot ornaat, met eene slange-oepawita, waarvan de kop opstond op den linker schouder, en staart en nek waren samengestrengeld; makota en hooge haartooi, arm-, pols- en enkelbanden, en een kleedje, dat, blijkens de heupstrikkken, was opgebonden door een sjerp, waarvan nog een der slippen neervalt over het rechter been.

De linker voorhand hield eens de *batasa*, rustende op de linker knie, doch zonder vereeniging met de snuitlippen, daar de snuit bijna geheel is weggeslagen; de rechter voorhand is met de rechter knie eveneens weggeslagen.

De linker opgestoken achterhand hield eens de aksamala; de rechter opgestoken achterhand is met het embleem weggeslagen.

Ook in dit beeldje is de buikzwelling, in verband met het borststuk opvallend: het is of men een Chineeschen Poei-lik bedoeld heeft.

Hoog 0.30 M.

[Met Poei-lik bedoel ik het beeldje, dat ik, in porcelein, in verscheidene klentengs aan trof, vóór in het midden van de altaar-tafel. De heer H. N. Stuart, ambtenaar voor Chineesche zaken, noemde het Poei-lik, en liet me in het Chineesche woordenboek van Carstairs Douglas, sub voce „lik” de verklaring zien van „fat Buddha” (zie hierover Henri Borel, Chineesche kunst, Amsterdam, 1906 pag. 23 seq. ill. 142).]

5. Ganeça. Een zeer beschadigde en zeer verweerde en met kalk beklekte, vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op eene dikke

steenplaat, waarin de lotus-skulptuur misschien bedoeld maar niet is uitgevoerd. De voeten zijn, wat de lengte betreft, olifants-hoeven, doch, naar de viervoudige ingrooving te oordeelen, misschien als menschenvoeten bedoeld.

De beide voorhanden houden links de *batasa*, waarin het uiteinde van den snuit reikt, rechts het tandbrok; in de opgestoken achterhanden zijn de emblemen door verminking niet meer te onderscheiden.

De god draagt het haar naar achter gekamd, zonder makota; verder arm-, pols- en enkelbanden en eene slange-oepawita.

Hoog 0.40 M.

6. Ciwa(?). Een zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, zittend op een enkel lotuskussen, dat ligt op eene dikke steenplaat, met achterstuk en glorie.

Het haar van den god wordt samengebonden door een band, en verheft zich daarboven als een ronde, plat gedrukte schijf, terwijl haarlokken rechts en links neerkrollen op de glorie.

De ooren dragen zware oorhangers, waarvan de belijning niet meer te onderscheiden is; de halsband vertoont een dik snoer, met een driehoekig sieraad neerhangend in het midden.

De oepawita is nog even te bespeuren. De armbanden hebben het driehoekig ornament in het midden. De polsbanden zijn glad; van enkelbanden is niets zichtbaar, omdat een geplooide baan van het kleedje over de gekruiste beenen heengespreid is.

De handen zijn gebracht voor het midden van het lichaam, en wel zoo, dat de rechter zich verheft boven de linker, tusschen duim en vinger een aksamala houdt en de beneden bocht daarvan laat neervallen in de naar boven geopende linker hand. Daar mond en kin zeer beschadigd zijn, kan, wel is waar knevel en puntbaard worden verondersteld, doch aan te wijzen zijn zij niet.

Daarbij komt de eigenaardige haardos, de groote oorsieraden, en het gemis van kendi en trisoela, die me doen aarzelen, om dit beeld een mahayogi te noemen, en me voorzichtigheidshalve het beeld doen geven als eene Ciwa-manifestatie.

Dit beeld is afkomstig van Kedaton.

Hoog 0.50 M.

N.B. 7. Mahakala of Bhairawa. Een verweerd en beschadigd, tweearmig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, dat acoladevormig is afgedeckt. Op het hoofdhaar, dat met weelderige krul-lokken links en rechts achter de schouders neervalt, staat de kroon.

Het gelaat vertoont een grinnende mond, die met 4 slagtanden bewapend is.

Behalve de zware oorsieraden, en de arm-, pols- en enkelbanden (met het driehoekig ornament), is het voorlijf overladen met banden en sieraden van edelgesteenten en parelen.

Het kleedje hangt in plooien neer tot op de wreefplaten, en wordt links en rechts, over de beenen, met snoeren parelen en juweelen bedekt. Bovendien wordt het omwonden door een sjerp, waarvan, op linker- en rechter heup, een strik, die een slip neerlaat tot op het lotuskussen.

De rechter hand wordt gesloten gehouden tegen het rechter buikvlak, en omvat een kabel, die door de gesloten hand heengaat, beneden de sluiting met een bocht neervalst op het lotuskussen, terwijl het boveneinde boven de sluiting (jammer genoeg !) is weggeslagen.

De linker hand wordt, eveneens gesloten, gehouden op het linker buikvlak, en houdt het uiteinde van een snoer van doodskoppen, dat, als guirlande, heenloopt over den onderbuik naar de rechter hand, waarin mede de kabel gegrepen wordt.

Doch bij nadere beschouwing (het beeld was bij eerste observatie lang-beregend), blijkt de snoer van doodskoppen, door de linkerhand te worden voortgezet naar den linkerschouder en bekomen wij dus eene oepawita van doodskoppen, zoodat, op de knots na, die in deze voorstelling gemist wordt, het beeldwerk eene voorstelling van Mahakala schijnt te bedoelen (men herinnere zich de 4 Mahakala's van Panataran).

— Maar de kabel dan, die misschien in het weggeslagen stuk een strik had (de hellestrik), om als Jama-attribuut dienst te doen ?

— Maar in dat laatste geval zouden de tafel-rozetten en de knots weer worden gemist.

Daarom wordt dan nu het kneveltouw in de hand niet misplaatst geacht bij Ciwa als Bhairawa, den Vreeselijke. Dit beeld is afkomstig van Kedaton.

Hoog 0.61 M.

8. Ciwa als Mahayogi. Een zeer verweerd en zeer beschadigd, tweearmig mannebeeld, staande op eene afgebroken steenplaat, met achterstuk en glorie.

Van het ornaat is, op een paar kleedplooien, een buikband met plaat en een enkelen polsband na, niets meer met zekerheid te onderscheiden. Maar de triçoela op de rechter zijde van het achterstuk, de tjamara, liggende *op* den linker schouder, met den handel *tegen* den schouder, en de zeer verweerde en beschadigde kendi in de neerhangende rechter hand, leveren genoeg, om in dit beeldwerk een Ciwa, in zijn manifestatie als Mahayogi te ontdekken.

Hoog 0.37 M.

9. Ganeça. Eene zeer verweerde, zeer beschadigde en met kalk beklekte vierarmige Ganeça-voorstelling, zittend met samengevoegde (naar de teenenkarteling te oordeelen) menschenvoeten op een enkel lotuskussen, waarvan de bladbelijning nagenoeg verdwenen is.

De god was eens gedost in groot ornaat, doch er is weinig meer van te herkennen.

De voorhanden hielden eens links de batasa, waarin het uiteinde van den snuit reikte, rechts het tandbrok; de opgestoken achterhanden houden links de strijdbijl, rechts de aksamala.

Hoog 0.40 M.

10. Ganeça. Een hoogst verweerde en beschadigde vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat, doch de belijningen er van zijn nagenoeg verdwenen.

De linker voorhand hield eens de batasa, waarin het uiteinde van den snuit reikte; de rechter hand laat geen tandbrok meer herkennen. De opstaande achterhanden houden links de strijdbijl, die ten halve verdwenen is, rechts de aksamala, waarvan nog 5 kralen zichtbaar zijn.

Hoog 0,48 M.

11. Ganeça. Een zeer verweerde, vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat: makota en hooge haartooi, arm- en polsbanden; — de rest is door verwering weggebrokkeld. De voorhanden houden links en rechts . . . ??, de opgestoken achterhanden houden, tegen de traditie, *links de aksamala, rechts de strijdbijl*.

Hoog 0.38 M.

12. Parwatî. Een beschadigd en verweerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene dikke steenplaat, met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat: makota, hooge haartooi, oorsieraden, vrouwesnoer, arm-, pols- en enkelbanden, waarvan de eerste en laatsten het driehoekig ornament dragen in het midden; een kleedje, opgebonden met een sjerp, waarvan de slissen links en rechts neervallen op de steenplaat, en, in horizontale plooien, neerdalend tot de enkels; van boven overbocht door een band van juweelen, waarvan twee snoeren neerhangen over de beenen en eindigende in de welbekende hangers.

De vorhanden, die gedeeltelijk zijn weggeslagen, werden eens gehouden voor het midden van het lichaam, en hielden een lotusknop; de opgestoken linker achterhand houdt de tjamara; de rechter achterhand is gedeeltelijk met het geheele attribuut (*aksamala*) weggeslagen. Hoog 0.41 M.

Bovenbeschreven beeldwerk was door den Regent geplaatst op een terrasvormig metselwerk van baksteen en portlandsche cement.

In het front op het eerste, en verder in het tweede en derde terras vastgezet, worden aangetroffen:

13. Banaspati. Een eenmaal kloek gehouwen kala-kop, waarvan de uitdrukking herinnert aan de prachtige Banaspati van Tjandi Djago. Oogballen, neus, koonen, de grijnzende bek waarin 4 tanden zich rijen tusschen 2 slagtanden in boven- en benedenkaak, — alles sprekend van geweldige kracht.

De oogballen zijn in kassen gevat en met wenkbauwen overlijnd. Links en rechts van de onderkaak stond eens een klauw, maar de linker is weggevallen.

Wat zich verheft boven de wenkbauwen is niet op zijn plaats, en bij deze opmerking werd mij door den Regent medegedeeld, dat alsnog een steen aan het beeldwerk ontbrak (dus de opgaande horens en het daartusschen behorend triçoela-ornament), die evenwel bij eene overstrooming van de Brantas-rivier moet zijn verloren geraakt. Hoog 0.98 M., breed 0.80 M.

Maar, in stede van dien steen, werd op den kala-kop gestapeld een Antefix met Kala symbool, steenblokje, hoog 0.12 M. en breed 0.40 M., met een gedeelte van een ornament dat boven en beneden doorliep, en op dat steenblokje een antefix, van den vorm eener piramide op vierkante basis, ter breedte van 0,40 M., bij eene hoogte, genomen van het midden der basis tot aan den tophoek der piramide 0.33 M.

N.B. 14. Antefix. Op die antefix nu. is gebeiteld een belangrijk ornament en relief, dat ik wensch te noemen het *kala-symbool*: een uitpuilende oogbal, tweemaal halfrond overgroeid, gevatt in een kas en overbrauwd door een half-cirkelvormig bandje, waaruit verornamenteerd haar perpendiculair opgaat.

Aan de onderzijde van de kas valt, links en rechts, een naar buiten omgebogen slagtand neer, die zich, ook aan beide zijden, paart met een opgaande slagtand, opschieterend uit een ornament (dat thans zeer beschadigd en verweerd is).

Tusschen de neergaande slagtanden is een geopende lotus voor de helft zichtbaar.

Uit dat ornament, links en rechts van de oogkas, schiet een dolkvormige tand naar boven, die bij vele banaspati's (zie Kraksaan) voorkomt, die ter hoogte van het verornamenteerd wenkbrauw-haar puntig eindigt.

Het boven- en zij-ornament is, door de verminking, niet verder te beschrijven.

15 en 16. Twee Banaspati's. Op het derde terrasje (of, wil men, op de derde trede van den trap) is, links en rechts, geplaatst een Banaspati, met een inzet in het tempel-muurwerk (thans, met cement, tot een kubus aangevuld).

Het hout-relief stelt een kalakop voor met uitpuilende oogen, overbrauwd op de wijze als in Java's Oosthoek gebruikelijk, en, zooals ook hierboven werd aangegeven, gezwollen koonen op gesperde mondhoeken. Uit de bovenkaak valt, links en rechts, een naar buiten omgebogen slagtand neer, met vier voortanden; uit de benedenkaak gaan vier tanden op.

Links en rechts van de wangen staat een opgestoken *hand met drie opstaande vingers*, en, boven elk dier handen wordt de slaap geflankeerd door eene geornamenteerde oorschelp. Boven de wenkbrauwen wordt het 'haar' van het monster opgezet in twee horen, naar boven convergeerend en aan den buitenkant met kralen-ornament gezoomd.

Tusschen de beide horen, met den ring van den neuswortel als basis, is een ornament geplaatst, dat, bij uitzondering, geen dooskop vertoont in een wassende maan, en ook geen tricoela-ornament, maar dat de vorm aangeeft van een sangka, waarvan de bovenpunt eenigszins boven de beide horen uitsteekt.

Overigens is het relief, waar mogelijk, met ornament aangevuld.

17. Tien antefixen. Overigens zijn in de aantreden van de trappen, of van de terrasjes, zoo men wil, 10 palmetvormige antefixen ingemetseld waarvan 6 hoek-antefixen (in het midden rechthoekig omgevouwen), waarschijnlijk afkomstig uit een kroonlijst van hetzelfde tempelgebouw als die, beschreven onder 14, en waarin ook het kala-symbool voorkomt, dat in dat nummer door mij beschreven werd.

De hoogte dezer antefixen varieert van 0.25 tot 0.35 M.

Op hetzelfde erf, links van den ingang van het achtererf, is door den Regent een tweede, trapvormig bouwwerk gemaakt, waar ik, op de optreden, of in de aantreden, de volgende beeldwerken vond.

18. Nandi. Een nandi, liggende met vier gevouwen pooten (dus noch de beide, noch een der voorpooten voor de halskwab gebracht) op een

steenplaat. De staart links omgebogen naar den rug. Zeer verweerd en beschadigd, zoodat geen ornament of ornaat, als die ooit bestaan hebben, meer zichtbaar zijn.

Hoog tot aan de poenoek 0.23 M; lang 0.36 M.

19. Nandi. Een hoogst verweerde, en zeer primitief gebeitelde nandi, liggende met vier gevouwen pooten, op eene steenplaat. De staart rechts omgebogen naar den rug. De kop, waarin geen bul-kop meer te ontdekken valt, met twee korte horens, ligt op de steenplaat.

Hoog 0.20 M. lang 0.40 M.

20. Dier. Een viervoetig dier, staande met twee naar voren gebrachte voorpooten op eene steenplaat, met neerhangende staart. Een nandi is het niet.

De Javanen, die zich bij me hebben nedergezet, zien er een kat in, en, te oordeelen naar de staart- en oorvorm, kan aan die opvatting waarschijnlijkheid worden toegekend.

Hoog 0.18 M., lang 0.28 M.

21. Onbekend beeld. Een zeer verweerd, beschadigd, tweearmig mannebeeld, staande op eene dikke steenplaat, met achterstuk. Het leelijk beeldwerk vertoont naar achter gekamd haar, iets van een halssieraad, buikband, arm- en polsbanden en sarong; verder een langwerpig voorwerp, dat, gedragep op den rechter schouder, neerhangt tot de hielen; een rechter hand, die rust op eene knots, en een neerhangende linker arm, die met de hand iets grijpt als het hoofd van een beeldje, dat op de steenplaat gezeten is. Kreeg men niets anders dan die arm te zien, dan zou men denken aan een Doerga-arm, die met de hand het haar van den asoera grijpt.

Hoog 0.37 M.

22. Ciwa. (Mahadewa) (Brokstuk.) Een zeer verweerd en hoogst beschadigd, vierarmig mannebeeld, dat eenmaal stond (van knieën tot steenplaat of lotuskussen wordt het beeldwerk gemist), met achterstuk en glorie.

Wat uit de verweering rest, toont genoegzaam aan, dat de god eens was gedost in groot ornaat, waaronder bijzonder lange oorbellen, en een strik met sjerp op de rechter heup en neerhangende langs het been.

De vorhanden zijn nog voor het midden van het lijf gebracht, en houden een lotusknop, een offerkoek, of iets anders. De opgestoken achterhanden houden links de tjamara, rechts de aksamala. Fragment, hoog 0.30 M.

Aan de hoeken nu, in de eerste aantrede van het trapvormig metselwerk, werden ingemetseld :

23. Hoek-antefix. Een zeer verweerd en beschadigd, eenmaal keurig gebeiteld beeldwerk, in den vorm van een kegel op vierkante basis, omgevouwen naar twee zijden, en voorstellende een kop- en borststuk van een vierarmig mannebeeld in rijk ornaat: makota en hooge haartooi, oorsieraden (trosvormige bellen), halssieraad, arm- en polsbanden.

De vorhanden zijn onder de kin samengebracht tot een sembah; de opstaande achterhanden houden rechts een bijl, links ?

De rechthoekige basis, links en rechts van het beeld, is rijk behouwen met relief-ornament.

Grootste hoogte 0.47 M, breedte over elk der zijden 0.60 M.

24. Hoek-antefix. Aan den anderen hoek van die trap-aantrede is ingemetseld een zonderling, fraai gebeiteld beeldwerk, als in tweeën gevouwen hoek-antefix.

Op de linker- en rechter-zijde is, in hoog relief, het *kala-symbool* gebeiteld, (dat in No. 14 beschreven werd) op elk der zijden uitloopend in weelderig krul-ornament.

N.B. Doch op de vrouw, die aan het boveneinde het meest verweerd is, ligt een in tweeën gevouwen lint, gezoomd met drie bandjes, van onder gelijkbeenig gepunt, van boven gelijkbeenig geschulpt, en, van daar uit, rechts en links een lint, dat de punten der opstaande dolktanden verbindt.

Het ornament boven de uitgeschulpte bovenzijde van het dubbel-gevouwen lint is, door verwering, niet meer na te gaan.

Grootste hoogte 0.43 M, breedte over elk der zijden 0.53 M.

25. Bas-relief. In het midden van de meergemelde aantrede, is een bas-relief ingezet, breed 0.40 M, hoog 0.17 M, waarin en relief is gebeiteld het *kala-symbool*, dat in 14 beschreven werd.

26 en 27. Mannebeeldjes. Links en rechts van laatstgenoemd bas-relief, bevindt zich een mannebeeldje; links, of wel rechts van den beschouwer, maar ten halve zichtbaar, een vorstelijk of goddelijk persoon, in zeer verweerd en beschadigd groot ornaat met ongewoon dikke oepawita; rechts een mannebeeldje, dat ook gedeeltelijk is weggezonken, en hier en daar nog iets verraadt van groot ornaat en glorie, doch evenmin als het voorgaande te determineren is.

In de tweede aanrede zijn ingemetseld:

28. Ciwa manifestatie. Een zeer verweerd en geschonden, tweearmig mannebeeld, staande op een (afgebroken) steenplaat, met achterstuk, zonder glorie. Dat het hoofddeksel bedoeld is als makota en hooge haartooi, is mogelijk, doch de uitvoering geeft een haarband met daaruit langs den schedel gekamde haar, op de kruin opgebonden of afgedekt als een lotusknop.

Een halsbandje, twee oorknoppen, twee armbanden, twee polsbanden en een *korte broek* zijn alles, wat op een overigens naakt lichaam is aangebracht.

De armen hangen rechts neer langs het lichaam; de linker hand is daarbij ten halve naar voren geopend, en laat een klein, rond voorwerp zien (niet het bovenstuk van een kendi). Over de geheele lengte van het linker zijvlak is een triçoela gebeiteld, en daar beneden op de steenplaat staat een voorwerp, dat ik niet determineren kan, evenmin als het relief op den rechter bovenhoek van het achterstuk aangebracht.

Hoog 0.56 M.

29 en 30. Banaspati. Dit laatste eenigszins zonderlinge beeldwerk wordt links en rechts geflankeerd door een kala-kop, die, hoewel meer verweerd, te groote overeenkomst verraadt met de onder 15 en 16 beschrevene, dan dat eene herhaalde beschrijving zou moeten worden noodig geacht.

De afmetingen zijn 0.42 op 0.43 M. en 0.37 op 0.46 M.

31. Mahayogi. Een verweerd en geschonden, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, waarvan het voetstuk met de beide voorvoeten verbrijzeld is, met achterstuk en glorie.

De god draagt knevel en puntbaard, is gedost in groot ornaat, doch makota en hooge haartooi hebben een geplat voorkomen, en lijden, als de overige toiletdeelen, onder den eisch van den beeldhouwer, om een te groot aantal insignia te beitelen op een te klein bestek.

De oepawita is nog even zichtbaar.

De armen hangen neer langs het lichaam; de rechter hand omvat een zware aksamala; de linker vat een kendi.

Op het achtervlak van het achterstuk is een triçoela gebeiteld, met de stok reikende tot de steenplaat.

Hoog 0.43 M.

N.B. 32. Spuier. Het fraaiste beeldwerk, hier aangetroffen, is wel de dame, hofdame, njahi-toemenggoeng, of misschien wel de vorstin zelve, die, met eenigszins naar voren gebogen bovenlijf, op de wijze *timpoch* neerhurkt op het water of op de wolken.

De rijke haardos is opgekamd naar achter; samengebonden tot een lange, eenigszins opgaande kondé (waarvoor de Javaan geen naam heeft), omgeven door een haarspang, die in het midden voorzien is van een driehoekig sieraad van edelgesteenten, en aan de einden voorzien van een loover, rijk met juweelen bezet en vastnijpende achter de ooren.

De ooren zijn voorzien van grote juweelen schijven, waaruit drie trossen afhangen.

Het halssieraad laat het rijk versierde, driehoekige ornament neer tus-schen de borsten.

Verder: rijke, dubbele armbanden en eveneens dubbele polsbanden. Van den linker schouder loopt, over en tusschen de borsten en van daar naar de rechter heup en over den rug terug naar den linker schouder, een lint, dat vijfvoudig gegroefd is, en juist door zijn vorm U doet aarzelen tusschen de keuze van een dienstsjerp of een oepawita.

Kijkt ge nu op de dame neer, dan biedt ze een doos aan met parfumerieën of geneesmiddelen, doch, op gezichtshoogte gebracht, is het bolvormig voorwerp, dat voor den buik gehouden wordt, een kruik of spuivat, om het water door te laten, dat, door een goot aan de achterzijde, daarin is ingebracht.

Vóór men de goot bespeurde, maakte de aanhechting van goot en beeld den indruk van een *dodot*, wat zeer veel bijdroeg tot de gracie der houding.

Het geheel maakt den indruk van Balineesche houtsnijkunst.

Hiermede is de 2^e groep van het Regents-beeldwerk beschreven. Gaan we nu over tot de 3^e groep, die door den Adipati bijeengebracht werd bij het gamelan-huis.

33. Yoni. Een kubus, in het midden omwonden met een vooruit-springenden, halfronden band, staande op, en afgedekt door, een ojief met rechthoekigen, gladden band.

Het bovenvlak is flauw verdiept, en, in het midden daarvan, is een vierkant gat voor het inplaatsen van den mahadewa. De gladde tuit springt uit het midden van een der *korte* zijden (zie afmeting) 0.265 M. vooruit, en heeft, in het midden van het bovenvlak, een smal, ongedekt geultje. Ze

werd eens gedragen door een naga-kop, (bekroond met de tjoepoe-manik), die nu grootendeels is weggeslagen.

Hoog 0.52 M, bovenvlak 0.47 M, bij 0.78 M.

34. Steenblok uit een Kroonlijst. Op de voorzijde van dit steenblok is, en relief, gebeiteld het bovenbeschreven symbool van het geopend oog, door scherpe opstaande tanden geflankeerd, terwijl de *halve rozet hier iets heeft van de neergaande tanden van een bovenkaak.* (Zie No. 14, 17, 24).

Hoog 0.30 M., breed 0.45 M., diep 0.58 M.

35. Ganeça. Een zeer verweerde, vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat met slange-oepawita. De linker voorhand houdt de batasa, waarin het uiteinde van den snuit reikt; *de rechter voorhand wordt gehouden als in een bhoemi-sparça-moedra. De opgestoken achterhanden houden, tegen de gewoonte in, rechts de bijl, links de aksamala.*

Hoog 0.51 M.

36. Antefix. Een steenblok, dat op de voorzijde een kala-kop vertoont, met twee horens, bovenkaak en twee tot boven de oogen loopende spitse tanden.

Links en rechts een klauw met ornament. Alles zeer verweerd en beschadigd. Over de neus en tusschen de oogen door, loopt weer die lap, *of dat gegroeide lint, dat ik in 24 beschreef, en waarvan de beteekenis niet door mij gekend wordt.*

Afkomstig van Petjarikan (distrikt Mâdjâsari.)

Met inzetstuk 0.62 M, hoogte van het steenblok, gemeten over het kala-symbool 0.47 M; breedte van het front 0.56 M.

37. Garoeda als spuier. De koning der vogels, de wahana van Batara Wishnoe, opgezet in mingkrang-houding, met geopenden vogelbek, menschelijk bovenlijf en krullen van een roofvogel, op eene dikke, ovale steenplaat.

De kop is getooid met menschelijke krullokken. Het ornaat bestaat uit kraboe's, waaruit 3 lovertjes neerhangen, halssieraad, borstband, armbanden met het driehoekig ornament, slangvormige polsbanden en ronde oepawita.

Verder is het lichaam omhuld door de veeren van twee vleugels, waarvan het bovengedeelte is weggevallen.

De rechter hand, die, gesloten, rust op het rechter dijbeen, houdt een slang omvat, waarvan de staart is weggevallen; de linker hand houdt een

waterkruik, die, met het achter-ornament, rust op de dij. Daarin bevindt zich een gat, dat in verband staat met de waterleiding, die achter het beeld zichtbaar is.

Dit beeldwerk is afkomstig van de fabriek Gempol-kerep, distrikt Madjâkasri.

Hoog met steenplaat 0.67 M.

38. Antefix. Een steenblok, dat op de voorzijde het kala-symbool draagt. Zeer verweerd. Afkomstig van Petjarikan (Madjâkasri.)

Hoog (tophoek van het vóórornament) 0.34 M; breed 0.32 M; diep 0.47 M.

39. Ganeça. Een zeer verweerde, vierarmige Ganeça-voorstelling, zittend met samengebrachte voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat met oepawita, waarvan de groote slangekop rustte op den linker schouder.

De vorhanden hielden eens links de batasa, rechts het tandbrok; de opgestoken handen hielden *verkeerdelyk de bijl rechts en de aksamala links.*

Hoog 0.42 M.

40. Drempel. Of het een boven- dan wel benedendrempel is, kan niet worden uitgemaakt, omdat het zeer verweerde en beschadigde steenblok geene bekapping meer vertoont,— maar de drempel van een tempelpoort is het, blijkens het ronde gat in zijn geheel aan de eene, en de sporen van een rond gat aan de andere zijde van het bovenvlak, waarin eens de pennen van de tempeldeur hebben gedraaid. Afkomstig van Brat-koelon (Madjâkasri).

Hoog 0.22 M., breed 0.72 M., diep 0.24 M.

41. Ganeça, (Fragment). Een onderstuk, van middel tot en met de onderzijde van de geheele padmasana, van eene Ganeça-voorstelling, waarvan de beenen en samengebrachte voeten met enkelbanden, nog gaaf zijn, evenals het dubbele lotuskussen, waarvan evenwel de blad-belijning geheel verdwenen is.

Verder is nog zichtbaar een rechter voorhand, die een tandbrok omvat, met polsband en het ondergedeelte van de slange-oepawita. Hoog 0.57 M.

Dit beeldwerk is afkomstig van Brat-koelon (Madjâkasri).

42. Apekop of Naga-kop (?)

Een nagakop, of heeft de beeldhouwer een apekop, eene voorstelling van Hanoman bedoeld, dan wel een fabelachtig dier?

Vooruitstekende snoet, opslaande oogen met ornament overbrauwd; naar achter gekamd haar, waarop, midden op den schedel, een met parelen omzoomde padma(?). Links en rechts is een horen gebeiteld, waarvan het gekrulde beneden-einde eindigt bij den bek-hoek.

De gesloten langwerpige bek (boven- en benedenkaak), waarvan de bovenlip met ornament bezet is, heeft 13 tanden gehad, waarvan, *met opzel*, twee der voortanden zijn weggebroken, (misschien beter: weggelaten), om het water door te laten, dat daar van achter door eene waterleiding werd aangebracht, en waarvan nog een gedeelte van 0.47 M., over is.

Hoog 0.42 M., diep 0.40 M.

Afkomstig van desa Pandjer (distr. Mådjäsari).

43. Ciwa. Een zeer verweerd, zeer beschadigd en bekalkt vierarmig mannebeeld, staande op eene steenplaat(?) met achterstuk en glorie. Het beeld is te veel beschadigd, om stil te staan bij het ornaat, dat ongetwijfeld groot ornaat is geweest.

De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, en houden een rond voorwerp. De opstaande achterhanden houden rechts een bundel, uitloopend in drie vlammen, die het triçoela-attribuut vormen; links een voorwerp, dat, jammer genoeg, verbrijzeld is.

Het meest te betreuren is wel, dat de geheele voorzijde van de steenplaat met lotuskussen is weggevallen, want, links van den god, tegen het achterstuk, is een naga gebeiteld en face, met opstaanden kop en hals, terwijl het naar voren gebogen lichaam mede is afgekapt; daar naast, tusschen genoemd lichaam en den linker enkel van den god, is weer een gedeelte van't slangen-lichaam zichtbaar; onder de rechter sjerpe-slip, tusschen de bloempot, die daar mede gebeiteld is, en het rechter been, duikt alweer een slangen-lichaam op.

Nu is de vraag: werd de god door den naga gedragen, of treedt de god hier op als vertreder, overwinnaar van den naga? — of heeft de god gestaan op een lotuskussen, dat door een naga gedragen werd?

Het is de eerste voorstelling, van dien aard, die, na zes jaren reizens, door me wordt aangetroffen, en nu juist zóó vermint, dat, voor het oogenblik, geene verklaring mogelijk is. Hoog 0.91 M.

N.B. Achter beeldwerk 43 is een bas-relief gebeiteld, voorstellende een kegel, hoog 0.50 M., van onder gevat in een ring, die het ornament draagt van buikband en halssieraad, als zoo vaak bij de goden en godinnen beschreven werd.

Tot op eene hoogte van 0.28 M. is die kegel perpendiculair verdeeld

in drieën, waarvan het middenvak tienmaal horizontaal dubbel-belijnd is, en de beide zijvlakken ruitvormig gegroefd zijn.

Daarboven volgen drie ringen, en, boven die ringen, een verweerd en geschonden ornament, waaruit het bovengedeelte van een lingga te voorschijn komt.

44. Spuier. Een vrouwebeeld in de houding *timpoch*, en face, en het bovenlichaam naar voren gebogen, houdende, op de knieën, tusschen de beide handen, eene zich openende lotusbloem, die het water doorlaat, dat daar van achter wordt ingebracht door eene waterleiding, waarvan nog een stuk van 0.38 M. over is.

Dit beeldje stond vroeger op het erf van den Assistent-Resident van Madjakertä, en deelde daar in de voordeelen van het jaarlijksch „gewoon onderhoud” op die wijze, dat daaruit nu nog een baadje van kalk, en een halsbandje en kapsel van koolteer overbleef.

Hoog 0.50 M.

45 en 46. Versierde Lingga. Een pijler, waarvan een ruw bekapt gedeelte van 0.97 M. bestemd was, om in den grond geplaatst te worden, voorstellende eene achtzijdige zuil, aan één zijde bebeiteld met een kala-kop, waarbij de klauwen zijn omgezet tot handen, die geheel naar voren geopend staan, en op drie andere zijden een palmet-vormig ornament.

Aanstds zullen een paar onverweerde en onbeschadigde exemplaren worden aangetroffen, die eene afzonderlijke beschrijving verdienen (zie 51 en 52).

Hoog 1.54 M en 1.84 M.

N.B. 47. Lotuskussen met schaal. Wat evenmin tot nog toe op Java werd aangetroffen, is een rond steenen lotuskussen, met geornamenteerde blad-belijning (middellijn 0.67 M).

In dat kussen op de hellende blad-belijning staan, op gelijke onderlinge afstanden, 8 driehoekige ornamenten, tricoela's. Op dat kussen, in een afzonderlijken ring, staat een steenen schaal, middellijn 0.67, van binnen en van buiten geheel glad.

N.B. 48. Spuier. Een zeldzaam exemplaar, zoo wat conceptie als uitvoering betreft. Het beeldwerk stelt voor een gapend monster, waarvan de bovenkaak tanden vertoont, — maar dat verder niet te determineren is.

Die monsterkop heeft in den bek een fabelachtig dier (leeuw met horens),

dat weer rust op een spuivat, dat in gemeenschap staat met eene rechthoekig-gekakte waterleiding van achter.

De kop is tweemaal omwonden met een slange-lichaam, waarvan de kop zich aan den top van den monsterkop (of berg- of rotspartij) omwendt naar voren, en daar gegrepen wordt door de hand van een man, die zich daar beneden bevindt, de rots- of bergpartij beklimmende aan den linker kant.

Rechts van de rotspartij staat een godebeeldje, in groot ornaat, met glorie, met den rug tegen de onderste winding van de slang; het rechter been geplaatst op den grond en het linker been, met opgetrokken knie, op een steenblok.

Wat dit beeldwerk voorstelt, kan, vooralsnog, niet met zekerheid worden gezegd.

Hoog 0.48 M. Afkomstig uit het bosch Pakis.

49. Naga-kop. Een verweerde, beschadigde en bekalkte (dit beeld deelde vroeger ook in het „gewoon onderhoud” van de Assistant-Residents-woning) naga, met realistisch gebeitelde oogen (oogbal in oogleden gevat), en daar achter een horen.

Het ornament, dat de kaken versiert en oorspronkelijk fraai moet geweest zijn, is zeer verweerd en deerlijk geschonden. Het front-ornament, dat de gaping van den muil overdekt, geeft, hoe geschonden ook, eene verornamenteerde dubbele triçoela te ontdekken, waarvan de bases vereenigd zijn, zoodat drie tanden opstaan en drie tanden neerhangen.

De nagakop is verder gedekt door een tjoepoe-manik, gevatt in een dubbelen ring, waarop, op onderling gelijke afstanden, drie, driehoekige ornamenten. die reeds vroeger bleken te zijn een verornamenteerd triçoela-motief.

Hoog 0.36 M.

50. Gode- of Godinnekop. Een geheel verweerd kopje, dat, in taille, herinnert aan een god of godin van Prambanan.

De proportie van de hooge haartooi, die oorspronkelijk met een lotusknop afgedekt was, van makota en gelaatshoogte, geeft aan dat steenblokje iets edels.

Hoog 0.26 M.

N.B. 51. Versierde Lingga. Een zuiltje, waarvan het vierzijdig of beneden-gedeelte van voren met een kala-kop, aan de drie andere zijden met een palmetvormig krul-ornament, (alles en relief) behouwen is.

Uit deze rijk-gebeeldhouwde basis, gaat het zuiltje achtzijdig op, naar

boven eenigszins in omvang toenemende, terwijl de 8 zijden boven plat-rond samenvloeien en afgedekt worden door eene groote lotusbloem.

Van de gebolde afdekking vallen uit die lotusbloem neer, op het achtzijdig gedeelte, vier palmet-vormige ornamenten met den tophoek naar beneden, waarin het verornamenteerd triçoela-motief duidelijk zichtbaar is.

De kala-kop of banaspati vereischt de aantekening van den fraaien vorm,— van dien van Toempang b.v.; — waarvan een expressief-gevormde neus staat boven een bek, waarvan de hoeken alleen geweldig zijn opgesperd, terwijl de kop overdekt wordt met een horen- of mijtervormigen haardos, waarin de doodskop in eene wassende maan prijkt; — hier is hij gesneden als leeuweskop, rond van opzet; met knopneus en menschelijke oorschelpen; met knevelharen en bakkebaarden, den ronden schedel omlijst met gestileerde krullen; daarachter normaal gekamde haar met diadeem, en van daar uit twee rijen krullen, palmetvormig opgezet om dien schedel, neergaande tot de vingertoppen.

Want, links en rechts van hals en muil, staat een menschenhand, recht-opwaarts en geheel naar voren geopend, met den duim op den wijsvinger (dus niet met twee opgestoken vingers als bij de normaal-voorstelling).

De handen worden door een halssieraad vereenigd.

Het zuiltje is lang (of hoog) 1.88 M., waarvan een gedeelte, ter lengte van 0.65 M., blijkens de ruwe bekapping, bestemd was om in den grond geplaatst te worden.

N.B. 52. Versierde Lingga. Vereischt, na 51, geene afzonderlijke beschrijving, daar ze daarinne geheel overeenkomt, doch alleen de toelichting, dat de opstaande lokken achter den haarband hier niet opgaan in twee rijen gestileerde krullen, maar in 8 naast elkander geplaatste rechtopgaande, vinger-vormige lokken, de middelste, als langste, rakende aan den tophoek van de neerhangende palmet.

In beide beeldwerken (51 en 52) is boven den neus-wortel en in het midden van de makota het triçoela-ornament geplaatst.

Lang 2 M, waarvan een gedeelte met ruwe bekapping, ter hoogte van 0.70 M., bestemd was om in den grond geplaatst te worden.

53. Bas-relief. Een steenblok, dat aan de voorzijde is bewerkt met een bas-relief, tusschen een boven- en benedenbandje, een dorp, met huizen van verschillende afmetingen, voor het meerendeel open pendåpå's met een bosch-partij in het midden. Verweerd en beschadigd.

Hoog 0.71 M., breed 0.52 M., dik 0.13 M.

54. Bas-relief. Een steenblok, dat aan de voorzijde is bewerkt met een bas-relief, tusschen een boven- en benedenbandje, voorstellende een pendāpā op piramide-vormige neuten, staande dicht aan een rivier, waarvan de oever met kali-stenen beschoeid is.

Op den grond vóór de pendāpā zit een panakawan in silā-houding, met een voorwerp op den schoot (sirih doos?).

Rechts tegen de pendāpā staat een man (of vrouw?) in volle lengte heenblikkende naar de beide sprekers in de pendāpā.

Het gebouwtje is aan alle zijden, behalve aan den rivierkant, omgeven door geboomte.

Hoog 0.71 M., breed 0.52 M., dik 0.13 M.

55. Onbekend beeld. Een zeer verweerd, en zeer beschadigd tweearmig mannebeeld, staande op een ornament, dat weer ligt op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

Behalve de plompe opzet van het beeldje, bevreemdt ook de plooïng van de sarong en het ornament (is het wolk- of watertekening?) waarop de voeten rusten.

De god was eens gedost in groot ornaat. De armen hangen recht neer langs het lichaam, en houden, zoowel in de linker- als rechter hand, een voorwerp, dat ik niet determinieeren kan.

Hoog 0.66 M.

56. Beschreven steen. Een beschreven steen, afkomstig van Balongmasin (distr. Mādjāsari), ovaal afgedekt, staande op eene steenplaat, die, ruw bekapt, 0.28 M., hoog is.

In oud-Javaansche letters (en relief) staat in eene afzonderlijke verdieping te lezen

Çaka 1278 = A. D. 1356.

en daaronder drie en een halve regel schrift (ingekeapt en gedeeltelijk uitgewischt) in schetsmatige, ongelijke en magere oud-Javaansche karakters.

Hierbij moet het volgende worden opgemerkt:

Aan de Javaansche 1 (het duizendtal) gaat een verminkte figuur vooraf, die een aanvangs-rozet kan geweest zijn, terwijl dan voor de sluitings-

rozet geen plaats bleef op het steenvlak. Bij eerste beschouwing heeft de verminkte figuur iets van een oud-Javaansche 4, zoodat men aanvankelijk den indruk krijgt, alsof men vijf cijfertekens te lezen kreeg.

Hoog 0.66 M., breed 0.39 M.

57. Spuier. Een zeer verweerd en zeer beschadigd vrouwebeeld, in de houding „djongkok”, knielend op een ornament, of op eene wolk-voorstelling, en houdende, op de knieën door de handen omvat, een waterkruik met rond gat in het midden, dat in verband staat met de rechthoekig-gehouwen waterleiding, die nog, tot een lengte van 0.30 M. aanwezig is.

Hoog 0.37 M.

58. Beschreven steen (fragmenten). Drie brokken beschreven steen, waarop enige zeer verweerde oud-Javaansche letterteekens, door Dr. Verbeek, onder No. 444 van zijn „Lijst” genoteerd als „een klein stuk van een beschreven steen” — Afkomstig van Geneng-sana.

59. Ganeça. Een hoogst beschadigd en zeer verweerd, vierarmig beeld, zittend met samengevoegde voetzolen (even zichtbaar) op een dubbel lotuskussen (alleen links en rechts nog zichtbaar), met achterstuk en glorie, (die nagenoeg geheel is weggeslagen).

Blijkens de hoofdbelijning was de god eens gedost met makota en hooge haartooi.

Nog zichtbaar is de rechter enkel-band, de pols-band van de linker voorhand en de pols-banden van de beide opstaande achterhanden.

Snuit en voorhanden zijn verdwenen.

De rechter, opstaande achterhand houdt de aksamala; het embleem van de linker achterhand is weggeslagen.

Hoog 0.24 M.

Afkomstig van de desa Kedawang (distrikt Madjåkertä).

60. Mahayogi (fragment). Een hoogst beschadigd en zeer verweerd, tweearmig beeld, nog over van oogen tot knieën; staande; met achterstuk (dat grootendeels verbrijzeld is), en glorie (die nog voor de helft is overgebleven).

Uit halssieraad, buikband, buiksieraden (sjerpen?) pols- en armbanden (de laatsten met geornamenteerde plaat), is te besluiten, dat de god eens was gedost in groot ornaat.

De neerhangende armen houden in de rechter hand een neerhangende aksamala, in de linker hand een kendi, met de (afgebroken) tuit naar voren.

Op de rechter bovenzijde van het achterstuk is gebeiteld de triçoela, waarvan de stok met het achterstuk verdwenen is.

Hoog 0.30 M.

Dit beeldwerk is afkomstig van de desa Wānāsrājā (distr. Mādjākertā).

N.B. 61. Beschreven steen. Een steenblok met voetstuk, uit één stuk, in den vorm van eene vierzijdige piramide, waarvan de vier zijden met flauwe buiging boven samenlopen; aan de vier zijden bebeiteld met zeer verweerd en geschonden oud-Javaansch schrift. Wat voor mij, die van den inhoud dezer vorstelijke praçasti onkundig ben, buitengewoon belangrijk is, is de gravure op een der zijden, die ik vraag te mogen beschouwen als het zegel van den vorst.

De gravure stelt voor eene contour-teekening van twee opstaande voetzolen naast elkaar, overschaduwed door *het zonnescherm, dat niet gesloten kan worden en van lontar-bladen gevlochten is (songsong bawat)*, waarvan de stok tus-schen de voetzolen doorloopt (alles in contour).

Rechts van het dakvormig pajoeng-blad is gegraveerd een zon, links een maan.

Ter zijde van de linker voetzool, staat een kendi met slangetuit, op voetstuk (of is hier een sangka bedoeld?); ter zijde van de linker voetzool is een embleem gegraveerd, dat veel heeft van een Hermes- of Aeskulaapstaf, maar met ééne slang.

Boven pajoeng, zon en maan, staan weer 12 regels zeer verweerd schrift (de regels zich, naar den vorm van den steen, naar boven verkortende).

Hoog 1.20; breed, over het zegel, onder 0.55 M., midden 0.50 M., boven 0.38 M.

Het beeldwerk is afkomstig van de desa Djijoe (distr. Mādjāsari) en werd later vandaar overgebracht naar Mādjādjedjer (distr. Mādjāsari).

Alles is beschadigd en zeer verweerd.

Volgens Dr. Brandes is de steen van 1408 Çaka.

62. Beschreven steen van Bangsri of Mādjādjēdjēr. Een steen, in den vorm van een mahesan, waarvan een gedeelte, ter hoogte van 0.35 M. beschreven is (insnijding) met 7 regels slordig, oud-Javaansch schrift, en een inzet-stuk van 0.44 M.

In het beschreven gedeelte vind ik

of Çaka 1314 = A. D. 1392.

Deze steen stond vroeger in de desa Djijoe; daarna in de desa Bangsri, en maakt thans eveneens deel uit van de archaeologische verzameling van Raden Adipati Ariå Kråmådjåjå Adinagårå.

(Distrik Mådjåkertå),

Desa Djågådajoh (niet Djågådåja).

De *nandi*, door Dr. Verbeek daar indertijd aangetroffen, is verdwenen, maar ik vond er een:

Tampajang. Op het erf van den loerah staat een zoogenaamde watoegenoek van andesiet, hoog 0.73 M., op een zeer smallen voet, breed oplopend, van boven afgeplat, en om het gat, in het midden dier afplatting, een dikken, ronden rand.

Het gat heeft een middellijn van 0.28 M.

De uitholling heeft slechts eene diepte van 0.34 M., terwijl, zooals uit eene verdieping in het midden van den bodem blijkt, eene verdere uitholling voorgenomen, doch niet uitgevoerd is.

Op de afgeplatte bovenzijde kunnen een 15-tal oud-Javaansche letterteekens, en relief, gebeiteld geweest zijn, die thans grootendeels zijn uitgewischt.

(Distrik Mådjåkertå),

Desa Djati-Soember.

Met Ngabehi Adinåtå als reisgenoot, kwam ik aan in de desa Djati-Soember, op een plek, die omgeven is door een muur van metselsteen van 1 M. hoogte, bij eene lengte van 20 M. en eene breedte van 14 M.

Daarin is eene tweede omheining van metselsteen, 5.5 M. op 5 M. die op het zuiden een ingang heeft. Daarin bevindt zich een reusachtige djatiboom, die door de bevolking beschouwd wordt als een bron (van daar de naam Djati-Soember, „djati-boom als bron“.)

Die boom verdeelt zich, op eene hoogte van 2.5 M., in twee stammen, en vormt daar een put, waaruit, maanden lang (wel te verstaan: in den westmoesson) water geput wordt.

Elke maand wordt hier, op djoemahat-legi, een *barikan* gegeven (toempeng sama djadjan pasar, boeboer abang).

Ook bij de jaarlijksche sedekah, in de maand Roewah, wordt een gedeelte van den maaltijd hier geplaatst, doch de eigenlijke slametan wordt gehouden in het huis van den loerah.

De overlevering wil, dat deze boom-bron van oudsher bestaan heeft, en dat een iegelijk, reiziger of zamelaar van bosch-producten, hier geregeld drinkwater vinden kan.

De plaats bleef pekahuelan, doch geen panjadranan of panepen.

Mangoen Amidjâjâ, djoeroekoentji van Trâjâlâ, verhaalde me het volgende:

Nalikå djoemenengipoen Sang Praboe Brâwidjâjå ing kraton Mâdjâ-pahit kagoengan loerah-pañdé (damel dedamel), djedjoeloek Empoe Soepå; wondenten besalinipoen wonten sakidoelipoen djati soember. Poenikå Empoe Soepå jen waktoe jåså dedamel, pameñettipoen tojå sangking lepen (oeroeng-oeroeng), ingkang toekipoen sangking Djaboeng, anjdjok dateng telâgå doe-soen Blendren(?) Ing satengah ing lepen poenikå wonten wittipoen kadjeng djatos.

Empoe Soepå ladjeng damel soemoer ing gowokkipoen kadjeng djatos, dados tinggallannipoen poenikå soemoer kados dening soember.

Senadjan sapoenikå lepennipoen sampoen pedjah, nanging tojânipoen tansah njoember kemawon, pramilå dados ngantos sapoenikå poenikå kadjeng djatos dipoen moemoelé dening tiang ing doesoen ngrikoe, sami wil)oedjengan teđan peken, oetawi sakwontennipoen ing panggenan ngrikoe (*kawastanan barikan*), såhå saben-saben tahoen ngawiloedjengi doesoen nganggé gamelan tledekkan oegi wonten ing panggenan ngrikoe, malah ngantos sapriki tiang-tiang ing padoesoenan ngrikoe kaťah ingkang menggahotå dados pañdé.

(Tijdens Z. M. Brâwidjâjå over het rijk Mâdjâpahit regeerde, had hij een overste over de wapensmeden, genaamd Empoe Soepå, die zijn smederij had ten Zuiden van Djati-Soember.

Wanneer deze Empoe Soepå wapens vervaardigde, kreeg hij zijn water uit de rivier (leiding), die bij Djaboeng ontsprong en rechtstreeks heenvloeide naar den vijver van de desa Blendren.

In het midden van die leiding stond een djati-boom.

In de holte van dien boom maakte Empoe Soepå een putje, dat zich vertoont als een bron —, en niettegenstaande de leiding reeds opgehouden heeft te bestaan, blijft er het water onafgebroken opwellen. Dit is de reden, dat de desa-bewoners daar, tot nu toe, eer bewijzen aan dien djati-boom, en dat ze er (nu en dan) offeren met eetwaren, die op de pasar zijn ingekocht, of die ter plaatse verkrijgbaar zijn (hetgeen genoemd wordt *barikan*) — en telken jare

wordt dan ook daar het reinigings-offer voor de desa gegeven met muziek en dans (dit werd tegengesproken, zie boven) ^{1).}

En tot heden toe zijn in die desa vele mannen, die als kostwinning het bedrijf van smid uitoefenen).

Vandaar trokken we verder, en kwamen aan in

(Distrik Mādjākērta),

(vroeger onder Distr. Mādja-agoeng).

Desa Djati-Pasar.

waar we aantroffen:

Wrингin lawang, de ruïne van een poort van gebakken steen, met een doorgang van West naar Oost, of Oost naar West, waaraan de gewelf-afdekking ontbreekt, en waarvan nog over is het opstaand muurwerk ten Zuiden, tot eene hoogte van 15 M., en ten Noorden tot een hoogte van 7.28 M.

De doorgangs-lengte meet 9.10 M., waarvan, zoowel aan de Oost- als aan de Westzijde, een gedeelte werd afgenoem voor een trap, waarvan het aantal der treden niet meer is na te gaan.

De breedte van den doorgang is 3.47 M.

De binnen-zijden der muren zijn geheel glad.

Het buiten-muurwerk sprong vier maal rechthoekig uit (ten eerste 1.37 M., ten tweede 0.69 M., ten derde 1.57 M., ten vierde 0.89 M.), en gaf een profiel te zien, dat zeer fraai moet geweest zijn, en op vele plaatsen herinnert aan het profiel van den torenbouw van Singāsari.

Op den Zuidkant dus, boven eene hoogte van 7.28 M., is nog een vooruitspringende nis, waarboven de banaspati, (wanneer die ooit mocht hebben bestaan), is weggevallen.

Overigens is alleen nog aan den Oostkant eenig ornament te ontdekken, terwijl op het soubassement enige casementen zijn uitgespaard, waarop bas-reliefs kunnen hebben bestaan.

Uit het midden van het opstaande muurwerk aan den Zuidkant, springt een muurwerk uit, waarvan een hoogte rest van 2.75 M., en dat van onder dik was 2 M.

1). *Barikan* is de gezamenlijke maaltijd, waarvan de gerechten *terplichte* bijdragen zijn, door het desa hoofd opgelegd; bij *slamelan* bestaan de gerechten uit *vrjwillige* bijdragen. Mededeeling van R. A. Aria Kramadjaja Adinagara.

Mangoen Atmådjå verhaalde me het volgende:

(Gapoerå Wringin-lawang). Ing aloen-aloen kraton Mådjäpahit, nalikå djoemenengipoen Sang Praboe Bråwidjåjå pamekas, ing pinggir ing aloen-aloen montjå sekawan dipoen soekani gapoerå minongkå kori malebettipoen dateng aloen-aloen, såhå kasoekanan paseban kanggé pasanggrahannipoen pårå priantoen Mådjäpahit, ingkang soemedjå sowan Sang Praboe.

Wondenten adeggipoen gapoerå wahoe ingkang wetan ing doesoen Sedati, kidoel ing doesoen Goemitir, kilen ing doesoen Trawoelan, nanging sapoenikå sampoen boten wonten, kantoen ingkang ler, inggih poenikå kaprenah ing doesoen Djati-pasar.

Ing sangadjeng ing gapoerå poenikå wonten wringinnipoen djedjer kalih; pramilå poenikå dadås kawastanan Gapoerå Wringin-lawang, enz.

(Onder de regeering van den laatsten Bråwidjåjå werd aan de vier dichtst bij omgelegen desa's een poort geschenken, als toegang tot de aloen-aloen van Mådjäpahit, die opgingen ter audientie bij Zijne Majesteit.

Van die poorten nu zijn de Oostelijke van de desa Sedati, de Zuidelijke van de desa Goemtitir, de Westelijke van de desa Trawoelan reeds verdwenen,— alleen de Noordelijke, die van de desa Djati-pasar, bleef over.

Voor deze poort stonden twee Waringin-boomen naast elkaar en van daar kreeg deze poort den naam van Wringin-lawang).

Raffles was de eerste, die zijn bezoek aan Wringin-lawang publiceerde, al levert hij dan ook niets anders dan een vignet op pag. 134 van zijn Java, II, 1817, met onderschrift: „Remains of a Gateway at Majapahit called Gapura Jati Paser”.

Wardenaar spreekt van een „do poort (d.i. van gebakkene steenen”); Grootendeels vervallen, bij de Inlanders aldaar genoemd Gapoera Jati Pasaar, „te zien in de tekening No. 4” „Teekening in inkt van Djati Pasar of Wringin-lawang, met een dubbel bijschrift, één in inkt en één in potlood”.

Het inkt-bijschrift, dat voor ons onderwerp voldoet, luidt: „Gapoera of Poort te Jatje Pasaar in het bosch van Madjapahit: Leggende ten N. O. van de Segarran. De opening strekt Oost en West, men zegt als dat dit de poort is geweest van den dalem van den Pepatty Gadja moddo. Opgebroken den 7^e October 1815 op order van den Luit. Gouverneur T. S. Raffles door Wardenaar” (Aantekening van Dr. Verbeek, in Tijdschrift XXXIII, 1889).

Twee-en-dertig jaar na Raffles, tijgt Dr. v. Hoevell naar dit monument, en vindt er, blijkens zijn „Reis, I, 1849, p. 174—175” bij eersten aanblik een ongevormde steenmassa, „eenige tientallen voeten hoog; maar spoedig ontdekt men in dien chaos de overblijfselen van een poort, bestaande in twee zij-

muren, waarvan de eene nu (1849) nog 48 en de andere 21 voeten hoog is

„Ik geef er u eene door den heer Wardenaar, gepensioneerd ambtenaar te Soerabaja vervaardigde teekening van met het onderschrift „Tjandi Pasar”, zoaals de tegenwoordige Javanen dit gedenkteeken noemen.”

Overigens, vindt hij, gladde muren, 2 voet dik en 12 voet van elkander verwijderd; aan de buitenkant nog zichtbaar breed uitstekend lijstwerk, en op eene plaats sporen van een nis. Het nederstorten van eene der spitsen zou het binnenste der poort tot eene hoogte van 10 voet met puin hebben opgevuld.

Fondamenten en onderste lagen van trachiet, overigens van gebakken steen.

Daarna zijn we verder getrokken en bezochten

(D i s t r i k t M å d j å k e r t å),

(Vroeger onder het distrikt M å d j å -agoeng).

Desa Trawoelan.

Graf van Poetri Tjempå, waar we, op eene ommuurde begraafplaats, die op elke zijde een gapoerå heeft, in een der afzonderlijk-ommuurde vakken, aantroffen (altijd volgens het zeggen van den djoeroekoentji) het graf van poetri Tjempå. Het is een graf, opgehoogd tot eene hoogte van 1.04 M., bij eene afmeting van 3.60 M. lengte op 3.27 M. breedte, omzet met eenvoudige metselstenen.

Aan het voeten-einde, ten Zuiden, staat een accolade-vormig afgedekte steen, die op het boveneinde, binnen een rechthoekig plaatje, dat over de breedte in tweeën gedeeld is, in relief-figuren, het jaartal draagt:

1370 Çaka == A. D. 1448.

Wat daaronder staat, is niet meer te onderscheiden. Een meter beneden het voeten-einde wordt het graf aangewezen van de *emban* der prinses.

[Van de „Segaran” is alleen hier en daar een stuk van de beschoeiing overgebleven; overigens zonder water; geheel toegegroeid en thans gebezigt als weideveld].

Een heel eind wegs daarvandaan, op eene afzonderlijke begraafplaats, wordt ons aangewezen het graf van een Bråwidjåjå, waaraan niets bijzonders gezien werd, doch waarbij, evenals bij het graf van Poetri Tjempå, enige gelooviggen werden aangetroffen, die er haar zegen (hier: *idin*) kwamen afsmeeken.

Bij die begraafplaats, was ook een plek, waar de vader van den djoeroekoentji, Sahid, was bijgezet, en waarop, als mahesans, waren geplaatst 2 lingga's.

Sedjatossipoen ingkang soemaré wonten ing doesoen Trawoelan, poenikå sanes poetri Tjempå, inggih poenikå patilassannipoen Praboe Bråwidjåjå V.

Menggah pesarejannipoen Sang Praboe Bråwidjåjå V, ingkang sabestoe ing koeboer pandjang kapernah ler-wetannipoen Poetri Tjempå oegi kalebet ing doesoen Trawoelan.

Pramilå Sang Praboe Bråwidjåjå ngangé jåså patilassan, namoeng kanggé njelamoer sampoen ngantos kawoeningan dateng tiang-tiang jen Sang Praboe sampoen malebet dateng agami Islam, awit langkoeng sangking mérang djallaran teloek dateng ingkang poetrå Soeltan Demak; saoepami boten katanemmå (kasarekaken) tjårå tiang agami Islam längkoeng adjrih mopo mitoeroet prentah ing Nabi agami Islam; ladjeng nalikå bađé sedå meling dateng abdi-abdi sedåjå: besoek jen akoe woes pinoenđoet dening pangeran, lajon koe sareknå ing deså Trawoelan, lan djenengnå koeboer pandjang, serta gaweknå patilassan, wartaknå jen patilassan ikoe pesarejanné Sang prameswari Poetri Tjempå.

(Eigenlijk is degene, die in de desa Trawoelan is bijgezet, niet de prinses van Tjempå — het is een patilassan van Z. M. Bråwidjåjå V.

Het graf van dezen Bråwidjåjå V bevindt zich werkelijk ten Oosten van het zoogenaamde graf van de prinses van Tjempå, ook in de desa Trawoelan.

Dat Z. M. een gedenk-graf liet oprichten, geschiedde alleen om te vermommen, wat hij geheim wenschte te houden, en wel om den menschen niet te laten weten, dat hun vorst tot het Islamitisch geloof was toegetreden, omdat de vorst diep beschaamd was, dat hij zich onderworpen had aan zijn zoon den Sultan van Demak. En om niet begraven te worden als een Islamiet, daarvoor was hij te angstig, omdat hij daarmee in verzet kwam met de bevelen van den profeet van den Islam, en daarom gaf hij, toen hij zijn einde voelde naderen, aan zijne onderdanen de volgende opdracht:

Wanneer ik door den Heer zal opgeëischt zijn, zet dan mijn lijk bij in de desa Trawoelan, en leg een lang graf aan; laat een patilassan maken, en laat dan (veral) weten, dat die patilassan het graf is van de vorstelijke gemalin Poetri Tjempå.)

Vandaar trokken we verder en kwamen aan de plek, genaamd:

Trawoelan Menak Djingga, waar we vonden een heuvel van steenen, met aarde overdekt. Dien heuvel bestijgende, langs 10 treden van een voormalige trap, vonden we het beeld, dat door de inlanders Menak Djingga genoemd

wordt, maar waaraan (wanneer de vleugels niet aanwezig waren) in het Hindoesch pantheon een plaats zou aan te wijzen zijn als Båtårå Yámå.

Men oordeele zelf:

Een tweearmig beeld, hoog 1.41 M., dat geknield schijnt, doch, bij nadere beschouwing, zwevend blijkt.

Het hoofd is een dåñåwå-kop met hoofdhaar, dat, achter de makota, in krul-vlechten opgaat en neerstroomt;

Uitpuilende oogen, grijnzenden mond met slagtanden (zeer verminkt); gedost in vorstelijk ornaat; fraaie oorhangers, halsband, borstplaat, borstband, rijke sjerpbond met plooien en hangers, alles met edelgesteenten bezet.

Daarover kronkelt van den linker schouder, waar kop en staart zijn samengewonden, een dik slange-lichaam neer als oepawita.

Verder rijke armbanden met het driehoekig sieraad en dubbele polsbanden.

De tepels zijn bezet met rozetten, evenals de tepels van Yama en Mahadewa.

De rechter hand houdt een kort zwaard; de linker iets als de geplooide slip van een staatsie-kleed (of als een tampar?).

Aan het benedeneinde, waar de beenen schuil gaan, zijn twee rijke ornamenten in hoog relief, op het achterstuk gebeiteld.

Dit geweldig beeldwerk werd eens, blijkens den sluitsteen; aan de achterzijde van onder, in een tempelmuurwerk ingezet.

Dit beeldwerk is geplaatst op een aantal zerken, die aan de voorzijde bebeiteld zijn met blad-, krul- en ander ornament, met brokstukken van het menschebeeld.

Vrouwebeeld. Verder een gevleugeld vrouwebeeld, zwevend als het andere; in groot ornaat; eens rijk gebeeldhouwd, doch thans geen stof meer leverend voor nadere beschrijving; eveneens geplaatst op zerken, die met ornament overladen zijn.

De vereering van dit beeldwerk bleek uit de daarop gesmeerde boreh.

Wat nu Mangoen Amidjåjå me over Menak Djinggå te vertellen had, kan door een iegelijk, die niet geheel vreemdeling is in de wajang-kroetjil, reeds worden voorzien.

Retjå Menak Djinggå poenikå ingkang kadamel sangking selå, inggil-lipoen $1\frac{1}{2}$ mèter agengipoen saprangkoel, astanipoen ingkang tengen njepeng gådå, ingkang kiwå njangking koenjtjanipoen dodot.

Ing djamannipoen Sang Praboe Bråwidjåjå kaping IV kagoengan poetra poetri satoenggal ingkang misoewoer endah ing warni ngantos kawartos ing

montjānagari, nami poetri ajoe Kentjānā-woengoe. Sasoeroetting Sang Praboe Brāwidjājā IV, ingkang goemantos ratoe inggih poenikā Sang poetri ajoe, djedjoelook Poetri Kentjānā Woengoe.

Ing waktoe poenikā talatah tanah djawi wetan oegi wonten karaton ageng satoenggil, kitanipoen ing Blambangan. Menggah ingkang djoemeneng nātā Sang Praboe Menak Djinggå, misoewoer ing kadigdajanipoen, nanging woedjoedipoen ing ngatas ing ratoe awon warninipoen, dedeg tjebol kepalang bañoek noenoeng mawi tjiri pinjtjang.

Pramilā Sang Praboe Menak Djinggå digdājā, awit kagoengan limpoeng tosan djené, boten wonten barang ingkang boten toemāmā dateng poenikā limpoengipoen.

Sang Praboe Menak Djinggå, senadjan Sang Praboe piambak, ingkang sampoen misoewoer kadigdajanipoen, jen kågådå dening limpoeng tosan djené poenikā, inggih nemahi sedå.

Sareng Sang Praboe Menak Djinggå mireng pawartos ing endah ing Sang poetri Kentjānā Woengoe ing Mådjäpahit, ladjeng tindak piambak ang-lamar dateng Mådjäpahit; sang prameswari toewin pårå kelangenannipoen inggih kabektå sedåjå, nanging Sang poetri-ajoe Kentjānā Woengoe nampik panglamarripoen Praboe Menak Djinggå, temahan dadosaken perangan; prå poenggåwå ing Mådjäpahit sami toempes, boten wonten ingkang saged mengsaah klajan Sang Praboe Menak Djinggå; woesananipoen ladjeng mesanggrah ing doesoen Trawoelan, sawetannipoen segaran kelangenannipoen.

Ing waktoe poenikā ladjeng Sang poetri Kentjānā Woengoe manggih akal mrih koendoeripoen Sang Praboe Menak Djinggå dateng Blambangan, ladjeng kaboodjoek menggah ingkang dados kersannipoen Sang Praboe inggih dipoen leksannanni, nanging langkoeng roemihin soepados koendøer dateng Blambangan, binjdjing (sic) ngarak sangking Blambangan kemawon.

Sang Praboe Menak Djinggå inggih ladjeng koendoer.

Sakoendoeripoen Sang Praboe Menak Djinggå, Sang poetri Kentjānā Woengoe angoetoes dateng goengning poerbongkårå andamel retjå gambarri-poen Sang Praboe Menak Djinggå, Sang prameswari toewin pårå kelangenannipoen ingkang peparap (sic) Sang poetri Pahitå lan Poejengan; sasampoenipoen poenikå retjå dados teroes kasèlèh ing wetanning segaran, minongkå penget; toewin ing waktoe poenikå Sang poetri ngoepados mintå sårjå sinten-sinten ingkang saget (sic) amedjahi Sang Praboe Menak Djinggå badé ageng gandjarannipoen, jen sampoen angsal mintå sråjå saderengipoen bidal dateng Blambangan dipoen woeningakaken retjå gambarripoen Sang Praboe Menak Djinggå, soepados sampoen ngantos kalintoe.

(Dit beeld van Menak Djinggå, dat, van steen gemaakt $1\frac{1}{2}$ meter hoog en een omvademing dik is, houdt in de rechter hand een knots, in de linker een slip van zijn staatsiekleed.

Bråwidjå IV had eene dochter, die zoo beroemd was om hare schoonheid dat de mare daarvan tot in de naburige rijken doordrong.

Ze heette Poetri-ajoe Kentjåna Woengoe.

Nadat Bråwidjå IV het tijdelijke gezegend had, volgde zij hem als koningin op.

Te dien tijde behoorde tot de onderhoorigheden van Java in het Oosten ook een rijk met hoofdplaats Blambangan en met Z. M. Menak Djinggå tot vorst.

Deze was allerwege beroemd om zijn overwinningen wijd en zijd doch, wat zijn voorkomen betreft, kon hij worden gerekend, tot de leelijke vorsten: de statuur van een dwerg met voorover hangend voorhoofd, en bovendien was hij mank.

Hij was onoverwinnelijk, omdat hij een werpspies had van geel ijzer ¹⁾: er was niets waardoor de spies van Menak Djinggå niet heendrong, en ondanks, dat hij zelf Praboe was, ondanks zijn vermaardheid om zijn aloverwinnende gave, zou het ook voor hem den dood ten gevolge hebben, wanneer hij door die geel-ijzeren limpoeng getroffen werd.

Zoodra Menak Djinggå de mare vernam van de schoonheid van H. M. Kentjåna Woengoe, ging hij zelf met alle zijne gemalinnen en bijwijven naar Mådjåpahit, om haar ten huwelijjk te vragen.

Maar Poetri-ajoe Kentjåna Woengoe wees zijn aanzoek af.

Dat had een oorlog ten gevolge, waarin de poenggawa's van Mådjåpahit verdeeld werden. Er was niemand, die tegen Menak Djinggå was opgewassen.

Ten slotte vestigde Menak Djinggå zich tijdelijk in de desa Trawoelan, ten Oosten van een vijver, die zijn lustplaats was.

Toen vond Poetri Kentjåna Woengoe een list uit, om Menak Djinggå naar Blambangan te doen terugkeeren. Ze wist hem door bedriegelijke woorden te bepraten en in den waan te brengen, dat hij verkrijgen zou wat hij begeerde, wanneer hij maar eerst naar Blambangan terugkeerde, en dan van daar uit zijn bruidegoms-optocht hield, naar het verblijf van zijn bruid.

1). Raden Adipati Aria Kramadjaja Adinagara stelde me in de gelegenheid, om van den ouden heer Wirasari te vernemen, wat deze mede te deelen had over dat *geel ijzer*.

De ijzersoorten zijn n.l. de volgende:

1. Wesi poelasani, zwart ijzer, dat het vermogen bezit, om geluk aan te brengen.

2. Wesi koening, geel-ijzer, dat het vermogen bezit, om de werking der vergiften te niet te doen.

3. Wesi bliotoeng, witachtig ijzer, goed voor krissen en lansen, die *mandi* zijn.

4. Wesi karang-kidjang, dol ijzer (*koesi*), dat iemand streng (*kereng*) maakt.

5. Wesi sembodja, donkergrøen ijzer, goed, zoowel voor ambtenaren als gogols: het maakt iemand gelukkig, verdraagzaam (*sabar*).

En werkelijk keerde Menak Djinggå dan ook huiswaarts. En toen hij vertrokken was, zond H. M. Kentjnå Woengoe personen naar alle kunstschilders *) om afbeeldingen te laten vervaardigen van Menak Djinggå, zijne gemalinnen en zijne bijwiven, genaamd Pahitå en Poejengan.

Toen die afbeeldingen gemaakt waren, werden ze geplaatst ten Oosten van den vijver, om te dienen tot eene waarschuwendhe herinnering.

En tegelijk zocht de prinses naar een helper, (met de belofte), dat wie er ook mocht zijn, die in staat was, om Menak Djinggå uit den weg te ruimen, hij rijkelijk zou worden beloond.

En, alvorens deze naar Blambangan vertrok, liet men hem kennis maken met de afbeelding van Menak Djinggå, opdat hij zich niet zou vergissen (in den persoon, dien hij van kant te maken had).

Nu volge wat door vroegere schrijvers over de Vorstin van Tjempå gezegd werd:

Het eerst handelt hierover Raffles, die in zijn History II, 1817, pag. 55 aanteekent: „near the tank (bedoeld wordt de „segara” van Poetri Tjempå) was the figure represented in one of the plates (n.l. No. 5 tegenover pag. 44) partly human and partly of the form of a bird and a distorted figure, which the Javans called Menak Jingga”.

Na Raffles werd de plaats bezocht door van Hoevell (1849), die het beeld beschrijft en er de legende aan toevoegt (Reis 1849, I, 117).

In datzelfde jaar (1849) ontvingen we inlichting van Rigg (waarmee de kennismaking, wat Malang betreft, hoogst aangenaam was) in het Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia, III, 1849, pag. 80: „From the north-east corner of the tank proceeding a few hundred yards, we were taken to where some statuary and the traces of a temple are found in the jungle.

6. Wesi noer, blauw-zwart ijzer (*tjemeng gagak*, zegt Wirasari) dat aan een ambtenaar succes in zijn ambt verzekert.

7. Wesi sami, donkerbruin ijzer, gebezigt voor vrouwekrissen (*tjoendrik*).

No. 1 mag niet gebruikt worden voor wapens; alle andere ijzersoorten zijn daaraan ongeschikt, en worden ambles (*verduinen*), wanneer ze daarmee in aanraking komen.

De Adipati voegt er aan toe, dat de nagel van Sarpa-kanaka van wesi-koening was. Deze werd haar door Hanoman uitgerukt, omdat dit de enige verwonding was, die haar dood kon tenegevolge hebben (zie lakon *Rama tambak*).

Verder, dat nu nog algemeen onder de Javanen geloofd wordt, dat het likken aan dit ijzer den brandend-bijtenden smaak van de sirih-kalk, bij het sirih-kauwen, wegneemt.

*) Over „poerbongkara” deelt de Adipati me mee, dat hij er niet op tegen heeft, dat ik dat woord door kunstschilder of beeldhouwer vertaal. — maar dat het eigenlijk een persoons-naam is, den naam van den onovertroffen toekang soengging (kunstschilder), die ook de leermeester van de Chinezen was.

„On a small mound of what may be the rubbish of ruins, is seen, set on end, a rude and much decayed statue in stone, called „Menak Jenggo”; it is the figure of a warder or doorkeeper, with a dagger in the hand; the nose and adjoining parts of the face have been knocked off, feathers are represented in the stone as sticking out from behind the body, the hair is combed back and hangs in curls”.

Belangrijk is ook de aanteekening van Wardenaar (1815) die aan Rigg had behooren vooraf te gaan, doch die eerst in 1889 door Dr. Verbeek gepubliceerd werd in het Tijdschrift van het Bat. Gen. XXIII: „(Een vrouwe-) en een mansbeeld mede van steen gehouwen — genaamd Menack Jiengo — het staat op een grootere aanhoogte dan het voriege beeld”.

„Brokkens of gedeeltens van zwarte steenen, waarop Figuren of Bloemwerken zijn uitgehouwen — als die welke tot een gebouw behorende — bevinden zich hier in menigte”.

„Ongetwijfeld bestaat de geheele aanhoogte uit soortgelijke steenen, welke is die van een ingestorte Tempel en door het uitgraaven van Gem. aanhoogte men gewis nog de fondamenten of wel nog de voetstukken van het gebouw zelve zoude kunnen ontdekken; voorts is het omringd geweest van eene gragt met gebakkene steenen beschoeid, waarvan een gedeelte nog te zien is”.

Over dien vijver spreekt ook Raffles II, 1854 „A village adjacent is Trawoelan, or Trang Wulan (the light of the moon): here we found the tomb of putri Champa”.

„Proceeding through three regular squares, each enclosed with wall, and in each of which were erected several pendopos or sheds, we came to the interior on ascending a few steps”.

„On the right side of this enclosure and elevated a few feet was the tomb of the princess and the nurse; the tomb being in the Mahometan style and having upon it, in ancient Javanese characters, the date 1320 perfectly distinct and in relief”.

Door van Hoevell wordt het verhaal van Raffles gecopieerd en dus ook het foutieve jaartal 1320, en het is weer een Engelschman (Rigg, in het 5e deel van het Journal of the Indian Archipelago), die met de vóór-wetenschap van wat Raffles berichtte, de plaats gaat bezoeken, en eene tekening levert van de relief-inscriptie, die bij daar aantreft.

„For the sake of illustration and comparison, I will add a few more of these ancient dates, and in the first place the one I copied, during this trip from the grave of the putri Champa at Majapahit (volgt een tekening van de inscriptie)”.

„The date is also cut in relief on a not very compact trachyte tombstone, which stands over the feet of the prinsess”.

„There are also two or three lines of writing in ancient characters (men leze: één regel; — de pasangans zullen door Rigg voor een afzonderlijken regel zijn aangezien) now very much worn away and almost illegible” (zoals nog bleek, bij mijn bezoek).

„Raffles gives this date is 1320, but here he is clearly mistaken, the second figure is evidently a 2 as appears also from one of the plates in his own work on Java”.

Over dat 1320 teekent Dr. Brandes, in de Notulen XXIV, 1886 pag. 42 aan:

„Door het vinden van een in het Museum hier aanwezig afgedrukt vel, dat vermoedelijk dagteekent uit den tijd van Raffles, en blijkbaar voor uitgave gereed was, doch nooit uitgegeven is, evenals nog eenige andere zich daar eveneens bevindende onuitgegeven vellen, ben ik verder in de gelegenheid eene verbeterde lezing te geven van het jaartal op het zoogenaamde graf van Ratoe poetri Tjempå, dat men te Trawoelan vindt, welk jaartal door Raffles opgegeven wordt als te zijn 1320 Çaka”.

„Hoewel ik vermoeden moet, dat op ééne na het laatste cijfer niet volkommen aan het oorspronkelijke beantwoordt, maar iets meer gebogen had moeten zijn dan op het afgedrukte blad het geval is, aarzel ik toch niet, dat jaartal, in stede van 1320, waar het in ieder geval niets van heeft, te lezen 1370, d. i. A. D. 1448, wat in verband met andere historische gegevens veel waarschijnlijker is”.

En die andere historische gegevens hadden er Prof. Veth reeds toe gebracht, dat jaartal 1320 onbestaanbaar te achten, en als zoodanig aan te toonen:

„Raffles zegt, dat het monument in relief het duidelijk te lezen getal 1320 draagt”.

„Indien hier werkelijk de vorstin van Tjampa begraven ligt, en indien men zich op de lezing van het jaarcijfer (overeenkomende met 1398 onzer tijdsrekening) verlaten kan, zou ons hier een gewichtig steunpunt voor de chronologie der geschiedenis van Mâdjâpahit's val geboden worden” enz.

Maar Prof. Veth vertrouwt de zaak niet, en zegt:

„De tweede apostel is Raden Rachmat, meer bekend onder den naam van Soenan Ngampel”.

„Zijne geschiedenis is saamgeweven met die van Ratoe poetri Tjampa, over wier vermeend graf hierboven gesproken is; maar indien zijn dood te recht in het Javaansche jaar 1389 (1467 n. C.) gesteld wordt, kan het jaartal

1320 (1398 n. C.) dat zoo men meent op het graf van die vorstin gelezen wordt, onmogelijk juist zijn".

„Ook in verband met het goed gewaarborgde sterfjaar van Malik Ibrahim, doet zich dat jaartal onwaarschijnlijk voor".

„Indien wij ook aannemen, dat Raden Rachmat nog bij het leven van Malik Ibrahim op Java kwam, kan zijne komst, wanneer aan de Javaansche verhalen te zynnen opzichte eenige juiste herinnering ten grondslag strekt, toch bezwaarlijk een 30 of 40 jaren vóór Ibrahims dood hebben plaats gehad, zooals dat jaartal 1320 vereischen zou".

„In dat alles zie ik intusschen slechts het bewijs, dat men zich in geen enkel opzicht, ook wat de tijdsorde der gebeurtenissen betreft, op de Javaansche legenden verlaten kan".

— En eenige bladzijden verder komt de hoogleeraar nogmaals op deze kwestie terug:

„Ik behoeft niet nogmaals te herinneren, dat het cijfer 1320 der Javaansche aera op het vermeende graf der vorstin van Tjampa volstrekt onbestaanbaar is".

„De vorstin moge zeer kort na de verstooting der Chineesche goendik gestorven zijn, toch kan Angka Widjaja, wiens zoon, de stadhouders van Palembang, reeds tot een krachtig man was opgegroeid, bij haren dood niet veel minder dan 40 jaren zijn geweest, zoodat hij in 1468 den ouderdom van omstreeks 110 jaren moet bereikt hebben, terwijl Raden Patah zelf dan niet veel jonger dan 70 jaren kan geweest zijn".

„Klaarblíjkelyk moet een van drieën waar zijn: het bedoelde graf is niet het graf der prinses van Tjampa, of het jaartal is niet goed gelezen, of het gansche verhaal van Mādjāpahit's val is een fabel".

En nu vraagt Dr. Verbeek het woord in de Notulen van 1887.

„De steen van Trawoelan, afdeeling Djombang" thans afdeeling Mādjākertå — „op het zoogenaamde graf van Ratoe poetri Tjampa heeft niet het jaartal 1320, zooals Raffles opgeeft" — en, zou Dr. Verbeek er hebben kunnen bijvoegen: evenmin 1270, zooals Rigg opgeeft) maar 1370 Çaka; het derde cijfer is zeer duidelijk en volstrekt niet twijfelachtig".

Het jaar daarop werd door Dr. Verbeek een afdruk aangeboden van 1370 Çaka, en laat hij ons in Tijdschrift XXXIII, 1890, kennis maken met hetgeen door Wardenaar over het graf gezegd is: „Het groote graf. Hierin zijn verscheijde graven. De voornaamste is van Ratoe Tjempo naar het voorgeven van den inlander een prins van Sabrang of overval — en gemallin van een der laatste vorsten van Madjapahit — de strekking van dit

graf is Zuijd en Noord — als alle graaven van Mahometanen. Waarom men veronderstelde, dat die godsdienst ten teide der laatste vorsten van Madjapahit reeds bekend is”.

—Over het ter plaatse behoorende beeld Djákà Dolok ware aan te stippen, dat het door den Regent omtrent de herkomst van dit beeld betoogde (Not. X, 1872, p. 142) bevestigd wordt door eene aantekening in Wardenaars papieren, die dit beeld in 1815 nog in de omstreken van Trawoelan aantrof.

—In 1900 werd in de desa Trawoelan een grafsteen aangetroffen met opschrift, dat door Dr. Brandes wordt gelezen als volgt: pengadegning boddhi i Çaka 1203, d. i.: de boddhi (bodhi, waringin) boom werd opgericht (geplant) in Çaka 1203 = 1281 A. D. (Notulen Augustus 1900, p. 9.)

Daarna zijn we aangekomen op de plek, genaamd:

Koeboeran-panggoeng (eveneens behoorende tot de desa Trawoelan).

Waar ik een graf aantrof in een slecht onderhouden tjoengkoeb, overschaduwed door Kedogå-boomen, op een heueltje, dat met puin en bakstenen overdekt was, te bereiken langs een trap van mādjāpahit-stenen. De bevolking denkt in dat graf de overblijfselen van Pangeran Penåwå, zoon van Sultan Padjang.

[Aan den voet van den heuvel staan een paar onthooofde dānåwå's, die thans nagenoeg geheel onherkenbaar, misschien voorheen hebben dienst gedaan als dwäråpålå van een tjandj].

Nalikå djoemenengipoen Nata Poetri Kentjana Woengoe jåså dalem pasanggrahannipoen pårå tamoe mawi dipoen soekani panggoeng.

Sareng poetranipoen Soeltan Padjang djedjoelock Pëngeran Benåwå lolos sangking negari Padjang ladjeng troes dateng Mådjäpahit inggih mesanggrah ing dalem panggoeng wahoe, anggennipoen wonten ing ngrikoe lami sanget, boten wonten tamoe ingkang mesanggrah ingkang langkoeng lami sangking Pëngeran Benåwå.

Woesånå koendocripoen sangking Mådjäpahit ladjeng jåså petilassan pesarejan, dipoen wastani koeboer panggoeng.

(Onder de regering van Koningin Kentjana Woengoe werd een logeergebouw opgericht voor de gasten van H. M., en hun werd daarbij geschonken een verhoogd paviljoen (panggoeng).

Toen de zoon van den Sultan van Padjang, genaamd Pangeran Benåwå, heimelijk het paleis van Padjang was ontvlucht, begaf hij zich rechtstreeks naar Mådjäpahit, en logeerde daar in de panggoeng.

Zijn verblijf aldaar duurde bijzonder lang; geen gast die er langer logeerde dan Pangeran Benawā.

Toen hij dan ook eindelijk Mādjāpahit verliet, liet hij een herinneringsgraf bouwen, dat koeboer-pangoeng genoemd werd).

Tot de desa Trawoelan behoort eveneens het steentje, dat daar uit de sawah werd opgegraven, en door den Adipati aan mij geschenken werd (door mij aangeboden aan het Museum van het Bataviaasch Genootschap).

Beschreven steen. Een kalksteen in den vorm van een gewonen metselsteen, metende 0.195 M lang, 0.085 M breed en 0.06 M dik.

Op de voorzijde (wanneer het eens boven een tempelpoort was ingezet) is een vierkant, glad relief-bandje gebeiteld, en daarin de vier relief-cijfers:

(de karakters zijn 0.03 tot 0.04 M. hoog)
Caka 1325 = A. D. 1403.

Vóór we de reis voortzetten, is het voor eene korrekte boekhouding raadzaam hier aantekening te houden van 3 oudheden, waarvan zelfs de herinnering bij de bevolking is uitgewischt, en waarvan ons, reeds bij het voorbijgaan van aarden heuveltjes, op navrage, geantwoord werd: boten wonnen.

a. Tjandi Gentong

(Distrik Mādjākertā)

(voorheen distr. Mādjā-agoeng afd. Djombang)

Deze tempel, die, volgens Dr. Verbeek, reeds in Wardenaars tijd geheel vervallen was, is thans verdwenen.

b. Tjandi Gedong

(Distrik Mādjākertā)

(vroeger distr. Mādjā-agoeng) zie boven.

Waarvan in 1815 door Wardenaar eene tekening vervaardigd werd, volgens aantekening van Dr. Verbeek, en ook door laatstgenoemde in 1889 op het terrein niets meer bespeurd werd.

c. Tjandi Tengah
(Distrik Mådjåkertå)
(voorheen distr. Mådjå-agoeng (Djombang))

Een tempel, die, volgens eene aantekening van Dr. Verbeek, reeds in 1815 geheel ingestort aangetroffen werd door Wardenaar. Thans (1907) geen spoor meer aanwezig.

De reis voortzettende kwamen we aan de plek, genaamd:

Doekoe Båtå-paloeng
(niet Botok-paloeng)
(Distrik Mådjåkertå)
(voorheen distrik Mådjå-agoeng)

waar we onder een waringin-boom aantroffen:

Een tonvormig steenblok, door de bevolking genaamd Båtå-paloeng „steen in den vorm van den visch paloeng“. De oogen zijn werkelijk realistisch geschilderd met oogbal, oogleden en traanklieren, welche laatsten naar beneden gericht zijn.

Verder is aan linker- en rechterkant deinsnijding van een bek, terwijl het vóór-gedeelte daarvan is weggevallen.

De steen, rechtop gedacht, heeft de hoogte van 1 M, en een omvang, voor zooverre zichtbaar, van 2.40 M.

Mangoen Amidjåjå vertelt er van:

Båtå-paloeng poenikå woedjoedipoen selå tjemeng kagambar (retjå) kados dening sirah ing oelam paloeng (koetoeck ageng), nanging awakkipoen sampoen boten wonten.

Katjrios ing nalikå djoemenengipoen Sang Praboe Bråwidjåjå ing Mådjåpahit, satoenggal ing wakoe pårå priantoen sami daharran; satengah ing daharran ladjeng wonten mengsaq dateng sangking Demak, ladjeng oelam paloeng sampoen kadahar kantoen sirahipoen kemawon; — sanalikå kasabdå dados selå ngantos sapoenikå.

(Men verhaalt dan, dat de ambtenaren van Mådjåpahit eens gezamenlijk maaltijd hielden, en dat ze onder het eten, werden overvallen door de vijanden uit Demak; en dat van de paloeng alles was opgegeten behalve de kop, — en nu zegt men, dat die kop in steen veranderde, tot nu toe).

Tjandi Brahoe.(niet **Brawoe** of **Awoe**).**District Mådjåkertå.**(vroeger onder distr. **Mådjå-agoeng**).**(Desa Moeteran).**

Met den patih van Mådjåkertå als reisgenoot, kwam ik aan *op het gebied van desa Moeteran*, en, op een afstand van ongeveer 200 meter van de zuidzijde daarvan, en omgeven door sawahs en tegalans, kwamen we aan een heuveltje, ongeveer 12 M. hoog.

Op den top daarvan staat een deerlijk vervallen en gehavend bouw-werk van Mådjåpahit-stenen, dat aan den voet een kruis vertoont en verder als vierzijdige piramide opgaat.

Aan de oostzijde is nog eenig lijstwerk zichtbaar, dat met sirih-kalk overdekt werd.

Een uitspringend gedeelte aan de Oostzijde als uitstekende uit den heuvel, doet de onderstelling geboren worden, dat wat we zien eenvoudig de schacht is van het gebouw en dat de voet van den tempel in den heuvel verscholen is.

De tempel staat op het Westen,— de geheele westelijke muur, van onder tot aan den top, is weggevallen.

Den heuvel beklimmende, komen we in een tempelkamer, waarvan dus de voorzijde verdwenen is, en waarvan het oostelijk, noordelijk en zuidelijk muurwerk met gewelf nog aanwezig zijn.

Dat muurwerk is glad en gaat op tot eene hoogte van 4.5 M., en daarop verheft zich op de 3 zijden een vierkant piramidaal gewelf, dat hoog is 6.4 M. en door een platten steen (?) wordt afgedekt.

De tempelkamer meet 4.2 M. in het vierkant.

De fundatie-stenen, (baksteen) die zich aan drie zijden in den vloer vertoonden, doen gelooven, dat er aan die drie zijden een altaartafel gebouwd was, waarop de godebeelden geplaatst waren. Ter hoogte daarvan, in het midden van den Oostelijken muur, bevindt zich een gat, dat misschien oorspronkelijk een blinde nis was voor het inplaatsen van een altaar-lamp, maar dat later door eene schende-hand verwijd werd.

Aan de Noordzijde is het opstaand muurwerk evenals de top geheel met struiken bezet.

Een ons vergezellende inlander weet ons te vertellen, dat zich op den top een *tenong* en *dakon* van steen bevinden.

Mangoen Amidjâjâ geeft volgender wijze terug wat de bevolking, van Tjandi Brahoe denkt:

. . . . Jasannipoen Sang Praboe Brâwidjâjâ ing Mâdjâpahit, — ingkang kadamel sangking banon loegon kemawon, tanpâ pasir miwah kapoer kasoengsoen wonten ing inggil ing goemoek moebeng oeroet pinggir, inggilipoen 10,90 M. (de man is bij de meting tegenwoordig geweest), wiar ing dasar 4,20 M.

Katjrios menggah kanggenipoen poenikå tjandi Brahoe panggenannipoen besmi djisimmipoen Sang Praboe Brâwidjâjâ ingkang kaping I, II, III, IV; sasampoenipoen kabesmi ladjeng kasalap (voor: kasèlèh) ing goewå. (wordt bedoeld de ruimte onder het altaar, de bouwkoker, die niet door mij aangetroffen werd).

De tjandi zou dus gesticht zijn door (een) Brâwidjâjâ, met metselstenen, zonder voegspecie, en daar zouden de lijken verbrand zijn van Brâwidjâjâ I, II, III en IV, terwijl de asch zou zijn bijgezet in het gat, dat zich onder een deksteen in het midden van de tempelkamer moet bevinden.

Het bestaan van Tj. Brahoe werd het eerst bekend gemaakt door Raffles (Java II, 1817, pag. 54) waar de tjandi genoemd wordt „One of the gateways of Majapahit”. Vijf-en-twintig jaren later krijgen we van „Tjandi Braoe” eene afbeelding in olieverf, die, vervaardigd door den heer Sieburgh, (Kopiëst, 1^e jaargang 1842, No. 36) thans bewaard wordt in het Ethnografisch museum te Leiden.

In 1849 stelt ons Dr. van Hoevell (Reis I) Tj. Brahoe voor als „een gebouw van metselsteen 70 voet hoog, waarvan de instortingen den oorspronkelijken vorm onzichtbaar hebben gemaakt, met duidelijk te herkennen resten van kroonlijst en andere versierselen”. Het zou geen twijfel lijden, of het geheel moet eenmaal een regelmatig piramidaal oploopende tempel geweest zijn.

Een oordeel, dat lijnrecht gesteld wordt tegenover het gevoelen van Crawfurd over alle Hindoe-monumenten van Mâdjâpahit: „zij zijn niet van een piramide, maar van een ronde gedaante, eindigende in een koepel, in plaats van een spitsen top, welke anders de tempels kroont”.

De begane grond van het inwendige 20 voet boven het maaiveld. Een ingang van 4 voet breed naar een kamer, die 18 voet meet in het vierkant. De wanden bestreken met een dikke laag kalk zonder skulptuur. Eene aantekening van Wardenaar (aangehaald door Dr. Verbeek) geeft: „een tempel van gebakkene steenen — genaamd tjandi Brahoe”; terwijl Dr. Verbeek zelf noteert:

..Een gewone tjandi van gebakken steen, met een kamer, waarvan twee der vier muren weggebroken zijn" (Tijdschrift XXXIII, 1889, p. 10).

Het vele merkwaardige nu, dat reeds van de desa Moeteran bekend was, en dat, na de beschrijving van Tj. Brahoe, niet mag worden gemist, ware het best volgender wijze samen te vatten:

Stellen we, dat, tusschen 1830 en 1840, de heer Wardenaar zijne opgravingen en opmetingen van de stad Mådjåpahit volbracht, — het was in 1812, dat hij een schets maakte van Tj. Moeteran:

„Een tempel van gebakkene steenen door de Inlanders aldaar genoemd Tjandi Moeteran”, verder:

Eene teekening in inkt met het volgende onderschrift:

„Een vervallen tempel van gebakken steenen in 't Bosch van Mådjåpahit, genaamd Tjandi Moeteran. Opgenomen op Ordre van Heere Luit. Gouverneur T. S. Raffles, op den 5^e October 1815 door Wardenaar”.

(Aant. van Dr. Verbeek in zijn opstel in Tijdschrift XXXIII, 1889).

Van deze teekening verklaarde Prof. Veth dat ze hem geene gissingen gunde omtrent aard en bestemming van dat gebouw.

Aan het opstel van Dr. Verbeek was voorafgegaan een rapport van den Assistent-resident van Mådjåkertå, van 1881, „dat onlangs in de nabijheid van de desa Moeteran, bij het bewerken van een stuk tegal-grond, gevonden is een groote metalen pot, inhoudende verschillende zilveren en gouden voorwerpen, als:

één zilveren bord met duidelijke inscripties aan den onderkant waarschijnlijk sanskriet;

twee dunne gouden kronen;

zes beeldjes, hoogte nagenoeg 10 cM., gedeeltelijk van goud, gedeeltelijk van zilver, en verder enige gouden arm-, buik- en hoofdversierselen”.

Op dat schrijven wordt de Resident van Soerabaja uitgenoodigd, die voorwerpen, na taxatie, over te zenden. Bij aankomst blijken het te zijn (het wordt in verkorten vorm medegedeeld):

1 en 2, hoofddeksels van dun gedreven goud;

3, een gouden krisscheede;

4 en 5, een metalen spiegel;

6, een paar bovenarm- en voetringen van goud;

7, een paar armbanden van dun goud;

8, elf vierkante plaatjes van dun gedreven goud;

9, acht ruitvormige versierselen van gedreven goud;

10, vijf bladvormige stukken dun gedreven goud;

- 11, vier palmvormige versierselen van dun gedreven goud;
- 12, gedeelte van een hals- of borstsnoer van dun gedreven goud;
- 13, vier versierselen van geslagen goud;
- 14, bladvormig versiersel van dun gedreven goud;
- 15, drie bovenarm-platen van dun gedreven goud;
- 16, fragment van dun gedreven goud;
- 17, drie stukken geschulpt goudblad;
- 18, versiersel van dun gedreven goud;
- 19, gouden voorwerp van onbekende bestemming;
- 20, twee zilveren haarpennen met gouden knoppen;
- 21, drie stukjes bladgoud;
- 22, losse steentjes zonder waarde;
- 23, zilveren schenkblad met inscriptie aan den onderkant;
- 24, vier Boeddha-beeldjes van brons;
- 25, een beeldje met goudblad bekleed;
- 26, een vrouwebeeldje als voren;
- 27, ronde doos van brons, waarin al het voorgaande gevonden is.

De toenmalige conservator der oudheden deelde hieromtrent mee:

„De vondst moet beschouwd worden als te bestaan uit al de kostbaarheden van een Javaan uit vroegere dagen, namelijk zijne sieraden en huisgoden, die hij in tijden van drang door begraving in veiligheid heeft willen brengen, en later geen gelegenheid heeft gehad ze weer op te graven”.

„De man behoorde vermoedelijk niet tot den hoogsten stand, want de waarde van het gevondene is niet groot voor een volk, waarvan de hogere klassen zeer op kostbare sieraden gesteld waren”.

„Ook is er niets bij wat bijzonder fraai bewerkt is, en al het hier gevondene staat ver ten achter in kunst en smaak bij de andere voorwerpen, uit Soerabaja, tot welker aankoop in deze vergadering werd besloten”.

„Uit deze minder zorgvuldige bewerking voornamelijk der godenbeeldjes, meen ik te mogen opmaken, dat deze voorwerpen dateeren uit de laatste tijden van het Mâdjâpahitsche rijk”.

„Het schijnt, dat niet al het gevondene bij het bestuur is ingeleverd; verscheidene der versierselen toch zijn incompleet, en ook de bak, waarin alles gevonden is, levert daarvan het bewijs”.

„Aan den binnenkant van dien bak heeft zich namelijk op enkele plaat-sen een dikke laag oxyde afgezet, en daarin ziet men een zeer scherpen afdruk van een metalen band, vermoedelijk een gouden gordel of diadeem, gedreven met bloemfiguren, die onder het aanwezige niet voorkomt”.

„Blijkens de te Soerabaja aan de voorwerpen gehechte etiquetten, zijn er dan ook een aantal vinders, die niet te zamen op het geheel, maar ieder op enkele dier voorwerpen recht hebben”.

„Vermoedelijk is dus de vondst aanvankelijk verdeeld, en later geleidelijk bij het bestuur aangebracht”.

„Het komt mij wenschelijk voor den Resident van Soerabaja hierop te wijzen, en hem uit te noodigen te trachten het ontbrekende alsnog in handen te krijgen. Vooral zou dit wenschelijk zijn ten opzichte der godenbeeldjes, omdat het belangrijk is te weten, wat toenmaals voor een gegoed huis als een volledig stel beschouwd werd”.

„De vondst moet uit een archaeologisch oogpunt beschouwd worden van veel belang te zijn”.

„Wij vinden daarin sieraden, die nog geheel onbekend zijn, en van het reeds bekende, afwijkende vormen, die 's Genootschaps museum nog niet bezit”.

„Belangrijk zijn vooral de beide gouden mutsen, en ook de twee spiegels, die tot nog toe niet met eene bekleeding van edel metaal aangetroffen zijn”.

„Uitgaande van het beginsel, dat de archaeologie van den archipel alleen hier te lande bestudeerd kan worden, en dat het daarom raadzaam is hier de hulpmiddelen daartoe zooveel mogelijk bijeen te brengen, waartoe het museum van het Genootschap eene uitstekende gelegenheid aanbiedt, moet ik er op aandringen, dat deze verzameling in haar geheel voor het museum worde aangekocht” enz.

Maar de financiën van het Genootschap lieten den aankoop niet toe en derhalve wordt besloten aan de Regeering voor te stellen deze verzameling voor den getaxeerden prijs aan te koopen, en ze te verdeelen (tusschen de musea van Weltevreden en Leiden) overeenkomstig de wijze door den conservator der oudheden aangegeven, met bepaling, dat het voor het museum van het Genootschap bestemde gedeelte, op den gewonen voet aan die inrichting in bewaring worde afgestaan.

En nu worde, verkort, overgenomen, wat, als afkomstig van de desa Moeteran, door den heer Groeneveldt, in den archaeologischen catalogus geboekt werd.

Koewera. (onzeker) Lotuskussen met vierkant voetstuk, achterstuk, glorie en zonnescherm. Het linkerbeen op het kussen, het rechterbeen afhangend. De rechterhand op de knie schijnbaar ledig, de linker op de dij schijnt een bundel vast te houden.

Het beeld is van brons, met goudblad bekleed, het overige van zilver.
Hoog 8,5 (cat. 552 a).

Jakshî of Tjârwî, de vrouw van Koewera, en als zoodanig ook Kauweli genoemd.

Op de gewone wijze gezeten met de beide beenen op het lotuskussen, met voetstuk enz. geheel als het vorige nummer; het beeld van brons met goudblad bekleed.

De rechterhand rust met de palm op de knie, de linker ligt geopend in den schoot, met een kleinen bol of kogel er in. (cat. 552 b.)

Boeddha Wairotjana. Beeld en glorie van goud. Het voetstuk, achterstuk en zonnescherm van zilver.

Hoog 12 (cat. 557).

Spiegel, zonder handvat; de keerzijde met hooge verhevenheid is bekleed met een dunne, fraai gedreven gouden plaat. (cat. 1126).

Doos, cylindervormig, middellijn 35, hoog 36.

Aan weerskanten dezer doos zijn twee oogen, en aan weerskanten van het deksel één; de oogen van het deksel vallen, bij het sluiten, tusschen die van de doos, zoodat men, door een metalen pen daariu te steken, een scharnier heeft gevormd. (cat. 1243).

Voet- of bovenarmring, van dun goud en met klei opgevuld, eenvoudig bewerkt, bestaande de versiering uit eene rondloopende rij ovale knoppen. (cat. 1262).

Voet- of bovenarm-ring, van dun goud, omzet met een rij groote en twee rijen kleine steenen, die thans alle ontbreken. (cat. 1263).

Armplaat, 3 stuks, verschillend in grootte en vorm; één is geschonden. Het zijn hartvormige gebogen platen van dun gedreven goud, met een bandvormig zijstuk aan weerskanten, waaraan een oogje ter bevestiging. (cat. 1482).

Hals- of borstsnoer. Middenstuk, (lang 10 cM.) en vier palmen (lang 7—4.8), die, blijkens de buiging der punten, aan den linkerkant van het middenstuk behooren.

(Cat. 1486).

Hals- of borstsnoer. Vier priemvormige voorwerpen van geslagen goud, met kokertjes ter aanrijging van boven, bijna zonder enige versiering; behooren wellicht bij het vorige nummer, waarmede ze te zamen gevonden zijn.

(Cat. 1487).

Hals- of borstsnoer. Bladvormig versiersel van gedreven goud, lang 10.5, grootste breedte 6.7. (Cat. 1495).

Versiering van een gordel. Acht ruitvormige platen van gedreven goud, met naar achter omgeslagen randen, die met kleine gaatjes doorboord zijn, wellicht om deze voorwerpen met draden ergens op te bevestigen. Diagonalen 7 en 5. (Cat. 1524).

Versiering van een hoofddeksel, in den vorm eener kleine ronde muts van 12.7 van onder. De onderrand is effen. Boven dien rand vier rijen krullen, allen even groot, en vervolgens, na eene binnenwaartsche buiging van het oppervlak, nog vijf rijen kleinere krullen.

Hierboven de zeer gecompliceerde spits, van onder achtereenvolgens bestaande uit:

een uitspringenden, achthoekigen rand, op welks zijden vier gebloemde schilden en vier figuren, tjakra, lotus, een groep van drietanden en een eivormig voorwerp met een triçoela er op; een lotuskussen; vier klauwvormige punten, waartusschen een kogel van glas; op dien kogel een gouden versiering van vier naar beneden loopende punten.

Het geheel is 20 hoog. (Cat. 1529).

Versiering van een hoofddeksel (?) De uiterste spits. Gevonden met 1529. (Cat. 1532).

Top van een hoofddeksel (?) Versiersel van dun gedreven goud.

Op een ronde basis van 5.2 middellijn verheft zich een, onder een hoek van circa 45, naar achter gekeerde en wijd uitloopende trechter, misschien bestemd tot houden van bloemen of pluimen.

Hoog 9. (cat. 1533).

Haar-versierselen, bestaande uit:

2 lange haarnaalden van brons, met kegelvormige knoppen van dun goud, met klei opgevuld;

2 bloemen van goudblad, met lintvormige afhangsels;

2 bloemen, elk op een langen hollen steel.

(cat. 1540^a).

Schaal, met vasten voet in den vorm van een modernen vruchtschaal. Van binnen zonder versiering, middellijn 25.7. Zilver. (cat. 1738).

Aan den onderkant is eene inscriptie, waarover door Dr. J. L. A. Brandes het volgende werd aangeteekend:

„Op den achterkant of liever aan den onderkant van dit bord, dat zooals eene ringvormige moet schijnt aan te duiden, eens op een (ringvormigen gouden?) voet heeft gestaan, leest men in oud-Javaansche letters:

„*bhaṭara kakingabhaya brat dha 11 bratning masya* (lees: *masnija*) *su 1 ma 15*” d. w. z.: Bhaṭara Bestevaar te Abhaya. Zwaar (aan zilver, dat blijkt uit den gebruikten metrischen vorm) dha 11, de zwaarte van het goud er van (van den verloren geganen voet) is su 1 mā 15”.

„Mijne lezing verschilt zooals men zien kan eenigszins van die van Prof. Kern, die moet afgaan op eene denkelijk niet geheel nauwkeurige aftekening; ook meen ik, geleid door eene legende op een soortgelijk bord, aan Prof. Kern onbekend, van zijne verklaring te moeten afwijken”.

„Dat tweede bord is in het bezit van den tegenwoordigen Regent van Soerabaja”.

„Bij een bezoek te zijnent, gedurende een kort verblijf te Soerabaja, in het voorjaar van 1885, op mijn terugreis van Bali, stelde genoemde Regent mij in de gelegenheid die legende af te schrijven”.

„Zij luidt als volgt: *brat kā 1 pamūjā* (lees: *pamūjā*) *rakryan* (lees: *rakryān*) *manambi* (lees: *manambah*) *i bhaṭara i abhayamukha*, d. i. „Zwaar (aan zilver) ka 1. Eerbewijs van den rakryan zich buigende voor (dus: in ootmoed aangeboden aan) den Bhaṭara Bestevaar te Abhayamuka.”

„Mogelijk is, dat in *manambi* den naam van den rakryan schuilt; alsdan zou mijne vertaling eenigszins gewijzigd dienen te worden; trouwens *pamūjā i bhaṭara* zou, hoewel het niet zoo *alus* is, reeds voldoende zijn”.

„In verband met deze laatste legende meen ik te mogen aannemen, dat de legende op het eerste bord (No. 1738) op te vatten is, als betekent zij:

„(Aangeboden aan) Bhaṭara Kaki te Abhaya” — het in het midden latende of deze Bhaṭara Kaki ing Abhaya dezelfde zou kunnen zijn als die Bhaṭara Kaki ing Abhayamukha.”

De lezing van Prof. Kern is ons bekend uit een brief-extract, dat door K. Holle aan de Directie van het Bataviaasch Genootschap werd aangeboden (Notulen XX, 1882, pag. 50):

„Omtrent Bhaṭarā kaking Abhajā brat? 11 brat ning masya (of *masnija* —) su 1 ma 15, kan ik geene opheldering geven”.

„De Bhaṭarā Bestevaar (d. i. beschermgod) van Abhajā weegt 8°.11(8:11) gewicht van het goud er aan 1 Suwarua 15 emas”.

„Of er 8 staat is zeer twijfelachtig; aan uwe lezing *ma* twijfel ik ook”.

„Ware de letter van onderen niet gesloten, dan zou ik lezen *bhā*. Een *bharā*, waarvan *bhā* eene verkorting zou wezen, evenals *Su* van *Suwarua* is ongeveer 140 pond”.

„Het geheele beeld (uit steen?) zou dus wegen 1540 pond; het goud er aan is zeer gering natuurlijk, en kan misschien gediend hebben voor den dia-deem of andere sieraden”.

T r å l å j å

(D i s t r i k t M å d j å k e r t å),

(Vroeger onder het distrikt Mådja-agoeng).

D e s a S e n t å n å - r e d j å .

In het bosch van Pakis, grootendeels djati-bosch, is een lang en breed vierkant uitgespaard, waar ons, van het Noorden beginnende, in afzonderlijk ommuurde vakken, worden vertoond:

a. Een tjoengkoeb, met bamboe-wanden en met pannen gedekt, waarin een geweldig-lang graf, met een hoofd-mahesan, waarop half-uitgewischt Arabisch schrift, en een gladde voet-mahesan.

Geen gordijn. Het graf met kenanga-bloemen bestrooid. Dit zou het graf zijn van Soenan Ngoedoeng. Buiten de tjoengkoeb, doch in hetzelfde vak, het graf van een panakawan.

b. Een tjoengkoeb, met bamboe-wanden en met pannen gedekt, waarin een *lang* graf, met een hoofd-mahesan met Arabische inscriptie, en gladde voet-mahesan.

Het graf is omgeven door een gordijn.

De djoeroe-koentji Mangoen-Amidjåjå deelt ons mee, dat 't het graf is van Ibn Maoelana Machribi. Met kananga-bloemen bestrooid.

c. Ten Z. O. daarvan een tweede tjoengkoeb, eveneens met bamboe-wanden en met pannen gedekt, waarin 3 *lange* graven, elk met 2 mahesans, de hoofd-mahesans bebeiteld met eene Arabische inscriptie, en de voet-mahesans: de eerste met een ornament, de tweede met één uitgewischte Javaansche inscriptie, de derde glad.

Geen gordijn — maar met kananga-bloemen bestrooid.

Ten Westen het graf van Said Maoelana Abdoelkadir Djailani; daarna Said Ibrahim Asmara, daarnaast (het oostelijke) graf van Said Maoelana Iskak. Deze graven zijn niet omgeven door een gordijn, maar met kananga-bloemen bestrooid.

Buiten deze tjoengkoeb zijn twee graven naast elkaar, van de panaka-wans van bovengenoemde heiligen.

d. Verder het bosch ingaande, vinden we een estrade hoog 1 M., lang 5.1 M., breed 5.15 M., van metselstenen opgezet, waartoe men met een trap van 6 treden opklmt.

In het midden daarvan bevinden zich twee hoogst verwaarloosde graven, volgens den djoeroe-koentji, van Poetri Kentjānū Woengoe en Dewi Andjasmārā.

e. In eene ruimte met metselstenen ommuurd, ter hoogte van 1.15 M., ter lengte van 10.70 M. en ter breedte van 9,10 M., bevinden zich 7 graven.

Volgens den djoeroe-koentji is een er van, dat van Pangeran Soeriā, prins van Mādjāpahit, — de anderen weet hij niet.

Vier der graven dragen op de mahesans het soeriā-zegel en een jaartal in oud-Javaansch schrift, n. l.:

Çaka 1379(?) = A. D. 1457.

Çaka 13(?)7.—

Çaka 1377 = A. D. 1455.

Çaka 1340 = A. D. 1418.

Alle graven zijn met dik mos overdekt.

Terugkeerende uit het bosch naar het plein, gaan we een \pm 1 M. hoge ommuurde ruimte binnen van 15,5 M. op 14 M., waar we aantreffen 9 weer zeer lange graven, van 5 lagen steenen trapsgewijze gestapeld. Deze zijn „volgens den djoeroekoentji” de graven der Wali’s, die op deze plek vereenigd waren tijdens den oorlog Mādjāpahit — Demak.

De Wali’s liggen er wel niet begraven, bekent de djoeroekoentji, maar ter gedachtenis van hun komst hier om de igama Islam in te voeren, zijn die graven daar aangelegd, dus als *petilassan kempallan pārā Wali*.

Trâlåjâ wordt het eerst vermeld bij Prof. Veth in zijn „Java”, II, 1878, pag. 140; „In den omtrek vindt men nog. . . . en vervolgens de uit eenige door steenen muren omringde vakken bestaande begraafplaats Trâlåjâ”.

„Deze graven hebben echter Arabische opschriften, en brengen ons dus, ofschoon uit puin van Mâdjâpahit opgebouwd, in het Mohamedaansche tijdvak over”.

De tweede vermelding van Trâlåjâ komt voor in den archaeologischen catalogus van Groeneveldt onder No. 375.

„Urn. Rond steenen doosje met deksel. Middellijn 17, hoogte 12.5”.

Dit voorwerp werd in 1870 aan het Genootschap aangeboden door den Resident van Soerabaja en door de Directie aangekocht voor f 50.

Dr. Verbeek is de eerste, die over de steenen rapporteert (1887) en de jaartallen voor ons leest.

In de Notulen van 1887 lezen we het volgende:

„Op 5 rechthoekige zerken, die blijkbaar van tjandi's afkomstig zijn, vindt men de jaartallen 1204, 1241 en (3 stuks) 1276 Çaka”.

[Het is mij niet mogen gelukken, die steenen terug te vinden, of te ontdekken werwaarts ze vervoerd zijn].

„Op grafstenen komen voor 1198, 1302, 1340, 1359, 1379, 1389 en 1397”.

„Merkwaardig is het, dat de twee steenen, die de jaartallen 1198 (niet door de Commissie aangetroffen) en 1340 vertonen, op de achterzijden beschreven zijn met (waarschijnlijk eerst veel later aangebracht) Arabisch schrift”.

Het onderzoek van Mr. L. W. C. van den Bergh, die de Arabische opschriften op twee steenen gedeeltelijk heeft ontcijferd, leidde tot de conclusie: dat men hier te doen heeft met inscripties van betrekkelijk jongen tijd, gegrift op oude grafstenen, die aan de eene zijde toevallig van een kawi-jaartal voorzien waren.

En wat zegt nu de legende over de graven der Wali's?

Mangoen Amidjâjâ verhaalde me het volgende:

Nalikâ pangloeroegipoen Soeltan Demak dateng uagari Mâdjâpahit, sampoen sami goejoep (goejoeb, noenggil sapikadjengan) dateng pârâ wali-wali sedâjâ soemedjâ angislamaken dateng Sang Praboe Brâwidjâjâ V dados inggih sani dados sareng-sareng ngloeroeg sadîjâ.

Woesänâ sang Praboe asor ing perangipoen.

Noenten pârâ wali ambektâ Sang Praboe Brâwidjâjâ dateng wânâ Trâlåjâ.

Ing ngrikoe pârâ wali-wali wahoe sami wiwit amoelangaken saréngat-tipoen Nabi Moekamat /dateng Sang Praboe Brâwidjâjâ toewin lintoe-lintoenipoen.

Sasampoening saking Trâlajâ ladjeng sami /dateng Ngampel (Soerâbâjâ) Sabibaring saking wânâ noenten sami damel petilassan.

- I petilassannipoen Said Abdoerrahman bin Machribi,
- II Said Ibrahim Asmârâ,
- III Said Abdoelkadir Djahelani,
- IV Said Maoelana Iskak,
- V Soenan Bajad,
- VI Soenan Demak,
- VII Soenan Kalidjâgâ,
- VIII Soenan Bedjagoeng,
- IX Soenan Géseng,

toewin petilassannipoen Poetri Kentjânâ Woengoe sâhâ Pëngeran Soerjâ poetrâ.

(Tijdens den veldtocht van den Sultan van Demak tegen het rijk van Mâdjâpahit bestond volkommen overeenstemming bij de Wali's in het plan, om Z. M. Brâwidjâjâ V den Islam te doen omhelzen, en daarom geschiedde het, dat zij allen tegelijkertijd op den vorst aanvielen.

Het einde daarvan was, dat de Hindoevorst den nederlaag leed, en de Wali's daarop den koning meenamen naar het bosch van Trâlajâ, waar ze hem begonnen te onderrichten in de instellingen van den Profeet Mohamad, en in andere (zake den godsdienst betreffende).

Toen dat geschied was, begaven ze zich naar Ampel (Soerabaja).

Bij hun vertrek uit het woud van Trâlajâ, lieten ze daar oprichten de grafgedenktekenen:

(volgen de namen I—IX).

Nu de legende eenmaal aan het woord is, willen we ook even luisteren naar het verhaal van den *put van Trâlajâ*, eveneens in de desa Sentânâ-redjâ, en daar bekend onder den naam van **Soemoer-oepas**.

Soemoer-oepas poenikâ woedjoedipoen inggih kados soemoer, nanging mawi toetoep selâ gilang pesagi 1 mèter wonten embossipoen /dateng goewâ ing redi.

Ing nalikâ wadiâ balaning Soeltan Demak ngloeroeg /dateng Mâdjâpahit, sang Praboe ladjeng malebet /dateng soemoer ingkang kasbat (sic) nginggil.

Sawetaning soemoer wonten goewanipoen kadamel sangking banon loegon, kahetrapaken tanpå loeloe hangoenipoen nekak-nekoek, poenikâ kanggé sanggar pamoejan.

Salerré (sic) goewå wonten goemoekipoen, kinten inggillipoen 1.62 M., pandjangipoen 12,51 M. sâhâ wiarripoen 7.80 M., oeroet pinggir inggih kapasangan banon kados dening *ris*, inggih poenikâ kanggé-panggénan pinarakkan waktoe Praboe Bråwidjâjâ dipoen sebâ pârâ boepati oetawi abdi-abdi (sitinggil), (sic).

(Deze Soemoer-oepas heeft wel den vorm van een put, maar hij is gedekt met een zerk, metende 1 M. in het vierkant, en staat met een doorloop in verband met een grot in het gebergte.

Toen het leger van den Sultan van Demak optrok tegen Mâdjâpahit, liet Z. M. zich in genoemden put neder.

Ten Oosten daarvan is een grot, gemaakt van gewone metselsteenens (zonder leem als verbindingstof), heenleidende naar verschillende richtingen.

Deze grot diende als bidkapel.

Ten Noorden van de grot is eene verhooging van den grond, hoog 1.62 M., lang 12.51 M., breed 7.80 M., aan de kanten afgezet met metselsteenens, evenals een *ris* (rij steenen, waarop de bamboe-wanden van een Javaansch huis geplaatst worden), en dat was de plaats, waar Praboe Bråwidjâjâ zat, wanneer hij zijn boepati's en minderen in gehoor ontving (bij wijze van siti-inggil).

Thans gaan we over tot een bezoek aan

Tjandi Kedaton.

(eveneens in de desa Sentâna-redja^o).

Een halve paal verder treffen we iets aan als het soubassement van een tempel, met opstaand muurwerk tot een hoogte van 1.62 M., metende het front, dat op het Westen ligt, 12.51 M., bij eene breedte van 7.80 M.

In het midden van dat front is een trap, die gevormd is door een rechthoekigen uitsprong van 0.70 M., vervolgens van 0.35 M., en daarna van 0.76 M., aan linker- en rechter zijde.

In deze flanken nu zijn de treden gemetseld van 2.8 M(?) De hoeken gevormd door het tempel-front en de trap-vleugels zijn aldus met valsche profielen aangevuld.

Van het gebouw is niet veel te zeggen: het is een gladde ruïne, die noch casementen voor bas-reliefs, noch ornament vertoont, alleen een profiel van gladde banden.

Men neme aan, dat, wat we hier te zien krijgen, een siti-inggil is (sang praboe sinéwâkâ).

Naar het Westen opgaande, vonden we stapels puinhoopen, mādjāpahit-stenen in willekeurige stapelingen, doch ook telkens wordt eene fundeering bespied, verradende, dat de steenen-massa's gestapeld werden, nadat een of ander muurwerk, op die fundeering staande, was ingestort.

Op een afstand van 94 M. naar het Westen, werden nog aangetroffen 2 rijen neuten (oempak), 7 op de eene, 6 op de andere rij; groote steenen van den vorm van een achtzijdige afgeknotte kegel, waarvan het bovenvlak meet 0.82 M.

Ten Zuiden van de siti-inggil, werd ons nog een metselwerk vertoond, diep 3 M., waarin men met een trap afdaalt, waarvan het volks-geloof, bij monde van den djoeroe-koentji, verklaart, dat het eens een plaats van nachtelijke afzondering (panepen) van Brāwidjājā was.

Ik houd 't voor een badkamer, zooals er in 1906, een door mij gevonden en beschreven werd in de desa Simbatan (distr. Gorang-gareng, res. Madioen).

Deze „siti-inggil” nu werd door Prof. Veth, in 1878 beschreven als „Koeboeran srengéngé”.

Door Dr. Verbeek vermeld in zijn meervermeld opstel „De oudheden van Mādjāpahit” waarin hij Wardenaar (1815) aan het woord laat, die Kedaton volgnder wijze herdacht:

„Een kaale plek vlakte Grond, alleen met gras en hier en daar met kleijne struiken bewassen, waarin men denkt dat hier de paseerbaan is geweest, en men dus kan opmaaken dat 's Vorsten palejs gestaan heeft volgens de algemeene schikkingen der Inlanders ten Zijden van de voornoemde Siti Ingeel omtreden de negory Kedaton, welkers naam tevens aanduid van een 's Vorsten verblijfplaats”.

Doekoeoh Kraton.

(D i s t r i k t Mādjākertå),
(vroeger onder distr. Mādjā-agoeng).

Desa Temon.

Ruïne van Badjang-ratoe. Met den patih van Mādjākertå, ben ik hier aangeland op verboden terrein.

De schuchterheid, waarmee de gids, die me voorging, het gebouw tot op een afstand naderde, en eindelijk verdween; de angst, waarmee de patih me

volgde, zonder me daarvan eene verklaring te geven, deden me begrijpen, dat hier een der plaatsen was, waar de nog dienende ambtenaren niet zonder gevaar voor hunne betrekking of promotie komen konden.

Mijne onderstelling was juist.

De lieden der omliggende desa's zullen deze plaats niet bezoeken, maar de inwoners van Temon mogen er komen, — wat ook bleek uit het restant-offer van een hunner, dat ik in de poort aantrof.

Ik kreeg te zien een toren-gebouw van baksteen, hoog 16,48 M., met doorgang van Noord naar Zuid, of van Zuid naar Noord, over eene lengte van 4 M. en eene breedte van 1.37 M.

Met een trap op het Noorden en Zuiden, van 6 treden, ter breedte van den doorgang, komt men in de poort, die van boven- tot beneden-drempel, hoog is 4.51 M. Doch die poort daalt met een gewelf van 5 trapjes naar binnen, tot op het midden van den doorgang, die daar een hoogte heeft van 2.04 M.

Daar in het midden ligt een drempel, met 2 gaten, waarin eenmaal de metalen bus geplaatst was, waarin de pennen van de gebroken deur te draaien hadden.

Boven de poort, zoowel aan den Noord- als aan den Zuidkant, bevindt zich een kala-kop, geflankeerd door ornament.

Het opstaand muurwerk, dat, zoowel aan de O. als aan de W. zijde, twee rechthoekige uitsprongen had, draagt een kroonlijst, waaruit een zuiver vierzijdige piramide verrijst, die, op gelijke afstanden weer met kroonlijsten omgeven is.

Links en rechts van de poort is een restant muurwerk, waarop ik een bas-relief ontdekte.

Om Badjang-ratoe voor instorting te bewaren, is in den doorgang een raam van ijzeren pijlers, door stangen verbonden, geplaatst, en wel door een Europeaan (nomen odiosum), die volgens het volksgeloof, het herstel van dat *gerloekt* gebouw, met zijn fortuin boette.

Gapoerā Badjang-ratoe kapernah ing doekoe Kraton doesoen Temon. Gapoerā poenikā kadamel sangking banon loegon kasoengsoen tampā loeloeħ, wangoenipoen inggih kados kori, nanging kanan kerinipoen nganggē wonten anakannipoen nanging boten nganggē dipoen temboes.

Poenikā gapoerā jasannipoen Sang Praboe Brāwidjājā ing Mādjāpahit kaping V kaǵadang kanggē dalemmipoen ingkang poetrā patoetan sangking poetri denāwā ingkang malih warni nami Dewi Arimbi sangking nagari Ngalengkā; ing waktoe poenikā poetrā ingkang ginaǵang goemantos nātā wahoe taksih wonten ing wawrattan; sareng wawrattan meh doemoegi mongså babar

Dewi Arimbi, kénangan¹⁾ Sang Nátå jen sedjatossipoen Dewi Arimbi poenikå poetri denåwå, ingkang malih warni, temahan lolos sangking keđaton, ladjeng dateng wåñå Damar-woelan kapernah ing Kentjong (Kediri).

Ing ngrikoe wawrattannipoen babar djaler kawastanan Arjå Damar.

Wondening gapoerå ingkang badé dalem wahoe wandé, boten kala-djengaken, namoeng kanan kérinipoen gapoerå kahembå poetri denåwå gam-barripoen Dewi Arimbi.

Pramilå pårå priantoen dipoen awissi boten kenging malebet ing sale-bëttipoen wahoe gapoerå, djalaran poenikå gapoerå wandé boten kanggé kraton, milå kawastanan „badjang ratoe”.

(Deze poort is gemaakt van metselsteen, zonder dat daarbij gebruik is gemaakt van leem als voegspecie.

De bouworde is wel is waar die van een poort, maar links en rechts zijn blinde nissen (niet meer aanwezig. K.)

De poort is gesticht door Bråwidjåjå V, vorst van Mådjåpahit, en was bestemd tot woning van zijn zoon, een huwelijks pand bij een denåwå-prinses van Alengkå, genaamd Dewi Arimbi, die van gedaante verwisseld was.

Te dien tijde was de prins, die bestemd was om den vorst op te volgen, nog niet voldragen, en toen de termijn der zwangerschap bijna bereikt was, bemerkte de vorst, dat Dewi Arimbi eigenlijk een denåwå-prinses was, die van gedaante verwisseld was. Daarom ontvluchtte ze heimelijk de kraton, naar het bosch Damar-woelan, behoorende tot het gebied van Kentjong (Kediri)²⁾. Daar beviel ze van een zoon, aan wien de naam gegeven werd van Arjå Damar.

En de gapoerå, die tot zijne woonplaats gesticht was, bleef onvoltooid. Alleen werd links en rechts van de poort een denåwå-prinses gebeiteld als afbeelding van Dewi Arimbi.

Het is den ambtenaren verboden, die gapoerå binnen te gaan, en omdat ze niet voltooid werd, en dus niet als kraton gebezigt werd, kreeg ze den naam van „Badjang ratoe”).

Pangloengan.

(D i s t r i k t M å d j å k e r t å),
Desa Klinter-redjå.

Op de plek, genaamd Pangloengan, uitgespaard in de sawahs, thans

1) *Kénangan* wordt hier algemeen gebruikt voor *kahoeningan*, — wat men te deftig vindt.

2) Bij de water-verdeeling van de Konta-rivier, ten gerieve van Djombang en Kediri, waar het vreeselijk spoken kan.

beplant met kesambi-, trenggoelon-, tjempaka- en djatiboomen, werd op een hoop puin van gebakken steen, onder een djatiboom, door mij aangetroffen:

Ganeça, zoo vermint en verweerd, dat er nauwelijks meer de heer der gānā's uit te herkennen is.

Hoog 0.70 M.

N.B. **Yoni**. Een eindweegs verder, op een ander uitgespaard stuk grond met djatiboomen omzet, ligt een Yoni, zooals nog geen tweede op Java gevonden werd, onderste boven.

Een kubus met dik bovenvlak, waaronder 3 inspringende gladde banden; daaronder een inspringend ojief; daarop volgt, na eene verdieping, een breede middenband- en daaronder hetzelfde profiel, als daarboven is aangegeven, in omgekeerde volgorde.

Boven-, midden- en benedenband zijn aan alle zijden, behalve aan de voorzijde, bezet met 3 ornamenten en op elken hoek een palmet.

In elk ornament is het triçoela-motief veelvuldig uitgewerkt.

Uit de voorzijde schiet een tuit 0.48 M. vooruit, die gedragen wordt door een naga-kop met borststuk in groot ornaat.

De afmetingen zijn 1.88 M. op 1.78 M. en hoog 1,27 M.

Op den linker bovenband staat de inscriptie:

Çaka 1294 = A. D. 1372.

Al dadelijk vraagt men zich af, of deze Yoni niet de retjāpādā kan zijn van een der versierde lingga's, die door mij in de kaboepten van Mādjākertā werden aangetroffen en beschreven. (Zie bladz. 33 en 34 Nos 51 en 52).

Bovendien is het opvallend, dat het cijfer 2 in het oud-Javaansch, bij monumentaal schrift, met of zonder staart, evenals de soekoe-belijning van de 3 gesneden wordt op de lijn, en ook wel beneden de lijn wordt doorgehaald.

(D i s t r i k t Mādjākertā),
Desa Kedoeng-kopek.

Ganeça. Aan den grooten weg van Mādjākertā naar Kedoeng-maling vond ik een vierarmigen Ganeça, zittend op een dubbel lotuskussen, doch zoo vermint, dat geen plekje ongeschonden bleef.

Alle groot ornaat met glorie zijn verdwenen.

Niettegenstaande dat, is het geenszins gewaagd, in een en ander eene *normale* voorstelling te ontdekken d. w. z. vóórhanden, links batasa, rechts tand; achterhanden rechts aksamala, links bijl.

Hoog 1.27 M.

(D i s t r i k t M à d j à k e r t à),

Desa Blotà (niet Baloeta).

Onder een poetat-boom, op een stuk grond, gelegen aan de kali Goenting, werd door ons aangetroffen een beschreven steen op een voetstuk, uit één stuk, hoog 1.47 M., breed 1.08 M., dik 0.33 M. tot 0.37 M., dakvormig afgedekt. De steen was oorspronkelijk besneden met oud-Javaansch schrift, op voor- en achterzijde, niet op de dikte-vlakken. Slechts enkele regels zijn daarvan nog zichtbaar.

Reeds in 1888 werd daarvan een afdruk aan het Bataviaasch Genootschap aangeboden, en men mag dus gerust aannemen, dat Dr. Brandes daarin niets belangrijks, zelfs geen jaartal in tjondrà-sengkålå, aantrof ter publicatie.

(D i s t r i k t D j a b o e n g)

Desa Soemengkå

a.

In den tuin van de suikerfabriek Soemengkå, eigenaar Tau-boen-liang, werden door ons (R. Adipati Ariå Krämädjåjå Adinagärå is mijn reisgenoot) aangetroffen:

1. Mahakala. Een hier en daar geschonden en gerestaureerd, reusachtig en rijk-gebeeldhouwd, tweearmig mannebeeld, staande op een 0.15 M. dikke steenplaat, geheel vrij gehouwen.

Ondanks de restauratie, waarbij de god een valsche gebeit ontving van den Chineeschen suikerfabrikant, blijkt, dat de oorspronkelijke mond voorzien was van slagtanden, en een minder wilde uitdrukking had dan door de restauratie is aangebracht.

De god is gedost in groot ornaat, dat, in al zijne deelen, van kolossale afmeting is, en met edelgesteenten van elken vorm en parelen bezet, moet worden gedacht.

Een diadeem omsluit het voorhoofd en daalt, links en rechts, achter de oren neer in een rijk gehouwen *soemping*.

Het uit den diadeem opgekamde haar krinkelt in eenigszins gestileerde krullokken neer over schouders en rug, en is, links en rechts boven de soemping, vastgestoken door eene fraaie rozet.

De oren dragen groote, fraai gesneden bangers. Op den hals, die hier geheel zichtbaar is, worden geene geluksrimpels aangetroffen.

Een halsband heenwervend op het borstbeen, gaat links en rechts schuil in het oorsieraad.

Daaronder volgt een plaatvormig borstsieraad, waarvan als-guirlandegeordende tressen afhangen.

De sarong, die in 7 plooien tusschen de beenen neervalt, wordt opgehouden door een metalen buikband, fraai geornamenteerd met eene rozet als buikplaat. Daarop volgen boven elkander vier banden, waarvan twee van metaal met juweelen bezet, over den buik en twee van goudweefsel daaronder.

Uit den buikband valt links en rechts, over al die buiksieraden heen en de genoemde sarong-plooien flankeerende, een sjerpe-band neer, waaraan, als uiteinde de bekende hanger, waarin het verornamenteerde triçoela-motief met neergeslagen tanden dadelijk te herkennen is.

De god is verder getoooid met arm- en polsbanden — doch niet met enkelbanden (nimmer aanwezig).

Over alles heen daalt van den linker schouder eene dikke geschubde slang als oepawita, waarvan kop en staart op linker schouder en borst zijn samengestrengeld.

N.B. De rechter hand rust op de rechter heup en maakt met den duim en de twee voorste vingers het teeken van *lingga-yoni*-vereeniging.

De linker hand rust op eene achtzijdige knots.

Achter het beeld loopen slange-lichaam, sierbanden en sarong-plooien door, terwijl mede op rechter- en linker bil is aangebracht een reusachtige strik, waaruit een sjerpe neervalt tot op de steenplaat.

De beide sjerpen worden op het voetstuk vereenigd door een piramidevormig ornament, waarin weer het triçoela-motief onmiskenbaar is.

Hoog 2.35 M.

[Voor de toilet-artikelen, zie men o.a. Cunningham, the Stupa of Barhut, plaat XXIX en XXX].

2. Mahakala. Een beeld, nagenoeg geheel gelijk aan het voorgaande,

doch de knots wordt hier gedekt door de rechter hand, en op den hals zijn hier werkelijk twee geluksimpels aangebracht.

Hoog 1.35 M.

Met opzet wordt hier niet gerept van 't mannebeeldje, dat bij No. 1 aan de rechterzijde, bij No. 2 aan de linker zijde is opgesteld op een afzonderlijk ornament, rustende op de steenplaat,— omdat ze beiden producten zijn van Chineesche fantazie, uitgevoerd in cement, op een paar oorspronkelijke andesiet-beenen. Heeft de beeldhouwer hier een devoot bedoeld, of stond hier eenmaal de çakti van den god, die bij andere voorstellingen op den opgerichten geplooiden arm gedragen wordt?

3 en 4. Makara als spuier. Daar deze beide beeldwerken, naar opzet en skulptuur, de basissen schijnen geweest te zijn van een zelfde tempelpoort, kan met de beschrijving van één worden volstaan.

Het monster toont een gapenden bek en face, met onderlip en kin, die glad zijn.

De bovenlip gaat driehoekig opwaarts; draagt het verornamenteerd tri-coela-ornament, en loopt verder naar boven uit in een olifantssnuit, die gekruld is naar voren en die op de bovenzijde met paarden bezet is. (De kaken zijn bezet met vier kiezen).

Links en rechts van den snuit een geopend oog (geen spleetoog).

Boven dat oog, of in het verlengde daarvan, al naar de wijze waarop men het beeldwerk observeert, staat de oorschelp, uitgedrukt in eenvoudige belijning. De beeldwerken zijn verweerd, beschadigd en met korstmos bedekt.

Hoog 0.34 M.

5. Mahadewa. Een zeer verweerd, beschadigd en gerestaureerd, vierarmig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, waarvan de bladbelijning nagenoeg verdwenen is. Oorspronkelijk fraai gesneden, is de tekening zeer verweerd; doch, ook ondanks de restauratie, bleef er genoeg aanwezig, om te kunnen constateeren, dat de god eens was gedost in groot ornaat; dat de voorhanden zijn tezamengebracht; een vrij compleet amrta-fleschje houden, en dat de opgestoken achterhanden eens hielden rechts de aksamala, links de tjamara.

Hoog 0.93 M.

6 en 7. Spuier. Links en rechts van den Mahadewa is een makara-spuier geplaatst, waarvan de toestand geene beschrijving gedoogt.

Hoog 0.37 M.

8 en 9. Spuier. Twee gelijke, verweerde en beschadigde beeldwerken, voorstellende een makara, die uit zijn muil het lichaam uitlaat van een god (of een vorst); in groot ornaat, met glorie, zonder oepawita, houdende in de naar voren gestrekte handen een bol als spuivat, met een rond gat in het midden.

Achter de makara is nog een gedeelte van de waterleiding zichtbaar.
Hoog 0.55 M.

10 en 11. Makara. Twee gelijke, verweerde, beschadigde en gerestaureerde beeldwerken, die voorstellen een gadjah-minâ, in opzet en ornameerteering gelijk zijn aan de voorgaanden, doch door verweering en beschadiging geene afzonderlijke beschrijving vorderen.

Hoog 0.32 M. en 0.35 M. (De suikerfabrikant heeft deze twee makara's gemaakt tot leuning van zijn tuinbank).

12. Çiwa-manifestatie? Een verweerd, beschadigd en gerestaureerd, vierarmig mannebeeld, staande op een (geschonden) steenplaat met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat, zonder oepawita.

N.B. En toch is eene oepawita bedoeld: het slangelichaam had eens den kop op den linker schouder, terwijl het zich verder kronkelt om den opgestoken linker arm, terwijl de staart neerhangt naast heupstrik en sjerp, gebeiteld op het achterstuk.

De beide voorhanden zijn naar binnen geopend, de rechter op de linker, (en de rechter duim opgestoken) gebracht voor het midden van het lichaam.

De opgestoken achterhanden houden links een (gerestaureerde) tjamara, rechts een reda.

Hoog 0.57 M.

13. Brahma. Een zeer verweerd, zeer beschadigd en, helaas door den dalang Soerâ van kampoeng Wânâkoesoemâ (distr. Mâdjâsari) gerestaureerd, vierhoofdig en vierarmig beeld, zittend op een zeer verweerde steenplaat.

De opgestoken handen, die gerestaureerd zijn, laten geene attributen meer ontdekken. Het merkwaardige van dit beeld is het Çriwatsa-ornament, dat in de armbanden en in den borstband wordt aangetroffen.

Hoog 0.39 M.

14. Mahayogi. Een zeer beschadigd en kwalijk gerestaureerd, verweerd en bemost, tweearmig mannebeeld, waarvan het hoofd potsierlijk is gerestaureerd.

Het oorspronkelijke spreekt van een eenvoudig ornaat, — waarin opmerkelijk is een dikke, breede lint-oepawita. De neerhangende armen houden in de linker hand (*dus tegen de traditie*) eene kolossale aksamala, in de rechter hand een waterkruik.

Hoog 0.44 M.

15. Radja-denawå. Een verweerd, gerestaureerd, met korstmos overdekt, tweearmig mannebeeld, knielend op de wijze *dođok* op eene steenplaat.

De vorst, die, met uitpuilende oogen, en grijnzenden, met slagtanden bezetten mond, wordt voorgesteld, is gedost in groot ornaat.

De weelderige haarbos is, achter den diadeem, eerst normaal naar het achterhoofd gekamd; wordt daar door een band samengebonden, en valt dan in dikke krullokken neer langs den rug tot aan het middel. De slange-oepawita, die op de linker buikvlakte zichtbaar wordt, kronkelt zich over den buik en loopt door over de rechter knie en heup tot aan de krullokken op den rug.

N.B. Deze oepawita is (tegen de Hindoe-Javaansche traditie in) met kop en staart samengewonden onder den buik, en wel — omdat de beeldhouwer deze samenwinding niet kon plaatsen op den linker schouder, waar hij de knots-omvattende rechter hand te beitelen had.

De knots wordt namelijk door beide handen gevat, en steunt tegen den linker schouder.

Hoog 0.51 M.

N.B. **16. Spuier.** Een nog nimmer ontmoete spuievorm, n. l. de voorstelling van een rotspartij met grot. Boven die grot aan het meest vooruitspringende gedeelte van de rots, is een spuigat in een cirkelvormig, gezwollen bandje.

Hoog in het gebergte, boven de pantjooran staat een paard, waarop een denawå, wien eere bewezen wordt door een persoon in silå-houding en de sembah aanbiedend, gezeten bij de achtervoeten van het paard.

Op eene andere plaats is een kronkelend slange-lichaam zichtbaar, waarvan de kop waarschijnlijk opziet naar den denawå te paard.

Het geheele beeldwerk is zeer verweerd.

Hoog 0.56 M.

17 en 18. Spuier. Twee makara's van den vorm makara of gadjah-minå, zoo verweerd en beschadigd, dat daarvan geene correcte beschrijving mogelijk is.

De beeldwerken zijn hoog, resp. 0.34 M. en 0.37 M., met een stku waterleiding aan de achterzijde ter lengte van 0.33 M. en 0.39 M.

Boven beschreven beeldwerk van No. 1—18 is afkomstig uit het bosch Pakis.

b.

(in de desa).

N.B. Op het eigenlijke desa-gebied van Soemengkå, op een kilometer afstands van de fabriek, bevindt zich, op een erfje, een tjoengkoeb van steen, met pannen gedekt en daarin :

a. **Parwati.** Een bovengedeelte eener Parwati-voorstelling, hoog 0.16 M., wel zeer verweerd, doch genoeg geconserveerd om er een fragment van een fraai beeldje in te ontdekken, met makota en hooge haartooi, glorie, oorbellen, armbanden, (zichtbaar aan de voorarmen), en dubbele polsbanden (zichtbaar aan de achterhanden).

De vorhanden (die thans zijn weggevallen) waren eens gebracht voor het midden van het lichaam. De opgestoken achterhanden hielden eens rechts de aksamala, links de tjamara.

Om het geheele lichaam was eens eene stralende glorie gebeiteld.

Op makota en vrouwesnoer trof ik boreh aan — de plaats is dan ook poendén.

Jaarlijks wordt hier *barakan* gehouden. De slametan bresih doesoen wordt hier gehouden ten huize van den loerah.

b. **Watoe genoek.** Eindelijk worden hier aangetroffen 2 potten, waarvan 1 de „watoe genoek”, die door Dr. Verbeek geboekt werd, met jaartal 1296 Çaka = 1374 A.D.

De potten werden door mij bevonden, 0.60 M. hoog; de middellijn van de opening 0.23 M.

**D i s t r i k t D j a b o e n g.
S u i k e r f a b r i e k D i n ä j ä .**

Bij het binnenkomen van het administrateurs-erf, is het opvallend, dat

de banaspati of kalakoppen, die we bij het naderen der woning te zien krijgen, den indruk maken van leeuweskoppen, zooals ik dat nergens op Java aantrof.

a. Banaspati. In de as van de administrateurs-woning is een kala-kop geplaatst op een voetstuk van tjandisteenen (blokken), hoog 0.91 M.

De kala-kop zelf is zeer beschadigd en verweerd; de opzet is als die van Toempang, doch minder ontzagwekkend van uitdrukking en minder fraai van skulptuur.

Als gewoonlijk, uitpuilende oogen; mond met opgesperde mondhoeken, met neergaande slagtanden, en zoo groot als nog nimmer aangetroffen werd, en daar tusschen 4 gewone tanden, neergaande uit den bovenkaak, met gladde tong en gladden benedenkaak.

De kop is afgedekt door een haarbos, die in twee horen is opgezet; daartusschen, staande op den neuswortel, een driehoekig ornament (triçoela), wordende de tusschenruimte verder gevuld met ornament, dat door de verweering onkenbaar gemaakt is.

Ook alle verder ornament en gravure is weggewischt,— gezwegen nog van opstaande handen en ooren, waarvan geen spoor meer overbleef.

De afmeting is: Hoog 1.30 M., breed 1.44 M.

Links en rechts van de vóór-pendapû, staan eveneens, ieder op en blok:

b en *c* **Banaspati**, hoogst verweerd, zoodat het ornament en de gravure, wanneer die mochten hebben bestaan, verdwenen zijn. Bij deze twee kala-koppen zijn de handen nog te bespeuren, en het schijnt, dat die waren opgezet met één opstaanden vinger en vóórgebogen duim (en face).

N.B. Het opmerkelijke in deze voorstelling is wel, dat boven den opgestoken wijsvinger een doodskop staat; dat de als horen opgezette manen, gebeiteld zijn als een ornament boven den neuswortel, (waarop een ring geplaatst is); en dat van dat ornament uitgaan drie achter elkaar geplaatste en opgaande triçoela-motieven.

Naast de oogen, op de opgeperste wangen, staat een tand en daarboven een horen, (of wordt hier het oor bedoeld) een opstaande schelp met naar voren gekrulde punt, met geschulppte en geornamenteerde randen.

Afmetingen *b* 0.89 M., bij eene breedte van 0.96 M. *c* 0.91 M. bij eene breedte van 1.09 M.

Links en rechts van de voorpui van de eigenlijke woning, vinden we, elk op een voet van metselsteen:

d en *e*. **Banaspati**, in opzet gelijk aan *b* en *c*; ook één opgestoken vinger met vóórgebogen duim, ook doodskoppen en ook drie triçoela-motieven achter het neus-wortel-ornament, doch gestileerde krullen daaromheen.

De 5 beeldwerken zijn afgebeeld met onderkaak, *d* 0.68 M. bij 0.95 M., *e* 0.80 M. bij 1.04 M.

a, *b*, *c*, *d* en *e* zijn afkomstig van Tjandji-limå, waarvan niets meer over is.

Distríkt Djaboeng.

Desa Karang-lo.

Op het kerkhof hier, troffen we aan:

2 Ganeça's, hoog 0.23 M. en 0.27 M., waarschijnlijk vroeger als huisgoden gebezigt, één tweearmig, één vierarmig. Door cement werd de olifants-kop omgezet tot een menschehoofd met snuit; de grootste *zonder*, de kleinste *met* een oepawita. Ornaat verdwenen.

Op een graf staat verder als mahesan:

Beschreven steen, met 5 regels oud-Javaansch schrift *en relief*, waarvan we kunnen meedeelen wat door Dr. Brandes (Notulen 1888, bijlage II, pag. XIX) daarover gezegd is:

„Het opschrift van Karang-lo is in relief-letters, die gewoonlijk veel moeite geven om ze te lezen. Het luidt ||o|| iti sakakala sang hyang mañdalangalih kagetem(?) || leng tunggal murtta(?) ning wwang.

De laatste woorden bevatten een jaartal in *candraśēngkala*, waarvan de waarde naar waarschijnlijkheid 1319 is, doch de lezing *murtta* is niet geheel zeker, evenmin als de beteekenis van dat woord.”

Distríkt Djaboeng.

Desa Ketanen.

Watoe genoek. De grootste pot van andesiet, die ik op Java aantrof, dragende, in relief-karakters, het opschrift

○ ◎ ◎ ◎ ■ ○ Çaka 1137 (?).

Het is een gen^{tong}, tempajang,— welke potten hier *genock* genoemd worden,— met wijden buik, van boven afgeplat en beneden smal toeloopend; een ronde, opstaande ring als hals.

Volgens een rapport van Dr. Vorderman (op eene mededeeling van Dr. J. J. Pigeaud) werd in 1893, bij het bewerken der sawahs, in de nabijheid van de suikerfabriek Ketanen, aangetroffen een bronzen tongtong en een bronzen schildpad.

Deze voorwerpen waren toenmaals in het bezit van den administrateur van genoemde fabriek.

Wat den Ganeça betreft (aangetroffen onder desa Soemåwåna) zie men eveneens het rapport van Dr. Vorderman (op eene mededeeling van Dr. Pigeaud) in het Tijdschrift van het Bat. Gen. XXXVI, 1893. Het beeld was hoog 91 cM.

Noch het een, noch het ander werd door mij teruggevonden.

Distr ikt Dj a b o e n g.

Desa Poh-djedjer.

Onder No. 477 van zijn „Lijst der oudheden” vermeldt Dr. Verbeek het volgende:

„In een lusttuin, toebehoorende aan een der Luitenants der Chineezen te Soerabaja, 2 paal ten Westen van post Poegeran, met rozenperken, fonteinen, koepeltjes en een fraaie badplaats, zijn 122 beelden samengebracht, waaronder enkele van bijna 2 meter hoog. Men vindt er rakshasa's, ganeça's, doerga's, een varken, een aap, een kikvorsch enz.

Zij zijn afkomstig uit het gebergte 3 paal ten Zuiden van Poh-djedjer.

Een tempel is daar niet gevonden; wellicht was hier eene werkplaats, waar de beelden vervaardigd werden”.

Volgens rapport (aan mij) van Raden Adipati Ariå Kråmådjåå Adinagåra, waren er eens 142 beelden, allen van Poh-Djedjer verdwenen, en overgebracht, naar Soerabaja, naar het huis van den Luitenant der Chineezen Tjoa Sin Hie.

Het resultaat van het aanstaand onderzoek, zal te zijner tijd in de beschrijving van de oudheden der afdeeling Soerabaja worden medegedeeld.

D i s t r i k t M à d j à s a r i

(vroeger distr. M à d j à s a r i - k i d o e l)

Desa Djedong (niet Djedjoeng).

Poorten van Djedong. a. Op 3 palen afstands van de hoofdplaats M à d j à s a r i vindt men een pleintje, dat men bereikt langs een steenachtig, zachtjes, doch voortdurend klimmend voetpad. Het pleintje ligt op den voet van den Penanggoengan, en is omzet met djohar-boomen.

Aan den Westkant bevindt zich een poortgebouw van andesiet, hoog boven het pleintje 7.4 M., met een rechthoekigen ingang op het Oosten en Westen, hoog 2.46 M., breed 1 M., met een 4.90 M., langen doorloop.

In het midden van den doorloop (zie ook Badjang ratoe) bevindt zich een drempel, als bewijs, dat de poort daar niet een deur gesloten werd.

Op de vier zijden springt, op gelijke hoogte van den doorgang, een kala-kop vooruit; daarboven eene uitspringende kroonlijst, en daarboven als afdekking eene vierzijdige piramide (waarvan de top ingestort is).

Die piramide is, tot op heden omgeven door 5 banden, zich naar boven verkleinende; elke band met 2 hoek- en 1 midden-antefix.

N.B. De kala-kop heeft links en rechts een klauw met twee opstaande vingers, en naast elken klauw een naga, waarvan de kop zich naar binnen ombuigt met gapenden bek, gericht naar de hand.

Het opstaand muurwerk is glad, zoowel binnen als buiten, alleen de bovenband ter hoogte van den ingang draagt een geornamenteerd triçoela-motief.

Links en rechts van het poortgebouw, dus op het Zuiden en Noorden, steekt nog een stuk muur uit.

Doch dat poortgebouw had een voet, want komt men aan den Westelijke ingang, dan bespeurt men een trap, die met minstens 12 treden naar beneden ging.

Het voetstuk nu, waarin die Westelijke trap geplaatst was, meet een hoogte van 3.8 M., zoodat de hoogte van maaiveld tot den huidigen top, thans bedraagt 11.2 M.

De steen, die de ingang aan de Westzijde afdekt, draagt eene inscriptie, die niet meer leesbaar is, — zooals ook, reeds in 1890, door Dr. Verbeek bevonden werd.

De beeldjes, die bij deze poort worden aangetroffen zijn zoo verweerd en verminkt, dat eene beschrijving daarvan niet meer mogelijk is.

b. Op een afstand van 82 Meters ten Noorden van bovenbeschreven poortgebouw, staat een tweede poortgebouw, van andesiet en van dezelfde constructie als a.

Maar de naga's in het kala-ornament ontbreken, evenals de versiering van den band, die hier slechts een gladden driehoek vertoont.

Het gebouwtje is hoog aan de Oostzijde 5.1 M., aan de Westzijde 6.72; met een trap van 8 treden, dat wil zeggen 2 treden, daarna een stoep, daarna 6 treden.

De top is weggevallen, terwijl nog 3 kroonlijsten met hoek- en middenantefixen zijn overgebleven.

Glad muurwerk.

De doorgang is hoog 2.24 M., breed 0.85 M., lang 3 M. van Oost naar W.

c. Slechts een paar meter van b staat een poortgebouw van gebakken steen, ten Noorden hoog 3.40 M., ten Zuiden 3.98 M. met doorloop van Noord naar Zuid, lang 1 M., hoog 2,60 M., breed 0.85 M.

Gladde wanden; geen ornament; nagenoeg vernield.

Pasetran. De plaats, die door Dr. Verbeek, in zijn lijst der oudheden, geboekt wordt onder No. 488, en daar Pasetran genoemd wordt, wordt hier door de bevolking eenvoudig aangeduid met den naam „*Tjanđi Djedong*”.

Op een afstand van 445 meter van b en c vonden we de ruïne van een langwerpig vierkant gebouw, van metselsteen, van boven open, met een ingang breed 0.85 M., aangebracht op een derde der breedte van de vóórpui.

De binnenzijden der muren zijn glad, metende 5.65 M. op 1 M., bij een resterende hoogte van 1.90 M.

Het geheel staat op een voet van 1 M. hoogte.

In de binnen-ruimte troffen we aan een onder- of bovendrempel van de deur, met de gaten voor de pennen er in.

Het buiten-muurwerk is behouwen met twee rijen vierkanten boven elkander (van achter 7 en 7; dan 4 en 4, dan de deur, dan 2 en 2, en op de zijmuren 3 en 3).

In elk dier vierkanten is wel een *ruit* gebeiteld en relief, om en om geplaatst, en in elke ruit is eene belijning gesneden, die als ornament nog nimmer door me ontmoet werd, doch, om hare symbolieke beteekenis misschien wel waardig is, als fotogram te worden gepubliceerd.

Het is vreemd, dat nog door niemand van die eigenaardige wand-versiering gerept werd.

In den omtrek van laatst beschreven bouwwerk ligt het puin van ontelbare Mådjåpahit-steen, en de restanten van twee tempeltjes, die geheel onkenbaar zijn.

Daar mijne nasporing, en die van den patih van Mådjåkertå en van den Wedinå van Mådjåsari, geene jaartallen deden ontdekken, die vroegere bezoekers er hadden aangetroffen, uitgezonderd het onleesbare bij a, is het zeer welkom het ondervolgende te kunnen putten uit de litteratuur, waaruit zal blijken, wat al zoo in den loop van een vijf-en-zeventigjarig tijdvak is verloren gegaan.

In 1835 vond Domis daar ter plaatse vier tempels van blauwe en één van gebakken steen, en wel in een vervallen staat.

Sieburgh leverde van Djedong eene afbeelding in olieverf, die thans bewaard wordt in het ethnografisch museum te Leiden.

Dat was in 1842.

Junghuhn vond te Djedong, niet ver van de plaats „Jollo tundo” (bedoeld wordt „Djälå-toendå”) en dus aan den noordelijken voet van den „Dipenangoengan” vier tempels, drie uit kubieke trachiet-steen en één uit bakstenen gebouwd.

Dat was in 1844.

Van Hoëvell gaf, tegenover pag. 64 van het 3e deel van zijn „Reis” de gekleurde tekening van een geheelen tempel (waarschijnlijk geteekend door Wardenaar, 1815).

Boven de poort werd eene inscriptie aangetroffen.

Dat was in 1849.

De inscriptie, door van Hoëvell ontdekt, werd in 1854 gelezen door Dr. Friederich, als 562 Çaka; eene lezing, die eenige jaren later, door een verbeterde lezing zal worden verangen.

In 1854 bezoekt Brumund „de poort van Djedong”. Hij vond er een poort van 15 voet hoog, van trachiet, zoo goed als geheel onbeschadigd.

„Boven den ingang vier oude karakters, waarboven een „Boeddha-hoofd”, doorgang 7 voet 5 duim hoog, 3 voet 2 duim breed, 9 voet diep.

„De poort binnengekomen, bevindt men zich op een plateau van circa 150 □ voet.

„Rechts daarvan een badplaats van gehouwen en gebakken steen, 25 op 12 voet; hier en daar verminkte en verweerde beeldjes.

„Een 2^e poort van trachiet voerde naar een lager plateau.

„Nog iets verder, naar de Westzijde gekeerd, de ruïnen van twee kleineren, uit gebakken steen opgetrokken poorten”.

Cohen Stuart merkt op, dat de lezing „562 Çaka” van Friederich foutief is; dat het eeuw-cijfer niet 5 maar 9 is „twee cijfers, die in de lezing van kawi-inscripties meermalen verward zijn, daar zij ongeveer dezelfde figuur vertoonen, echter met de opening in 5 links, in 9 rechts gewend”.

In 1888 werden door Dr. Verbeek afdrukken aangeboden van de inscripties.

a boven de westzijde van een der poorten te Djedoeng, 1189 Çaka;

b op een lossen steen, gevonden aan de Oostzijde van dezelfde poort; waarbij door hem, op pag. 14 van de Notulen van 1888, aangetekend wordt:

„Te Djedoeng (Madjasari) zijn drie poorten, twee groote van andesiet, en één kleine van rode gebakken steenen.

„Boven een der poorten aan de Westzijde vindt men de inscriptie 1169 Çaka; aan de oostzijde van diezelfde poort is geen steen met jaartal aanwezig, daar werd alleen een steen met de inscriptie No. 16 gevonden.

„Boven de kleine poort vindt men het jaartal 1248 Çaka”.

Verder werd een steen gerapporteerd te Madjasari, waarschijnlijk afkomstig van Djedoeng, waarvan een abklatsche wordt geleverd door den controleur Labaar.

Die inscriptie gaf aan Dr. Brandes te lezen den datum 8 . 8 (cri hanang kala çakawarsatita 8 . 8 kartikamasa).

„Het cijfer, dat het tiental uitdrukt, is niet meer te onderscheiden.

„Na de eerste 8 eindigt juist een regel, zoodat . 8 op de volgende kwam te staan.

„Ik geloof evenwel, dat met vrij veel zekerheid gesteld mag worden, dat het ontbrekende cijfer een 4 moet zijn geweest.

„Elders toch leest men den naam van Mpu Siñdok en wel in dit verband: kabeh tanparabyapara atah irikang wanua (ontbreekt smalle zijde) de rakryan mapatiñ pu Siñdok Cri Içanawikrama inadgan tañda rakryan ri sirikan dyalı Amarendra. . . . lakhitapatra (ontbreekt smalle zijde).

„Dit doet zien dat Mpu Siñdok Içanawikrama toenmaals nog mapatiñ was, wat zijn moet róór Çaka 851, en daar hij ook op den Minto-steen nog als mapatiñ voorkomt, en het jaartal van dezen steen vermoedelijk 846 is, verder in 841 Çaka Cri Daksoñ tamabahubajrapratipaksaya koning is, en deze in dien tijd een mapatiñ heeft van een anderen naam, rest er slechts hier te lezen Çaka 848, wat op zijn beurt een directe bevestiging wezen zou van de lezing van het jaartal van den Minto-steen.

„In het opschrift op dezen steen van Madjasari (= Bangsri = Djedoeng) treft men een serie bergnamen aan, waarvan de godheden in het eed-formulier worden aangeroepen, op eene soortgelijke wijze als men dat vindt in de naar

mijne meening inauthentieke oorkonde No. II in Cohen Stuarts Kawi-oorkonden, maar ook dit gedeelte zal slechts fragmentarisch kunnen worden ontcijferd.

„En” zegt Dr. Brandes, in Bijlage II pag. XIX van de Notulen, XXVI, 1888, „ook de inscripties van Djedoeng zijn candrasengkala's, en dat is vermoedelijk ook het geval met het jaartal van Trawas, doch met zekerheid heb ik de woorden nog niet kunnen ontcijferen”.

Hierna make men kennis met Dr. Verbeek „Lijst”, No. 487.

Pasetran, het eerst bekend gemaakt in „de Oosterling” van 1835, door H. J. Domis, als „een langwerpig gebouw, van boven open en hebbende eene kleine deur tot ingang” (daarop volgt eene legende).

In 1844 bezoekt Junghuhn Pasetran en teekende daarvan aan :

„Teruggekeerd bezochten we nog eenige ruïnen door een muur omgeven.

„Den muur, die eene aanmerkelijke hoogte en dikte had, nog grootendeels overgebleven, stapte ik met zestig of veertig schreden lengte en breedte om.

„Daar binnen vonden wij de voetstukken van twee kleine tempeltjes van gebakken steen, gelijk de muur rondom met rozetten en verschillende figuren, reeds meer of minder duidelijk gesculpteerd.

„Alleen de voetstukken waren nog overig; muren, dak en beelden zijn verdwenen.

„Daarnevens stond ook nog in zijne muren van gebakken steen een gebouw, dat moeilijk voor eenen tempel kon aangezien worden — langwerpig vierkant, 13 voet op 5 voet — binnen geheel ledig, — geen nis, geen overblijfsel van eenig altaar of beeld is daar te vinden.

„De ingang is op een derde der lengte van den muur, welks lengte aan de eene zijde in 4, aan de andere zijde in twee schuinsche ruitvakken is verdeeld”.

(Distrik Mådjåsari)
(vroeger distr. Mådjåsari-lor)

Desa Bangkal.

Tjandi Bangkal. Een zeer verweerd en zeer beschadigd tempelgebouw, waarvan eene zuivere meting niet uit te voeren is; niet alleen, omdat de tempel niet kan worden beklimmen, maar ook omdat de zware vermindering van het profiel en de massa puin die meting belemmeren.

Het gebouw, dat van baksteen gebouwd is, bestaat uit een soubassemant, een tempelvoet, een tempelkamer, eene ver-overhangende en hooge kroonlijst, gevormd door gladde uitspringende banden met ojief, en een vierzijdig piramidaal dak, waarvan de top is ingestort. De hoogte van maaiveld tot ingestorten top bedraagt omstreeks 10.5 M.

Het voetstuk meet 6.40 M. in het vierkant (de meting van Dr. Verbeek had vermoedelijk plaats bij minder afgebrokkeld lijstwerk) en is 1.76 M. hoog. Uit de voorzijde (Westzijde) springt een plate-forme 3.93 M. rechthoekig vooruit, met nog een kleine uitsprong aan de voorzijde, met een valsche profiel in de hoeken. In elk der 3 zijden van het soubassemant (Noord-, Oost- en Zuidzijde) zijn gebeiteld 3 casementen met grieksche kruis, waarin de rechthoeken recht-hoekig gevuld zijn.

De horizontale armen der kruisen zijn vereenigd door een lint, dat een kala-ornament heeft op de hoeken. Op den tempelvoet worden op ieder der drie zijden (Noord, Oost en Zuid) mede de kruis-casementen aangetroffen, doch in kleiner afmeting dan die van het soubassemant.

Voor ik op ga tot de tempelkamer, moet worden vermeld, dat links en rechts van het plate-forme dus in de Westzijde van het soubassemant, één casement met ornament gebeiteld is, en dat we het terras bereiken langs een trap ten Noorden en ten Zuiden, waarvan de treden (het aantal is niet na te gaan) breed zijn 0.71 M.

Van dat terras of plate-forme, gaan we langs een trap van ? treden op naar de tempelkamer, wier buitenmuren aan de Noord-, Oost- en Zuidzijde een kleine nis vertoonen, die bekroond is met een kala-kop van andesiet.

De deur, waardoor we binnengaan is 0.51 M. breed en 1.83 M. hoog, en is weder bekroond met een kala-kop van andesiet, en wordt geflankeerd door twee kala-ornamenten; en een niet hoogen drempel afstappende zijn we in de tempelkamer (waar de Adipati van Madjakertä, een *sasak* voor me had laten leggen als vloer, omdat de kamer nagenoeg geheel uitgegraven is).

De muren dezer tempelkamer zijn glad, zonder nissen voor beelden of voor het plaatsen van een lamp en zonder gat voor verlichting of ventilatie, meten 1.86 M. in het vierkant en gaan rechthoekig op tot eene hoogte van 2.50 M. en vandaar gaat het vierzijdig piramide-vormig gewelf op, dat zich telkens *met vier steenen te gelijk vernauwt, en van boven wordt afgedekt door een sluitsteen van andesiet, waarop een paard en relief gebeiteld is.*¹⁾

1) Deze laatste bijzonderheid dank ik aan den Adipati van Madjakerta, die me, voor mijn bezoek, daarop opmerkzaam gemaakt had. Door de duisternis in die tempelkamer had ik dat anders waarschijnlijk niet opgemerkt

Van vloer tot sluitsteen was de hoogte 4.95 M.¹⁾.

Onder den bamboezen vloer (sasak) was het gebouw geheel uitgegraven, en hadden de gravers zich een uitweg gebaand door de Oostzijde van het sou-bassement, waar dan ook een casement met kruis-ornament gemist wordt en een hoop puin en aarde werd aangetroffen.

Op enkele meters afstands van het plate-forme, staat een ander plate-forme metende 10 M. op 6 M., nagenoeg geheel in puin, waarbij nog casementen te bespeuren zijn, die gelijk zijn aan die van het tempelgebouw, en dat, evenals bij Kidal, tot pendápá zal hebben gediend.

De trap stond op het Noorden.

(D i s t r i k t M å d j å s a r i)

(vroeger distr. Djaboeng)

Desa Bakalan.

Op het erf van den loerah vond ik:

Beschreven steen. Een steen, hoog 1.05 M., met grootste breedte van 0.63 M. en dikte van 0.26 M., op alle zijden beschreven met 18 regels oud-Javaansch schrift. De steen is dakvormig afgedekt, en op de punt ligt een fraai-gebeeldhouwde, open lotus-bloem.

Van dezen steen werd door Dr. J. L. A. Brandes het volgende medegedeeld in de Notulen XXVI, 1888, bijlage II, pag. XIII:

„Het opschrift van Bakalan is een bevelschrift door rakryan benihaji rakryan Mangibil (of Mangabil) in Çaka 856.

„Het handelt over een of meer *dauwuhan* (dam, om het water in een rivier af te leiden, plek waar het water uit een rivier in een kanaal of leiding vloeit, afgedamd gedeelte)”.

(D i s t r i k t M å d j å s a r i)

(vroeger distr. Mådjåsari-lor)

Desa Mådjåsari.

A

Op het erf van den Kontroleur werden door mij aangetroffen:

1. Beschreven steen. Een steen, die rond is afgedekt, zich van

¹⁾ Bij het bezoek van Dr. Verbeek, moet de kamer met een plafond afgedekt geweest zijn. (zoals ik dat ook aantrof bij de poortgebouwen). omdat in de reis-aanteekeningen van dien geleerde gesproken wordt van twee ruimten boven elkaar.

boven naar beneden een weinig versmallende, met een klein voetstuk (uit één stuk met den beschreven steen). Hier en daar zijn eenige oud-Javaansche letters te bespeuren. Hoog 1.95 M., grootste breedte 1.15 M.

2. Ganeça. Een zeer verweerde en zeer beschadigde Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Gedost in groot ornaat, met oepawita, die gedeeltelijk is weggeslagen.

Nog zichtbaar halssieraad, borstband, buikband en kralensnoer als sjerp, waarvan de einden neervallen over de beenen en het lotuskussen. De snuit is gedeeltelijk weggeslagen. De linker voorhand houdt de batasa, waarin het einde van den snuit reikt, de rechter voorhand is weggebroken.

De opgestoken achterhanden houden *verkeerdelyk* rechts de bijl, links de aksamala.

N.B. *Boven de aksamala is nog een geopende rozet op het achterstuk gebeiteld.* Hoog 0.42 M.

3. Onbekend beeld. Een zeer verweerd en zeer vermint, oorspronkelijk keurig gebeeldhouwd beeld, voorstellende een tweearmige godheid, zittend op Boeddha-wijze, op een dubbel lotuskussen, met een achterstuk, dat grootendeels is weggeslagen, en eene glorie, waarvan slechts enkele sporen zijn overgebleven: Makota en hooge haartooi; *dubbele* armbanden, beiden met driehoekig sieraad, gladde enkele polsbanden, halssieraad, oepawita — alles zeer verweerd of gedeeltelijk verdwenen.

Van een der versierde buksnoeren hangt een viervoudig geplooid tablier neer over de voeten, waarvan alleen de teenen van den rechter voet zichtbaar zijn.

De rechter hand is gebracht voor het midden van het lichaam, gesloten met opstaanden duim; de linker hand, die met den arm zeer vermint is, heeft een voorwerp gehouden, dat niet meer te determineren is.

4. Onbekend beeld. Een zeer verweerd en beschadigd tweearmig mannebeeld, zittend op eene dikke steenplaat met achterstuk.

Het groot ornaat, dat zeker eenmaal bestaan heeft, is grootendeels verdwenen. De handen liggen, naar beneden geopend, op de respectieve knieën. Hoog 0.39 M.

5. Oema of Pârwati. Een zeer verweerd en hoogst vermint, vierarmig vrouwebeeld, staande op ?, met achterstuk en glorie.

De godin was eens gedost in groot ornaat, dat in overladig was aangebracht en waarvan de skulptuur gebrekkelig was uitgevoerd.

De beide voorhanden zijn gevouwen samengebracht voor het midden van het lichaam, en houden een amrta-fleschje, of offerkoek, of lotus, of een ander, kegelvormig voorwerp.

De opgestoken achterhanden houden elk een opgestoken bloemknop.
Hoog 0.39 M.

6. Rakshasa als dwarapala. Een tweearmige rakshasa, staande op eene steenplaat, met achterstuk. De armen hangen recht neer langs het lichaam, terwijl de linker hand steunt op eene knots. Het beeldwerk is zoo verweerd, dat geene nadere beschrijving meer mogelijk is.

Hoog 0.47 M.

7. Doerga. Eene zeer verweerde en zeer verminkte Doerga-voorstelling, achtarmig, staande op een buffel, die ligt naar rechts op eene steenplaat, met achterstuk en glorie. De voorhelft van gelaat, makota en haartooi is weggeslagen, en van het overig ornaat restte voldoende, om tot een groot ornaat te besluiten.

De vóórhanden houden rechts het haar van den asoera, die gehurkt zit op den kop van den buffel, links den staart van den buffel.

Van de wapenen, die eenmaal gehouden werden door de 6 uit- of opstaande achterhanden, zijn alsnog te bespeuren: de sangka en de boog in de linker handen. Dat een der rechter handen eens de tjakra moet hebben gehouden, is meer dan waarschijnlijk.

Hoog 0.41 M.

B

Op het erf van den heer Calkoen werden door den Kontroleur van Mådjå-sari en mij aangetroffen:

a. Ciwa-Wishnoe (Hari-Hara)? Een zeldzaam beeldwerk, voorstellende een vierarmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat, met oepawita. De voorarmen hangen recht neer langs het lichaam en houden in de handen, rechts een stengel, waarop een langwerpige bloemknop, links eveneens een stengel met gedeeltelijk afgebroken bloemknop.

De opstaande achterhanden houden rechts een trigoela, links een tjakra op twee opstaande vingers.

Hoog 1.12 M.

(zie Moor, Hindu-pantheon, over Mahadewa en Panchamuka Siva, p. 60 seqq),

b, c, d, Drie beeldwerken, die te beschadigd, te verweerd en te beteerd zijn, om daarvan eene gedetailleerde beschrijving te kunnen leveren, het zijn:

b een kala-kop,

c een makara als spuier, waarbij een mannebeeldje, staande plaats neemt, in den geopenden muil,

d een makara als spuier, zonder beeldwerk in den muil.

e Yoni. Een kubus, die boven en beneden heeft 2 en 2 gladde banden uitspringende met ojief. Uit een der zijden springt een tuit 0.15 M. uit.

Alles glad. In het midden van het bovenvlak een vierkant gat, metende 0.25 M. in het vierkant.

Hoog 0.5 M., 0.71 M op 0.75 M.

f. Retjapada. Een kubus, met uitspringende gladde banden boven en beneden — zonder ornament en zonder tuit. Hoog 0.48 M., bovenvlak 0.52 in het vierkant.

Overigens bevonden zich bij den steenhoop, waarop het groote beeld geplaatst is, een paar steenklompjes, die eens makara-spuiers waren, doch waarvan alleen valt aan te tekenen, dat in één der makara-muilen een mannebeeldje gehouwen was.

(Distrik Mådjåsari)
(vroeger distr. Mådjasari-lor)

Desa Bangsri.

Wat door den Kontroleur Labaar aan Dr. Verbeek werd gerapporteerd, is verdwenen.

Maar, wat de Kontroleur verzuimde mee te delen, is het feit, dat zich daar bevond een beschreven steen,— die later te recht kwam in de kaboepten van Mådjåkertå, waar hij door mij beschreven werd onder No. 62.

(Distrik Mådjåsari)
(vroeger distr. Mådjåsari-kidoel)

Desa Djijoe.

Van deze desa zijn afkomstig de twee beschreven steenen, waarvan Dr. Verbeek, in 1888, afdrukken zond aan het Bataviaasch Genootschap. Ook van een derden steen werd, in het laatst van dat jaar, een afdruk gezonden.

Deze laatste, die het jaarcijfer miste, was, volgens Dr. Brandes, waarschijnlijk van 1408 Çaka. De steen nu, onder No. 492 geboekt in de „Lijst” van Dr. Verbeek, als afkomstig van Mådjådjedjer, was óók afkomstig van Djijoe, en bevindt zich nu in de kabopaten van Mådjåkertå (zie aldaar No. 62).

(Distrik Mådjåsari)
(vroeger distr. Mådjåsari-lor)

Desa Goewå.

Versierde Lingga. Een verweerde en beschadigde, versierde lingga, waarvan het achtzijdig zuiltje, dat van boven plat-rond uitloopt, en eens door een geopende lotus was afgedekt, verrijst uit eene vierzijdige ornamentatie, n. l. op ééne zijde een kala-kop, op de drie andere zijden een fraai palmet-ornament — *aldus in het ornament gevat als in een Yoni*.

Het beeldwerk staat ingegraven in het midden der tegalans, onder een waroe-boom, en komt in opzet en skulptuur geheel overeen met de versierde lingga's in de kabopaten van Mådjåkertå en aldaar beschreven onder Nos 45, 51 en 52. Hoog 0.95 M.

Distrik Mådjåsari
(vroeger distr. Mådjåsari-kidoel)

Desa Balong-masin.

In 1888 bood Dr. Verbeek aan het Bataviaasch Genootschap aan een steen met inscriptie 1278 Çaka.

Deze steen werd door mij aangetroffen op het erf van de kabopaten te Mådjåkertå, en aldaar door mij beschreven onder No. 56.

Distr ikt Mådjåsari
 (vroeger distr. Mådjåsari-lor)
Desa Panjdjer.

De lange steen met jaartal 1291 Çaka, waarvan door Dr. Verbeek eene aftekening geleverd werd, werd niet door me aangetroffen.

Maar in de kaboepaten te Mådjåkertå werd me vertoond en door me beschreven een groote Hanoman-kop (?) van andesiet, die van de desa Panjdjer afkomstig was (zie aldaar No. 42).

Distr ikt Mådjåkasri.
Desa Petjarikan.

Vroeger bevonden zich hier twee steenblokken met een *kala-kop*, met zonderling ornament en relief, die later werden overgebracht naar de kaboepaten van Mådjåkertå, waar ze door me beschreven werden onder Nos 36 en 38.

Distr ikt Mådjåkasri
Desa Brat-koelon.

Vroeger bevonden zich hier een *drempeI* van een tempelpoort en een *Ganeça*, die later werden overgebracht naar de kaboepaten van Mådjåkertå, waar ze door me beschreven werden onder Nos 40 en 41.

Distr ikt Mådjåkasri
Desa Genengsåå.

Vroeger lagen hier 3 brokken van een beschreven steen, die later werden overgebracht naar de kaboepaten van Mådjåkertå, waar ze door me beschreven werden onder No. 58.

Distr ikt Mådjåkasri
Desa Sidåtekå.

Vroeger werden hier gevonden 10 koperen platen (in 1884 een viertal,

in 1885 een zestal¹, die door Dr. Brandes werden bevonden te bevatten eene oorkonde van 1245 Çaka.

(D i s t r i k t D j a b o e n g)

Desa Biting.

Badplaats Djälatoenda. Hoog in het Djambé-gebergte, in het bosch Djälä-toendä, vond ik een badplaats, met een opstaand muurwerk van andesiet-blokken, tegen het gebergte opgestapeld, met het front naar het Westen, met rechthoekige zijmuren aan de Noord- en Zuidzijde, terrasvormig dalende. De noordelijke zijmuur is nagenoeg geheel weggevallen en de zuidelijke zeer ontzet.

De vóór- of westelijke zijde is met andesiet-blokken afgezet.

Het reservoir meet van noorder- tot zuiderwand 13,52 M. en van de oostelijke of front-muur tot aan de voorzijde 16,86 M.

Het oostelijk muurwerk, dat, sedert het bezoek van Dr. Verbeek, nog meer ontzet schijnt te zijn, en waaruit het water door spleten uitspujt en neerspat, had oorspronkelijk 3 pantjoerans, waarvan de middelste spuier weggevallen en vervangen is door een bamboe, die links en rechts het water laat neerspatten (zoodat het nateeken van de inscriptie daar beneden zeer bemoeilijkt wordt), en de rechter spuier, die nauwelijks meer water doorlaat, een *vogel* is, terwijl de linker spuier, die evenmin een geregelden waterstraal meer levert, een *naga* voorstelt.

De begrenzing der drie watervakken is moeilijk meer na te gaan ; alleen rest nog een gedeelte muurwerk van het middenvak.

De steenblokken, waarvan velen met ornament, die vroeger ter afmuring van de 3 vakken gediend hebben, zijn thans van de vóór- naar de achterzijde gerangschikt in het reservoir, om daardoor den enkelen Europeeschen bezoeker in staat te stellen, droogvoets het oostelijk muurvlak te naderen, en de zich aldaar bevindende inscripties van nabij te zien.

De voorzijde, zooals reeds werd aangestipt, is met andesiet-blokken afgezet, thans zeer ontzet, en het water overal doorlatende, terwijl vroeger het overtollige water uit het reservoir een uitweg vond door twee rijen spuigaten, aan de voorzijde aangebracht, „om (zoals Dr. Verbeek opmerkt) het water op verschillend niveau te kunnen aftappen.”

Links van de midden-pantjooran, staan, op een glad steenblok van den

oostelijken wand, drie oud-Javaansche cijfer-figuren en relief 0.37 M. hoog, die, zooals reeds aan Dr. Verbeek bekend was, het jaartal 899 Çaka voorstellen.

Ik vond

terwijl onder een vooruitspringend lijstwerk, nagenoeg beneden de middelen-pantjoeran, gericht naar het zuiden, op twee steenblokken, die naast de eerste letterfiguur ontzet zijn, en relief gebeiteld waren 4 letter-figuren 0.09 M. hoog, die reeds vroeger gelezen werden als oedajana (udayana).¹⁾

Ik vond

geplaatst „tusschen twee kolossale punten”— zooals Brumund zeggen zou.

Op het grasveldje, rechts van het reservoir, wordt jaarlijks de slametan bresih doesoen gegeven.

Na de langdurige vermoeienis zetten we ons daar neer en luisteren naar het verhaal van Soemädipoerā.

Saderengipoen patilassan wahoe risak, djalaran karebahan kadjeng tiang alit anganggep panggenan wahoe angker sanget.

Katjarios menawi tiung bađé loemebet oetawi adoës ing ngrikoe mongkå boten ambesmi menjan langkoeng roemihin, sampoen temtoe tiang wahoe ladjeng bingoeng boten saged mantoek, awit katradjang ampoehan (djawah deres lan pedoet peteng) pramilä katentä ing sapriki, bilih waktoe mongså rendeng, mongkå awis djawah, ladjeng tiang alit sami wiloedjengan warni sekoel lan dawet ing pasiramman djälatoendå; ing sanalikå oetawi boten antawis lami malih ladjeng wonten djawah.

Ing sapoenikå tiang alit taksih anganggep angker dateng pasiramman wahoe, nanging katjarios sampoen tambar; namoeng awis tiang wantoen manjtjik ing panggénan sanginggilling gambar retjânågå ingkang sisih kidoel, ingkang boten medal tojanipoen.

1) Ik teeken hierbij aan, dat toen ik verzocht me naar boven te helpen op de vooruitspringende lijst, om de cijfer-inscriptie geheel van nabij op te nemen, men de beklimming gevaarlijk noemde door de waggelende steenblokken. Op dat oogenblik begreep ik niet dat de algemeene *træs voor de naga* daaronder (zie Javaansche legende) de oorzaak hunner bezwaren was.

Ing salebëttipoen tojå pasiramman poenikå kañah oelammipoen dengèl (sa roepi oelam koetoek alit), poenikå oelam boten wonten tiang poeroen menjet jen dereng medal sadjawining pasiramman, awit sampoen wonten kalam-pahan tiang menjet oelam wahoe sangking salebet ing wawengkon pasiramman ladjeng sakit.

Menawi wonten kedadossan tiang sakit djalaran mentas dateng sangking pasiramman djälåtoendå, sampoen temtoe ladjeng sanak saderekkipoen tiang ingkang sakit ambesmi menjan dateng pasiramman djälåtoendå, anjoewoen ngapointen dateng ingkang ambahoerekså ing ngrikoe, soepados ingkang sakit noentenå saras.

Mekaten oegi inggih wonten tiang-tiang ingkang nadar (oetawi gadah oedjar) jen wonten tiang sakit senadjan boten djalaran sangking ngrikoe, pana-darripoen menawi ingkang saras sakit njat wiloedjengan toempeng lan ambesmi menjan ing pasiramman djälåtoendå.

Saben wiloedjengan sedekah boemi ing doesoen Biting sedajå tiang ambektå ambengan piambak-piambak dateng pasiramman wahoe sertå kakenđoeri kateda wonten ing ngrikoe.

(Toen het monument nog niet zoo beschadigd was door de boom, die er op neerstortten, toen werd het door den kleinen man beschouwd als een plaats, die zeer heilig was, en men verhaalt, dat wie er zou binnengaan, of er zou gaan baden, zonder er vooraf benzoïn gebrand te hebben, verbijsterd raakte, zoodat hij den weg naar huis niet meer terugvinden kon.

Want in dat geval werd hij overvallen door een bovenmenschelijke kracht in den vorm van een stortregen met dikken mist en daar van daan werd tot nu toe de meening geboren, dat, wanneer er in een westmoesson gebrek aan regen is, de dessalieden een offermaaltijd hebben aan te richten bij die badplaats; van rijst en dawet; en dat er dan dadelijk, of niet lang daarna, regen komt.

En de badplaats wordt ook nu nog wel als heilig beschouwd, maar men verhaalt toch, dat de tooverkracht er van veel verminderd is; alleen wordt er zelden iemand gevonden, die de plek durft te betreden aan den zuidkant, boven het beeldhouwwerk van den naga. In het water van de badplaats zwemt een menigte dengëls (een soort van kleine paling), maar niemand durft ze te vangen, zoolang ze niet buiten het reservoir gekomen zijn, want het gebeurde reeds, dat iemand de visch ving in de kom, en onmiddellijk daarop ziek werd.

En als nu iemand door een ziekte wordt aangetast, nadat hij zoo pas van de badplaats kwam, dan kan men er zeker van zijn, dat zijne bloedverwanten benzoïn gaan branden op Djälåtoendå, en er vergiffenis guan vragen aan den beschermgeest van die plaats, opdat de zieke spoedig herstelle.

En zoo zijn er ook wel mensen, die er eene gelofte uitspreken (men lette op dat, *nadar* = *gadah oedjar*) voor een zieke, ook al is de ziekte niet toe te schrijven aan de badplaats, een gelofte, dat het voornemen (*nijat*) bestaat, om een offer van rijst in den vorm van een kegel op Djälå-toendå te brengen en daarbij wierook te branden. Bij elken offermaaltijd, op de sedekah-boemi brengen de luidjes hun eigen schotel van rijst en toespijs naar de badplaats mee, en verorberen het daar).

In het 2^e deel van den „Oosterling,” uitgegeven te Kampen, in 1836, deelt Domis, op p. 74, iets over Djälå-toendå mee.

Te „Jollo” vond hij een badplaats, waarvan het gebouw reeds ingestort was, en waar, in nissen, nog enige beelden stonden, en verscheidene stukken met fraai lofwerk werden aangetroffen.

„Men heeft op een steen het jaartal 122 ontcijferd”. In 1844 verhaalt Junghuhn (Tijdschr. van N. I. 6e jaarg. II, 37) van „eenige beelden in nissen, aan eene badplaats te Jollo tundo, midden in het bosch ten Noorden van den berg Dipenanggoengan”.

In 1851 maakt van Hoëvell in zijn „Reis over Java”, II, 107-113, eveneens melding van „Djeloh Toendo”, een muur 16 voet hoog en 60 voet breed, van trachiet-blokken.

Aan den voet van den muur 3 plateaux, groote vierkante vakken, waarvan het middenvak iets groter is dan de beide andere.

Boven elk dier plateaux een *naga*-kop, waaruit een waterstraal neerstort.

Aan de linker zijde van die straal eenige karakters, die „volgens de verklaring van den Sulthan van Sumanap 722 uitdrukken”.

De 3 plateaux lagen op een vierkant terras, waarvan het voorste gedeelte omgeven is door een rand, slechts een paar voet hoog.

Het geheel is niet veel meer dan een puinhoop, een ruïne, waarvan de oorspronkelijke vorm moeilijk te herkennen valt.

Dertig jaren geleden (dus omstreeks 1820) had Wardenaar er gegraven en er een urn gevonden, $1\frac{1}{2}$ voet hoog, rustend op een lotusbed, met een eenigszins spits oplopend steenen deksel gesloten.

Binnen in vertoonden zich 9 vierkante vakken, waarvan het middenvak hooger dan de overige.

In al de vakken overblijfelsen van asch en verbrande beenderen.

In het middenvak bovendien een ronde, gouden doos met een los dekseltje gesloten.

In twee andere vakken zilveren, half-verdeerde, dunne plaatjes, waarvan één een schildpad, één een draak en één een leeuw voorstelde. Op al die gouden plaatjes en figuren waren letters gegrift.

Bovendien in alle vakken eenige zilveren muntspeciën.

Uit de gegevens van Van Hoëvell en Wardenaar maakt Dr. Friederich op, dat de inscriptie 855 is. De critiek van Dr. Brandes, op de lezingen van den Sultan van Soemenep en Dr. Friederich beiden maakt uit, dat de lezing 899 Çaka moet zijn, zooals ook reeds door Dr. A. B. Cohen Stuart was uitgemaakt.

In 1854 beschrijft Brumund Djålatoendå in zijn „Indiana”, II, 1854, pag. 107 seqq.

Hij vond, na een hoogst vermoeiende reis, langs een halsbrekenden weg, een steilen bergwand, daartegen een muur van zware „kubiekstenen”, „op verscheidene plaatsen afgestort, overal met struiken begroeid of digt met mos bedekt”.

[In niets lijdt de beschrijving van Brumund aan overdrijving: niemand kan de voortdurende afmatting van den schrijver en den door hem gekwalificeerden weg beter waardeeren, dan de reiziger van 1907, die thans zijne beschrijving overneemt].

Maar laten we het woord aan den ijverigen Brumund.

„Voor dien muur een vijverbak; waarin steenen en waterplanten ; van 40 □ voet oppervlak. Rechts en links kleinere bakken.

„In den rechtschen stort het water uit een draken- of slangekop, die omringd is van eenig lofwerk en nissen.

„In die ter linkerzijde, viel het water door eene opening in een schulpsgewijze uitgehouden kom, waartegen waterplanten zijn gebeiteld, en die beneden door een draken-gedaante wordt omslingerd, waardoor het weer in den vierkanten vergaderbak stortte.

„Uit 3 bakken liep het water weer in den omringenden vijver. Het geheel, zoowel de hooge achterwand als de wanden der regterzijde, waren eens tegen den steil uitgekapten bergwand uit groote steenen opgetrokken en die naar voren lagen waren ongetwijfeld op afstanden met vierkante torentjes met in- en uitspringende banden opgaande, en met eene spits, zooals men wel de linggam gekroond vindt, bezet.

„Nog een is gedeeltelijk overgebleven, en verheft zich van den regterzijwand, nog ander lofwerk zal daartusschen geprjkt hebben.

„Ongetwijfeld waren daar ook grootere en kleinere beelden. Van die allen is echter maar één paar uit één stuk aan elkander gebeiteld, en van meer dan halve menschenhoogte overgebleven.

„Het eene heeft zijn hoofd verloren, en beiden zijn zoo verweerd, dat zij niet meer te herkennen zijn. (Daarmede heeft men het certificaat van oorsprong van eenig beeldwerk te Trawas, — zou de reiziger van 1907 kunnen aantekenen).

„Alle de andere beelden daar gevonden, zijn naar Trawas en de residentietuin van Soerabaja, of naar elders overgebracht, enz.

„De regtsche achterwand is nog het meest beschadigd overgebleven.

„Vandaar zien dan ook nog drie karakters, tusschen twee kolossale punten, ieder één voet in diameter, gevat, zoo groot en breed als geheimnisvol op u neder.

„Zij behooren tot een verouderd, niet meer bekend schrift, en twee van dezelven zijn met de bovengestelde teekens anderhalf voet hoog.”

Overigens over de urn van Wardenaar, hetzelfde als van Hoëvell.

Wat van Djälatoenđå te recht kwam in het Museum van het Bataviaasch Genootschap, wordt door Groeneveldt volgender wijze geboekt in zijn Catalogus van 1887.

„**Urn** (No. 374). Vierkante bak op een hoog rond lotuskussen. De bak is verdeeld in 9 vierkante vakken; de wanden van het middelste vak steken ongeveer 4 cM. boven de andere uit. Gevonden in de ruïne Djelok Toendo (lees: Djälä-toendå) op den berg Penanggoengan (Soerabaja) en beschreven en afgebeeld in de „Reis over Java, Madoera en Bali” van Dr. W. R. van Hoëvell, IIe deel, pag. 112.

„Toen deze bak gevonden werd, had hij een deksel van piramidalen vorm, in het middenvak stond een gouden doosje (No. 783), en in de andere vakken lagen de verdere voorwerpen, onder het even vermelde nummer beschreven.

„In alle vakken was asch met stukken van verbrande beenderen, waarschijnlijk overblijfselen eener lijkverbranding.

„Ik durf niet zeggen, wat de verdeeling der urn in 9 vakken beteekent, maar, merk alleen op, dat men ook in Nepal de plaatsen in de tjaityas, bestemd om reliquiën, lijkasch enz. op te nemen, vaak in 9 vierkante vakken verdeelt. Zie Journal of the Bombay branch of the Royal Asiatic Society, vol. XV pag. 295, en Oldfield II, pag. 210”.

„**Diverse voorwerpen.** (No. 783), alle van goud, gevonden in de steenen urn (No. 374) als:

a. een rond gouden doosje met deksel, hoog 6.5, grootste middellijn 7, waarschijnlijk asch of andere reliquien ingehouden hebbende;

b. twee gekroonde slangen (naga), hoog 4.7;

c. een schildpad, lang 6.8;

d. een sikelvormig plaatje 8.5;

e. twee beschreven plaatjes lang 3.9, breed 1.9;

Gevonden in de ruïne van Djelok-Toendo (Penanggoengan)".

Alvorens nu Dr. Brandes te volgen in zijne beschouwingen omtrent No. 783, laten we den heer Groeneveldt aan het woord, in zijne beschrijving van No. 397.

„Haut-relief, voorstellende het bovengedeelte der voorgalerijen van twee huizen, waartusschen een boom met twee zich om elkander kronkelende stammen oprijst, en waarvan de kruin met vruchten en bloemen beladen, de beide huisjes overschaduwt.

„In de galerij aan den linker kant twee zeer geschonden hoofden, gewend naar eene groote slang, die in den hoek hangt; in de andere galerij twee figuren, tot het midden zichtbaar, maar zeer geschonden.

„Geheel rechts, buiten de galerij, staat een figuur met een schild aan den linker arm.

„Het beneden gedeelte ontbreekt. Hoog 33, breed 88.

„Wij hebben hier ongetwijfeld te doen met boomen- en slangenverering, die elders zoo vaak met het Boeddhistische hand aan hand gaat, en ook op Java sporen heeft nagelaten.

„Dit bas-relief is afkomstig van de ruïne Djelok Toendo op den berg Penanggoengan in Soerabaja.

„Naar de daarbij behorende beschrijving te oordeelen (zie van Hövell en Brumund) is die ruïne inderdaad een naga-tempel geweest".

Door Dr. Brandes wordt nu eene verklaring geleverd van de beschreven plaatjes.

De legenden zijn:

a. (naga No. 1) — om bah swaha;

b. (naga No. 2) — om phat swaha;

c. (sikelvormig plaatje) — yam;

d. (No. 1 der beschreven vierkante plaatjes) — om ieâyâna bhûta dipataye swaha;

e. (No. 2 dito) — om agnaye dwijâdhipataye swaha;

De legenden der sub *d* en *e* genoemde plaatjes zijn in zuiver Sanskriet gesteld.

No. 1 om (hulde) aan Içana, den opperheer der bhuta's, swaha !

No. 2 om (hulde) aan Agni, den opperheer der dwija's, swaha !

Op 1 is hulde gebracht aan den god, dien de Javanen gewoonlijk Bhaṭara Goeroe noemen, maar algemeen onder den naam Çiwa bekend is, doch zooals men weet vele andere namen draagt, waaronder vele, b.v. Içana, niets meer of minder dan ons „Heere, de Heer”, andere weer meer speciaal betrekking hebben op de drieërlei wijze waarop hij wordt voorgesteld of opgevat, of wel zich openbaart (mûrti).

Daarover verwijst ik naar hetgeen door den heer Groeneveldt is opgemerkt.

Een der drie voorstellingen is de Kala. Alsdan is hij (evenals Ganeça zijn zoon, wiens naam dit reeds zegt) heer der geesten (bhûta = gâna) in een zeer ruimen zin

Op ons plaatje heet hij Içana, d.i. de heer, de adhipati (opperheer) der bhuta (geesten), zoodat de eerste legende overgezet luidt:

„om (hulde) aan den Heer (den opperheer) der geesten, swaha”.

desnoods zonder er rekening mee te houden, dat het woord, „bhuta”, behalve den reeds genoemden zin, ook de betekenis heeft van „het gewordene”, dus „het bestaande, schepselen”, die niet minder dan de geesten door hem worden beheerscht.

Op dat plaatje wordt dus, zou men naar de gangbare wijze van spreken kunnen zeggen, hulde gebracht aan Çiwa.

Naast Çiwa wordt op plaatje No. 2, op eenzelfde wijze gehuldigd Agni, de god des vuurs, nader omschreven als *dwijadhipati*, een naam, waarmee overigens gewoonlijk de Maan wordt betiteld.

„Opperheer der dwija”, dat zijn de tweemaal geborenen, n.l. zij, die behooren tot de drie hoogste kasten (brahmanen, ksatriya's en waiçya's) kan, in beperkten zin, daar onder *dwija* zeer vaak uitsluitend de *brahmanen* worden bedoeld, ook beteeken „heer der brahmanen”; wat van beiden het geval is, zal nader onderzoek hebben uit te maken.

Ik wijs er hier op, dat naast Agni hulde wordt gebracht aan Çiwa, en dat nog heden op Bali, waar men naar het schijnt, voornamelijk den toestand en de traditie van Oost-Java terugvindt, door de Brahmanen als hun god vereerd wordt Çiwagni, d.i. Çiwa en Agni (vgl. Dr. Friederich, Voorloopig Verslag van het eiland Bali, Verhandelingen B. G. XXIII, 30).

Ook in de oude litteratuur vindt men daarvan verscheidene sporen, zoo

in de Usana Jawa, in het veel oudere Çiwaçasana (dat ik reeds genoemd vind in eene inscriptie van Çaka 913 uit Madioen), ook in zeer vele mantra's.

Onze plaatjes schijnen ons te leeren, dat deze huldiging van den Heer onder den naam Çiwagni tot nog ouderen tijd opklimt, want de Jalatunđa (= pancuran Jav. verkeerdelyk Djelok Toendā uitgesproken) waaronder begraven was de urn, waarin deze plaatjes, doet zich door het jaartal 899 Çaka, dat men op den achterwand vindt uitgehouden (zie Notulen XXIV, 43 en Bijdragen L. T. en V.k. 3 volgrieks VIII, 22, waar Dr. A. B. Cohen Stuart reeds vóór mij de juiste lezing had medegedeeld) kennen als afkomstig uit ± 977 van onze jaartelling.

De juiste bedoeling der legenden der vier overige beschreven blaadjes goud, kan door mij niet zoo nauwkeurig worden aangegeven, evenmin als mij de reden bekend is, waarom de goudblaadjes in de vormen, waarin wij ze vinden (b. v. een schildpad) zijn uitgeknipt.

Buiten kijf zijn de monosyllaben *ram* en *yam*, zoowel als die *bah* en *phat*, welke men tusschen *om* en *swaha* op de beide naga's vindt, mystieke syllaben (mâtrkâ's) als hoedanig *phat* vooral veelvuldig wordt aangetroffen (zie Wilson, Essays II, 31 vlgg.).

Mij zijn de bronnen, om zulks verder te onderzoeken, niet toegankelijk of niet bekend, en ik kan slechts verwijzen naar hetgeen daarover door mij is gezegd in Notulen B. G. XXIV, 104.

Uit het voorgaande is gebleken, dat de begraafplaats Jalatunđa, evengoed als Tj. Lärå Djonggrang, waar de onder 783^a van de Arch. Cat. opgenomen voorwerpen in de put onder het groote Çiwa-beeld gevonden werden, naar alle waarschijnlijkheid het graf van een Çiwaiët geweest moet zijn, want de beide plaatsen hier genoemd en vermoedelijk zoovele andere der oude ruïnen op Java, moeten beschouwd worden als mausolea: choosing some clear spot where encroachments of the river are not to be apprehended, he (de zoon van den overledene) digs a very deep hole and spreads kuça-grass at the bottom of it, and over the grass a piece of yellow cloth; he places thereon the earthen vessel, containing the bones of the deceased, covers it with a lump of mud, together with thorus, moss and mud, and plants a tree in the excavation or raises mound of masonry, or makes a pond, or erects a standard (zie: On the religious ceremonies of the Hindus, in H. T. Colebrooke's Essays, 2^d ed. I, 188, waar de lezer verdere bijzonderheden omtrent de begrafenis-plechtigheden der Hindu's vindt kan).

Voor zoovere mij bekend is, werden, wat Engelsch-Indië aangaat, voorwerpen, die ten naastbij met de hier behandelde overeenkommen, afgaande op

de vindplaatsen, slechts gevonden in Buddhistische ruïnen, althans ik vond nog geen andere vermeld.

Beschreven met legenden als de bovengenoemde, schijnen zij in die gevallen niet aan het licht te zijn gekomen.

Behalve het jaartal Çaka 899 vindt men nog een legende, die luidt Udayana.

In verband met de door Prof. Kern (Bijdr. T. L. en Vk. 4 volgr. X) uitgegeven sanskriet-inscriptie ter eere der Javaansche vorst Airlangga, waarin wordt medegedeeld, dat „iemand van uitnemend zuiver bloed, de uit een beroemd vorstengeslacht gesproten Udayana plechtig is gehuwd met de schoone prinses Mahendradatta, de dochter van Çri Makañawangçawardhana, den kleinzoon van Maharaja mpu Siñdok çri Içanawikrama dharmottunggadewa uit diens dochter ri Içana Tunggawijaya, rijst de vraag, of met dat Udayana de naam kan zijn bedoeld van den persoon wiens asch in Jalatuṇḍa is bijgezet. Diezelfde inscriptie leert ons, dat genoemde Udayana de vader was van Koning Airlangga (932-952 Çaka).

Met deze cijfers is, aangenomen b. v. dat met 899 Çaka op den achterwand der badplaats het sterfjaar van den daar begravene bedoeld is, dat jaartal niet in strijd, hoewel het noodzakelijk zijn zal het geboortejaar van Airlangga, door Prof. Kern t. a. p. op 901 Çaka gerekend, iets vroeger te stellen.

Geheel onwaarschijnlijk zou dus de gissing niet zijn, dat Jalatuṇḍa de begraafplaats is van den vader van een der belangrijkste vorsten op Java, die uit een beroemd geslacht gesproten, door zijn huwelijk met de prinses van Java, ook eenigen tijd zelf Vorst is geweest van dat, of van een gedeelte van dat eiland; dat de negenvakkige urn zijn urn is, en dat de daarbij behorende oudheden hebben moeten dienen, om hem op eene waardige wijze bij te zetten.

Den wanhopigen toestand der geschriften, waarin de Javanen zoogenaamde geschiedkundige feiten mededeelen (de Babads, Adji Saka, de voorspellingen van Jajabhaya, de Pañji-romans, Damar Woelan enz. enz; de Balische boeken zijn evenwel iets beter van gehalte) in aanmerking genomen, mag men voorhands niet veronderstellen, dat de naam Udiana (lees Udayana) voorkomende in de lijst van vorsten „who reigned on Java, Sumenap and Bali, as collected by Nata Kusuma, the Panembahan of Sumenap”, door Raffles gepubliceerd in zijn „History of Java”, 1817, II, 1881, in die lijst wellicht een plaats heeft gekregen onder den invloed van een flauwe herinnering aan den Udayana, die eenmaal feitelijk over Java heeft geregeerd.

De genealogie t. a. p. medegedeeld, is zooals men vergelijken kan, veeleer die van den evenzoo Udayana genoemden vorst der Watsa's, wiens geschiedenis uitvoerig wordt medegedeeld o. a. in Somadewa's Kathasaritsagara, dit toch blijkt naar mijne meening uit den op hem op bl. 67 volgende Gandrayana, waarin ik eene verminking zie van Yaugandharayana, den naam van den voornaamsten minister van gemelden koning.

In de Sanskriet-litteratuur n. l. waarin Yaugandharāyana als de type van een trouwen en steeds de juiste middelen tot slagen kennenden dienaar geldt, worden deze beide personen, Udayana en Yaugandharayana herhaaldelijk in éénen adem genoemd.

Tot welke gevolg trekkingen dit vermoeden ten opzichte van dezen verhalenbundel, ik zeg met opzet niet dat boek, als op Java bekend, aanleiding geeft, doet hier niets ter zake.

Liever wijs ik er op, dat in de Javaansche tradities enkele bijzonderheden worden gevonden, die door de inscripties als historisch worden gewaarmerkt, zooals ik later op eene andere plaats hoop aan te tonen".

D i s t r i k t D j a b o e n g Top Penanggoengan.

Wat reeds vroegere rapporten in het Malangsche, Bangilsche en Sidäardjåsche me hadden medegedeeld, werd door de verhalen van Mådjäkertå en Djaboeng bevestigd: dat op den top van den Penanggoengan niets zou worden aangetroffen, dat een bezoek ter opsporing en beschrijving van Hindoe-oudheden wettigen zou,— en ik mag me dus aangewezen achten op de aantekening van Zollinger in het Tijdschrift van N. I., 8e jaargang I, 1846:

„Op den top zelven is een aard van altaar uit losse steenen, met eenige ruwe beelden daarnaast opgericht”. De geologische reis nu van Dr. Verbeek (in 1890 waarschijnlijk) leverde bovendien de aantekening, dat „de eenige slechte beelden reeds verdwenen waren”, en het onderzoek door mij in 1906 te Sidå-ardjå ingesteld, gaf me de zekerheid, dat die beelden waren te recht gekomen op de suiker-fabriek Tanggoel-angin, van waar ze, een paar jaar geleden, werden overgebracht naar Soerabaja.

Top Welirang.

waar weer Zollinger (volgens de aanwijzing van Dr. Verbeek) de eerste

bezoeker was, die eene reis-aantekening ten beste gaf in het Tijdschrift van Ned. Indië, 8^e jaargang, I, 1846, pag. 136, waar ik te lezen kreeg: „In de nabijheid van mijne slaapplaats bevonden zich onderscheiden lage terrassen en eenige opgerichte langwerpige steenen zonder tekening of inschrift”.

Wat verder aan Ds. Heering het recht gaf, om in de Gids van 1878 te spreken van „overblijfselen van Ciwa-tempels”, blijkt uit zijn verslag niet.

Distr ikt Dj a b o e n g

Desa Trawas.

In de pasanggrahan van Trawas werden door mij aangetroffen:

a. **Mahayogi.** Een zeer verminkt en zeer verweerd, tweearmig mannebeeld,— waarvan de hooge haartooi, de voeten en een gedeelte van het achterstuk zijn weggeslagen,— staande; met glorie; wanneer n. l. het rondkappen van het achterstuk achter het hoofd eene glorie bedoelde.

Gelaat en ornaat, op een buikband en buiksieraad na, zijn verdwenen.

De horizontale plooien van het kleed zijn nog over de beenen zichtbaar.

De armen hangen recht neer langs het lichaam en de handen houden links een *kenḍi*, waaraan de beneden-helft ontbreekt, en rechts den staf van een *triçoela*, die boven den schouder op het achterstuk gebeiteld is.

Hoog 0.44 M.

b. **Danawā.** Een hoogst verweerd beeldwerk, waarvan alleen de hoofdlijnen zijn overgebleven; zelfs gelaat en haartooi zijn verdwenen. Het was eens een *dānawā* als *dwarapala*, bijzonder dik gebukt, hurkend op eene steenplaat.

De beide handen omvatten eens een knots, waarvan het boveneinde rustte op het achterstuk.

Hoog 0.28 M.

c. **Mannebeeld.** Een hoogst verweerd, zeer beschadigd en bekalkt tweearmig mannebeeld, waarvan niets met zekerheid te zeggen is,— en waarvan ook de twee zware voorwerpen, die het in linker- en rechter hand heeft, niet te herkennen zijn.

Hoog 0.42 M.

d. Mannebeeld. Een hoogst verweerd en zeer beschadigd, tweearmig mannebeeld, waarvan alle trekken zijn uitgewischt.

Alleen kan worden gezegd, dat het beeldwerk in zittende houding op een dikke steenplaat is afgebeeld, en dat de beide handen een langwerpig vierkant voorwerp houden voor het midden van het lichaam.

Hoog 0.52 M.

e. Makara als spuier. Een zeer beschadigd en zeer verweerd beeldwerk, dat van een gapenden muil alleen het glad-geschuurde verhemelte laat zien, met een rond gat in het midden. Het zeemonster had een onderlip. De geheele kaak is, op twee slagtanden na, verdwenen. De snuit gaat op, krult zich naar voren eenmaal om, was links en rechts van boven met paarlen bezet, en droeg eens een fraai ornament, dat, van achter, op het rechthoekig gekapt gootstuk, nog zichtbaar is. Het *ronde oog* (geen spleet-oog) is met zwaar ornament overbraud.

Ook is nog een gedeelte van de geornamenteerde oorschelpen overgebleven.

Hoog 0.38 M.

f. Banaspati. Een zeer beschadigde en zeer verweerde kalakop, met grijzenden bek, met één opstaande en één neergaande slagtand aan beide zijden, en daartusschen 4 tanden in boven- en benedenkaak.

Uitpuilende oogen met brede en hooge gestileerde wenkbrauwen overboogd.

Boven elk der wenkbrauwen een driehoekig ornament, en (tusschen de wenkbrauwen), een ring boven den neus-wortel; daarboven was eens een ornament, en daarboven een Çriwatsa.

De manen waren eens horenvormig opgezet.

Van de slapen gaan een paar geornamenteerde oorschelpen (geen tanden) uit, zich krullend naar de wenkbrauwen.

Klauwen met opstaande vingers worden niet aangetroffen.

Hoog 0.31 M.

g. Wishnoe op Garoeda. Een zeer verweerd, zeer beschadigd en met korstmos overdekt, vierarmig mannebeeld, zittend op een lotuskussen, dat ligt op den kop van Garoeda (want de ruiter is Wishnoe), waarvan het middel in de aarde verdwijnt.

De god is gedost in groot ornaat (zonder overloading). De delen van het toilet zijn smaakvol en teer gebeeldhouwd op het slank-gebouwde lichaam.

De hals laat drie geluksimpels zien.

Glorie, makota, hooge haartooi, oorsieraden, kralensnoer, borstsieraad,

oepawita, arm-, pols- en enkelbanden zijn fijn van snit en de sjerpslippen vallen elegant over het linker been, dat vóór het lichaam gevouwen is, en waarvan de met de zool naar boven gekeerde voet rust op de rechter knie.

Het rechter been gaat van het kussen neer en rust met de voet achter den vogel-snavel.

De voorhanden van den god zijn in elkander gelegd vóór het midden van het lichaam, de rechter in de linker (geheel als de Boeddhistische dhyani-moedra). De opstaande achterhanden houden links de gevleugelde sangka, rechts een schijf met twee opstaande vlammen op den opgestoken wijsvinger.

Het geheele lichaam is omgeven door een vlammen-glorie. Garoeda, die zijn haardos heeft opgemaakt in gestileerde krullen, keert den geweldig-langen snavel naar rechts en slaat de reusachtige vleugels opwaarts om het lichaam van de godheid, tot de hoogte van de schouders.

Hij is eveneens gedost in groot ornaat, met groote oorschijven, waaruit drie looverlijfjes neervallen, en een rijk-gesneden halssieraad.

Hoog 1.48 M.

De beide beeldwerken, links en rechts van het laatst beschreven meesterstuk,— waarvan het eene gedragen wordt door drie hurkende *gana's*, en het andere iets heeft van een Boedhistische *tara*, en van dezelfde edele skulptuur als de Wishnoe-voorstelling,— laten helaas geene beschrijving toe.

N.B. *h. Zuiltje als retjapāda*. Een vierkant zuiltje, waarbij in elk der zijden, een casement is gebeiteld, waarin een bas-relief, bestaande uit de vereeniging van eene opstaande en neerhangende triçoela.

Het casement is gevattusschen twee pilasters. Het lichaam (of de schacht) staat op drie uitspringende, gladde banden en wordt op gelijke wijze afgedekt.

Boven op het zuiltje bevindt zich een halve bol, van boven eenigszins afgeplat.

Die bol is gevattusschen 4 driehoekige ornamenten (tanden), die op onderling gelijke afstanden van den cirkel-omtrek gebeiteld zijn.

Hoog 0.41 M., bovenvlak 0.27 M. in het vierkant.

Het eerst wordt van Trawas melding gemaakt in 1851, door Dr. Van Hoëvell, in zijn Reis over Java, waar hij spreekt van een „menigte Hindoe-beelden, afkomstig van Djenggolo, Modjopahit”, waarvan „de fraaiste en best-geconserveerde” door den eigenaar (Pietermaat) werden afgestaan aan het Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

„Een 10 voet breede waterleiding, waarvan het water over steenen trappen, vervaardigd van graniet-blokken, henenstroomt”.

„In het midden van één dier trappen een beeld, voorstellende eene vrouw in zittende houding met eene waterkruik, — hier gebezigt als spuier”.

(Noch het een, noch het ander werd door mij aangetroffen).

Een beeld, Wishnoe op een Garoeda, dat gedacht werd van Djälätoendä afkomstig te zijn, maar aan Dr. Verbeek, door eene aantekening van de papiere van Wardenaar, gebleken is, afkomstig te zijn van Belahan (Pasoeroean).

Dr. Verbeek biedt, weer voor het eerst, in 1888, een afdruk aan van eene inscriptie van een steen van Trawas, die volgens Dr. Brandes een „candrasangkala” zou moeten zijn, maar die niet door hem ontcijferd kon worden.

Goenoeng Boetak.

Van de pasanggrahan van Trawas opgaande naar Goenoeng Boetak, komen we aan op het gebied van

Distríkt Djaboeng Desa Kemlakå-gede

waar we, in het midden van het woud, op een plek, die van struiken voor ons gezuiverd was, als een slapende reus, diep in de zwarte aarde aantroffen :

a. **Boeddha Akshobhya**; door de inlanders hier eenvoudig genoemd *reljā lanang*. Het ligt op den rug; is nergens geheel afgewerkt; behalve het gelaat alleen in de grondtrekken aangegeven, doch maakt, hoe onvoltooid en bemost ook, een machtigen indruk.

Het beeld is zittend voorgesteld, met de linker hand naar boven geopen in den schoot, en de rechter met de palm op de rechter knie, — aldus de *mudra bhoemisparça*.

Het onduidelijke hoofdtooisel wat de krullen betreft, door Dr. Verbeek, een zestiental jaren geleden, opgemerkt, werd niet meer door me aangetroffen, evenmin als een *oerna*, maar een *oeshnishna* vind ik opvallend gebeiteld.

Het hoofd rust thans niet op den grond, maar, behalve uit de juiste meting van Dr. Verbeek, kan de kolossale opzet van het beeld reeds eenigszins worden begrepen,wanneer ik hier aanteeken, dat de punt van den oeshnishnakegel van de aarde verwijderd is tot eene hoogte van 1.75 M.

Dr. Verbeek noemt het terecht het grootste beeld van Java, en verge-

lijkt de afmeting daarvan (16 voet lengte) met die van den Boeddha van Mendoet, die 14 voet hoog is.

[En wat zegt men dan wel — dacht ik bij de lezing — van de Daiboetsoe van Kamakoera (Japan), die 49 voet hoog is, 47 voet in omtrek, en een gelant heeft, dat 8 voet lang is.]

De afmeting is, zooals Dr. Verbeek opgeeft, en ik vraag dus te mogen overnemen, wat door hem geboekt werd:

Lengte van hoofd tot de samengevouwen beenen 5 M. Breedte van knie tot knie 3 M. Breedte over de borst gemeten 2.58 M.

Lengte van het gezicht (zonder hoofdtooisel) 1 M.

Afstand der oogen is 0.48 M.

b. Vandaar, ééns dalende en ééns klimmende, kwamen we aan het beeldwerk, dat door de inlanders hier *retjā wedā* genoemd wordt.

Ik zag niets als een steenblok, geheel verweerd en met korstmos overdekt, hoog 2.73 M.

Op dien steenklomp vond ik, in betrekkelijk zwak relief gebeiteld, een *saboeck*, breed 0.42 M., waarin aan de linker zijde uitsteekt de greep van een wapen, veel overeenkomst vertoonende met den greep van een kris; daaronder een tweede riem, ter breedte van 0.29 M., met de einden over elkaar gelegd, en een neerhangende strook, die aan het ondereinde met twee punten is uitgesneden.

Overigens was te zien een ruw bovenvlak, geheel weggedoken in de zwarte aarde.

Wat zich vertoont zal dus wel, zooals Dr. Verbeek aanteekent, „de zichtbare helft van den rug” zijn.

Toen de heer Verbeek indertijd het beeld voor de helft liet uitgraven, waartoe bij mijn bezoek geen gelegenheid bestond, bevond hij, dat het hoofd ontbrak, en zijne onderstelling, dat het een râkshasâ is, zal door iemand, die reeds vele dergelijke beeldwerken beschouwde en beschreef, — vooral door die riemen en dat kort zwaard, — gaarne worden gedeeld.

Maar terugdalende naar den weg, dien we voor het bestijgen van den heuvel hadden te nemen, vonden we, op een plek, beplant met waringin-, gondang-, tinggan-, doerèn-, nangka- en toetoeboom:

c. Voetstuk of yoni, waarvan slechts zichtbaar is het bovenvlak, metende 1.90 M. op 1.85 M., en de opstaande zijde tot eene hoogte van 0.63 M. tot 0.20 M.

Uit het midden van een der rechthoekzijden springt rechthoekig vooruit

een gladde tuit (afgebroken) tot een lengte van 0.65 M. en eene breedte van 0.70 M.

In het midden van het bovenvlak is eene zeer flauwe verdieping gebeiteld (onvoltooid?) metende 0.90 M. op 0.92 M.

De retjapada, of misschien wel yoni, wordt door de inlanders hier genoemd „*watoe kātjā*”

Hierbij wordt vaak een slametan gegeven van gerechten naar vrije keuze; daarbij wordt wierook gebrand, zooals mij dadelijk bleek bij het aantreffen van een paar bosjes *mcrang*.

Ook wordt, bij het jaarlijksche reinigings-feest, een deel van den maaltijd aan de yoni voorgezet.

Voor we de reis voortzetten, luisteren we even naar het verhaal van Soemadipoera, over Watoe-kātjā:

Tiang alit ing doesoen Kemlakkā-gede anganggep sāhā pertjados poenikā selā angker, awit asring kadadossan laré-laré ingkang ngambah ing ngrikoe sarānā goegoedjengan bengak-bengok mantoek sangking ngrikoe, ladjeng sakit benter, sampoen temtoe tiang sepoehipoen laré ingkang sakit ladjeng ambesmi menjan dateng ing pangenan ngrikoe njoewoenaken ngapoenten dateng ingkang ambahoerekså watoe kātjā, oetawi nadar, jen laré ingkang sakit saras, nijat wiloedjengan, roepi sekoel oetawi lintoe, ing panggénan ngrikoe.

Menawi tiang alit sami wiloedjengan siđekah boemi oetawi amiloedjengi dawoehan, oegi ing panggenan ugrikoe: dipoen soekani sawetawis ambengan (asahan), dipoen kañdoeri (kateñå) ing panggénan ngrikoe, lintoe-lintoe ambengan inggih kakenđoeri ing griannipoen loerah.

Zoover we dat kunnen nagaan, was Dr. Van Hoeväll, in 1849, de eerste, die de Goenoeng Boetak bezocht.

Op de hellingen van de Penanggoengan vond hij „talrijke oudheden in puinhopen”; op den top een soort van altaar, uit losse beelden, met eenige ruwe beelden er naast (zie Top Penanggoengan hierboven).

Een kolossale ruwe klomp trachiet, met sporen van beeldhouwkunst, dat van zijn voetstuk scheen te zijn neergetuimeld.

Iets verder nog een voorwerp van kolossale omvang, — een voorstelling van Boeddha in zittende houding — ook van zijn voetstuk gevallen, liggende op den rug; een beeld, dat, van kin tot den top van het haar, een lengte had van 6 voet.

Onvoltooid, op te maken uit de rechter hand, die bestemd was, om op de

rechter knie te rusten, en een nog ruwen en ongevormden steenklomp vertoont.

Na Dr. Van Hoëvell een bezoek van Dr. Brumund, in 1854, waarvan werd aangeteekend:

„Achter Trawas op den berg „Kaalkop”, een op den rug liggend Boeddha-beeld te midden van braamstruiken. Groter dan het middenbeeld van Mendoet. Hij draagt een spits uitloopende muts of kroon” (wat in 1907 een oeshnishna bleek, en geen muts of kroon).

„Een eind verder een tweede Boeddha (ook onjuist) van gelijke grootte, voorover, gedeeltelijk in den grond verzonken”.

De Javanen vertelden aan Brumund, dat er vroeger nog ‘het hoofd van een derde Boeddha gevonden, en naar Trawas gebracht was.

„Hoogte 15 voet, breedte tusschen de schouders 9 voet, tusschen de knieën 10 voet 6 duim, het hoofd 6 voet hoog, 4 voet breed”.

Hier mag niet ontbreken, wat door Dr. J. Brandes geschreven werd over de oorkonde van Goenoeng Boetak. (Notulen 1886 en 1888):

„Van Prof. Kern ontving ik het bericht, dat in de nalatenschap van Abr. Rau gevonden is een copie van het grootste deel der oorkonde op koper, van Çaka 1216. (Cohen Stuart Kawi-oorkonden XXVIII), waarover door mij gehandeld is in de Notulen van 1886.

Daar ter plaatse bleek, dat toegankelijk was plaat 1, 2, 3 en een vierde plaat, waarvan ik niet wist te zeggen, of zij No. 4 dan wel No. 5 was.

Afschriften in min of meer leesbaren toestand van het juist genoemde vindt men in Raffles, History of Java (Cohen Stuart, Kawi-oorkonden XXVIII), in Verhandelingen VIII. en in den bundel van den Panembahan, welke in het bezit is van het Genootschap.

Aan het afschrift in den boedel van den heer Rau gevonden, ontbreken plaat 2, 5, 7 en het slot.

Een zeer groot gedeelte dezer zoo hoogst belangrijke oorkonde, althans het eerste gedeelte, zal door deze vonist in zijn geheel gelezen kunnen worden.

Daar dit eerste gedeelte den *zumbartha* d. i. de aanleiding tot het uitreiken van den vrijbrief bevat, wat in eerste instantie het belangrijkste is, mag het vinden van dat afschrift in hooge mate gelukkig worden genoemd.

De bij de platen behorende notitie luidt:

„Dit handschrift, zusterre beschreven met zwarte inkt is verstaardigd, is een kopie van zusterre koopere, gegraveerde platten, lang ruim 1 (?) voet, breed 7 à 8

duymen, welke plaaten gevonden zijn omtrent den jaar 1780 op den Goenoeng Boetak (of blinden berg) in het district, Sourabaya.

Dezelve zijn in 1782 en 1783 op Java bij den Keyser en Sultan, bij de priesters en alomme elders rond gezonden, welke alle verklarden, 't zelve oud-Javaansch schrift te zijn, hetzelve wel te kunnen lezen en in het tegenwoordige Javaansche schrift overbrengen. gelijk ook vervolgens door deskundige met Rooden inkt de letters in modern-Javaansch zijn overgesteld, dog allen betwijgden, het voor zoo oud-Javaansch te houden dat het door niemand konde verstaan worden".

Met het „gegraveerde plaaten”, zal wel bedoeld zijn: platen waarin de letters zijn ingeslagen, put voor put, zeer nauw aaneengesloten, want de letters der oud-Javaansche koperen platen zijn zeer zelden gegraveerd, vooral niet als van de hier bedoelde platen, waarvan de letters, naar mij bekende afbeeldingen, vrij groot en dik van lijnen zijn

Het bovenstaande resumeeerde is de bedoelde oorkonde van het grootste belang, omdat door den inhoud het jaar der stichting van Madjapahit vrij nauwkeurig vastgesteld kan worden".

Volgens Dr. Brandes moet die stichting kort voor 1216 Çaka (1294 n. C.) hebben plaats gehad, terwijl Groeneveldt (*Verhandelingen XXXIX*, pag. 33, noot 4) uit Chineesche bronnen, heeft afgeleid, dat die stichting moet vallen tusschen 1280 (maar waarschijnlijk later) en 1293 n. C.

Beide bronnen geven dus hetzelfde resultaat (zie voor de nadere vaststelling van het stichtings-jaar van Mâdjâpahit, de inscriptie van Andjoek, Madoera (Verbeek).

Distr ikt D j a b o e n g
(vroeger distr. M adjasari-kidoel)
D e s a K e s ě m e n.

Op mijn tocht naar Djålåtoendå (ik vergat het dadelijk te boeken), bracht de wedānå van Djaboeng, mij ter zijde van den desa-weg; liet me daar, langs een trap, die in de aarde was uitgekapt, neergaan tot een riviertje of leiding; verder voortstrompelen over kaliesteenen; voor vallen bewaard door het grijpen der struiken, die uitstaken uit een steil opgaanden wand, naar een kolossaal gat in de rots, dat door menschenhanden scheen aangebracht, en waaruit het water borrelend en bruisend te voorschijn kwam, en verder doorstroomde naar het Z. W. naar de sawahs. Verder was daar niets te zien.

Ik teeken dit aan, omdat, in Januari 1870, daar een oude waterleiding ontdekt werd, van rode gebakken steenen, langs de steile helling van de rivier Djandjing, loopende van N. O. naar Z. W., ongeveer 1 paal lang, „waarschijnlijk uit Mādjāpahit, af te gaan op het model der gebakken steenen”.

D i s t r i k t D j a b o e n g
Desa Kembang-soré
Padoekoehan Doekoe.

Op een plek, in het midden der sawahs uitgespaard, trof ik — onder een woenoet-, waroe-, kedojā- en kadjaranboom — aan, een *kolossal steenblok*, onbewozen, aan de voorzijde min of meer geglad, 1 M. hoog en 2 M. breed, met 6 regels verweerd, *ingeslagen Javaansch schrift*.

Boven dat schrift en eveneens ingeslagen en van primitieve contourtekening, ontdek ik van rechts naar links (ten opzichte van den steen) een *yoni* met *lingga*, een *zon*, een *slange-staf*, twee voetzolen, waartusschen de stok van een *pajoeng-bawat*, die de beide voetzolen overhuift, een man, een *kendi* op voetstuk en iets als de kop van een rund.

Onder de zon een langwerpig voorwerp, met 3 scherpe korte punten aan het boven- en benedeneinde (wadjra?)

In 1888 (zie de Notulen van dat jaar, bijlage II, pag. XIV en XV) schreef Dr. J. L. A. Braudes over dien steen het volgende:

„De inscriptie van Dukuhan Duku geeft behalve het jaarcijfer ook het zegelmerk van den Vorst, bestaande uit twee voetzolen, waarboven een uitgespannen pajong, geflankt aan de eene zijde (links), door een stok, waarom zich een slang kronkelt, een bloem, een figuur, die ik niet herkennen kan en een lingga met voetstuk aan de andere zijde (rechts) door een gendi met voetstuk en een kris (?)

Het schrift van dit opschrift is een overgang van oud-Javaansch tot nieuw-Javaansch.

Hetzelfde kan ook worden opgemerkt omtrent de taal waarin het stuk is opgesteld en de spelling, die gebruikt is.

Bevremden kan dit niet, want het opschrift draagt het jaarcijfer 1408 Caka, en reeds wisten we, b.v. uit Cohen Stuart Kawi-oorkonde No. IV, waarin men de jaartallen 1316 en 1317 aantreft, dat in dien tijd het Javaansch reeds zeer belangrijk naar het nieuw-Javaansch overhelde, terwijl geconstateerd kan

worden, dat dat grotere verval in de mij bekende stukken uit de 13^e Çaka-eeuw nog niet wordt aangetroffen.

Op den steen van Dukuhan Duku leest men, dat in 1408 Çaka door Çri bhaṭṭāra prabhu Girindrawarddhana, die in zijn prille jeugd den naam Dyah Raṇawijaja kreeg, een schenking is bevestigd van twee vroegere vorsten, waarvan de laatste rust te Mahālajabhwana.

Deze hadden namelijk aan Çri Brahmarāja Ganggadhara de desa Pēṭak geschonken.

[Wie deze beide vorsten waren, kan door mij niet worden uitgemaakt].

Als aanleiding tot die schenking wordt opgegeven: *hamrik kādigwijaya-nira sang munggwing Jinggandunayunayan yūlhalawaning majapahit*, wat ongelukkig niet geheel te verstaan is.

Het slot kan beteekenen „dat hij den strijd bestond tegen Majapahit”. maar onzeker is het, of de lezing, zooals zij hier gegeven is, wel geheel juist is, ook daarom, omdat de sambandha der andere opschriften, die handelen over Çri Brahmarāja Ganggadhara geheel iets anders geeft.

Uitermate belangrijk is het, dat deze inscriptie voorts het volgende bevat:

saprakāraning bhuktinya cri Brahmarājāmuktiha tke santana pratisantana yananahapakṣabhumi salwiraning janmanya marihābhumi, çri Brahmarājātah pramāṇāmuktiba,

hetgeen kwalijk iets anders kan beteekenen dan:

„al wat er van te genieten valt, zal çri Brahmarāja, zijn kinderen en kindskinderen genieten; als er iemand beweert (of: volhoudt, omdat hij rechten heeft of had) eigenaar van den grond te zijn, wat voor soort van mensch het ook wezen moge, hij zal ophouden eigenaar van den grond te zijn, Çri Brhmarāja zal voortaan als machthebber er het genot van hebben.”

Distrīkt Djaboeng.

Desa Kesiman-tengah.

Tempel-ruïne. „Een geheel onbekende tempel van andesiet” — door Dr. Verbeek het eerst, in 1890, opgemeten en vermeld.

Met den wedānā van Djaboeng, vond ik de ruïne van een tempelgebouw, staande op het Westen, misschien bestaande uit twee terrassen — zooals Dr. Verbeek noteert — doch, zooals het mij voorkwam, een voor-terras en daarop een tempelkamer, wier voet aan de vóór- of westzijde 2.60 M., inspringt. — een voor-terras of voorsprong, dat herinnert aan dat van Tj. Djago.

Het soubassemement, op dat terras dan, bevond ik 7 M. in het vierkant, en (voor zooverre het uitgevallen en ontzet lijstwerk me dat vergunde op te nemen) hoog van het maaiveld 2.85 M.

Uit dat soubassemement nu, springt uit de Westzijde, het trappenhuis 2.60 M. vooruit, bij eene breedte van 2.60 M. gemeten van de voorzijde, die nog-maals een tweeden zeer korte rechthoekigen voorsprong heeft, en wordt ge-flankeerd door twee trappen, die zeldzaam smal moeten geweest zijn, daar eene ongeschonden trede door mij bevonden werd slechts 0.47 M. breed te zijn.

Het opstaand muurwerk van dit terras of soubassemement bevat een aantal bas-reliefs, die niet voltooid zijn, en waarvan het aantal niet te tellen is; daarbij werd een gat aangetroffen in den oostelijken wand, waardoor de uitgravers van den bouwkoker een uitweg vonden, dat 1.16 M. hoog en 1.30 M. breed is, waardoor een langwerpig ovaal medaillon mede uitviel.

Aan de Noord- en Zuidzijde bevinden zich 7 bas-reliefs, waaronder 3 ovalen, waarin voornamelijk nandi- en banaspati-voorstellingen, alles gezet in ornament van vreemde belijning, (vooral wat het blad-ornament betreft), met eene overmatige vulling; dieren-medallons (nandi, haas enz). De bas-reliefs, die den indruk maken van gravure, staan in casementen, vlak en ondiep gebeiteld en gezet in primitief gesneden bandjes.

Aan de hoeken op N. en Z. zijn, in langwerpige vierkanten, Hanoman-voorstellingen gebeiteld.

Doch op enkele bas-reliefs na op de Noordzijde en aan den voorsprong op de vóór-of westzijde waar het diepst gebeiteld is, is alles onvoltooid.

De trapvleugels zijn grootendeels verdwenen, en, wat er van behouden is, vertoont vierkanten met bloem-ornament.

De voorzijde van het terras vertoont een zeer beschadigd, langwerpig medaillon, liggende op de lange zijde, en in het midden vertoonende een kala-ornament, dat links en rechts geflankeerd wordt door vervolgende en vluchtende mannen-voorstellingen.

Klimt men nu op naar den tempelvoet, dan vinden we den vloer van het voor-terras geheel ontgraven en de andesiet-blokken samengestort.

Men bevindt bovendien, dat het opgaand muurwerk van het 2^e terras (tempelvoet) geheel bestond uit gladde blokken, die thans geheel verstapeld zijn, zoodat de bezoeker geheel onwetend gelaten wordt omtrent den trap, die naar de tempelkamer voerde, of omtrent de afmetingen van de tempelkamer zelve, die geheel is uitgegraven tot aan het maaiveld, en, zooals reeds boven vermeld werd, thans een uitgang heeft door de verwoeste oostelijke zijde van het soubassemement.

Naar den tegenwoordigen toestand te oordeelen, bestond er geen omgang om de tempelkamer.

Verdere nasporing gaf ons nog te zien:

Makara (in wording), hoog 0.72 M., lang 1.20 M., interessant, omdat daarin te ontdekken is de wijze waarop een makara bekapt werd.

Het beeldwerk vertoont alleen de hoofdlijnen; het staart-stuk is nog niet als rechthoekige waterleiding uitgebeiteld en het ronde spuigat aan de voorzijde ontbreekt nog; alleen wordt er de schets in aangetroffen van een mannebeeldje.

Niet ver daar van daan, ligt een tweede makara, die evenzeer bestemd was een mannebeeldje te vatten in den naar voren geopenden muil.

Naga (in wording), in eerste bekapping en daarin aangegeen de tjoepoe-manik, de kroon, het halssieraad en de borstplaat; met een zwaar inzet-stuk aan de achterzijde.

Opgenomen en beschreven op de aangegeven plaatsen, in April, Mei en Juni 1907.

Het lid van de oudheidkundige Commissie in N.I.

(w.g.) J. KNEBEL.

BESCHRIJVING

DER

Hindoe-oudheden in de Afdeeling Djombang (Soerabaja).

Drie paal van de desa Rimbi, op een heuveltje, dat behoort tot het gebied van de desa Poelo, vond ik de tempelruïne, die door Dr. Verbeek als „Tjandi Ngrimbi” geboekt werd, onder No. 456 van zijn „Lijst der oudheden”, en die door de bevolking genoemd wordt „*Tjoengkoeb Rimbi*”, daar dat „Rimbi” beschouwd wordt als eene verkorting van den bekenden dewi-naam Arimbi.

De begraafplaats van Dewi Arimbi wordt tot heden in de sawahs aangewezen, doch wordt, als voorheen, niet meer met bloemen vereerd.

Het volks-geloof wijst de desa Rimbi (of Ngrimbi) als de verblijfplaats aan van Dewi Arimbi en de Tjoengkoeb van Poelo als haar *petapan*. Daar ik de administratieve indeeling heb te volgen, die het gevolg is van de voorschriften van Staatsblad 1901, No. 328, en van het Gouvernements-besluit van 31 Juli 1902, No. 9, moet deze oudheid thans volgender wijze worden geboekt:

D i s t r i k t B a r e n g
(vroeger distr. Djaboeng afd. Madjakarta)
D e s a P o e l o .

Tjoengkoeb Poelo of Tjandi Rimbi. Het voetpad van het heuveltje opgaande, krijgen we de tjoengkoeb te zien van de Noordzijde, en nadat we het geruïneerde bouwwerk hebben omgewandeld, vinden we een vierkant torenvormig gebouw, (voorheen) bestaande uit drie kubussen op elkaar, naar boven zich verkleinend, en daar bovenop een tempelkamer, tot eene gezamenlijke hoogte van 10.20 M.

De eerste kubus of het soubassemant staat op eene fundeering van metselstenen, en verrijst thans boven het maaiveld tot eene hoogte van 1.40 M. (2.40 M. van de fundeering-plaat afgerekend), en wordt afgedeckt door eene kroonlijst van uitspringende gladde banden met een ojief.

De zijden zijn lang 8,8 M. (de Zuid-zijde iets korter, doch misschien schijnbaar, daar het gebouw aan den Zuid-Oosthoek vernield is door de wortels van een wijoe-boom, en het verval daar niet nauwkeurig aan te geven is).

De noordelijke, oostelijke en zuidelijke muurvlakken zijn, vlak onder de kroonlijst, bekleed met een lint van bas-reliefs, die links en rechts zijn afgescheiden door een primitief-bebeiteld, glad bandje, en boven en beneden in gladde uitspringende banden zijn gevat. Deze bas-reliefs zijn vierkant, of langwerpig — de laatsten liggende op de lange zijde, — metende 0.35 M. op 0.30 M. of 0.35 M. op 0.15 M. om en om.

De (zoogenaamde) vierkanten zijn bebeiteld met een tafereeltje, de langwerpigen met een fabelachtig dier, — doch niet, zooals Prof. Veth te compileren kreeg, steeds met eenzelfde dier.

Elke zijde had eens 17 bas-reliefs, behalve de voorgevel of Westzijde, waar het trappenhuis de plaatsing daarvan onmogelijk maakte.

De Hindoesche eerbieds-vormen volgende, keer ik den rechter schouder naar de godheid, die in de tempelkamer kan hebben gezeteld; wandel van den noordelijken hoek van het soubassemant, langs den noordelijken gevel, naar den noord-oostelijken hoek, en ontmoet daar, beginnende niet een vierkant bas-relief:

van West naar Oost (Noordelijke gevel):

No. 1. Een boeta met opgeheven zwaard, en, achter zich, een man met 2 cilindervormige manden, boven op elkaar;

No. 2. een fabelachtig dier;

No. 3. een groote kikker, zittende, gewend naar een man, die met een knuppel op hem schijnt af te gaan;

No. 4. een fabelachtig dier;

No. 5. een man, voorover gebogen naar een voorwerp, dat niet meer te herkennen is;

No. 6. een fabelachtig dier;

No. 7. een voorover gebogen man, die in beide handen een kabel houdt, die neergaat in den grond;

No. 8. een fabelachtig dier;

No. 9. twee menschen in een tampajang, met de hoofden er boven uitstekend;

No. 10. een fabelachtig dier;

No. 11. een man, gewikkeld in een deken, neerzittend, weggestopt als in een zak, waarboven het hoofd uitsteekt;

No. 12. een fabelachtig dier;

No. 13. twee achter elkander gehurkte menschen, met iets in de handen, dat niet te onderscheiden is;

No. 14. dier-basrelief, waaruit het dier verdwenen, doch het vulornament gespaard is;

No. 15. Garoeda (mensche-lichaam met vleugels en vogel-snavel) met opgezette vleugels; vóór zich een staand man, met een hoofd-bedekking als een tulband, houdende de linker hand op het hoofd van de Garoeda;

No. 16. een fabelachtig dier;

No. 17. een man, voorover gebogen als werkende met een patjol, waarvan alleen de steel zichtbaar is; het beneden-gedeelte van het bas-relief is over de geheele breedte weggeslagen.

Van Noord naar Zuid (Oostelijke gevel).

No. 1. Een man, staande, gewapend met een stok, die opgehouden wordt naar voren;

No. 2. een fabelachtig dier;

No. 3. een man in het water, met het hoofd er boven uit;

No. 4. een fabelachtig dier;

No. 5. een persoon, zwevend op de wolken, met iets in de linker hand, de rechter opgeheven naar achter;

No. 6. een fabelachtig dier;

No. 7. een gaande man met opgeheven armen (zeer verweerd en zeer bemost);

No. 8. een fabelachtig dier;

No. 9. een man, die met de linker hand een vogel grijpt;

No. 10. een fabelachtig dier;

No. 11. een waterpartij, met boomen langs den oever;

No. 12. een fabelachtig dier;

No. 13. een altaar boven op een kala-ornament (zeer verweerd).

No. 14. een fabelachtig dier;

No. 15. een banteng-stier, een banteng-koe achtervolgende;

No. 16. een fabelachtig dier;

No. 17. een zittende danawa of danawi, die de hand uitstrekt naar een kind, dat vóór hem (haar) staat.

Van Oost naar West (Zuidelijke gevel):

No. 1. een staande (of gaande) vrouw, omziende naar een kind, dat zit op een bale-bale, met neerhangende beenen, in een pendåpå;

No. 2. een fabelachtig dier;

No. 3. drie dames, waarvan de achterste een pajoeng draagt;

No. 4. een fabelachtig dier; (zeer bemost)

No. 5. een Semar-figuur; (zeer bemost)

No. 6. een fabelachtig dier; (zeer bemost)

No. 7. een Bagong-figuur; (zeer bemost)

No. 8. tot en met No. 17 zijn verloren gegaan in de wortels van een wijjoe-boom, waarna de stam de geheele Zuidzijde beheerscht.

Zoo zijn we gekomen aan den *Westelijken gevel of voorzijde* van de tjoengkoeb, waar zich het trappenhuis bevindt, dus loopende van Zuid naar Noord.

Ter vorming van dat trappenhuis, springt de voorgevel links en rechts 1.44 M. in en daar rechthoekig uit 1.80 M., springt dan weer 0.86 M. in en voornut 1.86 M., springt wederom vooruit 0.95 M. met een insprong van 0.43 M., en schiet ten laatste vooruit 1 M. met een insprong van 0.27 M? (men bedenke, dat de ruïne op vele plaatsen geene exacte meting toelaat).

In het midden van den laatsten voorsprong, die eene breedte heeft van 2.85 M., is een trap van 5 treden (voor zooverre zichtbaar), die hoog zijn in de optrede, smal in de aantrede, en eene breedte hebben van 0.71 M.

Met die 5 optreden komt men op een stoep, die 2.80 M. breed is.

Uit het midden van die stoep gaat, in de as van den beneden-trap, een trap op (waarvan slechts 7 treden over zijn), die voerde naar de tempelkamer, die, — op den Noordelijken muur met kroonlijst en dak na — geheel in ruïne viel, en daardoor, boven laatstgenoemden trap, alles overstortte met steenblokken.

De tweede kubus nu van de tjoengkoeb springt, ten opzichte van het soubassement, aan alle zijden 0.71 M. in (zoodat van een processie-omgang om het 2^e terras of den 2^{en} kubus geen sprake kan zijn), gaat dan met enige inspringende banden naar boven, tot hij met een gelijk aantal uitspringende banden wordt afgedekt.

Op het lichaam van dien tweeden kubus zijn, op de Noord-, Oost- en Zuidzijde, door eene eenvoudige rechthoekige verdieping, 9 paneelen naast elkaar gebeiteld; geheel glad, alsof ze voor de bewerking met bas-reliefs waren gereed gemaakt. Op dien tweeden kubus verheft zich een derde kubus, met gelijken insprong, van gelijke constructie en op dezelfde wijze bewerkt als

de tweede, maar met 9 kleinere paneelen op de Noord-, Oost- en Zuidzijde en glad als de voorgaanden.

Daarboven verrijst nu, aan de Noordzijde, de eenig overgebleven muur van de tempelkamer; in het midden daarvan een diepe nis tusschen twee gladde pilasters.

Hierbij moet nu nog worden aangeteekend dat de bas-reliefs allen gevuld zijn met ornament, zooals dat in de beeldhouwkunst van Oost-Java gebruikelijk is,— een ornament, dat, bij zijne beschouwing van Tjandi Panataran, voor wijlen Dr. J. L. A. Brandes, een wolk-ornament was,— en waarvan de beschrijving van zijn hand later zal kunnen worden gewaardeerd.

Naar de bas-reliefs van den westelijken gevel te oordeelen, heeft de storting van de tempelkamer voornamelijk plaats gehad naar het Westen.

Aan die zijde en aan de in- en uitsprongen van het trappenhuis, zijn ook de gespaarde bas-reliefs, die eveneens nog eene geregelde afwisseling van vierkant en langwerpig paneel vertoonden, evenals bij de beschrevene drie andere zijden.

Daarbij zijn die bas-reliefs het meest (en wel tot onherkenbaarheid toe) met witte en groene korstmossen overtrokken,— behalve links en rechts van den beneden-trap (dus op de voorzijde van den laatsten rechthoekigen uitsprong), waar een langwerpig-vierkant bas-relief, staande op de korte zijde, wordt aangetroffen, bestaande uit een paneel, dat geheel gevuld is met bloem-blad- en stengel ornament.

Twee van de banaspati- of kalakoppen, die de nissen hebben afgedekt, liggen in de alang-alang, en vóór den trap, ligt nog een bewerkt steenblok, dat waarschijnlijk een trapvleugel geweest is, en waarop, op de gebolde voorzijde, een samengestelde en verornamenteerde combinatie van staande en hangende tricoela kan gebeiteld geweest zijn.

Nu nog een blik op hetgeen aan mijn bezoek voorafging.

De door mij beschreven tempelruïne werd het eerst in tekening gebracht door Sieburgh, die zijn olieverf-afbeelding noemde „Tempel Aringbing in Japan”, 1842, duizend voet boven de zee.

In 1878 kregen we de beschrijving van Prof. Veth „Gelegen op den berg Koekoesan (Ardjoena-gebergte)”; — van een berg kan geen sprake zijn.

„Een voetstuk van bas-reliefs, eenmaal in 3 rijen boven elkaar, waarvan de bovenste rij onkenbaar”.

— Niets van dat al: daar konden nimmer 3 rijen bas-reliefs op het

lichaam van het soubassement worden aangebracht; de bestaande bas-reliefs hebben boven zich een kroonlijst; beneden zich uitspringende banden, en daarna glad, onbeschadigd muurwerk.

„Daarop een kamer met een ingang aan de Westzijde; aan de Zuidzijde ingestort”.

— De Oostelijke en Westelijke storting hebben dus in of na 1878 plaats gehad.

„De casementen zijn vierkant of langwerpig, bij afwisseling”.

„De kleinere langwerpige bevatten alle de voorstelling van één en hetzelfde mythologisch dier met 2 groote horens.”

— Dat dier komt voor, doch andere mythologische dieren veel meer, evenals in de dieren-medallions van Panataran.

„De overigen, waarvan 41 nog herkenbaar, bevatten afbeeldingen van tooneelen uit het dagelijksche leven, zonder beteekenis, zonder samenhang; ze hebben voor den oudheidkenner alleen waarde voor de gebruiken en zeden van den Hindoe-tijd, — zeer veel overeenkomst in stijl met de bas-reliefs van Tjandi Poetri Djawi. Bestemming van het gebouw zeer onduidelijk”.

— Een en ander wordt gaarne gelaten voor rekening van den rapporteur. Het is evenwel jammer, dat die bas-reliefs vóór 1907 niet beschreven werden.

Daar valt van de bas-reliefs alleen nog aan te tekenen, dat de afbeelding van het mensche-beeld geen wajang-type vertoont.

In 1881 ongeveer, moet eene tekening van Roduner het licht hebben gezien.

Twee jaren na die publicatie, werd weer eene tekening van „Tjandi Ngrimbi” gepubliceerd in de „Mededeelingen van het Nederlandsch Zendeling-genootschap; XXVII, 1883.

D i s t r i k t B a r e n g
(vroeger distr. Mådjå-agoeng)
Desa Mådjawangi.

Ná de vroeger in deze desa gevonden voorwerpen, die door het Bataviaasch Genootschap werden aangekocht, werd in de desa Mådjawangi niets meer aangetroffen, en we hebben dus alleen over te nemen, wat door den heer W. P. Groeneveldt in den archaeologischen Catalogus geboekt werd onder No. 784.

a. drie plaatjes van verguld bladzilver, hoog 4.6 en breed 2.7, waarop godenbeeldjes gekrast zijn; de figuren zijn zeer onduidelijk, alleen kan men om het hoofd van elk een glorie onderscheiden, en onder de voeten een dier, bij een een gans (dus Brahma), bij een een stier (dus Ciwa), terwijl het derde niet uit te maken is.

b. een zeer geschonden zilveren plaatje met inscriptie, hoog 7.3 en breed 2.6, van boven wat breder en oijefvormig, dus als de groote steenen der verzameling.

c. twee beschreven gouden plaatjes van gelijken vorm, hoog 5.7 en 4.3, breed 2.5 en 1.6;

d. 18 fragmenten van gedeeltelijk verguld zilverblad, waaronder twee kleine zonneschermen, en stukken van dier-figuren;

e. 6 verschillende steentjes, 1 rots-kristal en 5 van kunstmatig materiaal (glas).

Dr. J. L. A. Brandes teekent hierbij aan:

„De voorwerpen onder b en c genoemd zijn beschreven met oud-Javaansch schrift.

De beschadigde toestand, de vele deuken, en het goud- en zilvervuil, waaraan zonder de legenden onleesbaar te maken, niets te doen schijnt te zijn, verhinderen de legenden te lezen.

Ik vermoed, de letters die ik lezen kan in aanmerking genomen meer in overeenstemming zijn met die van 786 en 787 (bedoeld worden de gouden en zilveren plaatjes van Ngantang en het gouden plaatje van Mādjākertā), zie aldaar dan met de voorgaanden (n. l. de gouden plaatjes van Prambanan).

Ik acht het overbodig hier het weinige, dat ik met zekerheid (?) kan lezen, mede te delen, want zelfs daar waar ik meerdere letters achtereen lezen kon, schijnt mij de zin allesbehalve duidelijk, wat mij doet twijfelen aan mijne lezing".

D i s t r i k t B a r e n g (vroeger distr. Mādjā-agoeng)

Desa Latsari.

Bij mijn bezoek aan Latsari, vond ik wat door den Assistent-resident van Djombang, H. E. Steinmetz, in 1889, aan Dr. Verbeek werd gerapporteerd.

a. **Waterleiding.** Aan de eene zijde van den grooten weg van Mâdjâwarna naar (ng)Årâ, vond ik een gat, een onbemetselden luchtkoker, waarin snel-stroomend water zichtbaar was, uit een tunnel zich spoedende naar een tunnel.

Dwars onder dien grooten weg door moet die tunnel zijn doorgegraven, daar aan de andere zijde het water zich een uitweg baant naar een slokan.

Andere luchtkokers zijn niet meer bekend.

b. **Beeldwerk.** Vlak bij den luchtkoker zag ik een vermolmd rasterwerk van djati-hout, onder een kesambi-boompje, en daarbinnen 2, door verminking, geheel onherkenbare retjâ's (een bovenstuk en een benedenstuk), en een voetstukje, waarop nog de voeten zichtbaar waren van het beeldje, dat daarop gestaan heeft, alles bemost en besmeerd met boreh, ofschoon de plaats door de bevolking bekend wordt als poenjen, panjadranan of pekahoelan.

Distríkt Bareng.

Desa Mâdjâwarna

a. *Op het erf van Djâkrâmâ, vond ik:*

Beeldwerk. Een zittend beeldje, doch zoo vermint en verweerd, dat daarin alleen te herkennen is, dat de handen eens rustten op de resp. knieën.

Hoog 0.32 M.

b. *Op het erf van den zendeling-leeraar Masia (verkorting van den doopnaam Amasia) trof ik aan:*

Kala-ornament. Een beschadigd en verweerd steenblok, waarin, over twee rechthoekzijden heen, gebeiteld was een kala-ornament, dat in het midden driehoekig opgaat. Ook in dit ornament komt over het neus-stuk, de langwerpig-vierkante lap voor, waarop, bij de beschrijving van dergelijk beeldwerk in de kaboeaten van Mâdjâkertâ, de aandacht gevestigd werd.

De beide andere zijden hebben gediend tot inzet in het muurwerk van een tempel.

Het beeldwerk meet 0.5 M. op iedere rechthoeksijde, en de hoogte over het midden is 0.35 M.

N.B. c. *In den tuin van de beroemde Mâdjâwarna-stichting werd me door*

den heer J. Kats aangewezen een Hindoe-beeldwerk, bekalkt, verweerd, beschadigd, en hier en daar gerestaureerd met blauwe cement.

Çrî-voorstelling volgens de Sanchi-traditie. Een tweearmig vrouwebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, waarvan de bovenhelft gerestaureerd is, met achterstuk, *zonder glorie* (tenzij die onder de kalk mocht verscholen zijn).

De godin is gedost in groot ornaat, wat blijkt uit de makota en hooge haartooi, terwijl de andere ornaat-stukken grootendeels door kalk bedekt zijn.

De beide handen, elk een lotusstengel omvattende, zijn naast elkander gebracht voor het midden van het lichaam; boven elk der handen gaat de bloemknop op.

En wat nu het belangrijkste is, en, voor zooverre ik kan nagaan, voor het eerst op Java werd aangetroffen, is het volgende:

Ter hoogte van de armbanden, is, links en rechts, op het achterstuk gebeiteld een klein dubbel lotuskussen, waarop een olifant, staande op de achterpooten.

De beide snuiten houden ieder een kendi, en worden samengebracht boven den hoogen haartooi van de godin.

Beneden op het lotuskussen, staat links en rechts mede gebeiteld op het achterstuk, een langwerpige vaas, waaruit lotusbloemen opgaan naar de lotuskussens der olifanten, — alles zeer bekalkt.

Dit beeldwerk nu werd, in 1893, door den zendeling leeraar Kruyt vertoond aan Dr. Vorderman, die er wel is waar een Lakshmi-voorstelling in zag, maar „waarbij de lotus-stengels en knoppen misschien wel slangen konden zijn, die melk uit de tepels van de godin zuigen”.

Bovendien werden de olifanten gedetermineerd als „zandloopervormige handtrommen”.

Wie zich nu jaren lang onledig hield met beeldbeschrijving op Java; daarbij heeft opgemerkt, hoe alleen reeds de ééne of de andere belichting, kan aanleiding geven tot al of niet zien, dan wel verkeerd zien, die wacht zich wel dadelijk een spotlach ten beste te geven aan de opvatting van een voor-ganger,wanneer die opvatting berust op de beschouwing van beeldwerk, dat door een kalk- of teerlaag overdekt is.

De heer Kats deelde me mee, dat het beschreven beeldwerk vroeger veel meer dan nu in de kalk wegschool, en, zelfs, zooals de toestand nu is, kan in bloemstengel en knop, zonder veel moeite, de voorstelling worden gedacht van slangelichaam en kop, enz.

Maar mijne ervaring vraagt daarbij toch te mogen aanteeken, dat Cri en Lakshmi wel is waar beiden de namen zijn voor de çakti van Wishnoe, maar dat het Hindoe-pantheon, zooals het op Java wordt aangetroffen, als het ware een verschillende type heeft voor Lakshmi en voor Cri:

de Lakshmi-type vertoont zich voor mij vierarmig; als draagster van de lotus-bloem, korenaar of vliegenwaaijer; de Cri-type, met de *beide* handen de borsten steunende, die, met geopende tepels, dienst doen als spuiers; — zij het ook, dat de enkele museum-exemplaren beide typen vereenigen.

Maar een Lakshmi met tromvormige zandloopers of met melkzuigende slangen was mij niet bekend. Maar ik ben Dr. Vorderman dankbaar, dat zijne beschrijving (eene eerste beschrijving) de aanleiding was tot mijn bezoek aan het beeldwerk van Mâdjâwarnâ. 1).

Distr ikt Mâdjâ - a goeng.

Desa Tengaran

(niet Tenggaran.)

Op een plek, uitgespaard in de sawahs van Tengaran, beplant met sokâ-boomen, treft men, in het midden, eene vierkante opstapeling van Mâdjâpahit-stenen, die geheel met mos overgroeid zijn, en in het midden daarvan staat een: **Beschreven steen.** Hoog 1.24 M. breed 0.78 M., met een gebold voor- en achtervlak, niet fijn geglad en niet overal op gelijke dikte gebeiteld.

Deze steen is beschreven met ingehakte oud-Javaansche letters.

Op de beneden-helft is het schrift geheel verdwenen; het schrift van de bovenhelft is zeer verweerd.

Dr. Verbeek was de eerste, die van het leesbare een afdruk aanbood (1888), en, in dat zelfde jaar mocht het aan Dr. Brandes gelukken, te ontdekken, dat de steen van 857 Çaka is, en slechts een klein gedeelte is van eene oorkonde van Mpu Siñdok.

1). Voor de Cri-voorstelling der Sanchi-type zie men: James Fergusson, Tree and Serpent temples, London 1873, Frontispiece, aft. No. 16 Plate IX, X, XA, XIII, XVIII, XXI.

J. Fergusson, History of Indian and Eastern Architecture, London 1876, ill. 2.

A. Cunningham, Stupa of Barhut, London 1879, pl. XXXVI.

J. Fergusson and J. Burgess, Cave-temples of India, London 1880, No. 73.

Griinwedel, Buddh. Kunst in Indien, Berlin 1883, Abb. 9 und 25.

D i s t r i k t M à d j à - a g o e n g

Desa Mantjilan.

Koeboer-pandjang. Op het kerkhof dezer desa vertoonde men mij een zoogenaamd koeboer-pandjang. Daarin, zoo bleek mij uit de bespreking, plaatst het volks-geloof het lijk van Kjahi Kamdi.

Tusschen de wortels van een grooten lo-boom, vond ik eene langwerpige opstapeling van gewone bemoste metselsteen, — anders niets.

Sporen van eenige vereering trof ik niet aan.

Op Mantjilan werd het eerst de aandacht gevestigd door den heer H. E. Steinmetz, die tevens aangaf, op welke wijze de particuliere nijverheid de Hindoe-oudheden heeft weten te bezigen voor den bouw van een suiker-fabriek (zie Dr. Verbeek, onder No. 452).

D i s t r i k t M à d j à - a g o e n g

Desa Betek.

Ciwa. Op het kerkhof dézer desa werd ik gewezen op twee brokken bewerkte kalksteen, die opgesteld waren onder een reusachtigen iprih-boom.

Bij nadere beschouwing bleken die brokken te zijn:

a. een boven-gedeelte van een tweearmig mannebeeld, hoog 0.22 M., een hoofd- en halsstuk met makota en hooge haartooi als een tulband, lange oorbellen, versierde armbanden en een halsband, alles omgeven door eene stralende glorie.

De god draagt knevel en puntbaard.

De arm-fragmenten zijn te kort, om er de richting uit op te maken, — zij het ook, dat die bij dergelijke voorstellingen met genoegzame zekerheid kan worden aangegeven.

b. een beneden-gedeelte van een gode-beeld, hoog 0.21 M. en 0.14 M. (schuin afgekapt): een dubbel lotuskussen met achterstuk, waarop ook een gedeelte van de stralende glorie zichtbaar is.

Op het lotuskussen staan 2 beenen, waarvan de voeten met bovenmatig-lange teenen zijn voorgesteld; ze zijn geflankeerd door sarong-slippen en dragen enkelbanden; verder zijn nog zichtbaar versierde sjerpe-banden met hangers, en een kleed-plooïtusschen de beenen.

a en b. vormen te zamen eene Ciwa-voorstelling, waarvan het middens-tuk ontbreekt.

Distrik Mådjaagoeng Desa Soember-penganten.

In 1889 wees de Assistent-resident H. E. Steinmetz op een „onder-aardsche gang of tunnel, van gebakken steen, met vijfhoekige doorsnede”. en op „een mondstuk in den vorm van een nagakop” — doch noch van het een, noch van het ander was iets meer te ontdekken.

Maar: leres wonten soember, inggih poenikå dados pasiramman.

Distrik Plåså (vroeger distr. Madjadadi) Desa Ketemas.

Links van een wachthuis op den driesprong van de desa Ketemas, ligt een rond dubbel lotuskussen, en daarop, met een tap in het kussen, *een brok van een beschreven steen*.

Een tweede brok van dien steen ligt achter het kussen, en maakt geen geheel uit met het andere brok, omdat nog gedeelten ontbreken. Breedte 0.68 M.

De heer H. E. Steinmetz, de toenmalige Assistent-resident van Djombang (1887) was de eerste, die hem opmerkte, en zijne belangstelling in de Hindoe-oudheden toonde door er een afdruk van toe te zenden aan Dr. Brandes, die hem, kort daarop, volgender wijze beschreef:

„Bovenstuk, waarvan evenwel een groote hoek verloren is. en benedenstuk op voetstuk (lotuskussen) met tap; het middengedeelte wordt gemist.

„Op het benedenstuk slechts zeer weinig schrift.

„Praçasti van koning Airlanggha.

„Het jaartal (9..) slechts gedeeltelijk te lezen, daar de steen daarbij is afgebroken.

„De steen bevindt zich nu op het erf van den Assistent-resident.”

N.B. Terwijl ik hem nu, in Juni 1907 wederom bij de desa aantref,— en wel, omdat, nadat de heer Steinmetz van Djombang vertrokken was, de bevolking dringend verzocht, om den steen terug te mogen hebben, omdat mensch, dier en gewas door ziekten waren bezocht, zoodra de steen naar Djombang was overgebracht (zie ook Grogol en Soember-goerit).

Voor ik de tocht voortzet, krijg ik te beschrijven een beschreven steen, die aan de andere zijde van de gardoe geplaatst is, en die behoort aan :

D i s t r i k t P l å s å
(vroeger distr. Mådjådadi)

Desa Grogol.

Ik krijg te zien een rond, dubbel lotuskussen, waarin, met een tap, geplaatst is een :

Beschreven steen, die thans uit 17 brokken bestaat, door de bevolking samengestapeld tusschen 2 bamboes en omwonden met tampar.

Daar is niets van te maken. Breedte 0.61 M.

Maar ook hiervan vervaardigde de Assistant-resident Steinmetz een afdruk, dien hij toezond aan Dr. Brandes, en waarvan door dien geleerde werd aangegeekend :

„Benedenstuk met tap, benevens vele fragmenten van denzelfden steen, die deel hebben uitgemaakt van het boven het benedenstuk volgende deel van den steen.

„Het bovengedeelte geheel verloren”.

„Naar het schrift te oordeelen uit of omstreeks Airlanggha's tijd”.

„De steen bevindt zich op het erf van den Assistant-resident”.

—En, zooals men ziet, de steen werd naar zijn vroegere standplaats teruggebracht.

Want ook aan het gemis van die 17 brokken werd de ziekte in de desa toegeschreven, die de bevolking bezocht, nadat ze naar Djombang waren overgebracht. Als voorzorg wordt deze steen (en ook die van Ketemas) eens per jaar vereerd met *barikan*.

Zonder nu van desa-gebied te veranderen, wordt de reis voortgezet en een bezoek gebracht aan :

Padoekoehan Soember-goerit
Desa Ketemas.

waar mij, op het erf van Pa Saminten, onder twee sambodja-boompjes, vertoond wordt een :

Beschreven steen, met een tap ingezet in een ovaal, fraai gebeeldhouwd lotuskussen. Hoogte over het midden 1.36 M., breedte van boven 0.82, van onder 0.94 M.

De steen was geheel met boreh besmeerd en bovendien omgeven door eene ommuring van kali-stenen, 4 meter in het vierkant.

Maar behalve dat, wordt hierbij geofferd bij elk ongeval in de desa; wordt jaarlijks een slametan toempeng, en bloem- en wierookoffer aangeboden.

Het was weer de heer Steinmetz, die in 1887 het eerst een afdruk daarvan liet vervaardigen, en dien aanbood aan Dr. Brandes, die, in de Notulen van 1887, op pag. 128, daarvan aanteekende:

„Steen met voetstuk en tap.

„Praçasti van koning Airlanggha, van Çaka 955. Zeer groote letters”

„De steen staat nu op het erf van den Assistant-resident,” teekent Dr. Verbeek ook hierbij aan.

—Maar ook dezen steen vroeg het volksgeloof terug, als schild tegen de ziekten, die, na het overbrengen naar Djombang, de desa hadden bezocht.

Kota Djombang.

a. In de *pasanggrahan* van Raden Adipati Arià Krämâdjâjâ Adinâgârâ, die, als Regent van Mâdjâkertâ, tevens Regent is van de afdeeling Djombang, werden door mij aangetroffen:

1. Onbekend beeld. Op het eerste gezicht wordt men herinnerd aan de Bodhisatwa's van Plahosan,— maar het ornaat daarvan wordt gemist, en het is, bij correcte beschouwing alleen de wassende maan achter het hoofd, die ons in gedachten terugvoert naar de skulptuur van Midden-Java.

Ons beeldwerk geeft te zien een zeer verweerd en beschadigd, tweearmig beeld, zittend (silâ en niet op Boeddha-wijze) op eene ovale steenplaat, met achterstuk en halve maan.

Makota en hooge haartooi, oorbellen en polsbanden zijn nog even zichtbaar.

Wat misschien als halssnoer en châtelaine bedoeld werd, geeft thans de belijning van een buis.

De plooien van het kleedje vallen over de kruising der beenen op de steenplaat.

De handen zijn (in elkander gelegd?) gebracht voor het midden van het lichaam, en houden daarin iets, dat niet meer te herkennen is.

Hoog 0.38 M.

2. Ganeça. Eene zeer verweerde en zeer beschadigde Ganeça-voorstelling (van zwarte steen), zittend met samengevoegde voetzoolen op een dunne halfronde steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat met slange-oepawita, waarvan de kop rust op den linker schouder.

N.B. De snuit is voorzien van een ring en loopt uit in de batasa, die gehouden wordt door de linker voorhand. De rechter voorhand is voorgesteld als naar-voren-iets-grijpend, doch het tandbrok wordt er in gemist.

De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de olifantshaak of strijdbijl, waarvan alleen de *handel* is overgebleven.

Hoog 0.86 M.

3. Onbekend beeld. Een beeldwerk, afkomstig van de desa Balong-biroe (distr. Djombang), voorstellende een zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, zittend op eene dikke, vierkante steenplaat, met achterstuk en glorie.

Diadeem en hooge haartooi, oorbellen, halssieraad, armpolsbanden en sjerp, waarvan twee sluppen neer vallen op de beenen.

De onderzoom van het kleedje omgeeft den enkel van den rechter voet, waarvan de zool opwaarts gericht is.

Hoog 0.33 M.

4. Ciwa. Een zeer verweerd en zeer beschadigd, vierarmig mannebeeld, zittend op eene halfronde steenplaat (of is het een lotuskussen, waarvan de blad-belijning geheel verdwenen is?) met achterstuk en glorie.

De hoofdbelijning van makota, hoogen haartooi en polsbanden zijn nog over; de andere deelen van het ornaat zijn geheel verdwenen.

Alleen rest nog de oepawita, waarvan de slangekop, met tjoepoe-manik getooid, staat op den linker schouder, terwijl de staart twee malen om den hals gekronkeld is.

De vorhanden liggen gescheiden, naar boven geopend, met naar binnen gewenden duim in den schoot, en daartusschen ligt een naar boven geheel geopende lotus. De opgestoken achterhanden vertoonen rechts de sporen van een aksamala, links de sporen van een tjamara.

Hoog 0.43 M.

5. Brahma. Een beeldwerk, afkomstig van de desa Watoe-galoeh (distr. Djombang), voorstellende een zeer verweerd en beschadigd, vierarmig en vierhoofdig mannebeeld, staande op eene dikke steenplaat met al te dik achterstuk, dat rechthoekig bekapt is, en, door zijn dikte, de zijhoofden niet vrijlaat, zooals dat gebruikelijk is, maar ze met het achterhoofd op den bovenrand plaatst.

In de vereeniging van de vier hooge haartooien ligt de lotusknop.

Het groot ornaat is zeer primitief van tekening en uitvoering: de halsband loopt o. a. op eene slordige wijze om de vier halzen heen en over de bovenzijde van het achterstuk.

De sjerp valt, als afgezakt, over de dijen, en laat zwierige heupstrikken met slippen uitgaan onder de heupen.

De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de linker hand naar boven geopend en daarboven de rechter hand naar voren geopend, met eene vingerhouding, die niet juist meer is na te gaan.

De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de tjamara.
Hoog 0.55 M.

6. Pârwatî. Een vreemd gebeiteld, zeer verweerd en beschadigd beeldwerk, waarbij het beeld geheel vooruitspringend is ten opzichte van het bloemwerk, dat gebeiteld is op het achterstuk.

Slank van opzet en eenmaal fraai van skulptuur stelt het voor een vierarmig godinnebeeld, staande op een dubbel lotuskussen met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, met vrouwesnoer.

De vorhanden zijn samengebracht voor het midden van het lichaam, en houden daarin een kegelvormig voorwerp.

De opgestoken achterhanden houden (verkeerdelyk) rechts de tjamara, links de aksamala.

N. B. Links en rechts, *en mede achter* het beeld, staat een bloempot, waaruit stengel- blad- en bloemornament oprijst tot aan de ellebogen.

Hoog 0.39 M.

7. Ganeça. Een zeer verweerde en beschadigde vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen (behalve de teenen) op eene ronde steenplaat, met achterstuk, dat acoladevormig is, en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat, met eene oepawita die niet het slange-lichaam weergeeft.

De rechter voorhand verraadt, dat de Ekadanta-legende niet volkommen aan den beeldhouwer bekend was — van een tandbrok in de rechter hand is ten minste niets te bespeuren; de linker voorhand houdt de batasa, waarin het ondereinde van den snuit reikt.

Van de opstaande achterhanden is de linker met het achterstuk weggeslagen, doch *de rechter houdt verkeerdelyk, of liever tegen de gewoonte in, de strijdbijl.*

Hoog 0.415 M.

8. Onbekend beeld. Een hoogst verweerd, tweearmig mannebeeld, zittend op eene dikke steenplaat, met achterstuk en glorie.

Sporen van makota en hoogen haartooi, van oorbellen en halssieraad, en daaronder eene belijning, die, daar het een mannebeeld is, wel geen vrouwesnoer zal zijn, (*al komt die dan ook enkele malen bij goden voor*), maar veel heeft van een open buis.

De slippen van het kleedje hebben eens de beenkruising overdekt.

De handen lagen eens op de resp. knieën.

Hoog 0.31 M.

9. Brahma. De bovenhelft eener Brahma-voorstelling, waarin de 4 haartooien tot eene verminkte massa zijn omgezet.

Eens vierarmig, op te maken uit een arm-stomp aan de linker zijde.

Een kralensoer om den hals (vóórgedeelte)

Een halssieraad om de gezamenlijke halzen.

Een breed lint-oepawita.

Van handen of emblemen liet de verweering geen spoor.

Hoog 0.39 M.

10. Onbekend beeld. Een zeer beschadigd en zeer verweerd beeldwerk, waarvan alleen te onderscheiden is, dat het een mannebeeld is, vroeger een glorie had, en, evenals een Bodhisatwa, de handen naar boven geopend met een geopende lotus er in, had nedergelegd op de knieën.

Achter het hoofd een halve maan.

Hoog 0.40 M.

11. Onbekend beeld. Een hoogst verminkt beeldwerk, voorstellende een vierarmig mannebeeld, van den top van den hoogen haartooi tot buik.

Hooge haartooi en makota; enkele sporen van groot ornaat.

De voorhanden waren eens in elkander gelegd voor het midden van het lichaam; de opgestoken achterhanden laten *rechts* de sporen ontdekken van een tjamara (waar men een aksamala verwachten zou), zonder dat er daarom links iets van een aksamala te ontdekken zou zijn, maar ook daar worden de sporen van een handgreep om een *handel* bespeurd.

Hoog 0.57 M.

12. Ciwa als Mahayogi. Een beeldwerk, afkomstig van de desa (ng) Embah (distr. Madjâ-agoeng, Djombang) voorstellende een staand, tweearmig mannebeeld met achterstuk.

Het beeld is bijna tot onkenbaar wordens toe gehavend, — alleen is te

bespeuren, dat de rechter hand eens werd gehouden op het rechter buikvlak (met een aksamala er in?) en dat de linker, neergaande langs het lichaam, iets gegrepen heeft.

Onder die hand is een stok zichtbaar, en boven den linker schouder drie tanden.

Als triçoela-houder ware te vragen, of het al te gewaagd is, in dit beeldwerk eene Ciwa-manifestatie, welke dan ook, te onderstellen?

Hoog 0.56 M.

13. Ciwa Mahadewa. Een brokstuk van een beeldwerk, van den top van den hoogen haartooi tot buik, voorstellende een (verweerd en beschadigd) vierarmig mannebeeld, met achterstuk en glorie.

Nog even merkbaar zijn groot ornaat en oepawita. De voorhanden worden gehouden voor het midden van het lichaam; de linker naar boven geopend, de rechter daarboven naar voren geopend (voor de helft afgebroken).

De opstaande achterhanden houden verkeerdelyk, rechts een tjamara, links een aksamala.

Hoog 0.26 M.

14. Makara als spuier. Een gewone, zeer geschonden en zeer verweerde gadjah-mina, waarvan de tanden in den opgesperden muil een spuivat klemmen, dat rust op de onderlip.

Op het verhemelte boven het spuivat is gebeiteld een neerhangende triçoela, waarvan de punten der tanden geknopt zijn.

Daarboven is de slurf verbrijzeld.

Lins en rechts is nog een rond oog zichtbaar, en daaronder, op iedere zijde, een horen.

Daarachter is een rechthoekig gat gebeiteld.

Hoog 0.29 M.

15. Vrouw als spuier. Een zeer geschonden en zeer verweerde spuier, in den vorm eener vrouw, die, voorover bukkend, een groote lotusbloem vat tusschen beide handen. Boven die groote bloem als spuier, zijn alleen nog zichtbaar twee borsten, en daarboven een halssnoer van kralen.

Ook aan de achterzijde is alles verbrijzeld.

Hoog 0.31 M.

16. Makara als spuier. Een zeer geschonden en zeer verweerde makara, die een spuivat in den vorm van een koker, rustende op de onderlip, tusschen de kaken klemt.

Op den ring van den spuikoker staat een samengesteld, verornamenteerd triçoela-motief, waarvan de zijtanden als de takken van een boom neerhangen.

De neervallende horen zijn nog even zichtbaar; de oogen zijn verdwenen.
Hoog 0.34 M.

17. Vrouw als spuier. Een hoogst beschadigd, hoogst verweerd vrouwebeeld, dat bukkend eene zich openende lotusbloem vat, die rust op een krul-ornament.

Evenals bij No. 15, zijn ook hier de armen, het hoofd en het ruggestuk van het vrouwebeeld weggevallen.

Maar de voeten zijn nog zichtbaar achter het krul-ornament, en ook de handen, op de bloembladen van den lotus.

Hoog 0.24 M.

18. Gode- of godinne kop. Een zeer geschonden, doch, wat het gelaat betreft, edel gebeeldhouwd kopje, gedekt door makota en hoogen haartooi. Ook de achterhelft van den kop is weggevallen.

Hoog 0.22 M.

19. Kala-kop. Een banaspati, hoog 0.36 M., met een inzet-stuk, dat 0.36 M. lang is, — voorheen gediend hebbende (de breedte ad. 0.40 M. geeft recht op deze hypothese) als afdekking van eene kleine tempel-nis.

De bewerking is ondiep, — geheel als bas-relief-skulptuur.

Onder- en bovenkaak; de wangen geflankeerd door naar voren gesloten klauwen, waarvan twee vingers opstaan. Tusschen de beide horen, waarin de manen zijn opgezet, is een verornamenteerd triçoela-motief gebeiteld.

Noch het grijnzen van den bek, noch de slagtanden, noch het uitpuilen der oogen, is in staat aan de gelaats-uitdrukking iets schrikwekkends te verleenen, — het is een copie eener lijnen-combinatie, waaruit de bezieling verdwenen is.

20. Beschreven steen. Een zeer beschadigd steentje, dakvormig afgedekt, houdende de bovenhelft (16 regels of gedeelten daarvan) van een praçasti van Çaka 851.

Aan de linker zijde hoog 0.20 M., aan de rechter zijde 0.38 M., dik 0.09 M.

b. In de Kontroleurs-woning (*huurhuis*) van Djombang werden door mij aangetroffen:

1. Haut-relief. Een bekakt en beteerd tweearmig mannebeeld in dansende houding.

Wanneer de teer-belijning de reproductie aangeeft van de oorspronkelijke skulptuur in de grof-korrelige andesiet, dan is de danser een vorstelijk persoon, wat het ornaat betreft.

Hoog 0.51 M., breed 0.25 M.

2. Godebeeld. Een beteerd en bekalkt, beschadigd en verweerd, tweearmig mannebeeld, zittend op de wijze der Bodhisatwas (maar niet met één neergelaten been) op een dubbel-lotuskussen, waarvan de blad-belijning verdwenen is. Groot ornaat. De beide handen liggen, eenigszins geopend, met iets er in, op de resp. knieën.

c. *Door den Assistent-resident H. Altman* werd mij vertoond:

Urn (telekem, kempoe). Een steenen, ronden bak, van de kleur „sawoe-nèm,” middellijn 0.20 M., diepte 0.08 M., gedekt door een afgeplat-rond deksel, met een komvormig handvat in het midden daarop.

Daarin bevinden zich restanten van doosjes en bakjes van metaal (koper?) en eenige Chineesche munten (gobok).

Verder was daarin geplaatst een tweede aarden bak van denzelfden vorm, doch met een middellijn van 0.14 M. en 0.06 M. diep, eveneens met een deksel, zonder komvormig handvat.

Daarin bevonden zich twee beeldjes van proenggoe, in de houding *silâ*; een man en eene vrouw; de handen, met een kegelvormigen offerkoek er in, samengebracht voor het midden van het lichaam.

Zij zijn hoog 0.10 M. en 0.11 M.

Ze hebben dus niet in dezen binnenbak gestaan, maar in den buitenbak, die met het holle deksel eene hoogte dekken kan van 0.14 M.

Doch in den kleinen bak bevinden zich ook gebrande beenderrestanten.

Een en ander werd den Assistent-resident aangeboden, met het volgend schrijven van den Wedanà van Bareng aan den Patih van Djombang:

„Dengen hormat. Menoeroet rapportnja loerah desa Moerang-agoeng, onder kawedanan district Bareng, afdeeling Djombang, pada hari Saptoe tanggal 14 April, orangnya nama Pa Pariâ mendjadi ambil ikan di kali Konto tanah desa Kemiri, onder Kandangan, distrik Paré (Kediri) soedah dapet ada dalem itoe kali barang roepa 2 kempoe dari tanah, besar ketjil, dengen ada toetoepnja, di dalem berisi 2 golekan laki prampoewan dari koeningan, 63 bidji wang lama (gobok) potongan tembaga dan toelang-toelang.

„Dari itoe barang-barang terseboet atas roepanja ada barang lama (koeno) dan soeda di oendang-oendangken tida ada orang jang mengakoe poenja, sjaha-

dan jang bersama ini itoe barang-barang hamba atoerken memboewat Padoeka Kandjeng Pembesar ampoenja priksa adanja. ¹⁾

d. *Ten huize van den Chines Tji Liang Sioe, handelaar te Djombang,*
werden mij vertoond:

1. Onbekend beeld. Een zeer verweerd en zeer beschadigd, tweearmig mannebeeld, zittend op eene steenplaat met achterstuk en glorie.

De toestand van het beeldwerk laat niets ontdekken, dan dat de handen, naar boven geopend, met een lotusknop er in, zijn nedergelegd op de resp. knieën.

Hoog 0.35 M.

2. Brahma. Eene Brahma-voorstelling, van den lotusknop der viervoudige haar-afdekking tot aan den hals.

Oorspronkelijk fraaie bewerking, blijkende uit den eenvoud van makota en haartooi, en den zuiver-devoten neerslag der oogleden.

Hoog 0.30 M.

3. Nandi. Een nandi, die door verweering en bekapping vrij wel den vorm kreeg van een kikker.

De toestand van het beeldwerk laat geen nadere beschrijving toe.

Hoog 0.13 M.

4. Dier. Een dier, dat noch als singha, noch als nandi te determineren is, met botten snuit, uitpuilende oogen, het haar opgezet als een kuif; voorover liggend op een niet te herkennen voorwerp, met opgezette achterpooten.

Op den rug ligt een geperforeerd zadel in den vorm eener lotus-bloem.

Alles is zeer verweerd en vermint.

Hoog 0.24 M., lang 0.29 M.

5. Pârwatî. Een zeer geschonden en zeer verweerd vierarmig vrouwebeeld, zittend op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat met vrouwesnoer.

Uit de veelvuldige verminking van armen en handen rest te ontdekken, dat de linker voorhand lag op de linker knie, en dat de beide opstaande achterhanden elk een bloemsteel omvatten, waarvan de linker lotusknop nog behouden bleef.

Hoog 0.34 M.

1) Voor "urnen" zie men de illustraties bij „The Bilsa Topes" by A. Cunningham, London 1854, voor Sanchi pl. XXII; voor Sonari, pl. XXIII, XXIV; voor Satdhara pl. XXV; voor Bhojpur pl. XXVI, XXVII en voor Andher, pl. XXVIII, XXIX. XXX.

6. Onbekend beeld. Een zeer verweerd en zwaar geschonden. tweearmig mannebeeld, waarvan de voeten met het voetstuk zijn weggevallen.

De haardos is naar achter als een glorie uitgezet. Verder kan er niets van worden gezegd.

Hoog 0.36 M.

7. Onbekend beeld. Een zeer verweerd en zeer beschadigd godebeeld, zittend op iets, dat een enkel lotuskussen kan geweest zijn, met een achterstuk, dat van boven als glorie bekapt is.

Groot ornaat: makota, hooge haartooi, *kruboe's* in uitgerekte oorlellen, halssieraad.

Over de beenkruising een drieplooi van het kleedje. De handen liggen, naar boven geopend met een lotusknop er in, op de resp. knieën.

Geen oepawita.

Men krijgt den indruk, alsof het beeldwerk een of andere Bodhisatwa heeft voorgesteld.

Hoog 0.41 M.

8. Mahayogi. Een zeer verweerd, zeer verminkt, bekalkt en betoerd, tweearmig mannebeeld, met langen punthaard, staande op eene steenplaat, met achterstuk, *zonder glorie*. Eens groot ornaat met slange-oepawita.

De armen hangen recht neer langs het lichaam en houden in de rechterhand een neerhangende aksamala, in de linker hand een *kendi*.

Op de rechter zijde van het achterstuk is een triçoela gebeiteld.

Hoog 0.47 M.

9. Ganeça. Een beschadigde Ganeça zittend met samengebrachte voetzolen op een dubbel lotuskussen.

Groot ornaat, met de wassende maan en den doodskop in de voorzijde van den hoogen haartooi, en slange-oepawita.

De vóórhanden hebben rechts het tandbrok, links de betasa gehouden, doch zijn zeer beschadigd.

Ook het beneden-einde van den slurf is weggeslagen. Bovendien wordt de linker achterarm met attribuut gemist, evenals het attribuut van de rechter achterhand.

Hoog 0.52 M.

10. Ganeça. Een verminkte en verweerde, vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op een dubbel lotuskussen.

Groot ornaat; halve maan en doodskop nog even zichtbaar; slange-oepawita.

Alle handen zijn vermindert en ook het beneden-gedeelte van den snuit is weggeslagen.

Zeer gebrekkig van tekening, wordt links het tandbrok aangetroffen.

Hoog 0.72 M.

N.B. 11. Spuier. Een hoogst-merkwaardig beeldwerk, voorstellende een makara volgens de gewone uitbeelding, met naar voren gapenden muil met onderlip.

Tusschen de opgaande rijen tanden wordt een spuikoker geklemd.

De tanden loopen, links en rechts uit in een naar achter gekrulden slagtand, waarvan de punt nagenoeg in aanraking komt met een *spleet-oog*, dat tusschen twee oogleden gevat is.

Boven den gapenden muil verheft zich een *singha*, die de voorpooten neerlegt op de zoo even genoemde slagtanden, en uit zijn bek een bundel zaadsnoeren neerlaat, heenloopende over het verhemelte van de makara; van onder samenloopende in een driehoekig ornament met den tophoek naar beneden, en rustende op een lotusknop, die weer geplaatst is op den spuier.

De gestileerde manen van den singha stroomen neer op de rechthoekig-bekapte goot, die bij dit beeldwerk tot eene lengte van 0.66 M. bewaard bleef.

Op linker en rechter zijde van de goot zijn nog zichtbaar de horens van den makara en verder fraai gebeiteld ornament.

Hoog 0.51 M.

12. Onbekend beeld. Een beschadigd en zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, zittend op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, met oepawita (?)

De handen liggen gescheiden, naar boven geopend in den schoot en daartusschen ligt een offerkoek.

Hoog 0.47 M.

13. Çrî. Een vierarmig vrouwebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie. Groot ornaat, zonder vrouwesnoer. Het gelaat heeft veel overeenkomst met het negertype.

De voorhanden omvatten de borsten met doorboorde tepels, waardoor het water liep, dat daarin van achter werd ingebracht. (Een gedeelte van de goot is nog aanwezig).

De beide opstaande achterhanden houden, voor zooverre zichtbaar, geen attribuut; alleen de linker houdt iets als een stengel (padi-aar?) en de rechter

een vlamvormig ornament. Onder de beide oksels der godin is een doek doorgehaald, die bij de schouders zich vervormt tot een fraai gesneden, slank opgaand vlam-ornament. Op het kleedje is, evenals bij het Manjoeçri-beeld in het Bataviaasch Museum, het patroon zichtbaar.

Hoog 0.98 M.

14. Wishnoe. Een zeer beschadigd, oorspronkelijk vierarmig godebeeld, staande . . . (voeten en steenplaat, of lotuskussen zijn verdwenen). Groot ornaat, met koordvormige oepawita.

De opstaande achterhanden houden rechts de tjakra, links de sangka. De beide voorarmen zijn verdwenen, en moeten eens, vrij gebeiteld, langs het lichaam hebben neergehangen. Op het voetstuk, en, als haut-relief op het achterstuk, moet eens een knielende devoot zijn gebeiteld geweest; het hoofd en het halssieraad is daarvan nog overgebleven.

Hoog 0.71 M.

15. Onbekend beeld. Een leelijk gebeeldhouwd, verweerd en beschadigd tweearmig godebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, en een snoer van pitten als oepawita. De linker hand is neergelegd op de heup; de rechter rust op eene knots.

Hoog 0.73 M.

e. Bij den heer B. van Gelder, onderwijzer te Djombang, trof ik aan:

Çiwa. Een verweerd, beschadigd, bekalkt, en met carbiet overstort, tweearmig mannebeeld, staande op eene zeer verminkte steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god was vroeger gedost in groot ornaat, doch nagenoeg alles is in de verweering en carbiet verloren gegaan.

De armen hangen recht neer langs het lichaam; de handen houden rechts de trigoela, gebeiteld op het achterstuk, met de vork op de hoogte van den schouder; de linker hand heeft een voorwerp gehouden, dat niet meer te onderscheiden is.

Hoog 0.40 M.

Distrik Djombang Desa Goeda.

Links en rechts van de oprij-laan naar de administrateurs-woning van de suiker-fabriek Goeda, werden mij vertoond, geplaatst op voetstukken van metselsteen:

a. **Ganeça.** Eene beteerde en bepleisterde Ganeça-voorstelling, zittend, met samengebrachte voetzoolen, op een enkel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat met eene slange-oepawita, waarvan kop en hals tweemaal omkronkeld door den staart, rusten op den linker schouder.

De voorhanden hielden eens rechts het tandbrok, waarvan de stomp nog even zichtbaar is, links de batasa, waarop het uiteinde rust van den snuit, die hier met eene ongewone bocht wordt voorgesteld. De opgestoken achterhanden houden hier, *verkeerdelijk*, rechts de strijdbijl, links de aksamala.

N.B. Bijn en aksamala, zijn ieder met eene stralende glorie omgeven.

Hoog 0.95 M.

b. **Ciwa.** Een verweerd, vermint, beteerd en met boreh besmeerd, vierarmig mannebeeld, eens staande op een lotuskussen, doch nu slechts gespaard tot de knieën.

De god was eens gedost in groot ornaat, met eene breede oepawita, die den vorm heeft van een vrouwesnoer.

Een gedeelte der voorarmen en de beide voorhanden zijn weggeslagen.

De opgestoken achterhanden houden *rechts de triçoela, links de tjamara*.

Op den hals zijn twee geluksrimpels aangebracht.

Als een bewijs van de volks-devotie, die aan dit beeld gewijd wordt (eene vermaning voor den administrateur, om dit beeld nooit te verwijderen) diene, dat de buik dik besmeerd is met boreh, en dat ik in potscherven, gedeelten van dakpannen en merang-bundels, zoovele sporen aantrof van het wierookoffer. Bovendien, zoo verzekert me een oud-ingezetene, wordt bij slametans een deel van den maaltijd aan Batārā Goeroe afgestaan.

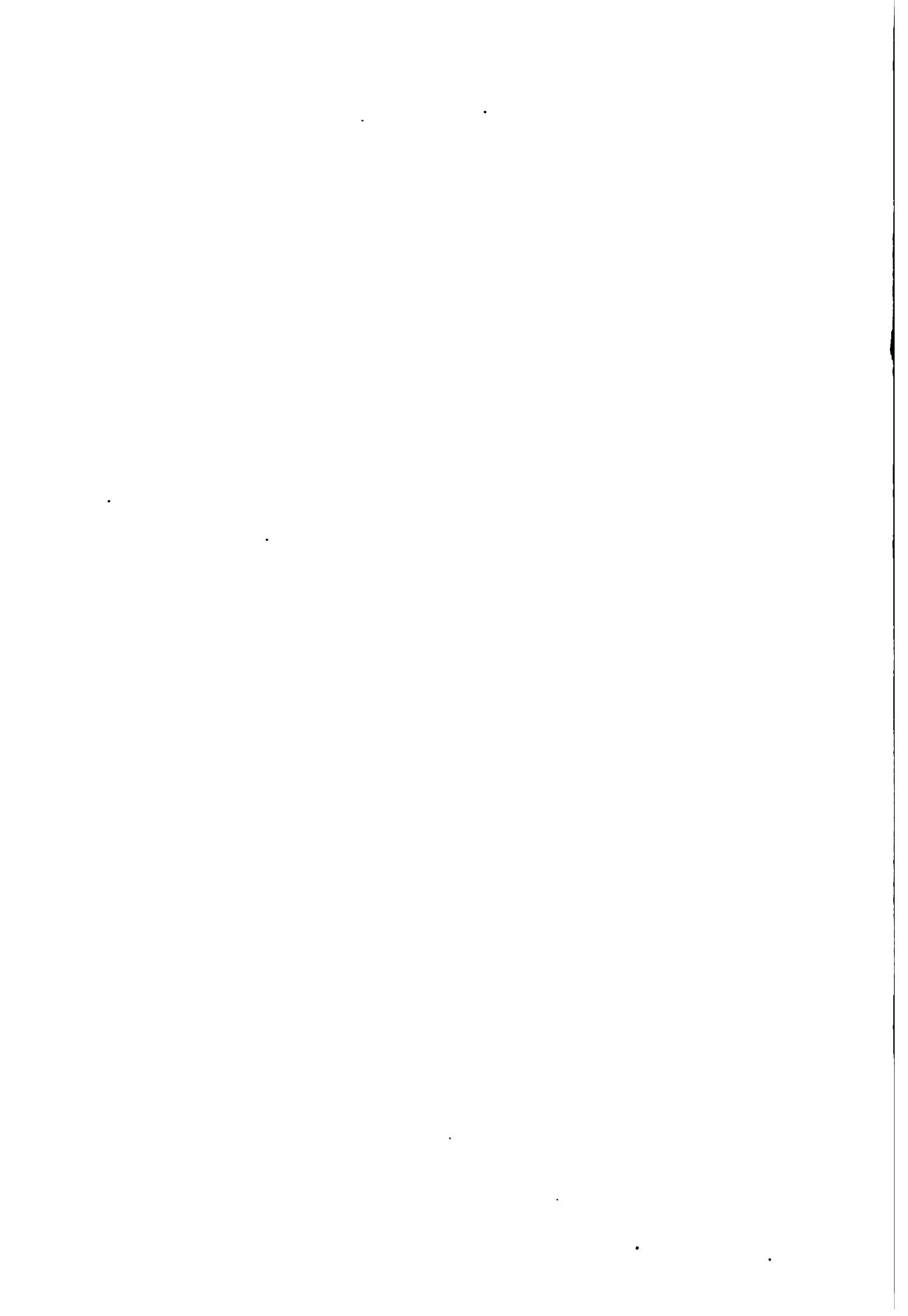
Hoog 1,57 M.

Djombang, Juni 1907.

(Op de aangegeven plaatsen bezocht en beschreven).

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in N.I.

(wg.) J. KNEBEL.

Driemaandelijksch Rapport

— over Juli, Augustus en September en over October,
November en December 1907 —

VAN DE

Commissie in Ned.-Indië voor Oudheidkundig onderzoek
op Java en Madoera.

Na de afdeelingen Mâdjâkertå en Djombang, kwamen voor de oudheidkundige opname aan de beurt Soerabaja, Gresik (waaronder de voormalige afdeeling Sidajoe) en Lamongan.

Deze opname werd in het derde en vierde kwartaal volbracht, en eischte de beschrijving van:

50 Çiwa's (in alle manifestaties), waaronder één op wâhanâ;	
5 Wishnoe's waaronder één op wâhanâ;	
4 Lakshmi's;	2 Yoni's;
14 Pârwati's;	8 Onbekende beelden;
10 Doerga's;	3 Polynesische beelden;
45 Ganeça's;	14 Nandi's;
5 Trimoerti's;	12 Spuiers;
1 Brahma;	1 Naga's;
2 Yama's;	5 Singha's;
2 Hari-hara's;	1 Rësi;
1 Koewera;	2 Banaspati's;
2 Amithaba's;	7 Haut- en bas-reliefs;
2 Wairotjana's;	10 Beschreven steenen;
1 Akshobya;	1 Topplaat tjandi;
2 Çri's;	1 Tempeltop;
1 Godheid door 6 goden geflankeerd.	1 Fragm. lotuskussen;
	1 Antefix.

4 Godinnebeelden,	1 Kala-ornament;
waarvan één on-	1 Georn. deksel;
voltooid;	2 Koerma's;
3 Godebeelden;	1 Tempajang;
4 Bodhisatwa's;	1 Sarkofaag;
1 Fragn. Bodhisatwa;	4 Lotusknoppen;
2 Cakti's;	3 Zuiltjes;
17 Rakshásá's (danawa's);	6 Graven, en
4 Lingga's;	1 Kikker.

Behalve de beelden van den Adipati van Mådjåkertå, waarvan de fotogrammen door een Chineeschen fotograaf vrij gebrekkig werden vervaardigd, kwamen er op de oudheidkundige reis van 1907 vele beelden voor, waarvan eene fotografische reproductie werkelijke waarde zou hebben verleend aan de beschrijving.

Ik wijs o.a. op den kala-kop aan de poorten van Djedong; op den sluitsteen van Tjandi Bangkal; op het zuiltje als retjàpådå, en den Wishnoe op wahánå, van Trawas; op de Çri-voorstelling van Mådjåwarnå; op den spuier van Tji-liang-sioe van Djombang (No. 11); op den bronzen Çiwa van Dr. Wiederhold; op het Hari-hara-beeld van den heer Calkoen; op de versierde lingga's van Mådjåkertå, en op de verschillende inscripties.

Daar het lid van de oudheidkundige commissie, voor dien arbeid aangewezen, werkzaam is op Atjeh, en daar nog geruimen tijd werkzaam zal blijven, zou het, naar bescheiden meening, aanbeveling verdienen, in het fotografeeren van belangrijk beeldwerk, dat op eene oudheidkundige reis wordt aangetroffen, zoo mogelijk, op andere wijze te voorzien.

En die voorziening zou misschien kunnen worden gevonden door eene machtiging van het reizend lid der commissie, om daar, waar een particulier fotograaf mocht worden gevonden, dezen, op de minst-kostbare wijze, te belasten met het vervaardigen van fotogrammen van alle voorwerpen, die voor de kennis der Hindoe-Javaansche oudheid van belang moeten worden geacht.

Wat verder den toestand betreft, waarin verreweg de meeste beeldwerken werden aangetroffen, moet worden herhaald, dat een ongeschonden beeldwerk eene grote zeldzaamheid blijft, en dat alles wijst op eene ikonoklastie, die tot op den huidigen dag wordt voortgezet; — mede een reden, dat voor geen enkel beeldwerk de plaatsing in het Museum kan worden voorgesteld.

Na de zeer vermoeiende reis, heeft men zich gezet tot het ordenen, uitwerken en afschrijven der reis-aanteekeningen, waarmede minstens 2 maanden zullen gemoeid zijn, om alsdan, na voorstudie, de reis te hervatten door het rijk van Dåhå (Kediri).

WELTEVREDEN, Januari 1908.

Het lid der Oudheidkundige Commissie in N.I.

(wg.) J. KNEBEL.

BESCHRIJVING

DER

Hindoe-oudheden in de Afdeeling Soerabaja.

Kota Soerabaja.

A. *Ten huize van Dr. J. A. F. Wiederhold* werden door mij aangetroffen:

1. **Ganeça.** Een uit witten steen gebeitelde Ganeça-voorstelling. Vierarmig. Het beeld is zeer verweerd en zeer geschonden, en, wat betreft de handen, beenen, slagtanden, makota en slurf, op die wijze gerestaureerd, dat daaruit algeheele onbekendheid blijkt met de normale Ganeça-voorstelling op Java.

De kroon is belijnd op eene wijze, die met de makota, en hoogen haartooi der Hindoe-skulptuur in strijd is.

De opstaande achterhanden houden geene attributen. De vorhanden liggen op de respectieve knieën, zonder tandbrok of batasa.

De snuit werd niet doorgetrokken naar links, waar hij bad moeten neerdalen in de batasa. De beenen — restauratie levert op zeer primitieve wijze eene ligging, die in het vereischte silâ ongeoorloofd is.

Het lotuskussen is verdwenen.

De oorspronkelijke lintvormige oepawita is nog zichtbaar.

Hoog 0.45 M.

2. **Çiwa-Mahayogi.** Een vroeger bekakt, zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god was, voor zooverre dat nog is na te gaan, gedost met makota en hoogen haartooi, lintvormige oepawita, armbanden, (polssbanden verdwenen) en een kleedje, dat tot de enkels neerhangt en wordt opgehouden door een sjerp, die nog het restant van een strik vertoont, ter hoogte van de linker heup.

De godheid draagt knevel en puntbaard.

De langs het lichaam recht neerhangende armen houden in de rechter hand een groote aksamala en in de linker hand een ḥendi.

Op de rechter zijde van het achterstuk is een triçoela gebeiteld, waarvan de vork opgaat ter hoogte van den schouder en de stok op het voetstuk rust.
Hoog 0.52 M.

3. Makara als spuier. Een zeer verweerde en beschadigde makara met geopenden muil, met vier opgaande kiezen en slagtanden rechts en evenzoo links.

Daarboven een naar voren krullende slurf, zoowel op de linker- als op de rechterzijde, die op den rug een ornament draagt.

De oogen zijn rond (dus geen spleet-oog), geplaatst in kassen en overlijd met vreemd-gevormde wenkbrauwen.

Boven de onderlip is een rond spuigat geboord, tot aan de achterzijde rond doorloopend (goot niet aanwezig).

Op (of boven) het spuigat is een ornament gebeiteld, en daarop staat, in den muil, een neergaand vrouwtje (?), met een kind met een zeer groot hoofd, aan de linker hand.

Hoog 0.32 M.

4. Makara als spuier. Een makara, waarvan de opgesperde bovenkaak, zoowel links als rechts, van beneden naar boven, bezet is met drie kiezen en daarboven een lange, naar achter gebogen, scherp gepunte slagtand. Daarboven volgt de naar voren gewonden slurf, die over de rugzijde een ornament droeg, dat thans zeer verweerd en gedeeltelijk verdwenen is.

Links en rechts is een *rond* oog, met ornament overbrauwd.

Op de drie ondertanden rust een spuivat met rond gat.

Van voren, van die snuitwinding, gaat in den gesperden kaak een stengel neer met geopende bloem, waaruit zaad-trossen in den vorm van triçoela's neerstroomen tot op het spuigat.

Aan het makara-beeld is nog een 0.46 M. lang stuk rechthoekige goot bevestigd.

Hoog 0.39 M., lang 0.71 M.

5. Onbekend beeld. Een uit kalksteen gehouwen, zeer verweerd en beschadigd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie, die links en rechts een rozet draagt.

Wat de alles vermomende restauratie in dit beeldwerk heeft aangebracht, zijn: gelaat, makota, halssieraad en vingers.

Wat er echt is aan borstband, arm- en polsbanden en oepawita zou alleen door het afkloppen van de cement vast te stellen zijn; — maar de handen

moeten eens naar boven geopend geweest zijn, met eene geopende bloem er in, zooals dat bij nog bestaande beelden van Blitar (Bodhisatwa-çakti's, indertijd door mij verzameld) wordt aangetroffen.

Hoog 0.51 M.

6. Top-plaat van een tjandi waaraan de eikel-spits ontbreekt.

Een holle, vierkante steenplaat, rechthoekig opgaande tot eene hoogte van 0.065 M., daarboven eenigszins inspringend opgaande tot eene hoogte van 0.015 M., daarna vierzijdig = piramidaal opgaande tot eene hoogte van 0.035 M., en daarna afgeplat tot eene afmeting van 0.16 M. in het vierkant. In het midden van die afplatting is de plaat vierkant doorboord (0.055 □).

De basis, ter hoogte van 0.065 M. heeft 4 hoek-antefixen en 4 antefixen op het midden van de rechthoekzijden.

Het komt me voor, dat in dit beeldhouwwerk een top-plaat van een tempelgebouw wordt aangetroffen, en dat in het vierkante gat eens een eikelvormige spits geplaatst was. De plaat meet 0.45 in het vierkant.

7. Ciwa-trimoerti. Een zeer verweerd en zeer beschadigd, drie-hoofdig en vierarmig mannebeeld, zittend op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

Het beeld was eens gedost in groot ornaat, waarbij de drie hooge haartooien waren afgedekt door een lotusbloem.

Oepawita en armbanden zijn nog aanwezig; de polsbanden zijn verdwenen.

De voorhanden liggen, naar boven geopend, op de resp. beenen en hiel-den eens een geopenden lotus.

De opgestoken achterhanden hielden eens rechts een aksamala, links een tjamara, die nagenoeg geheel verdwenen is.

(De aksamala heeft hier eene lange staaf, op het midden boven, in stede van een sluitsteen, zooals nog niet door mij ontmoet werd).

Hoe echt het zichtbaar maken der voetzolen me ook toeschijnt, komt het me toch ook voor, dat de restauratie eenig aandeel had in de *ligging der voeten, die nu niet precies van goddelijk decorum getuigt.*

Alleen de vrije beschikking over het beeldwerk zou daarover kunnen beslissen.

Hoog 0.53 M.

8. Onbekend beeld. Een verweerd en beschadigd, tweearmig mannebeeld, zittend op een steenplaat, met achterstuk, waarvan het bovengedeelte is weggevallen.

Gezwegen van de restauratie, geeft het beeldwerk, in kroon- en haarskulptuur en ornaat, het primitieve werk te zien van een moderne Malangschen beitel.

De handen, waarvan de linker schijnbaar met cement werd aangebracht, liggen op de resp. knieën.

Hoog 0.53 M.

9. Mahakala. Een zeer beschadigd, verweerd en gerestaureerd vierarmig mannebeeld, staande op een lotuskussen met achterstuk.

De glorie is weggebroken, doch het restant van een glorie-belijning toont het oorspronkelijk bestaan daarvan aan.

De godheid, die met een grijnzenden mond met slagtanden en met uitpuilende oogen wordt voorgesteld, is gedost met een overladen groot ornaat en oepawita,— alles in technische uitvoering heenwijzende naar de 13^e en 14^e eeuw Çaka.

De voorhanden zijn rechts gebracht voor de borst en links rustende op eene knots, die tot het lotuskussen reikt.

De opgestoken achterhanden zijn te zeer vermint, om daarvan met zekerheid iets te kunnen zeggen.

Hoog 0.98 M.

10. Makara als spuier. Wat in eene vaardige techniek, doch, na het vroeger aangetroffene, in eenigszins vreemde conceptie, door den beeldhouwer van No. 10 werd vertolkt, is een gadjah-minâ of makara, waarvan de opgesperde muil, op de onderlip, een spuivat met ronden doorlaat draagt.

Dat spuivat wordt aan den bovenkant overkast door een plooï in het verhemelte, dat op zijn beurt ingesloten wordt door twee rijen van 5 kiezen, die uitloopen in een buitengewoon lange slagtand.

Tusschen de slagtanden is een dubbele snuit gehouwen met de krul-winding naar voren.

Het ornament, dat op de vereeniging dier beide slurven pleegt voor te komen, is hier weggebroken, doch het bloemwerk over het verhemelte bleef, op het stuk na, dat op het spuigat te rusten had.

Boven de opgesperde bek-hoeken, die ook van slagtanden voorzien zijn, is een *rond* oog gebeiteld in oogkas, en daarboven twee flamvormige ornamenten, die elders reeds voorkwamen als scherpe tanden (o. a. op het Assistent-residents-erf te Kraksaän).

Zooals dat in de Oosthoeksche skulptuur gebruikelijk was, is de achterzijde der flanken gevuld met ornament.

Aan de achterzijde van het beeldwerk is de vierkante goot-bekapping zichtbaar, die het water aan de ronde uitmonding toevoerde.

Hoog 0.35 M.

11. Spuier. Een zeer verminkte tempel-spuier, eens voorstellende een man, zittend in silā-houding op eene steenplaat, met een spuivat op den schoot, dat door beide handen gevat wordt.

Een stuk van de vierkante goot bleef nog over. Van het ornaat van het beeldje is, door de verweering, op een paar polsbanden, halssieraad en oorhangiers na, niets meer te ontdekken, en de bovenhelft van het hoofd ontbreekt.

Hoog 0.33 M., lang 0.56 M.

12. Fragment van een gode-kussen. Een brok van een kussen, waarop waarschijnlijk een Mahakala (het kan ook een Ganeça geweest zijn) gestaan heeft.

Aan de voorzijde van het kussen zijn drie, 0.11 M. hooge, correct gehouwen doodskoppen gebeiteld. Het is zeer waarschijnlijk, dat dit beeldwerk behoord heeft tot de Mahakala-kussens van Panataran.

(De eigenaar was, een tijd lang, civiel-geneesheer te Blitar.)

Breed 0.84 M.

13. Fragment van een Bodhisatwa of Çiwa-beeld (?). Het bovengedeelte van een zeer beschadigd en zeer verweerd godebeeld, in groot ornaat, met achterstuk en fraai gelijnde glorie-schijf.

Op het eerste gezicht doet het beeldwerk denken aan een Bodhisatwa-voorstelling, doch, bij nadere beschouwing, stemt de rechter zijde van het achterstuk tot nadenken. Daarop is een relief gebeiteld, voorstellende een schopvormig voorwerp aan een stok.

Was dat voorwerp, vóór de afschuring, eene bloem of een triçoela?

In het eerste geval bedoelde het beeldwerk een Bodhisatwa-, in het tweede geval een Çiwa-voorstelling.

Hoe het zij, het gevondene moet als een arbeids-restant van een vaardigen beitel worden beschouwd.

Hoog 0.38 M.

14. Polynesisch beeld. Een zeer verminkt en zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, zittend op een dubbel lotuskussen, met achterstuk (ten opzichte waarvan het beeld bijna vrij gebeiteld is), en glorie (hetzij de haardos

mede als glorie bedoeld is, dan wel de aan den haardos verbonden steenmassa als zoodanig had dienst te doen).

De beide armen zijn naar voren gebracht, en de handen houden een (zeer vermint) bakvormig voorwerp, dat niet meer te determineren is.

Het haar is als een halve bol tegen het achterhoofd geplaatst, als een afgezakte tulband.

Uit de rechter zijde gaat, tot aan het midden van de rechter borstzijde, een lintvormige oepawita op.

Van ornaat is nagenoeg niets meer te ontdekken.

Hoog 0.56 M.

15. Dānāwā. Een vermint en verweerd, tweearmig mannebeeld, in de houding *silā-djigang*, rustende op eene steenplaat.

Het haar is met brede platte vlechten naar achter gekamd, en valt in gestileerde krul-vlechten over schouders en rug neer tot op den gordel.

Het voorhoofd draagt een diadeem, die, links en rechts, achter de oorschelp verdwijnt.

De oorlellen zijn groot doorboord en dragen knoppen. Het gelaat is grijnzend; uitpuilende oogen met gestileerde wenkbrauwen overboogd; gesperde mond, waarin tanden en slagtanden zichtbaar zijn (onder en boven 4, tusschen 2), en een gestileerde knevel, met een krul neergaande op de wangen.

Arm- en polsbanden.

De beide handen zijn samengebracht op de rechter opgetrokken knie (*djigang*), en houden daar een veelzijdige knots, waarvan het bovengedeelte verdwenen is.

Het kleedje is als tjawat opgenomen, hetgeen blijkt uit de geplooide slissen, die onder den buik neervallen op den linker voet, en die van achter neervallen uit den gordel.

De dānāwā draagt hier geen kort zwaard.

16. Spuier. Een zeer verweerde en zeer vermint spuier, waarvan het voorvlak een beeldwerk vertoont, voorstellende een man en vrouw, en croupe, te paard.

De ruimte tusschen de beenen van het paard was eens gevuld met ornament, waarin ook het spuigat is aangebracht.

Ook de achterzijde van het beeldwerk was eens bebeiteld met ornament, dat wel uit loover zal hebben bestaan.

Een gedeelte van de rechthoekig bekapte goot, bleef nog aan het beeldwerk gehecht.

Hoog 0.33 M., lang 0.49 M.

17. Ciwa-trimoerti. Een verweerd, geschonden, primitief gebeeldhouwd mannebeeld, met 3 hoofden en 4 armen.

Zonder eenig begrip van proportie, heeft de maker van dit beeld geen weg geweten met de vereeniging der 3 tiara's, of haartooien.

Ook de ligging der beenen, de restanten van het ornaat en de vorhanden getuigen van groven arbeid en weinig bewustzijn van het decorum in de Hindoe-skulptuur.

De linkerhand is, naar boven geopend, neergelegd in den schoot, de rechterhand, naar voren geopend daarboven; (het heeft iets van de wara- of abhaya-moedra).

De opgestoken achterhanden houden (*verkeerdelyk*) rechts de tjamara (?), links de aksamala.

Hoog 0.43 M.

18. Ganeça. Het verschrompeld, verspoeld, vermint en verweerd beeldwerk, dat in No. 18 wordt voorgesteld, was eens een vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op een lotuskussen; in groot-ornaat met slange-oepawita. De vorhanden hielden eens rechts het tandbrok en links de batasa, terwijl de opgestoken achterhanden eens hielden (*verkeerdelyk*) rechts de bijl, links de aksamala; — maar het eene is grootendeels, het andere geheel verdwenen.

Dit beeld heeft het grootste deel zijner verwoesting te danken aan stroombend water.

Hoog 0.44 M.

19. Ganeça. Met alle gebrek aan proportie, ten opzichte van hoofd, romp en onderlijf, wordt in No. 19 geleverd een Ganeça, zittend, met samengevoegde hoeven, op eene steenplaat, met achterstuk, zonder glorie. (tenzij in de drievoudige belijning boven de oorlappen het glorie-begrip mocht uitgedrukt zijn).

(Geheel verweerd) groot ornaat, met slange-oepawita, waarbij het staart-einde in ongewone lengte, als een strik om den slange-hals geslagen is.

In strijd met de Hindoe-Javaansche traditie, gaat de snuit naar rechts, (in stede van naar liuks) neer in de batasa, terwijl links het tandbrok gehouden werd.

De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de strijdbijl.

Hoog 0.49 M.

Evenals bij het vorig Ganeça-beeldje No. 18, is ook in dit beeldwerk een poging mislukt, om een mensche-gelaat te beelden uit een olifants-voorhoofd.

20. Radja Danawa. Een geschonden, verweerd en gerestaureerd, tweearmig mannebeeld, staande met uitgebogen rechter heup op een steenplaat, met achterstuk en glorie. De wijze, waarop de rechter hand is neergelegd op de rechter heup, en de linker elleboog rust op de knots, die tot op de steenplaat neergaat, geven iets zoo rustig uitdagends, iets van zoo Indisch-Herkulesachtigs aan het geheel, dat de gerestaureerde mond met knevel, in zijn oorspronkelijken staat, een achttal tanden, geflankeerd door twee boven-en twee beneden-slagtanden moet hebben bevatt. De linker voorhand is gebracht voor het midden van het lichaam, steunende op den buik, en hield iets, dat jammer genoeg, niet meer te herkennen is.

Het ornaat bestond uit diadeem, oorknoppen en armbanden, met een kleedje, dat op- en samengenomen, neervalt tusschen de beenen.

Hoog 0.78 M.

21. Rakshasa. Een beschadigd, zeer verweerd en bekalkt, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk (zonder glorie).

De opzet van het beeldwerk is plomp, en de techniek is grof in de geheele bewerking der deelen, zoo van lichaam als van ornaat.

Hals-sieraad, arm-, pols- en enkelbanden, en slange-oepawita.

De rechter hand steunt op eene knots, die reikt tot de steenplaat, de linker houdt een schild.

Zij het ook, dat de heupen in rust zijn, is toch het kleedje strijdvaardig opgenomen, samengeplooid, en heengehaald door den gordel, waarvan dan ook een geplooid gedeelte neervalt.

Hoog 0.52 M.

22. Onbekend beeld. Een zeer verminkt, zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, zittend in volmaakte Boeddha-houding (in minder fraaie uitbeelding), op een lotuskussen, met achterstuk, waarop rechts de flauwe sporen eener glorie.

Gelaat en hoofdbedekking zijn onkenbaar door verminking.

Sporen van hals-sieraad, arm- en polsbanden.

De handen zijn gebracht voor het midden van het lichaam; de linker naar boven geopend, de rechter daarboven met den duim eenigzins opgericht en de palm tegen het lichaam.

Geen enkel embleem of attribuut geeft inlichting omtrent den persoon, die met de voorstelling bedoeld wordt.

Hoog 0.35 M.

23. Ganeça. Een zeer verweerde en zeer vermintte Ganeça, zittend met ongewoon-wijd geplaatste voetzolen op een dubbel lotuskussen, met eene glorie-bekapping op het achterstuk.

De grof-korrelige steensoort, waaruit het beeld vervaardigd is, heeft veel tot de verweering bijgedragen, maar er bleef genoeg over, om, hoe onduidelijk ook, in de opgestoken achterhanden de abnormale plaatsing der attributen te ontdekken, n.l. *rechts de strijdbijl, links de aksamala*.

De voorhanden hielden eens rechts het tandbrok, links de batasa, waarin het uiteinde van den snuit reikte.

Hoog 0.39 M.

24. Ciwa Mahayogi. Een hoogst verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

Het ornaat is nagenoeg geheel door verweering verloren gegaan, doch de peervorm met het dunne einde naar beneden laat een puntbaard raden, en deze beantwoordt dan aan de kendji, die, in den vorm van een plat-ronde veldflesch, (waarvan de achterhelft schuil gaat in de linker zijde van het kleedje) in de linker hand gehouden wordt.

Maar dan moet op den stok, die reikt tot de steenplaat, gebeiteld op het achterstuk, een drietand geplaatst geweest zijn, alhoewel het verweerde restant, dat thans nog te zien is, meer heeft van een bloemknop.

Hoog 0.56 M.

25. Polynesisch beeld. Een zeer vermint en zeer verweerd, eens tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en zeer bescheiden gemeten glorie.

Het ornaat, van hooge haartooi af, tot aan het tot boven de knieën opgeschorte kleedje, laat geene beschrijving toe, doch verraadt genoegzaam een primitieve skulptuur.

Dat de grove ornamenten, waarmee de voorvlakken van het achterstuk bezet zijn, geen wolk-ornament kunnen bedoelen, blijkt genoegzaam uit de houding van het beeld, dat in geenen deele zweving verraadt.

Blad-, stengel- of bloemornament is het evenmin, en daar blijft niets over dan de vulling te beschouwen als eene willekeurige, onsierlijke, zeer primitieve ornamentatie, die in de skulptuur van Oost-Java veelvuldig voorkomt.

Emblemen of attributen worden in het beeldwerk niet aangetroffen.

Hoog 0.57 M.

26. Makara spuier. Een zeer verweerde en beschadigde sruier, waarin

het makara-begrip, zoo door verweering, als door de teekening van den beeldhouwer, gedeeltelijk verloren ging.

Wel ligt een spuivat met rond spuigat op de onderlip; wel gaan de kaken, ieder met 5 kiezen, convergeerend op, en loopen ze samen in eene dubbele tromp, met winding naar voren (zeer beschadigd), maar wangen, plaatsing van het *rond* oog, en de slagtandvormige horen, die naar voren opkrult, geven aan het fabelachtig zeemonster (*gadja-minâ*) een kopvorm, die weer varieert onder de vele variaties, waarin dat spuier-begrip door de Hindoe-Javaansche beeldhouwkunst vertolkt werd.

Van den knop der dubbele snuitwinding valt stengel-werk neer over het verhemelte tot aan het spuigat. Dat in dat stengelwerk het triçoela-thema herhaald wordt, behoeft nauwelijks vermelding.

Aan de achterzijde van den makara-kop bleef nog een rechthoekig-gehouden gootstuk, ter lengte van 0.35 M.

Lang 0.53 M., hoog 0.29 M.

27. Makara spuier. Te vermindert, om te beschrijven wat het beeldwerk eens was, rest er toch genoeg van het beeldwerk, om daarin een makara-voorstelling te ontdekken, zeer verschillende van de gewone belijning.

De kop van het monster is heel anders opgezet, dan gebruikelijk is.

De vorm van den snuit en het daarop gerangeerd ornament, doen twijfelen aan het juist begrip van den beeldhouwer omtrent de zee-olifant-traditie.

Zeker is, dat hij een gesperden muil met opgetrokken bekhoeken heeft willen geven.

Ook wekken de grondlijnen, die op het beeldwerk zijn aangegeven, het denkbeld, dat het werk onvoltooid bleef.

Hoog 0.35 M.

28. Onbekend beeld. Een zeer verweerd en beschadigd, tweearmig beeld, waarvan de kunne niet is na te gaan, staande op eene dikke steenplaat, met achterstuk, dat akolade-vormig is afgedekt.

Bij eerste ontmoeting doet het vreemd beeldwerk denken aan een borstbeeld op console, doch bij nadere beschouwing vinden we *een beeld, waarin alle proportie gemist wordt*.

Van lotusknop (thans weggevallen), waarmee de tiara eens afgedekt was, tot voetzool, heeft het beeld eene hoogte van 0.49 M.

Daarvan gaat, alleen voor tiara en hoofd tot aan kin, af, 0.23 M., de hals tot het middel meet 0.11 M., zoodat voor de zoogenaamde beenen en voeten resten 0.15 M.

De oorsieraden zijn langer dan hals, borst en buik te zamen, en hangen neer over de armen, die met de handen voor het midden van het lichaam zijn samengebracht. Vier vierkantjes geven een horizontaal geplooid kleedje aan, gestapeld tusschen twee stijltjes, waarmee de helften der beenen bedoeld zijn.

Was er eenmaal op de bovenzijde van het achterstuk eene vlamende glorie, of eenig attribuut aangebracht, dan is dat thans geheel onkenbaar.

Hoog 0.63 M.

29. Ganeça. Een zeer verweerd, zeer vermint, en vroeger geverfd, tweearmig Ganeça-beeld (achterarmen zijn niet meer te constateeren), zittend met samengevoegde olifants-hoeven op een lotuskussen, dat ligt op eene steenplaat.

De traditionele houding der vorhanden is nog te herkennen, doch batasa en tandbrok zijn verdwenen.

Van het ornaat zijn nog te onderscheiden oepawita en enkelbanden.

Hoog 0.46 M.

30. Polynesisch beeld. Een uit kalksteen vervaardigd, tweearmig mannebeeld, dat, zoowel in opzet als technische behandeling, zeer primitief is.

Het kan zijn, dat het beeld niet voltooid is, maar ook de kunstigste afwerking zou de proportie niet leveren, die nu in alle deelen gemist wordt.

Bedoeld werd een gekroond hoofd, waarbij de haardos had dienst te doen als glorie.

Staande op voeten, die, in lengte, die der beenen overtreffen.

De armen hangen recht neer langs het lichaam; uit de rechter hand gaat een stengel op, die een bloemknop draagt.

Dat embleem is, zooals het anders nimmer voorkomt, aangebracht als een geshouderd geweer.

In alles een leelijk beeldwerk.

Hoog 0.40 M.

31. Ganeça. Een zeer verweerde en beschadigde, vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op een dikke steenplaat, met achterstuk, zonder glorie.

De goiheid houdt in de vorhanden, die op de resp. knieën rusten, links de batasa, rechts het tandbrok, en in de opgestoken achterhanden rechts, de aksamala, links de bijl.

Hoog 0.56 M.

32. Polynesisch beeld. Een zeer verweerd en beschadigd, tweearmig mannebeeld, zittend in een onmogelijk sila op eene steenplaat, met achterstuk.

Op een wanstaltig halssieraad en twee gladde armbanden na, is het beeld naakt voorgesteld (tenzij een vroeger kleedje als tjawat was opgenomen).

Ook is nog een rechtsche enkelband zichtbaar.

De handen liggen met de palmen op de resp. knieën. De uitvoering van het geheel is Polynesisch.

Hoog 0.43 M.

33. Polynesisch beeld. Een zeer verweerd en zeer beschadigd, tweearmig vrouwebeeld, zooals de afgeschuurde steenklomp even laat raden in djèngking-houding, met handen met gespreide vingers (restauratie-werk) op de dijen.

De bedoeling van den beeldhouwer kan geweest zijn een rashaksi uit te beelden, doch de afgeslepen lippen geven geen genoegzamen steun aan dat gevoelen.

Hoog 0.50 M.

34. Makara-spuier. Legt men dit beeld horizontaal neer op het spuigat, dan ontwaart men de realistisch-zuivere belijning van een olifantskop, met drie zware kiezen in den bovenkaak, geweldige slagtanden (zoowel links als rechts), een snuit, die naar voren krult, een *rond* oog, en oren. Als spuier gezien, ontwaart men mede den onderkaak, met tanden of kiezen bezet, waarop rust een vooruitspringend spuivat, en daarboven (op het verhemelte-vlak dus) zaadbundels, neerstroomende uit een rozet, die eenmaal vereenigd was met een stengel-ornament, dat over den dubbelen snuit en het voorhoofd van het zeemonster gebeteld was, doch nu nagenoeg weggeschuurd is.

Hoog 0.45 M.

35. Ciwa manifestatie. Een zeer beschadigd, zeer verweerd en gebrekig gehouwen beeldwerk, waarvan de voeten en het voetstuk zijn weggevallen, voorstellende een tweearmig man, met een haardos, die uit verwarde krullokkens is opgezet (nog nimmer aangetroffen).

Van het ornaat resten halssieraad, oorbellen in de langgerekte oorlellen, arm- en polsbanden, en een gordel, waaruit de samengenomen plooien van een opgeschorst kleedje neervallen.

De armen hangen recht neer langs het lichaam, en houden in de rechterhand een zonderling-gevormde kendi, *in de linker hand iets als de samengenomen plooien van een kleed (dus geen aksamala)*, — doch, verscholen tusschen het achterstuk en de rechter arm, is een triçoela op langen stok te ontdekken.

Knevel en puntbaard, die men, op het zien van de kendi, verwachten zou, zijn niet aanwezig.

36. Makara-spuier. Een zeer verweerde en hoogst verminkte spuier, waarin de traditionele voorstelling van een makara is overgebleven.

Het verhemelte is horizontaal geribt, er er viel eens bloemwerk daaroverheen, van boven naar beneden.

Hoog 0.31 M.

37. Naga. Een naga, waarbij de kop door eene houten pen met het slangelichaam vereenigd is.

Onder het ronde slangelichaam, dat in een krul uitloopt, is de steen, aan de voor- en achterzijde, rechthoekig als voetstuk bekapt.

Hoog 0.51 M.

38. Ciwa. Een zeer verweerd, verminkt, tweearmig mannebeeld, met gerestaureerde neus en rechter hand; staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie, die nagenoeg verdwenen is.

Van het ornaat is niets over als een halssieraad en de hooge haartooi met diadeem, die door een onbekwame hand belijnd is.

Met de rechter hand wordt omvat een stok, die van boven een drietand draagt reikende tot den schouder.

Hoog 0.65 M.

39. Mahayogi. Een hoogst verminkt en hoogst verweerd, tweearmig mannebeeld, waarvan de voeten met het voetstuk zijn weggevallen, evenals een gedeelte van de haartooi.

De glorie is niet te ontdekken.

Het grove beeldwerk geeft nog te *raden* knevel en puntbaard, en oorzieraden in lang-gerekte oorlellen, en te *zien* in de rechter hand een stok, die eens van het voetstuk moet zijn opgegaan, en waarvan de plompe drietand, (gebeiteld op het achterstuk), tot boven den schouder reikt; in de linker hand een kolossale *kendi*.

Hoog 0.49 M.

40. Makara-spuier. Een traditioneel-opgezette makara, waarbij alleen op te merken is, dat het verhemelte overdekt is met een wel is waar te groot gemeten, doch fraai geteekende bloem, waaruit zaadtrossen neervallen. Rond oog.

In dit beeldwerk komen voor de geornamenteerde horens, die ook elders in den Oosthoek werden opgemerkt, terwijl het geheel, waar mogelijk, gevuld was, en welke vulling, volgens onze opvatting, maar al te overdadig in de bas-reliefs van de 13^e en 14^e eeuw werd aangebracht.

Het geheel is zeer verweerd en verminkt.

Hoog 0.33 M., lang 0.58 M.

N.B. 41. Makara. Wat uit de verweering en verminking van No. 41 opduikt, is een restant van een eenmaal rijk beeldhouwwerk, waarbij de beitel op vaardige wijze geleid werd door de herinnering aan iets fraais.

Het beeldwerk op het verhemelte van de makara, zijnde een man of jongen, met wijd-gestrekte beenen, wapperende haarlokken en wijd-gestrekte armen; bij een opgenomen kleedje, dat elke beweging vrij laat,— dat alles is zoo enthousiast geconcipieerd, zoo ongedwongen gesneden, dat men het verrassend vindt, zoo iets in Hindoe-beeldwerk aan te treffen.

Boven het hoofd van het beeldje gaat een vreemd ornament op, dat de verminking niet toelaat nader te omschrijven,— evenmin als de rijke ornamensatie, die over de dubbele snuitwinding en het voorhoofd was aangebracht,— maar dat nu nagenoeg verdwenen is.

Rond oog, met gestileerde wenkbrauwen.

Aan de makara is nog een stuk goot, ter lengte van 0.20 M. overgebleven.

Hoog 0.42 M., lang 0.62 M.

42. Rashaksa (dwarapala). Een verweerd en gerestaureerd tweearmig mannebeeld, hurkend op eene steenplaat.

Het beeld is vrij gebeiteld, met uitpuilende oogen en gesperde mond met slagtanden.

Oorbellen, halssieraad, arm- en polsbanden.

De restauratie heeft van oepawita, halssieraad en andere sieraden touwen gemaakt, maar een niet-gerestaureerd (en niet beschilderd) gedeelte op de linker- en achterzijde van het lichaam toont duidelijk, door de traditionele schubteekening, dat die voorwerpen eens slange-lichamen waren.

De gebruikelijke krul-vlechten zijn op het achterhoofd bewaard gebleven.

Dat het hoofd eens een diadeem droeg, blijkt uit de *soempingans*.

De beide handen worden samengebracht op de rechter knie, en houden daar een knots omvat, die rust op den rechter schouder.

Kleedje als tjawat opgenomen, met slissen, die neervallen uit den gordel, zoowel aan de voor- als aan de achterzijde.

Hoog 0.61 M.

43. Koerma. Een schildpad, met vooruitstekenden kop, die gekroond is met de tjoepoe-manik, staande op een hol, vierkant, 0.075 M. hoog voetstuk.

In hoeverre dit dier-beeld eene toespeling is op de koerma-awatara van Wishnoe?

Lang met kop 0.45 M.

44. Koerma. Geheel gelijk aan No. 43, doch het voetstuk is niet hol.

Lang met kop 0.45 M.

45. Ganeça. Een verweerde, verminkte, leelijk opgezette Ganeça, zittend met samengevoegde hoeven op eene steenplaat, die voorheen een enkel lotuskussen was, met achterstuk en eene glorie achter het geheele lichaam, behalve het boven-gedeelte, dat plaats maakte voor de naar achter gekamde haarlokken van de godheid.

De rechter voorhand is weggevallen, de linker houdt de batasa, waarin het uiteinde van den snuit reikt.

De achterhanden houden (tegen de Hindoe-Javaansche traditie in) *rechts de bijl*, waarvan alleen de arm overbleef, *links de aksamala*.

Hoog 0.57 M.

46. Godin. Een godinnebeeld, volgens resteerende belijning, eens gedost in groot ornaat,— doch de verweering, verminking en bekalking zijn te groot, dan dat de identiteit van de godin met enige zekerheid zou kunnen worden vastgesteld.

Hoog 0.48 M.

47. Nandi. Een zeer verweerde nandi, liggende met natuurlijk gevouwen pooten (dus geen voorpoot vóór de halskwab, godoh) op eene dikke steenplaat.

De wahana had eens korte horens, rugknobbel (poenoek) en halskwab. Geen ornaat of ornament op het beeldwerk te bespeuren.

Hoog 0.48 M., lang 0.69 M.

48. Mahayogi. Een zeer verweerd en beschadigd, tweearmig mannebeeld, staande op eene halfronde steenplaat, met achterstuk en stralende glorie.

Het leelijk-opgezette en gebeiteld beeld heeft de armen neerhangende langs het lichaam en in de rechterhand een ḥendi, in de linker de stok van een triçoela, waarvan de vork naast den schouder gebeiteld is op het achterstuk.

De god was eens gedost in groot ornaat, met lint-oepawita.

Het kleedje heeft een onderzoom en een horizontale plooï daarboven, die aan grofheid niets te wenschen laten.

De plompe sjerp wordt op de linker heup geknoopt met een plompen strik, die onderarm en pols overdekt.

Daarbij werd het lelijke nog lelijker gemaakt door de potsierlijke restauratie van het gelaat,— eene restauratie, die geleid werd door de herinnering aan een wajang-pop en eene over-Mongoolsche oogen- en wenkbauw-teekening uitvoerde.

49. Een Beschreven steen. Een 0.42 M. hoog beschreven steentje, flauw-acoladevormig afgedekt (breed 0.30) en zich naar beneden versmallend tot 0.28 M., staande op een vierkant voetstuk, hoog 0.14 M.

Het geheel is zoo verweerd, dat zelfs het aantal regels met meer is na te gaan.

50. Rashaksa (dwarapala). Een verweerd, tweearmig mannebeeld, zittend op de wijze silå-djigang op eene steenplaat.

Uitpuilende oogen en grijnzende mond met 4 boven- en 4 beneden-tanden, geflankeerd door 2 boven- en 2 beneden-slagtanden.

Gedost met haarspang, waaruit het haar in gladde vlechten gekamd is over den schedel, en in krul-vlechten neervalt over den rug.

Oorknoppen, arm-, pols- en enkelbanden, en een gordel, waaruit de als tjawat opgenomen kain, voor en achter met eene geplooide slip neerhangt.

De handen worden samengebracht voor het midden van het lichaam en omvatten eene knots, waarvan het boveneinde rust tegen den linker schouder.

Hoog 0.62 M.

51. Naga als spuier. Een zeer verweerd en zeer beschadigd beeldwerk, voorstellende een naga, gekroond met tjoepoe-manik,— als het voorstuk van eene rechthoekig-gekapte goot.

Het water werd gespuid door een gapenden bek, met scherpe tanden bezet, en met naar boven krullende bovenkaak.

Hoog 0.32 M. lang 0.60 M.

Maar het belangrijkste was voor me bewaard tot het laatst.

Bij het afscheid werd mij door Dr. Wiederhold vertoond en me later ter beschrijving toevertrouwd *een brons in den vorm van de beschreven steenen op Java*, plat-rond afgedekt, staande op een dubbel lotus-kussen.

De voorzijde is afgerond, de achterzijde is vlak.

Hierdoor verwezen naar de studie van Prof. Speijer, sla ik de fotogrammen na tegenover blz. 138, van de 4e. reeks, 6e. deel van de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, en zie daarin de afbeelding van:

Amoghapaça. Een achtarmig godinnebeeld, staande op een dubbel lotuskussen.

Gedost in groot ornaat, met dubbele oepawita (*geen trouwesnoer*).

De oerna op het voorhoofd.

In de hooge haartooi, of, wil men, in de voorzijde van de tiara, zit een dhyani-boeddha in een nis, terwijl het hoofd omgeven is door eene glorie, die in haar buitenlijst bezet is met vlammen-tongen.

De voorarmen hangen recht neer langs het lichaam, en houden, in de rechter hand, in de naar voren geopende palm, iets dat niet meer te onderscheiden is; in de linker hand een amrta-fleschje.

De achterhanden houden *rechts*, van onder naar boven: *a* een lotusblad, waarop, en relief, een god, gezeten op een dubbel lotuskussen; *b* een *paça*, rakende een lotusblad, waarop, en relief, een god, gezeten op een dubbel lotuskussen, en *c* een *aksamala*; — *links*, eveneens van onder naar boven: *a* een lotusknop, en daarnaast een lotusblad, waarop en relief, een god, gezeten op een dubbel lotuskussen; *b* een voorwerp, dat niet meer te onderscheiden is, rakende een lotusblad, waarop, en relief, een god, gezeten op een dubbel lotuskussen, en *c* een *weda* (*palmbanden met kruisband omwonden*).

Naast den nimbus staan *links* twee goden, gezeten op afzonderlijke dubbele lotuskussens, — en *rechts* eveneens 2 goden, zittende op afzonderlijke dubbele lotuskussens.

Aan de voeten van de godin, reikende van lotuskussen tot knie, links als rechts, 2 devoten, in groot ornaat en glorie.

Wat op dit afgebeeld brons-vlak verder gelegenheid tot vulling mocht aanbieden, werd aangevuld met lotusblad, dat overal keurig realistisch van tekening is.

Welke de moedra's zijn van de goden, die het lotusblad als achtergrond hebben, is niet na te gaan.

Op het achtervlak van het brons komt, volgens Prof. Dr. J. S. Speijer, de volgende, in *nagarî-schrift* en in gewoon Sanskriet, Boeddhistische inscriptie voor:

- 1 ye dharma hetu prabhavā hetun = te
- 2 sān = tathagato hy = avadat = teṣā
- 3 ūea yo nirodha evamoādī mahā
- 4 ḡramaṇah deyaddharmo = yam prava
- 5 ramahayanayayinah parama
- 6 ratnopasakah ḡrimahārājā
- 7 dhiraja ḡṛī Krtanagaravikr'ama
 ×
- 8 sthāna cujrotuñga devamahara
 ×
 ×
- 9 ? yad = atra punyan = tad = bhavatv = ācāryo
 ×
- 10 padhyayañnatapitrpurvamgamam
- 11 kṛtva sakalasatvarācer = a
- 12 nuttarayñanaphatāvāptaye
- 13 iti.

(Door het kruisje onder de lettergreep wordt door Prof. Speijer aangegeven, dat de determineering hem onzeker schijnt. De eerste aksara op regel 9 wordt door hem geheel in het midden gelaten).

„De onzekerheid omtrent de verklaring van eenige letterteekens” (zegt Prof. Speijer verder) „bestaat zooals men ziet, alleen ten opzichte van den naam des konings, die in het middengedeelte van het opschrift voorkomt.

„Overigens kan omtrent den inhoud geen twijfel bestaan. In het gedeelte, dat aan den koningsnaam voorafgaat (r. 1—6) wordt vermeld, dat wij te doen hebben met een wijgeschenk, gebracht door een volgeling van het Mahayana, en wel een upasaka, een leeke-lid van de Buddhistische gemeente.

„Dan volgt titel (rajadhiraja) en naam van den in de wereld hooggeplaatsten schenker.

„Het derde gedeelte (r. 9—12) behelst den wensch, dat de verdienstelijke handeling, door het opschrift vereeuwigd, bevorderlijk moge zijn aan het bereiken der Hoogste Kennis door alle schepelen.

„Naar inhoud, toon en strekking, zou dit laatste stuk op zich zelf reeds voldoenden grond opleveren, om, in den auteur van dit stuk, den gever van dit wijgeschenk, een Mahayanistisch Buddhist te herkennen.

„Zooals gezegd, laat zich ons opschrift met volkommen zekerheid determineren.

„De termen, waarin het is vervat, laten geen ruimte voor andere opvatting, want zij zijn vaste formules.

„Daar hebben wij allereerst den aanhef van iederen Buddhist, hier in zijn Sanskriet gewaad gestoken, ye dharma hetu prabhavā enz., waarvan men de

pali-redactie er van vinden kan in Kern's Geschiedenis van het Buddhismus in Indië I, 285 vg.

„Dan volgt *deyadharmon'yan pravarama hayanayayinah*, „dit is een vrome gave van een volgeling van het zeer voortreffelijke mahayana”, eveneens eene gewone wijze van uitdrukking bij het geven van vrijgeschenken door Mahayanisten. . . .

„Hetzelfde geldt voor het derde gedeelte van ons opschrift, dat begint met *yad atra punyan*, en waarvan de vertaling is:

„wat in deze handeling verdienstelijks moge gelegen zijn, dat moge te beginnen met mijn geestelijken vader, mijne leermeesters, mijne moeder en mijn vader, aan het gansche heir der schepselen ten goede komen, ter bereiking van het loon der Allerhoogste Kennis”.

Maar het door Prof. Speijer behandelde brons is niet het brons, dat voor me ligt, en waaraan ik, als No. 52 der verzameling van Dr. Wiederhold, voorloopig den naam geef van:

52. Çiwa (als Lokeçwara van het Buddhistisch Pantheon). Het brons dan, dat scherper is dan het fotogram, dat door Dr. Oeffele aan Dr. Boeser werd toegezonden, is, met het dubbel lotuskussen, hoog 0.22 M. (over het midden van de achterzijde gemeten); heeft geheel den vorm van het fotogram. Het lotuskussen alleen, dat hol is, is hoog 0.04 M., breed van onder 0.14 M.

De op dat kussen staande plaat met beeldwerk is van voren plat-rond van achteren vlak; meet aan den benedenkant 0.10 M., en heeft aan den bovenkant de grootste breedte, 0.12 M.

Op het plat-rond vlak staat, op een afzonderlijk dubbel lotuskussen, een achtermige *god*, in vlamende glorie, met breede lint-oepawita (wat men bij eene godin vervangen verwachten zou door een vrouwesnoer).

De god is verder gedost in groot ornaat.

De *rechter* handen, van beneden naar boven beschreven, houden: *a* een rozet, op de naar voren geopende palm, *b* hand in de houding *wara*, *c* een paça, *d* een aksamala.

De *linker* handen, van beneden naar boven: *a* een ḥendi met tuit, *b* een ontlukende lotusknop, *c* een boek van 3 palmladen, *d* een dikker boek van palmladen, met kruisbanden omwonden.

Naast de bovenzijde van de glorie staan rechts het zonnebeeld, links de wassende maan.

Ter zijde van de glorie, zitten rechts 2 Boeddha's, in groot ornaat en glorie, ieder op een afzonderlijk lotuskussen.

Naast de bovenste achterhand met aksamala, zit een Boeddha in groot

ornaat, met glorie, op een dubbel lotuskussen, met een fraai-geteekend lotusblad als achtergrond.

Naast de bovenste linker achterhand met *weda* zit een Boeddha, in groot ornaat, met glorie, op een dubbel lotuskussen, met een fraai geteekend lotusblad als achtergrond.

Naast de zegenende rechterhand, een fraai geteekend lotusblad, als achtergrond van een Boeddha, die, in groot ornaat met glorie, zit op een dubbel lotuskussen.

Naast de linkerhand, die de ontluikende padma houdt, een Boeddha, zittend in groot ornaat met glorie, op een dubbel lotuskussen, met een fraai geteekend lotusblad, waarop de hand met padma ligt, als achtergrond.

De voorhanden hebben, links en rechts, op het achterstuk, als vulling, een fraai lotusblad-relief.

Eindelijk, reikende tot de knieën der vereerde godheid, staan rechts 2 devoten (goden), in groot ornaat, met glorie, de sembah aanbiedende, links eveneens 2 devoten (goden) met opgeheven rechter hand.

Wanneer ik nu verder mededeel, dat het ingekapte letterschrift op de vlakke achterzijde bestaat uit 11 regels devanagari-schrift, elk van 12 of 13 lettertekens,— dan heb ik misschien voor me liggen het „zweites Exemplar mit gleicher Inschrift aber anderer Zeilenverteilung”, door Dr. Oeffele bedoeld.

B. *Ten huize van wijlen den Majoor der Chineezzen Tan-sing-tian*, waar ik ontvangen werd door zijn zoon, den Luitenant der Chineezzen, Tan-siok-ing, werden door mij aangetroffen:

1. Ganeça. Een zeer verweerde, beschadigde en verkeerdelyk gerestaureerde vierarmige Ganeça-voorstelling, zittend met samengevoegde voetzolen op een enkel lotuskussen, met achterstuk en glorie. De god was eens gedost in groot ornaat, met slange-oepawita.

De voorhanden houden links het etensbakje, rechts het tandbrok.

De opgestoken achterhanden zijn gerestaureerd, doch rechts zijn nog de sporen te ontdekken van een aksamala.

Hoog 0.47 M.

2. Ganeça. Een zeer verweerde, zeer beschadigde, en verkeerdelyk gerestaureerde, vierarmige Ganeça-voorstelling, zittend met samengevoegde voetzolen op eene steenplaat, waarvan de lotusblad-belijning verdwenen is.

De god was eens gedost in groot ornaat, dat grootendeels verdwenen is.

De voorstelling was eens de op Java geheel normale: de vorhanden voorzien rechts van een tandbrok, links van een batasa; de opgestoken achterhanden met links de haak als bijl, rechts de aksamala.

De olifants-kop is geheel gerestaureerd: makota en hooge haartooi hebben een kabelvormigen rand gekregen, en op het voorhoofd is een haut-relief aangebracht, dat een menschegelaat voorstelt.

Hoog 0.43 M.

3. Lakshmî. Een zeer verweerd, beschadigd en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie. De godin was eens gedost in groot ornaat, met eene kralen-oepawita, die tot op de knieën neerhing. De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter, met eene bloemknop er in, boven de naar boven geopende linker.

Zoowel linker als rechter achterhand houdt een bloemsteel, waarop eene lange, kegelvormige bloemknop.

Links en rechts op de steenplaat zit eene dienares, met den rug gekeerd naar de godin.

Hoog 0.50 M.

4. Ciwa (?) Een zeer verweerd vierarmig mannebeeld, staande op een dun, dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Verder is om het geheele lichaam eene stralende glorie gebeiteld, die heenwijst naar de Malangsche skulptuur.

De god is gedost in groot ornaat, met oepawita. De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, beiden naar boven geopend, met een bloem er in. De opgestoken linker hand houdt een aksamala, en belooft dus een tjamara aan de rechter hand, doch in deze afbeelding houdt deze hand positief een groote, vlamvormige bloem, die, voor zooverre dat was na te gaan, geen restauratie-werk is.

Hoog 0.50 M.

5. Ciwa. Een verweerd en gerestaureerd, vierarmig mannebeeld, staande op eene afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat, maar eene oepawita wordt niet aangetroffen.

De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, en hielden eens een voorwerp, dat niet meer te herkennen is.

De opgestoken achterhanden houden rechts een zonderling-opgezette aksamala, links de tjamara.

Hoog 0.46 M.

6. Mahakala. Een verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, vrij gebeiteld, zonder afzonderlijke glorie.

Het plompe beitelwerk vertoont groot ornaat met oepawita; een grijnzenden mond, uitpuilende oogen, het haar achter de makota plat naar het achterhoofd gekamd, en van daar, in 8 rijen gestileerde krullen neervallende op den rug.

Achter op het lotuskussen gaat een palmetvormig ornament op, met den tophoek rakende aan de onderste krullenrij.

De handen zijn samengebracht op de rechter borst, en houden daar eene zeszijdige, geornamenteerde knots, die rust tegen den rechter schouder.

— Opmerking verdient, dat de oorknoppen, hoe verweerd ook, nog de tekening verraden van een doodskop.

Hoog 0.58 M.

7. Oema of Pârwatî. Een zeer verweerd, zeer beschadigd en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene steenplaat, die vroeger als padmasana gebeiteld was, met achterstuk, glorie en eene afzonderlijke glorie om het geheele lichaam (*Malang-skulptuur?*).

Tusschen de zware borsten liep eens het vrouwesnoer, doch de overige deelen van het ornaat zijn of weggeschuurd of gerestaureerd.

De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam en hielden eene bloemknop(?); de opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala met opstaanden sluitsteen, links de tjamara.

Hoog 0.47 M.

8. Ciwa. Een in tweeën gebroken en verweerd, vierarmig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, waarvan de blad-tekening verdwenen is.

De god is gedost in een plomp-gebeiteld al te overdadig aangebracht ornaat (makota en hooge haartooi leelijk gestileerd).

De vorhanden worden gehouden voor het midden van het lichaam, met een kegelvormig voorwerp er in (amrta-fleschje of bloemknop?)

N. B. De opgestoken achterhanden houden rechts de triçoela en links de tjamara.

De hals van den god is met 3 geluksrimpels gegroefd.

Hoog 0.59 M.

9. Doerga. Een afgeschuurde, verweerde en gerestaureerde mahesha-soera-voorstelling.

De godin is achtarmig en staat op een neergesmakten buffel, die ligt naar rechts, en die op den rechter horen den asoera draagt.

De godin was, voor zooverre zichtbaar, gedost in groot ornaat, met het vrouwesnoer als oepawita.

De rechter handen houden van beneden naar boven:

a het haar van den asoera, b een tjoendrik, c een pijl, d een tjakra; de linker handen, eveneens van beneden naar boven: a den buffelstaart, b een paça, c een boog, d een sangka.

Hoog 0.66 M.

10. Hari-hara (?) Een verweerd en gerestaureerd, vierarmig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, waarvan de bladbelijning verdwenen is, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, overladen aangebracht, zooals dat in de skulptuur van den Oosthoek gebruikelijk was.

De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, en hiel-den daarin een offerkoek.

De opgestoken achterhanden houden rechts op den opgestoken wijsvinger een vlam met 3 tongen (triçoela ?) links een gevleugelde sangka.

Hoog 0.66 M.

11. Hari-hara. Een verweerd, vierarmig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat, met zeer lange oepawita.

De vorhanden zijn samengebracht voor het midden van het lichaam, en houden een bloem of offerkoek. De opgestoken achterhanden houden rechts, op den opgestoken wijsvinger, een vlam met 3 tongen, in de linker hand een gevleugelde sangka.

Hoog 0.68 M.

12. Oema of Parwatî. Een verweerd en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer.

De hals is voorzien van drie gelukrimpels. De vorhanden waren eens gebracht voor het midden van het lichaam,— doch zijn nu gerestaureerd in eene houding van Europeesche vouwing. De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, en links de tjamara.

De linker- en rechter zijde van het achterstuk zijn bebeiteld met stengel-, blad- en bloemornament en relief.

Hoog 0.81 M.

13. Mahayogi. Een zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op een afgeronde steenplaat, met achterstuk, zonder glorie.

De restauratie heeft makota en hooge haartooi omgezet in een reismuts.

Geen ornaat meer te ontdekken, — alleen de oepawita. De god draagt knevel en puntaard.

De armen hangen recht neer langs het lichaam, en houden, in de rechter hand een neerhangende aksamala, in de linker hand een kendī.

Op de linker zijde van het achterstuk is, en relief, gebeiteld een triçoela, waarvan de stok rust op de steenplaat.

Hoog 0.515 M.

14. Godinnebeeld. Een verweerd en gerestaureerd, tweearmig vrouwebeeld, staande op een afgeronde steenplaat, die eens lotuskussen was, met achterstuk en glorie, — en een afzonderlijke stralende glorie om het gehele lichaam.

De godin was eens gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer.

De handen zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter met opgerichten duim geplaatst in de linker.

Geen enkel ornament, embleem of praedicaat toont de identiteit van de godin aan.

Hoog 0.535 M.

15. Lakshmi. Een verweerd en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op een steenplaat (vroegere padmasana), met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat (grof gehouwen), met vrouwesnoer.

(Dit laatste overreidt ons, het beeld, waarvan de borsten zijn afgeschuurden, te houden voor een vrouwebeeld).

De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, met iets er in, dat niet meer te herkennen is.

De opgestoken achterhanden houden links eene bloem, rechts een bloemstuk, geleverd door eene restaureerende hand.

Hoog 0.72 M.

16. Crī. Andere Lakshmi-type. Een verweerd eenigszins beschadigd, doch overigens goed geconserveerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op een

steenplaat, die als lotuskussen bedoeld kan zijn, met achterstuk en glorie,— en eene afzonderlijke stralende glorie om het geheele lichaam.

De godin is gedost in groot ornaat, *met kralen-oepawita, die niet als vrouwesnoer gebeiteld, van den linker schouder langs (en niet tusschen de borsten) neergaat.*

De voorhanden zijn, naar boven geopend, gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, met eene geopende bloem er in.

De opgerichte achterhanden houden, zoowel links als rechts, *een bundel padi-halmen.*

Hoog 0.56 M.

17. Oema of Parwatî. Een verweerd en overigens goed geconserveerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, waarvan de blad-belijning verdwenen is, met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat, *met lint-oepawita, die niet tusschen de borsten doorloopt, maar langs de linker borst neervalt.*

De beide voorhanden zijn samengebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de naar boven geopende linker.

De naar boven gerichte achterhanden houden links de tjamara, rechts een bloemknop, die 3 opstaande schutbladen vertoont, en daarmede de uitdrukking van het triçoela-begrip kan bedoelen.

Hoog 0.62 M.

18. Ciwa. Een verweerd en overigens goed geconserveerd, vierarmig mannebeeld, staande op een dun, doch dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De god is in leelijke proportie opgezet; is gedost in een overladen groot-ornaat, met eene viersnoerige oepawita.

De voorhanden zijn beide naar boven geopend, en de rechter neergelegd in de linker, gebracht voor het midden van het lichaam, en houden een lotusknop (of offerkoek?)

De opstaande achterhanden houden rechts de aksamala met opstaanden sluitsteen, links de tjamara.

Hoog 0.55 M.

19. Ciwa-manifestatie. Een ruw gebeiteld en verweerd, tweearmig mannebeeld, staande, op eene steenplaat, met achterstuk.

Aan het gerestaureerde hoofd zijn de haarlokken behouden gebleven en

vertoonen zij zich als glad naar achter gekamd, en op het achterhoofd in ronden vorm samengebracht, als eene glorie (als bij de mahakala's). Het eenvoudig ornaat, waarin ook een opgeschort kleed nog herkenbaar is, wijst op een „mahayogi”, maar de linker hand heeft geen *kendi* gehouden en de rechter evenmin een *aksamala*, doch eene triçoela, gebeiteld op het achterstuk, met de vork boven den rechter schouder.

Hoog 0.57 M.

20. Çri. (Andere Lakshmi-type). Een verweerd en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op een (zeer verweerd) dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer, dat, tusschen de borsten, in het cement bijna verdwenen is.

De voorhanden zijn, beiden naar boven geopend, gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, met eene bloemknop er in.

De opstaande achterhanden houden, links en rechts, een bloemstuk.

De beide voorvlakken van het achterstuk zijn bebeiteld *met een relief van halmen en bloemknoppen*, van boven tot beneden op het voetstuk, waar ze, als in een potje, samenkommen.

Hoog 0.52 M.

21. Ganeça. Een verweerd, beschadigd, gerestaureerd en slordig gebeiteld Ganeçabeeld. Vierarmig.

De god zit met samengevoegde voetzolen op een hoog, als vierkante dampar gebeiteld, dubbel lotuskussen, met achterstuk, zonder glorie. Makota (verkeerdelyk gerestaureerd) met naar achter liggende haartooi.

De voorhanden liggen op de resp. knieën, en houden links de batasa, waarin het uiteinde van den (van cement geboetseerden) snuit reikt, *rechts een bal*, in stede van een tandbrok.

De opgestokene achterhanden houden, (in strijd met de Hindoe-Javaansche traditie) *rechts de bijl en links de aksamala*.

Hoog 0.58 M.

22. Radja-danawa. Een beschadigd en gerestaureerd, tweearmig mannebeeld, staande op een ronde steenplaat, geheel vrij gebeiteld.

Het slecht-gepropionateerd beeldwerk stelt een vorst voor in groot ornaat.

De haardos is, achter de makota, glad naar achter gekamd en valt in vier rijen gestileerde krullen neer op den rug.

Het gelaat, dat overal gerestaureerd is heeft uitpuilende oogen en een grijnzenden mond met slagtanden.

De buik is gezwollen.

Een zware oepawita, die in een bocht tot over de schenen neerhangt.

De linker arm hangt recht neer langs het lichaam; de hand vat de oepawita.

De rechter hand omvat eene knots, die op den rechter schouder rust.

Hoog 0.60 M.

N.B. 23. Nandi. Eene zeldzame, tweearmige Nandi-voorstelling, voorstellende Ciwa's *wahana*, in mensche-lichaam, met koe-kop, zittend op eene als kussen afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie..

Tusschen en achter de korte horens, is eene menschelijke haartooi plat naar achter gekamd tot aan de glorie, en op het midden saamgebonden met een haarband.

De borsten zijn gesneden als jonge-vrouweborsten; de buik is gezwollen.

De handen liggen met de palmen op de resp. knieën. De nandi is getooid met halssieraad, arm- en polsbanden, en droeg eens een opgeshort kleedje.

Hoog 0.50 M. .

24. Bodhisatwa. Een verweerde, beschadigde en gerestaureerde Bodhisatwa-voorstelling.

De stemmen van de om mij heen zittenden zijn verdeeld omtrent de kunne, die in dit beeldwerk wordt voorgesteld: de borsten zijn te weinig ontwikkeld voor eene normale of çakti- of tara-voorstelling, en weer te veel ontwikkeld voor een Bodhisatwa-borst.

Oorspronkelijk bestond het ornaat uit een toilet, dat ook in het Brahmaïstisch pantheon gedragen wordt. De restauratie van makota en hooge haartooi is niet bij machte ons op een dwaalspoor te brengen.

De Bodhisatwa zit op een hoog kussen, dat als padmasana bedoeld mag zijn, maar als zoodanig geen dienst kan doen, door het bloem-ornament, waarmee de zetel op de 3 zijden gesmukt is.

Door de wassende maan, die achter hoofd en schouder gebeiteld is, herinnert het beeld aan de Bodhisatwa's van Tjandi Plahosan (zie Museum van Djogja).

De beide handen liggen naar boven half geopend, met iets als een bloemknop er in, op de resp. knieën.

Geen enkel embleem geeft in het beeldwerk de identiteit van den toekomstigen Boeddha aan.

Hoog 0.57 M.

N.B. 25. Wishnoe op Garoeda. Een verweerd, beschadigd en gerestaureerd beeldwerk, voorstellende een gevleugelde Garoeda (*in mensche-lichaam en apekop*), knielend op eene afgeronde steenplaat, met achterstuk.

Op den „koning der vogels” is gezeten een, naar proportie van de wahana *kleine* Wishnoe, eenmaal in groot ornaat met glorie; met opgeheven armen, waarvan de handen tjakra en sangka *kunnen* hebben gevat.

Maar de attributen zijn verdwenen, en de restauratie der handen laat niets raden.

Het beeldwerk doet op het eerste gezicht denken aan Rāmā en Hanuman, omdat de garoeda hier een volmaakte apekop heeft, waarin niets aan den vereischten vogel-snavel herinnert,— maar die voorstelling is op Java nog niet bekend, terwijl de Wishnoe tusschen de vleugels van Garoeda reeds in Mādjākertā werd aangetroffen.

Hoog 0.47 M.

26. Ciwa. Een verweerd, vierarmig mannebeeld, staande op een dun, dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie,— en eene stralende glorie om het geheele lichaam.

Gedost in groot ornaat, met overmatig-gebochte oepawita.

De voorhanden zijn met de ruggen naar voren en de rechter in de linker geplaatst, gebracht voor het midden van het lichaam, en hebben eens een kegelvormig voorwerp gevat.

De opgestoken achterhanden houden, in strijd met de Hindoe-Javaansche traditie, rechts de tjamara, links een vreemd-gevormde aksamala, met opstaan-den sluitsteen in het midden.

Hoog 0.52 M.

27. Oema of Pārwatī. Een verweerd, beschadigd en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer.

De voorhanden waren gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter hand naar boven geopend, de linker met den palm naar binnen en opgeheven duim, rustende op de rechter palm. Het kegelvormig voorwerp, dat tegen den buik aansloot, is niet meer te herkennen.

De opgestoken achterhanden houden, in strijd met de Hindoe-Javaansche traditie, *rechts de tjamara en de natuurlijk-gerangeerde aksamala, zonder vergrooten sluitsteen.*

Hoog 0.45 M.

28. Bodhisatwa. Een verweerde, beschadigde, gerestaureerde, kort en dik opgezette Bodhisatwa,— of tweearmig mannebeeld, in groot ornaat, zittend op eene steenplaat met achterstuk, zonder glorie, die blijkens de restanten kan weggekapt zijn.

De handen liggen naar boven geopend op de resp. knieën, en houden in ieder daarvan een rozet.

Hoog 0.41 M.

29. Bodhisatwa. Een zeer verweerd, zeer beschadigd, en gerestaureerd, tweearmig mannebeeld, zittend op eene afgeschuurde steenplaat, met achterstuk, waarvan het bovengedeelte in glorie-vorm gekapt is.

Het groot ornaat is nagenoeg verdwenen.

De handen zijn, naar boven geopend, neergelegd op de resp. knieën, en houden ieder een lotusknop.

Hoog 0.35 M.

30. Oema of Pârwatî. Een zeer verweerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op een voetstuk, dat bedoeld is als een dun dubbel lotuskussen, met achterstuk, dat, aan beide zijden, naar achter is afgeschuind, en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat, met een dubbel kralensoer als oepawita, en al te weelderige sjerp-slippen.

De beide voorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter met opgeheven duim geplaatst in de naar boven geopende linker.

De opgeheven achterhanden houden, in strijd met de Hindoe-Javaansche traditie, *rechts de tjamara, links de uksamala.*

De breede zijden van het achterstuk, links en rechts van de godin, zijn gevuld met een grof relief van blad-stengel en bloemknop-ornament, dat voorkomt uit potten geplaatst op het voetstuk.

Hoog 0.45 M.

31. Ciwa. Een zeer verweerd, leelijk gehouwen, tweearmig mannebeeld, staande op eene (geschonden) steenplaat, met achterstuk en glorie.

Eenmaal gedost in groot ornaat, doch de oepawita wordt niet meer ontdekt.

De rechter hand werd gehouden op de heup, de linker wordt, met een enkelen vinger, in aanraking gebracht met een triçoela, die, in volle lengte en relief gebeiteld is op het achterstuk.

Hoog 0.50 M.

32. Ciwa. Een al te slank, zonder proportie opgezet beeldwerk, voorstellende een vierarmig godebeeld, staande op een dun half-rond steenplaatje, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat met oepawita.

Het lichaam is hier door den beeldhouwer geheel behandeld als een kapstok voor een onmatig aantal toilet-artikelen.

De vorhanden zijn samengebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, beiden naar boven geopend, met een kogelvormig voorwerp er in.

De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de tjamara.

Hoog 0.57 M.

33. Onbekend beeld. (Ciwa?) Wat dit verweerd, beschadigd en gerestaureerd beeld eens geweest is, kan niet meer worden nagegaan: het gelaat en de haartooi zijn het werk der restauratie, en het overige is verweerd.

Alleen is nog te constateeren, dat de linker hand rustte op eene knots, en dat op de zijde van het achterstuk, dat smaller is dan het beeldwerk zelf, en relief een triçoela gebeiteld is.

Hoog 0.50 M.

34. Oema of Pârwatî. Een verweerd en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene dunne half-ronde steenplaat, die eenmaal als dubbel lotuskussen bedoeld was; met achterstuk en glorie, — en eene afzonderlijke stralende glorie om het geheele lichaam.

De godin was eens gedost in groot ornaat, met eene zeer lange oepawita.

De vorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam (de rechter in de linker?), met een kogelvormig voorwerp er in.

De opgestoken linker achterhand houdt een tjamara, terwijl de rechter eens de aksamala bield, in langen opstaanden vorm, zooals in deze verzameling reeds meer dan eens opgemerkt werd.

Hoog 0.48 M.

35. Ciwa. Een verweerd en gerestaureerd, vierarmig mannebeeld, staande op eene afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie,— en eene afzonderlijke stralende glorie om het geheele lichaam.

De god is gedost in groot ornaat, dat hier overdadig en zwaar is aangebracht, met oepawita.

De voorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, met een kegelvormig voorwerp er in. De opstaande achterhanden houden (tegen de traditie in) rechts de tjamara, links een vreemd gesneden opstaande aksamala met grooten sluitsteen.

Hoog 0.53 M.

36. Pârwatî. Een beeldwerk, zonder proportie,— eene verweerde, beschadigde en gerestaureerde voorstelling van eene vierarmige godin, staande op eene, als dubbel lotuskussen bedoelde, dunne afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in een overladen en grof gesneden groot-ornaat, met vrouwesnoer.

De voorhanden zijn naar boven geopend, en met opgerichten duim in elkander gelegd, de rechter in de linker, en omvatt'en een voorwerp, dat niet meer te onderscheiden is.

De opgestokene achterhanden houden, rechts een langwerpig-gesneden opstaande aksamala, *links*, waar de tjamara verwacht wordt, een nog in grondvorm (dus zonder kralen) gebeitelde aksamala, van den vreemden vorm, die hier telkens werd aangetroffen,— een onvoltooid attribuut, omdat de fout werd ingezien en eene verbetering niet mogelijk was, of een later in cement aangebracht voorwerp.

Hoog 0.44 M.

37. Onbekend beeld. Een verweerd en gerestaureerd, tweearmig vrouwebeeld, staande op een afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie,— en eene afzonderlijke stralende glorie om het geheele lichaam. De godin is gedost in (een zwaar gehouwen) groot ornaat met vrouwesnoer (waarom ik haar, ondanks de al te bescheiden buste, voor eene godin houd).

De voorhanden, mag ik veronderstellen, zijn in elkander gelegd, gebracht voor het midden van het lichaam, met een voorwerp er in, ofschoon het beitelwerk der vingers in dit beeldwerk geen volkommen zekerheid omtrent de houding verschafft.

Geen ornament, embleem of attribuut geven de identiteit van de godin aan.

Hoog 0.42 M.

38. Doerga. Eene verweerde, gerestaureerde, doch overigens goed geconserveerde, complete Maheshasoera-voorstelling.

Eene achtarmige godin, staande met uitgebogen rechter heup, op een buffel, die op de aarde ligt naar links, met achterstuk en glorie.

De bij uitzondering wel gevormde godin is gedost in groot ornaat met vrouwesnoer.

De voorhanden houden rechts den staart van den buffel, links het haar van den asoera.

De achterarmen, die links en rechts, zuiver waaiervormig gerangeerd zijn, houden rechts, van onder naar boven: pijl, zwaard en gevleugelde tjakra (de laatste met ingestoken wijsvinger, dus als „wegslingerend” gebeiteld); links: boog, boog, gevleugelde sangka.

De asoera ligt, en face, geknield op den kop van den buffel, en schijnt de handen samen te brengen tot een sembah.

Hoog 0.85 M.

39. Onvoltooid godinnebeeld. Een verweerd, beschadigd, gerestaureerd, onvoltooid gebleven beeldwerk, voorstellende eene godin, die vierarmig was opgezet, doch waarvan de achterarmen met de emblemen alleen in den grondvorm gekapt werden, zonder dat genoegzaam werd aangegeven, welke emblemen bestemd waren door de godin te worden gedragen.

Ze staat op een afgerond, glad voetstuk (gerestaureerd), met achterstuk en glorie.

Ze is gedost in groot ornaat, *met de gewone oepawita*, die langs de linker borst, afdaalt naar de polsen.

De handen (het werk der restauratie) worden gebracht voor het midden van het lichaam, en houden het oorspronkelijke voorwerp, dat offerkoek of amrta-fleschje kan geweest zijn.

Bovenbeschreven beelden werden door wijlen den Majoor der Chinezen gekocht op de vendutie van de suikerfabriek Simâ (afdeeling Soerabaja) toebehoorende aan Tjoa-sin-goan.

Verdere inlichtingen omtrent de herkomst konden niet gegeven worden.

C. In den tuin van den Majoor der Chinezen, Te-toan-ing te Kapassan, werden door mij aangetroffen:

1. Ganeça. Een hoogst geschonden beeldwerk, waarvan, uit de samengebrachte hoeven; uit de linker hand, waaruit een puntig toeloopende steenmassa puilt, en uit een afgeronde steenmassa, die uit den linker elleboog naar boven loopt, nog even op te maken is, dat we hier ontmoeten het restant van een vierarmigen Ganeça.

Hoog 0.54 M.

2. Mahayogi. Een verweerd, zeer vermint en gerestaureerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat (glorie verdwenen). Het gelaat is met cement gerestaureerd. Ornaat nagenoeg verdwenen.

De armen hangen recht neer langs het lichaam. De linker hand vertoont nog de sporen van de kendi; de aksamala van de rechter hand is verdwenen.

Ook zijn op de smalle zijden van het achterstuk geen sporen van een triçoela meer te ontdekken.

Hoog 0.47 M.

3. Ganeça. Een zeer verweerd, vermint en gerestaureerd beeldwerk, waarin de overblijfseelen bespeurd worden van een voormaligen vierarmigen Ganeça, zittend op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat. met oepawita.

De emblemen in de opgestoken achterhanden zijn verdwenen, evenals het tandbrok en de batasa in de voorhanden. De olifantskop is omgezet in een menschehoofd.

Hoog 0.38 M.

4. Ganeça. Het restant eener Ganeça-voorstelling. Voorheen gedost in groot ornaat, zittend op eene lotuskussen, met achterstuk en glorie. De emblemen in de achterhanden zijn weggeschuurd, de voorhanden hielden eens rechts het tandbrok, links de batasa.

Hoog 0.27 M.

5. Mahayogi. Het verweerde restant van een tweearmig mannebeeld, staande op een cement-plaat.

Ornaat verdwenen.

De rechter hand hield eens de kendi; de linker een neerhangende aksamala, en op de rechter dikte-zijde van het achterstuk is een triçoela gebeiteld.

Hoog 0.45 M.

6. Ganeça. Een hoogst verweerd, vermint en kwalijk gerestaureerd beeldwerk, waarin het mensche-gelaat in strijd is met de groote oorlappen, en waarin deze laatsten met de samengevoegde hoeven nog even verraden dat we hier te doen hebben met het restant eener voormalige Ganeça-voorstelling.

Hoog 0.28 M.

7. Çiwa. Een hoogst vermint, verweerd en kwalijk gerestaureerd restant van een tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat.

Glorie en groot ornaat weggeschuurd, zonder sporen achter te laten.

Maar op de linker zijde van het achterstuk, waarvan alleen de beneden-helft behouden bleef, is nog een balkvormig relief zichtbaar, dat opgaat uit de steenplaat: de stok dus van eene triçoela, die doet veronderstellen, dat we in No. 7 het restant hebben van een Çiwa-beeld, en wat de houding der handen (thans zonder attribuut) bij de heupen betreft, waarschijnlijk een Mahayogi met aksamala en ḡandi.

Hoog 0.63 M.

8. Ganeça. Een zeer verweerde en beschadigde Ganeça-voorstelling.

De god zit met samengevoegde voetzolen op eene afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, met slange-oepawita.

De voorhanden zijn neergelegd op de resp. knieën en hielden eens rechts het tandbrok, links de batasa; de opgestoken achterhanden houden nog, in strijd met de Hindoe-Javaansche traditie, *rechts de bijl, links de aksamala*.

Hoog 0.55 M.

D. Ten huize van den Kapitein der Chinezen Han-tjong-king te Emplak, werden door mij aangetroffen:

1. Çiwa-trimoerti. Een zeer verweerd, drie hoofdig, vierarmig mannebeeld, staande op een dubbele padmasana, met achterstuk en glorie.

De rechter voorhand is, met opgeheven duim, gebracht voor het midden van het lichaam; de linker voorhand draagt een neerhangende ḡandi; de opgestoken rechter hand draagt op den naar boven gerichten wijsvinger een dubbel lotuskussen, waarop een veda staat; de opgeheven linker hand houdt de tjamara.

Het andere beeldwerk, dat in den tuin is opgesteld, werd door den kapitein zelven bekend te zijn. maakwerk van Malang. Ik vond er, het zij ter loops aangestipt, een triçoela gebeiteld met 5 punten. enz.

Doch onder de brons-verzameling van den kapitein, tref ik, naast eene Kwan-yin aan:

2. Dhyani-Boeddha Wairotjana. Een tweearmig mannebeeld, zittend in Boeddha-houding, geheel vrij gegoten op een bronzen plaatje, zonder glorie. Oeshnishna en oerna, en twee geluksrimpels.

Het monnikskleed hangt van den linker schouder neer en laat den rechter blookt.

De handen zijn samengebracht voor het midden van het lichaam in een der moedra's van *dharmajakra* (het rad der wet).

Hoog 0.09 M.

De kapitein kocht dit beeldje te Mådjäkertå voor j 8.—

E. In den tuin van Hang-kong-lok, administrateur van de suikerfabriek-Dermå, in de wijk Dermå, werden door mij aangetroffen:

1. Çiwa. Een zeer verweerd, beschadigd en bemost, vierarmig mannebeeld, staande op een lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat, met viersnoerige oepawita.

De voorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, met een kegelvormig voorwerp er in.

De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de tjamara.

Op het voetstuk en en relief gebeiteld op het achterstuk, stonden eens potten met lotus-stengels, bladen en knoppen er in.

Hoog 0.73 M.

2. Ganeça. Een geheel verminkte en verweerde Ganeça-voorstelling, waarin de steenbulten nog aangeven, dat eens een zittende Ganeça met samengevoegde voetzolen, in groot ornaat was voorgesteld.

Hoog 0.35 M.

3. Ganeça. Even verminkt, maar wat de emblemen betreft, meer gespaard, was ook in No. 3, eens een Ganeça gebeiteld, zittend met samengevoegde voetzolen op eene dikke steenplaat. Snuit en emblemen van de voorhanden zijn weggeslagen. Nog even zichtbaar in de opgestoken achterhanden, zijn de aksamala in de rechter hand en de bijl in de linker.

Hoog 0.40 M.

4. Godebeeld. Een vierarmig godebeeld, waarin, door verweering en verminking, niets meer te herkennen is.

Hoog 0.44 M.

5. Banaspati. Een zeer vermintte, zeer verweerde en bemoste kalkkop, in hoog relief, waarin nog te bespeuren valt, dat de haarlokken in twee convergeerende horen waren opgezet, en de tusschenruimte der horen met palmetvormig ornament gevuld was.

Uitpuilende oogen, grijnzende bek, en links en rechts van de gebolde wangen, en relief op de zijden van het achterstuk, een naga en face. Meer valt van het beeldwerk niet te zeggen.

Hoog 0.82 M., breed 0.59 M.

6. Brahma. Een zeer verweerd, zeer beschadigd, bemost, vierhoofdig en vierarmig mannebeeld, zittend op eene steenplaat, met een achterstuk, dat reikt tot aan de kin van het achterhoofd.

De vier haartooien zijn afgedekt met een groote rozet. De emblemen of attributen zijn uit de vier handen verdwenen.

Hoog 0.40 M.

7. Ciwa-Mahayogi. Een verweerd en beschadigd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god draagt knevel en puntbaard; is gedost in groot ornaat, met oepawita, en houdt, bij recht langs het lichaam neerhangende armen, een kendi in de linker- en een aksamala in de rechter hand.

Bovendien is een tjamara gebeiteld, liggende op den linker schouder, en op de rechter zijde van het achterstuk een stok met zeer groten drietand.

Hoog 0.68 M.

8. Ciwa. Een zeer vermint, verweerd en afgeschuurde beeld, voorstellende een vierarmigen man, staande op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Op de plooien van het kleed na, is alle ornaat weggekapt.

Nog duidelijk te herkennen zijn de yak-haren van de tjamara over den rechter schouder; — nog even na te gaan zijn de sporen van de aksamala in de rechter opgestoken achterhand.

Op de rechter zijde van het achterstuk en relief gebeiteld, staat een triçoela in volle lengte met den drietand tegen de glorie.

Hoog 0.88 M.

9. Ganeça. Op een vierkant voetstuk, hoog 0.29 M., waarin aan den voorkant een dragende *yana* gebeiteld is, zit, op eene afzonderlijk steenplaat, een vierarmige Ganeça, hoog 0.36 M., voorheen in groot ornaat met slange-oepawita.

Het verminkte beeldwerk laat nog even raden, dat de snuit reikte in een batasa, die gehouden werd in de linker hand; dat de rechter hand het tandbrok omvatte, en dat de opgestoken achterhanden rechts de bijl hielden (in stede van links), en links de aksamala, in stede van rechts.

Hoog 0.65 M.

10. Lingga. Een zuiltje, dat, geheel overeenkomstig de traditie, voor een derde vierkant, voor een derde achtkantig en voor een derde rond gebeiteld is en van boven afgeplat.

Geen ornament of inscriptie, en geheel glad.

Hoog 0.59 M.

11. Tempajang. Een zeer verweerde en beschadigde tempajang, hoog 0.56 M., op smallen voet, naar boven breed uitloopend, en in het midden van het afgeplatte bovenvlak een gat, met middellijn 0.27 M., met opstaanden rand.

Op het lichaam is geen jaartal te ontdekken.

N.B. *F. Op de begraafplaats Tempel (Soekaredjå), toebehoorende aan wijlen den Luitenant der Chinezen Tjoa-sin-hi, werden door mij teruggevonden de beelden, die gemist werden op de fabriek Poh-Djèdjèr (Madjäkertå), zie aldaar.*

1. Ciwa. Een zeer verweerd, beschadigd en gerestaureerd, vierarmig mannebeeld, staande op een dubbele padmasana, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat (waarvan de oepawita verdwenen is).

De voorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, en houden een amrta-fleschje (?).

De opstaande achterhanden houden rechts de aksamala, links de tjamara.

Hoog 0.65 M.

2. Pärwatî. Een verweerd, verminkt en gerestaureerd, eenmaal rijk gebeeldhouwd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene (gerestaureerde) steenplaat, met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer. De voorhanden, die, met de beneden armen naar de oorspronkelijke tekening zijn gerestaureerd, zijn, behoudens het misverstand, dat alsnu de linker hand in de rechter is neergelegd, gebeiteld met opstaande duimen, zoodanig dat de toppen elkander raken.

De opgestoken rechter achterhand houdt de aksamala; de linker hield eens de tjamara (wat op te maken is uit den overgebleven handel), maar daarvoor is thans een bouquet in de plaats gesteld.

Hoog 1.04 M.

3. Doerga. Een zeer verweerd en zeer verminkt, vierarmig godinne-beeld, staande op een buffel, die ligt naar links, met achterstuk en glorie.

De godin was eens gedost in groot ornaat (oepawita verdwenen).

De voorhanden houden rechts den staart van den buffel, links het haar van den asoera.

N.B. De opgestoken achterbanden houden rechts de aksamala (half verdwenen), links de bijl, — *en voeren dus, wat zelden voorkomt, de attributen van Ganeça.*

De asoera zit en face op den kop van den buffel, in de houding *njembah*.

Hoog 0.71 M.

4. Rakshasa (dwarapala). Een tweearmige tempelwachter, in de houding djongkok, op eene steenplaat; geheel vrij gebeiteld; in groot ornaat; met krullokkken, die neervallen op den rug.

Gewone uitbeelding, met de rechter hand op de knie, en de linker, oorspronkelijk voorzien van eene knots, rustende op den linker schouder, thans verrestaureerd tot eene onherkenbare massa.

Hoog 0.50 M.

5. Rakshasa (dwarapala). Een beschadigd, verweerd en gerestaureerd, tweearmig mannebeeld als tempelwachter, geheel vrij gebeiteld, in de gewone uitbeelding, maar in de houding mingkrang, en met de handen samengebracht voor het midden van het lichaam, om eene knots, die rust op den linker schouder.

Hoog 0.71 M.

6. Rakshasa (dwarapala). Als No. 4 en 5, in de houding mingkrang, en met de (gerestaureerde) knots op den linker schouder.

Hoog 0.60 M.

7. Yama (?) Een beschadigd, gerestaureerd en zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat (de oepawita verdwenen).

De rechter hand, die opgetrokken is, houdt een touw, dat als (afgebroken) strik ligt op den rechter schouder, terwijl de linker hand rust op eene knots, die staat op de steenplaat.

Ondanks het niet-grijnende gelaat, noem ik het beeldwerk eene Yama-voorstelling, en wel om den zielenstrik, dien ik nimmer zoo afgebeeld zag.

Hoog 0.52 M.

8 en 9. Nandi. Twee zeer verweerde en zeer verminkte nandi's, waarvan de eerste verrestaureerd werd tot een varken, de tweede tot een hert.
Lang 0.53 M. en 0.39 M.

10. Ciwa. Een zeer verweerd, zeer verminkt en kwalijk gerestaureerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

Van ornaat is weinig of niets meer te bespeuren.

Maar het feit, dat de armen en handen recht neerhangen langs het lichaam, en dat op de linker zijde van het achterstuk nog een triçoela te ontdekken valt, geeft eenig gezag aan de onderstelling, dat de handen, vóór de verminking van het beeldwerk, rechts de aksamala links de ḷendi grepen, en dat de Hindoe-Javaansche beeldhouwer een Mahayogi leverde in No. 10.

Hoog 0.46 M.

11. Ciwa. Een zeer verweerd, beschadigd en kwalijk gerestaureerd, vierarmig mannebeeld, staande op eene steenplaat (restauratie) met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat, met (bijna geheel verdwenen) oepawita.

De voorhanden zijn samengebracht voor het midden van het lichaam, als in een dharma-tjakra-houding. De opgestoken achterbanden houden nog rechts enige pitten van de aksamala, links een kleine tjamara.

12 en 13. Rakshasa. Twee onvoltooide rakshasa-beelden, die zeer verkeerdelyk gerestaureerd zijn, in de houding wat de eerste betreft *sili-mingkrang*, wat de tweede betreft *silü*(?)

Het grijnende gelaat is in beiden restauratie-werk, doch dat rakshasa-beelden bedoeld werden, blijkt genoegzaam uit de eerste bekapping der steenmassa.

Hoog 1.06 M., en 1.20. M.

14 en 15. Mahakala. Twee gelijke, tweearmige mannebeelden, staande, geheel vrij gebeiteld, op eene steenplaat, doch onvoltooid.

Haar, makota, lijsieraden en kleedje (hier *kampoch*) zijn in ruwe trekken aangegeven, zelfs de reusachtige slang met om den hals kronkelenden staart.

Doch, ondanks de restauratie, kan de bedoeling nog worden nagegaan van uitpuilende oogen en grijnzenden mond.

De linker hand bij No. 14, de rechter bij No. 15 rust op eene knots, die staat op de steenplaat, terwijl de rechter hand bij No. 14, de linker bij

No. 15, gesloten gehouden wordt voor het midden van het lichaam. Bij No. 15 is de haardos reeds afgebeiteld tot een allonge-pruik.

Hoog 2.02 M., en 2 M.

16. Nandi. Een zeer verweerde en zeer verminkte nandi, liggende op eene steenplaat, waaraan een Chineesche knoeier een koekop geplakt heeft met horens, die tjaroem koepeng genoemd worden.

Lang 0.47 M.

17 en 18. Rakshasa (dwarapala). Twee tempelwachters, knielende op eene steenplaat, No. 17 in de houding *silà-mingkrang*, No. 18 in de houding *djongkok-mingkrang*, te zamen een paar vormende.

In het beeldwerk, dat zeer verweerd en beschadigd is, blijft te constateeren, dat de reuzen het haar droegen in pruikvorm: 7 rijen gestileerde krullen op den rug; dat ze eens gedost waren in groot ornaat met oepawita, — en wel een oepawita, die bestond uit een snoer van doodskoppen.

No. 17 houdt de knots op den linker, No. 18 op den rechter schouder.

Hoog 1.40 M., en 1.43 M.

19. Doerga. Eene zeer verminkte en zeer verweerde Maheshasoera-voorstelling, waarvan nog alleen te constateeren is, dat de vorhanden rechts den staart van den buffel, links het haar van den asoera grepen, en dat de godin zesarmig was (maar de 4 achterarmen zijn met de handen en attributen verdwenen).

Hoog 0.41 M.

20. Wishnoe. Een zeer verweerd en zeer beschadigd, vierarmig mannebeeld, staaude op eene (gerestaureerde) steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat, met slange oepawita.

De vorhanden zijn, met opgerichte duimen, gebracht voor het midden van het lichaam; de achterhanden houden rechts, op den opgestoken wijsvinger, een gevleugelde tjakra, links een gevleugelde sangka.

Hoog 0.45 M.

N.B. 21. Çiwa op wahana. Een zeer verweerd en zeer beschadigd beeldwerk, maar belangrijk door de uitbeelding.

Op eene dikke steenplaat zit Nandi in mensche-lichaam met koekop, in de houding *silà*, dragende op zijne schouders een tweearmigen Çiwa, in groot ornaat met slange-oepawita. Een gedeelte van de glorie bleef nog aan de haartooi gehecht.

De god plaatst zijn handen, naar boven geopend, op de resp. knieën, en de voeten in de naar boven geopende handen van Nandi.

Hoog 0.86 M.

22. Ganeça. Een hoogst verweerde, zeer verminkte en gerestaureerde Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen, op eene steenplaat, die vroeger een dubbel lotuskussen was.

Alleen valt nog te ontdekken, dat de voorhanden hielden rechts het tandbrok, links het etensbakje.

Met de opgestoken achterhanden zijn ook de attributen verdwenen.

Hoog 0.35 M.

23. Doerga. Een zeer verweerde en zeer geschonden Doerga-voorstelling, waarin de godin staat op een bul, die ligt naar links. Behalve dat nog duidelijk zichtbaar is, dat de godin (die eens gedost was in groot ornaat) met de rechter vóórhand het haar van den asoera, met de linker den staart van den bul vat, resten ook nog sporen der attributen, en wel rechts, van beneden naar boven: pijl, boog en sangka (de laatste bijna geheel verdwenen); links, in de bovenste hand een tjakra, en wel geplaatst op den opstaanden wijsvinger.

Hoog 0.47 M.

24. Ganeça. Eene Ganeça-voorstelling, vroeger vier- thans twee-armig.

Overal geschonden of verminkt.

Alleen valt nog te constateeren, dat de god met samengevoegde voetzolen zat op een dubbel lotuskussen. met achterstuk en glorie.

Ook van de slange-oepawita is een deel overgebleven.

Hoog 0.53 M.

25—26—27—28 en 29. Nandi. Voormalige gladde nandi-voorstelling, in de gewone liggende houding op eene steenplaat, zonder eenig harnachement, sieraad of ornamentatie, metende 0.40 M., 0.35 M., 0.34 M., 0.31 M., 0.37 M., thans met portlandsche cement omgeboetseerd tot kat, hond, varken enz.

30. Dhyani-Boeddha Amitabha. Een zeer verweerde, verminkte en potsierlijk gerestaureerde Dhyani-Boeddha, zittend op de wijze der Boeddha's op een dubbel lotuskussen.

Het hoofd is weggevallen en daarvoor in de plaats geboetseerd een zeer onheilige kop met Mongoolsche oogen, die rechtuit de waereld instaren.

Het monnikskleed hangt in plooien, met flauwe belijning aangegeven, neer van den linker schouder en laat den rechter schouder onbedekt.

De handen liggen samengebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, zoo dat de toppen der duimen elkander raken, — dus in de houding *dhyana*.

Hierbij moet evenwel worden opgemerkt, dat de handen niet liggen in den schoot, maar gehouden worden een eind weegs daarboven.

Hoog 0.65 M.

31. Doerga-lichaam met Brahma-kop. Een vierhoofdig en achtarmig beeld, dat door de Chineesche restauratie bijna onkenbaar gemaakt werd.

Bij nadere observatie ontvoert zich het beeldwerk als een Doerga-lichaam, waarop het hoofd van Brahma geplaatst is.

De knots in de linker voorhand is eene cement-overdekking van een asoera, die zat op den nog zichtbaren kop van den bul.

De rechter voorhand grijpt nog den staart van den bul. In zeer vreemde ordonnantie, zijn op de dikte-zijden van het achterstuk drie armen rechts en drie armen links gebeiteld, — maar handen en attributen zijn verdwenen.

Hoog 0.78 M.

32. Ciwa Mahayogi. Een zeer beschadigd en verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene verminkte steenplaat, met achterstuk, waarvan het bovengedeelte met de glorie is weggevallen.

Ornaat nagenoeg verdwenen.

De armen hangen recht neer langs het lichaam en hielden eens in de rechter hand een aksamala, in de linker een *kendi*, waarvan de sporen nog aanwezig zijn.

Op de rechter zijde van het achterstuk stond eens in volle lengte een triçoela, waarvan de vork is weggevallen.

Hoog 0.51 M.

33. Pârwatî. Een verminkt en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene steenplaat van cement, met achterstuk en glorie. De godin is gedost in groot ornaat, *met een oepawita, die niet als vrouwesnoer gebeiteld is.*

De voorhanden, waaraan de restauratie niet vreemd is, waren eens gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter hand opstaande in de naar boven geopende linker, en houdende een kegelvormig voorwerp.

De opgestoken achterhanden houden rechts het restant eener *aksamala*, links een nog duidelijk te onderscheiden *tjamara*.

Hoog 0.58 M.

34. Bodhisatwa-Çakti of (Lakshmi ?) Een hoogst verweerd, tweearmig vrouwebeeld, zittend op eene dikke steenplaat, met achterstuk en glorie. Het eens sober ornaat is even te onderkennen.

De handen lagen, naar boven geopend, op de resp. knieën, en hielden ieder een bloemknop.

Hoog 0.53 M.

35. Çiwa. Een zeer verweerd, vermint en gerestaureerd, tweearmig mannebeeld, staande met gerestaureerde voeten op eene gerestaureerde steenplaat, met achterstuk, waarvan het boven-gedeelte met de glorie is weggevallen.

Oorspronkelijk was de god gedost in groot ornaat, met oepawita.

De voorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter met opgeheven duim in de naar boven geopende linker.

De opgestoken achterhanden houden rechts de *aksamala* (die nog behouden bleef) links de *tjamara* (die gedeeltelijk is weggevallen).

Hoog 0.61 M.

36. Bodhisatwa-çakti. Een zeer verweerd, beschadigd en verkeerd gerestaureerd, tweearmig vrouwebeeld, zittend op eene steenplaat, met achterstuk, waarvan het bovengedeelte met de glorie is weggevallen.

Eenmaal gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer.

Door dit laatste geef ik de kunne aan als vrouwelijk, al zijn ook de borsten grootendeels weggeschuurd.

De handen liggen in den schoot voor het midden van het lichaam, beiden naar boven geopend, en de rechter in de linker.

Op de rechter handpalm lag eens een bloempkop. Het hoofd van de godin is, zoo niet geheel, dan toch gedeeltelijk van portlandsch cement vervaardigd.

Hoog 0.58 M.

37. Pârwati. Een verweerd, vermint en gerestaureerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op eene dikke steenplaat, met achterstuk en glorie, – en eene afzonderlijke stralende glorie om het geheele lichaam.

De godin was eens gedost in groot ornaat, dat thans gedeeltelijk vercementeerd is.

De voorhanden, met cement aangebracht, worden gehouden voor het midden van het lichaam (de oorspronkelijke moedra is niet meer na te gaan).

De opgestoken achterhanden, waarbij de ontbrekende andesiet eveneens door cement vervangen is, hielden eens rechts de aksamala, links de tjamara.
Hoog 0.60 M.

38. Ciwa. Een zeer verweerd, beschadigd en gerestaureerd, tweearmig mannebeeld, (leelijk in opzet en technische uitvoering), staande op eene dikke steenplaat, met achterstuk en glorie. Primitief groot ornaat, met breede oepawita.

De armen hangen recht neer langs het lichaam; de rechter hand is ledig (men mag veronderstellen, dat er de ḱendi in gemist wordt), de linker houdt een neerhangende aksamala.

Op de linker zijde van het achterstuk bleven sporen achter van een triçoela.

Hoog 0.44 M.

39. Ganeça. Een verweerde, beschadigde en gerestaureerde vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op eene dikke steenplaat, die eenmaal lotuskussen was, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat nagenoeg verdwenen; de slange-oepawita bleef.

De voorhanden hielden eens rechts het tandbrok, links de batasa, waarin het uiteinde van den snuit reikte; de opgestoken rechter achterhand houdt de aksamala; de opgestoken linker achterhand is met het attribuut weggevallen.

Hoog 0.38 M.

40. Ganeça. Een zeer geschonden en hoogst verweerde, (eens vierarmige) Ganeça, waarin de overgebleven belijning aangeeft, dat de god zat op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Voorhanden en een gedeelte van kop en snuit zijn weggevallen.

De opgestoken achterhanden hielden eens rechts de aksamala, links de bijl.

Hoog 0.59 M.

41. Ganeça. Een zeer verweerde, vierarmige Ganeça, zittend met samengebrachte voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie. Groot ornaat, met breede oepawita.

De voorhanden houden rechts het tandbrok, links de batasa, waarin de lippen reiken van een geweldigen snuit. De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de bijl (?)

Hoog 0.63 M.

42. Ganeça. Een zeer verweerde, zeer geschonden en met korstmos overdekte, vierarmige Ganeça, zittend met samengebrachte voetzolen op een dubbel lotuskussen.

Ornaat nagenoeg verdwenen, doch slange-oepawita nog te herkennen.

Voorhanden op de resp. knieën, de rechter niet te herkennen, de linker oorspronkelijk voorzien van een batasa.

De opgestoken achterhanden hielden eens (tegen de Hindoe-Javaansche traditie) *rechts de hijl, links het beneden-gedeelte eener aksamala*.

Hoog 0.43 M.

43. Ciwa Mahayogi. Een zeer vermindert en zeer verweerd, in tweeën gebroken beeldwerk, voorstellende een tweearmigen man, staande op (weggebroken), met achterstuk en glorie (gedeeltelijk weggebroken).

Voor zooverre te ontdekken, hield de rechter hand aan neerhangenden arm een aksamala, de linker, met eveneens neerhangenden arm, een kendī.

Bovendien is op de rechter zijde van het achterstuk een triçoela gebeiteld.

Hoog 0.55 M.

N.B. **44. Ganeça.** Een zeer beschadigd en dwaas gerestaureerd, tweearmig mannebeeld (menschegelaat van cement) zittend met samengebrachte voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Dat menschehoofd was oorspronkelijk een olifants-voorhoofd; de snuit is geheel weggevallen, en ook de met cement verlengde teenen verraden de oorspronkelijke olifantshoeven.

Trouwens de houding der vorhanden (waarin de attributen worden gemist) op de resp. knieën, en van de opgestoken rechter achterhand met de sporen eener aksamala, (de linker achterhand wordt gemist), zijn voldoende, om te verzekeren, dat het oorspronkelijk beeldwerk eene Ganeça-vorstellung was.

Hoog 0.50 M.

45. Ciwa. Een zeer grof beeldwerk, waarin borst, vier armen en onderlijf tot aan de voeten echt zijn, terwijl het overige met kalkspecie is bijgewerkt.

Ook de glorie is echt.

De vorhanden zijn samengebracht voor het midden van het lichaam, de rechter, houdende een bloemknop, in de linker.

De opgestoken achterhanden houden rechts een aksamala, links een tjamara.

Hoog 0.95 M.

46. Ganeça. Een zeer verweerde en zeer verminkte Ganeça, die eens zat op een lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat met slange-oepawita.

De voorhanden hielden eens rechts het tandbrok, links de batasa; de achterhanden rechts de aksamala, links de bijl.

Hoog 0.40 M.

47. Pârwatî. Een beeldwerk, waarvan een groot gedeelte de schepping is van Chineesche fantazie.

Maar die fantazie werd in hare cementeering geleid door het nog aanwezige in het oorspronkelijke beeldwerk en daarom mag worden ondersteld, dat het beeldwerk eens voorstelde eene vierarmige godin, staande op?, met achterstuk en glorie; gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer; houdende de voorhanden voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, met convergeerend opgeheven duimen, en de achterhanden opgeheven, met een tjamara (verkeerdelyk) in de rechter- en een aksamala in de linker hand.

Hoog 0.63 M.

48. Wishnoe. Een hoogst verminkt beeld, dwaselijk gerestaureerd, waarin alle ornaat verdwenen is.

De echte restanten leveren een dubbel lotuskussen, twee voorhanden, die gebracht zijn voor het midden van het lichaam, en, boven de gerestaureerde achterhanden, in flauw relief op het achterstuk, rechts een tjakra, links een gevleugelde sangka.

Hoog 0.61 M.

49. Ganeça. Een zeer verminkte, zeer verweerde en zeer bekalkte Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen en met cement verlengde teenen op een dubbel lotuskussen.

Ornaat verdwenen.

Voorhanden op de resp. knieën, gevende te raden een tandbrok rechts, een batasa links.

In de opgeheven achterhanden de sporen van een *bijl* (verkeerdelyk) rechts, een *aksamala* links.

Hoog 0.46 M.

N.B. 50. Ganeça omgezet tot danawa. Een brutaler restauratiegeknoei dan in dit beeldwerk wordt aangetroffen, zal wel niet te leveren zijn. De ligging der voeten en der handen, de gewollen buik, de achterhanden, waarin

rechts eene aksamala, links de sporen van een bijl worden aangetroffen, — alles wijst op eene voormalige Ganeça-voorstelling, op een dubbel lotuskussen.

En daarvan werd nu door den metselaar van Poh-dje-djer een gekroonde dānāwū gemaakt, met uitpuilende oogen en opgesperden mond, van slagtanden voorzien, en met een knots in de linker hand, die eens de batasa hield, leunende tegen den linker schouder.

Hoog 0.56 M.

51. Ganeça. Een zeer verweerde, verminkte en kwalijk gerestaureerde Ganeça, zittend met samengebrachte voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Sporen van groot ornaat, met slange-oepawita. De snuit gaat, met eene vreemde kronkeling, links neer in de batasa; de rechterhand is van cement aangebracht. De opstaande rechter achterhand is door de restauratie onkenbaar gemaakt, evenals het daarin gehouden attribuut; de linker achterhand is onkenbaar door verweering.

Hoog 0.49 M.

52. Pârwatî. Een eenmaal fraai beeldwerk, dat thans zeer verweerd is, en waarvan de voeten met het voetstuk gerestaureerd zijn.

Het stelt voor eene vierarmige godin, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat met viersnoerige oepawita.

De vorhanden worden gehouden voor het midden van het lichaam, *de linker in de rechter* (sic), met een kegelvormig voorwerp er in.

De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de tjamara.

Hoog 0.67 M.

53. Ganeça. Een hoogst verweerde en geschonden Ganeça, zittend met samengebrachte voetzolen op een vierkante dampar, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, met oepawita.

De vorhanden houden rechts het tandbrok, links de batasa, waarin, na eene vreemde kronkeling, de snuit reikt (als bij No. 51).

N.B. De opgestoken achterhanden houden verkeerdelyk rechts de bijl, links de aksamala.

Hoog 0.55 M.

54. Ganeça. Een geheel verweerde en geschonden Ganeça, zittend met samengebrachte voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, met oepawita.

Voorhanden: rechts het tandbrok, liggend op de naar boven geopende hand; links de batasa, waarin het uiteinde van den snuit reikt.

Achterhanden: rechts de aksamala, links de bijl.

Hoog 0.42 M.

N.B. 55. Ganeça. Een leelijk geconcieerde Ganeça-voorstelling, waarbij een geweldig opgezette buik de ligging der beenen belemmt en dus de voorhanden dwingt zich hoger neer te leggen dan door de traditie wordt aangegeven.

In waggelende houding zit Ganeça op eene (verminkte) steenplaat, met achterstuk *sonder glorie*.

De rechter voorhand ligt met de palm op de knie; de linker voorhand houdt de batasa.

De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala (voor twee derden weggevallen), links de bijl — en wel zoodanig geplaatst op het achterstuk, dat daar geen glorie kan bestaan hebben.

Hoog 0.56 M.

56. Ganeça. Een zeer verweerde en zeer verminkte, vierarmige Ganeça, zittend op de gebruikelijke wijze op een fraai bewerkt dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, met slange-oepawita.

In de opgeheven achterhanden zijn nog te herkennen:

N.B. rechts de bijl, links de oepawita.

Hoog 0.56 M.

57. Ganeça. Een hoogst verweerde, verminkte en gerestaureerde Ganeça, waarin de traditionele houding, op eene steenplaat nog te herkennen valt; bovendien eene slange-oepawita en, in de opgestoken achterhanden rechts een aksamala, links een bijl.

Hoog 0.65 M.

58. Doerga. Een zeer verminkt beeldwerk, voorstellende eene acht-armige godin, staande op een buffel, die ligt naar links, met achterstuk.

De glorie is geheel, het ornaat nagenoeg verdwenen. De voorhanden houden rechts den staart van den buffel, links het haar van den asoera, die en face zit op den kop van den buffel.

De achterhanden houden rechts, van onder naar boven, tjoendrik, pijl, tjakra; links, in dezelfde orde, schild, boog en sangka.

Hoog 0.56 M.

59. Ganeça. Een geheel verweerde en verminkte vierarmige Ganeça, zittend, op de traditionele wijze, op eenen dikke steenplaat, — waarin nog te ontdekken is:

dat de beide voorhanden eens hielden rechts het tandbrok, links de batasa;
dat de opgestoken achterhanden eens hielden rechts de aksamala, links de bijl.

Hoog 0.52 M.

De overige beelden, een drie- en veertigtal, verdienen geene beschrijving: Europeesche engel-voorstellingen, Chineesche meer dan levensgrote kalkpoppen als graf-bewaarders, Hindoesche voetstukken, achterstukken of andere gedeelten, met portlandsch cement aangevuld tot wachthoudende officieren met onthlooten sabel in de rechter en de scheede in de linker hand; fantastische rakshasa's met den neus in de lucht; stukken van nandi's met varkens- of andere dierkoppen gerestaureerd, enz. vormen hier verder de dolle kermis van wanbegrip en ijdelheid, op voetstukken van kali-stenen samengebracht, ter vereering van de nagedachtenis der overledenen, en ter publicatie van de schijnbare aardsche welvaart der erfgenamen.

Maar het beeldwerk van Poh-djedjer werd teruggevonden en wat er gemist wordt, kan er gerustelijk met scheppingen van Chineesche fantazie en vaak niet onverdienstelijke Javaansche techniek worden bijgedacht.

G. Op het erf van Kapitein H. J. W. G. Aussems, in de Kanarielaan, werden door mij aangetroffen:

1. Wishnoe. Onder een mangga-boom, een zeer verminkt en dik bekakt, gedeeltelijk in den grond gezonken beeldwerk, waarin na gedeeltelijke verwijdering van de kalklaag, te ontdekken was, dat het voorstelt een vierarmigen god, staande (op een lotuskussen of steenplaat, dat in de aarde verdwenen is), met achterstuk en glorie, (waarvan de helft met het attribuut is weggeslagen).

De god was eens gedost in groot ornaat, met oepawita. De rechter voorhand is gebracht voor het midden van het lichaam; de linker voorhand hangt met den arm neer langs het lichaam, en houdt een amrta-flesch; de *opstaande rechter hand houdt* (tegen de Hindoe-Javaansche traditie) *de gevleugelde sangka* — zoodat op het weggeslagen linker gedeelte van het achterstuk een tjakra moet hebben gestaan.

Geen al te gewaagde hypothese dus, dat in No. 1 eene Wishnoe-voorstelling geleverd werd.

De ontgraving van het beeld werd niet raadzaam geacht.

Van den top tot aan de vastgestampte aarde, hoog 1 M.

2. Ganeça, omgezet tot menschebeeld. Een dik bekalkt beeldwerk, zeer vermint, schijnbaar een godebeeld, waarvan het ornaat is schuil gegaan in de kalk-laag, zittend, met samengebrachte voetzolen, op een voormalig lotuskussen.

De beide handen (het beeld is tweearmig) liggen, naar boven geopend, op de resp. knieën, met één voorwerp er in, dat bij beiden niet meer te onderscheiden is.

Maar de samengebrachte voetzolen, met de eenigszins naar boven gebrachte heupen, de gezwollen buik, de houding der handen en de knobbel boven den buik, doen onderstellen, dat eens een olifantssnuit zich neerliet in de linker hand; dat het menschehoofd eens het voorhoofd van een olifant was; dat de niet te onderkennen voorwerpen in rechter en linker hand eens waren tandbrok en batasa.

De twee in stede van vier armen blijven bij dit alles zonderling, en op het vermintte achterstuk zijn geene attributen te ontdekken.

Hoog 0.98 M.

3. Godebeeld. Een dik bekalkt manuebeeld, met achterstuk en glorie.

De handen zijn, als achterhanden, opgeheven.

Gedost, voor zooverre herkenbaar, in groot ornaat, met zware oepawita.

De overkalkte bobbels op de linker zijde van het achterstuk zouden doen denken aan Doerga, maar het beneden-gedeelte van het beeldwerk zit vast in de aarde en laat geen verificatie toe.

Misschien dat eene reiniging van het beeldwerk en eene geheele ontgraving (die vooraf aan den eigenaar van het huis moet worden aangevraagd) eens de zekerheid geeft, die in dezen toestand niet te leveren is.

Hoog 1.11 (voor zooverre meetbaar).

4. Nandi. Een bekalkte bul, liggende op eene steenplaat, met den rechter poot omgebogen voor de borst.

Rugknobbel (poenoek), halskwab (gèmbèl) en korte, stompe horens.

Ornaat, ornament of inscriptie niet te ontdekken.

Lang 0.75 M.

5. Nandi. Een dik bekalkte bul, liggende in natuurlijke houding op eene steenplaat. Rugknobbel, halskwab en korte, stompe horens.

Ornaat, ornament of inscriptie niet te ontdekken.

Lang 0.85 M.

H. Bij de woning van den Hoofdingenieur W. B. van Goor, in het Simpang-park, werd door mij aangetroffen:

Lakshmi. Een zeer vermint en zeer verweerd, tweearmig vrouwebeeld, zittend op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie. De beide armen zijn bij de ellebogen opgericht, en houden in linker en rechter hand iets als een bloem op stengel.

Hoog 0.52 M.

I. Bij de woning van den President van den Raad van Justitie Mr. J. van Davelaar, in het Simpang-park, werd door mij aangetroffen:

Ciwa. Een beeldwerk, dat tot aan de knieën ingegraven is, voorstellende een vierarmige, staande man, met achterstuk en glorie.

De voorhanden zijnu gebracht voor het midden van het lichaam, doch de moedra is niet meer te herkennen.

De opgestoken achterhanden houden links de tjamara, rechts de aksamala.

Op het voetstuk stond waarschijnlijk, links en rechts, een bloempot, zooals gemakkelijk te raden gegeven wordt door het knop- en stengelwerk, dat, dik bekalkt, boven de aarde te voorschijn komt.

Hoog 0.60 M.

K. Op het erf van den Javaan Endradjajà, wagenverhuurder op Simpang, werden door mij aangetroffen:

1. Rakshasa, Dwarapala. Een zeer verweerd, vermint, bekalkt en beteerd, tweearmig mannebeeld, zittend (lenggah) met eenigszins opgetrokken linker been op een rotspartij.

Thans houdt de reus een kort zwaard in de rechter hand, maar dit wapen zal wel een bijgewerk restant zijn van eene knots, die, met beide handen omvat, eens rustte op den rechter schouder.

Hoog 1.11 M.

2. Rakshasa, Dwarapala. Geheel gelijk aan No. 1, rustende bij dit beeld eene knots op den linker schouder.

Hoog 1 M.

L. Op het erf van den heer A. Kwast, op Kajon, werd door mij aangetroffen:

Godinnebeeld. Een verweerd, doch overigens zeldzaam goed geconserveerd, vierarmig vrouwebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Gedost in groot ornaat, zonder oepawita, of vrouwesnoer (!).

De voorarmen hangen recht neer langs het lichaam, de handen naar voren geopend, met den duim in de handpalm. De opstaande achterhanden houden *rechts een gestileerde drietand, links een gestileerde tweetand*.

Deze attributen doen denken aan moderne skulptuur, aan den *namaak* van een beeldhouwer, die de attributen van het voorbeeld niet begreep.

Ook de slechts aangestipte glorie-zoom, die vlammen-tongen had doen verwachten, staat aan de verdenking van namaak niet in den weg,— maar de geheele opzet van lichaam en ornaat is, ondanks het onafgewerkte, dat hier en daar te bespeuren valt, zoo fraai uitgevoerd, dat ik aarzel het geheele beeldwerk *pastiche* te verklaren.

Maar de attributen ontzeggen me het recht de godin onder een positieven naam bij het Hindoe-pantheon in te delen.

Hoog 1 M.

M. Ten huize van den Kapitein-titulair der Chinezen, Liem-sian-ke, werden door mij aangetroffen:

1. Godebeeld (Çiwa?). Een brokstuk van het middel tot aan de afdekking van de hooge haartooi, van een vermint en verweerd, tweearmig mannebeeld.

Alleen de puntbaard geeft hier de aanwijzing, dat we hier te doen hebben met een Çiwa Mahayogi.

Op den linker schouder bleven nog sporen van een tjamara achter.

Hoog 0.50 M.

2. Çiwa trimoerti. Een zeer vermint, bijna geheel verweerd, driehoofdig en vierarmig mannebeeld, zittend, thans zonder ornaat.

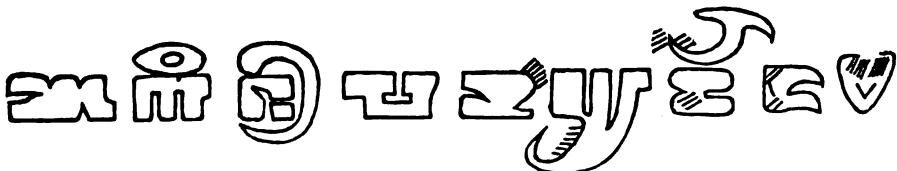
De vorhanden zijn samengebracht vóór het midden van het lichaam; in de opgeheven rechter hand de sporen van een aksamala, terwijl het attribuut van de linker achterhand verdwenen is.

Hoog 0.40 M.

N. Op het achtererf van den heer F. O. Pfeiffer, Agent van de Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij, te Goebeng, werden door mij aangetroffen:

1. Sarkofaag. Een verweerde, overigens goed geconserveerde sarkofaag, langwerpig-elliptisch, zich van onder naar boven eenigszins verbreedend, en aan den bovenrand zich weer eenigszins vernauwend, zonder deksel.

Op het buitenvlak staat en relief, in oud-Javaansche karakters, voor zoverre de verweering toelaat dat te bepalen, hoog 0.06 M., te zamen gebeiteld over eene lengte van 1.24 M.

Alleen de laatste drie karakters komen me na het bezoek aan het Oedajana-monument, Djälä-toendå, bekend voor als 9-6-8.

In hoeverre we hier te doen hebben met een Çaka-jaartal, zal eene latere ontcijfering van de zes daaraan voorafgaande karakters moeten uitmaken.

2. Steenblok met Kala-ornament. Een geornamenteerd steenblok, hebbende den vorm van eene vierzijdige afgeknotte piramide, met glad bovenvlak (0.60 M. op 0.17 M.), met naar boven geronde punten aan de hoeken van de basis; op drie vlakken, één lang en twee korten, geheel bezet met ornaat, terwijl één lange zijde glad gelaten werd.

Het ornament op de lange zijde is ontegenzeggelijk een kala-kop met links en rechts uitloopende stengels.

3. Geornamenteerd deksel. Een steenplaat, glad van ondervlak, geornamenteerd op de vier zijden; op het bovenvlak ojiefvormig-opgaande ribben, die zich vereenigen tot eene gemeenschappelijke ribbe, waarop 3 rozetten, waaruit palmetvormig ornament (triçoela-motief) neervalt op de 4 zijden.

Afmeting 0.45 M. op 0.27 M.

4. Steenblok met bas-relief. Op de voorzijde van het steenblok tusschen een boven- en beneden gladden band, is gehouwen een bas-relief voorstellende een landschap van bosch, heuvels en sawahs, waarin als gewoonlijk de stapel-teekening de plaats inneemt van perspectief.

Hoog 0.68 M., breed 0.40 M., dik 0.29 M.

5. Resi. Op een voetstuk, hoog 0.42, door een boomstam in tweeën gedeeld, staande aan de rechter zijde een hert, aan de linker een kraanvogel (beide dieren in een bosch, dat doorloopt over de dikte van het steenblok).

Aan den voet van den stam een dier, dat, wat de staart betreft, een paard, wat de horens betreft, een buffel kan zijn.

Op dien stam ligt een lotuskussen en op dat kussen een tweearmig mannebeeld, geheel Mongoolsch in de belijning van voorhoofd, knevel en puntbaard; ook in de wijze van zitten, die door de zwaarlijvigheid van den heilige (?) geen volkomen *silâ* kan zijn.

De linker hand, liggende op het linker buikvlak, houdt een stengel, waarop een bloem, die rust tegen den linker schouder; de rechter hand rust met de palm op de rechter knie.

Een boompartij, die, bij eerste beschouwing, iets heeft van een grot, of ook wel herinnert aan de veulkoppige slangetroonhemel van Wishnoe, overhuift den heilige als een baldakijn.

Het geheel heeft, wat de keuze der dieren betreft (hert en kraanvogel, die een lang leven bedoelen?) een Chineesch karakter.

Hoog 1.02 M.

6. Steenblok met bas-relief. Een steenblok, waarop, tusschen een gladden boven- en benedenband, en relief gebeiteld is een pendåpå, staande op neuten, in een tuin, aan een rivier. Verder op, of rechts, staat een kleinere pendåpå. In de groote pendåpå zit een man (resi?), met naakt bovenlijf, met twee vingers van de rechterhand, als tot een vervloeking, recht voor zich uit wijzende.

Hoog 0.69 M., breed 0.38 M., dik 0.22 M.

7. Nandi. Een nandi, liggende op eene dunne steenplaat (de dikkere kalksteenplaat daaronder behoort niet tot het beeldwerk).

De vier pooten zijn natuurlijk gevouwen.

Het ornaat bestaat uit een versierden halsband.

Het vreemde in dit dier is, dat 't, in stede van horen-stompen, lange,

neergaande, naar voren krommende horens heeft, — een feit, dat onwillekeurig twijfel wekt omtrent het antieke van de skulptuur.

Lang 0.70 M.

8. Makara als spuier. Een makara, waarvan de opstaande bovenkaak, staande op eene horizontale benedenkaak, links en rechts bezet is met een viertal kiezen, die van boven afgesloten worden door een langen, gebogen slagtand.

Het verhemelte is bezet met een hangend bloemwerk, waarvan de onderste kelk, als een triçoela-motief, eenige draden neerlaat, die neervallen op een rond spuivat met rond gat; liggende op de onderlip.

In het vóórgedeelte (in het beeldwerk het bovengedeelte) is gehouwen een dubbele olifantssnuit, met een krul naar voren, en de rug van die beide snuiten is bezet met ornament, dat neerdaalt tot het rechthoekig gehouwen gootstuk, dat aan de makara verbonden bleef.

Links en rechts wordt opgemerkt een *rond* oog, met fraai ornament overbrauwd en daarachter een gestileerde horen.

Hoog 0.41 M.

9. Makara als spuier. Een beeldwerk als No. 8, doch het neerhangend triçoela-motief is hier positiever afgebeeld.

Hoog 0.39 M.

10, 11, 12 en 13. Lotusknoppen. Over deze 4 lotusknoppen, die, zoowel tot het afdekken van een lingga, als van een tempeltje, kunnen hebben gediend, kan verder worden gezwegen.

14. Pârwatî. Een zeer verweerde Pârwâti-voorstelling (?), staande op eene afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie.

De godin was eens gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer.

De voorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker.

De opgestoken achterhanden houden rechts een verminkte triçoela (of was het eens een bloemknop op een stengel ?), links een aksamala.

15 en 16. Haut-relief. Twee zeer verweerde steenblokken met een haut-relief, voorstellende een vaas in den vorm van een moderne „pièce de millieu,” waarin vruchten en bloemknoppen kegelvormig gerangeerd.

Hoog 0.49 M. en 0.50 M., breed 0.26 M. en 0.27 M.

0. *Ten huize van Mr. A. Paets tot Gansoyen, op Sawahan, werden in eene merkwaardige curiositeiten-verzameling door mij aangetroffen:*

1. **Çiwa manifestatie.** Een zeer verweerd en zeer verminkt vierarmig mannebeeld, staande op eene dunne steenplaat, met achterstuk en glorie.

Uit de verminking is nog te ontdekken, dat de god de rechter voorhand hield voor het midden van het lichaam; dat de linker voorhand kan hebben gerust op eene knots; dat de rechter opgestoken achterhand heeft gehouden (verkeerdelyk) een tjamra, terwijl de linker met het attribuut (aksamala) is weggevallen.

Van het ornaat resten slechts enkele sporen; enkele plooien van de sjerpinden vallen rechts neer op het voetstuk. Andesiet.

Hoog 0.30 M.

2. **Tempeltop.** Een primitief-gehouwen top eener tjandi, vierkante hals met drie gladde vlak gesneden bandjes.

Op het bovenste bandje verrees eens een kwart-rond, en daarop een inspringend glad bandje met (verminkte) aftopping.

Het steentje wordt hier opgenomen, omdat het merkwaardig afwijkt van den kembenvorm, — een vorm, die overal elders, voor dat doel, door de Hindoe-architekten geliefd werd. Andesiet.

Hoog 0.21 M.

3. **Hoek-antefix.** Een hoek-antefix, waarin het ornament dat recht-hoekig over twee zijden is uitgelegd, of in den primitieven palmet-vorm, waarin het door mij wordt aangetroffen, bedoeld werd, of onvoltooid bleef.

Onder en achter het beeldwerk, rest nog een gedeelte van het materiaal, waarmee het in de kroonlijst werd vastgezet.

Hoog 0.11 M.

4. **Koewera? of Mahayogi?** Een beeldje, voorstellende een tweearmig man, gezeten op een plaat, met achterstuk, zonder glorie.

In het ornaat zijn alleen hooge haartooi, oepawita en boretbond op te merken. Maar de factoren, die aanleiding geven tot twijfel omtrent de identiteit van het beeldwerk, zijn de volgenden:

In plaats van op de makota, rust de tiara op een glad-opgekamden haarring.

De god draagt een puntbaard, en dat geeft aanleiding om het attribuut in de linker, naar voren gebrachte hand, te houden voor een kendhi, zoodat de

naar voren gebrachte rechter hand een aksamala kan hebben gehouden, en met de voorstelling een Mahayogi bedoeld werd.

Is het bedoelde attribuut een geldzak, dan levert het beeldwerk een Koewera (Hindoesche Pluto)-voorstelling, — altijd, wanneer het bestaan van een puntbaard aan die hypothese niet in den weg staat.

Hoog 0.55 M. Brons.

5. Amitābha. Een Dhyani-Boeddha, met het monnikskleed afhangende van de *beide* schouders en de borst onbedekt latende.

Het chevelure geeft de Boeddha-krullen weer als een muts, zonder het oeshnisha-uitwas.

De oren zijn die van een Boeddha.

Het voorhoofd draagt de oerna.

De handen zijn in dhyani-moedra neergelegd in den schoot.

Het Japansch fabrikaat heeft eigenlijk in deze beschrijving geen plaats aan dit beeldwerk te verleenen.

Hoog 0.14 M. Koper.

6. Wairotjana (?). De eerste Dhyani-Boeddha, gedost in het monnikskleed, dat (correct) van den linker schouder neerhangt en den rechter onbedekt laat.

Het silā is dat van een Boeddha (de beide voetzolen naar boven gericht, maar zonder embleem).

De beide handen zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter gesloten met samengebrachte duim- en wijsvingertoppen, boven de linker hand, die eveneens gesloten is, maar de wijsvinger onder in de rechter hand steekt, — een dharma-tjakra-moedra dus.

Het haar is glad naar boven gekamd, en draagt een tiara van Japanschen vorm. De oerna ontbreekt.

Hoog 0.17 M. Brons.

Behalve de beschrevenen, geeft de verzameling Paets nog menig beeldwerk dat, wel is waar *namaak*, doch zeer leerzaam is voor het vaststellen van verschtingen, waarbij eerder aan onwetendheid dan aan opzettelijk bedrog moet worden gedacht.

Een ivoor, met zodiak-figuren, drie boven elkaar, waarbij gietwerk de taak van snijwerk schijnt aanvaard te hebben, een koperen zodiak-beker, die in zijn overdaad van figuren de onwetendheid van den maker verraat, en veel

ander beeldwerk, die, voor het bene distinguere van echt of valsch, een lesje aanbieden, dat niet genoeg te waardeeren is.

Men bedenke, dat aan de hoeveelheid vergelijkings-materiaal op Java, nog heelemaal geen overdaad kan worden ten laste gelegd.

P. In een omrasterd boschaadje in het Kroesen-park, werden door mij aangetroffen :

1. Lingga. Een zuiltje, waarvan de vierzijdige basis gevormd wordt door een banaspati, die, aan de rechter wang nog de opstaande rechter hand vertoont-, en drie palmet-ornamenten.

De lokken van den banaspati gaan in gestileerde lijnen kegelvormig op.

Uit het ornament van de basis gaat het achtzijdige deel van de lingga op, en loopt uit in een afgeplat — ronden top, die afgedekt wordt door een geopenden lotus.

Het beeldwerk is zeer verweerd.

Hoog 0,90 M. (zie No. 4.)

2. Rakshasa, dwarapala. Een beschadigde en zeer verweerde twee armige tempelwachter, in de houding *mingkrang* op eene steenplaat; geheel vrij gebeiteld.

Grijnzend gelaat; opgesperde mond. Gedost in het gewoon ornaat, met slange-oepawita. Het kleedje als een tjawet tusschen de beenen doorgehaald met voor- en achterslip neerhangende uit den gordel (njaweti).

De handen samengebracht tegen den linker schouder, omvattende eene knots, die op dien schouder rust.

De haren in glad gekamde lokken over den schedel en neerhangende op den rug.

Hoog 0,82 M.

3. Rakshasa, dwarapala. Een zeer verweerde en beschadigde tempelwachter, geheel gelijk aan No. 2, maar knielende op de steenplaat in de houding *timpoch*.

Was eens gedost in groot ornaat, met een slange-oepawita, waarvan kop en staart zijn samengestrengeld *op den buik*.

Hoog 0,76 M.

4. Lingga. Een eens rijk-gehouwen zuiltje, zeer waarschijnlijk, evenals No. 1. afkomstig van Mädjäkertå, uit het basis-ornament opgaande als uit eene

yoni, aan de voorzijde gehouwen als een banaspati, met krul-lokken, die kegelvormig zijn opgezet, en, naast de wangen, eene naar voren geopende opstaande hand.

De plat-ronde top is afgedekt door een geopende lotus. Het beeldwerk is verweerd en aan de bovenzijde bezet met korstmossen.

Hoog 1.02 M.

5. Çiwa. Tusschen de wortels van een waringin-boom geklemd en diep in de aarde, (tot aan het middel), duikt een zeer verweerd en beschadigd beeldwerk op, waarin o. m. een godekop met glorie en twee opstaande handen zichtbaar zijn, houdende rechts een aksamala links een tjamara.

Zichtbare hoogte 0.29 M.

6, 7, 8. Singha. Zeer beschadigde en zeer verweerde singha's de eerste opzittende op eene dikke, versierde, bekalkte steenplaat; de tweede in de aarde; de derde op een ingezonken, bekalkte yoni, waarvan de tuit aan de voorzijde zichtbaar is.

De voorpooten zijn traditioneel opgericht en achter de oren gebracht.

Van ornaat of ornament is in dit beeldwerk niets meer te bespeuren.

N.B. Opmerkelijk is, dat, tusschen de achterpooten van den eersten singha, onder het schaamdeel, een asoera opduikt.

Hoog 0.82 M., 0.60 M., 0.90 M.

9, 10, 11. Brokken bas-relief. Drie steenbrokken, waarop nog de bas-reliefs zichtbaar zijn; voorstellende: *a* tjakra's of rozetten; *b* een gebouw met twee of meer daken boven elkander; *c* een waterpartij; *d* een boompartij waarin de rangschikking als triçoela zeker bedoeld werd.

12. Brokstuk van een godebeeld. Een brokstuk van een godebeeld van knie tot en met hooge haartooi en glorie, dat op zichzelf nog zeer beschadigd en verweerd is.

Te constateeren blijft dat de vorhanden werden samengebracht voor het midden van het lichaam, en dat de opstaande achterhanden ieder een attribuut hielden, dat thans niet meer te onderscheiden is.

Zichtbare hoogte 0.47 M.

13. Çiwa-brokstuk. Een *brokstuk* van borst tot steenplaat, van een tweearmig mannebeeld.

Over de borst loopt een oepawita.

De rechter neerhangende arm hield eens een aksamala; de linker arm is weggevallen.

Op de rechter zijde van het achterstuk is een stok en relief zichtbaar (de stok dus van een triçoela).

Te oordeelen naar de leelijk geteekende sjerpstrik en de linker en rechter sjerpslippen, was de god eens getooid in slordig ornaat.

Hoog ± 0.42 M.

14 en 15. Naga. Zeer verminkte, verweerde en bemorste naga-voorstellingen, vroeger gehouwen over twee steenblokken, waarvan het bovenste, (haardos en tjoepoe-manik) gemist wordt.

Overdadig ornament.

Een gapende muil en face vertoont nog tanden, slagtanden en tong, — doch als spuier was het beeldwerk niet bedoeld.

Hoog 0.84 M., dik, van muil tot achterstuk 0.83 M.

16. Wishnoe. Een beschadigd, hoogst verweerd en hier en daar bekalkt, vier armig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Ornaat nagenoeg verdwenen.

De voorarmen en handen hangen recht neer langs het lichaam.

De opstaande achterhanden houden rechts de tjakra, links de gevleugelde sangka.

Hoog 1.13 M.

17 en 18. Twee zeer onbeteekenende gladde zuiltjes, achtkant en rond, zonder vierkante basis.

Hoog 0.34 M. en 0.34 M.

19. Banaspati. Een eenmaal kloek gehouwen banaspati, in opzet en techniek herinnerende aan die van Tj. Djago (Toempang), en, door zijn afmeting, verzekerende, dat hij eens geplaatst was boven een tempelpoort.

Maar, ook verweering en verminking in rekening gebracht, is het beeld niet voltooid: de handen of klauwen naast de wangen zijn in grondlijnen aangegeven; zelfs de oogballen missen de gebruikelijke spiraal-groeven, en de wenkbrauwen de perpendiculaire belijning.

De hooge haartooi is niet aanwezig, daar de bovensteen, die daarmee bebeiteld was, ontbreekt.

Het beeldwerk was eens met een trapvormig achterstuk van drie treden in het tempel-muurwerk ingezet.

Hoog 0.65 M., breed 0.96 M.

20. Singha. Een verweerde en verminkte singha, opzittend en face, op eene dunne steenplaat, met de voorpooten (die verminkt zijn) opgericht en achter de ooren gebracht.

Korte-horens. In gestileerde lokken valt het haar (de manen) neer van de schouders over den rug en vereenigen zich met de pluim van den staart.

Eens gedost in rijk ornaat, waarvan slange- enkel-, borst- en halsband nog zichtbaar zijn.

Het beeld werd verkeerdelyk geplaatst op een gladde yoni, waarvan slechts de bovenzijde en de tuit zichtbaar zijn.

Hoog 0.92 M.

21. Ganeça. Een zóó verweerde en zóó verminkte Ganeça, dat daarin nog even te bespeuren is, dat hij vierarmig was; dat de opgeheven linker achterhand, te oordeelen naar een opstaand sluitsteentje en een kraal, (*verkeerdelyk*) hield de aksamala, in stede van de bijl.

Hoog 0.51 M.

22. Singha. Gelijk aan No. 20, doch meer verweerd en verminkt.

Hoog 0.95 M.

N.B. 23. Versierde lingga. Een *nagemaakte* lingga, gehouwen volgens Nos 1 en 4, zonder bewustzijn van de eischen van den vorm.

Uit de vierzijdige ornament-yoni verrijst nl. dadelijk een *ronde* in stede van een *achtkandige* zuil.

Juist afgedeckt met een lotus.

Maar de opstaande, naar voren geopende handen zijn hier geplaatst onder den banaspati, in stede van naast de wangen.

Hoog 0.85 M.

24. Dhyani-Boeddha Akshobhya. De zoogenaamde Djaka Dolok.

De tweede Dhyani-Boeddha, hier voorgesteld zonder de traditionele haarkrullen, zonder oeshnisha en zonder oerna, — hetgeen alles het werk der verweering kan zijn.

Gezeten op Boeddha-wijze, het rechter been over het linker; de rechter voet, met naar boven gekeerde zool, op de linker knie; de linker voet met naar boven gekeerde zool, op de rechter knie, op een afgeplat-rond kussen (geen lotuskussen), waarop eene vier-regelige inscriptie in Dewanâgari-karakters (zie beneden). De linker hand ligt met naar boven gekeerde palm in den schoot; de rechter hand is met de palm nedergelegd op de rechter knie, — *mocdra bhoemisparça*.

Het geheele beeld is van voren besmeerd met boreh van de duizende offers der gelooigen.

Ook is een aarden potje geplaatst op het gemetseld voetstuk, ten gebruik van een iegelijk, die, met wierook, van de godheid eigen welzijn, of dat van vrienden en magen, of rijkdom, of maatschappelijke verheffing wenscht af te smeeken.

Naar aanleiding van Djâkâ Dolok voegt een terugblik op het verleden.

In 1872 vestigt Mr. J. A. van der Chijs er de aandacht op.

Aan het verzoek nu van de Directie van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen — aan den Resident van Soerabaja, — om het beeld over te zenden, kon niet worden voldaan, blijkens de missive van den Regent, van Soerabaja van 23 September 1872, No. 140, waarvan afschrift en vertaling werden overgelegd, luidende die vertaling aldus:

Met allen eerbied heb ik de missive van den heer Resident, van 9 September 1872, No. 12,635 ontvangen. Ten aanzien van het beeld Djâkâ Dolok, staande tegenover het residentie-huis Simpang, dat men bij de verzameling te Batavia wenscht op te nemen, heb ik de eer het ondervolgende te berichten:

A. In den jare 1817 werd, op last van den toenmaligen Resident de Salis het beeld Djâkâ Dolok van Kandang-Gadjah, bezuiden de oude stad Mâdjâpahit, herwaarts overgebracht, dat, volgens de overlevering, den zoon van eene weduwe van Kandang-Gadjah moest voorstellen, en wel volgens deze overlevering:

Eene weduwe te Kandang-Gadjah had een zoon, genaamd Djâkâ Dolok.

Deze Djâkâ Dolok had den vorst van Mâdjâpahit beloofd, om op Bali te gaan oorlogen, doch alvorens daartoe over te gaan, verzocht hij den vorst om drie dagen uitstel, ten einde zich vooraf met gebeden onledig te houden.

Na ommekomst van dien tijd, wachtte de vorst van Mâdjâpahit, Brâwidjâjâ, te vergeefs op de komst van Djâkâ Dolok, weshalve hij hem liet roepen.

Doch te Kandang Gadjah komende, vond de zendeling (van den vorst) Djâkâ Dolok niet, maar een op hem gelijkend steenen beeld.

Men heeft van toen af dat beeld op die plaats gelaten, en het den naam van Djâkâ Dolok gegeven, welken naam het tot op den huidigen dag draagt.

Aangaande den door u verder bedoelde beschreven steen, die tot zetel of voetenbank van Djâkâ Dolok heeft gediend, kan ik u mededeelen, dat de laatste Sultan van Madoera het daarop staande Hindoesche of Kelingsche

letterschrift, met bewilliging van den Resident de Salis, heeft doen overnemen door iemand, die met dat schrift bekend was.

B. Van den tijd, dat het beeld herwaarts gebracht werd tot op den huidigen dag, stroomen de bevolking en de Chineesche vrouwen derwaarts, geloften doende, om, bij gelukkige ondernemingen, genezing van ziekten als anderzins, offers te zullen brengen, hetgeen ze dan ook bij goede uitkomst van hun verlangen volbrengen, door het branden van wierook, het strooien of neerleggen van bloemen en het besmeeren van het beeld met welriekende zalf (boreh); beschouwende zij dat beeld aldus als iets dat van goeden oorsprong en een merkwaardig gedenkteeken voor de stad Soerabaja is.

Volgens het bovenstaande vermeen ik, dat, zoo het beeld Djäkå Dolok van de plaats, waar het nu staat, werd weggenomen, het voorzeker de bevolking leed zal doen, en haar tot hartzeer zal strekken, omdat zij dan niets meer heeft om hulde te kunnen doen, wanneer het voor haar eigenbelang haar te stade mocht komen.

Het is trouwens ook jammer, indien het beeld Djäkå Dolok niet meer op zijn plaats is, waardoor het sieraad en het goed aanzien van het residentiegebouw te loor gaat, immers toch wordt het beeld Djäkå Dolok in oogenschouw genomen door groote heeren, die van elders Soerabaja bezoeken" (sic!).

In de Notulen XIV, 1876 maken we kennis met een schrijven van Dr. H. Neubronner van der Tuuk, aldus luidende:

„Onder de papieren van Gericke bevindt zich een afschrift van een oud-Javaansche inscriptie op een overeind staanden steen te Simpang bij Soerabaja aanwezig.

„Ik heb de domme fouten van den Javaanschen afschrijver niet alle kunnen verbeteren en zoude dus gaarne een ander afschrift willen raadplegen; of die steen nog bestaat, zou de Directie (— n.l. van het Bat. Gen.) van den Resident van Soerabaja te weten kunnen komen.

„Een andere afdruk is zeer noodig, daar ook de volgorde der woorden door de afschrijvers niet is begrepen.

„De verwaring in dit stuk is verbijsterend.

„De inscriptie bevat een edict van den vorst Airlangga, ook bekend uit No. V van Dr. Cohen Stuart's „Oorkonden.”

„Zonderling is het, dat dat edict „Tämrapraçâsti” genoemd wordt, zoodat men denken moet, dat het een afschrift is van een koperen plaat.

„De aantekening van een Europeaan, die vermeldt dat de inscriptie zich op een overeind staanden steen bevindt kan dus foutief zijn, tenzij men aan-

neme, dat oudtijds de edicten van den vorst te gelijker tijd op steen werden gesneden, terwijl de persoon, die 's vorsten gift in land ontving, een koperen plaat te bewaren kreeg.

„Dat „tamra” (koper) komt te vaak in de inscriptie voor, dan dat ik verkeerd zou gelezen hebben.

„De inscriptie is zeer belangrijk en meldt de overwinning van Airlangga op een vorst van Hasin (de lezing hiervan is niet zeker); 't jaartal is 947 (van de 9 alleen ben ik zeker).

„Dat Hasin doet denken aan de Maleijers, die in een piagem van Bantam (zie: brieven van het Lampongsch) *wong asin* (zilte lied, zeelieden?) genoemd worden.

„Bij de herstelling van den oorspronkelijken tekst heb ik zeer veel dienst gehad van C. Stuart's oorkonden, waarvan de uitgave het Bataviaasch Genootschap tot eer verstrekkt.

„Maar de meeste eigennamen, in de inscriptie voorkomende, maken het temoeielijk om alles corrigeeren.

„De volgorde heb ik, door te letten op afgebroken woorden, weder kunnen te rechthoren”.

In 1886 spreekt Dr. Brandes voor het eerst een oordeel uit over het beeld van „Djákå Doloq (zie Tijdschrift XXXI, p. 241, noot 2).

Naar aanleiding van een nágari-opschrift, gevonden tusschen Kalasan en Prambanan, en wel bij de opsomming van de eigenaardigheden van schrift en spelling, stelt hij de volgende aantekening:

„Ook op Oostelijk-Java vindt men duidelijk sporen van Mahayanisten, b. v. in Tj. Singásari, Tj. Toempang, ook in Tj. Ngrimbi, van waar het Mahakshobhya-beeld afkomstig is, dat thans te Simpang staat, en in de wandeling Djákå Dolok heet” (welke verklaring later door Dr. Brandes zelven zal worden ingetrokken). Op pagina 613, noot van Tijdschrift XXXI, 1886, herdenkt Dr. Brandes nogmaals het Boeddha- beeld in kwestie, en wijst er op, dat de afbeelding in deel III, van van Hoëvell's Reis, gegeven als Boeddha- beeld van Simpang, niet de afbeelding is van het groote Boeddha-beeld, dat, tegenover de residentswoning, op het grasveld te vinden is, en dat in de wandeling gewoonlijk Djákå Doloq genoemd wordt.

Vernoodelijk heeft als model een metalen Boeddha-beeldje gediend, en is wat men in van Hoëvell's Reis vindt, zeer misteekend.

De Djákå Doloq is een op een lotus- kussen (onjuist, op een lotus- kussen had de inscriptie geen plaats kunnen vinden. K.) vrij-zittend Boeddha-

beeld, zonder ruggestuk en zonder zonnescherm-, hoewel de houding der handen hetzelfde n. l. die van Akṣobhya waarvan, naar de inscriptie op het kussen zelf mededeelt, dit beeld een voorstelling is.

De beschreven steen nu, afkomstig van Simpang (Soerabaja) wordt door den heer Groeneveldt volgender wijze beschreven (zie No. 16 op pag. 378 van den archaeologischen catalogus):

„Typische Oost-Javaansche vorm met dakvormig boveneinde, en voetstuk uit één steen. Zwart. Andesiet.

Beschreven met oud-Javaansch schrift van oost-Java op de vier zijden en de beide vlakken bovenop, n.l. voorzijde 29, achterzijde 40, rechter zijvlak 26, linker zijvlak 31; bovenvlakken ieder 9 regels.

Zegelmerk. Afkomstig van Simpang (Soerabaja). Hoog in het midden 161; aan de zijden 116; breed van boven 96, van onderen 73; breedte van de smalle zijden 33 boven en 31 beneden; hoogte van het voetstuk 20; breedte 86 en 41.

Staat achterstevoren".

Aan die beschrijving wordt door Dr. Brandes toegevoegd:

„Çaka 956 (= A. D. 1034) Praçasti van Çri mahârâja rakai halu çri lokeçwara dharmawangça Airlangananta wikramottungadewa aan de kârâmân i Baru, die hem een nacht onderkomen hebben verleend, en hem trouw zijn gebleven op een hachelijk oogenblik gedurende den oorlog met den vorst van Mahasin (vgl. Notulen XIV, 27 boven). Het zegelmerk is de garudamukha.

De volgorde van de legende is:

Voorvlak, waarvan de letters telkens vervolgd worden in de 3 onderste regels rechter bovenzijvlak en het staande rechter zijvlak; achtervlak, waarvan de 6 eerste regels beginnen met de korte zes eerste regels op het rechter bovenzijvlak; en bij de overige regels de overige op het linker bovenzijvlak, en die van het staande linker zijvlak behooren.

Beneden op het voorvlak vindt men nog enige woorden, die met de inscriptie zelf in geen verband schijnen te staan. Deze inscriptie is te Soerabaja in ijzeren platen afgegoten."

De laatste, die de oudheden van kotta Soerabaja herdacht heeft, is Dr. Verbeek.

In zijn opstel. „De oudheden van Madjapahit in 1817 en 1887", wijst die geleerde op enige aanteekeningen uit de papieren van Wardenaar (1817), waaronder ook voorkomt een plan van Mâdjâpahit, met explicatie.

Onder I dier explicatie treffen we ook aan:

„Een steene Mansbeeld — Jokko Dolok genaamd — te zien in de tekening, hetzelve staat op een kleyne aanhoogte.

Eenige steene voetstukken voor houte pylaren hier gevonden geeft reden te denken dat hier een Huijs of een tempeltje gestaan heeft.”

De teekening No. 6 wordt nader omschreven als: een teekening in potlood op dezelfde achterzijde van No. 2 met het biijschrift: „Jokko Dolok in een Jattiebosch op een kleine aanhoogte N. W. van de Segarran”.

En een paar bladzijden verder:

„In de Notulen van het Bat. Gen. 1872, p. 142, vindt men het bericht van den Regent van Soerabaja, dat dit beeld in 1817 naar Soerabaja is gebracht, en dat het afkomstig zou zijn van Kandang Gadjah, bezuiden de oude stad Mâdjâpahit”.

Dit laatste komt niet met Wardenaars bericht overeen, want de Kandang Gadjah (olifanten-stal) is wel waarschijnlijk het zelfde als het „speelhuisje”, waar volgens mededeeling, die Wardenaar zeker van inlanders ontving, twee groote steenen palen waren, om olifanten aan vast te binden.

Het beeld Djâkâ Dolok stond 1200 meter noordelijker. In eene noot wordt mede melding gemaakt van eene verklaring van Dr. Brandes zelven, dat zijn aanvankelijk gevoelen, als zou Djâkâ Dolok afkomstig zijn van Tjandi Ngimbi, onjuist is.

In 1862 werden door den Gouverneur-Generaal Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van de Beele onder meer aangeboden 4 gedenkstenen met inscripties, afkomstig van Soerabaja. Aan die steenen zou eens 25 jaar later de aandacht worden gewijd, die ze verdienden, en zoo wordt 't ons dan door den Catalogus van den heer Groeneveldt vergund kennis te maken met de verklaring van Dr. Brandes (Arch. Cat. pag. 376, No. 12).

De beschrijving is:

„Typische oost-Javaansche vorm met dakvormig boveninde, eenigszins gewelfde vlakken en voetstuk, uit één steen.

Vuil bruin-geel. Hoornblende-andesiet verweerd.

Vrij erg beschadigd. Aan vier zijden beschreven met telkens 27 regels oud-Javaansch schrift van Oostelijk Java.

Zegelmerk vrij beschadigd.

Afkomstig uit het Soerabaja'sche.

Hoog in het midden 126, aan de zijden 98; breed van boven 82, van onderen 64; breedte der smalle zijden 24 boven en 23 beneden; hoogte van het voetstuk 24, breedte 75 en 38”.

En de verklaring van Dr. Brandes:

,Jaarcijfer onleesbaar.

Praçasti waarbij Çri mahârâja rake halu pu Juru (?) (çri) Samarotsahakarṇakeçana dharmmawangça kirttisingha jayântaka tunggadewa de desa Sumengka tot vrij gebied verheft, aangezien de desabewoners zijne trouwe dienaren zijn en er door hun gebied een kanten (krâmnâ-vorm van kali, in het opschrift blijkbaar gebruikt in den zin van „waterleiding“) loopt, die haar water ontleent aan de groote rivier, welke waterleiding eene stichting (yasa) is van paduka mpungkû bhaṭara guru sang lumah ri Tirtha (dus een vroegere vorst die te Tirtha begraven ligt).

De bewoners nu van Sumengka hebben in de natte moeson veel van het banjir-water te lijden, terwijl ze in den droogen tijd watergebrek hebben.

Dientengevolge wordt hun, behalve de gewone privilegiën het recht toegekend, die waterleiding in den regentijd te bezigen tot afvoer van het overvallige water, en in den droogen tijd daaruit water te tappen.

De desa zal ophouden te behooren tot de desa's *watuk terusan*.

Het opschrift staat in omloopende regels op den steen en kan slechts fragmentarisch gelezen worden, ten gevolge van den beschadigden toestand der voorzijde. Het zegelmerk is de garuda-mukha (een figuur met garuda-gezicht), dat ook gevonden wordt op eenige inscripties van Airlangga afkomstig.

Van ééne zijde bestaat er een ijzeren afgietsel te Soerabaja vervaardigd."

Onder No. 21 van den archaeologischen Catalogus wordt door den heer Groeneveldt geboekt:

,„Fragment van een zeer grooten steen (boveneinde) met rond hoofd en gewelfde vlakken.

Grijs. Andesiet-breccie. Zeer beschadigd.

Beschreven op vier zijden met oud-Javaansch schrift. Op de voorzijde, doch hier en daar onleesbaar, 15 regels, op de achterzijde dito 13 en één regel halve letters; op het linker zijvlak slechts 3 regels leesbaar en op het rechter dito slechts 2 (einde van de inscriptie.)

Uit het Soerabaja'sche.

Hoog 89, breed 93 en dik 22.”.

Waarbij door Dr. Brandes wordt aangetekend:

»Schenkings-oorkonde handelende over in vrijdom en onder de gewone privilegiën geschenken gronden. De begiftigde is Bhaṭara i sang pangurumbi-gyan i Kampak.

Daar in dit opschrift de formule (mang) raksa kadatwam çrī mahā (rāja) i mdang i bhu (mi) mataram wordt aangetroffen, mag men veronderstelen, dat het dagteekent van vóór 850 Çaka (= A. D. 928.)

Onder No. 22 wordt door den heer Groeneveldt geboekt:

„Groote steen met dakvormig hoofd, gewelfde vlakken en voetstuk uit één steen.

Zwart met een donker-rooden tint.

Zeer verweerde bazalt. Zeer beschadigd.

Aan vier zijden en op één bovenvlak beschreven met oostelijk oud-Javaansch schrift.

Aan de voorzijde slechts van het onderste gedeelte eenige regels, en dat nog fragmentarisch te lezen, ook van de achterzijde en vooral de beiden zijvlakken is bovenaan veel onleesbaar.

De achterzijde, waarbij de regels van het linker zijvlak behooren, draagt 29 regels schrift.

Afkomst onzeker (Soerabaja?).

Hoog in het midden 140, aan de zijden 104; breed van boven 90, van onderen 80; breedte van de smalle zijden 24 boven en 26 beneden; voetstuk hoog 24, breed 100 en 57”.

Waarbij door Dr. Brandes wordt aangeteekend:

„Praçasti van het verheffen van de desa Patakan tot Sima, voornamelijk ten behoeve van sang hyang Patahunan”.

Onder No. 25 wordt door den heer Groeneveldt geboekt:

(Beschreven steen) „dakvormig boveneinde met voetstuk uit één stuk.

Zwart. Poreuse bazalt. Buitengewoon gaaf. Beschreven met oostelijk oud-Javaansch schrift (voorzijde 33, achterzijde 31, rechter zijkant 30, linker zijkant 25 regels); ook op het rechter bovenvlak enige woorden.

Vermoedelijk van Soerabaja.

Hoog in het midden 121, aan de smalle zijden 103; breed van boven 84, van onderen 71; breedte van de smalle zijden 26 van boven en 31 van onderen; voetstuk hoog 19, breed 80 en 37”.

Dr. Brandes teekent daarbij aan:

„Çaka 943 (= A. D. 1021) Praçasti van çrī mahārāja rake halu çrī lokeçwara dharmawangça Airlanggananta wikramotunggadewa, uitgereikt aan de karaman i Cane, om reden zij fungeren als panepi kaluwan.

De desa Cane, die vroeger een desa watek tinghal pingai was, wordt door dezen vrijbrief een sîma râma swantantra.

Het zegelmerk, waarvan geen afbeelding vorhanden is, heet in het opschrift garudamukha.

Als residentie van den vorst wordt genoemd Wwatan mas.

De volgorde der legende is: voorzijde met vervolgen op den rechterzijkant, behoudens den ondersten regel; achterzijde regel 1 — 29 met vervolgen op de linker zijde; regel 30 achterzijde, de laatste regel op den rechterzijkant, regel 31 achterzijde.

Het gedeelte op het rechter bovenvlak staat, schijnt het, op zich zelf.

Boven het begin van het opschrift op de voorzijde leest men manicrih".

De bovenbeschreven vier steenen zijn waarschijnlijk de 4 steenen door den heer Sloet van de Beele geschonken (Verbeek) (zie Tijdschrift XII, p. 585).

Doch ook de steenen 32, 38 en waarschijnlijk ook 13, door den heer Groeneveldt l. c. gecatalogiseerd, zijn van Soerabaja afkomstig, en wat de collaboratie van de heeren Groeneveldt en Brandes geleverd hebben, mag in dit verslag niet ontbreken.

No. 32 dan wordt door den heer Groeneveldt beschreven als:

„Kleine, vierkante, opstaande steen, aan de voorzijde van boven met ronde hoeken.

Vaal-grijs. Andesiet-tuf.

Op de voorzijde 3 korte regels in Soekoe-schrift, relief-letters op een verdiept vlak in een verheven rand.

Afkomstig van Soerabaja.

Hoog 0.55, breed 35, dik 18".

Waaraan door Dr. Brandes wordt toegevoegd :

„Sakakala 1307 (= A. D. 1385).

Tusschen „sakakala” (bovenste regel) en „1307”, (onderste regel) leest men „janggala.””

No. 38 wordt door den heer Groeneveldt beschreven als volgt:

„Fragment van een grooten steen.

Aan de bovenzijde ontbreekt een klein stuk, aan de benedenzijde vermoedelijk het grootste gedeelte van den steen. Dwars over de voorzijde, van boven naar beneden, is een breed stuk uitgeslagen.

Licht blauw-grijs. Verweerde andesiet-breccie. Typisch oud-Javansch schrift van oostelijk Java, op de voorzijde 16 onderbroken of fragmentarische regels, die meerendeels slechts gedeeltelijk te lezen zijn, op de rechterzijde 12, op de linkerzijde 13 regels.

Afkomstig uit het Soerabaja'sche uit den boedel van den heer Wardenaar. Hoog 78, breed van boven 83, van onder 79, dik 23".

Waaraan door Dr. Brandes wordt toegevoegd :

„Dit fragment van een inscriptie is zelfs in den beschadigden en afgebroken toestand, waarin men het van den steen kan leeren kennen, voor de oude geschiedenis van Java, in den tijd van Madjapahit (\pm 1200 — 1400 Çaka) van hoog belang.

Het is een gedeelte van een praçasti, uitgevaardigd door Hare Majesteit Jayawiṣṇuwarddhani, alleenheerscheresse over Jawa, Bali en andere eilanden, ten bate van paduka çrī Brahmarāja, woonachtig in het vrijgebied Prapañcasārapura.

Hoewel het jaartal door afbreken van den steen verloren is, geeft dit fragment toch voldoende gegevens, om den tijd van uitvaardiging eenigszins te bepalen.

Genoemde vorstin toch heet de kleindochter van Wiṣṇuwarddhana (Krtanagara) en de (naar waarschijnlijkheid ten gevolge van de ontstentenis van een zoon aangenomen) dochter (putrikā) van Krtarājasa Jayawarddhana.

Deze laatste is de officiële naam waaronder Sanggrawa Wijaya, de eerste Bra Wijaya van Majapahit als koning is gezalfd geworden, zooals blijkt uit de oorkonde van 1216 Çaka (= A. D. 1294) waarover in Notulen XXIV, 43 seq. gehandeld is. De hier besproken praçasti moet dus dagteekenen uit lateren tijd.

Verder vermeldt dit fragment, dat deze praçasti, waartoe in de eerste plaats de koninginmoeder, de echtgenote van Krtarājasa, een volgster van het geloof der Buddhisten, den stoot schijnt gegeven te hebben, uitgereikt is onder goedkeuring zoowel van Dyah Wiyat, een prinses, die de chef van het rijk Daha heet, als van Dyah Hayam Wuruk, chef van het rijk Jiwana.

Daar van deze laatste een oorkonde bekend is van Çaka 1295 (A. D. 1373) uit een tijd, dat hij heerscher was, moet men verder veronderstellen, dat het hier behandelde opschrift antérieur is aan het laatstgenoemde stuk zoodat de tijd van uitvaardiging liggen moet tusschen Çaka 1216 en Çaka 1295.

Nu is uit het opschrift van het Mañjuçri-beeld bekend, dat in 1265 Çaka (= A. D. 1343) over Java een koningin geregeerd heeft, en geheel onmogelijk mag men het niet achten dat die vorstin en Jayawiṣṇuwarddhani dezelfde persoon zou zijn, en men schijnt dat te moeten aannemen, aangezien in de Javaansche traditie, die om dezen tijd meer betrouwbaar schijnt te zijn, gesproken wordt van slechts één prabhu kenya (d. w. z. prinses, die koningin is geworden, doch nog niet gehuwde was.)

Is deze onderstelling juist, dan mag men verder stellen, dat zij na 1245

Çaka (= A. D. 1323) aan de regeering gekomen is, want, blijkens de platen, gevonden te Sidätekå (Soerabaja) regeerde te dien tijde over Java çri Sudara-pâñdyâ, die, afgaande op een prâcastî van hem op steen, in het Blitarsche te vinden, reeds in 1236 Çaka (= A. D. 1314) koning was.

Alsdan moet de tijd van uitvaardiging van ons edict liggen tusschen 1245 en 1295 Çaka.

Geheel zeker is dit evenwel niet. Immers zij heet de (aangenomen) dochter van Krtarajasa Jayawarddhana (Çaka 1216) en de kleindochter van Wiṣṇu-warddhana Krtanagara en moet dus reeds een vrij gevorderden leeftijd hebben gehad, zal zij de koningin zijn, die in 1265 Çaka (of tusschen ± 1245 en 1295 Çaka) de scepter over Java heeft gezwaaid, en ook tusschen 1216 en 1236 Çaka zou zij haren plaats kunnen vinden.

Daar in dit laatste geval Hayam Wuruk in 1295 den bezadigden leeftijd van 90 jaren zou moeten hebben bereikt, meen ik evenwel, dat, zoolang als niet kan worden aangetoond, dat de bedoelde prâcastî van Hayam Wuruk (de platen van v. Lansberge) inauthentiek is, waarvoor de taal geen aanwijzing geeft, men veleer genegen zal zijn hare regeering te stellen tusschen ± Çaka 1216—1236.

Als dan dateert de aan Brahmaraja uitgereikte schenkingsbrief uit het derde vierdeel der 13e Çaka-eeuw.

Evenals de koningumoeider schijnt de regeerende een aanhangster van het Buddhisme te zijn geweest, wat in verband met andere feiten de verklaring geeft van de nieuwe ylucht die het Buddhisme, maar thans op Oost-Java, juist in den tijd van Majapahit, moet hebben genomen, nadat het een geruimen tijd op den achtergrond was geraakt, wat vooral in het oog springt, als men denkt aan den toestand van Midden-Java vóór 850 Çaka.

Behalve Daha en Jiwana wordt ook Kaheripan genoemd, terwijl de naam van den mapatih ring Majapahit Gajahmada is.

De volgorde is voorzijde, rechterzijde, achterzijde, linkerzijde waar het opschrift eindigt met dezelfde Sanskriet-strophen als men aantreft in de prâcastî van Hayam Wuruk (Çaka 1295) en aan het einde van het wetboek Purwâdhigama."

No. 13 wordt door den heer Groeneveldt gecatalogiseerd met de volgende woorden:

„Klein bladvormig steentje met gespitste top, en voetstuk uit één stuk.
Licht bruin-gel. Hoornblende-andesiet.

Op ééne zijde op een verheven vlak 8 regels van typische Oost-Javaansche vormen.

Afkomst onbekend.

Hoog in het midden 55, aan de zijden 47; breed van boven 39, van onderen 30; dik van boven 11, van onderen 18; hoogte van den voet 10, breed 31 en 17.

Waaraan door Dr. Brandes wordt toegevoegd:

„Çaka 1125 (dhana pakṣa rūpa janma) = A. D. 1303.

Naar ons taaleigen een echt „grafsteentje”. Het opschrift is in zijn geheel, met een gedeeltelijke vertaling, boven bl. 327 noot medegedeeld.”

Maar ook deze noot is te belangrijk, om daaraan een plaats te durven ontzeggen in een verslag over oudheidkundig onderzoek op Java.

Het gedeelte, dat daaruit voor ons doel moet worden overgenomen, luidt als volgt:

„Uit dezelfde streek (Madjäkertå of elders uit het Soerabajasche) is verder, naar ik vermoed, ook afkomstig een beschreven steentje in het Museum (No. 13 wit cijfer). De eigenlijke plaats van afkomst is niet meer bekend, maar de letters van het opschrift hebben zulk een karakteristiek eigenaardigen Oost-Javaanschen vorm dat dit vermoeden niet geheel onwaarschijnlijk kan heeten.

En in het oog houdende, wat dit opschrift te lezen geeft, meen ik er hier melding van te moeten maken, nietegenstaande de verklaring van het slot, waarom het hier eigenlijk te doen is, zeer bezwaarlijk is.

Op dat steentje staat het volgende:

|| u || dhana pakṣa rupa janma
 || o || sira sang makapūrbha-ta-
 rukan mamgatake-
 n sigi tunwanira i-
 ki || u || = u || u .
 pangrakṣanira sangapa-
 ñji harṣanngah isī-
 rahyang kaki || o ||

D. w. z. (Çaka) 1125 (want dhana = artha, dus = A. D. 1203).

Hij, die een begin gemaakt heeft met de ontginning, heeft het ongeweven gedeelte van de schering (sigi) afgesneden (van den kain, dien hij, evenals een wever dat doet, als hij meent, dat zijn weefsel geheel gereed is, beschouwde als afgewerkt). Dit is de plaats, waar hij verbrand werd, enz”.

Bij deze vertaling moet worden opgemerkt, dat in het oorspronkelijk de zin even onduidelijk is, want welke tarukan of wat hier, eigenlijk met tarukan

bedoeld is, blijkt niet, evenmin als het zeker is, of *mamgataken sigi*, zooals het door mij is verklaard, wel op de juiste wijze is opgevat.

Mogelijk mag men het achten, daar dit in het verband *past* en vandaar mijne toelichting tusschen haakjes, dat deze uitdrukking, die mij van elders niet bekend is, iets beteekenen moet als ons „*zijn levensdraad afsnijden*”, doch met een anderen metaphoor, — in het nieuw-Javaansch zegt men *megat njawa*, en deze zou met het oog op de Hindoe-voorstellingen van het verband tusschen leven en dood, ontstaan en vergaan, zeer juist zijn, in zooverre als hier sprake schijnt van een persoon, die na vrijwillig den dood boven het leven (bij hem een weefsel, dat nog kan worden voortgezet) te hebben verkozen, te niet heeft gedaan wat hem, menschelijkerwijze gesproken van het leven nog restte (de nog overschietende einden van de draden der schering, waarin de schering nog niet was aangebracht) waarna hij verbrand is ter plaatse, waar deze verbranding-steen (naar ons taaleigen grafsteen) is opgesteld.

Het laatste gedeelte is door mij onvertaald gelaten, want de bedoeling is geenszins duidelijk.

De woorden kunnen op verschillende wijzen en met elkander verbonden worden.

Indien er evenwel, wat later blijken zal, als ons een soortgelijke legende waarvan de zin van zelf spreekt bekend zal zijn geworden, het *hyang kaki* (of *rahyang kaki*) beantwoordt aan het *bhatara kaki* van de beide borden, dan zouden wij in dit opschrift een derde voorbeeld hebben van deze uitdrukking, en als zoodanig behoort het in één adem met deze genoemd te worden.”

Wij zijn thans genaderd tot den Minto-steen, die gevonden nabij Soernabaja, zich thans bevindt op Minto-house bij Hawick in Schotland.

Daarmee zijn we verwezen naar de Kawi-oorkonden van Dr. Cohen-Stuart No. XXIX, en krijgen op pag. XV van de inleiding het volgende te lezen :

„XXIX, naar het facsimile op plaat XI, in deel II van W. van Humboldts werk „Ueber die Kawi Sprache”, zijnde, volgens het opschrift, eene proeve van de inscriptie op een steen in 't bezit van den Graaf van Minto in Schotland: dezelfde dus — zoo zou men althans oppervlakkig meenen — waarvan Raffles in Appendix I achter deel II van zijne „History of Java” bl. CXXVII—IX, eene Engelsche vertaling geeft, met aanhaling van den brief van Lord Minto van 23 Juni 1813, waarin de aankomst van den steen, — „which in weight, at least, seems to rival the base of Peter the Great's statue at Petersburgh” — in Bengalen bericht wordt.

„I shall be very much tempted — voegt hij er bij — to mount this Javan rock upon our Minto craigs, that it may tell eastern tales of us, long after our heads are under smoother stones.”

Volgens de vertaling, blykens blz. 63 door kapitein Cavey, met bijstand van den Panembahan (later Sultan) van Soemenepe, vervaardigd — hetgeen wel zoo zal te verstaan zijn, dat het Kawi door den laatste in het Maleisch en dit door den eerste in het Engelsch werd overgezet — zou de steen, gevonden bij Soerabaja, het jaartal dragen van Çaka 506 (A. D. 584-86); maar wij hebben geleerd zulke oude jaartallen te wantrouwen, en waarschijnlijk verdient de geheele vertaling, zelfs voor den algemeenen zin der oorkonde, al even weinig vertrouwen.

Nochtans wekt het bevreemding, daarin zelfs geen spoor te bekennen van den inhoud van ons fragment, dat toch grootendeels wel verstaanbaar is, althans verscheidene zeer bekende woorden bevat.

Sommige daarvan zou ik nog eer meenen te herkennen in de onmiddelijk volgende vertaling van eene andere inscriptie, mede op een steen uit de binnenlanden van Soerabaja, gedagteekend A. Ç. 467 (A. D. 555 à 56), doch schoon het niet onmogelijk schijnt, dat de stukken bij de plaatsing onderling verwisseld konden zijn, moeten wij toch de onderstelling, dat het laatste dat van Minto zijn zou, reeds daarom weder opgeven, omdat de vertaling verdeeld is in 4 stukken, die uitdrukkelijk heeten te beantwoorden aan vier zijden van den steen — voor, links, achter en rechts: eene volgorde, in het voorbijgaan gezegd, die slecht schijnt te strooken met de richting van het schrift van links naar rechts! — terwijl de steen van Minto, volgens nadere inlichting, slechts aan drie zijden beschreven is, en bovendien de verhouding in omvang tusschen de vier deelen der vertaling, zijnde voor de zijvlakken ongeveer de helft van dien der vóór-en achtervlakken, bezwaarlijk overeen te brengen schijnt met de thans ontvangen opgaaf der afmetingen.

Deze nadere gegevens — en meer dan dat! — danken wij voornamelijk aan den hulpvaardigen ijver van Prof. Kern en van den Engelschen oriëntalist Sir Walter Elliot, een bloedverwant van den tegenwoordigen Lord Minto (voorheen Sir Gilbert Elliot).

De eerste schreef, op zijn verzoek, in October 1874, aan mijn vriend John Muir te Edinburgh, om te vernemen naar de mogelijkheid, om van de geheele inscriptie eene getrouwwe afbeelding te bekomen.

Deze navraag werd overgebracht aan den heer Elliot die juist eenige dagen op Minto-house, nabij Hawick, in Schotland, zou gaan doorbrengen, en van daar reeds onder dagtekening van 29 October, een voorloopig verslag van bevinding

overzond, met de meest welwillende aanbieding van zijne hulp en die van den eige-naar, om, hetzij door middel van photographie of van papier-afdruk, ons de ge-wenschte facsimilé's te bezorgen: een aanbod van te meer waarde door de bijgevoegde verklaring, dat de schrijver zelf, gedurende een veertigjarig verblijf in Britsch-Indië, langs den eerstbedoelden weg bijna twee duizend afschriften verzameld had!

Ofschoon dan ook met de erkentelijke aanneming niet gedaald werd, duurde het eenige maanden, eer wij iets meer van de zaak vernamen.

En reeds waren wij in beraad over de mogelijkheid van een reis naar Schotland, toen wij verblijf werden met een nader schrijven van den heer Elliot, van 24 Februari jl. (1875), ten geleide van enige photogrammen, met bericht, dat de hoogst ongunstige weersgesteldheid oorzaak was geweest zoowel van de vertraging, als van het min voldoende der overgezonden proeven, waartoe de eerste heldere dag — ongelukkig buiten toezicht van den schrijver, — was waargenomen, maar dat hij, des verlangd, zorgen zou, om betere te laten volgen.

Daar de eerste inderdaad niet alleen al te klein waren — wat trouwens niet verhindert, met behulp van een vergrootglas de best geplaatste delen te lezen, — maar vooral ook de zijkanten te veel in het duister en in verkorting vertoonen, is terstond teruggeschreven, met verzoek om, voorloopig op onze gezamenlijke kosten, een tiental photogrammen van verschillende delen van den steen, op groter schaal en in de gunstigste standen te laten nemen.

In afwachting dus, dat daardoor, zoo wij hopen, gelegenheid zal verschafft worden deze reusachtige oorkonde in haar geheel bekend te maken, mein ik thans te moeten weerstand bieden aan de verleiding tot omstandiger mededeelingen uit de belangrijke brieven van den heer Elliot en mij bepalen tot de opgaaf, dat de steen in Engelsche maat hoog 5 voet 3 à 4 duim, breed 4 voet 1 duim en dik 1 voet 1 duim, nagenoeg geheel bedekt is met dicht ineengedrongen maar duidelijk en over het geheel goed bewaard schrift, waarvan de voorzijde 38 de achterzijde 45 regels tellen laat, terwijl ook de linker zijde beschreven, de rechter daarentegen ledig bevonden is; dat het fragment van von Humboldt herkend is in regel 19—23, dus omstreeks het midden van de achterzijde en de lezing van enige twijfelachtige plaatsen daardoor nog juist in tijds opgehelderd werd, toen ik de drukproef van dat stuk ter verbetering in handen had."

In een naschrift (Kawi-oorkonden pag. XXIX) voegt Dr. Cohen Stuart hieraan toe:

„Onder het afdrukken komt mij, door tusschenkomst van Prof. Kern, een nieuw stel photogrammen van den Minto-steen ter hand, ten getale van

9: namelijk 4 van de voor-, 4 van de achter en 1 van de linker zijde, die slechts ten halve met 15 regels beschreven is.

Het schrift blijkt op sommige plaatsen meer geleden te hebben, dan oppervlakkig scheen.

Bovendien laten ook de nieuwe photogrammen veel te wenschen over, zoodat zelfs de kleinere, vroeger ontvangen, hier en daar in de lezing nog te hulp komen.

Aan de uitgave van facsimile's valt dan ook voorhands niet te denken, en schoon het mij met veel moeite gelukt is, het grootste gedeelte te ontcijferen, vrees ik ook van eene tekst-uitgave — die in ieder geval ver van volledig zou zijn — vooralsnog te zullen moeten afzien.

Van het jaartal is alleen het eeuwciifer 8 te herkennen".

Waar nu Raffles in zijn „History of Java", II, 1817, op pag. 59, spreekt van „the date of a similar inscription found in the districts is 506", — daar wordt bedoeld de Minto-steen, en waar dan een „translation. . . . made by Captain Davey, at my request, with the assistance of the Panembahan of Sumenap" wordt verschaft, meenen we ons van verder kennismaking van Appendix I ontslagen te mogen achten. En aan den naam van von Humboldt wordt hier een plaats gegeven alleen daarom, omdat hij in zijn werk „Ueber die Kawi Sprache auf der Insel Java", II, 1838, op plaat XI, een gedeelte van de inscriptie op den Minto-steen aanbiedt in facsimile.

Maar nu hebben wij te luisteren naar het woord van Prof. Kern.

In de Notulen van het Bat. Gen. XV, 1876 wordt van genoemden geleerde het volgend schrijven opgenomen. „In antwoord op 't geëerde schrijven der Directie van het Bataviaasch Genootschap, van 15 Juli 1876, heb ik de eer mede te delen, dat ik het gevoelen van Mr. L. W. C. van den Berg, zooals dit uitgedrukt staat in de bijgevoegde nota, ten eenemale beaam, gedeeltelijk wegens de door dien Heer aangevoerde redenen, gedeeltelijk ook uithoofde der volgende overwegingen.

Behalve de thans reeds in het licht gegeven oorkonden, zijn er een menigte van steen-inscripties uit hetzelfde tijdperk, en deels van gelijksoortigen inhoud als de oorkonden, onuitgegeven.

Ik ben in de gelegenheid geweest de talrijke afdruksels te zien, welke door de Directie aan het Museum van oudheden hier geschenken zijn.

Reeds deze alleen, bevatten op zijn minst evenveel tekst als de uitgegeven oorkonden.

Voorts verdient als omvangrijk en belangrijk stuk vermeld te worden

de inscriptie op den groten steen op het buitengoed van Lord Minto in Schotland, waarvan photographieën, helaas niet zeer goed geslaagde, bestaan en in het bezit waren van wijlen Dr. Cohen Stuart en nog zijn in het mijne.

Eindelijk draagt men kennis van het bestaan van nog andere inscripties, in het bezit van particulieren, o. a. Z. K. H. Prins Hendrik, welke nog geen deskundige heeft kunnen te zien krijgen.

De rijke bouwstoffen, welke de zoo talrijke nog onuitgegeven inscripties leveren kunnen, zullen voorzeker nog langen tijd ongebruikt liggen, maar het zou mijns inziens, jammer wezen er geen gebruik van te maken bij de samenstelling van een glossaar.

Immers het kan niet missen, hoe groter aantal teksten van dezelfde soort, hoe meer middelen om de beteekenis der termen en woorden te bepalen. Het werk van Dr. Cohen Stuart zal altijd een integreerend deel van een volledig glossaar op al de reeds thans verzamelde, schoon niet publiek gemaakte inscripties uitmaken, kan dus niet zijne waarde verliezen.

Dat er geen periculum in mora is, heeft de heer v. d. Berg m. i. te recht opgemerkt.

Na mijn gevoelen kenbaar gemaakt te hebben over de uitgave van het glossaar op de kawi-oorkonden, veroorloof ik mij beleefdelyk, de hulp in te roepen van de Directie, ten einde inlichtingen te erlangen omtrent een geschrift, dat vermoedelijk onder C. Stuart's nagelaten papieren zal gevonden zijn.

Vóór zijn vertrek naar Indië had die geleerde een transcriptie gemaakt van de photographieën van den Minto-steen, voor zoover de onduidelijke lichtbeelden het toelieten.

In der tijd heb ik zelf die transcriptie vergeleken met de beelden.

Eenigen tijd later ontdekte Cohen Stuart, in het stof der India-office boekerij te Londen, een oud uit de hand gemaakt, facsimile, dat zonder twijfel op last van Raffles indertijd op Java zelf vervaardigd was.

Ook dit facsimile heeft Cohen Stuart met zich medegenomen naar Java, in de hoop, met behulp daarvan, de donkere plekken op de photographische afbeeldingen te kunnen aanvullen.

In die verwachting is hij, helaas, teleurgesteld.

Het oude voor Raffles gemaakte afschrift zal wel reeds teruggezonden zijn naar Engeland, doch de transcriptie naar de photographieën zal nog wel onder de nagelaten papieren aanwezig zijn.

Is mijn vermoeden juist, dan zoude het, dunkt mij, wel de moeite waard zijn, dat de hoofdinhoud der inscriptie werd medegedeeld, hetzij door Dr. N.

van der Tuuk (aan wien men de photographieën, in het bezit geweest van Cohen Stuart zou kunnen toezenden) of door mij.

In het laatste geval zou ik zeer gebaat zijn door C. Stuart's transscriptie, daar ik wel de lichtbeelden heb, maar alleen met de grootste inspanning mijner oogen, de donkerder letters kan herkennen.

Eene mededeeling omrent den hoofdinhoud is in meer dan één opzicht interessant, want ieder die het Kawi lezen kan en het gewoon Javaansch verstaat, kan zich dan overtuigen, dat de zoogenaamde vertaling van den Minto-steen in Raffles' History of Java, II, blz. XXVIII (2d edition) eene Javaansche mystificatie is, waarvan Raffles in de eerste plaats en W. von Humboldt en Lassen later, de slachtoffers geworden zijn.

Indien het dus niet te veel gevergd is, zoude ik uiterst gaarne inlichting bekomen omrent het lot van bewuste inscriptie."

Daar dit schrijven in handen gesteld werd van Mr. L. W. C. van den Berg, zond deze na ingesteld onderzoek, schriftelijk bericht aan de Directie (Notulen XIV. 1876, pag. 106) »dat onder de nagelaten papieren van den heer Cohen Stuart aangaande den Minto-steen niet anders zijn aangetroffen dan:

1o photographische afbeeldingen, één in groot, één in klein formaat, naar den steen;

2o twee bladen, bevattende eene transscriptie in latijnsche karakters.

Daar het vermoedelijk deze is, die de heer Kern verlangt, stelt de heer v. d. Berg voor, haar aan den Hoogleeraar te zenden,"

Wat nu Dr. Brandes voorloopig te zeggen had over den Minto-steen, werd opgenomen in den Catalogus van den heer Groeneveldt op pag. 361 in de volgende bewoordingen:

„De van Oost-Java afkomstige zeer groote Minto-steen, waarvan de legende mij bekend is uit een gebrekkelig door den heer Cohen Stuart vervaardigd afschrift, verder uit eene photographische afbeelding op zeer kleine schaal, en een tweede dito op eenigszins grootere schaal dan die eerst genomen, welke photographische afbeeldingen wij aan Cohen Stuart's ijver te danken hebben, en op grond van welke afbeeldingen ik vermoed, dat de Minto-steen dagteekent van Çaka 846 — mangrakṣa kedatwan ḡṛī mahārāja i mḍang i bhūmi matarām.”

Daaraan worde toegevoegd, wat Dr. Brandes, eveneens in het jaar 1887, naar aanleiding van een beschreven steen te Soektji (Bangil) over den Minto-steen opmerkt in de Notulen XXV, 1887, pag. 67:

“ en waarschijnlijk acht ik het, dat *cri iqâna wikrama*, die op den Minto-steen als tweede persoon voorkomt, niemand anders is dan onze Mpu Sindok.

Ongelukkig is uit de photographische afbeeldingen, die mij ten dienste staan, niet op te maken, wat er tusschen *mapatih i hino* en *cri iqâna wikrama* gelezen worden moet.

Het jaartal 846 van deze laatste inscriptie — dat dit mijne lezing van het jaartal is, is bekend uit den Catalogus van den heer Groeneveldt blz. 361, — zou met deze onderstelling juist overeenkomen.

Want neemt men de juistheid van deze veronderstelling aan, dan ziet men sinds 841 Çaka, in welk jaar men hem als *rakai halu* in de Vorstenlanden als de derde persoon genoemd vindt, langzamerhand eene belangrijker plaats innemen.

In 846 Çaka toch vindt men hem alsdan onder een koning Wijayaloka als tweede persoon vermeld, terwijl in 851 Çaka hij zelf als koning (mahârâja) niet minder dan vier praçasti's uitreikt, welke in de jaren 853, 859, 865 en 866 Çaka, aangenomen dat alle stukken even vertrouwbaar zijn, nog gevuld worden door vijf anderen” enz.

In het voorbijgaan worde melding gemaakt, dat door Crawfurd (in de Verhandelingen VIII, 1816, 1e uitgave) eene transcriptie en vertaling geleverd werd van „an inscription from the Kawi or ancient Javanese language” — een steen met opschrift ter eere van Erlangga, — maar die „translation in the modern idiom by Nata Kusuma, Panembahan of Sumanap,” herinnert, na het geleerde, zoo sterk aan de mogelijkheid van mystificatie, dat noch met het een noch met het ander kennis te maken, voor dit overzicht het raadzaamst geacht wordt.

Doch wat in 1816 niet kon worden geleverd, wordt ons in 1885 ver-schaft door Professor Kern, en wel in eene studie, die onder den titel van „Sanskrit-inscriptie ter eere van den Javaanschen vorst Er-langga”, gepubliceerd werd in de Bijdragen van het Koninklijk Instituut, 4e reeks, X, bl. 1—21.

Het worde vergund daaruit het volgende aan te halen:

„De taal van het gedicht is gewoon Sanskrit.

. (van spelling en prosodie valt niets bijzonders te zeggen).

Bij de beoordeeling van de niet onverdienstelijke verzen, moeten wij in het oog houden, dat de schrijver een lofdicht op Koning Er-langga vervaardigd heeft en niet een kroniek.

De herinnering aan Er-langga of Air-langga, zooals de naam in oud-Javaansche stukken pleegt gespeld te worden, is bij de onwetende Javanen sinds lang uitgewischt.

Er is mij ten minste geen enkele babad bekend, waarin zijn naam vermeld wordt.

Bij de Balineezien daarentegen bestaat nog de overlevering, dat genoemde vorst in Kediri heerschte, en dat onder zijne regeering het eerste bloeitijdperk der Kawi-litteratuur valt.

Inderdaad weten wij, dat eenige der beroemdste Javaansche gedichten de Arjuna-Wiwâha, het Smaradahana, de Sumanasântaka in zijn tijd vervaardigd zijn.

Dat er grond is, om de oud-Javaansche vertaling van 't Mahabharata in dienzelfden tijd te stellen, heb ik elders aangetoond (Werken der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam 1877).

De eeuw waarin Er-langga leefde, was reeds bekend uit een zijner schenkingsbrieven (Kawi-oorkonde V in Cohen Stuart 's uitgave) van den jare 945 Çaka (= 1023 A. D.).

Deze datum valt ná de eerste, der in onze inscriptie voorkomende en vóór de laatste.

Er zijn nog andere onuitgegeven oorkonden van Er-langga, waarvan de datums met de reeds bekende stroken.

Noch de inscriptie, noch de oorkonden stellen ons in staat, om met nauwkeurigheid te bepalen, hoever het rijk van Er-langga zich uitstrekte, maar ze bevatten ook niets wat rechtstreeks in strijd zou zijn met de overlevering der Balineezien, dat hij heerscher was van Kediri.

Uit het gedicht leeren wij, dat hij hoog geëerd werd door den koning van Oost-Java, en dat hij in latere jaren, na eenen tijd van wederwaardigheden, als veroveraar optrad, zijne vijanden in het Oosten, Zuiden en Westen tuchtigde en als opperheer van Yawa-dwipa troonde in den jare 957 (= 1035 A. D.

Eene der onmiddellijke gevolgen van zijne verheffing was de stichting einer kluizenarij, die om hare ligging zoo vermaard werd, dat van heinde en verre bezoekers toestroomden, om ze te bewonderen.

De ligging dier kluizenarij wordt in 't gedicht vermeld; ze lag bij den berg Pûgawat".

Ter loops worde hier aangetekend, dat de vraag, van welken naam 't sanskriet Pûgawat eene vertaling zou wezen, volgens een latere mededeeling van Professor Kern, door Dr. Neubronner van der Tuuk, beantwoord werd.

Volgens laatstgenoemden geleerde is „Pūgawat” bekend uit de Pandjiromans onder den naam van „Putjangan”, genoemd als de kluis van eene ongetrouwde vorstin van Koripan.

In de wajang-verhalen, door Roorda uitgegeven, wordt op blz. 210 „Keputjangan” gevonden.

Keeren we tot de studie van Prof. Kern terug „Uit hetgeen onze inscriptie vermeldt omtrent de afkomst van Er-langga blijkt, dat hij van moeders zijde afstamde van Çri Içâna-Tungga, heerscher van Java.

Nu komt onder de door Cohen Stuart uitgegeven oorkonden een stuk voor, uitgevaardigd door Çri Mahârâja Rake Hino Mpu Siñdok, Çri Içâna Wijaya Dharmotungga Dêwa, in het jaar 861 Çaka (939 A. D.) zoodat de vraag oprijst, of wij in dezen vorst den betovergrootvader van Er-langga te erkennen hebben.

Ten opzichte der tijdrekening bestaat tegen zulk eene veronderstelling geen overwegend bezwaar.

Nemen wij eens aan, dat genoemde uitvaardiger van bedoelden schenkingsbrief in 861 Çaka reeds grootvader was, en dat zijn kleinzoon Makâta Wançawardhana ongeveer terzelfder tijd geboren werd, dan is het heel wel mogelijk, dat de dochter van dezen laatste, de moeder van Er-langga, omstreeks het jaar 881 het licht der wereld zag.

Is zij op twintigjarigen leeftijd moeder geworden van den held der inscriptie, dan moet deze omstreeks 901 geboren zijn.

Veel vroeger kan men zijne geboorte niet stellen, want eerst in 957 bereikte hij het toppunt van macht en roem.

Het zou dus volstrekt niet onmogelijk wezen, dat de Çri-Içâna-Tungga van het gedicht en de Çri Içâna Wijaya Dharmotungga der oorkonde van 901, één en dezelfde persoon zijn.

Men zou zelfs, om het vermoeden meer waarschijnlijkheid bij te zetten, de aandacht kunnen vestigen op twee omstandigheden:

de eene, dat de dochter van Çri Içâna, wier naam als heerschende koningin Çri Içâna-Tungga-Wijaya nagenoeg gelijkluidend is met dien van den vorst der oorkonde, in 't opschrift wordt aangeduid — hoewel min of meer bedektelijk — als eene begunstigster van het Buddhismus; de andere, dat de schenking van Çri Içâna-Wijaya Dharmotungga ten behoeve van een Buddhistisch heiligdom geschiedde.

Intusschen zijn deze feiten niet voldoende, om eene vaste overtuiging te wekken, en het zal dus beter wezen zich van gewaagde gevolgtrekkingen te

onthouden, te meer, omdat er nog zooveel onuitgegeven opschriften bestaan, die een tal van ongebruikte gegevens, jaartallen en vorstennamen, bevatten . . .

Ik laat nu de vertaling volgen van den tekst zelven, die hierachter in transscriptie is medegedeeld, voor zooverre ze leesbaar is.

Aan de uitgave van een facsimile van het stuk valt niet te denken; daartoe is het afdruksel te gebrekig en als bijdrage tot de palaeographie heeft het opschrift geene bijzondere waarde".

„ „ Heil !

1. Hulde zij steeds den schepper (Brâhma), die bij de schepping des menschdoms en bij het onderhoud (der wereld) met alle drie Gaña's (attributen of hoedanigheden) is toegerust, doch bij den ondergang erkend wordt als Gaña-loos.

2. Hulde zij ook hem, die in de wereld bekend is als de Triwikrama (d. i. de Driestappige Wishnu) voor wien de heer der goden (Indra), zoo groot door ontelbare heldendaden, zich altijd in vereering buigt.

3. Hulde aan Çiwa, die den grooten Wonderboom (die alle wenschen bevredigt) overtreft, daar hij, hoezeer een Sthâna („paal," tevens een naam van Çiwa) zijnde, door zijne volmaaktheden in nog hogere mate de wenschen en behoeften der schepselen bevredigt.

4. Leve Koning Er-langga, die door zijn ongeschonden goeden naam en barmhartigen zin, de vrouwen volgt; door het aanhalen van den boog, zijne hand een ergen smet aanwrijft, en, hoewel een held in den oorlog, door den rug toe te keeren aan zedeloosheid, zich aan vreesachtigheid schuldig maakt, en zoo doende, juist door zijne deugden, niet aan gebreken ontsnapt. .

5. Er was een vorst, die de kroon spande onder de hoeders der aarde, en eene groote menigte koningen overwonnen had; vermaard door alle drie werelden, en in grooten heldenmoed een leeuw gelijk.

Onder zijn langdurig bestuur bracht de vergankelijke aarde onmetelijk veel vruchten voort en genoot zij voorspoed. Het was de met luister, roem en macht gezegende beheerscher van Java, Çri Içâna Tungga genaamd.

6. Diens dochter, liefelijk door de reinheid van haren inborst, (akalus-hamânasawâsaramya) en de partij der Buddhisten toegedaan (sugatapakshasahâ), gelijk aan eene zwaan, die bekoorlijk is door 't verblijf in het reine meer Mânasa (akalushamânasawâsaramya) en schoone vleugels heeft (sugatapakshasahâ);

(zij) die de blijvende vreugde was van den phoenix der koningen (anders: van de oostelijke mannetjes-zwaan) heerschte als koningin onder den naam van Çri-Içâna-Tungga-Wijaya.

7. Toen maakte koning Çri-Lokapala, een uitstekend vorst, oogverrukkend (in voorkomen) haar tot zijne welbeminde, en (zelf) beroemd om de groote reinheid van zijn gemoed, maakte hij haar, gelijk de (blanke) Melk-zee de (zuivere) Mandâkini, aan zich gelijk in geluk.

8. Uit hem sproot een zoon, uitblinkende in macht en bestemd om de aarde tot sieraad te strekken; die, daar zijn geest steeds gericht was op de bevordering van het welzijn der schepselen, de aarde zegenrijk deed gedijken, en gelijk de luisterrijke Wishnu met onvergelijkelijken glans verrezen, onverschrokken *kumbha's* (potten), [namelijk de (*kumbha's*) zwellingen van de slapen] van de olifanten der vijanden, verpletterde; een vorst der vorsten.

9. Deze onvergelijkelijke monarch, bekend onder den naam van Çri Makuṭawançawardhana, een zon in het geslacht van Çri Içâna, blonk helder uit in dapperheid.

10. De overschoone dochter van dien vorst, die om de voortreffelijkheid van baar wezen (?) als het ware het rijksgeluk van Java in levende lijve was, ontving van haren vader den (bij) naam — die ook buiten het eiland populair werd — van Gunapriyadharma patni (d. i. echtgemalin van den Vriend der Deugd.)

11. Er was namelijk iemand van uitnemend zuiver bloed, de uit een beroemd vorstengeslacht gesprotene Udayana.

Hij was het, die de schoone prinses Mahendradatta plechtig huwde.

12. Uit hem sproot een zeer schoon kind, Er-langga-Dewa genoemd, gelijk Rama uit Daçaratha en diens meerdere door zijne voortreffijke hoedenigheden; hij muntte uit onder allen in den lande en was innemend in allen deele.

13. Toen hij door den heerscher van Oost-Java, zijn aanverwant, die door 't hooren van zijne vele deugden begeerig was hem te zien, eerbiedig uitgenoodigd was geworden op de bruiloft van diens dochter, verbreidde zich de roem van den edelaardigen Er-langga weldra allerwege.

14. Niet lang daarna werd zijn hoofdstad, waar zoo lang (?) eene vrolijkheid heerschte als in Indra's rijk, in de asch gelegd.

Vergezeld van eene geringe ruiterwacht, van zijne dienstboden, en de voornaamsten des volks, begaf hij zich naar de bosschen.

15. En toen in het belangrijke jaar 932 na den Çaka-vorst, den 13den van de lichte helft der maand Mâgha, op eenen Donderdag, kwamen tot den doorluchtigen monarch, Koning Er-langga, de onderdanen en de voornaamste Brahmanen, met innig verlangen, en, eerbiedig gebogen, richtten zij vol vertrouwen de bede tot hem: „Beheersch het land tot aan de uiterste grens!”

16. Wanneer zijne talrijke tegenstanders vernemen hoe die vorst na gewijd te zijn tot (toekomstig) keizer, door zijne macht de menigte der vijanden overwon, vreezen zij ook nu nog in het bereik te komen zijner armen, als waren het slangen, en leeren zij, als het ware, eene wankelmoedigheid die hun vroeger vreemd was.

17. Verscheiden vorsten van Java hebben de inkomsten des lands genoten, omdat zij smeekelingen werden bij hun tegenstander; uit kracht hunner koninklijke geboorte genoten hun zonen (?) (weelde) op den koningstroon, maar de doorluchtige vorst Er-langga-Dewa, van geslacht een voorganger onder de potentaten, ach, hij heeft alleen een bitteren vijand: koude en hitte, aan het lichaam te verdragen, terwijl hij rondzwerft over de aarde.

18. Op den troon gezeten, met beide voeten op de hoofden der vazallen; dagelijks samensprekingen houdende met zijne aan de overweging der staatszaken zich wijdende ministers, houdt hij vaak zitting, vergezeld van (dienende) vrouwen en omgeven van helden in schitterenden wapendos, en hetzij een proces (door zijn rechterlijk oordeel) verloren wordt of gewonnen, altoos is zijn helder inzicht even bewonderenswaardig.

19. „Mijn gemaal, die mijne kinderen en mij, hoewel hij ons zeer liefhad, in eens heeft achtergelaten, om te gaan tot de Nymphen des hemels gehoorzaam aan Uw bevel.

Gij zijt in de wereld als iemand met een medelijdend hart: hoe kunt Gij dan zoo geheel anders handelen?

Waar, o Koning, is Uwe barmhartigheid? „zoo klaagt de vrouw van eenen vijand. . . .

20. Zekere (vrome) die naar Verlossing streefde ; aardsche goederen, dat vuil, zijn een groote vijand voor het erlangen van

Een ander die van den Koning gewijde spreuken ontving, welke hem (eenmaal) den hemel zouden openen, werd als het ware zijn leerling.

21. „Waarom tracht gij de kluisters (der zinnelijkhed) niet door werkzaamheid te slaken?

Waarom hebt gij er behagen in, daarmede behebt te zijn?

Wat doet gij, wiens hooge zin (?) geroemd wordt, met die onstuimige begeerte om de genoegens van 't minnespel te smaken?

De roem die loutering bewerkt en. geeft, blank die (allen) wordt bestendig geëerd.”

22. „Indra hebbe het groote woord onder de onsterfelijken en zij stout in daden; Kubera zal uitdeeling van goederen houden onder zijne afhangelingen en de schare van hulpbehoevenden; Yama zal allen door den dood vereenigen”; zoo verkoos het de Schepper (Brahma), de wereldhoeder.

23. Er was een koning. . . . ; diens edelaardige zoon Bhishmaprabhāwa geheeten.

24. En een ander Adhamāpanuda genaamd. die als Rāwana in persoon eene overgrote menigte van adhamangga's (voeten, ook voetknechten) bezat. Dien. versloeg hij weldra.

25. En onmiddellijk daarop (versloeg) de naar wereldverovering strevende vorst den koningszoon; hij verbrandde plotseling diens residentie, zoodat er niets van overbleef, en in het jaar 953 van Çaka blakerde de uitstekende monarch diens steden, herhaalde malen.

26. Er was ook in het land eene vrouw van geweldige kracht, aan eene reuzin gelijk.

Onvervaard trok hij naar haar schier ontoegankelijk gebied.

Het was in het jaar 954 van Çaka, dat de koning zich beroemd maakte door dezen prijs te schieten.

27. Gelijk een vlamende draak (met vurige tongen om zich heen likkende), verbrandde hij flink die uiterst onbeschaafde, zuidelijke streek.

Na zeer veel buit behaald en dat aan zijn dienaren geschenken te hebben, nam hij, onder de brahmanen en asceten, den roem alleen voor zich.

28. Door eerzucht bezielt, trok hij daarna, in den jare 957 van Çaka, op den 13den van de eerste helft der maand Bhadrapada, op eenen goeden Woensdag, naar het Westen, met een ontelbaar leger van strijdvaardige en krachtige manschappen.

Onder de toejuiching der wereld behaalde hij eene volkomen overwinning op den koning Wijaya geheeten.

29. En in dat jaar 857 van Çaka, op den 8sten der donkere helft van de maand Karttika, des Donderdags, werd de koning Wijaya door diens eigen troepen gevangen genomen — dank zij de aanwending van de middelen van staatskunst, zooals die in het leerboek Wishṇugupta geleerd worden — en sneefde hij onmiddellijk daarop.

30. In den jare 957 na den Çakavorst, op den laatsten van Karttika, des Donderdags, plaatste de edele Doorluchtige Koning van het eiland Java zegepralend zich op den van juweelen flonkerenden troon, nadat hij zijne voeten gezet had op het hoofd zijner vijanden.

31. Thans na het Oosten, Zuiden en Westen veroverd en alle vijanden verslagen te hebben, na alleenheerscher geworden te zijn van het gansche land, wordt zijne Majesteit Er-langga door de koninklijken Fortuin, welke geenen anderen vermag aan te zien, dicht in hare schoone armen gekneld.

32. Nadat hij zijne vijanden door groote geestkracht, door zijne heldendaden, alsook door allerlei middelen van staatskunst ten onder gebracht had, heeft zijne Majesteit Er-langga, nu hij een groot vorst geworden was, aan de helling van den heerlijken berg Pūgawat eene heilige kluizenarij laten maken, hetzij om zijne macht te tonen of uit onverbrekelijke trouw aan eene gelofte om de goden gunstig te stemmen en te bevredigen.

33. Hoorende van deze weergaloze koninklijke kluizenarij, welke niet voor Indra's lusthof behoeft onder te doen, wedijveren de menschen onophoudelijk om er heen te gaan, en staren zij (alles) aan met oogen, die van verbazing trillen; zij brengen kransen, enz. als blijken van hun ingenomenheid en hebben den mond vol van den lof van dezen uitnemenden vorst, dien zij als eene Zon onder de fiere heerschers achten, en om zynen luister vereerenswaardig noemen als een Maan.

34. Moge de gemeente der burgers op het pad der deugdzamen wandelen! moge de wandel der staatsdienaren gerecht zijn!

Mogen de asceten streven naar het heil aller wezens!

(En) ten aanzien van den koning zelven is onze bede:

„Daar het aan Zijn leven en aan Zijn bestuur des lands te danken is dat deze (allen) in gerechtigheid kunnen gedijen, moge Zijne Majesteit Er-langga-Dewa daarom nog lang leven!""

Doch daarmede zijn de geleerden over dien steen niet uitgesproken, en de billijkheid eischt, dat nogmaals het woord verleend worde aan Dr. Brandes, waar deze het „van belang” acht het volgende te reeleveren (Notulen XXVII, 1889): „In Verhandelingen VIII (1826) vindt men behalve Copies of two of the ancient Inscriptions on copper plates dug up in the vicinity of Surabaja, and now deposited in the Museum of the Society at Batavia, rendered from the ancient Kawi character into the Roman, and communicated by the President”, die gebleken zijn deel uit te maken van de zoo belangrijke oorkonde van 1216, waarover in deze Notulen reeds verscheidene malen gehandeld is, nog een stukja, getiteld „An inscription from the Kawi or ancient Javanese language, taken from a stone found in the district of Surabaja, on Java, translated in the Modern Idiom bij Nata-Kusuma, Panembahan of Sumenap (Madura), rendered into English bij Mr. Crawfurd and submitted to the Society by the President, the Honorable Thos. S. Raffles.”

Het is van belang er door middel van deze notulen op te wijzen, dat een vergelijking van den tekst t. a. p. in transscriptie gegeven, met de lezing van Professor Kern, in Bijdragen Ind. T. L. en Vk., 4e volgreek, X, bl. 1 vlgg. gepubliceerd van „de Sanskrit-inscriptie ter eere van den Javaanschen vorst Er-langga”, te vinden op een beschreven steen te Calcutta, doet zien, dat ook het eerste een afschrift moet zijn van hetzelfde stuk.

Dit kan gemakkelijk worden aangetoond door een nevens elkander plaat-sen van enkele gedeelten van beide lezingen.

Kern's afschrift geeft b. v. als begin van strofe 9: *çrimakuṭawangça warddhana iti pratito nrñāmanupamendrah*, regel 11, blz. 316 in Verhandelingen VIII: Sri Makuja wasa wardana iki pratinye-nerna mampa mendrana; op regel 9 ibidem, bl. 318 vindt men: *dwijapati muni sarot sakirta rama taharapusa*, waarmede men vergelijke den laatsten regel van strofe 27 van Kern: *dwijapatimunimadhye kirttimawaharat saḥ*.

Het eene afschrift (van Prof. Kern) eindigt:

tasmâcchryalalangga — dewanrpatisdirghim sa jîwyâditi, het andere (Verh. VIII): *tas mansrija tamaka dewa nrsati sarya sajinyatiti*, waaſuit te gelijker tijd blijkt

dat ook in Verhandelingen VIII het stuk in zijn geheel is gegeven, want beide beginnen met swasti-tri.

Uit het opschrift boven de mededeeling van Raffles blijkt verder, dat de steen, die het opschrift draagt, uit het Soerabaja'sche afkomstig moet zijn.

En voorts kan hierbij nog worden opgemerkt, dat van een gedeelte van die Sanskrit-legende ook in den dadelijk nog eens te noemen bundel van den Panembahan een afschrift voorkomt, n. l. van dat hetwelk correspondeert met Verhandelingen VIII, bl. 316, regel 10. v. o., bl. 317, regel 3 v. o. = Kern t. a. p. te beginnen in strofie 13 enz."

In 1855 nu werden door den heer J. Hageman Jcz. aangeboden drie kopyen van platen, waarvan de originelen in het bezit waren van den heer van Coevorden. Van die originelen werden afgietsels in ijzer vervaardigd, en zoo kwam het Museum in het bezit van oorkonde III (Dr. Verbeek), waarvan door Dr. Cohen Stuart, in zijn Kawi-oorkonden van 1875, geleverd werden 3 platen, die met de 2 platen van Oorkonde V een geheel vormden, en door hem verklaard werden te zijn van A. C. 945 (A. D. 1023) (zie K. O. pag. IX). Verder werden door Dr. Cohen Stuart uitgegeven drie platen van Oorkonde VIII (32×8 cM), aan twee zijden beschreven, zonder jaartal, begin of slot.

Daar ze in 1832, bij ruiling, van den heer van Coevorden werden overgenomen, worden ze gecenseerd van Soerabaja afkomstig te zijn (cf. Notulen I, 1862, pag. 28 en VIII, 1870, pag. 92).

Maar, vóór we ons verder verheugen over het bezit van deze praçasti's, past het te luisteren naar de opmerkingen van Dr. Brandes, die, in een noot op pag. 111 van het Tijdschrift, XXXII, 1889, het volgende betoogt:

„Ik voor mij heb volkommen zekerheid, b. v. omtrent de onechtheid van Cohen Stuart's Kawi-oorkonde No. II.

Daarop wil ik hier nogmaals nadrukkelijk wijzen, voornamelijk om reden in die oorkonde de naam Madjapahit wordt aangetroffen, en men zooals begrijpelijk was, daarop gebouwd heeft de theorie, dat Madjapahit reeds in het midden der 9e eeuw zou hebben bestaan. Op dit oogenblik wordt algemeen als waar aangenomen, dat zulks het geval moet zijn; vindt men, waar maar over Java's oude geschiedenis wordt gesproken, het voorop gesteld en toch moet het een dwaling zijn.

Het eenige argument, dat Madjapahit zoo oud zou zijn, is het voorkomen van dezen naam in die oorkonde, en met de authenticiteit van die oorkonde, vervalt voor dien hoogen ouderdom alle basis,

Reeds meermalen heb ik plan gehad de inauthenticiteit van die oorkonde in het licht te stellen.

Ik stuitte daarbij telkens op hetzelfde bezwaar, een bezwaar dat ook thans nog niet kan worden opgeheven.

Dat bezwaar is dit, dat ik genoodzaakt zou zijn alle mij reeds bekende opschriften te gelijker tijd het licht te doen zien.

Ik acht het, en ieder zal dat wenschelijk moeten achten, verkieselijk dat op te schorten totdat mijn onderzoek voltooid zal zijn.

Met de uitgave van die stukken zou een ieder bekend worden met de feiten die zij leeren, en ik twijfel er niet aan, of zij zouden ook een ander er toe nopen mijne reeds meermalen uitgesproken meening omtrent die oorkonde aan te hangen.

De argumenten, die kunnen worden aangevoerd, zijn historische zoowel als taalkundige, ook is de inrichting van het stuk vreemd.

Behalve Oorkonde No. II, houd ik in Cohen Stuart's bundel ook No. XVIII voor onecht,

Dat wil zeggen dat stuk en het vorige kunnen zijn copieën van oudere, maar hebben in ieder geval te veel geleden, om zonder een afdoende kritiek gebruikt te kunnen worden.

Ook verdienen VI, VIII, XXII en XXX van dienzelfden bundel, alle praçasti's van Mpu Siñdok, op koper, vooraf een ernstig onderzoek.

Daarbij sluit zich aan de door den heer Holle, in Tijdschr. Ind. T. L. en V^k XXVII, pag. 541 (zie beneden) uitgegeven oorkonde van denzelfden vorst, ook op koper.

Ook deze praçasti's doen zich zoo meen ik, door kleinigheden kennen als copieën, waarop ik, hoewel ik het niet uitdrukkelijk zeide, reeds wees in Notulen XXIV, pag. 145.

Tegenover de praçasti's van Mpu Siñdok op steen, springen die eigenaardigheden onmiddellijk in het oog enz."

„Onder de verdere Kawi-oorkonden door Cohen Stuart uitgegeven, worden uit No. IV, eigenlijk twee, zoo niet drie verschillende oorkonden, de eerste van A. C. 1316 (A. D. 1394 à 95), aan beide zijden van pl. 1, de andere elk aan ééne zijde van pl. 2, die in het F. S. beter in omgekeerde orde zouden geplaatst zijn, daar *a* het jaartal A. C. 1318, *b* dat van 1317 vertoont, zoo men ten minste in het tweede cijfer van dit laatste een 3 mag zien.

Op zich zelf zou men een 2 lezen, maar in verband met de andere jaartallen van deze stukken is dat niet wel aan te nemen, te minder daar een enkel trekje voldoende is, om van de 2 een 3 te maken, en schrift en toestand van die platen niet van dien aard zijn, om het gemis van dat trekje zeer zwaar te laten wegen.

In ieder geval behooren de platen (33×10 c.m.) blijkbaar bij elkaar, en zijn ook gezamenlijk in 's Genootschaps bezit gekomen, en wel mede in 1865 en '66 als geschenk van den bekenden schilder Raden Saleh (Not. IV, pag. 140, 145) die ze van eene reis over Java, ik meen uit den Oosthoek, medebracht. Men vindt er trouwens, in plaat 1, a. r, 2 Madjapahit in vermeld" enz.

Het „verslag der werkzaamheden” in Notulen IV, 1866 zegt daarvan op pag. 145 :

„Van veel jonger dagtekening, maar in andere opzichten mede hoogst belangrijk, zijn de 2 koperen platen, ons door Raden Saleh geschenken, die de jaartallen 1316 en 1317 (A. D. 1394 à 1396) dragen, en waarvan de eene duidelijk den bekenden naam Madjapahit te lezen geeft.

Zij zijn minder goed bewaard dan de andere platen, maar grootendeels nog leesbaar.

Schrift en taal verschillen weinig van die harer voorgangsters, en 't is misschien meer aan toeval dan aan de werkelijke toenadering tot de hedendaagsche taal te danken, dat de inhoud, hoe gebrekig ook verstaan, toch iets meer doorzichtig is.

Duidelijk herkent men daarin de vrijstelling van zeker land of desa Selamandi van alle heerendienst (radja-karja) en andere lasten, waaronder het onderhoud van wegen (oeroeg-oeroegan dalan), verpligte leveringen of requistiën (djedjaloekan), het onthaal van hooge gasten (rarawoehan soesoegoehan), enz.

Het is buiten twijfel het oudste gedenkstuk, dat wij tot heden bezitten, van een der zoogenaamde adats, aloude gebruiken, wier aard en oorsprong nog heden tot de groote vragen van den dag behooren.

Dat het rijk van Madjapahit ten tijde van de hier gevonden jaartallen bloeide, is van algemeene bekendheid.

Volgens de chronologische aanteekeningen van J. Hageman Jcz. zou het gesticht zijn in 1386 en vernietigd in 1483.

Voor zooveel den tijd der stichting aangaat, zou men evenwel in verzoeking komen, die overlevering van eene groote dwaling te verdenken, wanneer men aan het slot van de inscriptie van A. S. 762 vermeld vindt, dat zij geschreven is te Mapahit.

Tusschen dat *ma* en *pahit* staat nog één misschien twee letterteekens, die men nog niet heeft weten thuis te brengen.

Met de letter *dja*, die in de inscriptie meermalen voorkomt, en die men, in verband met de plaats, waar de inscriptie gevonden is, ook hier zou wenschten te lezen, heeft het teeken helaas niet de minste overeenkomst maar evenmin kan men er vooralsnog iets anders van maken.

In plaats van Madjapahit vindt men ook wel gelezen Maospahit, men kan ook denken aan eene andere schrijfwijze Madhyapahit, maar noch het een, noch het ander geeft den sleutel tot het raadsel, dat voor ons in het slotwoord ligt opgesloten."

Volgt alsnu in de Kawi-oorkonden eene plaat No. VI (33×10 c.m.), aan twee zijden beschreven, blijkens het cijfer op de zijde *b* een tweede plaat, waarvan het voorafgaande zoowel als het slot ontbreekt; in 1870, bij ruiling, van den heer van Coevorden overgenomen.

Het was een afdruk met drukinkt van de plaat, volgens opgave in 's Lands Constructie-winkel te Soerabaja vervaardigd, waarvan de toezending in Juli 1863 aan C. Stuart de eerste aanleiding gaf tot onderzoek der Kawi-Oorkonden.

(Men moge zich herinneren, wat boven werd aangetekend, dat ook de echtheid van de plaat of Oorkonde VI door Dr. Brandes betwijfeld wordt).

Dan volgt plaat XXI, in het Leidsch Museum geboekt als K. d. C. 51, mede afkomstig van Madjapahit, in Leemans Catalogus opgenomen onder No. 527.

Daarop volgen Oorkonden op koper van 851 Çaka, door den Regent van Kendal, als wedāna van Djenggålā (res. Soerabaja) geschenken aan Prins Hendrik der Nederlanden.

Genoemde Regent herinnerde zich één plaat gegeven te hebben aan den heer Koelman, laatstelijk Assistent-resident van Koeningen, ten tijde die nog kontroleur van Koeningen was, één aan nu wijlen den heer Hageman, en één aan, nu ingelijks wijlen, den heer van Coevorden, tijdens deze secretaris was (Notulen XIII, 1875).

Van deze platen nu vond die aan Prins Hendrik geschenken een vertolker in Dr. Neubronner van der Tuuk (Tijdschrift XXIII, 1876), die aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen daarover het volgende meedeelde:

„De mij door u toegezonden oud-Javaansche inscriptie is in afschrift niet geheel te ontcijferen, daar de Javaansche afschrijver sommige letters niet heeft kunnen lezen; zoo b.v., om maar iets te noemen, leest men er telkens een *y*, waar in het origineel een *bh* heeft moeten staan. . . . Daarbij zijn er uitlatingen van woorden. . . .

Men duide het mij dus niet kwalijk, dat ik me niet aan eene volledige vertaling waag, en me slechts bepaal bij enige opmerkingen, waartoe het hoogst belangrijke stuk aanleiding geeft.

De dagtekening is Çaka-jaar 851, maand dgypta, de 13e van de witte helft (der maan).

Het is een giftbrief van vorst Poekajak (?) mij ten eenemale onbekend, aan zekerden Dyah Djingok en zijn broeders.

(Deze naam komt ook voor in eene andere inscriptie No. VlII).

De vergelijking daarmee, doet het uitkomen, dat zij bij elkander hooren, en elkander kunnen verklaren, daar soms dezelfde uitdrukkingen in beide voorkomen

Het belangrijkste, dat er in gevonden wordt, is een eedsformulier dat hier en daar de van elders bekende formules kan verklaren."

En daarna levert de heer van der Tuuk een transscriptie van dat formulier „al zijn ook sommige woorden verhaspeld", met vertaling.

In 1882 nu, bood de heer K. Holle de transscriptie van twee oorkonden aan, waarontrent het volgende als toelichting werd aangetekend.

„Transcriptie I is genomen van een facsimile, door een inlandschen schrijver gemaakt van 8 koperen platen, welke in 1858 door den Regent van Kendal (vroeger wedana in het Soerabajasche) werden ten geschenke gezonden aan wijlen Prins Hendrik der Nederlanden.

Daar niettegenstaande herhaalde pogingen van wege het Genootschap het niet mocht gelukken inzage te erlangen van de origineelen, die verloren schijnen te zijn geraakt, alsook om de ontbrekende platen op het spoor te komen, zoo geloof ik dat er niet langer behoeft te worden gewacht met de uitgave dezer oorkonde naar het wel wat gebrekig facsimile.

De oorkonde, gedagteekend 851 van Çaka of 929 A°. D^l, handelt over dezelfde schenking aan zekerden Poe Djingok van 38 djeungs sawah enz. te Bengkoeng, als is bedoeld in No. VII (bl. 18/19) van Dr. Cohen Stuart's Kawi-oorkonden.

Daar de tekst van beide oorkonden, voor zooverre vergelijking mogelijk is, nog al afwijkingen vertoont, vermoed ik, dat wij hier met iets anders te doen hebben dan met een bloot afschrift.

Het opmerkelijke van deze oorkonde is, dat het schrift eenigszins afwijkt van het gewone Kawi-schrift en de letters het Khmer-alphabet meer nabij komen, doordat zij als ornament boven twee ruggelings naar elkaar gekeerde krullen hebben OC, die evenzoo boven de letters van het Khmer-alphabet worden aangetroffen.

De oorkonde bestond oorspronkelijk uit 12 platen waarvan plaat 3, 4, 5 en 8 zijn verloren geraakt.

Enkele gedeelten daarvan laten zich uit de door den heer Cohen Stuart uitgegeven oorkonden aanvullen.

Daarin wordt onder anderen gesproken van een kluis. Ik vermoed, dat de oorkonde afkomstig is van Madjapahit, wanneer namelijk de vorsten, wier familienaam of titel Toengga Dowa schijnt te zijn geweest, even als die bedoeld in No. II van Dr. Cohen Stuart's Kawi-oorkonden, allen te Madjapahit hun zetel hadden.

Wij krijgen dan o. a. de volgende regeeringen:

762 van Çaka Çri Lokapala Hariwangça Toengga Dowa. Oorkonde van C. S. No. II.

782 van Çaka Bhoewiçwara Wishnoe Sakalàtmaka Parakramo Toengga Dowa, Oorkonde Verh. Gen. Deel XXXIX.

841 van Çaka Sadjdjana Sañatanoeraga Toengga Dowa. Oorkonde C. S. No. 1.

851 van Çaka Çana Wikramo Toengga Dowa, De onderwerpelijke oorkonde.

861 van Çaka İçarna Widjaja Dharmo Toengga Dowa, Oorkonde C. S. No. XXII.

945 Lokeçwara Dharma Wangça Airlanggananta Wikramo Toengga Dowa, Oorkonde C. S. No. V.

1216 van Çaka Maha-Wirotameçwaràndite Parankramo Toengga Dowa, Oorkonde C. S. No. XXVIII.

Aannemende dat steeds dezelfde familie aan de regeering is gebleven, dan kan die minstens 450 jaar aan het gezag zijn geweest, en stelt men voor elke regeering, evenals men in Indië op grond van berekeningen aanneemt, gemiddelijk 25 jaren, dan ontbreken aan de lijst nog wel een twaalftal namen, die voor een groot deel denkelijk nimmer aan het licht zullen komen, te meer daar de inlandsche babads van bijna al de in de oorkonden voorkomende vorsten zwijgen.

De beroeringen, welke in vroegere tijden de vorstelijke geslachten dikwijls troffen, in aanmerking nemende, is het gansch niet onmogelijk, dat ook vorsten van eene andere familie tusschenregeeringen vormden; vooral als men de woorden Toengga Dowa (Oettoengga-dewa = verhevene Majesteit) aanmerkt als een titel, dien de vorsten van Madjapahit aannamen, om te kennen te geven, dat zij zich beschouwden als aan het hoofd van de vorsten van Java staande.

Transscriptie No. II is genomen van 4 koperen platen, afkomstig van Ponorogo, en bedoeld in de Notulea des Genootschaps van 16 Augustus 1881, § IV, a.

De platen zijn slechts aan één kant beschreven en ongenummerd.

Alleen staat in den bovenhoek regts van de laatste plaat een teeken, dat veel van een 7 heeft, en zouden dan 3 platen ontbreken.

De oorkonde is van 823 van Çaka of 901 A. D. en betreft het verheffen tot vrij rechtsgebied van eenige stukken tuingrond te Tadji, verkregen van eenige met name genoemde inwoners van die plaats, ten behoeve van zekeren Poe Sang Grâma. Dhoerandhara te Watoe-tihang, die op die gronden een klooster stichtte, met name Dewa-Sabhâ.

Daar de bewoordingen, waarin deze oorkonde is vervat, hier en daar nog al afwijken van de vroegere bekend gemaakte, acht ik dit eene aanbeveling te meer voor de uitgave, ook om den plechtigen omgang daarin vermeld.

Het is wellicht slechts een kopie van de vroegere oorkonde, vervaardigd door een schrijver, genaamd Djaja Patra Tjitra Lela, tijdens de overdracht van de rechten van den eersten vrijheer aan zijne kinderen.

Eene bijzonderheid van deze oorkonde is nog, dat, hoewel het schrift het gewone Kawi-schrift is, voor de lange oe sandangan een teeken gebruikt wordt, dat meer van de lange oe van het Tjaloekya-schrift heeft d, in stede van de soekoe met een kleine buiging S, welke anders gebruikt wordt.

Door Dr. Brandes nu, wordt de plaat genoteerd in de Notulen XXIV, 1886, in de tabel van pag. 146, en wel volgenderwijze:

„Çaka 851. Platen. Afschrift in bezit van den Regent van Kendal . . . Çri Mahârâja. . . . pu jngok (blijkbaar een lees- of schrijffout voor Siñdok) çri (i) çana wikrama tunggadewa”.

Zooals reeds boven geconstateerd werd in het referaat van Tijdschrift XXXII, 1888, noot, worden deze platen door Dr. Brandes voor copiën gehouden.

Als tot Soerabaja te behooren, worden mede aangemerkt de 4 koperen platen, die door den Regent van Soerabaja werden geschenken aan den heer Sollewyn Gelpke.

De beide rapporteurs daarover zijn Holle in 1883 en Dr. Brandes in 1887.

Eerstgenoemde plaatste die oorkonden-studie in het Tijdschrift, XXVIII, 1883, en leverde op blz. 484 eene transcriptie van de oorkonde „Swasti Çaka warsha tita 795”, — terwijl laatstgenoemde in den Catalogus van Groeneveldt, op bl. 358, c. noteert:

„Een oorkonde op koper van Çaka 795, in twee bladen, waarvan blad 1 het begin en het einde van een praçasti, en blad 2 het midden en het einde van dezelfde praçasti te lezen geeft (op een zelfde wijze als zulks ook het geval is met de Bandjarnegarasche platen, zie Tijdschr. T. L. en V. K. XXV en XXXIX; iets soortgelijks ziet men ook bij Cohen Stuart K. O. XVI en XIX).

Het schrift van deze oorkonde, en ook het uiterlijk is midden-Javaansch,

ook komt de inhoud er van meer, doch niet alle deelen, overeen met dien van een midden-Javaansch stuk.

Daar zij van Oost-Java afkomstig heet, wordt zij hier genoemd, onder opmerking, dat een stuk als een oud-Javaansche oorkonde op koper, gemakkelijk vervoerbaar is, en het dus zeer wel mogelijk zou kunnen zijn, dat het door den een of ander naar een streek werd overgebracht, waar het oorspronkelijk niet thuis hoorde.

Het tegenovergestelde is bijv. geschied bij de platen van Kendal (*Tijdschrift Ind. T. L. en Vk. XXVII, 541*), die van Oost-Java afkomstig moeten zijn".

Al verder zijn, als tot Soerabaja behorende, galvanoplastische afdrukken in het Museum te Weltevreden van 2 koperen platen uit de collectie Raffles in het Britsch Museum te Londen (zie Notulen XX, 1882, pag. 134, II, a), waarvan transcripties zijn vervaardigd door Holle, die gepubliceerd zijn in het *Tijdschrift XXVIII, 1883*.

Nog een steen van Soerabaja vindt eene bewerking in Raffles, *History II, 1817, Appendix I, No. 2: „Translation of another inscription in the ancient Javan or Kawi character on a stone found in the interior of the district of Sourabaya”*.

Behalve het boven vermelde, zijn nog een groot aantal voorwerpen van Soerabaja afkomstig, in het Museum te Weltevreden,— vaak zonder dat de nadere vindplaats daarvan kan worden aangegeven.

Eene korte vermelding daarvan, met de nummers van den archaeologischen Catalogus, doch zonder de beschrijving van den heer Groeneveldt, wat de beelden betreft, vindt hier volledigheidshalve een plaats:

No.	3 Trimoerti.....	(steen), hoog	51.
>	9 Brahma	> >	53.
>	10 "	> >	40.
>	16 Brahma-kop.....	> >	29.
>	21 Narasinga	> >	46.
>	34 Çiwa als Mahadewa	> >	39.
>	35 " " "	> >	46,5.
>	36 " " "	> >	90.
>	51 " " "	> >	64.
>	53 " " "	> >	37.
>	56 " " "	> >	66.
>	57 " " "	> >	139.

No.	70	Çiwa als Goeroe	(steen), hoog	64.
>	71	" " "	"	64.
>	72	" " "	"	77.
>	85	" Kala.....	"	71.
>	90	" " "	"	39.
>	92	" " "	"	48.
>	94	" " "	"	48.
>	97	" " "	"	41.
>	101	" " "	"	84.
>	106	Ardhânârî	"	138.
>	107	"	"	41.
>	110	Lakshmi of Çri.....	"	71.
>	111	" " "	"	72.
>	115	Ooema of Pârwatî.....	"	40.
>	116	" " "	"	51.
>	117	" " "	"	42.
>	118	" " "	"	42.
>	120	" " "	"	46.
>	122	" " "	"	68.
>	123	" " "	"	69.
>	124	" " "	"	61.
>	125	" " "	"	50.
>	126	" " "	"	106.
>	144	Doerga	"	52,5.
>	145	"	"	47.
>	146	"	"	58.
>	150	"	"	36.
>	161	Ganeça	"	63.
>	164	"	"	57.
>	165	"	"	63.
>	166	"	"	64.
>	167	"	"	40.
>	168	"	"	64.
>	169	"	"	84.
>	170	"	"	71.
>	187	"	"	61.
>	190	"	"	28.
>	199	"	"	59,5.

No.	218	Tempelwachter,.....	(steen), hoog	65.
>	219	"	> >	34.
>	223	"	> >	57.
>	223a	"	> >	48,5.
>	228	Boeddha (Ratnasambhawa)	> >	30.
>	230	" (Amitabha)	> >	41.
>	232	" "	> >	61.
>	234	" "	> >	33.
>	251	God met çakti.....	> >	42,5.
>	256a	Onbekend beeld.....	> >	200.
>	257	" "	> >	142.
>	262	"	> >	66,5.
>	266	"	> >	52.
>	267	"	> >	48.
>	268	"	> >	42.
>	269	"	> >	43.
>	270	"	> >	41.
>	275	"	> >	52.
>	286	"	> >	55.
>	287	"	> >	68.
>	288	"	> >	77,5.
>	289	"	> >	48.
>	290	"	> >	70.
>	291	"	> >	53.
>	292	"	> >	79.
>	293	"	> >	39.
>	294	"	> >	46.
>	306	"	> >	35.
>	313	"	> >	68.
>	314	"	> >	38.
>	315	"	> >	27.
>	317	"	> >	56.
>	318	"	> >	45
>	319	"	> >	21.
>	320	"	> >	33,5.
>	322	Stier (nandi).....	> >	26.
>	323	" "	> >	30.
>	324	" "	> >	27.

No.	326	Stier (nandi).....	(steen), hoog	26.
>	338	Olifant.....	> >	39.
>	339	Kikvorsch	> >	21.6.
>	340	"	> >	17.
>	341	Schaap	> >	10.
>	360	Joni.....	> >	59.
>	364	"	> >	41.
>	373	Graantempeltje.....	> >	39.5.
>	376	Urn.....	> >	16.
>	378	"	> >	20.
>	382	Cilinder	(steen) middellijn	68, > 49.
>	384	Voetstuk (?)	„ vierkant	45, > 34.
>	385	„ van een beeld (?)	„ „	52, > 43.
>	386	„	„ „	52, > 36.
>	387	„	„ „	61, > 30.
>	388	„	„ „	59, > 35.
>	388a	„ plaat met rond lotuskussen,		> 27.
>	389	Rijstblok (steen) hoog 33, met jaartal 1241 of 1251 (?).		
>	390	Tempajan „ „, 61, „ legende çakakala 1082 çrawana ekadaçi, d. i. de 11e maand Çrawana van het Çakajaar 1082.		
>	391	Tempajan (steen) hoog 47 met legende het Çakajaar 1070 = A. D. 1148.		
>	392	Badkuip (steen) hoog 69, lang 178, breed 87.		
>	401	Drager, bas-relief van gebakken steen	>	25.
>	403	Banaspati,	(steen), >	103.
>	404	„	> >	66.
>	405	„	> >	33.
>	413	Spuier.....	> >	38.
>	415	„	> >	38,5.
>	420	„	> >	32.
>	421	Konische steen, met dieren-basrelief en astrologische voor- stellingen, hoog 33.		
>	423	Bas-relief, Stoepa met wihara's (?), breed 96, hoog 68.		
>	424	„ twee omheinde dorpen tegen een berg, breed 40, hoog 68.		
>	425	„ berg, waarop twee dorpen, breed 41, hoog 69.		
>	426	en 427. Twee passende stukken van een bas-relief, dorpen met tempel en rijstvelden, breed 70, hoog 68.		

- No. 428 Bas-relief, rijstvelden tegen een berg, breed 37, hoog 67.
- » 429 „ dorp met boomen, rijstvelden en beek, breed 37, hoog 67.
 - » 430 „ huis met pisang-tuin met omheining tegen een berg, breed 41, hoog 69.
 - » 431 „ landschap met twee personen, achter elkaar loopend, breed 42, hoog 68.
 - » 432 „ huis en koepel op neuten, breed 33, hoog 68.
 - » 433 „ Twee personen achter elkaar, berg met dorpen, breed 39, hoog 69.
 - » 434 „ huizen en twee personen, een zak dragend, breed 32, hoog 67.
 - » 435 „ boom, waar onder personen, breed 35, hoog 70.
 - » 436 „ tempel, omheinde ruimte met poort, kleine gebouwtjes, breed 54, hoog 67.
 - » 437 „ zonnescherm met twee verdiepingen, tusschen wolken-versiering.
 - » 442 „ leeuw of tijger tusschen arabesken, breed 46, hoog 41.
 - » 444 Hoeksteen met vierarmig borstbeeld 73 X 59, en 25 dik.
 - » 445 „ met tweearmig borstbeeld, hoog 56.
 - » 446 Kapiteel, aan elke zijde versierd met een banaspati, hoog 37, van boven 70 □, beneden 41 □.
 - » 447 „ aan drie zijden een banaspati, hoog 35, van boven 64 M., beneden 46 □.
 - » 638a Çakti, verguld brons, hoog 15,3.
 - » 1583a Pijlvormige punt, ijzer met een band ter bevestiging aan den ploegkouter.
 - » 1624 Kodei, ijzer, zonder versiering.
 - » 1656a „ Schild, brons, tusschen rand en knop 4 medaillons. Twee dezer medaillons vertoonen in zwak relief elk twee personen, geteekend in den stijl der wajang-figuren; tusschen die beide ziet men verschillende symbolen, waarvan kenbaar zijn een rad, een schelp, een voorwerp in den vorm van een zandloper (handtrom?) en een wierookvat. De twee andere medaillons geven elk twee personen achter elkaar staande, en gekeerd naar een pot met vlammen en een tak er in, waarboven een kring (de zon?); aan den ande-

ren kant van die pot loopt een koe. Wat de beteekenis
dezer medaillons wezen mag, is nog geheel onbekend."

- No. 1658 Tempajan, donkerbruin verglaasd, 4 horizontale ooren
en daaronder twee draken in zwak relief, hoog 34,5.
- > 1869 „ bruin verglaasd, 4 horizontale ooren op ongelijke afstanden en daartusschen tweemaal als fabrieksmerk het Chineesche teeken *tshé*¹⁾, » 34,5.
- > 1872 „ van onverglaasd rood aardewerk, » 37,5.
- > 1873 „ paarsbruin verglaasd, » 36.
- > 1874 „ zwart verglaasd, » 28,4.
- > 1875 „ eivormig en zwartbruin verglaasd aardewerk, » 45.
- > 1876—1878 Tempajans, donkerbruin verglaasd aardewerk,
van boven bijna plat, hoog 43,2, 42 en 29.
- > 1879 Kruik, bruin verglaasd aardewerk, nauwe opening en
twee groote ooren, hoog 52,5, grootste middellijn 33, voet 20.
- > 1880 „ met een hals als een flesch en een groot oor, » 42,5.
- > 1881 „ (*kendi*), bruin onverglaasd aardewerk met langen hals. » 28,5.
- > 1882 „ grijs verglaasd met drie kleine (?) en een dierkop als tuit, » 23.
- > 1889 Pot met nauwe hals en daaronder in een kring 4 horizontale ooren. Lichtbruin verglaasd, onder de ooren een krans van wolkachtige versiering. » 24,5.
- > 1891 „ als boven, donkerbruin verglaasd met metalglans, » 15.
- > 1893 „ grauw en onverglaasd, slechts het bovengedeelte geelbruin verglaasd; vier horizontale ooren. » 6,5.
- > 1896 „ zonder ooren, onverglaasd, van boven grijs, van onder donkerbruin, » 26.
- > 1899 „ geel verglaasd, met wijden buik, groote opening en 4 horizontale ooren, » 15,5.
- > 1900 Potje, bruin verglaasd, » 11.
- > 1901 „ grauw-wit verglaasd. van boven bijna plat, met vier opstaande ooren, » 11.
- > 1905 Pot met hoogen rand om de opening, bruin verglaasd, » 9.

1) Transscriptie van den heer N. Stuart

No. 1910 Pot van fijn, donkergroen verglaasd aardewerk, met wijden buik en korte hals met opstaande rand; beneden den hals een krans van gepunte bladeren. Op den bodem staat in negatieve Chineesche letters het fabrieksmerk I-lai-tsing-ki of Yü-lai-chin-ki ¹⁾, hoog 14.5, grootste middellijn 19, hals 7.5.

- » 1930 „ of kom van vuil-wit aardewerk met blauwzwarte strepen. Het deksel ontbreekt, hoog 8.3.
- » 1976 Kom, vuil-wit van binnen versierd met onduidelijke zwakke lijnen. Middellijn 16.5.
- » 1985-1987 Kom, van graauw, vuilwit en wit, fijn aardewerk. Middellijn 12.2, 12 en 10.
- » 1994 Schotel van aardewerk, vuilwit met blauwe bloemen, van binnen op den bodem de Chineesche letters Hap-hin ²⁾ als fabrieksmerk. Middellijn 29.5.
- » 2002 „ grijsachtig, van buiten versierd met opstaande ribben, van binnen beneden den rand een golfachtige krans tusschen twee lijnen, middellijn » 27.
- » 2006 „ lichtgroen, van binnen langs den rand opstaande ribben en op den bodem bloemwerk in zachte lijnen, middellijn » 32.5.
- » 2016 „ geelwit, fijn aardewerk met gegolfd rand en zonder versiering, middellijn, » 15.5.
- » 2021 Trekpotje van fijn, rood aardewerk met penvormige tuit. Hoog 10.

De jaartallen nu in de Residentie Soerabaja in de inscripties ontdekt (grootendeels reeds door Dr. Verbeek) zijn: (762), 832, 846, 848, (851), 851, 853, (?) 856, 857, (861), 943, 945, 955, 956, 959, 963, 964, 9....., 965 (?), 1041, 1070, 1125, 1145, 1189, 1198, 1204, 1211 (?), 1216, 1241, 1245, 1248, 1276, 1278, 1279, 1282, 1286, 1291, 1293, 1295, 1296, 1298, 1302, 1307, 1316, 1317, 1318, 1319 (?), 1334, 1340, 1359, 1360, 1370, 1377 (?), 1379, 1389, 1397, 1408 (drie maal) (zie Dr. Verbeek, Lijst enz. bl. 7 tot en met bl. 13).

Beschreven op de aangegeven plaatsen in de afdeeling Soerabaja, September — October 1907.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in N. I,
(w.g.) J. KNEBEL.

1) Transscriptie van den heer N. Stuart.

2) Transscriptie van den heer N. Stuart.

BESCHRIJVING

DER

Hindoe-oudheden in de afdeelingen Gr̄esik (waaronder de voormalige afdeeling Sidajoe) en Lamongan (Residentie Soerabaja).

Hoofdplaats Gr̄esik.

Bij mijn bezoek, in gezelschap van Raden Adipati Ariå Soeria Adinigrat, aan de vele graven en gapoerå's, die op de

a. Begraafplaats Mahpoerå

worden aangetroffen, viel voornamelijk in het oog een Gapoerå met tjåndrâ-sangkala: maha soetji råså toenggil, en daar onder in Javaansche cijfers 1635 (?); — verder eene Gapoerå, die geheel beklemd is tusschen de wortels en takken van een imbar-boom, hoog 10 M., breed 4.50 M., verder een Gapoerå, die toegang gaf tot vele vervallen graven, en, op een verhooging, het graf van Malik Ibrahim.

Van de Arabische inscriptie op dat graf was een keurig afschrift gemaakt door den Hoofdpangoeloe van Gr̄esik, dat aan Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje zou worden aangeboden.

De graven op de hoofdplaats vonden een eersten beschrijver in Raffles (History II, 1817):

„In the present burial place at Gresik are the tombs of several of the early Mahometan missionaries, most of them of stone, bearing inscriptions with dates.

That of Malik Ibrahim is in marble, and in good preservation having the date 1334 (409 years since).

Here is also the tomb of Mulana Mach'ribi who was antecedent to Ibrahim.

This has however fallen in decay and has no legible inscription.

The entrance to the cemetery is through several squares enclosed by walls and gateways, some of them very ancient and in the same style of architecture as distinguishes those of Madjapahit.

On the side of the gateway leading to the division, in which are the most ancient tombs, is a small stone pillar with the date 1340 upon it in relief.

Passing on to the division in which the family of the Regents is interred, are also to be noticed many relics in stone, brought from some of the Hindu ruins".

In de aanteekeningen van den overleden Adipati van Gr̄esik (vader van den tegenwoordigen Regent), mij door zijn zoon ter lezing afgestaan, vind ik :

Asal moelainja dalem tahoen djawa 1633, boepati Gr̄esik, Kjahi Toemenggoeng Poespanagara bersama Kompeni Ollanda djaga di Pasoeroean, boeroe sama Soerāpati, alias Oentoeng.

Sasoedahnja Soerāpati mati, Kjahi Toemenggoeng Poespanagara tadi poelang ka Gr̄esik dari pasanggrahan desa Dempoel, tanah Malang liwat oetan-oetan sampe bekas kota Madjapahit, dapet batoe-batoe dan poehoen tjepakamaling, jang di boewat oeroeng bedoeg, tiga batoe 1 roepa kodok, satoe sela lelenggah, 1 roepa wrana, 2 oeroeng bedoeg dari kajoe tjepakamaling dari tahoen djawa 1633 ada di masdjid kota Gr̄esik sampe sekarang.

„The gigantic toad or frog”, door Raffles genoteerd is er nog, — maar „the oblong vessel of three feet long, having in relief the date 1246”, trofik niet aan.

Op het vierkante zuiltje, 1.90 M. hoog, vond ik in groote Javaansche karakters en relief:

Op de Zuidzijde *Op de Oostzijde.*

1 — poe	poes
2 nikā ing	pana
3 kang wawa	gara
4 ngoennan	ing na
5 ing kangdjeng	gari
6 kijahi	tiṇdi
7 toemenggoeng	s.

Op de Noordzijde

isaka
la sami
anirā
satoengga
l.

Op de Westzijde

illa
mana
alla
oeta
ngalla
ti
ti

Verder vond ik een beschreven steen op een hoog voetstuk (1.90 M. op 0.95 M.) waarop in Javaansche karakters en relief gebeiteld was:

Op de Oostzijde:

- 1 poenikå pakoeboerran kang jåså saha
- 2 man ing kangdjeng kiahi toemenggoeng poespånagårå
- 3 ing panagari Tañdes wallahoe anglam kang råmå
- 4 poespånagårå kik (?) amis naloelohoer råmå
- 5 pangigil ki moeroek ki latib ki tå
- 6 mpel ki gahib ki dipati seloeroeh
- 7 poespånagårå kala poenikå oemoer pi
- 8 toeng dåså warså grawa sekawan poetra dja.

Op de Westzijde:

- 1 loe kaliwelas istri titigå wajah
- 2 42, boejoeté 2 kala poeniki djeneng
- 3 ngé poetrané soesoehoenan pakoe boewånå
- 4 titiga kakasih soesoehoenan amang
- 5 koe rat aparebatan lan dërek pe
- 6 ngeran poerobaja pangeran balitar dadi
- 7 perang ageng agoeng wong pedjah larang pangan mang
- 8 gånnå kålá soeråbåjå den bedå amra
- 9 1 trehman kangandikaken pani
- 10 ti sastråtjitrå wongså poespå
- 11 nåjå witi.

Dertig jaren na Raffles, levert van Hoëvell eene beschrijving met plaat (Reis over Java, I, 1849, pag. 154—158), waarin de Arabische opschriften worden vertolkt door Prof. Veth, en, na van Hoëvell, geeft Brumund, in 1868, eene beschrijving, die gedeeltelijk aan die van Dr. van Hoëvell ontleend is.

De beide beschrijvingen nu worden samengevat door Prof. Veth, in zijn Java, II, 1878.

Daar de compilator in deze, als schrijver, verreweg het aangenaamst te lezen is, worde hier overgenomen wat in het oudheidkundig rapport niet ontbreken mag:

(pag. 184) „Op het kerkhof Gapoera-wetan te Gresik is een marmeren sarkofaag, het deksel en de steen aan het hoofdeinde zijn met koranspreuken bedekt, en aan het slot van het opschrift leest men, dat dit het graf is van Malik Ibrahim, den rechtgeloovige, overleden op den 12en Rabioë l-awal van het jaar Hedjra 822 overeenkomende met 8 April 1419 onzer tijdrekening”.

(Pag. 188, 189) „Ampel was nu de hoofdzetel van den Islam op Java geworden, en meer en meer verbreidde zich de faam van den Regent, die daar zoo ijverig voor de uitbreiding van zijne godsdienst werkzaam was.

Deze faam lokte ook Maulana Ishak, bijgenaamd Ahloe'l-Islam, een Arabier of een afstammeling van een Arabier van Pasei, om zich naar Ampel te begeven.

Hier werd hem de taak opgedragen, om den Islam te gaan verkondigen in het rijkje Balambangan.

De wonderdadige genezing van 's konings kranke dochter baande voor Maulana Ishak den weg tot eene vruchtbare prediking.

De koning gaf hem zijn geredde dochter tot vrouw, en deze omhelsde met vuur den godsdienst van haren echtgenoot.

Ook de vader liet zich in den Islam onderwijzen, maar toen hij weigerde dien openlijk te omhelzen, kreeg hij twist met zijn schoonzoon, die daarop ijlings Balambangan verliet, zijne vrouw in zwangere toestand achterlatende, met de aanbeveling om getrouw te blijven aan de leer, waarin hij haar onderwezen had.

Kort na zijn vertrek, brak te Balambangan een pest uit, en de vorst, dat ongeluk aan de verbindtenis zijner dochter met den Arabier wijtende, gaf bevel het kind, waarvan zij zwanger was, dadelijk bij de geboorte te verdrinken.

Het werd echter door gods zorg nog levend uit de zee opgevischt, door een koopman, die als zaakgelastigde van eene rijke weduwe, voor handelszaken te Balambangan vertoefde, en, onder vertrouwd geleide, met een schip naar Gresik, naar de woonplaats der weduwe overgebracht.

De naam dezer vrouw was Njai-gedé Panaté. Zij was gehuwd geweest met Kjai Sembadja, rijksbestuurder van Madjapahit, en had zich na den dood van haren echtgenoot te Gresik gevestigd en daar den Islam aangenomen.

Zij ontfermde zich over het haar gezonden kind, verzorgde het als een moeder, en gaf het, toen het den ouderdom van 12 jaar bereikt had, ter voltooiing zijner opvoeding, aan R. Rachmat over.

Deze erkende de Arabische afkomst van den knaap en gaf hem den naam van Raden Pakoe, omdat hij bestemd was de pakoe d. i. „spijker” van Java te worden.

In vervolg van tijd gaf hij hem ook één zijner dochters ten huwelijk.

De nagedachtenis van Njai-gedé Panaté wordt door de Javanen in hooge eere gehouden, en nog steeds komen velen bidden bij haar graf, dat in de kampoeng Kaboengsoen te Gresik wordt vertoond.

(pag. 189, 190). Bij gelegenheid dat Raden Pakoe, vergezeld door Makdoem Ibrahim, een zoon van R. Rachmat, de bedevaart naar Mekka wilde doen,

deed hij Pasei aan, en ontmoette daar Maulana Ahloe'l-Islam, die er als heilige vereerd werd.

Deze vermaande de reisgenooten, om aanstonds naar Java terug te keeren, en er eene moskee te bouwen op den heuvel Giri, opdat zij hunne grootsche bestemming, de verbreidung van den waren godsdienst, zouden vervullen.

Té Gresik aangekomen, vernam Raden Pakoe, dat Ahloe'l-Islam zijn vader was, en dat hij, zijne vermaning volgende, eene oude profetie zou vervullen.

Op den heuvel Giri, twee à drie palen ten zuid-westen van Gresik, werd een plaats opengehakt, waarop eene moskee en eene woning voor R. Pakoe werden opgericht.

Duizende inlanders werden door hem voor het geloof gewonnen en men gaf hem den naam van Soenan Giri.

Zijn invloed werd zoo groot, dat de vorst van Madjapahit hem, na den dood van Soenan Ngampel, het door dezen gevoerde bewind over Ampel en Gresik goedschiks kwaadschiks moest overlaten.

Hierdoor werd hij de grondlegger van het geestelijk gezag der priestervorsten van Giri, dat onder zijn opvolgers nog zoozeer klom, dat onze voorouders den Regent van Giri als een soort van paus der Mohamedaansche Javanen aanmerkten.

Soenan Giri stierf, naar men zegt, vijf jaren na den val van Madjapahit (1483 n. C.).

Men toont nog op den heuvel, zijn graf, terwijl in het daarover gebouwde huisje in een ijzeren kist eene oude kris bewaard wordt, die, volgens het geloof der Javanen, op last van Prapen, derden Soenan van Giri uit eene lans van R. Pakoe vervaardigd is".

(Zie verder onder Tjoengkoeb Giri-kedaton).

b. *Ten huize van den Luitenant der Chinezen, Tjwa-sin tik. in de kota Grésik, werden door mij aangetroffen:*

1. Doerga. Een verweerd en gerestaureerd, achtermig vrouwebeeld, staande op een buffel, die ligt naar links, met achterstuk, zonder glorie. Groot ornaat, met een oepawita, die tusschen de borsten doorloopt (geen vrouwesnoer).

De vorhanden houden *rechts een zwaard*, links het haar van den asoera; de achterhanden houden, van beneden naar boven, rechts: staart, pijl en tjakra; links: paça, boog en sangka.

De asoera zit achter den kop van den buffel.
Hoog 0.62 M.

2. Ganeça. Een zeer geschonden en zeer verweerd beeld, zittend met samengebrachte voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Alleen is nog zichtbaar, dat in de linker voorhand gehouden werd een batasa, waarin het uiteinde van den snuit reikte, en dat het tandbrok uit de rechter voorhand verdwenen is.

Ook de attributen van de opgestoken achterhanden zijn weggevallen.
Hoog 0.23 M.

3. Ganeça. Een hoogst verweerde en hoogst verminkte Ganeça-voorstelling, waarin, behalve de glorie, nog te ontdekken is een aksamala in de rechter opgestoken achterhand.

Hoog 0.21 M.

4. Ganeça. Een hoogst verminkte en verweerde Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op eene steenplaat, die vroeger lotuskussen was, met achterstuk en glorie. Half-verdwenen ornaat, met oepawita.

De voorhanden houden rechts(?) (verminkt), links de batasa; de opgestoken achterhanden houden (nog even zichtbaar) rechts de aksamala, links de bijl.
Hoog 0.33 M.

5. Ciwa. Een zeer beschadigd en zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

Ornaat nagenoeg verdwenen.

De palm van de linker hand ligt op de linker heup; de rechter arm en hand hangen recht neer langs het lichaam.

Op de rechter zijde van het achterstuk is een triçoela gebeiteld.
Hoog 0.42 M.

6. Parwatî. Een verweerd en beschadigd vierarmig godinnebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie, en eene afzonderlijke stralende glorie om het geheele lichaam.

Een zwaar en overladen ornaat, met oepawita (geen vrouwesnoer).

De (verminkte) voorhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam, de rechter in de linker, met een bloemknop er in.

De opgestoken achterhanden houden (verkeerdelyk) *rechts de tjamara, links de aksamala*.

Hoog 0.64 M.

7. Parwatî. Een vierarmig vrouwebeeld, log van opzet, staande op eene afgeronde steenplaat, met achterstuk en glorie. Een groot ornaat, dat zeer zwaar bewerkt is, met viersnoerige oepawita (geen vrouwesnoer).

De voorhanden zijn gebracht vóór het midden van het lichaam, de rechter in de linker, met een bloemknop er in.

De opgestoken achterhanden houden (verkeerdelyk) *rechts de tjamara, links de aksamala*.

Links en rechts is op het achterstuk een pot met lotusbloemen bedoeld, maar het werk bleef onvoltooid.

Over het geheel krijgt men van het beeldwerk den indruk, alsof het een vrij wel geslaagde moderne copie is van een antiek voorbeeld (ik bedoel van de 13e Çaka-eeuw).

Hoog 0,54 M.

8. Doerga. Een verweerde en verminkte achtarmige godin, staande op een buffel, die ligt naar links, met achterstuk en glorie. Groot ornaat, doch oepawita niet te bespeuren. De voorhanden houden rechts de staart van den buffel, links het haar van den asoera, die hurkt (?) op den kop van den buffel.

De achterhanden houden, van onder naar boven, rechts: tjoendrik, pijl en tjakra; links paça, hoog en sangka.

Hoog 0,47 M.

9. Mahayogi. Een zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat, zonder glorie.

Naakt bovenlijf, met oepawita als eenig ornaat. De haren zijn, achter een haarband, vlak naar achter gekamd.

De god draagt een puntbaard.

In de neerhangende rechter hand een neerhangende aksamala; uit de linker hand is de *kendi* verdwenen.

Op de rechter zijde van het achterstuk is een triçoela gebeiteld, op den linker schouder ligt een tjamara.

Hoog 0,62 M.

10. Mahayogi. Een hoogst verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op een (afgebroken) steenplaat, met achterstuk en glorie.

Deze mahayogi was eens gedost in eenvoudig ornaat, en draagt knevel en puntbaard.

In de neerhangende rechterhand (verkeerdelyk) de kendî, het attribuut van de linker hand is weggevallen.

Op den linker schouder ligt een tjamara.

Op de rechter zijde van het achterstuk is een triçoela gebeiteld (relief).

Hoog 0.57 M.

11. Mahayogi. Een zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene dikke, vierkante steenplaat, met achterstuk en glorie.

Ornaat met oepawita grootendeels verdwenen.

De rechter hand houdt een zonderling gebeitelde aksamala; de linker hand houdt een kendji.

Op den linker schouder bleven nog sporen achter van een tjamara.

Op de rechter zijde van het achterstuk is een triçoela gebeiteld (relief).

Hoog 0.52 M.

12. Dānāwā als dwarapala. Een verweerd, beschadigd en leelijk gerestaureerd, vrij gebeiteld, tweearmig mannebeeld, in de houding mingkrang op eene steenplaat. Makota en haartooi zijn in cement aangebracht. De slangen-oepawita is echt. De beide handen zijn samengebracht op de rechter borst, en omvatten daar een knots, die rust op den rechter schouder.

Hoog 0.41. M.

c. In de Assistent-residents-woning werden de volgende beeldwerken door mij aangetroffen:

1. Ganeça. Een zeer vermintte en bekalkte, vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op een dubbel lotuskussen, dat ongemeen druk van bladtekening is, met achterstuk en glorie.

De god is gedost in groot ornaat, met oepawita. De voorhanden hielden eens rechts het tandbrok, links de batasa, de opgestoken achterhanden hielden eens (verkeerdelyk) rechts de bijl, links de aksamala.

Hoog 0.68 M.

2. Onbekend beeld. Een zeldzaam, zeer geschonden en bekalkt, beeldwerk, voorstellende eene tweearmige (oorspronkelijk vierarmige) godin, staande op eene slang, waarvan de kop en face opstaat aan de rechter zijde, in zeer hoog relief gebeiteld op het achterstuk, en die ligt op een lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De godin is gedost in groot ornaat, met vrouwesnoer; de slang draagt halssieraad en tjoepoe-manik.

De voorarmen zijn met de handen weggeslagen.

De opstaande achterarmen hielden vroeger attributen, waarvan de rechter is weggeslagen, en de linker alleen nog vertoont een komvormig voorwerp.

Links op het achterstuk is een bloempot gebeiteld, waaruit stengel-, blad- en knopornament opgaan.

Op het achterstuk is het symbool gebeiteld, dat reeds bij het beeldwerk van de kaboepaten van Midjikertà beschreven en in fotogram gereproduceerd werd.

Hoog 0.92 M.

3. Ganeça. Een verweerde, geschonden en bekalkte Ganeça, zittend met samengebrachte voetzolen op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

Groot ornaat, met slange-oepawita, waarvan de kop zich en face vertoont op den bovenrand van de oorschelp. In de oorlappen zijn doodskoppen aangebracht.

De vorhanden hielden eens rechts het tandbrok, links de batasa.

De opgeheren rechter achterhand hield eens (verkeerdelyk) de bijl: van de linker hand zijn de vingers met het attribuut weggeslagen.

Hoog 0.86 M.

4. Mahayogi. Een vierarmig mannebeeld, waarvan de voeten zijn afgebroken, en dat nu geplaatst is op een modern voetstuk van rooden, gebakken steen, met achterstuk (glorie in de kalk verdwenen).

Voor zooverre de kalk dat toelaat te verzekeren, was de god (waaraan twee vrouweborsten waren aangezet, die nu zijn verwijderd) gedost in groot ornaat, doch de oepawita is niet meer te ontdekken.

De rechter voorhand hield eens de aksamala, de linker voorhand houdt nog de kendji.

De opstaande achterarmen laten geene attributen meer ontdekken.

N. B. *Doch zonder dat is het opmerkelijk, dat in dit beeldwerk een vierarmigen Mahayogi geleverd wordt.*

Hoog 0.90 M.

Alleen de buitengewone hulpvaardigheid van den Assistent-resident J. B. G. van Slingerlandt, die zich veel moeite gaf, om de veeljarige kalklaag van het beeldwerk te verwijderen, maakte het mogelijk, daarvan eene beschrijving te leveren.

Tjoengkoeb Giri-kedaton. (Distrik Grésik).

Ongeveer 2½ paal van de hoofdplaats Grésik, op het gebied van de desa Giri-gadjah komt men, na het beklimmen van een 50-tal treden, die

in den opgaanden weg zijn uitgekapt en met kali-stenen ziju afgezet, langs terras-gewijze aangelegde graven en langs de masjid van Giri, aan een vierkante tjoengkoeb, metende 8.81 M. (front) op 8.59 M.

Op een soubassement van watoe-koemboeng, waarvan de opstaande zijden met bloem-ornament in kalk versierd ziju, zijn houten wanden geplaatst, die geheel uit rijk en overdadig snijwerk bestaan.

Onder en door een houten vierkant raam, na 3 marmeren treden en een houten plint, heenbukkende, komt men in eene met marmer geplaveide ruimte, waarvan het midden wordt ingenomen door een tweede vierkante tjoengkoeb, waartoe een trap van 3 treden, in het midden van de voorzijde, toegang verleent.

In het midden van deze binnen-tjoengkoeb bevindt zich een graf, door een verguld plafond met gazen vallen overhemeld.

Het geheel is overdekt met een sirappen-dak.

De geestelijkheid (sit venia verbo), die zich om mijn reisgenoot R. Adipati Arië Soerië Adiningrat verzameld heeft, vertelt me nu, dat dit het graf is van Soenan Giri (door de Arabieren genoemd Soeltan Ainoeljakim) of Praboe Satmåtå.

Ter zijde (aan den Oostkant) is het graf zijner gemalin, Ratoe (geen andere naam) en van zijn zoon Pangeran Waroedjoe.

Ook werd ons hier een kris vertoond, die, volgens akte van 27 October 1772 (Hollandsch, Javaansch en Pègon), toebehoorende aan Soenan Giri, reeds verscheidene malen verdwenen was, en in 1772 in het bezit kwam van den Directeur Gouverneur (van Java's Oostkust) Johannes, Robbert van der Burgh, die haar weer ten geschenke gaf aan de begraafplaats van Giri, met bepaalde last, om haar aan niemand af te geven zonder voorkennis van den heer Gouverneur.

Blijkens de aanteekeningen van wijlen Raden Adipati Arië Soerië Winåtå, mij ter lezing afgestaan door zijn zoon Raden Adipati Arië Soeriëdiningrat, heette deze kris Kjahi Soeråangoen-angoen, en werd die in 1698 door Raden Mangoen Koesoemå als oorlogswapen meegezogen naar, en gebezigt in Balambangan.

R. Mangoen Koesoemå overleed; de kris raakte verloren en werd eerst in 1772 teruggevonden door den heer van der Burgh (men zie verder bij Gapoerå).

Een tweede kris, genaamd Mahesa Soendari, werd geschonken aan de Maleiers, als betaling voor kunstarbeid en materiaal, door hen ten koste gelegd aan den bouw van de tjoengkoeb van Giri.

(Distrik t Gr̄esik).

Desa Leran.

Na op het kerkhof van Leran drie poorten en één doorgang te zijn doorgegaan, kwam ik op een erfje, dat 13,65 M. breed en 16.65 M. lang bleek, en, niet geheel in het midden daarvan, vond ik een vierkant bouwwerk van selu koembang, dat 8.75 M. lang, 5.95 M. breed en 5.65 M. hoog is.

Het gebouw heeft eene vooruitspringende kroonlijst; het gladde muurwerk is, van boven naar beneden, gevat in 8 vooruitspringende banden, en rust op een gladden voet, die 0.70 M. vooruitspringt, en van later datum dagteekent.

Het dak is verdwenen, en in het midden van het bouwwerk, dat op het zuiden staat, is een scheur, ter breedte van 2.45 M., die aangevuld is met nieuw metselwerk, waarin een deurtje is aangebracht, dat door een trap van 3 treden bereikt wordt.

Dat deurtje verleende toegang tot eene kamer met gladde wanden, waarin ik aantrof de zoogenaamde „koeboeran pandjang” met een tjoengkoeb, bestaande uit een dakje van gegalvaniseerd ijzer op vier houten pijlers, omgeven door een klamboe.

Ten Westen van dat graf zijn 3 andere graven; ten Oosten één graf.

In het muurwerk bevond ik 3 rijen (voor zooverre geene meerdere rijen verstopt zijn) vierkante gaten, voor de toelating van licht en lucht.

Het verhaal van Poetri Soewari leeft hier onder de bevolking nog voort, en de 4 graven bij de tjoengkoeb worden dan ook beschouwd als de graven van hare embans.

Volgens de Javaansche legende, die in Arabisch letterschrift is opgesteld, werden de prinses en hare embans weggerukt door een besmettelijke ziekte, en werd de steen, waarmee haar mausoleum werd opgebouwd (watoe koemboeng) gehaald uit de grot Polaman, van de desa Soetji. (Babab koeboer pandjang, in het bezit van den djoeroekoentji van Leran, hadji Abdoelgani).

(Volgens de babad: poetri-roesak-nawan-woelan, of 8—0—3—1 = 1308).

Uit de begraafplaats werd nog te voorschijn gehaald een steenen plaat, hoog 0.82 M., breed 0.45 M., waarop, in een geornamenteerd lijstje, 6 regels Arabisch schrift, waarvan de karakters zijn overteekend met O. I. inkt, door den fotograaf Salzwedel, die, op last van den resident van Soerabaja, van de inscriptie een fotogram vervaardigde ten behoeve van Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje.

Vóór mij werd Leran beschreven door Ds. Brumund (*Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap deel XXXIII, 1868*).

Brumund vond er een langwerpig vierkant gebouw, van gehouwen kalksteen opgetrokken. . . .

„Het inwendige, eene ruimte van 5 of 10 schreden, zal een hoogte hebben van 12 voet.

De muren zijn zeer dik, maar op enige plaatsen van boven naar beneden gescheurd.

Zij zijn uitwendig omtrokken met breede banden en hebben boven een eenvoudig overspringend kapiteel.

Inwendig gaan ze glad op en hebben geene nissen.

Er zijn echter vierkante licht- of luchtgaten in den muur.

Men kan zien, dat het gebouw een dak gehad heeft, dat ingestort is.

De puin is echter weggedragen, daar de binnenruimte gelijkvloers en schoon is.

Daar ziet men 5 graven, althans de hoofd- en voetstenen (Ds. Brumund meent de mahesans) van 5 graven, naar Mohamedaansche wijze opgerigt.

De grafstenen zijn doodeenvoudig, onderscheiden zich door niets van de meest gewonen.

Alleen staan ze verder op eene lengte van 10 voet van elkander.

Een der graven moet dat van onze prinses zijn."

Radja Gedjah miwah poetrannipoen — zegt het Manuscript van wijlen Raden Adipati Arië Soeria Winatå, — kahiring wadiå sentanannipoen toewin Malik Ibrahim kalajan Moekamad Sidiķ sami, 'derek pepanggihan kalajan Nåtå Mådjåpahit wouten sadjawining naguri niah andahoepaken poetri wahoe, anangging rádjå Mådjåpahit Bråwidjåjå boten kersi nampi dateng poetri Dewi Siti-soedari, miwah woh dilimå (sic), sawab (voor awit) Rådjå Mådjåpahit boten kerså mandjing igami Islam.

Rådjå Gedjah merang, ladjeng koendoer betå (sic) sang Poetri; woh dilimå dipoen tilar, dipoen pendet dateng abdinipoen rádjå Mådjåpahit, . . . en later bleek het, toen de dalima werd opengesneden dat de pitten juweelen waren.

Volgens deze legende stierf de prinses uit hartzeer.

(Distrik Bengawan-djero).

Desa Mådjapoera-wetan.

Op het erf van Pah Manisah, in een kuil tusschen 2 tamarinde-boomen

vond ik het beeld, dat reeds in 1893 beschreven werd door Dr. Vorderman (zie Tijdschr. van het Bat. Gen. deel XXXVI).

Daar ik twijfelde aan de juistheid der identificatie, begaf ik mij naar de desa Bengawan-djero, om het beeld te zien.

Om nu recht te laten wedervaren aan de beschrijving van Dr. Vorderman,— het strekke mede tot eerbewijs aan zijne nagedachtenis — worde die beschrijving hier in haar geheel opgenomen.

Daarbij worde evenwel opgemerkt, dat het mij beter toeschijnt aan het beeld den naam te geven van *Yama*, — en dat het sieraad, dat uit het midden van het halssieraad neergaat, een *doodshop* is, met onderhangende snoeren, waarin weer het triçoela-motief te herkennen is.

Maar daar is nog iets anders: de tepels van den god worden aangegeven door open lotussen, en dat wijst ontegenzeggelijk op *Yama* (die, met *Mahadewa*, dat onderscheidings-teeken draagt), dus:

Yama. Het beeld ligt in een kuil in den grond op den rug.

„Het bewerkte gedeelte is 2.83 M. hoog, terwijl onder het beeld nog eene onbewerkte andesiet-massa is, die in deze maat niet begrepen is, en vermoedelijk tot steun in den bodem, waarop het geplantst had moeten worden, zoude dienen.

Glorie en achterstuk ontbreken.

Het gelaat is geheel weggeslagen.

Het hoofdhaar naar achteren gekamd voorgesteld, op het achter hoofd overgaande in drie kolossale krullen van rechts naar links gewonden.

Het beeld stelt voor, de ineengedrongen gestalte van een lijvig persoon in actieve houding.

De groote oorhangers reiken tot de sleutelbeen-streek en bevatten in het midden een doodshoofd.

Daar ook het rechter oor gemutilleerd is, zijn deze details het duidelijkst aan den linker kant waar te nemen.

De uiteinden der oorhangers hangen over een collier, uit drie aaneengesloten rijen krakelingvormige arabesken bestaande, waarvan een rij doodshoofden afhangt, waaronder er zijn, die de grootte bezitten van een normalen menschen-schedel.

De doodshoofden-rij heeft een koraal-snoer „en guirlande” opgenomen, terwijl van het middelste doodshoofd drie korte uiteinden dezer snoer afhangen, eindigende in scherpe punten.

Onder den met arabesken versierden tepel, is een breede buikgordel aan-

gebracht met een agraaf in het midden, die een doodshoofd voorstelt, van waar ook een koraal-snoer in bochten afhangt.

Deze gordel is met ronde, uitgebeitelde platen versierd.

Ter hoogte van de genitaal-streek hangen aan het kleed drie groote doodshoofden, waarvan het middelste, ook wat het koraal-snoer betreft, overeenkomt met dat van het collier.

Ter zijde van den rand van het kleed, dat ter hoogte van de heupen is opgebonden, is wederom een rij doodshoofden aangebracht.

De schouders zijn van rijk-bewerkte versierselen voorzien.

De bovenarmband heeft een doodshoofd in het midden. Pols- en enkelringen bestaan uit toegeknoopte slangen.

Een kolossale oepawita loopt over den linker schouder schuins over den buik naar beneden, en geeft op duidelijke wijze den vorm van een reuzenslang aan, bij welke de rug en buikschilden duidelijk van elkander zijn onderscheiden.

De linker arm is in den elleboog gebogen, en steunt op een zware, bewerkte knots.

De rechter arm, ook gebogen, houdt in de hand een zwaar kabeltouw, in een strik eindigende.

Zooals hierboven reeds vermeld is, bezit het beeld eene lengte van 2.83 M., de breedte van den eenen schouder tot den andere is 1.7 M. en de breedte van de rechter hand is 31 centimeter".

Van het tweede beeld, dat volkommen gelijken zou op het eerste, werd door mij eene nagenoeg ongevormde steenmassa van het beneden-gedeelte teruggevonden.

Voor dat we van het regentschap Gr̄esik afscheid nemen, worde hier aangetekend wat reeds uit vroegere dagen daarvan bekend was.

De 9 koperen platen, door Dr. Verbeek, onder №. 439 van zijn „Lijst" genoteerd, werden het eerst beschreven door E. Netscher op pag. XXII en XXIII van de Berichten in het Tijdschrift III, 1858.

„In het Museum van het Bat. Gen. bevinden zich een aantal koperen platen, in 1842 gevonden in het Regentschap Gr̄esik; ze schijnen twee verschillende schrifturen uit te maken.

Het eene beslaat 6 platen, lang $13\frac{1}{2}$ duim, breed ongeveer 4 duim, dikte 1 streep Rijnlandsch.

Vijf daarvan zijn aan beide zijden en één slechts aan één zijde beschreven met zeven regels goed bewaard, diep ingesneden schrift.

Eene bijzonderheid van dit stel platen is, dat er eene papierdunne koperen plaat bij behoort, die op een der dikkere, gemerkt met het cijferteeken 1 gelegd

en in de voren van het schrift gedreven is, zoo dat de letters en relief zijn uitgehouwen, en met de meest mogelijke juistheid in de ingesneden letters der inscriptie passen.

Omtrent den inhoud kan voorloopig alleen gezegd worden, dat het jaartal 823 (901 n. c.) daarop vermeld is.

Deze omstandigheid doet ons de juistheid van het aangegeven jaartal op de plaat, vermeld in het Indisch Magazijn (1845) niet betwijfelen.

Het andere stel bestaat uit drie platen, waarvan twee lang zijn $19\frac{1}{2}$ en breed ruim vier duimen, terwijl de derde eene lengte van $17\frac{1}{2}$ duimen en eene breedte gelijk aan die der overigen heeft.

De korte en eene der langere platen zijn voorzien van eene inscriptie van vier regels aan eene zijde; de derde heeft maar een halven regel op een der zijden.

Het schrift is van dezelfde soort als dat der overige platen, maar heeft iets meer door oxydatie geleden, hoezeer het overal zeer leesbaar is gebleven.

Ook bij deze stellen behooren twee geheel gladde koperen platen, waartusschen de beschrevene schijnen gevat geweest te zijn."

— Wat nu de geleerden verder hebben bekend gemaakt omtrent deze platen, is, kort samengevat het volgende:

Dr. Cohen Stuart levert in zijn Kawi-oorkonden 6 platen van 853 Çaka. en 3 platen, afkomstig van Gresik, n. l. No. XVI (ééne plaat) en No. XIX (twee platen), bl. XI die nagenoeg gelijkluidend zijn; — en in de Not. Bat. Gen. VIII, 1870, Bijlage G. eene berekening, waaruit blijkt, dat de opgegeven datum van het jaar 853 Çaka is 13 Juli 931 n. C.

— Dr. Friederich leverde een begin van transcriptie en vertaling in het 26e deel van de Verhandelingen van het Bat. Gen.

— Prof. Kern maakte het eeds-formulier uit de platen 5 en 6 bekend, in de Bijdragen van het Kon. Inst. 3e reeks, IX, 1874, p. 197.

— Dr. Brandes stelt No. VII der Kawi-oorkonden op 853 Çaka, en leest Çrī mahārāja rake hino mpu sendok mpu daksottama bahubajra pratipakṣasaya!?

— Eindelijk levert Prof. Veth een resumé van het belangrijkste in die Kawi-oorkonden van Gresik, en wat hij in zijn Java II, 1878 aanstuift over de Oorkonden XVI en XIX, is het volgende:

„Zij zijn gelijkluidend, het zijn twee exemplaren van een bevelschrift van zekeren vorst Djajangsoeng en hebben betrekking tot eene partij van weder-spanningen van Paroeng, aan wie, zoo zij zekere waarborgen geven, kwijtschelding van straf schijnt te worden verleend.

Beide exemplaren zijn in het begin op gelijke wijze vermindert en missen daardoor het jaartal; beide zijn gevonden te Gresik."

(Regentschap Sidajoe)

Kota Sidajoe.

In de Regents-woning werden door mij aangetroffen:

1. Ciwa. Een verweerd en beschadigd, vierarmig mannebeeld, staande op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat.

De voorhanden zijn samengebracht vóór het midden van het lichaam en houden een kegelvormig voorwerp.

In de opgestoken rechter achterhand wordt gehouden een tricoela, het attribuut van de linker achterhand is verdwenen.

Hoog 0.57 M.

2. Ganeça. Een zeer verweerde Ganeça, zittend met samengebrachte olifants-hoeven op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie (die groottendeels verdwenen is).

De god was eens gedost in groot ornaat, met oepawita. De voorhanden hielden eens rechts het tandbrok, links de batasa; de opgestoken achterhanden houden nog rechts de aksamala, links de bijl (flauw zichtbaar).

Hoog 0.42 M.

3. Mahayogi. Een zeer beschadigd en zeer verweerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat met achterstuk (de glorie is geheel weggeschuurd).

Ornaat nagenoeg verdwenen; makota en hooge haartooi nog behouden.

De god droeg eens knevel en puntbaard.

De rechterhand houdt nog de sporen eener aksamala, de linker hand houdt nog het bovengedeelte van een kendji. Rechts op het achterstuk is een tricoela gebeiteld; van den rechter schouder gaat een zware bos haar neer van de tjamara.

Hoog 0.57 M.

4. Nandi. Een zeer beschadigde en zeer verweerde nandi met poenoek en halskwab, liggende op eene steenplaat, met de rechter voorpoot omgebogen voor de halskwab.

Lang 0.60 M.

Het Ganeça-beeld, dat in Juli 1902 werd aangetroffen door Dr. Vor-derman, is verdwenen.

(Distrik t Sidajoe).

Soerawiti.

Na, in gezelschap van den kontroleur van Sidajoe, C. de Groot, de rots van Soerawiti beklommen te hebben, zijn we aangeland bij de zoogenaamde begraafplaats van Soenan Kalidjaga, doch kregen van den djoeroekoentji te vernemen, dat de toegang tot de tjoengkoeb, op dien dag, verboden was.

Geen groot gemis. Het graf is genoegzaam bekend: een steenen tjoengkoeb, met gebroken dak (model masjid) met naar boven afgeronde punten aan de vier hoeken.

De top van het steile tweede dak is met een kegelvormig blad-ornament afgedekt.

De tjoengkoeb staat op het zuiden.

Het geheel is, ondanks de massa kalk, die aan de reinheid is ten koste gelegd, zeer onsierlijk, en streekt meer dan armoedig af met wat ons te Giri vertoond werd.

(Distrik t Kedokan).

Dradjat.

Aangekomen op het land Dradjat, toebehoorende aan Raden Gondikoesoemå, die, als afstammeling in de rechte linie van Soenan Ngampel, werd toegesproken met „toewan tanah”, werd ik heengeleid door 3 zeer vervallen gapoera’s en een pendapå, en, na drie vervallen steenen trappen te hebben beklommen, kwam ik aan een tjoengkoeb met een voorwand van snijwerk. Daarin bevond zich het eenvoudige graf van Raden Imam, alias Kangdjeng Soenan Majang Madoe.

Op den zijwand werd een overkalkt snijwerk door mij aangetroffen, voorstellende een golvend water, besloten in een langwerpig-vierkant lijstje, en, links daarvan (rechts voor den beschouwer) een pijl, in schuine richting op dat lijstje gericht.

De oudste zoon van Raden Gondakoesoemå, die me met zijn jongeren broeder rondleidde, verklaarde me die rebus als: segara moemboel pinanah toenggil, of 4—0—5—1= Çaka 1504 als het jaartal der oprichting der tegenwoordige tjoengkoeb.

Het kruisje met armen, die elkander rechthoekig snijden, aangebracht op een *djing*, werd me door R. Gondakoesoemå, wien ik een bezoek bracht, verklaard als: leng pinrapat ginawé djalma, voor Çaka 1449.

— Over de balé-ranté, een vermolmd raam van een ledikant, en een potje, kan worden gezwegen.

(Distrik Sidae)

Desa Emboh.

Op een begraafplaats, onder een kadjaran-boom, staat een beeldwerk, waarvan de zware verminking dubbel te betreuren is, om zijn zeldzaamheid.

Godheid, door zes godheden geflankeerd. Op een S-vormig steunsel, dat niet door mij begrepen wordt (Dr. Verbeek noemt 't eenvoudig een pen) ligt een hoog lotuskussen, waarop gezeten is een godheid (hoog 0.21) in groot ornaat, met oepawita, waarvan het gelaat met makota en hoge haartooi door beschadiging en verweering onherkenbaar is. De handen, evenzeer zwaar geschonden, waren eens in elkander gelegd.

Rechts van dat beeld met padmasana op steunsel, waren eens 3 goden gebeiteld, op lotuskussens, in groot ornaat, met oepawita en glorie — de een geplaatst boven den ander, zooals dat bij bronzen voorkomt — maar de bovenste is weggeslagen.

Aan de linker zijde zijn de 3 goden nog aanwezig, eveneens zittend op lotuskussens, in groot ornaat, met oepawita en glorie, — doch, evenals bij de rechtsche goden, zijn ook hier de handen vermindert of weggeslagen, zoodat geen enkele moedra meer te onderscheiden is. Geen enkel embleem of attribuut wordt op het beeldwerk meer aangetroffen.

(De flankeerende goden meten, van boven naar beneden, 15, 18 en 21 c.M.)

— Toen er sprake van was, dat het beeldwerk, voor de studie van het Boeddhistisme op Java, naar Batavia zou worden opgezonden, bleek het ons (den patih van Sidajoe, Mas Soera adi prâdjâ, den assistent-wedana Kjahi Soemâ di poetra en mij) dat de plek, waar het beeld staat, poenjen en pekahuelan is; dat daar jaarlijks de reinigingsmaaltijd gehouden wordt.

Koeta-teboe
(Afdeeling Lamongan)
Desa Melati.

Ofschoon thans nagenoeg alles verdwenen is, acht ik het voegzaam, hier in herinnering te brengen, wat in 1876 door den ijverigen en bekwamen kontroleur J. A. B. Wiselius hierover werd gerapporteerd (Tijdschr. T. L. en V. XXIII, 1876).

„Deze gewezen benteng, vesting, burg, versterking of welken naam men aan zulk een ommuurd stuk grond ook geven wil, is gelegen in het bosch Kreka, dat tot het grondgebied van de desza Melatti, district Lengkir behoort.

Veel is daarvan niet overgebleven, want de tijd heeft dok over kota Rosan, evenals over zoovele andere gewrochten van vroeger, zijne vernielende hand doen gaan.

De brug, gebouwd aan den rand van het dal, waardoor de rivier Kreka loopt, was vroeger geheel ommuurd.

Het gedeelte van den muur, dat aan de dalzijde gelegen is, is daarvan nog blijven staan, doch slechts tot eene hoogte van 1 à 4 voet.

Van het overig gedeelte van den muur, langs de noord-oostzijde, is niets meer te onderkennen; hier en daar vindt men puinhoopen, die er wellicht toe behoord hebben.

Aan de zuidzijde zijn nog overblijfselen zichtbaar van een poort, die toegang verleende tot een pad, in de helling afloopend.

Een gracht schijnt dit gedeelte van den muur omringd te hebben, die niet aan de dalzijde was opgetrokken.

Een gleuf, ter lengte van ongeveer 150 roe is daarvan nog over; de breedte van die gracht was 6 voet en de diepte is thans nog 4 voet.

Vermoedelijk heeft men die vroeger met water kunnen laten vol loopen, doch door de lage bedding der Kreka-rivier is zulks nu niet meer doenlijk.

De rivier Kreka stroomt door een klein gedeelte van den burg, van Zuid naar Noord.

In het Westelijk gedeelte treft men een sendang of bron aan.

Zij is door een balk, waarop beeldhouwwerk, in twee deelen gescheiden.

De lengte en breedte dier waterkom zullen ongeveer 7 voet zijn, en de oppervlakte van den waterspiegel beneden den beganen grond 6 voet.

De oppervlakte van dit ommuurd stuk grond schat ik op $\frac{3}{4}$ paal in het vierkant, terwijl aldaar voor een duizental menschen woonplaats zal geweest zijn.

De ringmuur zoowel als de zijden der waterkom en van den muur zijn

opgetrokken met op elkander gelegde platte bergstenen, die hier veelvuldig voorkomen; de hier en daar nog aanwezige puinhoopen zijn van dezelfde steensoort.

Alles is met struik- en heestergewas zwaar begroeid en indische eiken verheffen thans hunne kruinen daar waar weleer vele woningen stonden en krijgshaftige verdedigers rondwemelden.

De overlevering wil, dat bij den val van Madjapahit zich hier eene nederzetting vestigde, om zich in die burg tegen de oproerige vazallen te verdedigen, doch ten leste voor hun overmacht moest zwichten.

Dit is volgens den Javaan echter zeker, dat er thans evenveel spook en geesten wonen, als er vroeger mensen waren.

Geen inlander zal dan ook, zoo hij niet door een Europeaan vergezeld wordt, die heilige plaats, zelfs op klaarlichtendag betreden".

Desa Lopang.

Vervallen Hindoe-ruïne. *De sporen daarvan, nog in 1893 te zien, zijn thans nagenoeg geheel verdwenen, maar het mag, dunkt me, daarom niet overbodig worden geacht, wat door wijlen Dr. Vorderman daarover geplubliceerd werd in het Tijdschr. van T. L. en Vk., uitgegeven door het Bat. Gen. deel XXXVI, 1893.*

„Even vóór paal 6, op den weg tusschen Lamongan en Kebangban, gaat een zijweg Noordelijk op naar de desa Lopang.

Op een kwart paal afstands van den grooten weg ligt een Javaansch kerkhof, waarvan een gedeelte goed schoon gehouden wordt, en dat beschaduwd is door eenig gespaard wildhout, terwijl daar eene langwerpig vierkante steenhoop wordt aangetroffen van rode bakstenen uit den Hindoe-tijd, waarvan velen met mos begroeid zijn.

Deze steenhoop is $4\frac{3}{4}$ meter lang, $2\frac{1}{3}$ meter breed en 0.45 meter hoog.

Slechts enkele steenen zijn nog gaaf, en deze zijn dan gemiddeld 40 ctm. lang, 20 ctm. breed en 8 ctm. dik.

Zoowel hier als elders trof ik, in dergelijke steenen, gleuven aan, meestal 3 in getal, die cirkelsegmenten vormen, evenwijdig aan elkander geplaatst, en die daarin gebracht zijn door vingertoppen, vóór de steenen gebakken werden"

(Distrik Tengahan).

Desa Keben.

Beschreven steen. In het midden van de groemboel der desa Keben, trof ik een kuil aan, waarin een panggang-, lom-, kanari- en kénép-boom; door bamboe omheind, met een ingang op het zuiden.

In den kuil afgedaald, vond ik een steen, hoog 1.32 M, breed in het midden 1.05 M. en dik 0.09 M.

Akoladevormig afgedekt, doch met een knop op den top, en, een halve meter diep in den grond vastgezet.

Op de voor- en achterzijde komen restanten voor van oud-Javaansch schrift.

De steen is bijna geheel met boreh besmeerd; de plaats is poenjen, — geen kahoelan, en de jaarlijksche sedekah-desa wordt ook hier gehouden, terwijl bij deze gelegenheid de steen met bloemen, menjan en boreh vereerd wordt.

Geen bewoner van de desa Keben zal het wagen ook maar één blaadje van het zich daarin bevindend geboomte te schaden.

Voor zooverre het oudheidkundig onderzoek van Java strekt, trof ik nog geen steen aan, waarvoor de bewijzen van vereering zoo zichtbaar waren.

De steen staat op het Westen en op den voorkant loopt een scheur van boven tot beneden, die evenwel niet tot de achterzijde doorgaat.

(Distrik Goenoeng-Kendeng).

Desa Timboean.

In het Museum te Weltevreden bevinden zich :

a. **Armband.** Een paar armbanden van silver, bestaande uit een ronde staaf, waarvan de eenigszins dikkere uiteinden langs elkaar heengeslagen zijn.

(Not. B. G. 1884, pag. 60, zie Catalogus W. P. Groeneveldt, No. 1274a).

b. **Polsring.** Een paar, omwonden met in verschillende richtingen loopend gouddraad (zie Notulen 1884, pag. 60; W. P. Groeneveldt, Catalogus, No. 1285a).

Ook moet hier worden opgenomen, wat in 1893, door Dr. Vorderman beschreven werd :

(Distrik Goenoeng-Kendeng).

Desa Bedji.

„Doerga. Bij de bevolking bekend onder den naam van Poetri Bedji. Een geschonden achtarmig godinnebeeld, staande met uitgebogen rechter heup op een buffel, die ligt naar links op een lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Gedost in groot ornaat, met viervoudige kralen-oepawita.

De rechter voorhand houdt den staart van den buffel; de linker voorhand rust met de palm op het hoofd van den daemon, die uit het lichaam van den buffel komt en een kort zwaard houdt in de rechter hand (geen schild). De rechter achterhanden houden: sangka, tjamara en (weggevallen), de linker achterhanden: knots, kort zwaard en bijl.

Links tegen het achterstuk en achter den buffelkop is een vaas gebeiteld met lotusplanten, die opgaan tot de glorie".

(Distrik Goenoeng-Kendeng).

Desa Doempi.

Op een verhoogd stuk grond, uitgespaard in de sawah, is een prieel van bamboe en *wilik* (gevluchten klapperbladeren) opgericht, en daarin werden door mij aangetroffen:

1. Yoni. Een kubus, gevattusschen gladde, uitspringende boven- en benedenbanden, zeer verweerd en zeer beschadigd, met een vierkant gat (0.19 M \square) in het uitgeholt bovenvlak.

Een gladde tuit met inkeping springt boven rechthoekig uit een der zijden vooruit.

Bovenvlak 0.46 M \square , hoog 0.44 M, tuit 0.15 M.

2. Yoni. Een gladde kubus, zeer verminkt en zeer verweerd, met casementen op de vier zijden, gevattusschen twee pilasters.

Vooruitspringende gladde banden, dienen den kubus tot voetstuk en afdekking.

Een tuit met inkeping, aan de voorzijde afgerond, en gedragen door een kwart-rond, springt aan een der zijden rechthoekig vooruit.

Hoog 0.70 M., bovenvlak 0.70 M \square , tuit 0.32 M., gat 0.23 M \square .

3. Ganeça. Een zeer verweerde, zeer beschadigde, met korstmoss bedekte, en met *boreh* besmeerde, vierarmige Ganeça, zittend met samengevoegde voetzolen op een dubbel lotuskussen, met achterstuk en glorie.

Gedost in groot ornaat, met slange-oepawita.

De voorhanden hielden eens de verweering liet genoeg over, om het nog te bespuren) rechts het tandbrok, links de batasa.

De opgestoken achterhanden houden rechts de aksamala, links de bijl. Het beeld wordt door de bevolking vereerd.

Hoog 0.76 M.

4. Ganeça. Een zeer vermint en verweerd, vierarmig beeldje, dat wel als huisgod zal hebben dienst gedaan.

De attributen zijn verdwenen: van het ornaat rest de oepawita.

Hoog 0.16 M.

5. Mahayogi. Een zeer verweerd en zeer vermint, bemost, en met *boreh* besmeerd, tweearmig mannebeeld, staande op eene steenplaat met vermint achterstuk, waarvan de glorie verdwenen is.

Van het ornaat zijn geene sporen meer overig.

Doch de langs het lichaam neerhangende armen houden links de kendji, rechts de aksamala.

Op den rechter schouder ligt een tjamara.

Het plompe beeldwerk wordt door de bevolking vereerd.

Hoog 0.48 M.

6. Ciwa. Een zeer verweerd, vermint, met korstmoss overdekt, en met *boreh* besmeerd, tweearmig beeld, staande op eene steenplaat, met achterstuk en glorie.

De god was eens gedost in groot ornaat (oepawita verdwenen).

De rechter hand houdt den stok einer trieuola, waarvan de zeer grote vork boven den rechter schouder uitsteekt. De linker plaatst zich op de heup, en hield eens een attribuut, dat niet meer te onderscheiden is.

Het beeld wordt door de bevolking vereerd.

Hoog 0.80 M.

N.B. 7. Doerga. Een zeer vermint, zeer verweerde, bemoste en met *boreh* besmeerde Doerga-voorstelling, zoovls door mij op Jawa nog niet werd aangetroffen.

De godin is n. l. vierarmig: houdt met de voorhanden rechts den staart van den buffel, links het haar van den asoera.

De opgestoken achterhanden houden *rechts de tjakra, links de paça.*

Het beeldwerk staat op eene verminkte, kleine yoni.

Hoog 0.75 M.

8. Trimoerti. Eene geheel in korstmos gehulde Trimoerti-voorstelling, op eene vijfhoekige steenplaat, met achterstuk en glorie.

De 3 hoofden en hooge haartooien, gezamenlijk met een lotus afgedekt, zijn duidelijk zichtbaar, evenals het halssieraad en de oepawita.

De vóórhanden zijn gebracht voor het midden van het lichaam (voor den onderbuik).

De opgestoken rechter hand heeft haar attribuut verloren, *de linker hand houdt de aksamala* (wat reeds abnormaal is).

Op het voetstuk, rechts, staat een offerflesch met langen hals.

Het beeld wordt door de bevolking met boreh vereerd.

Hierbij worde aangeteekend, dat de plaats poenden is, en, wat zeer interessant is, dat de bul van Doerga, tot tegengang van veepest, met bloemen vereerd wordt,— en dat Batārā Gānā door de bevolking hier Kjahi Bolor wordt genoemd.

De jaarlijksche slamenan bresih doesoen wordt hier *niet* gehouden.

Bovenstaande beelden werden ook beschreven door Dr. Vorderman (*Tijdschrift B. G. XXXVI, 1890*).

(Distrik Mantoep.)

Desa Toegoe.

Beschreven steen. In de *groembel* van deze desa trof ik, onder een tamarinde-boom, gedeeltelijk in den grond, zoodat de afmeting niet te geven is (ontgraving is verboden) een zeer dikken steen, dakvormig afgedekt, waarop door mij geene letterteekens ontdekt werden.

Andesiet. Op de linker dikte-zijde trof ik een paar veegen boreh aan.

In 1890 gaf Dr. Verbeek reeds als zijn gevoelen te kennen, dat „de steen blijkbaar nooit beschreven geweest is”.

(Distrik Mantoep.)

Desa Pamotan.

Beschreven steen. Gebroken. In een afdruk van dezen steen werd, in 1888, het jaartal 964 Çaka ontdekt (zie Dr. Verbeek, Lijst der oudheden, No. 435).

(D i s t r i k t M a n t o e p)
Desa Imbang.

Van de pasanggrahan deed ik een wandeling naar de naastbijzijnde *sendang nimbang*, die door een muurtje in tweeën gedeeld is (één gedeelte voor het baden van Europeanen, het ander gedeelte voor het baden van Inlanders).

Daar vond ik, op een afgeschoten plek, een steen in den vorm van een bisschops-muts, terwijl de spits eenigszins geknopt is.

Geene letterteekens werden daarop ontdekt.

Andesiet.

(D i s t r i k t M a n t o e p)
Desa Droedjoe-gœrit.

Beschreven steen. In deze desa bracht men mij bij een zoogenaamden beschreven steen, staande op een lotuskussen, uit één stuk met den steen.

Alleen korstmos, — geen oud-Javaansche, geen dewanâgârî-karakters werden er op aangetroffen.

De hoogte mat 1,69 M., de breedte van boven 1,20 M., beneden 1,08 M., terwijl de dikte bleek te bedragen 0,45 M.

(D i s t r i k t M a n t o e p)
Desa Asem-lemahbang.

Beschreven steen. Op een in de sawahs uitgespaarde plek, door kalksteen afgeschoten, onder een viertal tenggoelon-boomen, die in 't vierkant geplaatst zijn, trof ik aan een zoogenaamden beschreven steen van kalksteen; gebold; dakvormig afgedekt, gedeeltelijk in den grond gezakt.

Er viel geen enkel letterteeken te ontdekken.

Hoog 1.07 M., breed van boven 0.68 M., beneden 0.58 M., dik 0.21 M.

(D i s t r i k t M a n t o e p)
Desa Pasar-legi.

Beschreven steen. In het bosch van Pasar-legi, vond ik, een eind weegs in den grond, een zoogenaamden beschreven steen, dakvormig afgedekt, zeer ongelijk bekapt; bemost en verweerd. Andesiet.

Geene letterteekens meer te onderscheiden.

Op het Museum werd, in een afdruk van 1888, het jaartal 965 Çaka ontdekt (Dr. Verbeek, Lijst No. 433.)

(Distrik Mantoep)

Desa Lawan.

Beschreven steen. Op een plek, in den djagoeng-aanplant uitgespaard, onder een toetoep-boom, die door twee kambodja-boomen geflankeerd wordt, vond ik liggen, op de voor- of op de achterzijde (?) een zoogenaamden beschreven steen, waarop geen enkel letterteeken te ontdekken was.

De steen, dakvormig afgedekt, stond op een dubbel lotuskussen, uit één stuk, waarvan de blad-belijning verdwenen is.

Het desa-hoofd, mijn enige reisgenoot, deelde me mee, dat nu 20 jaar geleden, zijn vader een afdruk had gemaakt, met Chineesch papier, van de zijde, die nu in de aarde ligt , men zei, dat de Resident van Soerabaja dien moest opzenden naar Batavia.

Hoog 1,40 M, met kussen 1,64 M; breed van boven 1.11 M; beneden 0.90 M; dik 0.125 M.

Onder het lotuskussen was een rechthoekig-gekapte pen, waarmee de steen eens in een voetstuk was vastgezet.

(Distrik Lengkir.)

Desa Terban.

na de vereeniging met twee andere desa's, door de gezamenlijke desa-genooten omgedoopt tot

Kedoeng-lereb,

dat voor hen synoniem is met Kedoeng-tentrem.

Beschreven steen. Tusschen de wortels, tegen een randoe-alas-boom te midden van een lombok- en djagoeng-aanplant vond ik een zoogenaamden beschreven steen van een zeer fijne steensoort; rond afgedekt; van onder bekapt met een tweemaal rechthoekig vooruitspringend voetstuk; in tweeën gebroken;

met gaten en korstmos-plekken, en, op het midden, eenige half-weggewischte oud-Javaansche letters.

Hoog 1.32 M, breed boven 0.77 M, beneden 0.60 M.

Beschreven op de aangegeven plaatsen, in Gr̄esik (Sidajoe) en Lamongan,
October 1907.

Het lid van de Oudheidkundige Commissie in N. I.

(w.g.) J. KNEBEL.

REGISTER

OP DE

Oudheidkundige reis in 1907, door de afdeelingen Mādjakertā, Djombang, Soerabaja, Gresik (waaronder de voormalige afdeeling Sidajoe) en Lamongan,
van de Residentie Soerabaja.

Afdeeling Mādjakertā.

Hoofdplaats Mādjakertā.

BLZ.

- a. De beelden, van Mādjakertā afkomstig, die in het Museum werden aangetroffen, zijn: 3 Mahadewa's, (Nos 33, 37, 38, 39) Ciwa als Kala (No. 76), 2 tempelwachters (Nos. 216, 217), 3 onbekende beelden (Nos. 259, 308, 309), 2 youn's (No. 365, 366), urn (No. 375), 2 basreliefs, van erotischen aard en met arabesken (Nos. 393, 443), voetstuk (No. 450), baksteen (No. 464), gouden plaatje (No. 787), 3 tongtong's (No. 968, 969, 972), gong (No. 1056), gollok (No. 1612), beschreven steen (No. 14, pag. 577 van den Catalogus), toegelicht door Dr. Brandes. De houten stijl, of „pilaar van Mādjāpahit”, en de banaspati, afgebeeld als titel-vignet in Junghuhn's „Java”, (Dr. Verbeek, Lijst. No. 471) zijn spoorloos verdwenen ¹⁾
- b. Op het erf van de kaboepaten, werden in de maand April 1907, door mij aangetroffen: Oema of Parwati, met ciwatsa-ornament en met, volgens Hindoe-Javaansche traditie, verkeerd geplaatste tjamara en aksamala, 2 danawa, 3 Ganeça, 4 Ganeça, 5 Ganeça, 6 Ciwa-manifestatie, 7 Mshakala of Bhairawa, 8 Mahayogi, 9 Ganeça, 10 Ganeça, 11 Ganeça, 12 Parwati, 13 banaspati, 14 antefix met kala-symbool, 15 en 16 banaspati, 17 een tiental antefixen, waarvan 6 hoek-antefixen, waarin ook het kala-symbool voorkomt.

12.

¹⁾ De Nos. tuschen haakjes, bij het beeldwerk onder a genoemd, zijn die van den Catalogus van den heer W. P. Groeneveldt, Batavia, Albrecht en Co 1887.

	Blz.
Dit beeldwerk is in een gecementeerd, trapvormig metselwerk vastgezet	18.
Op een tweede dergelijk metselwerk werden door mij aangetroffen: 18 en 19 nandi, 20 dier, 21 onbekend beeld, 22 Çiwa, 23 en 24 hoek-antefix, 25 bas-relief, waarin het beschreven kala-symbool, 26 en 27 mannebeeldjes, 28 Çiwa-manifestatie, 29 en 30 banaspati, 31 Mahayogi, 32 fraaie spuier, 33 yoni, 34 steenblok uit een kroonlijst, 35 Ganeça, 36 antefix, waarin Kala-kop met dwars-overgespannen lint.	24.
Afzonderlijk opgesteld bij het gamelan-huis, werden door mij aangetroffen: 37 Garoeda, 38 antefix, 39 Ganeça, 40 drempel, 41 Ganeça, 42 naga-kop, 43 Çiwa, 44 spuier, 45 en 46 versierde lingga, 47 lotuskussen, 48 spuier, 49 naga-kop, 50 gode- of godinne kop, 51 en 52 versierde lingga, 53 en 54 bas-relief, 55 onbekend beeld, 56 beschreven steen, 57 spuier, 58 beschreven steen, 59 Ganeça, 60 Mahayogi, 61 en 62 beschreven steen met jaartal Çaka 1314 (1).	33.
D. Djagadajoh niet Djágadjájá. De nandi indertijd door Dr. Verbeek aangetroffen, was verdwenen, maar door mij werd gevonden een tampajang, een zoogenaamde „watoe genoek.”.	38.
D. Djati-soember. Een reusachtige djatiboom, die als put dient .	38.
D. Djati-pasar. Ruïne van de poort Wringin-lawang	40.
D. Trawoelan. Graf van poetri Tjempä, met inscriptie Çaka 1370, Javaansche legende, beeld van Menak-djinggå (?), Javaansche legende, inscriptie door Dr. Brandes ontcijferd; koeboeran pang-goeng, Javaansche legende; beschreven steentje Çaka 1325 . . .	42.
Tj. Gentong. Geheel verdwenen	52.
Tj. Gedong. Geheel verdwenen	52.
Tj. Tengah. Geheel verdwenen	53.
Doek. Bata-paloeng niet Botok-paloeng; Tonvormig steenblok, visschekop (?) Javaansche legende	53.
D. Moeteran. Tjandi Brahoe (niet Awoe), Javaansche legende, Raffles, Crawfurd, Wardenaar, Dr. Verbeek; wat er in 1881 gevonden werd; die vondst toegelicht door W. P. Groeneveldt; Koewera (No. 552 van den Catalogus' Jakshi of Tjarwi (No. 552b), Boeddha Wairotjana (No. 55) spiegel (No. 1126), doos (No. 1243),	

(1) De nummers, bij dit beeldwerk gebezigd, zijn die van de beschrijving door de oudheidkundige commissie.

voet- of bovenarm-ring (Nos 1262 en 1263), armplaat (No. 1482), hals- of borstsnoer (Nos 1486, 1487 en 1495), versiering van een gordel (No. 1524), versiering van een hoofddeksel (Nos 1529, 1532, 1533), haarversierselen (No. 1540a), schaal met inscriptie, verklaard door Dr. Brandes (No. 1738)	54.
D. Sentana-redja (Trajala). Tjoengkoeb met graf van Ibn Moelana Machribi, 3 lange graven; tjoengkoeb met graven van Soenan (Ng) Oedoeng en panakawan; graven van poetri Kentjānā-woengoe en Andjasmārā; graf van Pangeran Soeriā, prins van Mādjāpahit; inscripties op de mahesans dier graven: Çaka 1379, Çaka 13.7 (1397?), Çaka 1377 en Çaka 1340; petilassan kempallan pārā Wali; urn van 1870; vroeger werden hier (in het bosch van Pakis) aangetroffen de relief-opschriften 1198, 1302, 1340, 1359, 1379, 1387, en 1397 — Javaansche legende Tjandi Kedaton	62.
Doek. Kraton (desa Temon) Ruïne van Badjang-ratoe; Javaansche legende.	67.
Pangloengan. (Een plek in de desa Klinter-redjā) Ganeça, Yoni met inscriptie: 1294 Çaka.	69.
D. Kedoeng-kopek. Ganeça	70.
D. Blota niet Baloetā. Steen met inscriptie	71.
D. Soemengka. a. In den tuin van Tən-boen-liang: 1 en 2 reusachtig, fraai-gebeeldhouwd Mahakala-beeld, 3 en 4 makara als spuier, 5 Mahadewa, 6 en 7 makara als spuier, 8 en 9 spuier, 10 en 11 makara, 12 Ciwa-manifestatie, 13 Brahma, 14 Mahayogi 15 rādjā- dānāwā, 16, 17 en 18 spuier. ¹⁾ Het beeldwerk onder a is afkomstig van het bosch Pakis. b. In de desa trof ik aan: Parwati, watoe-genoek, met jaartal Çaka 1296	71.
D. Dināja 4 banaspati's	76.
D. Karang-lo. Ganeça, Tjandrā-sengkala door Dr. Brandes gelezen Ç. 1319.	78.
D. Ketanen. Pot, tempajang of watoe-genoek met inscriptie Ç 1137 (?).	78.
D. Poh-djedjer. De 142 beelden van Poh-djedjer zijn verdwenen; waarschijnlijk overgebracht naar Soerabaja, naar de woning van den Luitenant Tjoa-sin-hi (zie aldaar)	79.

1) De nummers bij dit beeldwerk gebezigd, zijn die van de beschrijving door de Oudheid-kundige Commissie.

D. Djedong (niet Djedoeng): ruïnen van poortgebouwen; Pasetran, hier eenvoudig genoemd Tjandi Djedong. Dr. Verbeek vindt de jaartallen 1189, 1169 en 1248 Çaka. Steen van Mädjasari, waarschijnlijk afkomstig van Djedong, met inscriptie 8?8, door Dr. Brandes, historisch toegelicht en als Çaka 848 opgevat, wat „een indirekte bevestiging van den Minto-stenen wezen zou”	80.
D. Bangkal. Tjandi Bangkal, Sluitsteen met paard en relief	84.
D. Bakalan. Beschreven steen, door Dr. Brandes toegelicht	86.
D. Mädjasari. a. Beschreven steen, Ganeça twee onbekende beelden, Parwati, rakshasa, Doerga.	
Dit beeldwerk bevindt zich in den tuin van de controleurs-woning.	
<i>b.</i> Hari-hara (?) (1), kalakop, 2 makara's, yoni, retjäpådå, restanten van makara's.	
Dit beeldwerk bevindt zich bij de woning van Hr. Calkoen .	86.
D. Bangsri. Beschreven steen, overgebracht naar de kaboepaten van Mädjakertå (zie aldaar No. 62)	89.
D. Djijoe. Beschreven steen, volgens Dr. Brandes waarschijnlijk van 1408,— thans in de kaboepaten van Mädjakertå	90.
D. Goewa. Versierde lingga, als die in de kaboepaten van Mädjakertå.	90.
D. Balong-masin. Steen, door Dr. Verbeek gevonden in 1888 (1278 Çaka) .	90.
D. Panjdjer. Steen, door Verbeek gevonden in 1888 (1291 Çaka). .	91.
D. Petjarikan. Zie Nos. 36 en 38 in de kaboepaten van Mädjakertå.	91.
D. Brat-koelon. Zie Nos. 40 en 41 in de kaboepaten van Mädjakertå.	91.
D. Genengsåna. Zie No. 58 in de kaboepaten van Mädjakertå . .	91.
D. Sidataka. De 10 koperen platen, die door Dr. Brandes werden bevonden te bevatten eene oorkonde van 1245 Çaka	91.
D. Biting. Hindoe-badplaats Djälåtoendå, inscr. „Oedajana” en het jaartal 899 Çaka. Dr. Verbeek; Jav. legende. Verslag van Brumund. Urn. Voorwerpen door Groeneveldt beschreven, door Dr. Brandes toegelicht. Prof. Dr. H. Kern over „udayana”	92.
Top Penanggoengan. Geene sporen van Hindoe-oudheden meer aangetroffen. Zollinger, Dr. Verbeek	102.
Top Welirang. Sporen van terrassen. Zollinger. Dr. Verbeek. . . .	102.
D. Trawas. In de pasanggrahan werden door mij aangetroffen:	

(1) Zie „Hindoe-Javaansche portretbeelden” door W. P. Groeneveld (Tijdschr. Ind. T. L. en V. deel L, 1907).

BLZ.

Mahayogi, dānāwī, 2 mannebeelden, makara-spuiei, banaspati, prachtige, doch voor vervoer al te geschonden, Wishnoe-op-Garoeda (Balahan) Dr. Verbeek	103.
Gng. Boetak. Gebied van D. Kemlákå-gedé, Boeddha Akshobhya, re-tjåpådå, Javaansche mededeeling, voetstuk of yoni, door de inlanders „watoe kåtjå” genoemd. Jav. legende. Oorkonde van Gng. Boetak, volgens Dr. Brandes van 1216 Çaka)	106.
D. Kesemèn. Hindoe-waterleiding (?)	110.
Padoekoehan Doeckoe. Steenblok met gravuren en inscriptie door Dr. Brandes verklaard (1408 Çaka).	111.
D. Kesiman-tengah. Tempelruïne het eerst door Dr. Verbeek opgemeten, makara en naga, beide beeldwerken in wording	112.

A f d e e l i n g D j o m b a n g.

D. Poelo. Tjoengkoeb Poelo of Tjandi (Ng)Rimbi, volgens de inlanders de petapan van Dewi Arimbi. Prof. Veth verkeerdelijk en gebrekkig ingelicht	115.
D. Madjawangi. Beschreven zilveren en gouden plaatjes, door Groeneveldt beschreven, door Dr. Brandes toegelicht	120.
D. Latsari. Waterleiding, beeldwerk, reeds in 1889 door Assistent-resident H. E. Steinmetz gerapporteerd.	121.
D. Madjawarna. a. <i>Op het erf van Djåkråmå</i> , beeldwerk. b. <i>Op het erf van Masiä</i> , kala-ornament. c. <i>Op het erf van den heer J. Kats</i> , Çri-voorstelling volgens de Sanchi-traditie.	122.
D. Tengaran. Beschreven steen	124.
D. Mantjilan. Koeboer-pandjang, het eerst door Ass.-resident Steinmetz gerapporteerd	125.
D. Bétek. Çiwa-voorstelling	125.
D. Soember-penganten. Tunnel, reeds in 1889 door Ass.-resident Steinmetz gerapporteerd	126.
D. Ketemas. Beschreven steen het eerst door Ass.-resident Steinmetz gerapporteerd en door Dr. Brandes toegelicht	126.
D. Grogol. Beschreven steen, het eerst door Ass.-resident Steinmetz gerapporteerd	127.
Pad. Soember-goerit behorende tot de desa Ketemas: beschreven steen, in 1887 door Ass.-resident H. E. Steinmetz gerapporteerd.	127.

Kota Djombang.	<i>a. Pasanggrahan van den Regent van Mâdjâkertâ:</i>	
1	Onbekend beeld, 2 Ganeça, 3 onbekend beeld, 4 Çiwa, 5 Brahma, 6 Parwati, 7 Ganeça, 8 onbekend beeld, 9 Brahma, 10 en 11 onbekend beeld, 12 Mahayogi, 13 Mahadewa, 14 makara als spuier, 17 vrouwebeeld als spuier, 18 gode- of godinnekop, 19 kala-kop, 20 beschreven steentje (Çaka 851)	128.
<i>b.</i>	Kontroleurs-woning: hautrelief, godebeeld	133.
<i>c.</i>	Woning Ass.-resident H. Altman: Urn in urn (tôlökem, këmpoe) van aardewerk	134.
<i>d.</i>	Ten huize van den Chinees Tji-liang-sioe: 1 onbekend beeld, 2 Brahma, 3 nandi, 4 dier, 5 Parwati, 6 en 7 onbekend beeld, 8 Mahayogi, 9 en 10 Ganeça, 11 merkwaardig beeldwerk als spuier, 12 onbekend beeld, 13 Çri, 14 Wishnoe, 15 onbekend beeld.	135
<i>e bij den onderwijzer B. van Gelder:</i>	Çiwa.	138.
D. Goeda.	Ganeça, Çiwa	138.

A f d e e l i n g S o e r a b a j a.

Kota Soerabaja	<i>a. Ten huize van Dr. J. A. F. Wiederhold:</i>	
7	Ganeça's, 8 Çiwa's, 12 spuiers, 5 onbekende beelden, 1 top-plaat eener tjandi, 2 trimoerti's, 1 fragment padmasana, 1 fragm. Bodhisatwa, 3 Polynesische beelden, 5 rakshasa's of danawa's (waaronder één radja), 1 naga, 2 koerma's, 1 godin, 1 nandi, 1 beschreven steen.	144.
<i>b.</i>	Ten huize van wijlen Majoor Tan-sing-tian:	
3.	Ganeça's, 2 Lakshmi's, 12 Çiwa's, 6 Parwati's, 2 Doerga's, 2 Haribara's, 1 godin, 2 Çri's, 1 danawa, 1 nandi, 3 Bodhisatwa's, 1 Wishnoe op wahana, 2 onbekende beelden, 1 onvoltooid godinnebeeld	163.
<i>c.</i>	Ten huize van Majoor Té-toan-ing: 5 Ganeça's, 3 Çiwa's (manifestaties)	175.
<i>d.</i>	Ten huize van Kapitein Han-tjong-king: 1 Trimoerti, 1 Wairotjana.	177.
<i>e.</i>	In den tuin van Han-kong-lok: 3 Çiwa's, 3 Ganeça's, 1 godebeeld, 1 banaspati, 1 Brahma, 1 lingga, 1 tampajang. . .	178.
<i>f.</i>	Op de begraafplaats Tempel van Tjoa-sin-hi: 10 Çiwa's (waarvan één op wâhanâ), 5 Parwati's, 5 Doerga's (waarvan één op Brahmakop) 6 rakshasa's, 1 Yama, 8 nandi's, 2 Wishnoe's,	

	BLZ.
17 Ganeça's, 1 Amitabha, 1 Bodhisatwa, 1 Lakshmî, 2 çakti's (beelden van <i>Poh-djedjer</i>).	180.
g. Op het erf van Kapitein H. J. W. G. Aussems: 1 Wishnoe, 1 Ganeça, 1 godebeeld, 2 nandi's	192.
h. Voor de woning van den Hoofd-ingenieur W. B. van Goor: Lakshmi	194.
i. Bij de woning van Mr. J. van Davelaar: Çiwa.	194.
k. Op het erf van Endrâdjâja: 2 rakshasa's	194.
l. Op het erf van den heer A. Kwast: godinne beeld.	195.
m. Ten huize van den Kapitein-titulair Liem-sian-ké, Çiwa (?), Trimmoerti	195.
n. Op het erf van den heer F. O. Pfeiffer: sarkofaag, kala-ornament, geornamenteerd deksel, 2 bareliefs, rësi, 2 spuiers, Pârwâti, 4 lotusknoppen, 2 haut-relief, nandi	196.
o. Ten huize van Mr. A. Paets tot Gansooijen: Çiwa, tempel-top, hoek-antefix, Koewera (?) Amitabha, Wairotjana.	199.
p. In het Kroesen-park: 3 lingga's, 2 rakshasa's, 2 Çiwa's, 5 singha's, 3 bas-relief, godebeeld, 2 naga's, Wishnoe, 2 zuiltjes, banaspati, Ganeça, Akshobhya (de zoogennamde Djâkâ Dolok)	201.
In 1872 vestigt Mr. J. A. van der Chijs de aandacht van het Genootschap op Djâkâ Dolok, Voorstel van het Genootschap ter opzending van het beeld naar Batavia. Verzet van den Regent van Soerabaja. Dr. N. van der Tuuk over de inscriptie van Simpang, oorkonde van Airlangga in de Kawi-oorkonde V van Dr. A. B. Cohen Stuart, de „ <i>Tamrapraçasti</i> ” Dr. Brandes over Djâkâ Dolok. De steen van Simpang, Çaka 956, beschreven door Groeneveldt, Wardenaar, Dr. Verbeek.	205.
De 4 gedenkstenen van Soerabaja beschreven door Groeneveldt, toegelicht door Dr. Brandes. Ook de steenen 32, 38 en 13 bij Groeneveldt (Arch. Catalogus) zijn waarschijnlijk van Soerabaja — volgens Dr. Brandes: Sakakala 1307, Çaka 1216, Çaka 1125. De Minto-steen, kawi-oorkonde No. XXIX, W. van Humboldt, facsimile, plaat XI, vertaling bij Raffles eene mystificatie	209.
Prof. Dr. H. Kern in 1876 over den Minto-steen. Volgens Dr. Brandes van 846 Çaka. Crawfurd en Nata Koesoema: vertaling eene mystificatie. Studie van Prof. Dr. H. Kern, van 1885, over de inscriptie ter eere van Er-langga, vertaling van den tekst. Vergelijking	

